

Milton G. Lehrer

ARDEALUL PĂMÂNT ROMÂNESC

Editura Științifică și Enciclopedică

MILTON G. LEHRER

ARDEALUL

PĂMÂNT ROMÂNESC

(PROBLEMA ARDEALULUI VĂZUTĂ DE UN AMERICAN)

B U C U R E Ș T I 1 9 4 4

(COPERTA EDIȚIEI PRINCEPS)

MILTON G. LEHRER

ARDEALUL PĂMÂNT ROMÂNESC

(Problema Ardealului văzută de un american)

**Ediție îngrijită, prefată și note de conf. univ. dr. Ion
Pătroiu**

Ediție electronică îngrijită de

**EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ
BUCUREȘTI, 1989**

„Poporul român este un popor născut în libertate, trăit în libertate și căruia această condiție de libertate îi este elementul primordial și absolut pentru viață”.

N. IORGA

„Ungurii duc o politică violentă și oarbă față de naționalitățile supuse Coroanei ungare și în special față de români”.

Lord ED. FITZMAURICE
fost Ministru al Marii Britanii

ISBN 973-29-0010-5

CUPRINS

PREFAȚĂ

CUVÂNT ÎNAINTE

PARTEA I

TRANSILVANIA DUPĂ NĂVĂLIREA UNGURILOR

Alföldul

... și Transilvania

Cucerirea Transilvaniei

Luptele cu românii

Organizațiile politice ale românilor transilvăneni

Cnezatele

Voievodatele

Stăruința formelor de viață autohtonă

Secuii

Deznaționalizarea românilor din secuime

Deznaționalizarea prin religie

Deznaționalizarea românilor prin școală

Maghiarizarea prin administrație

Armata — factor de deznaționalizare

Bloc maghiar pe fundament românesc

Idealuri imperialiste

Realități dureroase

Coloniștii germani

Unio Trium Nationum

Sașii — element izolant

Șvabii

Pierderile reale ale naționalităților nemaghiare

Țelul colonizărilor

De la unirea Făgărașului la Unirea cea Mare

Românii se revoltă

Inocențiu Micu-Klein

Horea, Cloșca și Crișan

O sentință unică în istoria omenirii

... Și un protest vehement

De la „regele” Horea la regele Ferdinand

Două documente din secolul al XVIII-lea

Deformări maghiare

„Supplex Libellus Valachorum”

Starea țărănimii române

Libertate, dar nu pentru români

Machiavelismul revoluționarilor lui Kossuth

Liberalii și conservatorii unguri solidari în contra românilor
Românii = 0
Transilvania, provincie autonomă timp de un mileniu
Uniune sau moarte!
Proclamația lui Simion Bărnuțiu
3/15 Mai 1848
Revoluția din 1848
Avram Iancu
Kossuth regretă...
Regimul absolutist
Regimul constituțional
Ungurii întetesc lupta
Uneltiri maghiare
Speranțe românești
Dualismul
Viziunea profetică a baronului Wesselényi
Abstentionismul politic
Epoca memorandistă
„Replica”
Condamnarea lui Aurel Popovici
Procesul Memorandum-ului
Apusul protestează
Germania
Franța
Italia
Anglia
Declarația lui Rațiu
De la Menotti Garibaldi la Dl Horváth
Regele Carol I și românii ardeleni
Propaganda ungurească
Guvernarea lui Désider Bánffy
Greșeli capitale
Românii reintră în arena politică
Maghiarizarea prin violență
Planurile secrete ale șoviniștilor
Bjørnstjerne Bjørnson și problema românilor transilvăneni
Pentru ce luptă românii?
Planul federalist al lui Aurel Popovici
Intoleranța ungară, cauza primordială a prăbușirii monarhiei
dualiste
Profesorul Domanovszky și problema Transilvaniei
Legea Apponyi
Contele Leon Tolstoi stigmatizează metodele maghiare
Voci maghiare înfierând politica de maghiarizare forțată
Cauzele analfabetismului țăranului român
Transilvania colonizată cu... unguri
Guvernarea contelui Ștefan Tisza

Prigoana
„Acțiunea națională”
Erzberger și Iuliu Maniu
Războiul pentru întregire (Ion I. C. Brătianu)
Planurile secrete maghiare
Declarația lui Wilson
Revoluția din 1918
Haosul din Ungaria
1 Decembrie 1918
Proclamația de la Alba Iulia
Sol lucet omnibus

PARTEA A II-A

UNGARIA DE LA TRIANON

Ungaria de la Trianon, stat unitar și omogen
De cât spațiu au nevoie ungurii?
Revizionism cu orice preț
Planul acțiunii revizioniste
„Injustiția” de la Trianon
Documente privitoare la românii din Panonia și din vestul
Ardealului
Fundamentul „viu” al Unirii
Ofensiva propagandei maghiare
Ungurii denaturează adevărul
Oportunismul metodelor maghiare
Filo-englezi
Filo-francezi
Filo-germanismul maghiarilor
Filo-americiani
Și, în sfârșit... filo-japonezi!
Modestia românească
Efectele fructuoase ale propagandei deșănțate, dezlănțuite de
unguri
Roma și românii
Cavalerii misionarismului civilizator
Românii la Budapesta
„Civilizația” maghiară și „barbaria” română

PARTEA A III-A

REGIMUL MINORITĂȚILOR SUB UNGURI ȘI SUB ROMÂNI

Maghiarizarea numirilor toponimice
Maghiarizarea numelor de persoane
Superioritatea culturii maghiare
Regimul presei minoritare sub unguri și sub români
Reforma agrară și optanții unguri

Școala sub unguri și sub români
O nedreptate care continuă...
Diktatul de la Viena
Ocupația maghiară în Ardealul de Nord
Teroarea
„Apărătorii creștinismului” — dărâmători de biserici
Vinovații

EPILOG

PREFAȚĂ

Istoria istoriografiei, disciplină relativ nouă, dar care face progrese rapide în ultimul deceniu, deoarece reprezintă complementul necesar al mai vechilor preocupări pentru *filosofia istoriei*, *metodologia* și *teoria ei* (cu sensul folosit de Xenopol în celebra sa *Théorie de l'histoire*) va trebui să ia act de un fenomen aproape unic, foarte bogat reprezentat însă, și necesitând ca atare un capitol special, cu importante implicații teoretice, fenomen denumit de Nicolae Iorga printr-una din acele fericite formulări menite a face carieră universală (de felul lui „Byzance après Byzance”), *lupta științifică împotriva dreptului românesc*.¹

Într-adevăr, dincolo de inerentele deosebiri și chiar tensiuni și antagonisme intervenite între diferitele istoriografii naționale — istoriografii mai mult sau mai puțin tributare unor prejudecăți, orgolii sau resentimente locale — se profilează pe fundalul unei istorii generale a istoriografiei europene acest fenomen singular, unic prin amploarea și masivitatea lui, prin îndârjirea și nu în ultimul rând prin deformările și orbirea aduse în câmpul științei istorice, care a fost definit de marele nostru istoric în cuvintele citate mai sus. Nicăieri nu se pot studia cu mai mare precizie și pe baza unei bogății de exemple literalmente incomparabile, efectele negative, deformările, minciunile în trombă, care se nasc „logic” una din alta, dezinvoltura de neînchipuit față de orice realități și față de orice noime metodologice ale investigării adevărului în istorie, ca în „operele” prin care o anume istoriografie internațională a încercat și încearcă să nege drepturile poporului român asupra teritoriului său național, să nege trecutul său, atestat de mărturii pe care orice minte normală le consideră mai mult decât suficiente spre a întemeia certitudini de nezdruccinat, ba chiar *identitatea* sa etnică și spirituală unitară, de care a fost

1 N. Iorga, *Lupta științifică împotriva dreptului românesc*. Conferință la adunarea „Astrei” la Abrud, 1 septembrie 1938, București, 1938.

totdeauna conștient, dar care i se contestă, parcelându-i-se ființa unitară din interese care nu au nimic de a face nici cu adevărul, nici cu realitățile cele mai constrângătoare, și nici cu normele elementare ale cercetării științifice.

Un curaj incredibil al negării realului, o aroganță a minciunii ce se simte uneori beneficiind de imunitatea forței, o nepăsare suverană față de ce ar putea fi judecata oamenilor neimplicați în angrenajul de interese care dictează și mână pana pretinsei istoriografii — în realitate o pseudo-istoriografie — și nu în ultimul rând o fervoare prozelitistă și propagandistică cu atât mai susținută și mai asurzitoare cu cât adevărul ce trebuie ocultat este mai implacabil și mai masiv, ca o stâncă pe care ceața o poate temporar ascunde, dar nu și scoate din configurația naturală — acestea sunt caracteristicile dintotdeauna ale ciudatului fenomen. Un fenomen care, dacă a luat, începând din secolul al XVIII-lea, acest aspect al „luptei științifice împotriva dreptului românesc” — și asta s-a petrecut în condițiile luptei însăși a poporului român pentru afirmarea acestor drepturi — are în realitate antecedente.

El s-a manifestat, la început, prin simpla relatare deliberat eronată a unor evenimente din istoria noastră de către cronicarii străini, și prin încercarea de frustrare a românilor de gloria unor victorii cu importanță istorică, sau de negare, fără clipire, a adevărului în legătură cu ele. Un exemplu dintre cele mai caracteristice a fost pus în lumină de curând: încercarea propagandei regatului ungar, sub regele Sigismund de Luxemburg, de a-și însuși pur și simplu victoria românească de la Rovine împotriva sultanului Baiazid I Trăznetul și a o prezenta la Paris drept o victorie ungară, în *Cronica de la Saint Denis* caracterizată drept „buletinul oficial al regatului Franței”, cronică ce se scria pe măsură ce se petreceau evenimentele, găsim o amplă relatare, plină de amănunte spectaculoase, a vitejiilor regelui Sigismund în lupta lui corp la corp cu sultanul Baiazid, relatare adusă de solii din Ungaria la Veneția, și de acolo ajunsă pe malurile Senei în luna iulie 1395. La aflarea acestor vești, regele Franței, Carol al VI-lea, a ordonat o procesiune și tragerea clopotelor de la Notre Dame în cinstea mării victorii ungare! Dar știm absolut sigur, din înseși spusele lui Baiazid, câteva luni mai târziu, precum și din actele de

cancelarie ale regelui Sigismund însuși, că regele și sultanul nu avuseseră ocazia să se vadă față către față (aceasta se va întâmpla abia la Nicopole, un an mai târziu, și se știe cum s-a terminat întâlnirea lor), ultimul fiind de aproape două luni înfrânt de Mircea cel Mare și trecut Dunărea „fără vad” atunci când mărețul rege sosește, în sfârșit, în ajutorul domnului român!¹

Alt exemplu, de aceeași natură și în legătură cu același eveniment ni-l oferă cronicile otomane, unde cronicarii contemporani cu marea confruntare româno-otomană recunosc, (fie și în forme menite a menaja susceptibilitatea stăpânilor lor), înfrângerea oștilor lui Baiazid de către cele ale lui Mircea, în vreme ce numai o generație mai târziu, când martorii au dispărut, se proclamă sus și tare că sultanul a repurtat în bătălia contra românilor o mare și rapidă victorie!

Cu alte cuvinte, chiar de la pășirea lor pe scena istoriei universale, românii încep să fie însoțiți — și așa au rămas până astăzi — pe de o parte de un ecou relativ corect al luptelor lor în cronografia și istoriografia universală, pe de altă parte de acest fenomen, care este încercarea de a li se minimaliza, deforma, nega, iar uneori chiar fura istoria în beneficiul altora.

Odată cu istoriografia imperială habsburgică și apoi cu era țaristă, ne vom afla în fața procesului mult mai virulent — și susținut cu toată armătura științei istorice moderne de către oameni adesea foarte bine pregătiți și remarcabil înzestrați intelectual — pe care N. Iorga l-a numit „lupta științifică împotriva dreptului românesc”. Din acest moment, când împotriva națiunii române în plin proces de renaștere și afirmare, care pune sub semnul întrebării cuceririle nedrepte a trei imperii, se pornește un adevărat război, chipurile științific, dar condus de interese care nu aveau nici o contingentă cu adevărul și cu normele științei istorice, ce va urmări deliberat și sistematic *mistificarea opiniei publice internaționale*. În acest scop vor fi năimiți, sau atrași prin

1 Alexandru V. Diță, *Cel dintâi ecou internațional al victoriei românești la Rovine din 17 mai 1395*, în *Românii în istoria universală*, vol. III, Iași, 1988, p. 453—468. Idem, *17 mai 1395, o dată importantă în istoria universală — victoria românească de la Rovine*, în volumul *Marele Mircea Voievod*. Coordonator Ion Pătroiu, București, 1987.

interese ori resentimente comune, învățați sau condeieri din cuprinsul altor istoriografii, neimplicate, cel puțin în aparență, în planurile și interesele puterilor contrare renașterii și unificării poporului român.

Dar tot din acest moment — care coincide cu intrarea Europei în „secolul națiunilor” — se naște și reacția firească a oamenilor cu adevărat dispuși să discearnă adevărul în legătură cu aspirațiile și revendicările și cu temeiurile istorice, etnice și juridice ale acestor revendicări și aspirații prezentate în fața lumii de poporul de la Dunărea de Jos. Apare astfel o istoriografie internațională care ia în cercetare „chestiunea română” din altă perspectivă decât a intereselor marilor puteri ale vremii ce se împiedicau de români în realizarea planurilor sau înțelegerilor dintre ele, ori vedeau în ridicarea poporului român la o viață politică independentă și călăuzită de idealul unității naționale, o primejdie de moarte pentru combinațiile lor reciproce.

În felul acesta, secolul al XIX-lea, în preajma unirii din 1859, cunoaște o strălucită pleiadă de istorici și publiciști europeni călăuziți de generoase idealuri democratice și însuflețiți de marele spirit al secolului, favorabili nu uneia, ci *tuturor* națiunilor oprimăte, care-și căutau identitatea sub aluviunile imperiilor cotropitoare. Un Jules Michelet, un Edgar Quinet, un Paul Bataillard, un Elias Regnault, ultimul oferind lui Karl Marx baza pentru genialele și profeticele sale *Însemnări despre români*, au înconjurat astfel cu simpatie lupta dreaptă a poporului român pentru făurirea unui stat național menit a-i îngădui să-și ia locul printre națiunile libere ale continentului. Un loc la care-i dădea dreptul atât eroicul său trecut istoric, pus în slujba libertății europene, cât și vitalitatea lui politică și spirituală ce se dovedise capabilă să învingă toate restriștile.

Când, puțină vreme după înfăptuirea statului român modern sub Alexandru Ioan Cuza, s-a văzut limpede că simpla realizare a acestui stat pune sub semnul întrebării stăpânirea Austro-Ungariei și Rusiei țariste asupra unor întinse teritorii răpite cu mijloace oneroase poporului român, și locuite de acest popor, „lupta științifică împotriva dreptului românesc” a trecut într-o nouă etapă, de o virulență fără precedent, etapă inaugurată în 1871 de apariția la Leipzig a vestitelor

Romänische Studien, în care Robert Roesler stabilea, pentru mai bine de un secol, strategia și făurea aproape în întregime arsenalul — puțin sporit de atunci — acestui straniu și unic război al unor istorici europeni cu adevărurile istoriei românilor.

Roesler nu-și ascundea aprehensiunile politice și scria deschis chiar din prefață, despre „valahii cărora poziția geografică le conferă o însemnătate politică disproporționat de mare față de numărul populației și de gradul lor de civilizație” și despre „noul imperiu dacic ce se pune la cale” — expresie cu care denumea statul național unitar al tuturor românilor, realizat, într-adevăr, implacabil, în mai puțin de o jumătate de secol de la apariția cărții sale.¹

Robert Roesler², care a fost nedepășit în felul său până acum (deși în perioada care s-a scurs de la apariția cărții sale, urmași cu mai multă știință și cu nesfârșit mai multă ură decât el s-au avântat pe fâgașul pe care l-a trasat) a devenit, curând, însuși simbolul acestei lupte antiromânești, care este numai aparent o luptă științifică.

În realitate, așa cum Roesler încerca să se opună — deși pe față o nega — tocmai înfăptuirii aceluia „imperiu dacic” a cărui existență însemna negarea automată a altor trei imperii (acestea adevărate), toți cei care, pe urmele sale, neagă românilor dreptul la teritoriul lor național și la statul unitar având la bază acest teritoriu, urmăresc, în realitate, mai presus de orice obiective științifice, *slăbirea, dacă nu împiedicarea acestui popor și acestui stat de a juca un rol important în destinele Europei. Știut fiind — cartea istoriei le stă deschisă în față — că ori de câte ori românii au avut puțința de a juca acest rol, el a fost unul pus în slujba libertății tuturor popoarelor continentului, în slujba ideii unei Europe solidare întru libertatea și demnitatea tuturor, o Europă scoasă de sub ipoteca imperiilor de orice fel și întemeiată pe valorile proprii geniului european: de la învingătorul de la Rovine, Mircea cel Mare, și de la autenticul*

1 R. Roesler, *Dacien und Romänen. Romanische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens*, Leipzig, 1871.

2 A se vedea în acest sens și aprecierile lui Hașdeu din *Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. IV, București, 1898, p. XXIV—XXV.

„homo europaeus” care a fost — printre cei dintâi — Ștefan cel Mare, la martirul de pe Câmpia Turzii, întâiul domn al tuturor românilor, și la Brâncoveanu, cel ce a ridicat și consolidat pentru un secol stavila românească pe ambele drumuri către vechiul Bizanț, drumuri pornite din cele două capitale care aveau vulturul bicefal. Și de la revoluționarii pașoptiști, care au făurit România modernă sub semnul „Europei națiunilor”, la înfăptuitorii deplini ai idealului milenar, la 1 Decembrie 1918, sub lozinca „autodeterminării popoarelor” pusă în practică pentru întâia oară la 24 ianuarie 1859.

Această epopee, a făuririi statului român unitar, și-a avut și ea simpatizanții și colaboratorii în istoriografia și în genere în știința internațională — inclusiv cei ce au combătut, prompt și vehement, pe istoricul habsburgic — dintre care numele cel mai adesea citat este al istoricului și ziaristului englez R. W. Seton-Watson. Dar el este departe de a epuiza galeria celor ce au înțeles, la începutul secolului nostru, un adevăr pentru care, abia spre sfârșitul lui, politologul francez Michel-P. Hamelet a „găsit cuvântul ce exprimă adevărul” atunci când a rostit apăsător: „*nu poate exista o Europă liberă fără o Românie independentă*”.¹

Într-adevăr, construcția statului român unitar între 24 Ianuarie 1859 și 1 Decembrie 1918 a fost indisolubil legată, și a contribuit în diferite grade, la renașterea tuturor statelor naționale cotochite, timp de secole, de trei anacronice imperii. Ea a făcut parte integrantă din însuși procesul construcției unei Europe mai echitabile cu toți fiii ei, cum părea a fi aceea de la sfârșitul primului război mondial. În această Europă, românii, împlinindu-și idealurile naționale la capătul unei istorii extrem de zbuciumate, reușiseră să creeze la acest «carrefour des empires morts» (L. Romier), un stat care, teritorial, depășea suprafața actuală a Marii Britanii cu Irlanda de Nord (295.049 kmp față de 244.130 kmp Marea Britanie) situându-se teritorial pe locul *nouă* în Europa, după U.R.S.S., Franța, Spania, Suedia, Germania, Norvegia, Polonia și Italia,

1 Michel-P. Hamelet, *Nicolae Ceaușescu, Présentation, choix de textes Aperçu historique, documents photographiques*, Editions Seghers, Paris, 1971, colecția «Destins politiques».

iar din punct de vedere al populației, pe locul al 8-lea. Un stat care, ieșit din lupta seculară a „Europei națiunilor” împotriva „Europei imperiilor” își avea garanția de existență tocmai în această Europă.

Tocmai de aceea, în momentul în care această Europă, a națiunilor libere, configurată în sfârșit pe ruinele celor trei imperii care o apăsaseră și dominaseră multe secole, a fost din nou pusă sub semnul întrebării de către nazism, în momentul când Hitler a voit să croiască un alt destin Europei, în care ea să fie pentru o mie de ani sclava Herrenvolk-ului german, și soarta României a fost din nou pusă în joc. Vocația ei bimilenară — și drama ei, definită cândva de cronicarul Grigore Ureche — fiind tocmai de a sta în calea tuturor poftelor imperiale și imperialiste, de la Darius și până în prezent, de a încurca mereu imperiile în planurile lor de a-și aservi Europa, indiferent dinspre ce punct cardinal se pleca și spre ce punct cardinal se tindea, a fost normal ca noua ordine pe care „Cel de-al treilea Reich” voia să o instituie, și în care scop și-a asociat pe toți cei ce nu erau de acord cu harta Europei postbelice, să vizeze, implicit și explicit, lichidarea acestui stat românesc. *Stat devenit bastionul cel mai puternic al ideii libertății și independenței națiunilor renăscute politic la sfârșitul primului război mondial, sau în jumătatea de secol ce-l precedase.*

Proiectele dezmembrării, ale dezintegrării României de la 1 Decembrie 1918, sunt, fără îndoială, mai vechi decât ascensiunea lui Hitler la putere, și ele vin din direcții opuse. Dar se vor întâlni prin aranjamentele intervenite la 23 august 1939, și vor deveni realitate în anul 1940, când, odată cu prăbușirea Franței, în mai, și cu semnarea armistițiului franco-german la 22 iunie, Europa pășește într-o nouă etapă a existenței sale: aceea a „diktatelor” neo-imperiale. Sub loviturile lor, rămasă absolut singură, România se vede amputată de o mare parte din teritoriul național. De fapt, statul român, ca și Franța și restul Europei continentale, este pus astfel în imposibilitate de a se opune noii „ordini imperiale” proiectate cu un an în urmă, și ale cărei urmări tragice se abat asupra-i începând din iunie și până în fatidicul august al Diktatului de la Viena.

Este o naivitate, din păcate foarte răspândită, a vedea în Diktatul de la Viena din 30 August 1940 o satisfacție dată de Hitler și Mussolini revizionismului ungar. În realitate, era doar încununarea convenitei dezintegrări a statului român, stat care stătea în calea instaurării „noii ordini” în spațiul Europei centrale și sud-estice.

În acest plan de lichidare a României — puterea politică din regiune cea mai încăpățânată în a rezista pe meterezele unei democrații burgheze cu nenumărate lipsuri și limite, dar care crease totuși ani în șir numeroase dificultăți instaurării mai rapide a „noii ordini” visate de Hitler— revizionismul ungar nu a fost decât un instrument, iar după aceea mijlocul de a exercita binecunoscutul șantaj al lui Hitler, care, profitând de tragedia suferită de români în Răsărit, i-a târât în sinistra lui aventură antisovietică, promițându-le întregul teritoriu al Transilvaniei, pe care-l promitea în același fel și lui Horthy.

Revizionismul ungar și ațâțarea celor două popoare unul împotriva altuia nu erau decât mijlocul de a masca faptul că Diktatul de la Viena și toate diktatele anului 1940 nu urmăreau decât un singur scop: lichidarea bastionului românesc, după ce fusese lichidat cel francez și se credea că va fi lichidat cel englez.

În această Europă a „diktatelor”, a dezmembrărilor, a împărțirilor și reîmpărțirilor, care au adus peste poporul român urgia unui război impus din afară de circumstanțele tragice în care s-a aflat, prins ca o corabie între ghețari, el a găsit totuși resursele necesare spre a realiza una dintre cele mai extraordinare performanțe umanitare care, într-un timp atât de întunecat, a dat o licărire de speranță în capacitatea omului de a se opune bestialității dezlănțuite. Este vorba de *refuzul de a participa la crima exterminării programatice a unui întreg popor — poporul evreu*. Este vorba de epopeea umanitară care a făcut ca steagul românesc să nu fluture peste lagărele morții — cea mai cumplită emblemă a întunericii nazist ce acoperea Europa.

Istoria acestei performanțe de abilitate politică și diplomatică, dar și de omenie intrinsecă, definitorie pentru poporul român, nu a fost încă scrisă și este numai parțial cunoscută, iar nu o dată ocultată de grave dezinformări, unele

deliberat calomnioase. Cei care au trăit însă acei ani tragici printre români și alături de tragedia poporului român nu s-au înșelat nici asupra realităților și nici asupra sensului celor ce se abătuseră asupra tuturor. Și mai ales au putut să-și dea seama la fața locului, din proprie experiență, cum într-o lume indiferentă la cea mai cinică și fâțișă crimă din istoria umanității — crimă ce nu s-ar fi putut petrece fără această indiferență care a luat uneori formele unei directe complicități — poporul român și ceea ce mai rămăsese din România s-au angajat într-o acțiune care nu a fost fapta izolată a unor particulari, sau gestul eroic al unei colectivități restrânse la un sat de pe malul mării¹, ci însuși actul de conștiință al unei națiuni și al unei țări care, căzute victime ele însele aceleiași barbarii universale dezlănțuite, au înțeles să refuze a o spori prin propria pasivitate, lașitate ori complicitate.

Epopoea umanitară care a fost sabotarea de către România și poporul român a „soluției finale” hitleriste a avut în acei ani un martor în sufletul căruia s-a născut hotărârea de a deveni, la rândul-i, vocea prin care acest popor martirizat, dar care refuzase să martirizeze alt popor, să-și poată rosti, la ceasul risipirii coșmarului nazist — ceas pe care-l vedea apropiindu-se implacabil — adevărul și dreptatea cauzei sale.

Acest martor și acest mare prieten al suferinței și dreptății poporului român a fost ziaristul american Milton G. Lehrer, semnatarul cărții ce se publică din nou, la aproape jumătate de veac de la prima ei apariție în limba română, în toamna anului hotărâtor 1944.

Se știu deocamdată puține lucruri despre Milton G. Lehrer, această luminoasă figură ce ar merita o cercetare specială, deoarece se înscrie la loc de frunte în galeria cu atâtea nume ilustre a prietenilor de peste hotare ai poporului nostru. Prieteni care au știut să discearnă temeiurile și sensul

1 Ca în cazul sătenilor din Gilleleje, despre care s-a făcut atâtea caz la simpozionul de la Paris din 1 ianuarie 1988, unde nimeni nu s-a simțit îndemnat să amintească fapta asemănătoare, îndeplinită însă la scară națională și statală, față de multe sute de mii de evrei, de către poporul român. Vezi *Europe sans rivage. De l'identité culturelle européenne. Symposium international, Paris, Janvier 1988*, Albin Michel, 1988, p. 84 — 88.

dezvoltării și împlinirii aspirațiilor lui istorice, sprijinindu-le cu aportul lor, adesea extrem de prețios și oportun.

Ziaristul american Milton G. Lehrer s-a născut în 1906, în Brooklyn — New York. Părinții săi erau evrei români, care au revenit în România, ceea ce i-a permis tânărului Milton să-și facă o parte din studii la noi în țară, deprinzând în mod desăvârșit limba română, pe care o folosește cu o forță și cu o sevă demne de pana celor mai înzestrați autori români, după cum dovedește cartea sa, scrisă direct în limba română.

Își continuă studiile la Paris, unde obține titlul de doctor în drept internațional. În același timp intră în ziaristică, devenind corespondent de presă al săptămânalului parizian «Tribune des Nations», la care va colabora din nou după al doilea război mondial. Va colabora și la ziarul israelian „Al Hamismar” și la diferite publicații europene.

Evenimentele anului 1940 îl surprind în România, unde fusese trimis de revista pariziană pentru un reportaj despre situația minorităților. Nu se mai întoarce în Franța ocupată de naziști și are prilejul să cunoască direct reacțiile societății românești la odiosul Diktat de la Viena și să stea de vorbă cu refugiații veniți din teritoriile cedate Ungariei horthyste. Cunoaște îndeaproape pe oamenii de știință români care îl ajută să-și adune materialul pentru lucrarea pe care o proiectează, și care urma să apară atât în versiunea română cât și într-o versiune franceză intitulată *Le problème transylvain vu par un américain*, cu subtitlul *La Transylvanie — terre roumaine*. Lucrarea, terminată în martie 1944, nu poate apărea sub regimul antonescian care nu permisesese nici o formă de polemică directă cu implicații neplăcute pentru puterile axei. Se va tipări însă imediat după 23 August, când sfârșitul războiului devenise previzibil și apăsarea la orizont necesitatea ca drepturile românești asupra Transilvaniei să fie formulate cu claritate și argumentate temeinic în fața unei opinii publice internaționale bombardate decenii în șir cu propaganda revizionismului horthyst. Din păcate, versiunea franceză, care conținea în plus un amplu preambul istoric despre chestiunea continuității, nu a mai apărut și nu se știe ce s-a întâmplat cu manuscrisul pregătit de autorul ei.

Imediat după război, Milton G. Lehrer, care-și reluate

colaborarea la «Tribune des Nations», devine președintele asociației corespondenților de presă străini din România — semn al prestigiului de care se bucura între colegii de breaslă.

Ardealul pământ românesc este cea mai importantă lucrare a lui Milton G. Lehrer, redactată în două versiuni — română și franceză, dar văzând lumina tiparului, după cum am mai amintit, numai în limba română, din motive pe care nu le cunoaștem dar se pot bănui. Versiunea română conține față de cea franceză, cum ne avertizează autorul, numai partea a doua și a treia, renunțându-se la dezbaterea problemei continuității, ceea ce dă cărții de la început o puternică tentă de actualitate, intrând fără ocol în dezbaterea uneia dintre cele mai fierbinți probleme de politică internațională, problemă care servise în aceeași măsură ca aceea a „culoarului Danzig” și a „sudeților” pentru a împinge Europa în prăpastia celui de-al doilea război mondial: pretențiile Ungariei horthyste la o parte din teritoriul Transilvaniei.

Deși nu era istoric prin formație și nici nu-și propusese să scrie o carte de istorie, ci o carte *politică* destinată a contribui la reșezarea și consolidarea păcii în Europa prin evitarea repetării unor confuzii și decizii de felul celor făcute posibile și de sistematica mistificare a opiniei publice internaționale de către propaganda revizionismului ungar, pe cât tîo abilă pe atât de lipsită de scrupule, Milton G. Lehrer se dovedește stăpîn pe o informație istorică excepțională. El este la curent nu numai cu lucrările românești, ci și cu tot ceea ce „altera pars” invocase pentru a-și sprijini pretențiile, precum și cu tot sistemul de propagandă al ultimelor decenii. Nu încapă îndoială că și-a acumulat această excepțional de bogată informație cu sprijinul prietenilor săi, istorici și politicieni democrați, dar este tot atât de evident că în „punerea în pagină” a materiei și-au dat mîna juristul specialist în drept internațional cu gazetarul de experiență europeană care era Milton G. Lehrer, ceea ce conferă cărții sale originalitatea absolută, nervul incomparabil și o strategie unică, ce o singularizează față de tot ceea ce știința românească reușise să dea pînă atunci în această direcție.

După o jumătate de secol de la elaborarea ei, cartea lui Milton G. Lehrer se citește, de aceea, cu un interes pe care ceasul de azi al Europei în loc să-l estompeze, să-l transforme

în pură istorie, îi conferă dimpotrivă o nouă actualitate. Poate o actualitate pe care autorul însuși n-ar fi dorit-o!

În ce constă această remarcabilă reușită?

Înainte de toate — așa cum am spus — în solida informație istorică. Deși Milton G. Lehrer a fost prin formație jurist, nu istoric, el studiază „dosarul” chestiunii pe care își propune să o limpezească având la dispoziție o vastă informație de specialitate, perfect asimilată. Nu suntem nici un moment în fața scrierii unui diletant, cu atât mai puțin a unui pledant informat în grabă, ci avem de a face cu lucrarea îndelung elaborată și bine cumpănită a unui om de cultură multilaterală, dublat de un observator atent, obiectiv, al scenei istoriei vii, acea istorie contemporană despre care N. Iorga spunea mereu că deschide istoricului uneori mai multe porți de înțelegere a trecutului decât documentele lăsate de acest trecut. În versiunea tipărită în 1944 nu au fost folosite decât rareori trimiterile, și acelea nu în notele subliniare care conferă aerul erudit al lucrărilor, dar pentru oricine este familiarizat cu bibliografia problemei în cauză era sensibilă perfecta stăpânire și mânuirea avizată a tuturor informațiilor, la zi. Ediția noastră prin aparatul critic întocmit după sursele ce au stat la îndemâna autorului, conferă textului deplina lui pondere științifică.

Perfect informat, deci, asupra subiectului, la curent atât cu bibliografia românească cât și cu cea internațională, cunoscând ambele perspective direct de la surse și judecând în consecință, Milton G. Lehrer nu dă nici un moment impresia unui apologet, ci a unui om care nu face decât să comenteze evidența însăși, și aici el se deosebește de cei ce, în epocă, nu se puteau sustrage unor legitime tensiuni provocate de circumstanțele istorice. Deși nu-și ascunde poziția de partizan al cauzei românești, Milton G. Lehrer reușește totuși să rămână mai presus de resentimente și chiar de sentimentele celor direct implicați. Indignările, exclamațiile — rare — sunt de ordin impersonal, țin de absurditatea sau tragismul intrinsec al realităților ori afirmațiilor pe care le înfățișează și autorul este mereu devansat de cititor, care înaintea sa reacționează la fel. Milton G. Lehrer rămâne mereu juristul și ziaristul american adus de împrejurări în fața unui litigiu cu urmări grave pentru

echilibrul și existența în normalitate a unei întinse regiuni din Europa, și până la urmă ale Europei întregi. Cartea sa nu este asimilabilă vreuneia dintre părțile implicate, ci exclusiv intereselor generale ale umanității sfâșiate de tragedia războiului, printre ai cărei responsabili se numără și acoliții „comparșilor” ce au decis sfârșirea pământului românesc. Tocmai spectacolul dezlănțuirii tuturor forțelor de negare a dreptului și adevărului cu privire la viața națiunilor europene l-a fortificat, se pare, în această poziție singulară, căreia cartea lui îi datorează și azi o indiscutabilă valoare exemplară.

A treia calitate esențială a cărții lui Milton G. Lehrer este fără îndoială cunoașterea problemelor în același timp din perspectivă istorică și politică-imediată, autorul nefiind un savant de cabinet ci un om al acestui secol în care în bună parte „istoria se scrie pe mesele redacțiilor”. Tocmai fiindcă era un ziarist și un observator politic cu bogată experiență el a știut să lege neconținut planul istoric de prezent și să le facă a se întrepătrunde de o manieră care nu a reușit nimănui în același grad, ceea ce iarăși conferă cărții sale un loc cu totul aparte. În același timp, nimic în cartea sa nu vădește improvizația sau stânjeneala străinului și nici o judecată, nici o apreciere nu șovăie, nu tatonează. Suntem de fapt în fața unei conștiințe umane ce acționează în conformitate cu ea însăși.

Cartea lui Milton G. Lehrer nu este o carte de istorie, deși istoria este prezentă la fiecare pas și mereu chemată a depune mărturie în instanță, deși nimeni nu a înfățișat un tablou mai complet și mai cutremurător al suferinței românești multiseculare sub nedreptatea legiferată a oligarhiei ungare. Dar în esență cartea de față ridică și discută o chestiune de strictă actualitate și anume tocmai ceea ce N. Iorga a numit „lupta — adesea nici măcar științifică! — împotriva dreptului românesc”.

Milton G. Lehrer este perfect informat asupra tuturor metodelor și tuturor afirmațiilor puse la bătaie de propaganda revizionismului ungar interbelic și din timpul războiului al doilea mondial. El își face o datorie din a le arăta lipsa de consistență și contradicția flagrantă cu realitatea mărturisită de istorie, punând neconținut față în față cele două planuri — cel propagandistic și cel al realităților. În măiestria cu care

operează această confruntare a rămas încă nedepășit. El a rupt ca nimeni altul masca pe care revizionismul horthyst și-a pus-o pentru a juca toate rolurile, pe toate scenele unde credea că poate induce în eroare o opinie publică total neinformată și cu atât mai ușor de dezinformată. Între timp, această mască a fost culeasă din lada de gunoi a istoriei, recondiționată și pusă din nou să servească aceleași țeluri. Ca urmare, și cartea lui Milton G. Lehrer redevine necesară, am zice chiar salutară pentru a face lumină în conștiințele ce caută sincer adevărul.

Cititorul va admira, fără îndoială, în expunerea autorului american tocmai stilul concis, „juridic”, fără înflorituri, subordonat direct comunicării unei informații de o sugestivitate egalată numai de capacitatea de selectare — dintr-o masă impresionantă — a citatului caracteristic, a exemplului ce face lumină asupra unei întregi categorii de fapte similare. Nimic din ceea ce nu este probant prin sine. Nimic ambiguu. O enumerare de date, de fapte, de texte indiscutabile. Este un stil eminamente modern. Dar originalitatea și eficacitatea cărții lui Milton G. Lehrer stă însă, mai presus de toate, în economia ei interioară, în ierarhizarea problemelor luate în dezbateri și în succesiunea capitolelor. Acolo unde istoriografia românească era tentată să discute mai ales în planul istoric, să argumenteze, să *apere*, ziaristul american nu face decât să expună și să explice, cu metodă, elementele unui litigiu și dreptatea intrinsecă a unei cauze. El nu pledează într-un proces. El explică în ce constă monstruoșitatea Diktatului de la Viena și nerușinarea cinică, minciuna sfruntată, falsul deliberat, ca „metode” esențiale ale propagandei revizioniste ungare. Curajul minciunii — fenomen din păcate nu specific veacului nostru, dar care a atins în secolul nostru, al celor mai perfecționate mijloace de informare, culmile fără precedent ce-i conferă specificitate, este un fenomen pus în lumină cu o consecvență implacabilă de-a lungul celor 432 de pagini ale cărții. Sunt puține cărți în care fenomenul să fi fost disecat și ilustrat cu o mai acută valoare pedagogică!

Ar fi desigur de prisos să rezumăm în această prefață o carte ce stă deschisă în fața cititorului și care se citește ca un roman deoarece autorul scrie cu verva unui ziarist și capacitatea de evocare a unui romancier. Fără îndoială, de la

data când apărea *Ardealul pământ românesc* și până în prezent istoriografia românească și cea internațională au făcut mulți pași înainte în cunoașterea acelor realități și probleme uneori numai schițate în expunerea ziaristului american, pentru a nu bloca ritmul succesiunii secvențelor. Dar acest progres nu anulează, ci doar aprofundează și consolidează o expunere ce rămâne în fundamentele ei profund adevărată. Cartea lui Milton G. Lehrer servește chiar de prefață, de indicator, de stimulator pentru o abordare aprofundată devenită astăzi posibilă, după apariția monumentalelor volume publicate de academicianul David Prodan despre *Supplex Libelluls Valachorum, Răscoala lui Horea și Iobăgia în Transilvania*, de academicianul Ștefan Pascu despre *Voevodatul Transilvaniei*, de Silviu Dragomir despre *Avram Iancu*. Sporul documentar a fost, în acest răstimp, literalmente uriaș, dacă avem în vedere mai ales momentul 1848 (*1848 la români. O istorie în date și mărturii*, două volume, de Cornelia Bodea) și cel al Marii Uniri (volumele *1918 la români* coordonate de un colectiv alcătuit din Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Ionel Gal, Mircea Mușat), iar apariția unor sinteze de amploarea *Istoriei militare a poporului român* (coordonator principal general locotenent dr. Ilie Ceaușescu) și a celei consacrate statalității românești de la Statul geto-dac până la România contemporană (trei volume de Mircea Mușat și Ion Ardeleanu) oferă o altă perspectivă globală și un alt model de înțelegere a devenirii noastre istorice decât aceea ce stătea la dispoziție acum o jumătate de secol. O contribuție deosebit de valoroasă la analiza procesului emancipării și luptei românimii transilvane a adus istoricul american Keith Hitchins într-o serie întreagă de lucrări¹, unele publicate și în limba română, iar modul în care se discută, astăzi, problemele abordate de Milton G. Lehrer odinioară poate fi cel mai bine perceput în cartea cu un titlu foarte apropiat — și nu întâmplător — *Transilvania străvechi pământ românesc*, recent apărută într-o nouă ediție, și pe care o datorăm

1 Keith Hitchins, *The Idea of Nation. The Romanians of Transylvania 1691 — 1849*, Bucharest, 1985; idem, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania. 1700—1868*, Introducere și îngrijirea ediției de Pompiliu Teodor, traducere de Sever Trifu și Codruța Trifu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987.

istoricului general locotenent dr. Ilie Ceaușescu.

Toate aceste progrese permit abordarea cărții lui Milton G. Lehrer dintr-o nouă perspectivă, care nu-i este însă dezavantajoasă. Dimpotrivă. O nouă lectură, pentru cei mai mulți o primă lectură (deoarece ea a devenit de mult o raritate și generații întregi nu-i mai cunosc nici titlul) va dovedi câte sugestii sunt încă vii, cât de incitantă continuă să rămână întâlnirea cu acest spirit ascutit și efervescent, cu acest om care trăiește în paginile cărții sale cu aceeași intensitate ca atunci când s-a investit pe sine, total, într-una din cele mai nobile aventuri — aceea a luptei pentru rațiune, dreptate și pace.

Fără îndoială nevoia unor completări, unor retușuri, unor nuanțări se face simțită pe parcursul lecturii, în special atunci când ne apropiem de sfârșitul ei, ultimele zeci de pagini fiind poate acelea care „datează” cel mai mult. Pentru unele realități, perspectiva noastră de astăzi este alta. Suntem, desigur, mai rezervați și în aprecierea unor personalități politice și în judecarea realităților României interbelice, departe de a se înfățișa numai în alb imaculat. Cititorul de astăzi posedă suficient discernământ spre a face singur cuvenitele nuanțări, ajutat și de notele care însoțesc ediția de față.

O problemă esențială, după părerea noastră, sugerată de cartea lui Milton G. Lehrer, aproape impusă imperativ, dar neformulată ca atare, este fără îndoială aceea a *caracterului statului ungar medieval*, acel stat care dispare spre mijlocul secolului al XVI-lea de pe harta Europei, dar a cărui obsesie a determinat conștiința națională modernă a păturilor conducătoare ale națiunii ungare și este în mare măsură responsabilă de evoluția catastrofală a istoriei sale moderne, marcată de colapsul din 1919 și de noua dramă creată de nefericita colaborare cu nazismul german la destabilizarea și prăbușirea Europei ieșite din tratatele care au pus capăt primului război mondial. Din păcate, istoriografia română s-a limitat exclusiv la analiza condiției voievodatului Transilvaniei în cadrul formațiunii statale create de unguri în centrul Europei, fără a lua în cercetare întregul fenomen și dacă există o voluminoasă *Geschichte der Rumänen* publicată de doi autori unguri în 1942 la Budapesta, nu există o *Istorie a Ungariei* —

cât de redusă — scrisă de istoricii români pentru uzul omului de cultură român dornic să ia cunoștință de o istorie atât de întrepătrunsă cu a noastră.

O asemenea istorie va trebui însă neapărat să fie alcătuită într-o zi, desigur, nu în spiritul în care a fost elaborată *Istoria românilor* din 1942 a lui Ladislav Gáldi și Ladislav Makkai, ci în spiritul recomandat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, spirit călăuzit de idealul unei Europe a bunei vecinătăți și a solidarității constructive. Până atunci, vom încerca să avansăm aici o problemă ce ni se pare esențială pentru înțelegerea întregului proces istoric înfățișat de Milton G. Lehrer. Și vom porni de la o conferință a lui Nicolae Iorga, ținută în ziua de 7 decembrie 1914 la Atheneul Român sub un titlu desigur pasional, date fiind împrejurările momentului¹, dar în care marele nostru istoric face o paralelă revelatoare între statul creat de unguri și statul otoman, ambele creații ale unor popoare de sorginte turanică, turcică. Milton G. Lehrer se oprește, fără a insista, asupra „turanismului” clamat de revizionismul ungar, dar lăsând la o parte acele exagerări de circumstanță, este semnificativ faptul că marele bizantinolog ungar Gyula Moravcsik adună, tocmai acum, știrile bizantine despre popoarele turcice, între care și cel ungar în două volume intitulate *Byzantinoturcica* I. *Die byzantinischen quellen der Geschichte der Türkvölker*, Budapesta, 1942 și II. *Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*.² Înrudirea arborată în timpul războiului al doilea mondial între unguri și popoarele turanice nu era de altfel o premieră absolută: în timpul primului război mondial, la Istanbul, după cum relatează N. Iorga în conferința citată, se afirma că „dacă alianța cu împăratul Germaniei și al Austriei reprezintă anumite oportunități politice, alianța cu maghiarii înseamnă o frăție seculară, care se reînnoiește în timpul de

1 N. Iorga, *Popoare turanice parazitare. Conferință ținută la Atheneul Român în ziua de 7 decembrie 1914*, Vălenii de Munte, 1915.

2 *Byzantinoturcica* I. Izvoarele bizantine ale istoriei popoarelor turcice; II. Resturi de limbă ale popoarelor turcice în izvoarele bizantine. Aceste două volume apăreau, sub acest titlu, în același moment istoric în care se clama „turanismul”.

față”¹.

Eliminând din titlul conferinței și din ideea însăși avansată de marele istoric elementul pasional, circumstanțial, să reținem ca esențial paralelismul stabilit între cele două formațiuni statale ale unor popoare turanice pe teritoriul Europei, una în centrul ei, cealaltă pornind din Asia Mică și ajungând până sub porțile Vienei, după ce zdrobise și înglobase între hotarele sale pe prima, la Mohács (1526) și apoi deplin în 1540.

Ce este de fapt statul ungar medieval din centrul Europei, simbolizat de vestita „Coroană a Sfântului Ștefan”, regele care prin creștinare asigură ungurilor alt viitor decât al hunilor și avarilor? Este tocmai o reușită incontestabilă acolo unde atât Attila cât și imperiul avar eșuaseră tocmai din cauza condiției de „corp străin” pe care imperiile hun și avar au păstrat-o până la dispariția lor sub loviturile unei Europe cu alte rânduieli. Dimpotrivă, adoptând creștinismul și primind de la șeful suprem al Occidentului, papa, coroana regală, statul creat de triburile asiatiche descălecate în fosta Panonie romană avea să devină curând un veritabil *imperiu* multinațional, căruia însă i-a lipsit titlul corespunzător stării de fapt, deoarece nu putea exista — în concepția politică medievală — decât un singur *imperium* și acela, în momentul apariției ungurilor în Europa, fusese asumat de germani. Confruntarea noilor veniți cu „Sfântul imperiu roman de națiune germană” s-a terminat în 955 prin dezastrul de la râul Lech, unde Otto cel Mare a pus capăt definitiv expedițiilor de pradă spre Apus și i-a obligat pe unguri să-și caute altă direcție de expansiune. Ea va fi găsită spre Transilvania și spre Mediterana, unde va reuși să atingă coasta dalmată.

Ca și turcii otomani câteva secole mai târziu, poporul puțin numeros, descins din stepele asiatice se va dovedi deosebit de înzestrat pentru crearea unui tip de dominație asupra altor popoare, care era legat de existența unei aristocrații războinice în neconținută căutare de noi cuceriri. Otomanii își justificau temperamentul și scopurile terestre prin doctrina islamică a „războiului sfânt” împotriva ghiaurilor. Ungurii, intrând în comunitatea popoarelor creștine ale Europei, și-au justificat

1 N. Iorga, *op. cit.*, p. 12.

aceeași tendință către expansiune și cucerire a pământurilor și popoarelor străine (pe care apoi să le exploateze reducându-le la condiția de robi ai acelei pătri aristocratice cu care se confunda „națiunea”) mai întâi prin celebrul principiu al regelui Ștefan cel Sfânt „*uniusque linguae, uniusque moris regnum imbecile et fragile est*” (Țara de o singură limbă și de un singur caracter este slabă și șubredă), iar apoi prin misiunea încredințată de papă, a „cruciadei” între schismatici, adică popoarele creștine de rit ortodox. În secolul al XIX-lea, ambele justificări vor fi înlocuite cu teoria superiorității rasei ungare asupra tuturor raselor reduse la condiția de iobagi ai superioarei rase ungare! De fiecare dată, în toate trei variantele, era vorba de aceeași politică, de aceeași concepție despre stat, la antipodul concepției moderne a teritoriului național, ocupat de un singur popor, de o singură „limbă” și un singur caracter național.

În conformitate cu aceste principii, ungurii vor crea, în urma politicii de neconținute cuceriri, care-i duce din Carpați până la Mediterana, un sistem de dominație a clasei conducătoare ungare asupra unei întinse părți din Europa centrală și sud-estică — factor de veșnică instabilitate politică, de frământări și nesfârșite suferințe pentru popoarele de aici — pe care cu greu l-am putea numi un stat propriu-zis, în accepția modernă și europeană a termenului, și care seamănă, dimpotrivă, cu sistemul creat mai târziu de otomani, cu „Turcografia”¹ ce se substituie, datorită unor împrejurări politice abil exploatate, statelor creștine din sud-estul Europei, exceptând țările române.

Această *Turcografie* va intra în coliziune, la sfârșitul secolului al XIV-lea, cu *Ungrografia* ce ajunsese la maxima expansiune sub Ludovic cel Mare, și după o rivalitate de aproape un secol pentru stăpânirea acestei părți de Europă, *Turcografia* va învinge și va ridica la Buda steagul verde al profetului pentru 150 de ani. Un stat ungar de sine stătător nu

1 Conceptul „Turcografie” este folosit curent pentru a desemna tipul de imperiu creat de otomani, în care o castă militară a reușit să cucerească sau să țină sub dominația ei o bună parte din continentul european, exploatându-o în diverse feluri.

va mai exista decât după aproape o jumătate de mileniu, și tribulațiile națiunii ungare, în tot acest lung răstimp, sunt marcate profund de structura originară a statului medieval, eminamente opus concepției statului modern, al unei singure națiuni.

Consecințele — generatoare ale tuturor dramelor istoriei ungare moderne — vor apărea virulent în momentul când în Europa întreagă triumfă duhul cel nou, al emancipării națiunilor, al dorinței fiecărei națiuni de a-și realiza personalitatea în granițele unui stat propriu. În conștiința politică ungară se produce atunci o asociere explozivă între vechiul concept al statului „de multe limbi și neamuri” propriu evului mediu și dorința națiunii maghiare de a-și realiza propria emancipare, contestând însă același drept celorlalte națiuni supuse cândva Ungrocrăției. Milton G. Lehrer crede că această dramatică contradicție este proprie dezvoltării politice ungare, dar în realitate este proprie mai multor națiuni aduse de istorie în situația de a domina, într-un fel sau altul, și a exploata alte națiuni. La începutul secolului al XIX-lea a fost cazul grecilor, care concepuseră un fel de imperiu fanariot eliberat de otomani, dar în care românii și bulgarii trebuiau să rămână obiectul extorcațiunii aceleiași păături fanariote — ea însăși o excrescență a stăpânirii otomane — ce se suprapusese la sud de Dunăre de câteva veacuri, și la nord, timp de peste un secol. Revoluția lui Tudor Vladimirescu va destrăma rapid această himeră și Grecia modernă se va întemeia vrând nevrând pe temeliile normale și solide ale naționalității grecești. În a doua jumătate a secolului trecut, fanariotismul va fi lichidat și din viața bulgară.

Va veni rândul clasei conducătoare turcești să-și dea același examen, pierdut la 1877 când noua constituție a Imperiului, cu nimic mai puțin absurdă decât concepțiile politice ale magnaților unguri, va provoca lichidarea ultimelor legături, de altfel pur formale, ale Serbiei și României cu Imperiul Otoman, și va duce la războiul care va prilejui crearea Bulgariei moderne. Vor trebui să mai treacă însă decenii până ce se va petrece acel fapt benefic pe care Nicolae Iorga îl preconiza în 1914, când punea în gardă pe ultimii reprezentanți ai imperialismului otoman, dornici să reinvie

timpul lui Soliman Magnificul prin alianța cu Germania și Austro-Ungaria: „Iar câți veți rămânea dintre dv. otomani adevărați, să faceți o politică ca pentru câți ați rămas, iar nu pentru câți vă închipuiți că sunteți, adică o politică națională, muncitoare și foarte modestă. Să vă ferească Dumnezeu de a crede că umbra lui Soliman cel Măreț se pretează la contrafaceri”.¹ Dar tot el considera că această înțelepciune e greu de realizat la cei deprinși atâta vreme a trăi pe spinarea altora. Pentru asta „trebuie ca un om genial să răsară la unii sau la alții ca să spuie vorba aceia: fiți ceva mai puțin, ca să fiți tocmai de aceea, cu mult mai mult”.² Din fericire pentru națiunea turcă, după dezastrul Imperiului și destrămarea lui la sfârșitul primului război mondial, acest om a apărut în persoana lui Mustafa Kemal. Din nefericire nu numai pentru Ungaria dar și pentru Europa, el nu a apărut în țara Sfântului Ștefan, nici cu Lajos Kossuth și cu atât mai puțin cu amiralul Horthy. Dar până aici paralelismul între cele două națiuni se impune din nou cu putere. Și totodată înțelegerea evoluției politice ungare în acel cadru de „istorie comparată a națiunilor și statelor” creat în istoriografie de geniul lui Nicolae Iorga.

Cazul clasei conducătoare ungare, rătăcită de himera reînvierii „Regatului Sfântului Ștefan”, nu este deci atât de singular și paradoxal cum apare la Milton G. Lehrer.

Specificitatea condiției ungare apare abia atunci când intervine alianța dintre clasa magnaților purtători și încă beneficiari ai tuturor urmărilor Ungrocrăției medievale, și Imperiul Habsburgic. Amorsată încă din clipa când pătura nobiliară maghiară din Transilvania s-a aliat cu generalul Basta spre a zădărnici făurirea statului național român sub Mihai Vodă Viteazul, perfectată într-o primă etapă atunci când Mihail Apafi, ultimul principe al Transilvaniei, vinde principatul aceluiași Imperiu, în vreme ce geniul lui Brâncoveanu evită transformarea Munteniei în provincie austriacă, această alianță va cunoaște o evoluție sinuoasă, terminată cu triumful instaurării „dualismului” în 1867. Triumf care-și ignora adevărata lui semnificație: săparea iremediabilă a prăpastiei în

1 N. Iorga, *op. cit.* p. 7.

2 *Ibid.*, p. 31.

care aveau să se prăbușească, îmbrățișate, peste numai o jumătate de secol, și monarhia habsburgică și himera reînvierii „Coroanei Sfântului Ștefan” în plin secol al națiunilor și al triumfului principiului autodeterminării popoarelor.

„Specificitatea condiției ungare” devine însă puțin după aceea absurdul producător de catastrofe al revizionismului ungar, absurd creat și întreținut tocmai de ignorarea realității esențiale: Ungaria medievală, Ungaria „Coroanei Sfântului Ștefan” nu fusese un stat național, un stat de concepție modernă, care se întinde până acolo unde se întinde o națiune. Nu fusese nici o federație de tip helvetic, ci fusese, exact ca și Imperiul Otoman, o creație sui-generis la baza căreia stătuse energia cuceritoare a unei clase conducătoare ce era mândră de această modalitate de a-și face istoria, atunci când se adresa, prin nobilimea ungară din Transilvania, împăratului Iosif al II-lea, justificând tratamentul sălbatic aplicat iobagilor români răsculați sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan: *„Părinții noștri, venind din Sciția, au cucerit cu arme victorioase și cu sângele lor această scumpă patrie și după ce au supus și au făcut iobagi pe părinții românilor care s-au revoltat azi asupra noastră, dânșii au domnit liniștit peste ei ținându-i totdeauna într-o aspră disciplină, însă lăsându-le neatins modul lor de viață”*. Este exact ceea ce oricare dintre arhitecții *Turcocrăției* ar fi putut subscrie, referindu-se la situația creștinilor din Imperiul Otoman, începând din vremea lui Mohamed al II-lea și până la cei ce reprimau sălbatic în 1876 răscoala bulgarilor! Același fusese principiul de realizare și organizare al ambelor „crații” turanice pe pământul Europei! Unii veniseră din „Sciția” și alții din Anatolia.

Când, la sfârșitul primului război mondial, Imperiul Otoman a dispărut, națiunea turcă regăsindu-și echilibrul și formele unui stat modern datorită geniului lui Atatürk, și când aceeași soartă a avut-o Imperiul Habsburgic, națiunea austriacă făurindu-și în Europa un stat național unanim respectat până în ziua când Adolf Hitler i-a contestat dreptul la existență în numele „Celui de al III-lea Reich”, nimeni nu s-a gândit să considere aceste două reșezări ale națiunilor respective pe temeliile și principiile statelor Europei moderne ca pe niște tragedii, ca niște nedreptăți strigătoare la cer, suferite

de austrieci când au încetat a mai stăpâni peste cehi, slovaci, sârbi, croați, români și alte neamuri, sau suferite de turci în clipa când au fost lipsiți de puțința de a se mai întinde dincolo de hotarele locuite de poporul turcesc. Nu am asistat la difuzarea de hărți, tipărite la Istanbul, în care hotarele Turciei să se întindă până la Viena și Trapezunt, nici la alte hărți, tipărite la Viena, prin care hotarele Austriei să înglobeze iarăși teritoriile a opt-zece popoare neaustriece.

Singura țară, singurul stat ce nu și-a găsit nici locul și nici liniștea în Europa postbelică, și care a oferit acest spectacol, al luptei îndârjite împotriva adevărului, a fost Ungaria horthystă (nu vom spune poporul ungar ci aceeași clasă care, de secole, se identificase exclusivist și disprețuitor cu „națiunea ungară”). Ce a însemnat revizionismul horthyst, care i-au fost metodele, Milton G. Lehrer a arătat magistral, în această carte unică și mereu necesară. Am simțit însă nevoia de a adăuga acest preambul, pentru a se înțelege mai bine „fenomenul originar” din care au decurs, apoi, toate fenomenele derivate, înfățișate și comentate de Milton G. Lehrer.

ION PĂTROIU
Craiova, 1 Decembrie 1988

CUVÂNT ÎNAINTE

Peste puțin timp va apărea în Elveția, în limba franceză, lucrarea mea intitulată *Le problème transylvain vu par un américain*, având ca subtitlu *La Transylvanie — terre roumaine*.

Cartea de față este traducerea în limba română a ultimelor două părți din acea lucrare.

Prima parte, în care mă ocup de Transilvania înainte de năvălirea ungarilor și în care expun, pe baza celor mai noi cercetări și descoperiri, teoria continuității daco-romane pe teritoriul Transilvaniei, apare astfel numai în ediția franceză.

Țin să precizez că lucrarea a fost terminată înainte de evenimentele de la 23 August 1944. Climatul politic al vremii în care ea a fost scrisă nu m-a împiedicat însă să dezvolt opiniei publice din Occident aspectul real al așa-numitului arbitraj de la Viena, act arbitrar, inechitabil și apolitic, impus cu violență de cei doi comparși, Ducele și Führerul, care au crezut că Europa culturii milenare a căzut atât de jos, încât destinele ei pot fi scrise de doi aventurieri, erijați în conducători.

Dictatele impuse de dictatori au avut dintotdeauna soarta făuritorilor lor. Nimic nu se poate clădi într-adevăr pe violență, după cum nimic nu se poate clădi pe nisip: nici dictaturi și nici dictate.

AUTORUL

PARTEA I

TRANSILVANIA DUPĂ NĂVĂLIREA UNGURILOR

MOTTO: *«Un état de choses, soit-il millénaire ne mérite pas de durer s'il est contraire à la justice».*

Alexandre Millerand

Cu ocazia expediției sale în Egipt, Napoleon aduse cu sine o seamă de savanți iluștri: oameni de știință și filozofi, pentru a cerceta la fața locului relicvele unui trecut multimilenarii, mărturii ale unei civilizații care înflorise odinioară pe malurile Nilului. Pe puntea vaporului pe care călătoreau, savanții francezi discutau, cu Înflăcărarea caracteristică tuturor latinilor, cele mai controversate chestiuni științifice și filozofice, discuții la care de multe ori participa și viitorul împărat al francezilor, cu acel bun simț care forma trăsătura esențială a geniului său.

Într-o noapte înstelată, pe când vaporul aluneca lin pe valurile liniștite ale Mediteranei, discuția filozofilor se încinse asupra problemelor care frământă din toate timpurile mintea omenească: spiritualismul, materialismul și existența lui Dumnezeu.

În toiul discuției sosi și Napoleon. Un ateu își expunea grandilocvent teza inexistenței dumnezeirii, făcând apologia materialismului absolut. Un altul îi urmă, adăugând la argumentele predecesorului considerațiuni mai subtile și mai complicate încă.

Napoleon ascultă cu atenție savantele disertații și apoi, arătând cu mâna spre cerul înstelat, se adresează doctilor reprezentanți ai Științei și Filozofiei cu următoarea frază, superbă în simplitatea ei: *„Domnilor, puteți discuta cât veți voi, dar pe toate acestea cine le-a făcut?”*

Mi-am reamintit de această întâmplare din viața lui Napoleon — citată de Emerson — când m-am reîntors din

călătoria de studii pe care am întreprins-o în Transilvania, în vara anului 1940, puțin înaintea „Diktatului de la Viena”. Citisem diferitele teorii pe care adversarii romanității Transilvaniei le lansaseră după apariția, în 1871, a faimoasei lucrări a lui Robert Roesler, *Romänische Studien*, primul atac lansat împotriva principiului continuității elementului românesc din Transilvania și din celelalte teritorii care au constituit odinioară Dacia.¹

1 Continuitatea românilor în vatra lor strămoșească — Dacia — nu a fost contestată până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Dezvoltarea conștiinței naționale a românilor după Unirea țărilor române, la 1600, sub Mihai Vodă Viteazul, afirmarea tot mai puternică a dorinței lor de a se uni într-un singur stat au alarmat cercurile reacționare din Imperiul Habsburgic care, temându-se că vor pierde Transilvania, au început să conteste drepturile istorice ale românilor asupra vetrei lor străbune și au născocit teoria părăsirii Daciei de către daco-romani în secolul al III-lea e.n., a formării poporului român undeva la sudul Dunării și a imigrării sale la nordul Dunării, în secolele IX — XIII, în orice caz, după ce triburile maghiare ocupaseră Transilvania, pe care ar fi găsit-o pustie. Inventatorii acestei teorii au fost: căpitanul în armata habsburgică — Franz Joseph Sulzer în lucrarea sa *Geschichte des transalpinischen Daciens...*, vol. I — III, Viena, 1781—1782 și funcționarul de la cancelaria aulică din Viena — Johann Christian Engel, născut la Lieser, prin lucrările sale: *Fortsetzung der allgemeinen Welthistoire durch eine Gessellschaft vem Gelehrten in Deutschland und England ausgeferigel*, 5 vol., Halle; John Iacob Gebaur, 1797 — 1804, *Geschichte des Ungarischen Reiches*, Viena, 1813; *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Neberländer*, Halle, 1804.

Vezi și Joseph Karl Eder, doctor în filozofie la Universitatea din Budapesta (1778), prin lucrările: *Supplex Libellus Valachorum Transylvaniae iura tribus receptis Nationibus communia postliminie sibi adseri postulatium*, cum notis historico-criticis J.C.E., Cluj, 1791; *Observation es criticae et pragmaticae ad Historiam Transylvaniae sub regibus Arpadianae et mixtae propaginis*, Sibiu, 1803; *Erdélyországi ismertetésének zsengeje*. Cluj — Sibiu, 1796; *Christiani Schesaei saxonis Transilvani Ruinae Pannonicae*. Sibiu, 1797. Peste o jumătate de secol, geograful Robert Roesler a reluat această teorie și a încercat să-i dea o formă științifică, răstălmăcind o serie de date istorice și lingvistice în lucrările sale: *Das varrömische Dacien*, Viena, 1864; *Die Anfänge des Walachische Fürstenthums*, Viena, 1867; *Dacien und Romänen. Romänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens*, Leipzig, 1871.

Deosebit de semnificativ este faptul că marile lexicoane ale vremii, inclusiv cele germane, nu au înregistrat teoria lui Roesler și nici măcar pe autorul ei.

Continuitatea poporului român în vatra sa străbună dacică a fost

Istorici, pseudo-istorici, filologi, publiciști și jurnaliști, unii de bună credință și alții de o patentă rea credință, unii în mod

susținută de-a lungul timpului și de către: Poggio Bracciolini, *Disceptationes convivales*, 1451; Enea Silvio Piccolomini (papa Pius al II-lea), *Historia rerum ubique gestarum locorumque descriptio*, 1489; Antonius Bonfinius, *Herum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia*, Basileae, 1568, decad. III, lib. IX, p. 448 și 538; I, lib. 1 și II lib. 7; J. Vadianus, *Epitome trium terrae partium, Asiae, Africae et Europae compendiarium locorum descriptione, continentes*, Tiguri, 1534, p. 38; Johannes Lebel, *De oppido Thalmus*, 1542, ed. Ioannes Seivert, Cibinii, 1779, p. 11—12; Antonio Maria Graziani (1537—1611), *De Ioanne Heraclide Despota*, în É. Legrand, *Deux vies de Jaques Basilicos*, Paris, 1889, p. 169—171; Johann Tröster, *Das Alt-und Neu Teutsche Dacia. Das ist Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen*, Nürnberg, 1666, p. 323; M. Felmer, *Kurzgefasste Historische Nachricht von der Wallachischen Völkerschaft überhaupt und derjenigen insonderheit der heut zu Tage in dem Kayserlichen Königlichen Erb — Fürstenthum Siebenbürgen anzutreffen ist*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, VII, 1867, p. 419; E. Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, I, 1788, p. 226; I. C. Schuller, *Zur Frage über den Ursprung der Rumänien und ihrer Sprache*, Sibiu, 1855, p. 7; Paul Joseph Schafarik, *Slavische Alterthümer*, Leipzig, 1844, p. 205; Josef Kemény, *Über der Entstehungszeit der ungarischen Komitate*, în „Magazin für Geschichte”, I, 1844, p. 231 — 232; A. de Gerando, *La Transylvanie et ses habitants*, Paris, 1845, p. 309; J. A. Vaillant, *La Roumanie*, I, 1844, p. 41 — 42; Amedée Thierry, *Histoire d’Attila*, Paris, 1856, p. 32; E. A. Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens*, Sibiu, 1857, p. 139—143; Julius Jung, *Die Anfänge der Romanen. Kritisch — ethnographische Studien*, în „Zeitschrift für Öesterreichischen Gymnasium”, 27, 1876, p. 92; Josef Ladislau Pič, *Über die Abstammung der Rumänen*, Leipzig, 1880; A. Dopsch, *Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung*, Berlin, 1923; C. Tagliavini, *Studi Romeni*, 3, p. 115; K. Jaber, *Die Rumänische Sprach — Atlas und Struktur des daco-rumänischen Sprachgebietes*, în „Vox Romanica”, V, 1940, p. 73; Ernst Gamillscheg, *Über die Herkunft der Rumänen*, Berlin, 1940; Gustav Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache, ein Beitrag zur Kulturgeschichte des Karpathenländer*, Leipzig, 1926; F. Altheim, *Die Soldatenkaiser*, Frankfurt am Main, 1939, p. 201 —202; Giono Lupi, *Intorno all’origine dei Romeni*, în „Annuario de R. Liceo Ginnasio A. Manzoni”, 1931—1932; Jaroslav Müller, *Nasi rumunsti sousede*, Praha, 1932; R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians from Roman times to the completion of Unity*, Cambridge, 1934, p. 5 —6 și 9—10; M. Besnier, *Histoire des Hongrois et de l’État magyar*, Paris, 1934; Marcel Emerit, *Les derniers travaux des historiens roumains*, în «Revue des études anciennes», 1939, p. 57 — 64; Hans Koch, *Die neue Propyläen — Weltgeschichte*, Berlin, 1940, p. 505; Mario Ruffini, *Il problema della romanità nella Dacia Traiana. Studio storico-filologico*, Roma, 1941, etc., etc.

obiectiv și alții pătimiși, au ținut să-și spună cuvântul în această delicată chestiune, depășind de cele mai multe ori cadrul strict limitat al discuțiilor pur științifice pentru a intra în acel atât de extensibil al considerațiilor politice.

Am cercetat, trecând în revistă, toate tezele susținute, de la cele mai savante până la cele mai puerile, am studiat toate argumentele invocate, am urmărit pledoariile cele mai înflăcărate, încât la un moment dat, printre atâtea sofisme și subtilități de dialectică și printre evoluțiile echilibrice ale tururilor de forță șoviniste, am avut impresia, cu fiecare carte nou citită, că mă cufund mai mult în desigururile unei păduri de liane.

Atât de variate erau argumentele pe care le invocau susținătorii tezei antiromânești, atât de contradictorii erau concluziile la care ajungeau părțile adverse care se înfruntau, încât mărturisesc: am pus piciorul pe pământul Transilvaniei cu foarte multă sfială.

Cu cât pătrundeam însă, mai adânc în inima provinciei, cu atât îmi formam din ce în ce mai puternic convingerea că detractorii romanității Provinciei de dincolo de Carpați au creat un fals „Baedeker”¹ pentru uzul exclusiv al acelor care nu aveau posibilitatea să-și dea seama la fața locului de realitatea situațiunii.

Închipuiți-vă un ghid pentru orbi, situând moscheile din Maroc și Alger pe malurile Senei și populând toate cele 20 de arondismente ale Luteției (Parisului) cu cele câteva mii de mahomedani cu fes de pe Boulevard de la Gare. Ce imagine despre Paris își poate făuri numai cu mintea voiajorul orb, căruia i-ar fi servită o astfel de descriere, în disprețul catedralelor nemuritoare și al latinității milenare?

Parcurgând Transilvania îți amintești cu zâmbetul pe buze de toate fantasmagoriile și elucubrațiile fanteziilor șovine și nu te poți împiedica a te adresa defăimătorilor unei realități incontestabile cu vorbele:

„Discutați cât veți vroi, Domnilor, dar cine oare a creat aspectul eminamente românesc al acestui pământ, cine altul

1 Karl Baedeker (1801—1859), librar și scriitor german. Cunoscut prin colecția de ghiduri de călătorie inițiată la Koblenz în 1829.

decât poporul românesc?”

Cât de schimbată ne apare în lumina constatărilor la fața locului această bătălie a tezelor și antitezelor ardelenesti; gândiți-vă la o plantă tropicală, închircită din cauza luminii artificiale a unei sere, care își recapătă adevărata viață în lumina și la căldura climatului natural!

Metoda pe care am adoptat-o în elaborarea acestei lucrări este *obiectivitatea*, iar scopul urmărit de noi este *adevărul*. Dacă vom fi reușit a atinge acest scop, vom avea mulțumirea de a fi contribuit la clarificarea acestei probleme central-europene, aparent încurcată, dar în realitate extrem de simplă și dacă vom fi reușit a convinge pe cititor de Obiectivitatea metodei pe care am urmat-o, vom avea satisfacția de a nu fi singuri la capătul diurnului nostru.

Alföldul

La sfârșitul secolului al IX-lea (896), ungurii au pătruns în Panonia prin trecătorile Carpaților Păduroși din Nord, urmând văile cursurilor de apă din acea regiune¹.

Cele șapte triburi maghiare și-au stabilit așezările definitive pe locurile de la șes, ocolind regiunile muntoase, puțin prielnice felului lor de viață².

Pe câmpiile întinse ale Panoniei — Alföldul cum îl numesc maghiarii — străjuite la răsărit și la miazănoapte de munții Bihorului și ai Maramureșului, strămoșii ungarilor de azi au găsit, după cum afirmă în unanimitate istoricii unguri, cadrul cel mai prielnic pentru unitate și pentru o armonioasă dezvoltare istorică.

„Pe această câmpie, unită ca marea — zice marele poet

1 Vezi I. I. Nistor, *Ungurii în Dacia Carpatină*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a III-a, tom. XXIV, București, 1942, p. 469-473.

2 După cum declara contele Apponyi: „În bazinul Dunării de mijloc, ungurii n-au ocupat același teritoriu ca și celelalte popoare din marea migrație. Ei s-au așezat numai în ținuturile cele mai potrivite culturii plantelor de stepă” (*Les Négociations de la paix hongroise*, tome I, nota XII, 21 ianuarie 1920, publiée par le Ministère hongrois des affaires étrangères, Budapest, 1920, p. 420).

național ungar Petőfi — mă simt acasă”, iar francezul Sayous prezintă următorul tablou sugestiv al legăturii inextricabile între unguri și vastele câmpii ocupate de ei: „Adevărata patrie a maghiarului este Alföldul, câmpia joasă. Acolo și-au stabilit populațiile cuceritorilor așezările lor compacte sub Árpád; acolo, mai ales, trebuia să se împlinească, în cursul secolelor, istoria sa; acolo, această istorie trăiește încă și azi în plenitudinea ei”.¹

... și Transilvania

Transilvania, cu platoul ei, cu depresiunile muntoase și cu șirurile de munți ce o înconjoară, din toate părțile, n-a fost deci pentru poporul ungar — popor al șesului, popor al pusteii — o împlinire geografică, după cum ea n-a fost nici o împlinire istorică.

*În viața poporului ungar, Transilvania a fost un accident. De acest ținut îi despărteau pe unguri munții acoperiți de păduri. Pentru ei, țara Transilvaniei era un ținut de peste munții acoperiți de păduri: Ultrasilvaniae = Erdély (erdő = silva și elu = ultra)*².

Dacă ungurii ar fi fost mai norocoși în expedițiile lor din Apus, desigur că niciodată Transilvania nu ar fi ajuns sub stăpânirea ungurească. Acesta era Ardealul pentru unguri³.

1 Edouard Sayous, *Les origines et l'époque païenne de l'histoire des Hongrois*, Paris, 1874, p. 54; idem, *Histoire générale des Hongrois*, Budapest—Paris, 1900, p. 18—19.

2 Transilvania, ca și Erdély, înseamnă „țara de dincolo de pădure”, adică dincolo de codrii Meseșului. Această denumire apare documentar prima oară la 1075 cu numele *Ultrasilva*, iar la 1111 este amintit în documente Mercurius, „Princeps Ultrasylvanus” (Vezi Pr. Knauz, *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*, vol. I, Strigoniu, 1874, p. 88 — 97; L. Fejérpataki, *Kálmán Király oklévelei* / (Diplomele regelui Coloman, Budapest, 1922, p. 42 — 44).

3 După ce triburile ungare au străbătut Carpații prin nord, prin pasul Vereczke, au pătruns în Câmpia Panonică și au făcut incursiuni spre vest, în statele vecine, Sfântul Imperiu roman de națiune germană și în Peninsula Italică. Înfrânți însă în încercarea lor de expansiune spre vest, în bătăliile de la Merseburg (933) și, mai ales, la râul Lech (august 955), (Augsburg de Otto cel Mare) triburile ungare s-au îndreptat spre răsărit, spre Transilvania, care i-a atras și datorită bogățiilor sale naturale, îndeosebi sarea — care

Pentru români, în schimb, el era însăși inima Daciei, prin care pulsa de mii de ani același sânge.

Ceea ce Alföldul reprezenta pentru strămoșii ungarilor de azi, pământul Transilvaniei constituia pentru strămoșii românilor, o citadelă inexpugnabilă împotriva atacurilor din afară, în munții împăduriți și în cetățile de pe coline au rezistat populațiile pașnice din Dacia Traiană invaziilor care s-au succedat în cursul veacurilor. *Acolo s-a zămislit însăși ființa neamului românesc.*

Cucerirea Transilvaniei

Întreaga istorie a acestui ținut, din clipa în care cuceritorii unguri și-au întins stăpânirea asupra lui și până în epoca contemporană, este un exemplu viu al voinței sale neclintite de a-și păstra nealterată românitatea. Cucerirea Transilvaniei este cu mult ulterioară cuceririi Panoniei de către triburile maghiare. Ea s-a desfășurat în etape și a fost urmarea unor lupte crâncene purtate de populațiile românești cu noii năvălitori.

Aceste lupte, care s-au terminat cu actele de supunere ale populațiilor românești din cele trei voievodate din Transilvania — corespunzătoare celor trei Dacii: Porolissensis, Apulensis și Malvensis¹ — sunt amintite pe larg în cântecele și baladele populare ungare străvechi, sursa de inspirație a faimoaselor „Gesta Hungarorum” ale Notarului anonim².

Abia sub Ladislau cel Sfânt, care a domnit între anii 1077—1095, Transilvania a fost înglobată Ungariei (Roesler)³.

lipsea în pustă, și aurul (Vezi și N. Iorga, *Contra dușmăniei între nații. Românii și ungurii*, București, 1932, p. 8, unde se afirmă: „Ungurii nu au intrat de la început în Ardeal. Nici nu aveau de ce. Erau puțini la număr și le ajungeau pământurile așa de întinse pe care le ocupaseră”).

1 Cu excepția Olteniei, care făcea parte și ea din Dacia Malvensis

2 Anonymi (P. Magister), *Gesta Hungarorum*, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, ediția Szentpétery, I, vol. I (în continuare: *Scriptores I*), Budapest, 1937.

3 Acest punct de vedere a fost susținut de R. Roesler (R. Roesler, *Dacia und Rumänen. Rumänische Studien Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumäniens*, Leipzig, 1871, p. 44. Cucerirea Transilvaniei s-a încheiat abia la începutul secolului al XIII-lea, când maghiarii au ajuns la Carpații Răsăriteni. Pentru a-și întări dominația asupra teritoriului cucerit au adus

În voluminoasele memorii prezentate de unguri la Conferința de pace din 1920 se spune textual: „Istoria Transilvaniei, după moartea Sfântului Ștefan până în epoca Sfântului Ladislau, este învăluită într-o mare întunecime”¹.

Vechile cronici ungurești au înlăturat în mare parte negura care învăluia acele timpuri, dar, fapt curios: tocmai ungurii se ocupă mai puțin de vechile lor cronici, adică de primele surse naționale ungare privitoare la cucerirea Panoniei și la supunerea teritoriilor de la răsărit.

Luptele cu românii

Mult hulitul Notar anonim al regelui Béla ne oferă o descriere, bogată în detalii, cu privire la luptele pe care cele 3 triburi ungare ale lui Tuhutum, Tosu și Eleud le-au purtat cu ducii provinciilor românești pe care le-au supus: Menumorut (în Dacia Porolissensis), Gelu (în Dacia Apulensis) și Glad (în Dacia Malvensis)².

pe secui, sași, iar în Țara Bârsei la 1211 pe cavalerii teutoni.

1 Les Négociations de la paix hongroise, tom. I, nota VIII, Anexa 4, p. 191.

2 Voievodatul lui Menumorut se afla în Țara Cașurilor, cel al lui Gelu — „dux blachorum” — în centrul Transilvaniei, iar cel al lui Glad — în Banat.

Chiar istorici unguri din epoca modernă au recunoscut în lucrările lor continuitatea neîntreruptă a românilor în Transilvania, faptul că românii se aflau în Transilvania când regatul maghiar a cucerit acest teritoriu românesc. Astfel, Horváth Mihály scria: „Transilvania era populată de români, când ungurii și-au făcut apariția în Panonia (M. Horváth, *Geschichte der Ungarn*, vol. I, p. 9). Același autor mai scria: „La ocuparea noii patrii dintre Tisa și Dunăre, în ținutul Bihorului se afla Menumorut care avea drept supuși pe valahi și chazari, iar în Banat, voievodul Glad avea o armată compusă din ostași români. Ardealul propriu-zis (Podișul Transilvaniei) se afla sub conducerea românului Gelu. După o rezistență înverșunată, Menumorut a făcut act de supunere, fiica lui căsătorindu-se cu fiul lui Árpád. Gelu a căzut pe câmpul de luptă, în războiul purtat cu una din căpeteniile maghiarilor, Tuhutum, iar Glad a devenit și el vasal regelui ungar, rămânând mai departe în stăpânirea voievodatului său. Așadar, toate cele trei voievodate românești au intrat în stare de vasalitate față de regatul maghiar fără să cadă însă în stăpânire efectivă”. Huszti András, un alt istoric ungar, scria la rândul său: „Urmașii geților trăiesc și astăzi și locuiesc acolo unde au locuit părinții lor, vorbesc în limba în care glăsuiau mai demult părinții lor. Nici o națiune nu are limba atât de apropiată de

Părerile ungarilor cu privire la valoarea istorică a operei lui Anonymus sunt împărțite, tocmai din cauza extinderii pe care Notarul anonim al regelui Béla o dă descrierii populațiilor autohtone românești găsite de unguri în Transilvania.

acea veche limbă romană (latina) ca limba valahilor; ceea ce este un semn sigur și care nu poate înșela că ei sunt în Ardeal rămașii vechilor coloni romani, despre care însemnăm pe scurt acestea: Numele acestui popor în limba lui proprie este «român» (Rumuny), adică de la Roma sau roman” (Huszti András, *O és új Dacia/Vechea și noua Dacie*, f. 1., 1791). Specialistul în istorie locală, ungurul Lehoczky Tiv. scria în 1890: „În comitatele Maramureș, Ugocsa și Bereg, fără îndoială încă pe timpul venirii maghiarilor au locuit românii” (Lehoczky Tiv., *Adaléok az oláh vajdák, oláh és crosz kenezek vagy soltészek és szabadosok intézményéhez hazánkban* (Történelmi tár, 1890, p. 155), iar alt specialist în istorie locală, Petrovay G., câțiva ani mai târziu, în 1911, își exprima deschis opinia că ipoteza istoriografiei ungare după care românii ar fi venit în Transilvania prin veacul ai XIII-lea „nu se potrivește la comitatele Bereg și Maramureș, pentru că aceștia au fost investiți cu astfel de privilegii, cum n-a putut să aibă niciodată un neam de păstori care a imigrat pe încetul, păscându-și turmele, un dușman de neam străin, neînruit cu cel unguresc, prins în luptă; iar ca un dușman prins în război să fie colonizat la granița țării și să fie însărcinat cu apărarea hotarelor, e de-a dreptul un nonsens” (Petrovay G., *Máramarosi olahék betelpedesük, vagdáik és knézeik*, în „Századok”, XLV— 1911, p. 607 — 626). La rândul lor, cunoscuții istorici germani Leopold von Ranke și Tamm Trangott au ajuns, în studiile lor, la concluzia continuității poporului român. Leopold von Ranke scria: „Dacia a fost organizată în provincie romană. Indigenii (românii) numesc și azi calea care merge din România în Transilvania „Calea lui Traian”, iar trecătoarea Turnu Roșu „Poarta romanilor”. Ei sunt urmașii coloniștilor pe care Traian i-a adus în Dacia din toate provinciile Imperiului Roman. Aceste provincii (dace) erau acum romanizate, așa cum reiese din limba actuală a limbii acesteia (limba românească), limbă care din vremuri îndepărtate se menține până azi” (Leopold von Ranke, *Weltgeschichte*, I, II, ad. I, III, Leipzig, 1883, p. 272, 448), iar Tamm Trangott scria: „Românii locuiesc și azi acolo unde acum 17 secole au locuit strămoșii lor; popoarele au venit unele după altele și au dominat provinciile Dunării Inferioare, dar nici unul n-a putut să infirme existența națională a românismului. «Apa curge, pietrele rămân», spune un proverb român. Hoardele popoarelor, care au părăsit țara lor spre a emigra, au pierit ca norii la soare, dar românismul, aplecând capul, lasă în Dacia să treacă peste el furtuna și păstrează terenul moștenit de la strămoșii săi, până ce apare vremea frumoasă; atunci el se ridică și mișcă membrele sale” (Tamm Trangott, *Über des Ursprung der Rumänen, ein Beitrag zur F. Ethnographic Sud-Östeuropes*, Bonn, 1891, p. 84— 85).

Ungurii nu i-au putut ierta Notarului anonim al regelui Béla pasagiile privitoare la români și nu i-au menajat epitetele de „povestitor de fabule”, „inventator de etimologii”, „poet, scriitor de legende”, „diac lingușitor” (Karácsonyi)¹, devenind bineînțeles „un geograf neîntrecut” și „un profund cunoscător al istoriografiei”², când e vorba de textele privitoare la restul evenimentelor istorice. J. Melich, de pildă, îl califică pe Anonymus drept „unul din cei mai distinși istorici maghiari”³, iar E. Jakubovich este de aceeași părere când scrie că „datele

1 Karácsonyi J., *Kakuktojás* (Oul cucului), în *Erdély Irodalmi Szemle* (Orizontul literar transilvan), 1924, p. 19C — 203; *Szatmár eredete* (Originea Sătmarului), în *Emlékkönyv Dr. Grof Klebersberg Kunó negyedszázados kulturpolitikai működésének emlékére* (Omagiul doctorului Grof Klebersberg Kuno în memoria activității sale culturale de un sfert de veac), Budapest, 1925, p. 215—223.

2 Doi dintre cei mai buni istorici maghiari, Pauler Gyula și Hóman Bálint apreciază că datele oferite de Anonymus sunt vrednice de crezare. Pauler Gyula arăta că ele pot fi verificate și prin alte izvoare istorice, că nu există alte date care ar zdruncina afirmațiile lui Anonymus ori cel puțin le-ar face îndoielnice (Pauler Gyula, *A magyar nemzet Szant Istvánig / Istoria națiunii maghiare până la Sf. Ștefan* /, Budapest, 1900). Într-o recenzie asupra cărții lui Iosif Ladislau Pič (*Zur rûmanische-ungarischen Streitfrage*, Leipzig, 1886), Pauler Gyula recunoaște că acest istoric — apreciind cum se cuvine valoarea de izvor a operei lui Anonymus — „a dat dovadă de mai mult simț istoric decât toți istoricii care s-au străduit să vadă cu orice preț în cronicarul maghiar un falsificator sau pamfletar politic atât de nenorocit încât nici după seculare frământări de creier n-au fost în stare a-i descoperi scopul și tendința” (Ion Lupaș, *Realități istorice în Voievodatul Transilvaniei din sec. XII — XVI*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, VII, 1936—1938, Cluj, 1939, p. 21). Hóman Bálint, la rândul său atribuie cronicii lui Anonymus o valoare egală și în unele privințe superioară celorlalte cronici ungaro-latine (Hóman B., Szekefű, Gyula, *Magyar története / Istoria maghiară*, vol. I, Budapest, p. 7). Bálint Hóman face o caracterizare elogioasă a lui Anonymus, scriind: „Opera sa, în ciuda defectelor sale, este o operă de savant care își domină epoca. Ca operă literară, istoria sa, cât de fragmentară este ea astăzi, este una dintre creațiile cele mai armonioase ale istoriografiei latine a evului mediu. Anonimul era un om de știință și un scriitor înzestrat cu simț artistic și înarmat cu condei, în sensul pe care aceste cuvinte îl aveau în secolul al XII-lea. În istoria cuceririi patriei, povestirea sa, elaborată cu grijă atât din punct de vedere strategic cât și geografic dovedește inteligența criticii sale, reflecția metodică și profunzimea cunoștințelor sale” («Revue des études hongroises», III, 1925, p. 762).

3 Melich J., în „Magyar Nyelv” („Limba maghiară”), XVII, Budapest, 1921, p. 77-78.

disprețuitului Anonymus păstrează urme foarte importante pentru istoria Ungariei”¹.

Indiferent de părerea ungarilor asupra valorii operei lui Anonymus, fapt cert este că, în secolul al XII-lea, un scriitor ungar afirma în mod categoric că românii erau prezenți pe teritoriul Transilvaniei în clipa în care ungurii invadeau această provincie.

Un profesor de la Universitatea din Budapesta, dl Eugen Horváth, încercând să polemizeze cu profesorul Seton-Watson (Scotus Viator), unul dintre cei mai profunzi cunoscători ai stărilor de fapt din fosta Monarhie Habsburgică², într-o lucrare apărută în anul 1935 la Budapesta, pentru uzul cititorilor de limbă engleză, falsifică pur și simplu spusele lui Anonymus cu privire la români, crezând că în felul acesta rezolvă în mod definitiv problema anteriorității românilor din Transilvania. Astfel, el declară că Anonymus ar fi afirmat că ungurii au găsit în Transilvania „un număr oarecare de români, izolați în munții acoperiți de zăpadă” (certain Romanians isolated on the snow-capped mountains of Transylvania)³, pe când în realitate Anonymus vorbește de Vlahii RĂSPÂNDIȚI ÎN TOATE REGIUNILE, pe care ungurii le-au cucerit prin lupte⁴.

Și apoi, dacă românii erau niște bieți păstori nenorociți care își petreceau viața în văgăunile munților veșnic înzăpeziți, ce părere trebuie să ne facem despre ilustrul conducător ungar Árpád, pe care istoriografia modernă ungară ni-l prezintă ca pe o personalitate politică de prim ordin, și care a consimțit la căsătoria fiului său Zulta cu fiica lui Menumurut, ducele acestor păstori?!

1 Jakubovich, E., în „Magyar Nyelv”, XXI, 1925, p. 31.

2 R. W. Seton-Watson este autorul a numeroase lucrări despre monarhia austro-ungară între care: *Racial Problems in Hungary*, London, 1908; *A History of the Romanians from Roman Times to the completion of Unity*, Cambridge, 1934; *Corruption and Reform in Hungary*, ed. a II-a London 1911.

3 Horváth, E., *Transylvania and the History of the Romanians. A Reply to Professor R. W. Seton-Watson*, Budapest, 1935, p. 6.

4 Anonymus consemnează faptul că triburile maghiare au găsit chiar și în Panonia „blachi ac pastores Romanorum” (vlahi, adică păstori ai romanilor), Fejépatáki, L., *Kálmán Király oklevelei*, Budapest, 1892, cap. IX, p. 14.

Istoricii unguri trec însă cu vederea că „Gesta Hungarorum” ale Notarului anonim nu sunt singurele cronici care relatează despre existența românilor în Transilvania în momentul invaziei ungare. Avem mărturii precise despre existența românilor în Transilvania în acele timpuri, în cronica lui Simonis de Kéza (*Chronicon Hungaricum*)¹, în Cronica pictată de la Viena (*Chronicum pictum Vindobonensis*)², în cronica germană de la Hildesheim și în toate diplomele regilor unguri în care se face mențiune despre Transilvania³.

Românii, pe care ungurii i-au găsit în Transilvania, aveau organizațiile lor politice și, din unele acte ungurești, cum ar fi cele relatând expediția războinică a comitelui sas Ioachim din regiunea Sibiului, din 1210, rezultă că Valahii transilvăneni erau organizați militarmente⁴.

Organizațiile politice ale românilor transilvăneni Cnezatele

Baza organizațiilor politice românești o formau *cnezatele*: mici împărțiri administrative, înăuntrul cărora populațiunile românești de agricultori și de păstori duceau o viață lipsită de evenimente răsunătoare, dar nu și lipsită de frământări. Cnezii aveau misiuni judiciare și administrative. Ei împărțeau

1 Simon de Kéza, *Gesta Hungarorum*, în *Scriptores*, I.

2 *Vezi Chronicon pictum Vindobonense*, în *Scriptores*, I.

3 Cronicarul rus Nestor, contemporan cu Anonymus, ne furniza, la rândul său, informația că ungurii, pătrunzând în pusta panonică, trecând peste munții cei înalți, care se numesc și Munții Ungurești, au început a se război cu vechii locuitori ai acestor regiuni, „cu volochii și slavii”. „În urmă însă ungurii goniră pe volochi și luară în stăpânire această țară, se așezară cu slavii împreună, pe care îi supuseră și de atunci țara se cheamă Ungaria” (Cf. Cronica lui Nestor, ediția G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. VII, București, 1935, p. 20).

4 Szentpetyery I., *Regese regnum stirpis Arpadienae critico-diplomatica*, vol. I, Budapest, 1923, nr. 926; Documentul din 1210 a fost utilizat de unii istorici unguri „ca o dovadă” că atunci ar fi colonizați păstori români în Transilvania. Referindu-se la asemenea aserțiuni, E. Gamilscheg nota cu ironie că regele Andrei al II-lea trebuia să alerge prin munți pentru a descoperi pe acești valahi nomazi, pe care ținea totuși, dintr-un straniu capriciu, să-i ia în armata sa. (*Revue historique du sud-est européen*, 1943, p. 91).

dreptatea după dreptul românesc „jus valachicum”, în așa-numitele „scaune” și tot ei recrutau „voinicii”, gata întotdeauna să apere patrimoniul împotriva invadatorilor de tot felul.

Cnezatele nu sunt caracteristice regiunii ardelenе, ele găsindu-se împrăștiate în toate regiunile locuite de români, de o parte și de alta a Carpaților. Ele sunt însă caracteristice românilor, fiind organizații pe care nu le găsim, sub această formă, nici la unguri, nici la slavi.

Deasupra cnezatelor, ca un fel de organizații centralizatoare ale vieții politice, se aflau voievodatele, a căror menire principală era organizarea apărării teritoriale, dar care aveau și alte misiuni de ordin administrativ.

Azi, când avem dovezi indubitabile de persistență a românilor în Dacia Traiană, este clar că românii n-ar fi putut rezista tuturor năvălirilor barbare dacă apărarea teritoriului n-ar fi fost organizată de conducătorii organizațiilor lor politice: voievozii.

Aceste organizații politice, deși purtau nume slave, erau de esență pur românească¹. Românii au adaptat numirile împrumutate de la slavi unor instituțiuni vechi — cărora unii dintre cercetători le atribuie origine latină. Cnezii, împărțitori de dreptate, care au păstrat mult timp numirea de „judicius” (Knezii vel judices) n-ar fi decât „duumvirii iuredicundo” ai provinciei Dacia.

Studiile unor cercetători ca: N. Iorga², Onciul³, Lupaș⁴ și Nistor⁵ au demonstrat că sensul de cneaz era cu totul altul la

1 Numai la români reprezentantul autorității politice supreme purta titlul de voievod (Cf. I. Bogdan, *Originea Voievodatului la români*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a II-a, tom. XXIV, 1901—1902, p. 191 — 207; I. Lupaș, *Realități istorice în Voievodatul Transilvaniei din sec. XII — XVI*, în loc. cit., p. 51).

2 N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, București, 1937,

3 D. Onciul, *Românii și ungurii în trecut. Relațiunile lor politice în dezvoltarea statului și a românilor de peste munți*. Scriere postumă neterminată, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a III-a, tom. IX, București, 1928, p. 29 — 64.

4 I. Lupaș, *Voievodatul Transilvaniei în sec. XII—XIII*, București, 1936; *Realități istorice în Voievodatul Transilvaniei în secolele XII—XVI*, București, 1938.

5 I. I. Nistor, *Românii și rutenii din Bucovina. Studiu istoric și statistic*,

slavi decât la români, iar acel de voievod era mai atotcuprinzător la valahi decât la slavi. Astfel, cneazul slav era un fel de rege, pe când la români era un „primus inter pares”, ales din mijlocul țăranilor înstăriți. De multe ori cneazul se ridica până la treapta cea mai înaltă a organizației politice, devenind voievod, și, în acest sens, Hurmuzaki ne citează cazul lui Litovoi¹.

În clipa în care ungurii au năvălit în Transilvania, aceste organizații politice erau adânc înrădăcinate la valahii transilvăneni. Arpadienii s-au străduit să le înlocuiască cu împărțirile administrative pe care le împământeniseră în Panonia, „comitatele” conduse de „comiți”, dar la români sarcina le-a fost zadarnică. Singurii comiți pe care ungurii au reușit să-i creeze în Ardeal, au fost comiții sașilor și ai secuilor (comes saxorum, „Sachsengraf”, și comes siculorum), iar comitatul de la Solnoc² a fost de așa scurtă durată, încât el nu constituie o excepție de la regula pe care am menționat-o.

Organizarea politică a secuilor și sașilor, în pofida împărțirii administrative pe comitate, s-a inspirat profund de la

București, 1915; *Emigrările de peste munți*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a II-a, tom. XXXVII (1914 — 1915), București, p. 815 — 865; *Românii în Transilvania*, în idem, seria a III-a, tom. XXIII, București, p. 521—600; *Ungurii în Dacia Carpatină*, în idem, seria a III-a, tom. XXIV (1941— 1942), p. 469 — 502.

1 Cnezatele și voievodatele mai purtau și denumirea latinească, de „țări” (Țara Lytua, sau Țara voievodului Litovoi, Țara Birsei, Țara Maramureșului, Țara Făgărașului, Țara Loviștei, Țara Severinului, Țara Crișurilor, Țara Zarandului etc.). Este semnificativ faptul că numai în limba română termenul care desemnează organizarea politică derivă din latinescul *terra* (pământ), în timp ce în limbile franceză, italiană, spaniolă și portugheză *țară* vine din latinescul *pagus* (pays, paese, pais) (A. Balotă, *Un témoignage historique; Terra > țară*, în «Revue historique du sud-est européen», XIV (1937), nr. 1—3, p. 61 — 69).

2 Istoricul Ion Lupaș, cercetând împrejurările cuceririi Transilvaniei de către triburile maghiare, constata cât de anevoios a fost acest proces încât, la început, ungurii n-au putut organiza în Transilvania decât un comitat al Solnocului, la care cu greu an mai putut adăuga alte șase comitate, reușind astfel să sporească la șapte numărul comitatelor ungurești — la atât s-a redus întreaga operă de organizare administrativă maghiară în cuprinsul Transilvaniei, până în jumătatea a doua a veacului XIX” (I. Lupaș, *op. cit.*, p. 24 — 25); vezi și Iosif Déer, *Középkori Erdély*, în (revista) „Magyar Szemle”, Budapest, 1934, p. 199.

organizarea politică românească, scaunele lor de judecată (szék și Stuhl) fiind copia fidelă a scaunelor de judecată (sedes) din cnezatele românești.

În lumina acestor constatări este temerar a afirma că ungurii au fost educatorii românilor în materie de organizare politică, așa precum susține profesorul Horváth de la Universitatea din Budapesta.

Documentele latino-ungare ne vorbesc de districte românești (districtus valachales)¹ la Deva, Hațeg și Făgăraș, precum și de dreptul românesc (jus valachicum).

Dacă ungurii ar fi introdus organizația politică în Transilvania, desigur că în locul cnezatelor (a căror descriere detaliată o găsim în „Carmen miserabile” a călugărului italian Rogerius)², am fi găsit comitatele ungurești. Dl Horváth își sprijină afirmația pe date de ordin filologic. Românii, zice el, au împrumutat de la unguri cuvintele care exprimă noțiunile organizației politice. În consecință, adaugă el, ei au împrumutat și aceste organizații înseși. Pentru ilustrarea acestei teze, profesorul budapestan citează, sau cuvinte care nu au absolut nici un amestec cu organizația politică a unei țări cum sunt, de pildă, acelea de „meșter”, „gazdă” ș.a., sau cuvinte împrumutate atât de unguri cât și de români de la slavi, cum sunt de pildă cuvintele: „hat” (nord-slav), „pecete” (vechi slav), „ban” (slav-meridional) etc.³ Dl Horváth uită însă că limba română este singura dintre limbile romanice care a păstrat cuvântul „dominus” în accepțiunea de *Domn*, adică rege, și că imperatorul latin se menține și azi, după două mii de ani, sub forma de *împărat*, după cum D-sa mai uită că, în documentele bizantine, conducătorii ungurilor erau amintiți sub numele slav de „voievozi” și că mândrul „Király”, care exprimă noțiunea de

1 Zenovie Păclișanu, *Vechile districte românești de peste munți* în „Revista istorică română”, 1942—1943, fasc. 3, p. 19—30); vezi și V. Motogna, *Contribuții la istoria românilor bănățeni în evul mediu. Districtele românești* („Revista Institutului Social Banat-Crișana”, Timișoara, 1943, p. 3—30).

2 *Rogerii Carmen Miserabile*, în *Scriptores*, vol. II (în continuare *Scriptores, II*), Budapest, 1938.

3 E. Horváth, *op. cit.*, p. 15; Idem, *Die Geschichte Siebenbürgens*, Budapest-Leipzig-Milano, 1943, p. 22.

regalitate, provine și el de la... slavul „Kra”¹.

După cum remarca Sayous, vocabularul fino-ugric al triburilor ungare care au descălecat în Europa era extrem de redus, ceea ce denotă și o civilizație extrem de înapoiată.² Este deci temerar, în aceste condițiuni, să se vorbească de o influență ungurească asupra organizațiilor politice românești.

„A trebuit să intervină, spune istoricul N. Iorga, asimilarea slavilor, o influență germanică prelungită și eforturile tenace ale Bisericii catolice, pentru ca să ridice acest popor, asemănător hunilor și avarilor, la un nivel corespunzător aceluia al barbarilor, deveniți mai umani în contact cu civilizația Occidentului”.

Departate deci de a fi exercitat influențe asupra organizațiilor politice ale neamurilor conlocuitoare, ungurii au primit aceste influențe, marea majoritate a noțiunilor culturale ungurești fiind — după cum se exprimă istoricul român — împrumutate de la slavi.

Voievodatele

Primii voievozi ai Transilvaniei sunt menționați în documente cu începere din secolul al XII-lea. Ni s-a păstrat aproape neîntreruptă lista voievozilor care au domnit dincolo de munți cu începere din anul 1103, când este amintit pentru prima dată voievodul Mercurius al Ultrasilvaniei³, și până în anul 1555, când sunt menționați cei doi voievozi, numiți de Ferdinand Habsburgul⁴.

Este fără îndoială că au existat voievozi și înainte de anul 1103, fapt confirmat și de Pauler în 1888⁵, însă numele lor nu

1 Vezi și N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, București, 1937, p. 13.

2 Ed. Sayous, *op. cit.*, p. 32 — 42.

3 Mercurius este menționat în anul 1111 ca principe al Transilvaniei; titlul „in partibus” reflecta mai mult o dorință, o pretenție a regatului ungar decât o realitate istorică, neexistând până acum nici o dată certă a activității acestui principe în Transilvania. Vezi și Fejérpataki, L., *Kálmán Király oklévelei*, p. 42 — 44.

4 Este vorba de Ștefan Dobó și Francisc Kendi (Vezi *Monumenta Comitialia Regni Transilvaniae*, II, p. 507 și Hurmuzaki, II/5, p. 175, doc. LXXIII).

5 Pauler Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádházi Királyok*

ni s-a păstrat. Unii dintre voievozi cum sunt de pildă: Leuca-Vodă (anul 1219)¹ și Poșa (Pousa Woyvoda Ultrasilvano) din anul 1227², au purtat nume curat românești.

Stăruința formelor de viață autohtonă

Ungurii au fost nevoiți să accepte situația quasi-independentă a voievodatelor românești și s-au mulțumit cu o stăpânire mai mult nominală asupra Transilvaniei. Ungaria propriu-zisă și Voievodatul Transilvaniei formau două entități complet distincte, singura legătură dintre ele fiind legământul de supunere al voievozilor. Două fapte vin să confirme aceste raporturi de subordonare pur nominală, nu însă și efectivă. Voievodul Transilvaniei, Gyula cel Mic, al patrulea în ordinea cronologică de la luarea în stăpânire de către Tuhutum a acestui voievodat (Tuhutum-Horea-Gyula și Gyula cel Mic), adoptând ritul creștin ortodox contra voinței regelui catolic Ștefan cel Sfânt și având atitudine potrivnică Ungariei, este atacat de oștile regelui Ungariei, iar țara sa „înglobată regatului” (adiuncto Pannoniae). Rezultă deci în mod cert că timp de un secol de la cucerirea Panoniei, Transilvania nu a fost sub dependența Ungariei.

În regiunea bănățeană, în fosta Dacie Malvensis, situația a fost asemănătoare. După actul de închinare al lui Glad, ducele valahilor, românii au continuat să întrețină legături cu Imperiul Roman din Răsărit. Voievodul Ahtum, unul din urmașii lui Glad, fiind acuzat pentru acest motiv de infidelitate față de Coroana ungară, voievodatul bănățean a fost înglobat și el Ungariei, în urma luptelor conduse de însuși nepotul regelui Ștefan cel Sfânt, Sunad.

„Și după înglobarea teritoriului celor două Dacii,

Korában (Istoria poporului maghiar în epoca regilor din casa arpadiană), I, p. 255; II, p. 44, 93.

1 Vezi Wënczél Gusztáv, *Codex diplomaticus Arpadianus*, vol. VI, Pest, 1867, p. 400. Mai înainte însă, pe la 1176, este amintit de documente Leustachius, voievod al Transilvaniei (*Ibid.*, p. 486).

2 E. Hurmuzaki, N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I, partea I, București, 1887, p. 105—106. (În continuare, Hurmuzaki, *Documente*).

Porolissensă și Apulensă, regii Ungariei respectară tradiționalele alcătuiri politice și militare ale acestora, păstrând pentru aceste regiuni străvechea instituție voievodală¹.

Situațiunea raporturilor dintre Ungaria și Transilvania era dependentă de raportul de forțe dintre voievod și rege: dacă voievodul era slab, atunci regele Ungariei își exercita stăpânirea în mod mai pronunțat și, invers, față de voievozii puternici și atitudinea Ungariei era mai moderată.

Înșiși istoricii unguri recunosc această situațiune de fapt. Pauler Gyula în *Istoria națiunii maghiare sub regii din Casa Arpadiană* afirmă că Transilvania a fost stăpânită în mod perpetuu de voievozi², iar Alexandru Szilágyi în *Istoria Transilvaniei*, publicată în 1866, declară formal că Transilvania nu a fost niciodată contopită deplin cu Ungaria, Ungaria și Transilvania fiind „două țări deosebite”³.

Faptul se explică perfect atât din punct de vedere al situației geografice cât și din punctul de vedere al directivelor politicii externe a conducătorilor unguri, anterior regalității și posterior ei.

Apărarea acestui teritoriu neputând fi asigurată de elementul ungar — care era extrem de redus la număr — Transilvania a fost obligată să se apere cu propriile ei puteri, ceea ce a întărit autonomia provinciei.

Pe de altă parte, din cauza expansiunii spre Apus a ungarilor, regiunea orientală a Transilvaniei a fost neglijată. Problema acestui ținut a fost trecută pe ultimul plan al preocupărilor Casei Arpadiene, întrucât, după cum observă atât de sugestiv scriitorul ungar Ladislau Kővári, „busola Transilvaniei părea fixată cu totul spre Răsărit”⁴, adică spre

1 I. I. Nistor, *Ungurii în Dacia Carpatină*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a III-a, tom. XXIV, 1941 — 1942, p. 471.

2 Pauler Gyula, *A magyar nemzet története az Arpádházi Királyok alatt*, Budapest, 1899, I, p. 218.

3 Szilágyi Sándor, *Erdélyország története tekintettel mivelődé sér e (Istoria Transilvaniei cu privire la civilizația ei)*, Pest, 1866, vol. I, p. 12 și 66. („Transilvania, despărțită prin granițe naturale de Ungaria, nu a fost niciodată deplin contopită cu aceasta”, p. 66).

4 Cf. Kővári László, *Erdély történelme (Istoria Transilvaniei)*, Pest, 1859, I, p. 56; vezi și I. Lupaș, *Realități istorice în Voievodatul Transilvaniei*, p. 55.

Imperiul Roman de Răsărit.

Chiar înainte de cucerirea țării, afirmă Bálint Kómán, ungurii au fost puși în fața marii întrebări: — Răsăritul sau Apusul? Maghiarii au ales Apusul (Das Ungartum wählte den Westen), iar Janossy Dénes afirmă că aceeași alternativă i-a preocupat pe șefii unguri și după cucerirea țării. „Ungaria — zice d-sa — a ales Vestul, care i-a adus astfel neatârănarea și o viață de sine-stătătoare” (Alleinherrschaft und Selbstständigkeit).

Alt factor care a contribuit în mod hotărâtor la stăruirea vechilor forme românești și la conservarea elementului etnic autohton în cursul timpurilor, a fost numărul extrem de redus — chiar pentru acele vremuri — al năvălitorilor unguri.

După datele furnizate de vechile cronică, ungurii, în momentul cuceririi Bazinului Carpato-Dunărean, erau în număr de 200.000, dintre care 25.000 erau luptători.¹ Expedițiile războinice de jaf și de pradă cu care ungurii debutează în arena istoriei au contribuit desigur la scăderea acestei cifre. După luptele cu moravii și cu trupele bulgare ale țarului Simeon, după pustiirea Bulgariei și invadarea Bizanțului, după prădarea Italiei de Nord și cucerirea Croației și Carintiei, după victoriile de la Brenta (899) și Ennsburg (907) și înfrângerile de la Merseburg (933), de pe câmpia Lech (955) și de la Adrianopol (970) este exclus ca numărul inițial să nu fi suferit o diminuare considerabilă.

„Numai o împrejurare extrem de fericită, spune C. Sassu în lucrarea sa *Românii și ungurii*, datorită faptului că Otto I era prea absorbit de alte probleme, ca de pildă supunerea și germanizarea slavilor de la răsărit de Elba, și expedițiunile în Italia, în vederea obținerii viitoarei sale demnități imperiale, a ferit pe unguri de o completă distrugere, de soarta pe care au avut-o mai demult, rudele lor, hunii și avarii”.²

Ungurii nu au reușit să populeze în întregime Panonia, dar să se mai întindă spre Răsărit!...

Tibor Eckhart recunoaște acest fapt, arătând că la început

1 I. Acsády, *A magyar birodalom története* (Istoria imperiului maghiar), Budapeșt, 1904, III, p. 35.

2 C. Sassu, *Românii și ungurii*. Premize istorice, București, 1940, p. 24.

maghiarii nu au fost capabili să populeze nici teritoriul care corespunde cu acela rămas Ungariei după tratatul de la Trianon. „Numărul lor — spune textual Eckhart — era prea mic pentru aceasta”.¹

Aceasta, de altfel, este și explicația firească a numeroșilor coloniști aduși de unguri în Transilvania și pe care cronicarii vechi îi gratifică cu numele de „musafiri”, musafiri destinați, în concepția maghiară de mai târziu, să izgonească pe proprietarii de milenii ai pământurilor colonizate.

Ar fi o eroare a da cuvântului „colonist”, referitor la acele vremuri, sensul pe care el îl îmbracă în zilele noastre.

Locurile pe care erau așezați acești „musafiri” nu erau deșarte, ci erau locuite de populațiile autohtone străvechi, capabile să-și apere cu dârzenie petecul lor de pământ, dar, desigur, puțin dispuse să servească de pavază pentru așezările din Alföld ale ungarilor.

Scopuri militare în primul loc, economice și politice în al doilea rând, au fost cauzele acestor așezări străine în mijlocul populațiilor băștinașe românești de origine daco-romană.

Secuii

Primii coloniști pe care ungurii i-au fixat în părțile răsăritene și sud-estice ale Transilvaniei au fost secuii. Așezarea lor a avut un scop bine determinat: acela de a păzi granițele răsăritene ale teritoriului stăpânit de unguri, împotriva pecenegilor și cumanilor, popoare care stăpâneau țările de pe versantul răsăritean al Carpaților și care își întindeau de multe ori stăpânirea și asupra regiunilor transilvănene de dincolo de Carpați.

Date precise asupra colonizării secuilor nu posedăm; ceea ce s-a putut stabili cu precizie este doar faptul că ei i-au precedat pe coloniștii germani. În regiunile secuiești de azi este

1 „Să nu ne închipuim — scria el — că au populat descălecătorii (ungurii — n.n.) țara întreagă. Numărul lor, poate și din cauza înfrângerii suferite în patria de mai înainte, era prea mic pentru aceasta. Teritoriul ocupat de ei se potrivea aproape cu cel țărnut prin pacea de la Trianon, la care a fost redusă Ungaria după o mie de ani” (Eckhart Ferenc, *Magyarország története/Istoria Ungariei*/, Budapest, 1933, p. 21).

foarte probabil că ei au fost aduși pe la sfârșitul sec. al XI-lea sau la începutul sec. al XII-lea, primii coloniști germani fiind menționați între anii 1141 — 1161.

Într-o primă opiniune, susținută de toți cronicarii unguri din vechime¹ și reînviată în timpurile din urmă de istoricul Bálint Hóman, secuii ar fi urmașii hunilor, recte ai celor 3.000 de huni care nu l-au urmat în Sciția, pe Csaba, fiul lui Attila. Acești 3.000 de huni ar fi așteptat undeva în masivul carpatic, timp de șase secole, sosirea rudelor lor de sânge, ungurii, ajutându-i chiar la cucerirea Panoniei.²

„După cucerirea împreună a Panoniei, au primit (secuii) o parte din țară, totuși nu în câmpia Panoniei, ci au trăit aceeași soartă VECINI ÎN MUNȚI CU BLACHII, cu care s-au amestecat și de la care se spune că au împrumutat alfabetul”.

Citatul este din *Gesta Hungarorum* al lui Simonis de Kéza, preot la curtea lui Ladislau al IV-lea (1272—1290) care s-a inspirat, după cum afirmă istoricii moderni unguri, din *Gesta Hungarorum* din epoca lui Ladislau cel Sfânt, care a domnit la sfârșitul veacului al XI-lea (1077—1095).³

Fapt curios: din aceste cronici, ungurii împrumută numai tradiția hunică a originii secuilor, pentru a dovedi caracterul autohton al enclavei din estul Transilvaniei. Aceiași unguri, însă, îndeapărtează afirmația categorică a cronicarilor cu privire la anterioritatea românilor atât față de unguri cât și de secuii, afirmație care este exprimată în termeni categorici de vechile documente ungare. Am citat acest caz spre a scoate în evidență, o dată mai mult, pasiunea de care dau dovadă istoricii unguri atunci când scriu și comentează istoria Transilvaniei.

Hunfálvy s-a ridicat împotriva acestei susțineri privitoare la

1 La mijlocul sec. al XVI-lea, Anton Verancsics afirma că secuii au origine hunică (Vezi *Monumenta Hungariae Historica*, Scriptores, II, Budapest, 1857, p. 143—144).

2 Hóman”, vol. II, Berlin, 1922, p. 9-36.

3 Simon de Kéza, *Gesta Hungarorum*, cap. 21, în Scriptores, I, p. 162—163; despre adoptarea alfabetului latin de la români, vezi și S. Pușcariu, *Alfabetul secuilor și slovele chirilice*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii literare”, seria a II-a, tom. XXVI, 1904—1905, p. 53 — 63.

originea secuilor, afirmând că secuii nu sunt mai puțin unguri decât ungurii propriu-zisi, și că „ei au fost transplantați din țara Mumă ca păzitori ai frontierelor din răsărit”.¹ Teoria colonizării secuilor în marginea răsăriteană a Ardealului este susținută de mulți istorici, care nu admit teoria hunică a originii lor. Nu toți istoricii însă, sunt de acord cu originea maghiară a secuilor. Zeci de teorii au fost lansate pentru luminarea misterului care învăluie obârșia secuilor, fără ca totuși vreuna să fi putut rezista criticii istorice.

Un călugăr englez din secolul al XVII-lea îi socoate pe secuii drept o ramură a sciților, adusă în Transilvania de huni.²

Istoricul Iuliu (Gyula) Pauler susține originea lor maghiară.³ Karol Szabó⁴ vede în ei pe urmașii cabarilor din rasa Chazarilor. Ladislau Réthy afirmă că secuii ar fi o ramură a pecenegilor⁵, Iosif Thúry îi consideră huno-avari⁶ și, în fine, J. Karácsonyi, după ce a crezut că secuii sunt urmașii bulgarilor⁷, în timpurile din urmă a renegat prima sa opinie, afirmând de data aceasta că secuii ar fi urmașii direcți ai gepizilor, popor de neam germanic.⁸

Dl G. Popa-Lisseanu, unul dintre cercetătorii români de

1 Hunfálvy Pál, *Ethnographie von Ungarn*, p. 200; Idem, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, p. 44; Idem, *A Székelyek* (Secuții), Budapest, 1880.

2 *A Prospect of Hungary and Transylvania...* London, 1664, p. 33 — 40. Autorul englez preia ideea originii scitice a secuilor de la cărturarul sas Georg Reichersdorffer, care a scris *Chronographia Transilvaniei*, editată la Viena în anul 1550. Ea a fost publicată de J. Bongars, *Rerum Hungaricarum Scriptores*, Frankfurt, 1600, p. 582 — 589; Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres*, Viena, 1746, p. 800—810.

3 Pauler Gyula. *A magyarok meglepedéséről* (Descălecarea ungurilor), în „Századok”, 1877, p. 373-396; 481-499.

4 Szabó Károly, *Királyi telepítvényesek-e a székelyek?* (Sunt secuții colonizați de regi?), Târgu Mureș, 1884.

5 Réthy, L., *A székely név* (Etonimul „secui”), în „Ethnographia”, 1890. Despre diversele opinii cu privire la originea secuilor vezi și G. Popa-Lisseanu, *Părerii diferite asupra originii secuilor*, în „Universul”, 19 ian. 1937.

6 Thúry Iosif, *A székelyek eredete* (Originea secuilor). Cluj, 1898r în „Erdélyi Múzeum”, 1898, p. 216.

7 Karácsonyi J., *A székelyek eredete és Erdélybe való települése* (Originea secuilor și așezarea lor în Ardeal), Budapest, 1905.

8 Idem, *Die Vorfahren der Szekler und die Szekler Madjaren*, în „Volk unter Völkern”, Breslau, p. 285.

seamă ai problemei secuiești, căruia îi datorăm multe din datele cu privire la secui, vede în volte-face-ul postbelic al lui Karácsonyi o tendință de a arunca o punte între germanism și maghiarism, deci un substrat politic într-o problemă care ar trebui să fie dominată numai de considerațiuni științifice.¹

Indiferent însă de originea secuilor, ceea ce este astăzi precis este faptul că înainte de a se fi fixat în regiunile limitrofe ale Transilvaniei, secuii se găseau în alte părți ale Ungariei, documentele menționându-i atât în regiunea nordică a Ungariei, cât și în alte ținuturi ale aceleiași țări², în toate ocaziunile ei fiind amintiți drept apărători de castre și de burguri.

„Secuii, după cum afirmă dl Popa-Lisseanu, sunt în acea epocă mai puțin un trib decât o profesiune: *servientes regis*, *servitorii regelui*”.³

Începuturile acestor apărători de profesie, mercenari cu așezări proprii, obținute în schimbul serviciilor prestate, în mod fatal trebuie să fi fost modeste, secuii constituind o „clasă socială”, iar nu un popor. Prin evoluția normală, aceste elemente colonizate în mijlocul românilor (de la care, subliniem, ei au împrumutat și alfabetul) ar fi trebuit să fie înglobate de masa autohtonă, prin asimilare. S-a petrecut însă fenomenul contrar: masa băștinașă a dispărut aproape în întregime, elementul colonizat devenind dominant în așa-numita „regiune secuiască” din cele trei județe marginale: Ciuc, Odorhei și Trei Scaune, la care se adaugă și o porțiune din județul învecinat al Mureșului.

Pe întreaga întindere a României se aflau, în 1930, la data recensământului, aproape 1.500.000 unguri. Dintre aceștia, 500.000 (exact 496.184) adică o treime, erau secui⁴. Cantonați

1 G. Popa-Lisseanu, *Originea secuilor și secuizarea românilor*, București, 1941, p. 40 — 41. Această teorie a lui Karácsonyi a fost primită cu simpatie de istoriografia germană, fapt pentru care i s-a și asigurat publicarea în limba germană (în „Volk unter Völkern” din Breslau).

2 Vezi și Hóman Bálint, *loc. cit.*, p. 21.

3 G. Popa-Lisseanu, *Sicules et roumains. Un procès de dénationalisation*, București, 1939, p. 18.

4 Recensământul populației din România pe anul 1930 înregistrează 1.425.507 unguri și secui, care reprezentau 7,9% din populația țării (Vezi

într-o regiune relativ redusă ca suprafață, ei au reușit a da străvechiului pământ al Dacici aspectul unui teritoriu eminamente unguresc, în primul loc din cauza maselor compacte locuind un teritoriu restrâns și, în al doilea loc, din cauza limbii ungurești pe care ei și-au însușit-o din vremuri străbune. Această regiune apare mai ungurească încă decât cele mai pure regiuni ungurești din Ungaria propriu-zisă, unde mai stăruie încă elemente slave și germane străvechi.

Că au fost români în regiunile azi locuite de secuî, ne-o spune cronică lui Simonis de Kéza¹, ne-o spun actele vechi ungurești care pomenesc de cnezatele românilor din mijlocul secuimii, ne-o spun toate statisticile efectuate în cursul vremurilor. Acum, din cei 496.184 locuitori ai regiunii secuiești, numai 68.423 sunt români, sau cel puțin s-au declarat ca atare, căci dintre aceștia, 11.402, deși români, nu știau să vorbească românește.²

Deznaționalizarea românilor din secuime

Vom trece în revistă mijloacele pe care le-au întrebuințat ungurii pentru a deznaționaliza pe românii din Secuime, spre a se vedea cum, după o stăpânire caracterizată prin violență, s-a ajuns a se crea o stare aparentă, înșelătoare, pe care totuși s-a putut sprijini edificiul șubred, ridicat în 1940 la Viena.

Într-adevăr, cine urmărește noua frontieră dintre cele două țări, lesne va putea observa că masa compactă secuiască a fost un factor determinant pentru delimitarea acestei frontiere dintre România și Ungaria.

„Unul dintre câștigurile cele mai mari ale noii reglementări teritoriale, spunea după Diktatul de la Viena, dl Vilmos Ziegler din Ministerul Afacerilor Străine al Ungariei, în studiul său *Întoarcerea la Patria-Mumă a răsăritului*, este, fără îndoială, reîntoarcerea la Patria-Mumă a secuimii, a uneia dintre

Recensământul general al populației din România din 29 decembrie 1930, vol. II, 1938, p. XXIV).

1 Simon de Kéza, *loc. cit.*, p. 162— 163.

2 G. Popa-Lisseanu, *Originea secuilor și secuizarea românilor...*, p. 117; *Recensământul general al populației din România din 29 dec. 1930*, vol. II, 1938, p. LVIII-LX.

ramurile cele mai de preț, din punct de vedere rasial, a ungarilor”.

În primul rând, acei care au fost deznaționalizați prin tentațiile de tot felul a fost clasa suprapusă, din care se recrutau voievozii (care în unele regiuni aveau sub conducerea lor un teritoriu infim ca suprafață), cnezii și boierimea, înnobilarea și înzestrarea lor cu domenii regale (tot pământul, în concepția Evului Mediu era proprietatea regelui), erau condiționate de maghiarizarea și trecerea lor la catolicism.¹

Singurii boieri transilvăneni care și-au păstrat nealterată credința lor strămoșească, au fost boierii din Făgăraș și aceasta grație, în prim rând, contactului permanent cu românii de dincoace de Carpați și, în al doilea rând, grație situației politice speciale a ținutului.² Numărul extrem de mare de drepturi și privilegii de care se bucurau secuii, au fost, după cum spune dl Popa-Lisseanu, mai mult ca oriunde mărul ademenitor, au fost capcana în care au căzut românii din partea locului.³

Deznaționalizarea prin religie

Pătura de jos — țărănimea — mai tradiționalistă și mai conservatoare a tradițiilor străbune, a fost mai refractară trecerii la catolicism. Mai mult încă, se pare că ritul ortodox a fost de natură să influențeze atât de serios populația secuiască, incit în 1234 însuși Papa Grigore al IX-lea a socotit necesar să intervină în privința fidelilor care părăseau biserica catolică îmbrățișând ortodoxismul și aceasta „în interesul acelor unguri și germani din regatul Ungariei, care făcându-se un popor cu

1 În anul 1366 regele Ludovic de Anjou a inaugurat politica oficială de stat de maghiarizare a românilor, de excludere a lor din viața politică, de teamă că și românii din Transilvania vor înlătura nobilimea maghiară, vor prelua conducerea voievodatului transilvănean și se vor uni cu celelalte state feudale românești de la sud și est de Carpați, care, la 1330 și 1363 — 1365, obținuseră victorii decisive împotriva regatului ungar. Astfel, regele acorda nobililor unguri dreptul de a „stârpi” și nimici pe răufăcătorii de orice neam și mai ales pe români” (Vezi Fr. Zimmermann — C. Werner — G. Müller, *Zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. II, Sibiu, 1897, p. 256 -259),

2 G. Popa Lisseanu, *op. cit.*, p. 72.

3 *Ibid.*, p. 75.

Valahii, deopotrivă cu ei disprețuiau pe episcopul catolic al Cumaniei, primind sfintele taine de la niște pseudo-episcopi care țineau ritul grecilor”.¹

Către sfârșitul secolului al XIII-lea începe o adevărată prigoană împotriva ortodocșilor, socotiți schismatici și eretici. Sinodul de la Buda, care a avut loc în 1299, hotărăște că le este interzis românilor să-și zidească biserici sau alte locașuri de rugăciune, sau să ia parte la slujba religioasă oficiată în bisericile existente.²

În anul 1428 regele Sigismund decisese: „să se despoaie de avere toți nobilii și cnezii care țin pe moșiile lor preoți ortodocși, ce duc poporul în rătăcire, iar preoților care vor boteza vreun copil în religia ortodoxă să li se confiște averea.”³

În asemenea condiții, este ușor de înțeles că mulți dintre români s-au văzut nevoiți să-și părăsească credința strămoșească, ceea ce în mod fatal conduce la adoptarea maghiarismului, religia fiind în acele vremuri pivotul naționalităților în formare. Primul rege al ungurilor, Ștefan cel Sfânt, n-a primit el oare și titlul și coroana de la papa Silvestru, șeful suprem al bisericii catolice?

După înfrângerea de la Mohács în 1526 și transformarea Budei în pașalâc turcesc. Transilvania devine principat autonom. În timpul principilor ardeleni, trecuți la Calvinism, persecuțiile n-au încetat, ci dimpotrivă s-au întetit. Românii ortodocși, puțini câți au mai rămas, tot eretici erau considerați, de data aceasta nu însă, de catolici, ci de... ereticii calvini.

Dieta ardelenescă de la Sibiu hotărăște în 1566 ca „Episcopii români, fie preoți sau călugări, care n-ar voi să se lepede de erezie, și ar continua să ducă poporul spre pieire, să fie scoși din țară”.⁴ Unirea cu biserica de la Roma n-a făcut să

1 De fapt se referi la episcopatul cumanic al Milcoviei. Vezi Arhiva Vaticanului, Regesta Vatican, vol. XVIII, f. 229-230, Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, vol. I, p. 132— 133).

2 Vezi Ștefan Lupșa, *Caticismul și românii din Ardeal și Ungaria până în anul 1556*, Cernăuți, 1929; textul din 1299 se află la p. 59, în bibliografie.

3 Ștefan Lupșa, op. cit., p. 74 — 75, Șt. Meteș, *Istoria bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria*, Arări. 1918, p. 41; G. Popa Lisseanu, op. cit., p. 73.

4 Șt. Meteș, op. cit., p. 41; vezi și G. Popa-Lisseanu, op. cit., p. 74. În

înceteze persecuțiile îndreptate împotriva românilor ortodocși. Toate aceste persecuții au produs, după cum era și firesc, mari fisuri în masa românească din secuime.

Statisticile pentru vremurile vechi lipsesc. Din cele existente, cu începere din secolul al XVIII-lea, reiese în mod clar că de unde în anul 1700 românii mai reprezentau încă o proporție de 30% din populația regiunii secuiești, procentul a scăzut în timp de numai 200 de ani la 5%, cu tot indicele ridicat al natalității românești.¹

În cele 100 comune ale județului secuiesc Trei Scaune mai existau români, în 1733, în 94 comune. Acum, în 26 comune din acel județ nu mai există nici un român, în alte 46 comune populațiunea românească este cu mult scăzută față de numărul populației din 1733 și în sfârșit, numai în 22 comune creșterea populației a urmat cadența normală.²

Din statisticile întocmite în 1733, 1750, 1760, 1805, rezultă că așa-numitul „bloc secuiesc” era străpuns de numeroase enclave românești.³ *Într-adevăr, în acele vremuri nu a existat nici o comună în regiunea secuiască în care să nu se fi găsit români.* În mai puțin de 170 de ani au fost secuizate complet comune întregi, așa că aspectul inițial, eminent românesc, al regiunii s-a schimbat radical.

Secuizarea a continuat și în timpul primului război mondial, când puținii români, care au reușit să înfrunte prigoana maghiarizării forțate, au fost obligați să îmbrățișeze religiile calvină sau catolică. Fapt interesant de menționat: secuizarea a continuat să-și producă efectele chiar și în timpul dominației românești și anume în primii ani de stăpânire românească, din cauza fenomenelor inerente vieții (căsătorii mixte, botezuri, în singurele biserici existente etc.). „Chiar sub

noiembrie 1566, Dieta Transilvaniei decreta exterminarea tuturor preceptelor religioase contrare doctrinelor luterană și calvină. Se prevedea distrugerea bisericii românești, suprimarea ierarhiei, confiscarea bunurilor ei. Biserica românească era declarată tolerată și lăsată la bunul plac al principelui și al dietei ungare (G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1889, p. 129 și urm.).

1 G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 77—79.

2 *Ibid.*, p. 78-79 și 136-141.

3 *Ibid.*, p. 130 - 154.

dominația românească, scria dl Sabin Opreanu în 1927, românii nu pot să reziste presiunii maselor secuiești”.¹

Deși secuizarea văduvise întregul teritoriu de elementele românești, totuși ungurii, pentru a marca și mai mult caracterul unguresc al „blocului”, îi scosese ră pe români — așa puțini câți erau — din statisticile lor. Metoda era simplistă. Erau trecuți drept unguri toți acei care vorbeau ungurește. Or, după 1.000 de ani de conlocuire cu secuii, era firesc ca și populațiunea românească să vorbească limba ungară. Naivitatea constă în aceea că din rubrica învecinată cu aceea a naționalităților, și anume din rubrica religiei, reieșea situația reală. Românii — și numai ei — erau de religie ortodoxă sau greco-catolică, secuii și ungurii fiind calvini, catolici etc. Or, de unde la rubrica naționalităților, românii erau trecuți cu un număr infim de locuitori, la aceea a religiilor exclusiv românești (ortodoxă și greco-catolică) numărul lor apărea considerabil sporit. În județul secuiesc Odorhei, de pildă, deși la rubrica naționalităților românii figurau numai cu 2.840 suflete (statistica ungurească din 1910), numărul lor era în realitate cu mult mai mare și acest lucru se putea constata chiar din statistica oficială, cercetând rubrica religiilor, unde românii figurau cu 5.528 suflete.²

Alt caz mai concludent încă pentru a învedera mistificările autorităților maghiare: în statistica din 1910, românii din comuna Micfalău — Trei Scaune — figurau cu numărul infim de 6 locuitori. Ortodocșii și greco-catolicii din comună figurau însă, în aceeași statistică, cu 918 suflete³, ceea ce pentru un cunoscător al situațiilor de fapt reprezenta cifra reală a românilor din acea comună. Pentru acei care nu cunoșteau însă dedesubturile metodelor de mistificare maghiare, statisticile ungurești erau de natură a impresiona.

Ultimul secol a cunoscut mijloacele violente ale deznaționalizării forțate pe care autoritatea ungurească a

1 Sabin Opreanu, *Săcuizarea românilor prin religie*, Cluj, 1927; Idem, *Ținutul săcuilor. Contribuții de geografie umană și de etnografie*, în „Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj”, vol. III, Cluj, 1928, p. 107 și urm.

2 G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 130— 154.

3 *Ibid.*, p. 140-141.

exercitat-o în regiunea secuiască, cu mai multă vigoare încă decât pe restul teritoriului. De unde, însă, în restul Transilvaniei, românismul a putut — grație superiorității sale numerice — să reziste cu mai multă eficacitate atacurilor dezlănțuite împotriva lui, în secuime deznaționalizarea a avut efectele cele mai dezastruoase pentru elementul românesc. *Ea a îmbrăcat caracterul unei veritabile exterminări.*

Scriitorul maghiar Géza Kosztelszky nu s-a sfiit să confirme în mod public și cu un cinism uimitor, țelurile de deznaționalizare ale politicii minoritare ungurești de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

„Să lăsăm la o parte, zicea el în broșura intitulată *Politica națională*, minciuna convențională conform căreia noi pretindem că nu vrem să ucidem naționalitățile nemaghiare. DA — continua el — NOI VREM SĂ LE SUPRIMĂM ȘI TREBUIE SĂ LE SUPRIMĂM”.¹

Iată regimul pe care unii dintre partizanii Lordului Rothermere îl citează ca exemplu de „toleranță”!

Ministrul de interne al Ungariei din acea epocă — Hyéronimy — s-a grăbit să-l felicite pe autorul acestor rânduri, declarându-se, în felul acesta, solidar cu tendințele de deznaționalizare totală a minorităților din Ungaria afișate de publiciștii „naționaliști” maghiari.

Scopul urmărit de unguri și-a produs efectul cu prisosință. Există însă urme care nu se șterg, mărturii vii ale unui trecut nu prea îndepărtat care stăruie ca un cap de acuzare permanent, în pofida aparențelor înșelătoare. În multe din satele secuiești întâlnești, într-adevăr, biserițe ortodoxe și greco-catolice — învecinate de cele mai multe ori ca „două

1 Géza Kosztelszky, *Nemzeti politika a Feldvidéken* (Politica națională în Ținutul de Sus [Slovacia]), Budapest, 1898, p. 25; vezi și Romulus Seišanu, *România. Atlas istoric, geopolitic, etnografic și economic*, București, 1936, p. 123; vezi și Zenovie Păclişanu, *L'art et la manière de faire des Hongrois. Méthodes de recrutement des citoyens magyars*, București, 1942, p. 6. Câțiva ani mai târziu, în 1907, secretarul Consiliului de Miniștri ungar, dr. Reiner Zsigmond scria: „Principiul necesar și general afirmat pentru unitatea națiunii maghiare și manifestarea hotărâtă a energiilor ei este a maghiariza” (Reiner Zsigmond, *A Keleti vallású magyar nemzeti egyház szervezése* / (Organizarea bisericii naționale maghiare de rit răsăritean, Budapest, 1907, p. 13).

surori orfane” — și care sunt părăsite, întrucât din acele sate români au dispărut de mult. Prin simpla lor prezență, însă, aceste lăcașuri sfinte părăsite, reconstituie în culori vii un trecut pe care Istoria l-a înregistrat și pe care încercările ungurești disperate sunt neputincioase a-l denatura.

Deznaționalizarea românilor prin școală

Am văzut rolul Bisericii în acțiunea de deznaționalizare a românilor. Biserica a fost secondată de tovarășa ei nedespărțită: școala. Primele școli din Transilvania au fost școli confesionale. Or, este lesne de imaginat că dacă biserica ortodoxă era supusă unor atacuri atât de înverșunate, școlile ortodoxe, în mod fatal, trebuiau să fie infime ca număr. Copiii românilor erau obligați să frecventeze școlile ungurești, unde nu se auzea vorbindu-se românește decât în cele două ore săptămânale de catechism.

În toată regiunea secuiască existau 27 școli românești față de 430 — patru sute treizeci — școli maghiare de toate categoriile.¹ Aceasta era situația în învățământul primar. Proporția era deci: *o școală românească față de 76 școli ungurești*, ceea ce întrecea chiar disproporția zdrobitoare dintre numărul românilor și acel al secuilor, disproporție care se cifra la un român față de șapte secu.

În ceea ce privește situația din învățământul superior, ea era cu adevărat tragică. ÎN ÎNTREAGA REGIUNE SECUIASCĂ NU EXISTA, ÎNAINTEA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL, ABSOLUT NICI O ȘCOALĂ SECUNDARĂ SAU PROFESIONALĂ ROMÂNEASCĂ. În schimb, ungurii aveau 10 licee, 15 școli civile, 4 școli profesionale, 20 școli de ucenici, 25 școli de agricultură, adică un total de *55 școli superioare, față de nici una românească*.²

Românii, de altfel, nici nu aveau dreptul să frecventeze școlile mai înalte dacă nu aparțineau unei confesiuni religioase maghiare.

Școala ungară urmărea un scop bine determinat: să

¹ G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 87.

² *Ibid.*

transforme statul polinațional unguresc într-un stat unitar, indiferent dacă pentru realizarea acestui țel trebuia să se recurgă la siluirea conștiințelor. În atari condițiuni, acuzațiunea pe care contele Albert Apponyi a adus-o românilor în voluminosul tom propagandistic *Justice for Hungary*, acuzațiune privitoare la lipsa de instrucțiune a poporului român din Ardeal, îmbracă pur și simplu caracterul unui cinism revoltător. *Căci este cinism a refuza să acorzi minoritarului instrucțiunea în limba lui și, în urmă, să-l acuzi de analfabetism!*

Obligați a merge la școlile primare ungurești, din lipsă de școli românești, obligați a vorbi în toate împrejurările limba maghiară, înconjurați din toate părțile de mase compacte secuiești, supuși la tot felul de presiuni și ingerințe din partea Administrației de Stat, românii din regiunea secuiască au ajuns cu timpul să nu se mai poată exprima în românește și, culmea ironiei, mulți dintre ei își declinau în ungurește naționalitatea românească: „EN OLÁH VAGHOK” (Eu sunt român!).¹

În epoca în care nu ajunsese să plângă pe ruinele edificiului prăbușit, contele Albert Apponyi, care, este locul s-o amintim, a contribuit, prin legile edictate de el, la această prăbușire, spunea că în Ungaria nu trebuie să existe o altă cultură decât cea maghiară și că pătura intelectuală, „crema societății” trebuie să aparțină cu orice preț ungurilor. Orgoliul caracteristic firii ungare făcea loc de data aceasta unui utilitarism prea puțin orgolios. Ceea ce îi interesa pe conducătorii destinelor ungurești, era că așa-numita „intelligentsia” ungurească să fie de limbă maghiară, de confesie maghiară, indiferent dacă ea era de obârșie românească, cehă, slovacă sau germană. Pătura intelectuală ungurească era deci „maghiară” numai cu numele; în fond însă, ea era reunirea laolaltă a păturilor intelectuale a națiilor din care se compunea compozitul edificiu al regatului unguresc.

Este desigur extrem de dificil să recunoști în ungurul secolului al XX-lea pe românul deznaționalizat de la începutul secolului al XIX-lea sau pe slavul maghiarizat de secole, după

¹ *Ibid.*, p. 10.

cum cu greu călătorul care poposește în faimoasa piață San Marco din Veneția poate recunoaște în locurile unde se ridică azi maiestose Palazzo Ducale, Basilica San Marco, Turnul Orologiului și vestita Campanile, pajiștea străveche, străbătută de râul Danario. Râul a fost secăt. Mărturia istorică a existenței sale, însă, nu va putea fi ștearsă niciodată. Romanitatea autentică a ținutului „azi secuiesc” din sud-estul Transilvaniei a fost înăbușită de unguri prin metode care de care mai samavolnice. *Dispărut-a, oare, pentru aceasta însăși istoria românească a ținutului?*¹

Trecutul a reușit acum un sfert de veac să reînvie dedesubtul lespezii de granit, pe care, cu o îndemânare diabolică o așezaseră stăpânitorii de milenii, dar totuși provizorii, ai fostei provincii romane. Se pare, însă, că Dreptatea își face cu greu drum în lume. Triumful Adevărului asupra aparențelor înșelătoare a fost realizat în urma unor eforturi și a unor sacrificii nemăsurate. Totuși, frazeologia sterilă și CIRCUMSTANȚE DE MOMENT, CU TOTUL STRĂINE DE PROBLEMA TRANSILVANIEI au reușit să valorifice aparențele, în dauna realităților.

Printr-o propagandă abilă și susținută, printr-o continuă agitare a opiniei publice mondiale, prin manifestări zgomotoase, dar tot pe atât de oportune, de simpatie față de țara căreia i se adresau propagandiștii („suntem de obârșie gepidă — deci germanică”, spunea Karácsonyi în Germania¹; „suntem amicii Angliei”, spuneau în Anglia, autorii lucrării *Justice for Hungary*), prin tot felul de insinuări conținute în simpla discuție cu „omul de pe stradă” sau în conferința cutărui sau cutărui „mare amic al poporului maghiar”, rostită la Paris, Londra sau Berlin și în ultimul timp și în marile centre ale Statelor Unite ale Americii, prin acțiunea de mare anvergură a Lordului Rothermere ca și prin concesiile de tot felul făcute de contele Bethlen marilor financiari din City (vezi cazul marilor bănci ungurești „Banca Comercială” din Budapesta și „Banca ungară de Credit”), într-un cuvânt prin toate mijloacele, ungurii au ținut să mențină în actualitate o problemă pe care războiul

¹ J. Karácsonyi, *Die Vorfahren der Szekler und die Szekler Madjaren ein Volk unter Völkern*, Breslau, p. 285.

din 1914—1918 o tranșase definitiv.

Erijându-se în „apărători ai civilizației și ai culturii europene”, ungurii au ținut să pună accentul în special pe „prigoana (sic) exercitată de români în domeniul Școalei”. Când vom analiza politica școlară maghiară, vom stabili o paralelă între ceea ce a fost regimul școlilor în Transilvania românească în cursul celor două decenii de guvernare românească și ce a fost regimul școlilor în Transilvania cotoșită.

Să analizăm în prealabil celelalte metode întrebuintate de unguri pentru realizarea machiavelicului lor plan: transformarea radicală a aspectului teritoriului de la marginea răsăriteană a Transilvaniei.

Maghiarizarea prin administrație

Bisericii și școlii li s-au alăturat în ultimul secol, în acțiunea de maghiarizare a românilor din regiunea secuiască, administrația și armata ungară. Din clipa în care înseși organele de stat — oficialitatea — și-a asumat sarcina de-naționalizării, rezultatul tangibil al acestei acțiuni nu mai putea să întârzie. Administrația dispune într-adevăr de infinite mijloace pentru a forța cetățenii de a adopta o atitudine, chiar dacă conștiința lor o reprobă. Necesitățile imperioase ale vieții de toate zilele sunt mai puternice decât glasul conștiinței. Or, administrația ungară a știut să speculeze toate aceste necesități, condiționând satisfacerea lor de pierderea naționalității.

Voiau românii din regiunea secuiască să achiziționeze un pământ, se interpunea institutul acaparator secuiesc „Szekely Kirendelcseg” și pământul era cumpărat de secu¹; voiau să între românii în posesoratele de câmp, trebuiau să-și lepede în prealabil naționalitatea²; voiau românii să între ca lucrători în întreprinderile naționale, trebuiau să îmbrățișeze o confesiune maghiară.³

Conții Zenthal și Bernath din comuna Micloșoara interzic

1 G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 95 - 96.

2 *Ibid.*, p. 94 - 95.

3 *Ibid.*, p. 95.

românilor să lucreze pe moșia lor, dacă nu-și schimbă religia. Rezultatul imediat al acestei interziceri a fost trecerea la maghiarism a 48 familii românești.¹

Ar fi să nu mai terminăm înșirând mijloacele pe care imaginația guvernanților unguri le-a creat pentru subțierea păturii românești din sud-estul Transilvaniei și formarea unui bloc masiv maghiar. Maghiar în aparență, e adevărat, însă mijloc puternic de propagandă pentru susținerea revizionismului și, din nefericire, pentru realizarea lui.

Armata — factor de deznaționalizare

Armata a jucat și ea un rol important în deznaționalizarea românilor din secuime. Singurii dintre românii transilvăneni care erau obligați să-și completeze stagiul în regimentele ungurești de honvezi erau românii din secuime. Ceilalți erau trecuți în regimentele lor respective, în care limba de instrucție era germana. Pentru reangajarea în armată sau în jandarmerie, condiția imperioasă era schimbarea religiei, cetățenia ungară a românilor nefiind suficientă. Se citează în acest sens cazuri nenumărate. Vom spicui două, dintr-un număr nesfârșit, pentru a se vedea ce transformare radicală suferea un român reangajându-se în armată. Românii ortodocși Petru Bârsan și Niculae Bârsan din Aita Seacă, jud. Trei Scaune, ca să devină plutonieri jandarmi, îmbracă în întregime haina ungurească, schimbându-și religia și îmbrățișând ritul reformat, iar numele românesc îl transformă într-unul de rezonanță maghiară, pentru a deveni astfel Peter Berszany și Miklós Berszany, iar românul Mihail Suciul din Valea Zălanului, de religie creștin ortodox, devine romano-catolic, luând și numele secuiesc de Szöcs Mihályi.²

Iată ce se ascunde sub aparența maghiarismului integral.

Iată adevărații secui, „ramura cea mai nobilă a poporului ungar”: Petru și Niculae Bârsan, Mihail Suciul!

În mai puțin de 50 de ani, scria în 1902 scriitorul ungar Pál Balogh, au dispărut prin maghiarizare 200 comune maghiaro-

¹ *Ibid.*, p. 97.

² *Ibid.*, p. 91.

române¹. De atunci, cadența deznaționalizării forțate n-a fost diminuată, ci dimpotrivă a luat proporții mai îngrijorătoare încă.

Bloc maghiar pe fundament românesc

Maghiarizarea românilor din sud-estul Transilvaniei nu este așadar rezultatul unui proces natural, ci consecința deznaționalizării forțate a românilor din acele regiuni.

Iată un adevăr care a fost prea puțin ținut în seamă atunci când s-a procedat la ciuntirea țării românești, împlântându-se pintenul maghiar în inima românismului, la câțiva kilometri doar de Brașov!

După una sau două generații de la secuizare, românul secuizat, ajuns pe o treaptă înaltă a ierarhiei sociale, își reneagă obârșia, sau dacă nu și-o reneagă, cum este cazul faimosului general ungar János Czech — român de origine — unul dintre capii mișcării ungare din 1843, șeful de Stat Major al lui Kossuth, omul de încredere al Generalului Bem (și el polonez de origine) și șef, după înfrângerea de la Világos [Șiria], al Marelui Stat Major din Argentina, își împroașcă cu noroi foștii conaționali, de dragul situației.²

Ar fi fost desigur imposibil să se stabilească, pe bază de simple mărturii și de acte, genealogia românească a fiecărei familii secuizate de mai bine de două generații. Pentru a se face o discriminare între elementele de bază ale „blocului secuiesc” s-a recurs atunci la metoda științifică.

Românii, în cursul celor 20 de ani de stăpânire a regiunii secuiești, au făcut apel la glasul sângelui, de data aceasta la propriu, nu la figurat.

Ar fi absurd să se afirme că blocul maghiar secuiesc, care a cântărit atât de greu în balanța nedreptății de la Viena, este în

1 Balogh Pál, *A Népfajok Magyarországon* (Etniile în Ungaria), Editura Ministerului Instrucțiunii, Budapest, 1902. Apud G. Popa-Lisseanu, *Originea secuilor și secuizarea românilor*, p. 125.

2 János Czech era fiul unui grănicer român din satul Săsciori, județul Făgăraș. Totuși, venit în fruntea armatelor ungare, să înăbușe revoluția română în Transilvania, a dat ordin trupelor sale care treceau prin Țara Oltului să nu atace satul părinților săi, Săsciori [*Ibid.*, p. 92].

întregime rezultatul deznaționalizării românilor.

Ar fi însă tot atât de nedrept față de români, dacă nu s-ar recunoaște participarea într-o largă măsură a românilor din secuime la crearea masei compacte, de aspect maghiar, din această regiune.

„Într-o conștientă acțiune de deznaționalizare, spunea profesorul Iuliu Moldovan din Cluj, secuii și-au sporit forța lor numerică și cu sânge românesc”.¹

S-a procedat deci, pe cale științifică, la cercetarea originii etnice pe baza compoziției serologice a sângelui. Experiența a îmbrățișat un număr de analize fără precedent de mare în istoria medicinei. Doctorii P. Râmneanțu și P. David, care au întreprins această vastă experiență, au efectuat 10.600 analize serologice asupra secuilor și 3.856 asupra românilor. Rezultatul posedă deci tăria unei certitudini perfecte. Cercetătorii au ajuns la următoarele concluzii: indicele sanguin al românilor din secuime este egal cu acela al românilor de dincoace de Carpați și, ceea ce este mai concludent încă, în quasiunanimitatea cazurilor, el este egal cu acel al secuilor și diferă radical de acel al ungarilor propriu-ziși.² Din rezultatele obținute s-a putut trage concluzia că secuizarea românilor datează din secolul al XII-lea.

Iată un auxiliar al istoriei, pe care nu-l puteau desigur prevedea ungurii la începutul operei lor nefaste de transformare a unui pământ curat românesc într-unul de aspect „curat maghiar”.

Întrucât întreg eșafodajul ridicat de propaganda maghiară după retrocedarea Transilvaniei către România se sprijină în primul loc pe „blocul maghiar” din cele 4 județe secuiești (către care unii dintre propagandiștii mai zeloși cereau chiar crearea unui „coridor” care să unească Ungaria de Munții Carpați) ne vom mai opri o clipă asupra acestei importante probleme.

Faptul contopirii elementului românesc cu acel unguresc

¹ *Ibid.*, p. 106.

² P. Râmneanțu — P. David, Cercetări asupra originii etnice a populației din sud-estul Transilvaniei pe baza compoziției serologice a sângelui, în „Buletinul eugenic și biopolitic”, 1935, p. 36 — 66; vezi și P. Râmneanțu, Origine ethnique des Séklers de Transylvanie, în «Revue de Transylvanie», 1935, nr. 1, p. 45-59 + 1 pl.

nu a rămas fără urmări vizibile. Secuizarea completă a elementului românesc producându-se în mod lent, timp de secole, s-a constatat cu timpul o influență marcantă a elementului absorbit asupra elementului absorbant. Fenomenul este lesne explicabil dacă aruncăm o privire retrospectivă asupra istoriei poporului român. Toate națiunile care s-au aflat în contact îndelungat cu românii și au conviețuit cu ei în mod pașnic, au fost absorbite, treptat, treptat, de români. Forța lor de asimilare s-a dovedit a fi deci dintre cele mai puternice. Atunci, însă, când prin mijloace violente ungurii i-au deznaționalizat, făcându-i să se piardă în masa secuiască, forța lor irezistibilă n-a încetat să se manifeste, românizând datinile, obiceiurile și felul de viață ale poporului cu care s-au contopit.

Prin desişul maghiarismului se zăresc deci, ici-colo, unele luminişuri ale românismului deznaționalizat. Secuii păzesc unele sărbători pe care numai românii ortodocşi le respectă; ei țin posturi caracteristice confesiunilor române; au adoptat unele obiceiuri care sunt mărturii vii ale prezenței elementului românesc în masa maghiară. De pildă: ei trag clopotele bisericii vara, când se adună nori grei care amenință cu grindină, țin șezători de fete și feciori, fac clacă, au colinde și irozi, vicleimul este o traducere fidelă a vicleimului românesc¹, la arminden pun mesteacăn la poarta fetelor și flăcăilor, cred în „crai nou”, au tradiția fiarelor etc.

Aceste obiceiuri mărunte care formează caracteristica fiecărei națiuni în parte și care contribuie la diferențierea lor, îndătinat de secole și intrate parcă în firea poporului, n-ar fi putut fi asimilate în număr atât de mare de un alt popor, dacă nu s-ar fi produs pe o scară întinsă contopirea între cele două popoare.

Secuii au adoptat apoi cântecele și baladele românești. Subiectele acestor producții populare sunt copia fidelă a celor similare din literatura populară românească.²

Desigur că împrumuturile între popoarele conlocuitoare

1 M. Balaș, în „Székely Múzeum Értesítője” („Anuarul muzeului secuiesc”), III, Sf. Gheorghe, 1902, p. 32 și urm.; vezi și Sabin Opreanu, *Săcuizarea românilor prin religie*, p. 38 — 39.

2 M. Balaș, *loc. cit.*, p. 70; vezi și Elie Câmpeanu, *Vechimea românilor în Secuime*, în „Revista generală a învățământului”, 1928, p. 81 — 83.

sunt frecvente. Aici însă, nu remarcăm un împrumut în dublu sens, de la secui la români și de la români la secui. *Românii nu au adoptat obiceiuri și datini secuiești*. Numai secuii le-au adoptat pe acele românești. Explicația fenomenului este deci în mod cert: PREZENȚA ROMÂNILOR ÎN MIJLOCUL MASELOR SECUIEȘTI.

O altă dovadă peremptorie a obârșiei românești a unei părți importante din masa secuiască de azi o formează numele de localități, de văi, de dealuri, lunci, câmpii, din această regiune. Cităm, printre altele, numele topice: Desiș, Coasta, Frumoasa, Fântâna, Zăpada, Lunca, Vadu, Murgu, Izvor, purtând pecetea indiscutabilă a românismului.

Odată cu românii au intrat în secuime și multe cuvinte din limba românească de origine latină. Pentru multe dintre aceste cuvinte împrumutul este direct, iar pentru altele el trece prin filiera slavă.

Dar în ce domeniu oare nu se oglindește influența străveche românească? În artă, avem construcțiile de lemn, copii fidele ale construcțiilor de același gen, caracteristice românilor; avem sculptura cu motive geometrice, tranșant deosebită de aceea a ungurilor și sașilor; avem motivele muzicale care apropie mai mult muzica populară secuiască de aceea a românilor decât de aceea a ungurilor din Pustă, în sfârșit, jocurile populare și îmbrăcămintea secuilor se resimt și ele de participarea elementelor românești în formarea caracterului național secuiesc. Atâtea fisuri adânci în blocul maghiar din sud-estul Transilvaniei, pe care numai ochiul exersat al cercetătorului atent le poate descoperi.

Până în ultimul timp, de altfel, secuii se simțeau cu mult mai aproape de români decât de unguri, pe care-i socoteau drept străini. Mihály Szőke, pe care dl Silviu Dragomir îl numește „un savant care a studiat în mod admirabil problema secuilor”¹, admitea cu regret înaintea războiului mondial din 1914 că secuii cunosc mai bine Bucureștii decât Budapesta și că numesc Moldova „țara din interior” (belföld). Tot el cita cuvântul unei mame din secuime a cărei fiică pleca să se

1 Silviu Dragomir, *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques*. București, 1934, p. 54.

angajeze în serviciu în Moldova: „Prefer ca ea să plece în Moldova și nu la Budapesta, căci cel puțin acolo, ea nu va fi în țară străină”.¹

Este mai presus de orice îndoială că nu ne găsim în fața unor cazuri izolate de simpatie față de poporul vecin al românilor, ci în prezența unor simțăminte (adânc înrădăcinate) de atracție față de poporul care a servit de element component al maselor secuiești de azi. „Vocea sângelui”, dar de data aceasta în sens figurativ.

Tendința de a emigra în Moldova, unde cu timpul s-a format o vastă colonie de „ceangăi” — secui emigrați — nu este nici ea o simplă întâmplare, ci se integrează perfect în cadrul variatelor manifestări de apropiere a secuilor față de români.²

Nu ne aflăm — spunea un scriitor secuî — în fața unui accident efemer, ci în prezența unui proces istoric bine definit, și tot el adăuga: „de câteva secole, poate chiar de 700 de ani, populația ungară din sud-estul Carpaților se revarsă către Moldova, în unde regulate”.³

Dacă secuîi s-ar fi simțit unguri veritabili, desigur că nu am fi asistat la atâtea manifestări net anti-ungurești, din partea lor, și desigur că nu ne-ar fi fost dat să citim într-o cronică secuiască străveche o frază ca aceasta: „NENOROCIREA TRANSILVANIEI TOTDEAUNA DIN ȚARA UNGUREASCĂ ȘI DE

1 Szőke Mihály mai spunea: „Ei (secuîi — n.n.) își imaginează că Ungaria este o țară la fel de muntoasă ca districtele Ciuc sau Trei Scaune. Abia dacă cunosc nume de orașe ca Seghedin sau Debrețin, în timp ce numele București, Brăila, Sinaia sau Doftana sunt familiare chiar și copiilor care se joacă în țărașna drumurilor” (Szőke Mihály, *Pusztuló véreint*, Budapest, 1902; apud Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 55).

2 De fapt, în majoritatea lor, ceangăii din Moldova sunt români catolicizați, emigrați din Transilvania în urma persecuțiilor sociale și naționale (Vezi Iosif Petru, M. Pál, *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii păstorii lor de veacuri*, Săbăoani-Roman, 1942).

3 Hegedűs Lőránt, *A Székelyek kivándorlása Romániába* (Emigrarea secuilor în România), Budapest, 1902; apud Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 55 — 56. Învățătul secuî Hegedűs Lőránt, fost ministru de finanțe al Ungariei, afirmă că secuîi considerau Moldova „țara din interior”, „patrie”, folosind, pentru a o desemna, numele de „belföld” („Țara din lăuntru”); atunci când vorbeau despre Ungaria, secuîi o numeau „varmegye”, cu sensul de „district”, „Autoritate administrativă”, și nu cu acela de țară pentru ei Ungaria era „țara din afară” (Hegedűs Lőránt, *op. cit.*, p. 81).

LA UNGURI S-A TRAS".¹

Poate fi, în asemenea condițiuni, taxată drept o nedreptate istorică separarea secuilor de țara ungurească?

Există o nedreptate și aceea s-a făcut românilor în 1940, când pentru a se uni cu Ungaria blocul așa-zis maghiar — dar în realitate bloc al românilor deznaționalizați și al secuilor — s-a sfărtecat trupul Transilvaniei, creându-se o situațiune care nu poate dăinui, pe care logica cea mai elementară o respinge și care reclamă în mod imperios singura soluție posibilă: revenirea la *statu-quo-ante*.

Dacă nu există statistică, nu este lucrare propagandistică ungară în care secuii să nu fie asimilați cu ungurii, aceasta se datorește exclusiv rațiunilor de ordin politic și dorinței de a sprijini revendicările teritoriale pe un număr cât mai mare de conaționali trăind în afara regatului ungar.

Dacă interogăm însă documentele istoriei ungare din primele timpuri și până în preajma secolului al XV-lea, vedem că secuii au fost considerați dintotdeauna de unguri drept o nație distinctă, cu interese uneori antagoniste, dar de cele mai multe ori solidare. Solidaritatea ungaro-secuiască avea un caracter bine precizat: unirea privilegiaților împotriva autohtonilor români, în stare de permanentă aservire.

La prima dietă transilvăneană, care s-a întrunit în anul 1291, au fost convocați nobilii (adică ungurii, căci ambele noțiuni erau sinonime în concepția din acea vreme a Casei domnitoare), sașii, secuii și valahii (*nobilibus, saxonibus, siculis et olachis*).²

1 *Nagyajtai Cserei Mihály históriája (1661 — 1711)* (Istoria lui Nagyajtai Cserei Mihály), ed. a II-a, Pest, f.a., p. 1 (Lucrarea cronicarului Cserei se intitula *Vera história transilvanica ab anno 1661 incipiendo elaborata per Michaelem Cserei de Nagy Aita et descripta în exilio Coronensi anno 1709 mense Decembri*; a fost editată de Emich Gusztáv sub titlul, *Nagyajtai Cserei Mihály históriája*, Pest, 480 p.); vezi și E. Lukinich, *Les idées politiques dirigéantes de la Principauté de Transylvanie de 1541 à 1600*, în «Bulletin d'information des sciences historiques en Europe Orientale», V, 1933, p. 9.

2 Dieta, menționată într-un document emis de regele Ungariei, Andrei al II-lea, datat la 11 martie 1291 s-a întrunit la Alba Iulia „cum universibus Nobilibus, Saxonibus Siculis et Olachis in partibus Transylvaniae” în vederea reorganizării „staturilor și ordinelor nobiliare (Fr. Zimmermann și C. Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I,

În acele vremi îndepărtate românii nu ajunseseră încă în situațiunea de inferioritate pe care aveau s-o cunoască în secolele următoare. Documentul e din secolul al XIII-lea când se mai respectau încă drepturile de anterioritate ale băștinașilor români!

În diferitele armate recrutate pe teritoriul Transilvaniei în secolul al XIII-lea, trupele de secuî sunt menționate în mod separat de acele ale ungarilor. În însuși actul de bază al guvernării Transilvaniei, faimoasa „Uniune a celor trei națiuni”, încheiată în anul 1437 („cea mai atroce dintre conspirațiile de care pomenește istoria”, cum o numește ardeleanul G. Moroianu)¹, secuîi apar din nou ca o națiune distinctă de aceea a ungarilor, părțile contractante fiind ungurii, saxonii și SECUII. Însăși denumirea uniunii („Unio Trium Nationum”) ne arată în mod clar să suntem în fața a trei națiuni deosebite, conlocuind pe teritoriul fostei provincii Dacia.

Ar fi să enumerăm absolut toate documentele istoriei Transilvaniei, dacă am vrea să cităm toate mărturiile acestui adevăr azi incontestabil: *ungurii și secuîi sunt două națiuni cu totul distincte pe care le unește doar limba, dar pe care le desparte tot ce separă un neam de celălalt.*

Ne vom mărgini să cităm numai ultimul document maghiar asupra Transilvaniei și anume: memoriul prezentat de delegația ungară la Conferința de Pace din Paris. Citim acolo că „secuîi sunt de origine avară” ; deci ei nu sunt unguri propriu-ziși și mai citim că „în Evul Mediu ei au încheiat cu ungurii și cu sașii, CELELALTE două națiuni, cu care conlocuiau pe pământul Transilvaniei, un fel de contract social, fiecare din ele fiind stăpână pe propriul ei teritoriu”.² Ce poate fi deci mai clar? Citatele sunt de altfel extrase din ceea ce ungurii înșiși se complac a numi „tezaurul unic al Științei ungare”. A le contesta, ar însemna să aducem o știrbire prestigiului de care trebuie să se bucure știința maghiară, ceea ce desigur nu este

Sibiu, 1892, p. 177; vezi și A. Decei, *Contribution à l'étude de la Situation politique des Roumains de Transylvanie au XIIIe et au XIVe siècles*, in «Revue de Transylvanie», VI, 1940, p. 217 — 226).

1 George Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne (Episodes et souvenirs)*, Paris, 1933, p. 50.

2 *Les Négociations de la paix hongroise*, tom. I, p. 45.

în intenția noastră.

În virtutea cărui principiu pot ungurii reclama reîntoarcerea secuilor la... Patria-Mumă?

A identității de limbă? dar atunci Belgia și Elveția romandă ar trebui încorporate Franței, Zürich-ul și Berna anexate Germaniei și vaste porțiuni din sudul Peninsulei Balcanice alipite României!

Când o construcție politică se sprijină pe un asemenea pilon șubred, este fatal ca într-o zi sau alta ea să se prăbușească cu zgomot. În viața popoarelor, ca și în viața indivizilor, nedreptatea și situațiile false nu pot da naștere decât la provizorate, care întotdeauna se termină cu triumful dreptății... chiar atunci când unele din ele durează un mileniu.

NU TOATE PROVIZORATELE ÎNSĂ DUREAZĂ UN MILENIU!...

Idealuri imperialiste

Ungurii au fost și sunt puțini la număr. Recunoaștem, nu e vina lor. Mai mult încă, găsim că nu e un defect de a fi puțin numeroși, după cum nu-i o calitate de a fi peste măsură de numeroși.

Valoarea nu rezidă în număr, ci în calitate. Ceea ce găsim însă că este un defect este voința de a găsi cu orice preț în spațiu, compensația lipsei cantitative. Există o limită a posibilității de mărire — de extindere — peste care nu se poate trece. Aceasta este o lege universal valabilă atât în lumea însuflețită cât și în cea neînsuflețită, atât în viața popoarelor cât și în viața indivizilor. Ungurii n-au vrut însă să țină seama de ea.

Cu un număr mic de conaționali ei au vrut să stăpânească un maximum de teritorii, fiind obsedați de o iluzie, de un quasimit: împărăția Sfântului Ștefan. Mai mult încă, unii dintre regii Ungariei au nutrit la un moment dat speranța unei dominații universale, vrând să reînvie sub egida lor Imperiul Roman de odinioară. Cu câtă mândrie într-adevăr pomenesc ungurii de perioada regelui Ludovic cel Mare din familia Angevinilor, care a adus Coroanei ungare la sfârșitul secolului al XVI-lea stăpânirea efectivă sau numai formală a Croației,

Banatului de Nord, Dalmației, Bosniei, Serbiei, Bulgariei, Munteniei și Moldovei¹, precum și uniunea personală cu Polonia.

Realități dureroase

Cele mai frumoase vise sunt totuși numai vise și într-o zi a început dezagregarea vastului regat. Frontierele au început să se apropie, conturul regatului să se micșoreze. În 1920 Ungaria a redevenit ceea ce era la începutul începuturilor și ceea ce ar fi trebuit să rămână un stat unguresc quasipur, ocupând o suprafață de 92.000 km². Chiar pe un teritoriu restrâns ungurii nu reușesc însă să realizeze un stat uninațional, din cei 8.688.319 locuitori câți număra Ungaria în 1930, aproape 1.500.000 erau minoritari (germani, slovaci, români, croați, sârbi, evrei și alții) și numai 7.200.000 unguri autentici.

A rămas, însă, întipărită în mintea conducătorilor gloria de o clipă a regilor din Evul Mediu și a reînceput cursa pentru realizarea visului obsedant a împărăției central-europene, sub egida celor 8.000.000 de unguri, care ar încăpea perfect în spațiul orașului Londra!

Dacă ungurii s-ar fi mulțumit cu realizarea unui stat uninațional pe teritoriul atât de propice dezvoltării lor — Alföldul, cântat de poeți — ei ar fi adus o contribuție cu mult mai prețioasă în concertul spiritualității universale, decât aceea — și ea demnă de a fi luată în considerare — cu care au îmbogățit patrimoniul culturii europene.

Urmașii lui Árpád au visat însă măririi politice care depășeau putința lor de realizare și în special posibilitățile lor de a păstra ceea ce reușiseră să cucerească; în felul acesta ei și-au risipit eforturile în acțiuni negative: distrugerea fondului național de bază al teritoriilor dominate, paralizarea eforturilor de redeșteptare națională, crearea de antagonisme între popoarele conlocuitoare.

1 Este vorba de suzeranitatea Ungariei asupra Moldovei și Munteniei, recunoscută temporar și formal de către unii domni români.

Coloniștii germani

În afară de secui, al doilea element care a trebuit să servească planurilor cu măiestrie întocmite, au fost germanii.

Conducătorii regatului ungar urmau de altfel deviza primului „rege al ungarurilor” (nu al Ungariei) Ștefan cel Sfânt: *Uniusque linguae, uniusque moris regnum imbecile et fragile est* (Țara de o singură limbă și de un singur caracter este slabă și șubredă).¹

Deviza Sf. Ștefan dezvăluie prin ea însăși aspectul real al problemei care-i frământa pe conducătorii Ungariei din Evul Mediu. Ungurii erau extrem de puțini la număr și pentru a putea realiza o țară trebuiau să facă apel la alte nații. Deviza avea deci un caracter eminemente unguresc și sfera ei de aplicație trebuia, în mod fatal, să fie cantonată la teritoriul Ungariei propriu-zis.

Prin grația și voința urmașilor Sf. Ștefan ea a fost aplicată însă și Transilvaniei, deși populațiunea acestei provincii, de o singură limbă, cea românească, și de un singur caracter, cel rezultat din contopirea dacilor cu romanii, era suficient spre a asigura evoluția normală a provinciei. Astfel, Transilvania românească a devenit teren de colonizare nu numai pentru secui, dar și pentru coloniștii germani: sași, șvabi, cavaleri teutoni etc., meniți în concepția guvernanților să sprijine opera de dominațiune ungară asupra unor vaste provincii, pe care singuri n-ar fi reușit să le păstreze.

Germanii au început a fi colonizați în Transilvania încă din timpul lui Ștefan cel Sfânt, el însuși căsătorit cu o principesă de obârșie germană. Colonizarea s-a intensificat însă, abia sub regele Géza al II-lea, adică pe la mijlocul sec. al XII-lea (1141-1162).²

1 H. Marczali, *Enchiridion Fontium Historiae Hungarorum*, Budapestini, 1902, p. 62 — 63.

2 Desigur, în tradiția istoriografiei, maghiară (Thuróczi, Istvánfi), primele grupuri de germani ar fi venit în Transilvania cu ocazia căsătoriei regelui Ștefan I cu principesa germană Gisela la care s-ar fi adăugat ulterior, în timpul lui Géza al II-lea, alte grupuri de populație germană. În realitate, colonizarea propriu-zisă a sașilor a început către sfârșitul secolului al XII-lea. (Fr. Zimmermann, C. Werner, *op. cit.*, I, p. 1 — 5; Joseph Benkö,

După părerea istoricului Nicolae Iorga, ceea ce i-a determinat pe germanii din apus să părăsească țara lor de baștină, pentru a veni să se stabilească în Transilvania, au fost condițiile economice extrem de dificile din apusul Germaniei, suprapopulat față de posibilitățile de exploatare, din acele vremuri, ale solului.¹

Ei s-au stabilit în regiunile în care condițiunile de existență erau mai ușoare, adică unde populația era mai rară. Acesta este, fără nici o îndoială, sensul acelor „deșerturi” — în realitate locuri puțin populate — de care pomenesc actele de „privilegii” ale regilor Andrei al II-lea și Géza al II-lea.

Primele grupe de germani, originari din Franconia, din Lorena și din Luxemburg și-au creat așezările lor în regiunile Bistriței, ale Someșului, în Târnave și la Sibiu. În anul 1211, regele Andrei al II-lea îi cheamă pe Cavalerii teutoni din Țara Sfântă, spre a veni să populeze Țara Bârsei.² Ca și celorlalți coloniști, li s-au atribuit privilegii, menționate în actul din 1211 și reînnoite în anul 1222.³

În acest din urmă act se face pentru prima dată mențiunea de Țara Vlahilor (Terra Blachorum), pe unde coloniștii aveau dreptul să treacă fără a plăti vamă.⁴ Bineînțeles că secuii sunt și în aceste acte amintiți ca o nație distinctă de aceea a ungurilor⁵, care, de altfel, se pare că în acea epocă lipseau complet din Transilvania.

Transilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus, vol. I, ed. a II-a, Cluj, 1834, p. 429-438).

1 N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, *Ctitorii*, București, 1937, p. 74 — 86. Și istoricul Ion Lupaș sublinia că pe la mijlocul secolului al XII-lea au fost inundații și foamete în Flandra și în regiunea dintre Rin și Mosel ceea ce ar fi determinat pe locuitori să emigreze spre răsărit în căutarea unor condiții mai bune de existență (Ion Lupaș, *Realități istorice în Voievodatul Transilvaniei*, p. 35). Istoricul german Konrad Schünemann considera că și curentul european al cruciadelor a antrenat emigrarea sașilor către Transilvania (Konrad Schünemann, *Die Stellung des Südostens in der Geschichte der mittelalterlichen deutschen Kolonisation, in Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*, Sibiu, 1934, p. 10—11).

2 Fr. Zimmermann, C. Werner, *op. cit.*, p. 11—12.

3 *Ibid.*, p. 18-20.

4 *Ibid.*

5 *Ibid.*

Actele epocii, menționând națiunile Ardealului, nu pomenesc într-adevăr nimic de existența ungarilor în provincia Transilvaniei.¹

Sașii, care ajunseseră, în cursul unui secol, să constituie o populație însemnată ca număr și ca importanță — și care din anul 1224 sunt recunoscuți de unguri în mod oficial ca o națiune distinctă „*unus populus*” — apar și ei în documente alături de celelalte nații conlocuitoare: românii și secuii. Despre existența ungarilor însă nu se face nici o mențiune. Printre alte documente, cităm ordonanțele hanului tătarăsc Cadan, privitoare la monedele cu putere circulatorie în Transilvania și care, enumerând în mod limitativ populațiile transilvănene, îi menționează pe români, pe secui și pe sași, nepomenind absolut nimic despre existența ungarilor în Transilvania.²

Din prima clipă a așezării lor pe pământul Transilvaniei se pare că, de fapt, coloniștii germani originari din regiunile apusene ale Europei au dat dovezi puternice de independență, taxate de unguri drept „o trădare față de Coroana ungară”. Astfel, Cavalerii Teutoni, la câțiva ani numai după stabilirea lor în Țara Bârsei, au fost nevoiți să-și părăsească așezările, luând drumul Poloniei și de acolo să treacă în Prusia.³

Mare parte dintre coloniștii germani se ocupau cu agricultura; cea mai mare parte însă, erau lucrători, specialiști în munca din ocnele de sare, din minele de argint și de aur, meșteșugari pricepuți în mânuirea tuturor uneltelor și

1 Prima mențiune documentară a prezenței ungarilor în Transilvania datează din timpul domniei lui Géza I (1074—1077). Într-un act de danie din anul 1075, referitor la niște proprietăți de la Tisa, dăruite abateiei Sf. Benedict de lângă Gran, se amintesc piscina Rotunda, satul Dabosz de lângă Criș și un jude cu numele Andrei (cf. G. Fejér, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*, Buda, 1829, vol. I, p. 436; vezi și I. Lupaș, *op. cit.*, p. 24). Documentul în care se amintește sarea din Turda în secolul XI este bănuît de unii istorici, cum ar fi Pauler Gyula, a fi fals (Pauler Gyula, *Magyar nemzet története Szent Istvánig*, vol. I, p. 376; vezi și N. Iorga; *Istoria românilor*, vol. III, București, 1937, p. 22).

2 A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, ed. a III-a, vol. II, 1892, p. 190; vezi și revista „Transilvania”, IV, 1871, p. 55.

3 În anul 1225, regele Ungariei, Andrei al II-lea a alungat din Țara Bârsei pe cavalerii teutoni (Fr. Zimmermann, C. Werner, *op. cit.*, vol. I, p. 36-43).

negustori.

Acestor din urmă două categorii li se datorește înființarea primelor așezări orășenești din Transilvania, după cum tot lor li se datoresc și orașele din Ungaria propriu-zisă.

Sunt nevoiți s-o recunoască și ungurii. „Foarte multe dintre orașele noastre, spune scriitorul ungar István Knieszsa, sunt de origine germană”.

Musafiri pe teritoriul Transilvaniei, la fel cu ungurii și secuii, coloniștii germani s-au grăbit să facă cauză comună cu celelalte două categorii de oaspeți nepoftiți, pentru a putea, prin solidarizarea intereselor lor, să reducă pătura autohtonă la un rol cu desăvârșire șters: de iobagi, de șerbi, pe pământul pe care odinioară fuseseră stăpâni.

Unio Trium Nationum

Contra acestei situațiuni de inferioritate, românii s-au revoltat. Prima revoltă datează din anul 1437.¹ Consecința acestei revolte, repede înăbușită, n-a fost îmbunătățirea sorții românilor ci, dimpotrivă, o agravare a ei prin coalizarea tuturor privilegiatilor de pe pământul Transilvaniei împotriva străbunei populații românești autohtone, coalizare efectuată cu scopul de a înăbuși în viitor orice altă încercare a românilor de a-și îmbunătăți soarta lor vitregă.² Capii primei revolte românești ardeline au fost spânzurați, iar țărănimea transilvăneană a plătit cu greu tribut de sânge pe altarul libertății.

Alianța celor trei națiuni — diabolica alianță, cum o numește G. Moroianu³, a fost încheiată în 1437¹. Din această

1 Este vorba de marea ridicare populară de la Bobâlna din 1437 — 1438 care a deschis seria luptelor revoluționare de eliberare socială și națională ale românilor din Transilvania încheiată peste aproape o jumătate de mileniu, la 1918.

2 Fényes S., analizând împrejurările în care s-a încheiat Unio Trium Nationum în 1437 și caracterul său, conchidea cu claritate: „E fără nici o îndoială că uniunea celor trei națiuni urmărea scopul de anihilare a românilor (Fényes S., *Ungaria revizionistă*, București, f. a., p. 68). Și tot el mai preciza încă o dată: „Deci, uniunea celor trei națiuni nu urmărea apărarea reciprocă a libertății lor, ci despuierea de libertate a românilor” (*Ibid.*, p. 69).

3 G. Moroianu, *op. cit.*, p. 51.

clipă începe adevăratul calvar al populațiunii băștinașe românești, calvar care nu avea să înceteze decât peste 480 — patru sute optzeci ani! — în 1918, pentru a reîncepe din nou, pentru o bună parte a populației transilvănene, în anul 1940².

O remarcă se impune. Din faptul încheierii de către cele trei grupuri de „musafiri” de pe solul Transilvaniei a unui pact comun de luptă, se poate deduce ce forță considerabilă constituiau, chiar și în acele vremuri îndepărtate, românii din Ardeal. Forța ungarilor nu era suficientă pentru a înăbuși veleitățile de viață liberă ale românilor; ea trebuia conjugată în acest scop cu forțele celorlalte nații conlocuitoare. Este o chestiune asupra căreia ar trebui să mediteze mai prelung aceia cărora li se prezintă problema românilor transilvăneni drept o problemă a unor „intruși”, ale căror pretenții și revendicări sunt nejustificate (vezi în acest sens declarațiile regentului Horthy imediat după intrarea sa... triumfală în Ardealul cedat).

Pentru a-i exclude pe români definitiv de la viața publică, ungurii au socotit că nici „diabolica înțelegere în trei” nu este suficientă și de aceea au mai încheiat un alt pact tot atât de bine intenționat, așa-numitul pact al „celor patru religii”. Potrivit acestui acord cele patru religii, cărora nu le aparțineau românii, au fost decretate religii de stat (recepte), iar religia ortodoxă a românilor — a românilor creștinați cu multe secole

1 „Unio Trium Nationum” — alianța reacționară a păturilor privilegiate ale nobilimii maghiare, secuiești și patriciatului săsesc s-a încheiat la 16 sept. 1437 la Căpâlna. Vorbind despre această uniune, care ar fi rezolvat în mod democratic problemele Transilvaniei (!), delegația ungară la tratativele de pace de la Paris din 1919—1920 recunoștea că aceasta nu avea decât un singur defect: elementul românesc nu era reprezentat (Vezi *Les Négociations de la paix hongroise*, tom. I, p. 43).

2 Autorii lucrării *Justice for Hungary* aveau îndrăzneala să nesocotească într-atât opinia publică mondială, oamenii de știință istorici de pretutindeni, afirmând că *Unio Trium Nationum* „încheiată în 1437 între unguri, secui și sași a fost o alianță a acestor trei națiuni pentru apărare mutuală împotriva atacului, în primul rând împotriva aceluia al turcilor” („The subsequent constitutional law of Transylvania was built upon the unity of three nations [Unio Trium Nationum], concluded in 1437 between the Hungarians, Szeklers and Saxons. It was an alliance of three nations for mutual defense against of the Turks”), Count Albert Apponyi, *Justice for Hungary*, p. 152.

înaintea ungurilor — considerată drept o religie tolerată.¹

A fi luteran, unit, reformat sau romano-catolic pe pământul Ardealului înseamnă a fi cetățean privilegiat. Ortodocșii, prin însăși natura lucrurilor, aveau să devină de o condiție cetățenească inferioară și tratați de-a lungul veacurilor drept simpli tolerați.

Iată cum românii, nația cea mai veche a Ardealului, au devenit prin grația invadatorilor unguri, *tolați în propria lor țară* și cum religia creștină-ortodoxă, cea mai veche formă a creștinismului care a înflorit în fosta provincie a Daciei romane, a devenit un simplu rit tolerat...

Ceea ce constituie însă, în mai mare măsură, tragismul situației românilor transilvăneni este că ei au fost puși în stare de inferioritate nu numai față de unguri, popor intrus, — dar totuși stăpânitor de fapt al teritoriului — dar chiar și față de secui și sași, musafiri de dată recentă!

István Knieszsa consideră ca un titlu de glorie pentru unguri faptul de a fi respectat egalitatea „celor trei națiuni” și a celor „patru religii”, când în realitate este un cap de acuzare care ar trebui să li se adreseze pentru inegalitatea pe care au creat-o milioanelor de autohtoni români.

Sașii, profitând de privilegiile care li s-au acordat și punând la contribuție calitățile rasei lor — spiritul de disciplină și muncă organizată — au reușit să-și creeze în scurtă vreme poziții puternice în regiunile care le-au fost atribuite, în secolul al XVIII-lea și chiar în prima jumătate a secolului trecut, marea majoritate a orașelor din Transilvania mai păstra încă pecetea caracterului net germanic.

Sașii — element izolat

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ungurii, înspăimântați de progresele uimitoare ale elementului german de la orașe și de fortificarea pozițiilor românești de la sate în urma redeșteptării conștiinței naționale, au pornit o adevărată acțiune de maghiarizare „cu forța”, care în satele din regiunea

¹ În 1568 au fost recunoscute legale numai cele patru religii recepte: catolică, luterană, calvină și unitariană.

secuiască a dat rezultatele de care ne-am ocupat pe larg, iar în multe din orașele din Ardeal a înlocuit elementul german cu elemente ungurești colonizate ad-hoc.

În intenția ungurilor, menirea sașilor din Transilvania era, după cum se exprimă prof. Silviu Dragomir, „de a servi de element izolant între blocurile românești”¹. Ei sunt într-adevăr masați în triumghiul Bistrița — Brașov — Orăștie — despărțind între ele masele compacte de români care îl înconjoară de jur împrejur. În interiorul acestui triunghi, elementul unguresc este aproape inexistent. Elementul românesc având legături trainice cu pământul Transilvaniei, a reușit să se conserve și în aceste regiuni invadate de germani, formând mici insule, pe care sașii n-au reușit să le deznaționalizeze.

Etnograful ungur Dăner nu a făcut un secret din rolul pe care guvernării de la Budapesta l-au atribuit coloniștilor sași.

Iată ce scrie el, într-adevăr, în ajunul intrării Ungariei în război (1914—1918): „Saxonii din Transilvania formează o rețea întinsă ale cărei ochiuri sunt, ici-colo, slabe și se rup; dar, această rețea este cu drept mai deasă acolo unde se face simțită nevoia de a contrabalansa prin alte nații rândurile strânse ale românilor [...] Astfel, continuă Dăner, saxonii îi ajută într-o largă măsură pe unguri pentru a-și menține unitatea națională”².

Iată deci, veritabilul aspect al Transilvaniei, după aproape un mileniu de dominație ungară: „rânduri strânse de români”, înconjurate de jur împrejur de nații străine, care-și dau una alteia o mână de ajutor pentru a opri dezvoltarea liberă și normală a populației băștinașe românești!...

Cifrele pe care le citează Dăner pentru a exemplifica foleasele pe care le-au tras ungurii de pe urma sașilor din Transilvania, exemplifică în același timp și rezultatele dezastruoase pe care colonizarea sașilor și secuilor le-a avut pentru românii transilvăneni. În regiunea secuiască învecinată cu românii din celelalte județe transilvănene, populația

1 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 78.

2 Dăner István, *Szászok és Oláhok* (Sașii și Valahii) în „*Magyar Figyelő*” („Observatorul maghiar”) (IV2), 1914; vezi și Silviu Dragomir *op. cit.*, p. 77-78.

românească a crescut din 1900 până în 1910 cu 5%, iar în județul Odorhei, cu totul izolat de masa românească și învecinat cu sașii, populația românească a crescut în același interval de timp numai cu 3%¹.

În timp de zece ani, un spor de populație de 5% și de 3%, pe câtă vreme în același interval de timp, populația românească din Regat a înregistrat o creștere masivă, potrivit indicelui ei ridicat de natalitate. Cifrele, în rigiditatea lor, ascund câteodată adevărate tragedii. Drama românismului transilvănean este toată cuprinsă în acești coeficienți infimi ai sporului natalității românilor din regiunile secuiești și săsești. Îndărătul lor vedem toată prigoana ungurească, toate calculele machiavelice ale „straturilor izolante”, toate eforturile acerbe de deznaționalizare forțată la care au fost supuși, în cursul timpurilor, românii din Transilvania.

Orice comentariu devine de prisos în fața acestor cifre, dezolant de semnificative. În lumina lor trebuie să situăm „misiunea providențială, pe care rasa ungară a realizat-o în cea mai periclitată regiune a continentului”, despre care vorbește contele Albert Apponyi în *Justice for Hungary*².

Orgoliul, iată într-adevăr singurul lucru „mare” al acestui popor „mic”, care vorbește de „misiuni providențiale”, hărăzite doar câtorva mari popoare în lume. Misiunea istorică a rasei ungare? Dar cine aruncă o simplă privire pe harta etnografică a Ungariei dinainte de războiul mondial din 1914, își dă seama în ce ocean de nații erau pierdute cele opt milioane de unguri, reprezentanții... „imperialismului rasei maghiare”, rasă care ar încăpea destul de comod în limitele unuia dintre cele două orașe uriașe: Londra sau New York. În *Transilvania, mai ales, cu toate eforturile depuse, rasa ungară n-a reușit să-și creeze nicăieri poziții dominante*.

Șvabii

1 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 78.

2 Count Albert Apponyi, Albert Berzeviczy, Oliver Eötvényi, Francis Fodor, Béla Földes, Eugene Horváth, George Lukács, Emil Nagy, Baron Julius Wlassics, *Justice for Hungary. Review and Criticism of the Effect of the Treaty of Trianon*, London, Bombay, Calcutta, Madras, 1928, p. 8.

Opera de dominație a ungarilor în Transilvania a fost o operă peticită cu secui în partea orientală a provinciei, cu sași în partea meridională, iar începând din secolul al XVIII-lea, cu șvabi în nord-vestul și sud-vestul Ardealului.¹

Văzând că nu reușesc să stăvilească dezvoltarea firească a românilor băștinași numai cu ajutorul secuilor și al sașilor, cu începere din secolul al XVIII-lea, ungurii au început colonizarea Banatului și a regiunii învecinate a Aradului, precum și a regiunii Satului Mare și a Sălajului, cu șvabi, naționalitate care, la ultimul recensământ românesc dresat în 1930, a înregistrat un număr de 255.349 suflete².

Spre deosebire de sași, care erau concentrați într-o singură regiune, și care au reușit, în felul acesta să realizeze unitatea națională, șvabii au fost răspândiți pe o suprafață întinsă, fapt care a determinat lipsa de coeziune între elementele componente ale acestei păтури de coloniști.

Ungurii au profitat de această situațiune pentru a-i maghiariza pe șvabi treptat, treptat. În *privința metodelor de urmat pentru desăvârșirea deznăționalizării, ungurii au fost dintotdeauna maeștri neîntrecuți*. Pentru fiecare naționalitate în parte, ei aveau metoda corespunzătoare mentalității și forței de rezistență proprii acelei naționalități. Șvabii fiind puțini la număr și lipsiți de factorul solidarității naționale, care formează tăria unui popor, au fost asimilați mai mult prin metode dibace, decât prin metode tari, ungurii exploatând la maximum diferitele lor necesități.

Profesorul Fr. Krauter dezvăluie aceste metode scriind că: „din cauza insuficienței de pământ, șvabul era silit să-și trimită copiii la învățătură. Toate carierele erau deschise tineretului șvab. El putea să parcurgă toate treptele scării sociale cu o

1 Colonizarea șvabilor în Banat, Satu Mare și Sălaj a avut loc în sec. al XVIII-lea. Vezi Șt. Manciulea, *Granița de vest*, Blaj, 1936, p. 60 — 86; Fr. Krăuter, *Germanii din Banat în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928*, vol. I, București, 1929, p. 629—644; Albin Scherhauser, *Șvabii sătmăreni și bihoreni, precum și germanii din Maramureș*, în *loc. cit.*, p. 649—653.

2 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 72. Potrivit recensământului din 1930, în România trăiau în total 745.421 germani.

condiție numai: să urmeze la școlile ungurești”¹. Să-și abandoneze deci limba maternă, adăugăm noi, și să devină cu timpul „maghiari făcuți” în contrast cu cei născuți, ceea ce însă, pentru statisticile ungurești era unul și același lucru.

Încet, încet, limba șvabă a fost înlăturată din biserici și din școlile secundare, ceea ce a grăbit procesul de deznaționalizare a minorității germane colonizate în secolul al XVIII-lea. Rezultatele acestei deznaționalizări au fost atât de însemnate, încât un scriitor german, Lutz Korodi, într-o carte apărută la Berlin în 1936, afirmă chiar că „dacă n-ar fi intervenit Tratatul de Pace, în mai puțin de 30 de ani, șvabii ar fi fost complet maghiarizați”².

Mai mult încă, sub dominația românească însăși, ungurii, profitând de toleranța specifică guvernărilor românești, au încercat să influențeze dezvoltarea normală a minorității șvabe, căutând s-o câștige de partea maghiarismului. În timpul recensământului din 1930, propagandiștii unguri cutreierau satele și târgurile șvabilor pentru a-i determina pe aceștia din urmă să se declare... unguri. Grație presiunilor de tot felul exercitate de acești propagandiști, statistica din 1930 a înregistrat în județele Satu Mare, Sălaj, Bihor și Maramureș numai 31.007 șvabi³, pe câtă vreme statistica întocmită de Albin Scherhauser, imediat după război, indica existența în aceleași zone a 51.200 șvabi⁴. Rezultă deci, o diminuare a numărului șvabilor cu aproape 50%, în mai puțin de un deceniu.

Iată în mic, exercitată asupra șvabilor, aceeași politică de maghiarizare care, în mare, a fost exercitată asupra românilor și grație căreia sute de mii de români și zeci de mii de șvabi au devenit aparent unguri, în realitate ei fiind doar „români și șvabi maghiarizați”, ceea ce, desigur, nu-i totuna.

Pierderile reale ale naționalităților nemaghiare

1 Fr. Kräuter, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 645.

2 Lutz Korodi, *Auf deutscher Fahrte in Südosteuropa*, Berlin, 1936, p. 9.

3 Vezi *Recensământul general al populației României 1930*, vol. II p. XXXII-XXXIV.

4 Albin Scherhauser, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 653.

Din nefericire, până astăzi nu s-au întocmit statistici din care să rezulte pierderile „reale” ale populației românești din Ardeal sau care să înregistreze afară de diminuarea efectivă a populației românești din diferitele regiuni și lipsa sporului de populație comparativ cu indicele românesc de natalitate din regiunile nesupuse influenței dezastruoase a ungarilor.

Dacă s-ar efectua o asemenea lucrare, s-ar putea vedea, fără îndoială, cât de puțin sânge turanic curge în vinele pretinșilor urmași ai lui Árpád, care locuiesc pe teritoriul fostei provincii Dacia.

Germanii, ei, nu s-au lăsat defel impresionați de variile manifestări filogermane pe care le exprimau la Berlin guvernării din Budapesta în epoca de după război, ci au căutat să stabilească pierderile pe care conaționalii lor le sufereau în acel timp în Ungaria — redusă în urma războiului mondial. Într-un studiu, publicat de „Deutsche Allgemeine Zeitung” în luna ianuarie 1933, germanii au stabilit o comparație între datele statistice ungare din anul 1920 și acelea din 1930. Pe câtă vreme populația ungurească a înregistrat o sporire a numărului ei cu 845.000 suflete, minoritatea germană a înregistrat în aceeași perioadă de timp o scădere de 72.000 de persoane.

„Este exclus, subliniază autorul studiului, ca germanii să fi suferit o pierdere de 15% din ființa lor. Aceste cifre sunt atât de alarmante și de înfricoșătoare, încât se impune o cercetare amănunțită”.

Dr. Iacob Bleyer, fost ministru al minorităților, în lucrarea sa *Das Deutschtum in Rumpfungarn*, confruntând la rândul său diferitele statistici ungare ajunge la concluzia că în intervalul de timp de la 1880 la 1910 minoritatea germană din Ungaria a pierdut 53.348 suflete, pe câtă vreme ungurii au înregistrat sporul natural al indicelui lor mediu de natalitate. În realitate, spune Dr. Bleyer, germanii nu au pierdut 53.000 suflete, ci 315.000 dacă se ia în considerare faptul că populația germană din afara Ungariei a înregistrat în aceeași perioadă un spor de 43%.

„Oare mamele germane din Ungaria, se întreabă el, pe drept

cuvânt, n-au dat naștere nici unui copil în acești 30 de ani?”¹.

Propagandiștii unguri nu s-au lăsat, însă, impresionați de dovezile zdrobitoare care s-au acumulat din toate părțile împotriva lor, ci au continuat a clama în univers că „*Ungaria este țara clasică a libertăților politice și religioase*” și că „*ungurii sunt poporul cel mai tolerant din lume*”! Marele maestru al propagandei, dr. Goebbels, ar fi putut lua lecții serioase de la propagandiștii maghiari!...

1 Vezi și A. Gociman, *România și revizionismul maghiar*, București, 1934, p. 406. „Maghiarizarea — scria în 1932 Iacob Bleyer, conducătorul naționalității germane din Ungaria — nu s-a arătat niciodată atât de brutală și atât de hotărâtă ca astăzi!

Dreptul și justiția sunt alătura de germanii din Ungaria, dar forța este o tactică de care ungurii uzează fără nici un scrupul” (cf. Romulus Seišanu, *Transilvania românească. Cu hărți și diagrame*, București, 1941, p. 82).

Singurul deputat şvab din parlamentul ungar, profesorul Iacob Bleyer, scria în 1931:

„Noi avem o singură asociație de cultură populară, aprobată și subvenționată de guvern; totuși, din cauza atitudinii societății ungare, pentru districte întregi ea este inaccesibilă. Noi avem o serie întreagă de grupuri locale, fondate cu autorizația autorităților; de ani întregi însă ele n-au primit aprobarea necesară și nu pot să-și înceapă activitatea. Conform statutelor, în toată țara oricine poate să facă parte din asociație, chiar și acolo unde nu există grup local; cu toate acestea, este interzis să se distribuie publicațiile noastre și să se încaseze cotizațiile de la membri. Acolo unde există grupuri locale, se face totul pentru a le împiedica activitatea; la nevoie se cere chiar intervenția poliției. Sunt opriți să asiste la conferințe pur culturale, ținute sub supravegherea poliției — tineretul, femeile, invitații care nu fac parte din asociație sau dintr-un grup local. Secretarii comunali găsesc o mare plăcere în a umili și a ridiculiza pe funcționarii asociației în public, prin atitudinea lor agresivă. Dacă un tânăr care și-a terminat studiile universitare se înscrie în asociație și participă la activitatea ei, el riscă să fie boicotat de societate, să fie supus unei percheziții la domiciliu și la tot felul de șicane” („*Banater Deutsche Zeitung*”, Timișoara, 9 ianuarie 1931). Într-un memoriu publicat în vara anului 1936, profesorul Richard Huss atrăgea atenția asupra „procesului de maghiarizare la care era supus tineretul german din Ungaria, unde de la vârsta de 4 — 6 ani copiii urmează grădinițele de copii, în care educația se face exclusiv în ungurește; de la vârsta de 6 — 12 ani, în cazul cel mai bun, frecventează școala mixtă maghiaro-germană, de la 12 — 15 ani școala de repetiție pur maghiară, în afară de aceasta, de la 12 — 21 ani este obligatorie frecventarea cursurilor Levente unde totul (învățământul, cântare, jocuri, exerciții de gimnastică) se face în ungurește” (Der Auslanddeutsche, iulie 1936).

Țelul colonizărilor

După ce am trecut în revistă aspectele caracteristice ale dezvoltării istorice a celor trei naționalități minoritare — altele decât ungurii — de pe pământul Transilvaniei, țelul variilor colonizări, efectuate de maghiari în cursul vremurilor, ne apare în adevărata lui lumină.

Găsind pe pământul Transilvaniei o populație băștinașă românească în număr extrem de mare și nefiind în măsură, din cauza inferiorității lor numerice, să ocupe poziții dominante pentru a contrabalansa forța pe care o reprezenta românismul transilvănean, ungurii au colonizat teritoriul provinciei cu națiuni străine: secui, sași, șvabi.

Toate trei elementele colonizate, chiar dacă la începutul colonizării au avut un alt rol, cu timpul au devenit în mâna guvernanților de la Budapesta o armă foarte eficace pentru deznaționalizarea românilor și stânjenirea evoluției lor firești.

Pentru a da ținutului un aspect uninațional maghiar, de la un timp însă, chiar elementele colonizate au avut de suferit de pe urma politicii de deznaționalizare forțată, fiind ele însele obiectul acestei politici, ungurii mulțumindu-se, și de această dată, *faute de mieux*, cu unguri făcuți din cauza penuriei de unguri născuți.

Sașii au rezistat acestei ofensive de deznaționalizare forțată grație, în prim rând, sprijinului din afară primit de la concetățenii lor din Reich, care se interesau în mod special de soarta conaționalilor lor din întreaga Europă — *et pour cause* — (vezi cazurile Austriei — Cehoslovaciei — Poloniei) și în al doilea rând, grație indisolubilei lor solidarități.

Șvabii, dimpotrivă, au căzut victima deznaționalizării și au îngroșat rândurile ungurilor de dată recentă. Neputându-i maghiariza pe sași, ungurii i-au obligat să servească scopului lor principal și anume deznaționalizarea elementului autohton românesc, interpunându-i între masele compacte de români pe care le divizau astfel și le puteau mai lesne guverna în virtutea milenarului principiu, *divide et impera*.

În greaua luptă ce i-a fost declarată de unguri, luptă caracterizată prin inegalitatea de forțe între guvernanți și

guvernați, românismul a fost nevoit, în cursul secolelor, să cedeze din teren. Pozițiile principale însă, el și le-a menținut cu o îndârjire unică în istoria popoarelor și tocmai în aceasta constă miracolul istoriei românilor: *Stăruința cu care ei s-au menținut pe pozițiile vitale, în ciuda celor mai acerbe atacuri.*

Fapt surprinzător, cu cât ofensiva dezlănțuită de unguri împotriva românilor transilvăneni era mai violentă, cu atât românismul de dincolo de Carpați prindea rădăcini mai adânci în pământul strămoșesc. INTOLERANȚA ȘI VIOLENTAREA CONȘTIINȚELOR AU FOST DINTOTDEAUNA RĂI SFETNICI.

Călcăiul lui Achile al politicii minoritare maghiare rezidă tocmai în această intoleranță care le-a înstrăinat nu numai bunele simțăminte și fidelitatea naționalităților oprite, dar chiar și simpatia lumii civilizate. Este caracteristică prezentarea pe care o face ungarilor articolul de sinteză asupra istoriei Ungariei din Marea Enciclopedie franceză *Larousse*, pe care desigur nimeni nu o poate acuza de ungaro-fobie.

„Dintotdeauna, citim în «Larousse», ungurii au respectat prea puțin naționalitățile și s-au purtat prea puțin tolerant față de rasele celelalte cu care au conviețuit, pentru ca acestea să nu caute ocazia de a se răzbuna”.

Naționalitățile asuprite nu s-au răzbunat însă la capătul calvarului lor. Revoluția românească din 1 Decembrie 1918 și revoluțiile celorlalte naționalități din același an, nu s-au soldat cu vărsări de sânge, popoarele renăscute la viața națională fiind fericite că au rupt lanțurile robiei milenare.

Istoria, însă, s-a răzbunat pe deplin. INTOLERANȚA ȘI NEDREPTATEA — după cum se exprimă filozoful englez Thomas Carlyle — plătind o înfiorătoare dobândă la dobândă.

De la unirea Făgărașului la Unirea cea Mare

Unul dintre factorii care de bună seamă au contribuit, în mare măsură, la stăruința nealterată a românismului transilvănean, a fost gruparea elementelor românești de dincolo de Carpați în cele două țări, Moldova și Muntenia.

La începutul secolului al XIV-lea reunirea cnezatelor și voievodatelor așa-numitei „țări românești” (Muntenia) era fapt îndeplinit și, în 1330, Basarab, fiul lui Tihomir, învingându-i pe

unguri la Posada, realizează independența țării sale. Această luptă este asemuită de prof. Gheorghe Brătianu cu luptele de la Morgarten și Sempach, care au asigurat Elveției independența ei.¹

Domnitorii Țării Românești și-au întins de multe ori stăpânirea asupra ținuturilor de dincolo de Carpați, începând cu Vlaicu Vodă care a adăugat țării sale posesiunea țării românești transilvănene a Făgărașului, continuând cu Mircea cel Bătrân care, pe baza posesiunilor sale efective, se intitulează „Domn, cu mila lui Dumnezeu, și singur stăpânitor al pământului Ungro-Vlahiei și de dincolo de munții Carpați până la pământul tătarăsc, Hertog (DUCE) al Amlașului și Făgărașului, domn al Banatului dinspre apus”², și culminând cu Mihai Viteazul care, după înfrângerea armatelor lui Andrei Báthory la Șelimbăr, lângă Sibiu, își face intrarea triumfală în Alba Iulia, capitala principatului transilvănean, la 1 noiembrie 1599.

În regiunea nordică a versantului răsăritean al Carpaților, cnezatele românești sunt în acest timp reunite de către maramureșenii Dragoș și Bogdan care, după cum se exprimă Nicolae Iorga, „au dat o nouă formă vieții țărănești pe care au găsit-o în văile Moldovei, transformând democrația sătească într-un stat militar”³.

Ștefan cel Mare, unul dintre cei mai străluciți domnitori ai

1 Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică a descălecatului Țării Românești în lumina noilor cercetări*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, Seria a III-a, tom, XXV, 1942—1943, p. 11. Și marele istoric N. Iorga, referindu-se la bătălia de la Posada, scria: „Și lupta de la Posada, la 1330, biruința asupra lui Carol Robert, este absolut corespunzătoare luptelor de la Sempach și Morgarten” (N. Iorga, *Evoluția ideii de libertate*, București, 1928, p. 143).

2 B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, vol. I, București, 1875, p. 130; D. Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui*, București, 1933, p. 8—17. Politica de reunire a pământului românesc a fost fundamentată de către Mircea cel Bătrân în timpul căruia pe lângă Țara Amlașului, Țara Făgărașului, Țara Severinului, domeniul Bologa, cetatea Branului, a reunit sub sceptrul său și Dobrogea.

3 N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, *Ctitorii*, cartea a III-a, cap. IV, București, 1937, p. 200—222.

acestei țări, supranumit și „Atletul lui Christ”¹ în urma succesorilor reputate în contra turcilor, și Petru Rareș, unul dintre urmașii săi, reunesc și ei la Moldova, primul la sfârșitul veacului al XV-lea, cel de al doilea în cursul secolului al XVI-lea, ținuturile transilvănene ale „Cetății de Baltă” și ale „Ciceului”².

Este drept, toate aceste cuceriri teritoriale nu au fost de lungă durată, cu excepția Amlașului și Făgărașului care au fost sub stăpânirea domnilor munteni timp de mai bine de o sută de ani (1366—1478)³. Existența lor însă dovedește că reunirea românilor într-un singur tot a preocupat dintotdeauna pe conducătorii destinelor românești de pe cele două versante ale Carpaților.

Pe românii din Transilvania, interesul crescând pe care li-l arătau românii de dincoace de Carpați, i-a oțelit în lupta contra maghiarizării, dându-le forța necesară pentru a rezista timp de un mileniu și pentru a nu-și pierde speranța în realizarea mărețului lor ideal.

Românii se revoltă

Românii erau supuși regimului feudal. Statul „legal” era format exclusiv din cele trei nații privilegiate, care — ironie a sorții — unite laolaltă, nu reușeau să egaleze în număr nația „minoritară, tolerată”, a autohtonilor români.

În concepția modernă a Statului, este aproape de

1 Hurmuzaki, *Documente...*, vol. II, p. I, București, 1891, p. 14.

2 Ștefan cel Mare a stăpânit domeniile Ciceul (cu 60 de sate), Cetatea de Baltă (cu 8 sate); V. Motogna, *Stăpânirea lui Ștefan cel Mare asupra Ciceului*, în *Articole și documente (Contribuții la istoria românilor din veacurile XIII—XVI)*, Cluj, 1923, p. 25—28), cărora Petru Rareș le-a adăugat Rodna, Bistrița și Ungurașul (A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I, Budapeșt, 1914, nr. 149, p. 190); Ștefan Meteș, *Moșiile domnilor și boierilor din Țările Române în Ardeal și Ungaria*, Arad, 1925, p. 20—25; 25—26).

3 Domnitorii munteni au stăpânit, pe lângă Țara Făgărașului (cu 60 de sate) și Amlașul (cu 6 sate), și Țara Hațegului — în întregime, Țara Severinului — care cuprindea și partea bănățeană a Caraș-Severinului, precum și cetățile Bologa (jud. Cluj, cu 18 sate), Geoagiu de Jos (cu 20 de sate), Vurpărul și Vințul de Jos (cu 7 sate) (Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 10 — 42).

neconceput sistemul statal creat de unguri în Evul Mediu, sistem în care regimul feudal occidental este depășit în mod cu totul original. Nația nu era constituită pe baza legăturilor de sânge ci, cum se exprimă în zilele noastre un scriitor ungar, „pe baza afinităților”, idealizând în felul acesta o distincțiune care în realitate era extrem de prozaică.

Nația ungară nu era reunirea tuturor acelor care descindeau din primii cuceritori ai Panoniei și care în consecință erau presupuși a fi înrudiți prin identitate de obârșie, de limbă, de tradiții și de idealuri, ci era redusă la clasa nobililor.

„Esența nației ungare, spune Tibor Jóó, o formează membrii Sfintei Coroane, adică nobilimea. Oamenii de rând, burghezii, șerbii nu sunt membrii nației maghiare, ei ducând o viață etnică autonomă”.

„Nenorocirea cea mare a timpului nostru, socoate dl Jóó, provine din faptul că sistemul statal unguresc a fost înlocuit cu conceptul modern al statului național bazat pe etnicitate”, și atât el cât și ceilalți scriitori unguri contemporani care aparțin aceleiași școli, ne înfățișează sistemul feudal ungar — cu nația redusă la „privilegiați” — ca un ideal demn de imitat.

Este evident că în cadrul unei asemenea organizări a Statului și a Nației, prăpastia ce exista între ungurii din Transilvania și românii din aceeași provincie trebuia să devină din ce în ce mai adâncă.

Românii, în quasiunanimitatea lor, erau într-adevăr țărani. Ei nu puteau aspira niciodată la avantajele pe care în mod firesc le are nația în cadrul Statului. A fost desigur o nenorocire pentru românii care au avut de suportat rigorile situațiunei lor; pentru cauza românească transilvăneană însă, neintegrarea în „nația ungară” a românilor a avut fericitul rezultat de a menține trează conștiința națională românească la zecile de generații care au avut de suportat jugul „nobilimii” maghiare.

Elementul social fiind intim sudat cu acel național în structura statului ungar, este firesc ca toate răzvrătirile împotriva ordinii nedrepte să fi fost pornite atât din cauze sociale cât și din cauze naționale. Prin însăși natura lucrurilor, ambele cauze se contopesc într-atât, încât în iureșul revoltelor, nu pot fi distinse una de cealaltă. Țăranii secui au avut și ei de

suferit din cauza acestei stări de fapt. Pentru ei, însă, chestiunea nu depășea limitele unei apăsări sociale.

Românul avea de suportat asupririle în calitatea sa dublă: de clasă inferioară și de naționalitate străină.

Nimic nu ne poate ajuta mai mult la formarea unei imagini juste despre situația românilor în statul ungar decât descrierea călătorului austriac Hacquet. El călătorește în Transilvania la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Descrierea situației românilor transilvăneni este valabilă și pentru secolele trecute, cu mențiunea gravității accentuate.

„Neamul acesta (românii, n.n.) neglijat și asuprit, are parte de pământurile cele mai rele, cele mai pustii și mai neroditoare din întreaga țară. Dar chiar și acestea îi sunt răpite, îndată ce sunt lăzuite și desfundate de ei, în sudoarea feței, pentru cultura porumbului. Fiecare sas și fiecare ungar poate lua în stăpânire aceste locuri, chiar dacă românul le-a stăpânit sute de ani, alungându-l pe acesta în munți cu toată familia sa, unde nu se află nimic decât stânci, sau chiar silindu-l să iasă din țară. Românul n-are voie să se apropie de satele săsești sau ungurești mai aproape decât ȣiganii, ci el trebuie să se oprească ca o lepădătură cam la o jumătate de bătaie de pușcă înaintea gardului de măcieși ce înconjoară satele săsești și ungurești (hotare în propria lui țară! - n.n.)¹.

1 Iată prezentarea mai pe larg a situației românilor din Transilvania descrisă de naturalistul austriac Hacquet, care a petrecut mai mult timp printre ei: „Neamul acesta neglijat și asuprit, ca în întreaga țară, are parte de pământul cel mai rău. Nu-i destul că numai cerul știe cu ce drept, spre deosebire de ceilalți locuitori ai Principatului, a fost izgonit în locuri pustii și deșerte, dar i s-au răpit mereu și pământurile desfundate de el cu multă sudoare pentru cultura porumbului, de îndată ce i-a trecut prin minte vreunui sas sau ungar să pună mâna pe ele, deși le stăpânea de sute de ani, iar familia gonită spre munți, unde nu se găsește nimic decât stânci, sau chiar silit să părăsească țara. Se învecinează vreun sat românesc cu vreun district unguresc sau săsesc, ținând de una din cele două națiuni, românul nu este îngăduit să se apropie de el mai mult decât un ȣigan; el trebuie să stea, ca o lepădătură a speței umane, cam la o jumătate de bătaie de pușcă, adică în afara îngrăditurilor din jurul satelor ungurești și săsești.

Niciodată, nu se leagă nici o prietenie cu el, și așa românul e sortit numai muncilor celor mai grele, mai slugarnice și mai josnice. Nu se bucură cu vecinii săi niciodată de nimic bun, nici de zile senine. Numai atunci e luat în seamă, când ungurul sau sasul nu-și mai poate purta sarcina sau e

prea grea pentru ei; atunci e binevenit și românul, care, ca o vită de jug, trebuie să poarte în locul lor partea cea mai mare, dacă nu chiar toată, altfel nu.

Câte nedreptăți trebuie să se întâmple în asemenea situație, în care nu domnește decât disprețul și împilarea; cu atât mai mult cu cât domnul românului sau, și mai bine, tiranul său e în același timp și judecătorul său. Are el oare, sub o națiune atât de arogantă, a cărei mânășă îi este mereu pe piele, o soartă mai bună decât a negrului în America, pe care îl pune călăul alb, ca pe o vită de jug, să-i lucreze plantațiile de zahăr, trebuind să-și astâmpere în acest fel foamea doar cu un mizerabil manioc, până la stoarcerea totală de vlagă, moartea punând un sfârșit suferințelor sale? Un om, care se găsește în asemenea stare, nu e firesc oare să se gândească la toate mijloacele pentru a-și lepăda jugul cu neputință de îndurat? Nu va căuta el căi pentru a-și rupe cătușele, nu va căuta să se răzbune pe tiranul său, să scape de el, sau să pună în orice chip un capăt suferințelor sale? Amândouă acestea, anume să-și răzbune nedreptățile îndurate sau să scape de ele, le-a avut totdeauna românul împins la disperare și răzbunare prin disprețul cu care e tratat, după Cum avem proaspăt în minte exemplul horiadei. Nu este o asemenea ură în inima unui român ceva firesc, poate el să se stăpânească, să aibă o altă atitudine decât dușmănoasă față de vecinii săi sub care se găsește? N-avem noi în față sute de exemple că europenii buni la suflet și cu bune moravuri, ajunși în țări barbare în aceeași situație, au devenit tot atât de dușmănoși față de stăpânii lor ca și negrul față de tiranii săi albi? Că românul e în toate privințele om, aceasta am încercat-o mai mult decât o dată, când locuiam între ei. Ce bună s-ar face inima sa dacă ar fi tratat ca un frate!... Am făcut înainte cu 26 de ani o călătorie singur, numai cu un astfel de om, prin munții înalți din Țara Românească, în Transilvania, fără să calc cu această călăuză vreun drum public. Ar fi putut de o mie de ori să-mi ia viața în acele pustietăți, ce erau doar vizuini de fiare sălbatice. N-a făcut-o însă; s-a dovedit, dimpotrivă, un erou față de slăbiciunile mele.

Cine a ponegрит deci pe românul din Transilvania sau din țările austriece? Nimeni decât nobilul sau domnul sub a cărui apăsare stă, care intenționat nu s-a gândit la luminarea lui, ci totdeauna l-a tratat ca pe o vită de jug! El trebuie să vadă în nobil o ființă căreia toți trebuie să i se supună, dar care nu e obligat cu nimic față de nimeni pe lume. Între multele cruzimi ale aristocrației maghiare față de omul de rând, amintesc doar un caz întâmplat în districtul Hălmeagului după mișcarea horiană. Un nobil A. H-ky porunci judeului său sătesc să adune pe toți țărani pentru robotă. Cum însă ei nu voiau să-l asculte, el aduse aceasta la cunoștința stăpânului. Răspunsul fu că-l amenință cu moartea dacă nu va împlini porunca. Bietul jude, venind a doua oară la el fără rezultat, îi zise: «Domnule! ai bunătatea și poruncește chiar măria ta. Vei izbuti mai bine decât mine». Monstrul aproape că nici nu-l lăsă să vorbească, îl împușcă în piept cu pistolul. Cum bietul om, prăbușindu-se, voi să se apuce de masă, călăul îi trimise și al

Iată situația reală pe care nobilimea maghiară o crease milioanei de țărani români și despre care nici unul dintre propagandiștii unguri din Occidentul Europei sau din Statele Unite ale Americii nu pomeneste un singur cuvânt, atunci când înalță imnuri de slavă misionarismului civilizator al poporului maghiar în centrul Europei!

Din când în când, câte un document ca acela al geologului austriac Hacquet vine să ridice vălul care acoperă ignominiile și fărâdelegile, săvârșite timp de secole de clica conducătoare maghiară pe pământul românesc al Transilvaniei.

Doi italieni — Massaro și Burgi — care cunoscuseră metodele de guvernare ale maghiarilor în secolul al XVI-lea, au lăsat posterității caracterizări asemănătoare cu privire la această clică, cuibărită în fruntea treburilor unei provincii, de care nu o lega nimic altceva decât interesul de a prăda și a spolia. Primul, se exprimă în felul următor: „Nu există nedreptate sau ignominie pe care ei (conducătorii unguri) să n-o facă dacă li se oferă bani”, iar cel de-al doilea este mai hotărât încă atunci când afirmă că: „Dacă Ungaria ar putea fi salvată din vârtejul primejdiei turcești pentru un preț de trei fiorini, nu s-ar găsi în țară trei oameni gata să facă acest sacrificiu”.¹

Țărănimea, căreia îi ajunsese cuțitul la os, se răscoală, după cum am văzut, pentru prima dată în 1437. Rezultatul:

doilea glonț, în gât, omorându-l. Văduva cu copiii au strigat răzbunare la comitat, care a amendat delictul doar cu 24 de zloți. Tiranul însă a refuzat să-i plătească și pe aceștia. Odată se va spune și în această țară: «les temps de barbarie sont passés, ou la noblesse se guérissait de son ignorance».

Nu voi uita niciodată cuvintele pe care mi le-a spus înaintea morții sale un bătrân de acest neam din Șinca Mare în 1763: Mor bucuros, fiindcă nu las nici muiere, nici copii în robie. Cât e de incultă această națiune, totuși am întâlnit la mulți, în timpul celor doi ani petrecuți printre ei, trăsături care ar fi strălucit și la cei mai civilizați oameni. Cât de mult a stricat monarhiei ura și apăsarea față de această națiune odinioară așa de strălucită și de mare!... Oricum ar fi, națiunea română își are, și ca mulțime, și ca dreaptă stăpânire a țării, meritele ei” (*Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788, 89 and 90, durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördelichen Karpathen*, Zweiter Teil, Nürnberg, 1791, p. 112-116, 173).

1 Fraknói Vilmos, *A Hunyadiak és a Jagellók Kora 1440 - 1526* (Epoca Huniazilor și a Jagellonilor 1440—1526), Budapest, 1896, p. 515 — 516; Vezi și Hurmuzaki, *Documente II/3*, p. 397; C. Sassu, *op. cit.*, p. 81 — 82.

„cele trei nații” privilegiate își strâng rândurile și întemeiază faimoasa „uniune a celor trei națiuni”, care a sugrumat orice veleitate de libertate timp de aproape o jumătate de mileniu.

Deosebit de sângeroasă a fost reprimarea mișcării de dezrobire de la începutul sec. al XVI-lea (1514). Țăranii români fac cauză comună cu țărănimea ungurească, care gemea și ea sub călcâiul nemeșilor care, singuri, formau adevărata nație maghiară. *Nobilitas hungarica est*. Este așa-numita răscoală a „Cruciaților lui Gheorghe Doja”. Ea a fost înăbușită în sânge.

„Răzbunarea care a urmat a întrecut orice închipuire, dezvăluind toată furia nestăpânită a celor ce se văzuseră amenințați, pentru un moment, în stăpânirea lor privilegiată [...]. Groaza contemporanilor, obișnuiți totuși cu multe cruzimi, în acea epocă de tranziție de la începutul sec. al XVI-lea, a fost atât de mare în fața acestui nemaipomenit spectacol, încât s-a răspândit legenda că voievodul Zápolya și-a pierdut vederea în fața sfintelor daruri în timpul slujbei religioase și că de-abia după doi ani, rugămintile pioase ale mamei și surorii sale l-ar fi izbăvit de pedeapsa cerească”.¹

După înăbușirea răscoalei, o eră nouă, de data aceasta mai aspră încă, începe pentru nația românească. Dieta transilvăneană legiferează legarea pe vecie a țăranilor de pământul pe care-l lucrau. De asemenea, se interzice pentru totdeauna ca vreun țăran să mai poarte arme. Țăranului asupra căruia se va fi găsit o pușcă, i se tăia mâna dreaptă. Pentru ca pe viitor țărănimea transilvăneană să nu mai îndrăznească să se ridice împotriva asupritorilor ei, protonotarul voievodului Zápolya, Ștefan Verböczi, a întocmit un întreg codice de legi, reglementând raporturile dintre asupritori și asupriți. El adâncește prăpastia între nobilime, singura care se bucura de drepturi, și plebea, destinată să poarte pe vecie jugul celei mai aspre silnicii.²

1 C. Sassu, *op. cit.*, p. 89—90.

2 Verböczi István, *Tripartitum opus juris consuetudinarii inclyte regni Hungariae*, ediția S. Kolosvári — K. Óvári — D. Marcus, Budapest, 1897. Referindur-se la același cod reacționar de legi, Iorga nota: „Fu cea mai cruntă proclamație de șerbie pe care o cunoaște Europa. Werböczi care-și avea și el iobagi români în samă, trebuia s-o modifice într-o pravilă de sânge, asemenea cu «cartea veșnicei osânde», Doomsday Book al normanzilor din

Retrogradul Codice tripartit (*Codex*, sau opus, *tripartitum*) din 1515 constituie răzbunarea nemeșilor împotriva populației muncitoare românești, după cum asociațiunea meschină a celor trei nații privilegiate din sec. al XV-lea, constituia revanșa acelorași grofi în urma primei răscoale românești. Cu cât însă prigoana era mai mare, cu atât mai mare era și reacțiunea.

Răscoalele țărănești — *tumultus rusticorum* — se țin lanț. În secolele XVI și XVII se adaugă la persecuțiile precedente și persecuțiile religioase instigate de principii calvini ai Transilvaniei, românii refuzând (după cum am văzut într-un capitol precedent), să-și părăsească religia creștină-ortodoxă a strămoșilor lor.

Legile „*Approbatae et Compilatae*”, votate de Dieta transilvăneană în anul 1653, sunt cea mai fidelă icoană a prigoanei la care erau supuși românii transilvăneni din partea principilor calvini și ai nobililor care roiau în jurul lor. Iată una dintre cele mai faimoase dispozițiuni, privitoare la românii din Transilvania, a acestei colecții de legi:

„Românii sunt tolerați numai, și aceasta în chip provizoriu (pro tempore) în această țară, atâta timp cât va place principelui domnitor și nobililor (*usque bene placitum principum et regnicolarum*)”¹.

La bunul plac al nemeșilor unguri! Numai aceste cuvinte sunt suficiente spre a reda tragica situațiune a țărănimii

insulele britanice contra anglo-saxonilor învinși” (Vezi N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I-IV: *Până la mișcarea lui Horea*, București, 1915, p. 115). „Drept răsplată — sublinia Constantin Sassu —, Ștefan Werböczy a fost ales palatin al regatului, având astfel putința să guverneze țara în spiritul legilor sale și s-o conducă la dezastru” (Vezi C. Sassu, *op. cit.*, p. 92).

1 *Approbatae*... este o colecție de legi întocmită în anul 1656, care cuprinde legiuirile Dietei Transilvaniei votate între anii 1540 și 1653. *Compilatae*... este o altă colecție de legi emise de Dieta Transilvaniei între anii 1653 și 1669 și adoptată de dietă în ianuarie 1669. Ele au fost publicate în *Corpus Juris Hungarici* — Magyar törvénytár, 1540—1848, evi *Erdélyi törvények* (Legile Transilvaniei între 1540 și 1848), ed. Nagy Gyula-Kolosvári Sándor — Ovári Kelemen — Markus Dezső, Budapest, 1899. Dieta din 1650 a hotărât următoarele: „Haină de postav, nădragi, cizme, căciulă dublă sau de un florin, cămașă de giulgiu țăran sau argat să nu cuteze nicidecum să poarte” (Edictul XLVII din *Approbatae*, p. V).

românești din „țara clasică a toleranței”.

Neputându-i converti la calvinism prin metoda persuasiunii, principii Transilvaniei recurg la o serie de măsuri meschine împotriva românilor, constituind o pată pe blazonul — și așa atât de sumbru — al principilor calvini.

Astfel, se interzice românilor de a poseda arme, de a avea cai, de a purta cizme și pantaloni de stofă, de a purta cămăși de pânză fină și, — last but not least — cităm pentru ilustrarea metodelor feudale, o lege care prevedea chiar interzicerea portului pălăriilor... în valoare mai mare de un florin!¹

La sfârșitul secolului al XVII-lea, în urma unirii religioase a românilor ardeleni cu biserica Romei (1697), situațiunea maselor românești părea a cunoaște o îmbunătățire, împărații Austriei căutând să stimuleze convertirea românilor la greco-catolicism prin măsuri umanitare. Până și țăranii care aveau să îmbrățișeze religia unită (greco-catolică) urmau să se bucure de un regim aparte, „ei încetând de a mai fi considerați ca simpli tolerați”.

Cu mult mai numeroase însă au fost promisiunile Habsburgilor decât realizările de a căror binefacere s-ar fi putut bucura românii. Multe din ele nu s-au împlinit din vrerea Curții imperiale, cele mai multe însă, n-au intrat pe făgașul realizărilor din cauză că erau sistematic sabotate de nobilimea maghiară.

Inocențiu Micu-Klein

Inocențiu Micu-Klein, episcop unit, unul dintre cei mai vajnici luptători ai cauzei românești din Transilvania de la

¹ *Ibid.* Cu toate acestea, autorii lucrării *Justice for Hungary* afirmă cu nonșalanță: „Libertatea bisericilor a fost de asemenea bazată pe o autonomie liberală. Astfel, Transilvania a fost casa religiilor libere, a învățământului, a colaborării prietenești și a administrației democratice” sau, în continuare: „Transilvania a fost pentru secole o casă a democrației...”; „Constituția transilvăneană a fost clădită pe egalitatea completă a raselor și religiilor”; „Legislația, administrația și jurisdicția au fost bazate pe aceleași principii și ceea ce a conferit o valoare specială constituției Transilvaniei a fost protecția deplină de care s-au bucurat minoritățile rasiale și lingvistice” (Count Albert Apponyi..., *Justice for Hungary*..., p. 158).

începutul secolului al XVIII-lea, înaintează nu mai puțin de 24 petiții la Viena, cerând transformarea în fapt a promisiunilor împăratului.

Cine are obligații, clamează el, trebuie să aibă și drepturi. *Qui sentit onus, sentiat et commodum!*¹

Cele trei nații privilegiate ale Ardealului nu vorbesc, însă, aceeași limbă. Ele se opun cu înverșunare la orice îmbunătățire a soartei țaranului român.

Singur, în mijlocul unei adunări ostile până la violență, Micu-Klein într-o ședință a Dietei transilvănene din 1744, formulează în mod limpede și răspicat drepturile românilor, pe care îi numește „*nația cea mai numeroasă din Transilvania*”, fapt care confirmă toate celelalte mărturii pe care le posedăm cu privire la numărul românilor transilvăneni din acea epocă.²

Nobilii, în disprețul lor suveran pentru masele muncitorești de pe ogoare, din mine și din cariere, îl apostrofează cu vorbele: „nu există nație română, ci numai plebe valahă”. Pe episcop, însă, nu-l impresionează defel aroganța nobilimii. El continuă a lua apărarea românilor „*care gem într-o robie mai grozavă decât aceea egipteană*”. Reprezentantul nobilimii îi ripostează că românii sunt pribegi. Micu-Klein îi răspunde: „cum pot fi altfel, dacă sunt apăsați până la sânge?”

Sașii fac cor cu nobilimea, spunându-i „dar românii sunt hoți și tâlhari”. Micu-Klein îi răspunde tăios: „nu trebuie să vă mirați căci bieților oameni, în afară de ce au pe dâșii nu le mai lăsați nimic”³.

Nobilimea ungară reușește să se descotorosească de un asemenea adversar incomod care are curajul să ceară ca românii să aibă (în țara lor!) aceleași drepturi ca și iluștrii

1 Hurmuzaki, *Documente...*, vol. VI, p. 573.

2 Nic. Nilles, *Symbolae ad illustrandum históriam ecclesiae orientalis*, vol. II, Oeniponte, 1885, p. 528. Iată ce scria Inochentie Micu curții imperiale: „Națiunea noastră nu este cu nimic inferioară nici uneia din cele existente în Transilvania, nici prin virtuțile sale, nici prin știință, nici prin aptitudinile sale în treburile publice. Românii sunt de departe, nu numai cei mai vechi locuitori de pe munții și din văile transilvănene, dar ei sunt și cei mai numeroși” (Vezi A. Bunea, *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728—1751)*, Blaj, 1900, p. 98 — 99).

3 A. Bunea, *op. cit.*, p. 98 — 99.

membri ai Sfintei Coroane.

Micu-Klein este chemat spre a fi judecat la Viena, dar de acolo nu avea să se mai reîntoarcă niciodată în Transilvania în care crease, la Blaj (reședința episcopală), „o mică Romă a Românilor”.

Care este starea țăranimii românești ardelene din acea epocă am văzut din descrierea de mai sus a geologului austriac Hacquet.

O scrisoare a împărătesei Maria Theresa datând din 1773, anul când viitorul împărat Iosif al II-lea trebuia să viziteze Transilvania, ne va edifica și mai mult încă asupra acestei stări. Maria Theresa cerea guvernatorului Transilvaniei „să curețe drumurile de cadavrele celor uciși prin ștreang, roată și țeapă, cadavre pe care ungurii le lăsau în mod special să putrezească de-a lungul acestor drumuri, spre spaima călătorilor”.¹ Transilvania nu avea, însă, în fiecare an fericirea de a primi vizita unui personaj imperial, așa că ne putem ușor imagina, din descrierea împărătesei, sinistrul aspect pe care-l prezentau drumurile transilvănene presărate de cadavrele iobagilor români.

Horea, Cloșca și Crișan

O fierbere continuă domnea în mijlocul țăranimii, fierbere care avea să culmineze prin revoluția din 1784 a lui Horea, Cloșca și Crișan².

Măsurile liberale edictate de împăratul Iosif al II-lea, în favoarea românilor din Transilvania, se lovesc de îndărătnicia nobilimii maghiare, care nu înțelegea să renunțe la absolut nici unul din privilegiile pe care și le „octroaiase” cu de la sine putere. Singura consolare a românilor o constituiau plângerile

1 N. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria 1784—1785, scrisă pe baza documentelor oficiale*, București, 1884, p. 97; vezi și Biblioteca Academiei Române, Ms. Caietele de copii și extrase ale lui Nicolae Densușianu, XXXII, f. 22—23 (Ordinul Guvernului din 11 mai 1773 cuprinzând instrucțiunile trimise de împărăteasa Maria Tereza către Guvernul din Transilvania printr-un curier special).

2 Vezi N. Densușianu, *op. cit.*, p. 28 — 77 precum și David Prodan, *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj și Turda*, București, 1938.

la Viena. Lipsiți de mijloace, delegațiile erau obligate să facă drumul din Transilvania până la Viena pe jos.

Patru săptămâni la dus, patru la întors, pentru ca reîntorși în țară să se găsească din nou în fața aceluiași zid al durității și inflexibilității nobilimii maghiare. Delegații români iau drumul Vienei în diverse rânduri: în 1779, în 1780 și în 1782. Ei devin, treptat, treptat, conștienți atât de superioritatea numărului lor asupra tuturor celorlalte nații din Transilvania, cât și de anterioritatea lor pe pământul fostei Dacii. Simptomele efervescentei care se manifesta în rândurile românilor nu întârziară să se arate. Manifestările sunt într-adevăr sporadice, dar pentru aceasta, nu mai puțin simptomatice.

Românii din Hunedoara se adresează prefectului districtului cu vorbele: „Nu putem să ne mirăm îndeajuns care e pricina că voi ungurii ne apăsați atâta pe noi și ați pus pe noi și jugul iobăgiei, pe când noi am fost și suntem cu mult mai mulți ca voi și, ceea ce e mai de seamă, suntem mai vechi ca voi în țara aceasta, pentru că suntem urmașii vechilor daci”.¹

Împilarea și asuprirea determină reacțiunile cele mai temerare: românul Florea Cosma din Gârbău, în preajma revoluției lui Horea, spune contelui Szent Pál adevărul fără înconjur: „*țara este a noastră, a voastră este Ungaria*”; „*în scurtă vreme vă vom scoate de aici!*”² Nu știm care a fost soarta românului Florea Cosma după rostirea acestor cuvinte, dar o presupunem, cunoscând atitudinea dintotdeauna a nemeșilor maghiari față de populația autohtonă.

Scriitorul contemporan Rettégi nu se sfiește să afirme că „de această românie (urmașa dacilor și romanilor) se teme, românii fiind în Ardeal, de zece ori mai mulți decât ungurii”³.

1 Rettégi György *Emlékiratai* (Memoriile lui Rettégi György), în „Hazánk” („Patria noastră”), I, 1884, p. 383.

2 N. Densușianu, *op. cit.*, p. 128.

3 György Rettégi informează că românii au scris următoarele comitelui Ladislau Balogh din Hunedoara: „Nu ne putem mira îndeajuns, care e pricina că voi ungurii ne-ați apăsat pe noi într-atâta și ne-ați aruncat după cap și jugul iobăgiei, când noi suntem și am fost totdeauna mult mai mulți decât ungurii și, ce e mai mult, suntem și mai demulți în această țară decât voi, căci suntem rămășițele încă a vechilor daci”. Comentând cele scrise de români, Gheorghe Rettégi scria la rândul său: „De acestea mărturisesc zău că mă tem, căci dacă cineva le bagă și mai bine aceasta în minte, pe noi de

Rettegi se mai temea ca românii să nu devină într-o zi conștienți de obârșia lor daco-romană. Or, acest lucru trebuia să se întâmple în mod firesc într-o zi, știința istorică risipind încetul cu încetul norii grei ai ignoranței.

În lumina acestor fapte, afirmațiuni ca cele ale lui Kazsonyi în *La parenté des peuples danubiens* precum că „daco-românitatea n-ar fi decât o mașinațiune a Curții Imperiale din Viena împotriva unității (sic) ungare”, se situează în plin ridicol¹.

Daco-românitatea sau mai bine zis daco-romanitatea românilor era o idee în mers, care trebuia, mai devreme sau mai târziu, să se impună cu tăria adevărurilor eterne.

Răscoala, al cărei animator a fost Horea, prin proporțiile pe care le luase, amenința serios pozițiile solide ale nemeșilor unguri. Înțelegem deci, de ce ei au făcut cele mai mari eforturi pentru a o face să eșueze.

Începută la 31 octombrie 1784, revoluția lui Horea și a celor doi colaboratori ai săi, Cloșca și Crișan, era complet lichidată la sfârșitul aceluiași an. Capii răscoalei reușiră, însă, să dispară. Principalii lor colaboratori din diferitele regiuni ale Transilvaniei, unde răscoala luase proporții grave, fură încarcerați și condamnați la moarte.

O sentință unică în istoria omenirii

Sentința de condamnare pronunțată de Tribunalul criminal de sub președinția „magnificului” domn Andrei Forrai, Cavaler al ordinului Sf. Ștefan, și vicecomite al Aradului, depășește în cruzime cele mai grozave decizii ale tribunalelor inchizitoriale din Evul Mediu.

Vom cita câteva din pedepsele la care au fost condamnați românii transilvăneni de către nobilimea maghiară, pentru a se vedea câtă ură nutreau ungurii împotriva românilor băștinași.

În totul, sentința din 25 noiembrie 1784 prevede 22 de

bună seamă degrabă ne-ar putea nimici, căci în Ardeal pe ușor sunt de zece ori mai mulți români decât unguri”. („Hazánk”, I, 1884, p. 383).

1 Vezi și ediția în limba germană: *Rassenverwandschaft der Donauvölker*, Zürich—Leipzig—Wien, 1931.

condamnări. Unii dintre condamnați trebuiau să sufere pedeapsa „tăierii mâinilor, urmată de tăierea capului și ciopârțirea trupului”. Alții au fost condamnați „să li se taie capul cu paloșul și cadavrele să li se pună pe roată”.

O parte dintre românii răsculați au fost condamnați la sugrumarea prin strangulare. Popa George din Corbești este condamnat să „i se taie mâna și apoi să fie decapitat”. Primarului comunei Ilteu și lui George Hotărâșu urma „să li se taie capul cu paloșul, iar cadavrele să se împletească pe roată”. Doi dintre acuzați sunt condamnați a fi spânzurați în fața comunei. Un altul, în fine, este condamnat să sufere pedeapsa morții pe roată fără însă ca să i se acorde grația de a fi decapitat înainte de a fi supus la un asemenea martiraj, într-un cuvânt el este frânt pe roată viu¹.

Până și ororile imaginate de Octave Mirbeau în *Gradina Supliciilor* pălesc în fața acestor grozăvii care constituie o pată pe blazonul nobilimii ungare.

Cum se împacă această hotărâre, unică în analele justiției moderne, cu „misiunea istorică civilizatoare a ungurilor în bazinul dunărean”, de care vorbesc toate publicațiile de propagandă maghiară în străinătate?!

Capii mișcării, Horea, Cloșca și Crișan au fost și ei prinși în cele din urmă, primii doi fiind condamnați a suferi supliciul pe roată, iar cel de-al treilea sinucigându-se în închisoare, a fost și el condamnat, „mort fiind”, printr-o procedură lugubră efectuată asupra cadavrului, de a fi tras și el pe roată.

Viena, care la început părise că încurajează mișcarea românilor împotriva ungurilor, în momentul când răscoala a devenit amenințătoare a trecut și ea de partea nobilimii maghiare. Vizitele împăratului demofil Iosif al II-lea în Transilvania precum și primirea ce i-a fost rezervată lui Horea la Curtea Imperială, acreditaseră în rândurile românilor versiunea că animatorii țărânimii românești, răsculându-i pe iobagi, îndeplinesc astfel voința tacită a împăratului².

1 N. Densușianu, *op. cit.*, p. 324 — 328.

2 *Ibid.*, p. 439; I. Lupaș, *Împăratul Iosif II și răscoala țăranilor din Transilvania*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, Seria a III-a, tom. XVI, București, 1934/1935, p. 272 — 278; O. Beu, *L'empereur Joseph II et la révolte de Horea*, Sibiu, 1944.

... Și un protest vehement

Torturile îngrozitoare la care au fost supuși capii răscoalei au impresionat adânc întreaga opinie publică europeană. Chipul lui Horea devenise popular în toate centrele occidentale, grație numeroaselor gravuri care l-au imortalizat și care apăruseră în numeroase publicații ale epocii¹. Nimic nu poate, însă, reprezenta în chip mai concludent impresia de oroare produsă în Occident de represiunea sângeroasă din Transilvania, decât scrisoarea filozofului din Dublin (Irlanda) care a ținut să-și păstreze anonimatul², dar pe care întreg conținutul scrisorii îl trădează a fi de origine franceză, scrisoare adresată împăratului Iosif al II-lea al Austriei puțin timp după executarea hotărârii de condamnare la moarte a fruntașilor răscoalei țăranilor români din Transilvania.

Scrisoarea este un aspru rechizitoriu, care-și păstrează din nefericire actualitatea în cursul întregii perioade de dominație ungară în Transilvania.

„Sunt primul, spune autorul acestor vehemente filipice, care apăr cauza românilor, victimele forței în această insurecție, și repet: *românii au dreptul să se răscoale atâta timp cât ei sunt sclavi și nenorociți*. A-i pedepsi pentru acest drept care le aparține, înseamnă a-i pedepsi pentru faptul că sunt oameni”.

Și atunci, ca și în cursul secolelor care au urmat, ungurii au căutat să denatureze faptele, încercând să pună într-o lumină falsă revolta firească a românilor transilvăneni. Filozoful anonim din Dublin nu se lasă însă impresionat de scribii care caută să justifice acțiunea „iluștrilor nobili care i-au tiranizat pe românii din Transilvania și administrația care i-a ajutat în prigoana lor” (am citat din scrisoarea filozofului din Dublin), ci îi taxează drept „monștri care prostituează condeiu

1 Vezi O. Beu, *Răscoala lui Horea în arta epocii cu o sută de ilustrațiuni*, București, 1935.

2 De fapt autorul scrisorilor către Iosif al II-lea a fost unul dintre fruntașii revoluționari girondini, Jacques Pierre Brissot; identificat mai întâi de M. Auner, *Zur Geschichte des rumänischen Bauernaufstandes in Siebenbürgen, 1784*, Sibiu, 1935.

lor pentru nenorocirea popoarelor”.

„Dacă ești convins, spune în urmă apărătorul anonim al românilor, că dreptatea este de partea românilor, atunci nu trebuie să pierzi nici un moment pentru a le reda libertatea și a le da pământul în plină proprietate. Dar, continuă el, dacă ești de părere că trebuie să respecti uzurpațiunea nobililor și nu vrei să le RESTITUI ceea ce le aparține (*restituire: deci recunoașterea implicită a anteriorității dreptului de proprietate românească asupra pământului Transilvaniei* — n.n.) atunci există un singur mijloc de a face dreptate pentru toată lumea: *abandonează țara propriilor ei destine și lasă-i pe sclavi să ia armele contra tiranilor lor*”.¹

Mișcătoarea pledoarie pentru libertatea românilor dovedește cu prisosință ecoul pe care l-a avut în țările civilizate mișcarea condusă de Horea, Cloșca și Crișan.²

1 Textul scrisorilor, tipărite la Dublin, a fost reprodus și comentat de N. Densușianu, *op. cit.*, p. 7—10.

2 Însuși Brissot a comparat programul revoluției conduse de Horea, Cloșca și Crișan, cuprins în ultimatumul adresat nobilimii la 11 noiembrie 1784, cu cel al revoluției americane, exprimat de *Declarația de independență*: „Dacă aceste propuneri erau nejuste, trebuie spus că declarațiile Statelor Unite ale Americii erau de asemenea nejuste, căci ele sunt exact aceleași. Egalitatea perfectă pe care Pennsylvania, de exemplu, o vrea pentru toți membrii, nimicește orice idee de noblețe și atrage după sine consecința că impozitele trebuie egal repartizate”. Și apoi conchide, logic: „Dacă americanii aveau dreptate să se revolte, fiindcă voiau să-i impună la taxe fără consimțământul lor, cu atât mai mult aveau acest drept românii care nu aveau nici proprietate, nici libertate, care erau la bunul plac al stăpânilor neîndurători” (*Seconde Lettre d'un Défenseur du Peuple à l'Empereur Joseph II, sur son règlement concernant l'émigration et principalement sur la révolte des Valaques; où l'on discute à fond le droit de révolte du Peuple*, Dublin, 1785, p. 79—80).

Argumentarea legitimității revoluției de către un francez, în spiritul ideilor epocii, fixa locul acesteia în procesul revoluționar universal, întrucât principiile ei, „peste vreo cinci ani (...) aveau să triumfe în cea mai luminată și mai civilizată țară a Apusului și a lumii”. Franța.

În sintezele istorice întocmite de A. Papiu Ilarian (*Istoria Românilor din Dacia superioară*, tom. 1, Viena, 1851, p. 81 — 82, 252) și A. Treboniu Laurian (*Istoria Românilor*, partea III, Iași, 1853, p. 236 —238) acțiunea lui Horea este situată printre primele revoluții naționale. Înaintea lor însă, marele revoluționar Nicolae Bălcescu, în lucrarea *Mersul revoluției în istoria românilor*, apărută în revista „România viitoare”, Paris, 16 sept. 1850 p. 7—

Ungurii au crezut însă, că prin supliciul aplicat capilor mișcării vor distruge pentru totdeauna orice încercare a românilor de a-și recăpăta libertatea și pământul. Represiunea a avut, în intențiunea nobilimii maghiare, scopul de a înspăimânta țărănimea românească (*in terrorem aliorum*). Mijloacele întrebuițate în acest scop depășesc în cruzime însăși hotărârea de condamnare, încadrându-se perfect în metodele canibalilor de pedepsire a „albilor”. Astfel, trupul lui Crișan, după ce a fost tras pe roată „post mortem”, a fost despicat în patru și expus la Abrud, la Bucium, Brad și Mihăleni, iar capul a fost înfipt în țeapă la domiciliul lui Crișan.

Cruzimea represiunii are însă întotdeauna rezultate cu totul altele decât cele scontate. Că este așa, o dovedește un memoriu al magnaților unguri din Transilvania, redactat imediat după încetarea revoluției țărănilor. Ei sunt obligați să constate că în Ardeal sunt „*atâția Horea câte sate sunt*”¹, iar în perspectiva istoriei putem afirma noi, că au fost atâția Horea câți români transilvăneni au fost!

De la „regele” Horea la regele Ferdinand

Acești români nu au putut uita niciodată odioasa încercare a nobilimii ungare din acele vremuri de a ridiculiza lupta românilor pentru libertate și pământ, încoronându-l pe Horea

15, fixa astfel locul revoluției lui Horea între momentele fundamentale ale istoriei românilor: „Unitatea națională fu visarea iubită a voievozilor noștri cei viteji, a tuturor bărbaților noștri cei mari care întrupară în sine individualitatea și cugetarea poporului, spre a o manifesta lumii. Pentru dânsa ei trăiră, munciră, suferiră și muriră. Pentru dânsa Mihai cel Viteaz cade ucis în câmpul Turda, pentru dânsa Șerban Cantacuzino bea otravă, pentru dânsa Horea moarte cumplită suferă...”. Atras de istoria revoluției lui Horea, pe care intenționa s-o scrie, Nicolae Bălcescu a studiat presa vremii («Gazette de France», «Journal politique de Bruxelles»), din care a scos extrase, dar n-a mai apucat să le valorifice: acestea au fost publicate ulterior de Al. Papiu Ilarian în *Tezaur de monumente istorice*, III, 1864, p. 351 — 364.

1 Vezi memoriul la Alexandru Mike, *Toldalék az Egyveleg III-ik Kötetéhez, Horavilág* (Supliment la vol. III. Miscelanea — Lumea lui Horea), p. 271 — 287; Szilágyi Ferenc, *A Horavilág Erdélyben* (Lumea lui Horea în Ardeal), Pest, 1871, p. 253—261; N. Densușianu, *op. Cit.*, p. 363.

cu o coroană de carton purtând inscripția „Regele Daciei”, și au luptat timp de secole pentru a realiza într-adevăr renașterea Daciei în limitele firești ale etnicității românești.

Documentele vremii dovedesc că titulatura de „Rege al Daciei” nu i-a fost conferită lui Horea de românii transilvăneni și nici el singur nu și-a atribuit-o, ea fiind o pură invenție ungurească, având drept scop a îndepărta de la români simpatiile împăratului Iosif.

„Seine Majestät Horea,” îl numește pe Horea, cu ironie, o publicație maghiară în limba germană (Intelligenzblatt, Pest), în chiar anul uciderii lui.

Istoria însă, își are legile ei care nu pot fi deslușite decât în perspectiva secolelor și care scapă simțurilor contemporanilor. Există o înlănțuire invizibilă a faptelor, care ne face să atribuim unei „Justiții imanente”, ceea ce în realitate este raport de cauzalitate.

Horea n-a fost rege al Daciei, el însă a pregătit ascensiunea unui alt conducător al românilor la această demnitate.

Revolta țăranilor din 1784 este un episod din evoluția ideii de redeșteptare a conștiinței naționale românești din Transilvania și unul dintre rezultatele ei târzii este încoronarea la Alba Iulia, în anul 1922, a regelui Ferdinand, întregitorul hotarelor străvechi.

De data aceasta însă, coroana Daciei nu era o simplă coroană de carton!...

Două documente din secolul al XVIII-lea

Vom încheia capitolul închinat strigătului românesc de revoltă din 1784, al cărui ecou a răsunat de-a lungul secolelor în Istoria poporului român transilvănean, citind două documente din acea epocă, care vin să întărească susținerile noastre din această lucrare.

Primul document este un memoriu adresat de nobilimea ungară trimisului special al împăratului Iosif, contele Iankovitsch, pentru a justifica represiunea sângeroasă a revoltei țăranilor români.

„Părinții noștri, spun ungurii, venind din Sciția, au cucerit cu arme victorioase și cu sângele lor această scumpă patrie și

după ce au supus și au făcut iobagi pe părinții românilor care s-au revoltat azi asupra noastră, dânșii au domnit liniștiți peste ei ținându-i totdeauna într-o aspră disciplină, însă lăsându-le neatins modul lor de viață”.¹

Noțiunile de toleranță, intoleranță, de disciplină și de asprime au însă, la unguri un sens cu totul deosebit decât la celelalte popoare.

Semnificația noțiunii de „disciplină aspră” o găsim într-o scrisoare a împăratului Iosif, datând din acea epocă.

„Ungurului, spune împăratul, nu-i pasă de ce este drept și ce e nedrept. Iobagul este un sclav al domnului său. Acești săraci supuși români care *sunt fără îndoială cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Ardealului*, aceștia sunt maltratați de fiecare — ori dacă este ungur ori dacă este sas — fiind copleșiți de toate nedreptățile. *Mă miră*, zice împăratul în continuare, *că mai există în Transilvania români și că ei n-au fugit cu toții*”.²

În lumina acestor rânduri scrise de însuși împăratul Austriei orice comentariu devine inutil, noțiunea de intoleranță și de persecuțiune înlocuind în mintea oricui pe aceea de disciplină aspră, întrebuintată de nobilimea maghiară în memoriul ei.

Din aceste două documente mai rezultă însă, până la evidență, că în secolul al XVIII-lea, adică atunci când considerațiile politice nu veniseră încă să inoveze în domeniul Istoriei, era consacrată de acum în mod categoric ideea continuității daco-romane în Transilvania.

I. O spun ungurii în mod răspicat: strămoșii lor au ocupat țara de la strămoșii românilor, a acelor români care în 1784 s-au revoltat împotriva tiraniei maghiare.

II. O spune împăratul în termeni care nu comportă absolut nici o discuție: „Românii sunt, fără îndoială, cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Ardealului”.

Aceste recunoașteri atât de formale nu sunt de natură a ne surprinde. Pentru unguri, ca și pentru întreaga mentalitate din

1 Vezi Alexandru Mike, *loc. cit.*; N. Densușianu, *op. cit.*, p. 357.

2 C. Sassu, *În jurul reformei agrare din Transilvania. Mărturiile unui împărat*, manuscris citat de I. Lupaș în *Împăratul Iosif II și răscoala țăranilor din Transilvania...*, p. 264, n. 2; C. Sassu, *Românii și ungurii*. p. 119-120.

acele timpuri, forța era creatoare de drepturi. Or, românii fuseseră învinși în lupte de către străbunii nobilimii maghiare. Considerentul anteriorității era secundar și nu era de natură a schimba o situațiune ce se biza pe un fundament atât de solid: *forța străbunilor*.

În ceea ce-l privește pe împăratul Iosif, recunoașterea anteriorității uneia dintre naționalitățile supuse Coroanei imperiale față de altă naționalitate, supusă aceleiași Coroane, nu putea influența în nici un fel raporturile lor de dependență față de împărat.

Secolul al XIX-lea a promovat însă principii de drept internațional mai aproape de firea lucrurilor, dreptul naționalităților nemaifiind dependent de raportul de forță, ci în funcție de temeinicia legăturii dintre teritoriu și nația ce-l ocupă.

Progresul acestei idei trebuia, în mod fatal, să ducă la recunoașterea drepturilor românilor asupra Transilvaniei.

Deformări maghiare

Pentru a stăvili cursul normal al ideii de continuitate daco-romană-română, istoricii unguri și mai ales pseudoistoricii au pornit o acțiune de deformare a istoriei române și de negare a celor mai elementare adevăruri. De unde până în secolul al XVIII-lea, ideea continuității daco-romane pe teritoriul Transilvaniei era unanim recunoscută și românii considerați ca fiind cei mai vechi locuitori ai acestei regiuni, în secolul al XIX-lea și al XX-lea, istoriografia maghiară și săsească au făcut un *volte-face*, negând evidența.

Într-un rezumat al istoriei românilor, publicat recent de revista maghiară de limbă engleză „The Hungarian Quarterly”, scriitorul ungur Zsombor de Szász încearcă să prezinte teoria continuității ca pe o „invenție românească datorată scriitorilor transilvăneni Gheorghe Șincai, Petru Maior (*Istoria pentru începutul românilor în Dachia*) și Samuel Klein (*Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*)”, teorie care le-ar fi fost sugerată în școlile de la Roma de apropierea dintre limbile română și

latină¹.

Mai mult încă, dl Szász, care scrie pentru uzul cititorilor din străinătate, atribuindu-le o ignoranță totală în chestiunile ce interesează viața popoarelor din bazinul carpato-dunărean, afirmă că daco-romanitatea este o simplă dogmă politică și nu o teorie cu caracter științific. Această dogmă, în intenția propovăduitorilor ei, conchide dl Szász, avea drept scop să sprijine ideea unității românilor de pretutindeni și să asigure realizarea aspirațiilor românești de întregire (*The endeavor towards racial Unity*).²

De dragul informării precise a cititorilor de limbă engleză, dl Szász, scriitor ungar cu veleități de istoric român, uită însă toate cronicile vechi maghiare și celelalte mărturii recente care imprimă susținerilor românești cel mai autentic caracter științific.

Îl întrebăm însă pe dl Szász: oare, pentru a realiza înfăptuirea unității românilor, sau ca să împrumutăm expresia d-sale proprie, „pentru a înfăptui efortul către unitatea rasială românească”, au recunoscut nemeșii unguri și împăratul Iosif al II-lea în termeni atât de categorici obârșia dacoromână a românilor transilvăneni și permanența lor pe pământul fostei Dacii?!...

Dl Szász însă, socotindu-se probabil că este primul care publică o sinteză a istoriei românilor în limba engleză, își permite și alte libertăți cu noțiunea de adevăr care trebuie să călăuzească orice operă istorică cinstită. Există două feluri de a induce în eroare: a omite cu bună știință ceea ce ar putea lămuri o situațiune (deformarea prin omisiune) și a denatura în chip manifest faptele (metoda de acțiune). Dl Szász, ca de altfel întreaga școală modernă a pseudoistoricilor unguri, animați de o singură pasiune, acea politică, și de un singur obiectiv, marea în mintea cititorilor străini a unei imagini absolut false despre evoluția istoriei românilor, întrebuițează ambele metode.

Am văzut că dl Szász este un maestru în a ignora tot ceea

1 Vezi și Zsombor de Szász, *Rumania History*, în „The Hungarian Quarterly”, vol. VII, nr. 2, 1941. p. 201202; Idem, *The minorities in Roumanian Transylvania*, London, 1927, p. 222 — 223.

2 Idem. *Rumanian Hystory*, în *loc. cit.*, p. 203.

ce este contrar intereselor politice ungare. El este însă neîntrecut și în metoda a doua a inexactităților. De pildă: d-sa atribuie istoricilor români afirmația că după invazia maghiarilor (și bineînțeles și după „imigrarea românilor în Transilvania”) românii și ungurii și-au unit forțele și împreună au zidit „un stat nou” (*They joined forces and together built up a new state*).¹

Complet fals; nici unui din istoricii români nu a făcut undeva o asemenea afirmație, inclusiv dl C. C. Giurescu, a cărui recentă *Istorie a românilor* a provocat studiul d-lui Szász.

Dimpotrivă, întreaga istorie a românilor ardeleni este un viu protest împotriva îndepărtării totale a elementului autohton românesc de la conducerea treburilor Transilvaniei.

„Supplex Libellus Valachorum”

Am văzut cum cele trei națiuni privilegiate, ungurii, sașii și secuii, *intrați în Transilvania ca musafiri și instalați în urmă ca stăpâni*, și-au arogat dreptul de a conduce destinele țării cu excluderea românilor de la orice amestec în afacerile publice. În 1791, după moartea împăratului Iosif al II-lea, care în ajunul morții sale revocase toate măsurile edictate în favoarea românilor, și, după urcarea pe tron a împăratului Leopold al II-lea, românii, influențați de revoluția franceză și de principiile ei călăuzitoare «Liberté, égalité, fraternité», se adresează împăratului într-un memoriu cunoscut în istoria Transilvaniei sub numele de „SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM”², nume

1 Ibid., p. 200.

2 Memoriul întocmit în numele națiunii române este actul fundamental al mișcării naționale românești. El a fost pregătit îndelung și redactat de personalități reprezentative: Samuil Micu, Petru Maior, Gheorghe Șincai, Ioan Piuariu-Molnar, Iosif Mehesi de la Cancelaria aulică, Ioan Para vicarul de la Năsăud, Ignatie Darabant episcopul de la Oradea și alții. Era semnat de „Clerul, nobilimea, starea militară și cetățenească a întregii națiuni din Transilvania” („Clerus, Nobilitas, Militaris, Civicusque Status Universae Nationis in Transylvania Valachicae”). Primele ediții aparțin lui Ioan Piuariu-Molnar (*Repraesentatio et humillimae preces universae in Transylvania Valachicae Nationis se pro regnicolari natione qualis fuit, autoritate regia declarari, sequae ad usum omnium iuriurn civilium, ex quo non lege, non iure, sed temporum duntaxat iniuris cum initio praesertim superioris saeculi exclusa est, repeni de genu supplicantis*, Iași, martie, 1791) și lui I. C. Eder

pe care i l-au conferit cele trei nații care huzureau pe spinarea „umililor petiționari”.

Acest memoriu este prima acțiune politică de mare amploare a românilor din Transilvania în care accentul cade pe ideea națională. Revoluția lui Horea începea să-și producă roadele! Deși în aparență umilă, suplica este în fond dârză și categorică. De la început până la sfârșit, ea este o puternică afirmare a naționalității române transilvănene, conștientă de puterea și de misiunea ei istorică pe acest pământ. Sensul acestei petițiuni politice a fost caracterizat de istoricul Iorga în fraza: „*Suplica a fost o afirmare de drepturi care se pretind!*”¹

„Deși suntem mai mulți decât toate celelalte neamuri din acest principat luați împreună — spun autorii memoriului: episcopii celor două biserici române din Transilvania — decât toate suntem mai nenorociți și mai jos în rang”.²

Românii sunt conștienți de superioritatea lor numerică, dar în același timp și de obârșia lor daco-romană, generatoare de drepturi în baza principiului anteriorității. În consecință, ei nu cer să „li se dea”, ci cer să li se „redea” drepturile străvechi de care au fost despuiați, cerând în același timp nu de a li se acorda drepturi politice, ci de a fi restabiliți în exercițiul drepturilor de care au fost privați, încetând de a mai fi „tolerați” și „admiși”.

Daco-romanitatea, invenție politică? Românii, uniți în cuget și în simțiri cu ungurii, luptând laolaltă cu nobilimea maghiară la înfăptuirea Statului unguresc? Oare istoricii, adevărații istorici unguri, nu au nimic de obiectat în fața acestor monstruoziități istorice lansate de politicienii deveniți peste noapte mari savanți în domeniul ilustrat, chiar în Ungaria, de atâtea somități?... Oare istoriografia modernă ungară socoate că oamenii de știință din străinătate, cărora li se adresează atât de candid aberațiile care abundă în așa-zisele lucrări cu

(*Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae iura tribus receptis nationibus communa postliminio sibi adseri applicantium*, Cluj, 1791).

1 N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria* (De la mișcarea lui Horea până astăzi), București, 1913, p. 64 — 69.

2 Vezi Zenovie Păclișanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni, din 1790—1792*, în „*Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice*”, seria a III-a, tom. I, București, 1923, p. 69.

caracter istoric, nu știu să discearnă ceea ce este „istorie pură”, de aceea ce este „propagandă”?...

Cine își dă cea mai mică silință să urmărească liniile mari ale luptelor gigantice pe care au fost nevoiți să le ducă românii transilvăneni pentru cucerirea celor mai elementare drepturi civile și politice ajunge la concluzii diametral opuse cu acelea pe care le formulează politicienii și pretinșii istorici de la Budapesta.

I. — Românii transilvăneni s-au considerat întotdeauna urmași ai daco-romanilor și au fost considerați ca atare de toate celelalte neamuri din Europa.¹ Ei nu și-au manifestat în mod public această credință — în prim rând — din cauză că nimeni nu le-a contestat obârșia daco-romană și — în al doilea rând — pentru că condițiile de viață caic le erau impuse de clica de nobili maghiari din Transilvania îi împiedica să se manifeste în vreun fel oarecare.

II. — Până la o dată destul de recentă, românii din Transilvania „au zăcut” (cuvântul este al Vicarului I. Para din Năsăud)² într-o stare de inferioritate care nu-și găsește egal decât în condițiile de viață ale pariei indiene.

Starea țărănimii române

În clipa în care românii porneau lupta pe terenul politic în vederea redobândirii libertății și a stăpânirii teritoriului — milenar românesc — luptă care avea să culmineze în actul Unirii din 1 Decembrie 1918, dar din nefericire nu și să ia sfârșit în acel moment, poporul român, cum se exprimă — laconic, dar atotcuprinzător — Vicarul Năsăudului, zăcea oropsit.

Insinuările istoricului de la Budapesta precum că românii,

1 Chiar și contele Teleki, președintele Cancelariei aulice transilvane, recunoștea, în 1791, că românii sunt cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei („die Walachen die ältesten Inwohner Siebenbürgens seyen”). Vezi „Transilvania” 1913, p. 66: I. Lupaș, *Contribuțiuni la istoria politică a românilor ardeleni, 1780 — 1792*, în „Studii, conferințe și comunicări istorice”, I, București, 1928, p. 344; C. Sassu, *op. cit.*, p. 119—120.

2 Z. Păclișanu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 41, 115 (anexa V).

într-un efort comun cu ungurii din Transilvania, au pășit cot la cot la crearea Statului ungar, avea un scop bine determinat, și anume de a crea în spiritul cercetătorului străin încă o confuzie cu privire la starea reală a țăranimii românești din Transilvania în momentul în care ea își afirma pentru prima dată dreptul la o viață națională proprie. Documentele vremii precum și întreaga evoluție istorică a românilor transilvăneni reprezintă cea mai categorică dezmințire a afirmațiilor „subtile” ale domnului Szász.

Până târziu în secolul al XIX-lea, țăranimea românească din Transilvania a avut de suportat jugul celei mai teribile asupriri feudale. Ea este tratată ca o „paria” pe pământul pe care odinioară fusese stăpână și, în nici un moment al istoriei Ungariei, țăranii români nu au stat pe picior de egalitate cu nobilimea maghiară.

Libertate, dar nu pentru români

Constituția feudală care guverna viața politică a Provinciei transilvănene crease un sistem de opresiune care înăbușea din fașă orice încercare de eliberare de sub dominația maghiară. Situația țăranului român din Transilvania era, sub toate raporturile, cu mult mai grea decât aceea — și ea destul de critică — a țăranului ungar din regatul unguresc propriu-zis. Astfel, nemeșii acordaseră țăranilor unguri de pe teritoriul regatului ungar, dreptul de liberă migrațiune, adică dreptul pentru țărani de a se muta dintr-un loc în altul, încă din anul 1566. Acest drept, a cărui negare ni se pare azi o sfidare a celor mai elementare noțiuni de omenie (exceptând hiatusul creat de barbaria războiului) le fusese refuzat românilor transilvăneni până în anul 1791, când sub presiunea redeșteptării conștiinței naționale românești și poate și a epocalelor înfăptuiri ale Revoluției Franceze din 1789, Dieta transilvăneană se hotărî, în sfârșit, să abolească așa-numita „servitute perpetuă”.¹

Toleranța avea însă o semnificație cu totul specială în regimul feudal ungar. Deși „servitutea perpetuă” a țăranului român a fost abolită, totuși soarta țăranimii transilvănene nu

1 Vezi I. Lupaș, *op. cit.*, p. 347— 48.

s-a îmbunătățit nici după edictarea libertății de migrațiune. Era un principiu caracteristic maghiarilor din acea vreme: ei luau cu o mână ceea ce dăduseră cu cealaltă. Principial, românul avea dreptul de a-și părăsi stăpânul ungar și a se muta pe altă moșie. În practică, însă se anulasă această libertate printr-o condiție care reeditează oarecum faimoasa scenă din Shylock. Românul își va putea părăsi stăpânul, a cărui „aspră disciplină” îi devenise insuportabilă..., cu o condiție însă: să găsească „om în loc”, dispus să preia el viața mizerabilă a țaranului care pleca; și nici „omul în loc” nu era suficient pentru a face legea operantă, înlocuitorul trebuia să fie „tot atât de apt ca și el să suporte sarcinile publice și să presteze servicii în aceleași condițiuni”.

Pentru a face în fapt irealizabilă măsura de elementară umanitate, edictată în 1791, se mai cerea românului să plătească nobilului maghiar o despăgubire pentru „paguba pe care plecarea sa o pricinuia economiei publice și private”. Consecința refuzului de a plăti despăgubirea se integra perfect în sistemul feudalității ungare: iobagul care nu plătea despăgubirea era condamnat să suporte zi de zi câte 24 lovituri de baston, iar femeii... ca una care e mai gingașă, i se aplicau numai 24 de lovituri de bici.¹

Adăugați la interdicțiunea de a părăsi pentru totdeauna pământul pe care-l lucra, interdicția românului de a achiziționa cel mai mic petec de pământ și anarhia care domnea în raporturile dintre nobilul maghiar și șerbul român, raporturi lăsate la liberul arbitru al nobilimii, adăugați și bastoanele zilnice pentru cele mai neînsemnate culpe și veți avea o imagine a ceea ce era viața românească sub semnul Constituției transilvănene (faimoasa Constituție citată ca exemplu!).

Ce crezare se mai poate da lucrărilor „istorice” ungare, când un scriitor ca Dénes A. Jánossy compară Constituția sub care trăiau românii cu „Magna Carta”, sursa libertăților din Anglia și când un politician ca Szász Zsombor are curajul de a caracteriza situațiunea cu cuvintele: *„ei (românii) se plângeau de o lipsă a libertății și a egalității într-un stat ale cărui instituții*

1 Vezi *Corpus Juris Hungarici 1540—1848 évi Erdélyi törvények* (Legile din Transilvania din anii 1540—1848), p. 520 — 527.

liberale le garanta suficient pe amândouă!”...¹ Au humor istoricii maghiari!

O prăpastie enormă se deschisese între nobilimea ungară și țărănimea română. Tratatamentul dur, neomenos, crud, intolerant, la care fuseseră supuși țăranii români timp de secole, condiția de adevărată sclavie care li se crease și din care nu sperau să mai poată ieși decât grație propriilor lor mijloace, explică, dacă nu și justifică, violența reacțiunilor române în clipa marilor răfuieli.

Când în 1831, izbucniră în nordul Ungariei primele mișcări ale naționalităților slave asuprite, acestea avură un puternic răsunet în rândurile țărănimii transilvănene.

În acest timp, spiritele liberale din Ungaria, inspirate de Constituțiile din Occident, începuseră să se agite împotriva a ceea ce Lajos Kossuth numea „despotismul șovin al guvernului austriac”. Națiunea ungară își cerea dreptul la o viață liberă, neîncătușată. Cauza țărănimii ungare își găsea apărători, în rândurile Partidului Liberal. De la tribuna Parlamentului, baronul Kemény Dénes, șeful Partidului Liberal, descria în cuvinte patetice mizeria în care se zbătea clasa țărănească ungară.

„Țăranii, spunea el, au fost dezbrăcați de toate drepturile omenești, de toată vrednicia omenească și în urmă i s-au pus sarcini, care nu numai că întrec venitul pământului pe care-l lucrează, dar întrec chiar puterile lor. În timp ce nobilul petrece în trândăvie, țăranul poartă toată greutatea țării. Băgați de seamă — termină el descrierea — Dumnezeu nu poate suferi îndelung o asemenea stare de lucruri!”²

Și aceasta era starea țărănimii ungare! Lesne își poate închipui oricine care era starea țărănimii românești în acele vremuri!

Intelectualii români țineau la curent masele populare

1 Zsombor de Szász, *Rumanian History*, în *loc. cit.*, p. 211.

2 Baronul Kemény Dénes prezenta astfel situația grea a țărănimii maghiare, în cadrul Dietei întrunită la Cluj în ianuarie 1847, pentru a dezbate „sarcinile urbariale ale iobăgimii”. Discursul a fost publicat de „Gazeta de Transilvania”, 1847, nr. 6 — 9, p. 10—12; în numerele din 20 — 30 ianuarie 1847 ale revistei au fost reproduse pe larg dezbaterile Dietei asupra iobăgiei.

românești cu progresele înregistrate în Apus de marile mișcări de eliberare a naționalităților, mișcări care începuseră să se facă simțite și în Europa Centrală.

Țărănimea română, ale cărei revendicări se loviseră tot timpul, ca de o stâncă, de intransigența nobilimii maghiare, refractară oricărei îmbunătățiri a sortii milioanelor de iobagi, începuse să nutrească speranțe de eliberare. Deziluzia i-a fost însă nespus de mare, văzând că mișcarea generoasă a lui Kossuth nu numai că nu îmbrățișa cauza românilor, dar dimpotrivă, o excludea în mod voit. Atunci s-a putut constata, până la evidență, cât de intim erau legate între ele cauza socială a țărănimii transilvănene, de aceea națională. Kossuth și întreaga sa mișcare nu vedea în țăranii români o clasă socială, care avea aceleași drepturi să fie apărată în contra tiraniei nobililor ca și țărănimea ungară, ci o nație aparte, căreia dacă i se îmbunătățea soarta putea deveni o nație conștientă de drepturile ei firești și deci, primejdioasă pentru clasa asupritorilor, nemeșii unguri.

Și atunci se nascu antagonismul între ceea ce Kossuth revendica pentru nația ungară ca atare și ceea ce el refuza nației române. În fața a două situațiuni identice, mișcarea revoluționară ungară preconiza două atitudini diametral opuse.

Nu era iredentism a declara, ca Bezereďy în Dietă, că „Ungurii au de asemenea (la fel cu austriecii, n.n.) forța lor, puterea lor”, nici când el se adresa membrilor din Dietă cu îndemnul „Să ridicăm poporul!”; nu era iredentism atunci când marele om politic ungar Széchenyi declara că: *„Națiunea ungară este aleasă de Dumnezeu pentru a domina toate popoarele din jurul ei”*; nu era, de asemenea, iredentism când un poet ca Vörösmárty scria: „Orice om pe care-l suportă pământul și pe care-l acoperă cerul, trebuie să fie în același timp om și ungar”. Era însă iredentism atunci când românii îndrăzneau să ceară „recunoașterea pretențiunilor firești, bazate pe echitate și pe dreptate”.

Machiavelismul revoluționarilor lui Kossuth

Când vântul revoluției, care izbucnise la Paris în februarie 1848, atinse, puțină vreme în urmă, Viena și Budapesta, și

Kossuth ajunsese stăpân al situației, el se adresă Angliei și Franței pentru a veni în sprijinul mișcării de eliberare a naționalității ungare de sub tirania Habsburgilor.

Nimic mai firesc. Nimic mai straniu, însă, și mai cutezător, când aceiași unguri revoluționari cer intervenția Occidentului pentru stăvilirea mișcării de neatârnamare care începuse să se deseneze în Principatele Române. Nimic mai cinic decât justificarea acestei cereri de intervenție. „Schimbarea situației în Principatele Române, spune Kossuth, ar putea produce un efect moral incalculabil asupra românilor din Ungaria”. Șeful revoluției maghiare profilează în fața Occidentului spectrul pericolului pe care-l prezenta pentru Europa mișcarea românilor, arătând în schimb avantajele imense pe care țările din Apus ar putea să le tragă de pe urma eliberării ungarilor, adică de pe urma unei mișcări întru totul asemănătoare mișcării de eliberare românești.

Kossuth și emisarii lui fac eforturi supraomenești pentru a-i convinge în special pe englezi cât ar avea de câștigat „din punct de vedere economic”, dacă Ungaria ar fi independentă. Revoluționarii se străduiesc din răspuțeri să transforme într-o realitate pregnantă visul ungarilor de a-și vedea vapoarele, purtând pavilionul unguresc, în porturile Liverpool și Marsilia.

În Franța, A. de Gérando, în toiul revoluției se străduiește să arate că „Ungurii de toate rasele (sic), adică toate naționalitățile de pe teritoriul Ungariei, sunt de acord pentru a apăra interesele unei patrii comune (re-sic) contra Habsburgilor”.¹

Propagandă în toată accepțiunea cuvântului. Propagandă cu toate consecințele ei: deformațiuni voite, negarea celor mai elementare realități.

Niciodată principiile lui Machiavelli nu și-au găsit mai perfectă ilustrare. Pentru realizarea scopului urmărit de revoluționari, adică pentru eliberarea ungarilor de sub austrieci, toate mijloacele — chiar cele mai revoltător cinice — erau socotite bune.

1 A. de Gérando, *L'esprit public en Hongrie depuis la révolution française*, Paris, 1848, p. 502 — 503.

Liberalii și conservatorii unguri solidari în contra românilor

Dar chiar atunci când intervineau în favoarea românilor, exponenții liberalismului o făceau cu scopul (pe care de altfel nici nu căutau să-l ascundă) de a maghiariza mai ușor masele românești.

„Abolirea privilegiilor, spunea economistul liberal Hetény în epoca marilor înfăptuiri liberale din Europa, va fi în ceea ce îi privește pe români, cel mai bun mijloc pentru educarea lor și dreptul de a achiziționa pământul va avea ca o consecință maghiarizarea — completă a elementului românesc”.¹

Stăruința mentalității feudale în rândurile nobilimii maghiare din Transilvania făcea, însă, inoperantă orice tentativă de liberalism. De aceea, chiar și Hetény trebuia să plaseze într-un viitor foarte îndepărtat realizarea planului său de emancipare, emancipare-maghiarizare, a țăranimii române. „Cine ar vroi să vadă ruina dintr-o dată a vechilor familii, de dragul realizării unei idei noi?”² — se întreba în concluziune, leaderul liberalismului ungar.

Profesorul Silviu Dragomir caracterizează admirabil situația în care se găseau teoreticienii unguri din acea epocă față de problema românilor transilvăneni. „*Se oscila*, spune el, *între refuzul cinic al unora și ezitarea calculată a altora*”.³

Toate divergențele care existau între diversele partide politice ungare și între diversele doctrine politico-economice, dispăreau ca prin farmec, ori de câte ori era vorba de pretențiile românilor. Aceste revendicări reușeau întotdeauna să creeze o solidaritate completă între cei mai înverșunați adversari politici.

Dintre toate partidele politice conservatorii se arătau, în special, mai refractari ca oricare alții ideii de libertate pentru români.

„Dacă se abolește servajul, spunea un reprezentant al conservatorilor, în timp de o singură generație se vor prăbuși în Transilvania atât elementele ungare cât și cele secuiești, locul

1 Vezi Silviu Dragomir, *Les roumains de Transylvanie à la veille du mouvement de résurrection nationale*, în «La Transylvanie», București, 1938, p. 356.

2 *Ibid.*

3 *Ibid.*, p. 357.

lor urmând a fi ocupat de națiile române și saxonе”.¹ Și la aceasta, conservatorii adăugau: „Românii care sunt oameni săraci, reușind cu greu să-și astâmpere foamea o dată pe zi cu făină de porumb (iată — dezvăluit de un ungur «paradisul minorităților» din Europa Centrală!...), vor deveni stăpânii adevăraților unguri și secui și cum ei sunt mai numeroși acum decât noi, ne vor impune naționalismul lor, lucru de care Dumnezeu trebuie să ne păzească”.²

Românii trebuiau deci ținuți într-o perpetuă stare de mizerie, de sărăcie lucie și de ignoranță, pentru ca la numărul lor să nu se poată adăuga și puterea. Sau, li se va putea îmbunătăți soarta — și aici se poate vedea machiavelismul politicii minoritare ungurești — dar cu condiția ca ei să-și abandoneze în prealabil naționalitatea românească.

Politica maghiară oscila deci între păreri ca ale lui Hetény — care cerea „ca întâi să se sădească pomul și apoi să se culeagă fructele”³, adică întâi să se facă emanciparea românilor și apoi să se procedeze la maghiarizarea lor — și între acelea ale conservatorilor, care cereau ca întâi să se maghiarizeze complet pătura românească și apoi să i se acorde libertatea, la care ea avea dreptul după toate legile divine și umane.

Chiar și între liberali existau, însă, adversari ireductibili ai cauzei românești și ai oricărei idei de progres a nației române. Astfel, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai liberalismului unguresc, baronul Nicolae Wesselényi, îi scria lui Kossuth cu privire la problema românismului, următoarele:

„Nu trebuie să uităm că noblețea ungară este la baza naționalității. Nobilimea ungară, e adevărat, a comis multe erori (ce îngăduitor e liberalul Wesselényi!!) însă nu e mai puțin adevărat că națiunea ungară există prin ea și nu există decât prin ea. Dacă miile de nobili ar pierde averea lor, nația întreagă ar suferi, căci cea mai mare parte a milioaneilor de oameni care le vor lua locul, n-ar fi de origine maghiară”.⁴

1 *Ibid.*, p. 355.

2 *Ibid.*

3 *Ibid.*, p. 356.

4 Vezi scrisoarea din 16 august 1846 la Z. Ferenczi, *Kossuth és Wesselényi es az úrber ügye 1846 — 1847-ben* (Kossuth și Wesselényi și drepturile omului în 1846—1847), în „Századok” („Secole”) 36, 1902, p. 53

Iată deci problema situată pe făgașul ei real. Milioanele de neposedați români în luptă cu miile de posedați unguri pentru un pământ care *ab initio* fusese proprietatea sutelor de mii de români, deveniți printr-o natalitate viguroasă, milioane, peste care au venit ca stăpânitori autocrați câteva sute de familii de cavaleri nomazi, devenite, cu greu, câteva mii.

Dar, scrisoarea lui Wesselényi către Kossuth merită să fie citată și pentru altă constatare care derivă din ea, constatare menită să răstoarne întregul eșafodaj pe care au încercat cu greu să-l construiască, decenii de-a rândul, propagandiștii unguri în toate țările străine, cu intențiunea de a opune „toleranței” ungare față de naționalitățile supuse lor „intoleranța” românilor din cursul celor două decenii de stăpânire românească în Transilvania.

Românii = 0

Cităm din Wesselényi pasajul ce merită să figureze pe frontispiciul istoriei intoleranței universale.

„Pentru ca un număr restrâns de unguri să fi reușit să domine, prin naționalitatea lor și prin limba lor, majoritatea zdrobitoare a celorlalte rase, acest lucru a fost posibil numai grație faptului că *această impozantă majoritate este egală la noi cu zero* (Hogy nálunk ama nagy többség = 0) și că numai nobilimea reprezintă o valoare. Or, cea mai mare parte dintre nobili sunt unguri și de aceea nu este absurd ca să se admită ca limba lor și naționalitatea lor să fie dominante. Dar această situațiune se va schimba în ziua în care milioanele de ne-unguri vor constitui nu numai o majoritate numerică, dar de

— 56, 140—146. Încă din 1831, Wesselényi propunea completa maghiarizare a învățământului și a administrației, permițându-se folosirea limbii materne numai în viața particulară. „Consider — scria el — nu numai corect dar și foarte necesar ca poporul de jos să nu se bucure de drepturi naționale și de reprezentare decât dacă va deveni cu adevărat maghiar, dacă se va contopi cu națiunea de ale cărei drepturi vrea să beneficieze” (*Balitélekröl* — Despre prejudecăți) — București, 1833, p. 232 — 233). Ideea a fost preluată de Kossuth, care, într-un articol din „Pesti Hírlap”, 1842, nr. 160, propunea aceleași măsuri deși din cei treisprezece milioane locuitori ai Ungariei, împreună cu Transilvania, la a cărei anexare visa, doar 4.812.759 erau unguri.

asemenea majoritatea celor cu drepturi”.¹

Iată deci la ce fusese redusă marea masă a românilor din Transilvania de către nobilimea ungară; în pragul noilor prefaceri europene, nobilimea continua a duce în castelele Transilvaniei viața feudală a castelanilor din Evul Mediu, împărțindu-și timpul între ospete, vânători, aventuri și petreceri.

Majoritatea numerică fără drepturi, egală în valoare, în complexul vieții de stat, cu zero, iată rezultatul unei politici milenare de asuprire și de intoleranță!...

Românii au sperat de la mișcarea liberală a lui Kossuth — care se anunțase generoasă — realizarea principalelor lor revendicări. Șeful revoluției ungare din 1848 s-a pronunțat însă

1 Întrezărind consecințele desființării raporturilor feudale, Wesselényi atrăgea atenția asupra faptului că depozitarea nobilimii de privilegii și proprietăți „nu e recomandabilă, e chiar primejdioasă și deci de neîngăduit, și pentru că prin aceasta multă, se poate spune aproape toată nobilimea proprietară ar fi ruinată. Și nu trebuie să uităm că în această nobilime există acum naționalitatea noastră. Are nobilimea noastră pe toată scară valorilor și rațiunii destule cusururi și nu puține păcate; dar atâta e adevărat, că maghiarimea numai sau aproape numai în rândurile ei există. Dacă miile nobilimii ruinându-se ea se reduce la insignifianță, cea mai mare parte a milioanei care-i vor lua locul nu vor fi maghiare. Ar fi o situație cu totul anormală și matematic o imposibilitate, ca numărul mic să facă și să cântărească mai mult decât cel mare. Acest fel de imposibilitate, ca naționalitatea și limba ungarilor mult mai mici în număr să stea deasupra mulțimilor mult mai mari ale celorlalte neamuri, numai aceea a făcut-o și o face posibilă, că la noi cea mare majoritate e egală cu zero și numai numărul nobilimii are valoare. În acest număr desigur majoritatea e ungurească și de aceea, numai de aceea nu este o absurditate, ca limba ei și neamul ei să stea deasupra celorlalte. Dar se schimbă aceasta dacă milioanele nemaghiare vor alcătui majoritatea și numeric, și juridic. Aristocrația noastră de acum dacă piere, nu e mare pagubă, pentru că nu valorează prea mult. Va veni alta în loc, după pricepere, bani sau moșie, care va fi desigur mai numeroasă decât cea de acum. Și poate să fie, și e de crezut că va fi și mai bună, mai deșteaptă. Dar maghiară nu. Aceasta e o împrejurare care pretinde multă atenție. Și aceasta este cea care face și mai catastrofală pentru noi revoluția decât pentru alte națiuni. Revoluția franceză a alungat nobilimea; s-a format alta și mai franceză, căci s-a făcut din francezi. În Galiția nobilimea poloneză a fost măcelărită de țărănimea poloneză; locul celor uciși fie că va rămâne gol, fie că va fi luat de urmașii ucigașilor, poloni vor rămâne toți. Altfel e la noi” (Z. Ferenczi, *op. cit.*, în *loc. cit.*).

net împotriva oricărei emancipări naționale românești, tranșând prin aceasta, în mod aspru, interminabilele discuții politico-filozofice suscitade de starea iobagilor români. Punctul de vedere exprimat de Kossuth era categoric: românii trebuie să înceteze a se mai considera ca o nație aparte și atunci li se va crea o stare socială și economică acceptabilă.

„Dorința românilor de a se bucura de o existență politică națională deosebită — spunea Kossuth — este irealizabilă, deoarece ea ar duce la distrugerea unității Statului ungar” (Ca și când revoluția ungară tindea la alt scop decât la destrămarea Statului Habsburgic!).

„De va fi nevoie, continua el, sabia va tranșa chestiunea”.¹

Metoda preconizată în teorie trebuia înfăptuită în practică. Pentru aceasta, revoluția lui Kossuth se hotărî la metode radicale. În cadrul autonomiei constituționale transilvănene, naționalismul român ar fi devenit, în foarte scurtă vreme, un factor dinamic, în fața căruia nici unul din zăgazurile artificiale create de unguri n-ar fi putut rezista. Unită cu Ungaria, Transilvania era amenințată să-și piardă caracterul de sine stătător de care se bucurase în cursul întregii sale istorii, devenind în mâinile guvernanților unguri un teren vast pentru exercitarea metodelor de deznaționalizare forțată.²

Transilvania, provincie autonomă timp de un mileniu

Lupta împotriva naționalității române devenise în realitate o luptă între principiul menținerii autonomiei Transilvaniei și acel al incorporării acestei provincii la Coroana Sfântului

1 Vezi discursul din Dietă al lui Kossuth la G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din armă*, II, Sibiu, 1890 — 1891, p. 155 — 797; Ion Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie istorică*, ediția a II-a, Sibiu, 1911, p. 66.

2 Conștient de dorința românilor de a-și făuri un stat unitar propriu, Kossuth spunea: „Românii țin la independența Transilvaniei, împreună cu comitatele exterioare, până la frontieră (frontiera etnică cu Ungaria — n.n.); se poate să nu le fie acordată, dar să știți că nu în zadar eternul geniu românesc a păstrat timp de șaptesprezece secole colonia latină a Daciei” (N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*, București, 1915; vezi și S. Dragomir, *La Transylvanie Romnaine et ses minorités ethniques*, București, 1934, p. 27).

Ștefan. Or, unirea cu Ungaria ar fi însemnat o adevărată revoluție în istoria Transilvaniei, căci din clipa în care ungurii și-au întins stăpânirea asupra teritoriului fostei provincii Dacia și până la mijlocul secolului al XIX-lea — adică timp de un mileniu —, Transilvania nu încetase nici un moment de a fi un teritoriu distinct de regatul Ungariei.

Această independență fusese menținută chiar și în timpul stăpânirii turcești care înglobase atât o parte din Ungaria propriu-zisă cât și Transilvania. Dar, pe câtă vreme Buda (1529) și Ungaria propriu-zisă (1541) fuseseră transformate în pașalâc turcesc, Transilvania fu recunoscută ca stat separat (Principatul Transilvaniei), cu totul independent de regatul ungar, plătind doar un simplu tribut Porții.

În 1688 suzeranitatea turcească, care nu stingherise întru nimic libera dezvoltare a vieții autonome a Transilvaniei, încetă. Îi urmă o dominație a Habsburgilor, care din primul moment întâlni o puternică împotrivire în Dieta Transilvaniei.

Cronicarul secuiesc contemporan Cserei caracteriza prin aceste cuvinte situațiunea schimbării suzeranității:

„Sărmana Transilvanie a schimbat jugul de lemn al turcilor cu acel de fier al Habsburgilor”.¹

Transilvănenii încercară să se opună încălcării milenarelor lor libertăți. Iezuitul Anton Dunod, trimisul împăratului strigă atunci în Dietă deputaților revoltați: „*Maiestatea Sa vă va protegui cu voința sau împotriva voinței voastre*”.²

1 *Nagyajtai Cserei Mihály historiája*, Pest, 1852, p. 116; Comparând subjugarea mai apăsătoare a habsburgilor cu suzeranitatea otomană asupra Transilvaniei, cronicarul nota cu tristețe:... „câtă vreme căutam libertatea, am căzut la strâmtoare și iobăgie cu atât mai mare, nu mai avem nimic, toți am fost jefuiți, care de neamț, care de curuț (ungur) și totuși trebuie să plătim dări, iar înaintea neamțului nu avem credință și omenie nici cât un câine; jugul de lemn era greu, am vrut să-l sfărâmăm din grumazul nostru, aruncară însă asupra noastră jug de fier cu atât mai greu. Așa pățește națiunea care-și caută mereu stăpâni noi. Învață Transilvanie, învață, nu te însoți cu Ungaria, pentru că păsatul unguresc adeseori ți-a ars gura și totuși nu ai știut trage învățătură” (*Ibid.*, p. 358): Vezi și I. Lupaș, *Sfârșitul suzeranității otomane și începutul regimului habsburgic în Transilvania*, București, 1943, p. 5.

2 „*Nelentes valentes proteget vos Sua Maiesta*” — declara sentențios Antidie Dunod (Jakab Elek, *Az erdélyi fejedelemség utolsó éve* (Ultimii ani ai

Armatele împăratului semănară teroarea în rândurile populației transilvănene. Transilvania trebui să se supună.

La 9 mai 1688, consilierii prințului Mihail Apafi semnară la Sibiu declarațiunea de supunere a Transilvaniei față de Coroana Habsburgilor. Dependentă de această Coroană timp de 230 de ani, Transilvania n-a fost în schimb sub dependență directă a Ungariei în tot cursul milenarei ei istorii decât 51 de ani: din 1867, când împotriva voinței românilor, Transilvania a fost alipită la Ungaria, și până la 1 Decembrie 1918 când, prin voința unanimă a poporului românesc, la care s-au adăugat, în urmă, și manifestările în același sens ale minorității germane, Transilvania s-a dezlipit de Ungaria, alipindu-se regatului României.

În 1790, împăratul Austriei — de care Transilvania era legată printr-o uniune personală — ținuse să reconfirme independența Transilvaniei și separațiunea ei completă de Ungaria, în termeni care nu suferă nici o interpretare: „*Transilvania, zicea el, este un principat de sine stătător și neatârnat de altă țară, conducându-se după Constituția și legile lui*”¹.

Această situațiune de neatârnaire se datora desigur tradiției milenare de provincie de sine stătătoare a Daciei romane, devenită, după prăbușirea Romei, voievodatul de dincolo de munții acoperiți de păduri (Transilvae) și în sfârșit, Principatul Transilvaniei.

De neatârnaire nu beneficiase însă, decât o clică de nobili maghiari, care continuau și în epoca modernă să exploateze neomenos de abuziv, după sistemele feudale, marea masă a românilor transilvăneni, a cărei permanență fusese factorul generator al independenței provinciei. În clipa în care și masele românești ar fi putut aspira la binefacerile unei vieți independente, ungurii proclamau unirea Transilvaniei cu Ungaria, dând astfel o lovitură de moarte românismului, care se afla pe drumul afirmării viguroase. Guvernul din Budapesta

Principatului Ardealului), în „Magyar Történelmi Tár” (Biblioteca istorică maghiară), Budapest, 1874).

1 Al. Papiu-Ilarian, *Independența constituțională a Transilvaniei*, Iași, 1861, p. 18; V. Papacostea, *Les deux Hongries*, în «Revue historique du Sud-est-européen», 1941, p. 174.

fixase pentru sfârșitul lunii mai 1848 ședința Dietei Transilvaniei care avea să pronunțe uniunea.

Uniune sau moarte!

Propagandiștii unguri au lansat un cuvânt de ordine, pe care spiritele surescitate ale tineretului și l-au însușit, agitând populația: *uniune* sau *moarte*! Dacă neuniunea în concepția maghiară însemna moartea privilegiilor, uniunea însemna moartea românismului. Într-adevăr, din cei 446 deputați câți avea să aibă parlamentul ungar, românii din Transilvania nu li se rezervase absolut nici un loc de deputat.

După statistica ungurului Fényes, citată de ungarofilul A. de Gérando, trăiau în acea epocă în Ungaria 2.311.000 români și 4.870.000 unguri¹. După o dreaptă repartitie a mandatelor, li s-ar fi convenit românilor 50% din numărul mandatelor ungurești. Liberalii de la Budapesta au înțeles, însă, să le acorde 0 — zero — mandate, anihilând astfel orice velleitate de manifestare politică, național-românească. Revoluția lui Kossuth se integra astfel mentalității politice care a caracterizat timp de veacuri guvernarea maghiară.

În fața atitudinii neînțelegătoare a revoluției lui Kossuth românii transilvăneni nu le mai rămăsese decât rezistența — dârza rezistență — a popoarelor de țărani, cu rădăcini adânci înfipite în pământul pe care-l locuiesc, înverșunata rezistență a popoarelor cărora cuțitul asupririi le-a ajuns la os.

Proclamația lui Simion Bărnuțiu

Unul dintre conducătorii românii de peste munți, Simion Bărnuțiu, lansa la Sibiu, la 25 martie 1848, o proclamație către români, constituind semnalul luptei împotriva uniunii: „Ungurii, spunea el, cheamă Ardealul la uniune. De fapta aceasta atârnă viața sau moartea. Deschide-și ochii fiecare român. Folosească-se de prilej pentru că sau câștigă tot, sau pierde tot. Pierde și ce a avut până acum: naționalitatea.

1 A. de Gérando, *op. cit.*, p. 321. Autorul francez a folosit statistica întocmită de E. Fényes, *Statistik des Königreichs Ungarn*, I, Pesta, 1843.

Ascultați strănepoți ai Romanilor ce trebuie să răspundeți ungurilor sau sașilor: noi, până ce națiunea română nu va fi ridicată la acel rang politic de care au dezbrăcat-o ungurul, secuiul și sasul, nu ne unim”.

Influențată de marile prefaceri din acea epocă, proclamația se termina cu o perorație de o vigoare impresionantă:

„Fiecare oraș, fiecare sat, răsună de bucurie pentru că ziua de azi este învierea popoarelor moarte. Și noi, milioane de morți politici am fost, nu națiune. Acum este ziua învierii. Să mergem să răsturnăm piatra de pe mormânt, să dezlegăm lanțurile milenare ale națiunii române pentru ca să se ridice din pulbere și să viețuiască viața pașnică”.¹

Suflul revoluției europene pătrunsese și în rândurile conducătorilor românismului transilvănean!

3/15 Mai 1848

O mare întrunire de afirmare a conștiinței naționale și de protest împotriva uniunii fu convocată pentru zilele de 14, 15 și 16 mai pe câmpia din jurul Blajului, de către cei doi conducători ai bisericii române transilvănene: Andrei Șaguna, una dintre cele mai luminoase figuri ale mișcării naționale românești din Transilvania și episcopul Ioan Lemenyi.

Adunarea a îmbrăcat un caracter grandios atât prin participarea unui număr considerabil de delegați și de țărani din toate colțurile Transilvaniei (peste 40.000 de oameni) cât și prin importanța hotărârilor ce au fost luate cu acel prilej. Pentru prima oară în istoria politică a Transilvaniei, românii ardeleni se găsesc laolaltă cu acei de dincoace de Carpați. Într-adevăr, la această uriașă manifestare a românismului din Transilvania au ținut să participe și unele personalități de vază ale spiritualității românești din Principate, printre care Alexandru Ioan Cuza, viitorul Domn al Principatelor, Vasile Alecsandri, bardul latinității, Alecu Russo, Ion Heliade-Rădulescu și mulți alți reprezentanți ai vieții politice și literare

1 T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, I, Sibiu, 1902, p. 257 și urm.

românești din acele vremuri.¹

Într-o unanimitate impresionantă, românii au hotărât să ceară și să lupte pentru recunoașterea lor ca nație autonomă pe aceeași treaptă cu celelalte trei nații privilegiate ale Transilvaniei: secuii, ungurii și sașii, popoare străine de pământul Transilvaniei, care și-au arogat totuși, cu de la sine putere și în mod exclusivist, dreptul de a dispune de destinele politice ale Transilvaniei. „Deciziile acestei adunări — spune I. Moga — au rămas până în anul 1918 revendicările permanente ale românilor din Transilvania în lupta lor pentru independență”.²

Partidul Național Român din Ardeal, care timp de trei sferturi de veac a combătut pentru realizarea justelor revendicări ale românilor transilvăneni, își trage existența din hotărârile — pentru români istorice — ale Marii Adunări de pe „Câmpia Libertății”.

Pentru a învedera cât de lipsite de înțelegere erau cercurile conducătoare ale ungurilor față de desfășurarea vieții românești din Ardeal, este suficient să cităm dintr-o scrisoare, adresată de baronul Iosika, baronului Wesselényi, următoarea caracterizare a marii manifestări național românești de la Blaj.

„Adunarea, scrie el, a fost ridicolă și stupidă”.³

Ridicolă, gândea desigur Iosika, pentru speranțele pe care și le puneau românii în efectele manifestărilor lor politice; stupidă, pentru temeritatea iobagilor români de a cere să fie tratați pe picior de egalitate cu nobilimea maghiară, de care — prin voința acesteia din urmă — îi despărțea o prăpastie de netrecut.

În clipa în care avea loc adunarea, quasiunanimitatea

1 Dintre revoluționarii munteni, la Marea Adunare Națională de la Blaj, a participat Dimitrie Brătianu, iar din Moldova, în afară de Alexandru Ioan Cuza, Vasile Alecsandri și Alecu Russo, au fost și G. Sion, Lascăr Rosetti, Nicolae Ionescu, Teodor Moldovanu, Costache Negri, Petrache Cazimir.

2 I. Moga, *Luttes des Roumains de Transylvanie pour l'émancipation nationale*, București, 1938, p. 11.

3 Mester Miklós, *Az antonom Erdély és a román nemzetiségi követelések 1863 — 64 évi nagyszebeni országgyűlésen* (Transilvania autonomă și revendicările naționale ale românilor în Dieta de la Sibiu, 1863 — 64), Budapest, 1936, p. 33.

românilor era net antiunionistă.

O altă unire frământa de acum spiritele conducătorilor românilor ardeleni, ca și de altfel acelea ale românilor din Principate. De data aceasta era însă vorba de o unire firească, care în mod fatal trebuia să intre într-o zi ca factor preponderent în destinul românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

Ideea *Daco-României*¹ își croia drum cu atât mai viguros, cu cât ideile de dezmembrare ale monarhiei habsburgice prindeau temei.

Un preot din Mădărașul de Câmpie spunea, după Marea Adunare de la Blaj, „*Ardealul nu mai e Ardeal, CI ROMÂNIA*”.²

Ziua de 3 mai 1848, spunea la rândul său marele patriot român Nicolae Bălcescu, este o zi de lumină, de libertate și de mărire românească.

Revoluția din 1848

După cum era de așteptat, unguirilor nu le era deloc indiferentă agitația continuă din rândurile românilor. Ei porniră la contra măsuri, destinate să stăvilească mișcarea de redeșteptare națională românească. Persecuțiile contra intelectualilor români se țineau lanț. Casele țăranilor delegați la adunările de la Blaj erau arse din temelii; preoții erau închiși, spânzurați sau împușcați. Excesele alternau cu incendiile, acestea din urmă cu masacrele. Țărănimea românească se înarmează, pregătindu-se să reziste și să reacționeze. În luna septembrie 1848 românii organizează o nouă întrunire pe Câmpia Libertății de lângă Blaj, la care participă de această

1 Programele revoluționarilor transilvăneni, ca și celelalte programe pașoptiste românești, se axau pe ideologia daco-românismului care urmărea ca obiectiv esențial unirea tuturor românilor într-o „Daco-Românie” sau „Românie”. Aceste aspirații erau recunoscute chiar de către baronul Wesselényi Miklós când se referea la posibilitatea constituirii imediate a unui regat român independent (Kardes S., *Bárón Wesselényi Miklós élete és munkái* / Viața și operele Baronului Miklós Wesselényi / , II, Budapest, 1905, p. 205-207).

2 S. Dragomir, Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849, II, p. 361.

dată și 6.000 moți înarmați, în frunte cu avocatul Avram Iancu, eroul de mai târziu al înverșunatei rezistențe din munții Abrudului.¹

Uniunea fusese între timp votată de Dietă și aprobată de împărat. Aprobarea i-a fost mai mult smulsă împăratului de unguri, decât acordată de bună voie. Când i s-a prezentat lui Franz Iosif spre promulgare legea edictând uniunea, împăratul ceru guvernului ungar câțva timp pentru a medita asupra măsurilor de luat. (Se citează vorbele împăratului adresate ministrului ungar Batthyányi: „aber lieber Graf, gönnen sie mir doch ein wenig Bedenkzeit”/”dar iubite conte, acordă-mi puțin timp de reflexiune”). Cedând însă presiunilor, împăratul puse semnătura pe legea care avea să ducă la desființarea românilor ca nație autonomă pe pământul românesc al Daciei Romane, fără a reflecta prea mult asupra consecințelor acestui gest.²

Punerea în aplicare a legii și preluarea de către unguri a administrației de stat s-a lovit de o împotrivire acerbă din partea țărănimii române. Românii nu înțelegeau într-adevăr să renunțe la singurul bun pe care teroarea milenară ungurească nu reușise să li-l răpească: *naționalitatea*³.

Prigoana exercitată, din ordinul Budapestei, de organele în subordine spori și mai mult încă agitația în rândurile țărănimii române.

În această ambianță de supraexcitare creată, în prim loc, de dârzenia nemeșilor unguri, la care se adaugă de data aceasta și atitudinea dușmănoasă a așa-zișilor revoluționari ai lui Kossuth și în al doilea rând, de conștiința stării de inferioritate în care se găsea pătura țărănească română, era suficientă o singură scânteie pentru ca focul să se întindă cu repeziciune

1 G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 153 și urm.; S. Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1924, p. 21 și urm.

2 G. Barițiu, *op. cit.*, II, p. 171.

3 În fața refuzului revoluționarilor unguri de a recunoaște drepturi egale și pentru națiunea română, Nicolae Bălcescu sublinia cu amărăciune dar și răspicat: „Supremația cu democrația nu se pot asocia. Dacă Ungaria vrea să-și mențină supremația, trebuie să rămână aristocratică și opritoare, adică în alianță cu împăratul; dacă vrea însă să fie democratică, trebuie să întindă mâna celor nouă milioane de români, care toți sunt democrați” (Fényes S., *op. cit.*, p. 42).

uimitoare.

Ungurii s-au comportat și de data aceasta cu asprimea lor tradițională. *Există în sufletul ungurului o ură seculară împotriva elementului românesc din Ardeal*, care nu-și are absolut nici o justificare, elementul maghiar fiind acel care dintotdeauna s-a situat în postura de element de asuprire și de împilare, ură care totuși își găsește o explicațiune în neputința maghiarilor de a transforma sufletul Ardealului.

Se pot deznaționaliza elementele individuale ale unui popor, națiile însă nu pot fi niciodată deznaționalizate.

Bilanțul catastrofal al revoluției din 1848 din Transilvania reprezintă cea mai fidelă imagine a teroarei dezlănțuite de unguri împotriva elementului românesc luptând pentru dreptul sacru al libertății naționale. Două sute treizeci de sate au fost șterse de pe suprafața pământului. Revoluția a costat viața a patruzeci de mii de persoane. Pagubele s-au cifrat la imensa — pentru acele vremuri — sumă de 30 milioane florini aur.¹

Cu titlu de comparație arătăm că în Franța, revoluția din 1848 a făcut numai 15.000 victime. Represiunea ungurilor a

1 În anii 1848—1849, pe lângă cei 10.000 de români transilvăneni căzuți în luptele împotriva intervenției armatelor guvernului revoluționar de la Budapesta, alți 30.000 de români au fost uciși cu sau fără judecata „tribunalelor de sânge”, ceea ce înseamnă că au fost omorâți 10 — 20 de români pe sat („Bucovina” nr. 1 din 6 ianuarie 1850). Vezi și I. Nistor, *Decorarea lui Avram Iancu și a camarazilor săi*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a III-a, vol. IX, 1930, p. 281, 283.

La doar doi ani de la sfârșitul tragic al revoluției române în Transilvania apărea, la Londra, a doua ediție a lucrării memorialistice *Germain: Germany as it is...*, în care se scria: „The way in which the Wallachicus (Roumâns) of Transylvania were treated, is also no proof of generosity or humanity. In Szamos Ujvar three hundred Roumâns were sentenced to death in one day, and in one day a hundred and fifty of them were shot. At every discharge the Magyar cried to their victims: «Cantati, deceptate Romane»! It is affirmed that out of the 240 Roumân villages of Transylvania, there is not one where at least ten or twelve of the inhabitants have not been executed by the Magyars, carrying thus the number of their victims amongst the Roumâns alone, to between 35 and 40.000.” (The Baroness Blaze De Bury, *Germain: Germany as it is, or Personal Experiences of its Courts, Camps, and People, in Austria, Prussia, Bavaria, Bohemia, Hungary, Croatia, Serbia, Italy etc., including numerous unpublished Anecdotes and exclusive Information*, II Edition, vol. II, London, 1851, p. 285 – 286)

fost atât de sângeroasă, încât un istoric român a putut, cu drept cuvânt, să declare că revoluția din Transilvania „a luat proporții aproape apocaliptice”.¹

Armatele austriece și românii înarmați sub comanda baronului Puchner îi înving pe secui; armatele lui Kossuth, sub conducerea generalului polon Bem, reușesc însă să cucerească Brașovul și Sibiul așa încât Ardealul cade efectiv în mâinile lor.

Avram Iancu

Trupele de țărani români se retrag înspre centrul Transilvaniei, unde, sub conducerea eroică a lui Avram Iancu — improvizat căpitan de oaste — opun trupelor regulate maghiare, în Munții Apuseni, o rezistență unică în istorie.

Tunurilor și armelor moderne ale armatelor lui Hatvanv și Vasary, Avram Iancu și moșii săi le opun armele pe care și le-au făurit singuri sau pe care cu greu și le-au putut procura; puști, săgeți, arcuri, sulite și... tunuri din lemn de cireș.

„Craiul munților” se bizuia însă, pe rezistența sa, și pe dreptatea cauzei pe care o apăra și care oțelea voințele.

Pe câtă vreme armatele lui Kossuth luptau pentru menținerea în sclavie a unui popor care număra milioane de suflete, românii luptau pentru ideile de libertate care stăteau la baza însăși a revoluției kossuthiste.

„*Suntem oamenii libertății* — spunea Avram Iancu — căruia dârza luptă pe care o ducea în munții Abrudului îi crease aureolă de legendă. *Pentru această libertate ne-am revoltat. Pentru ea am vărsat sângele nostru.*”²

1 Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1924, p. 27-118; Radu R. Rosetti, *Un episod din anii 1848-49 în Transilvania. Apărarea Munților Apuseni în primăvara și vara anului 1849* în „Anuarul Institutului de Istorie Naponală”, Cluj, IV, 1926 - 1927, p. 105 și urm.

2 Explicând rațiunile colaborării cu imperialii care promisese că ne asigură naționalitatea, în timp ce revoluționarii unguri susțineau cu intransigență realizarea unui stat cu o singură națiune în granițele miticului regat al Sfântului Ștefan pe ruinele națiunilor nemaghiare (români, germani, slovaci, croați, sloveni), Avram Iancu spunea: „Acum ce era mai consult (înțelept — n.n.). A da mâna cu aceia, care nu vreau să știe de tine? Sau cu acela care îți promise împlinirea rugăminții? Deci vă îndreptăm rugarea frățească să nu fiți mici la credință înșelându-vă că noi am fi oarbe

La rândul său, unul din locotenenții lui Avram Iancu, prefectul Buteanu, înainte de a fi executat are curajul să arunce în fața călăilor săi părerea luptătorilor români pentru idealul de libertate care îi însuflețește pe unguri. „Libertatea voastră, strigă el, este lingușire, amăgire și vorbă goală”¹.

instrumente ale camarilei și că principiul nostru ar fi singur negrugalinism (aluzie la culorile habsburgice — n.n.), după cum vă place a crede. Nu domnilor, nu. Noi suntem oamenii libertății. Pentru asta ne-am revoltat, pentru asta ne-am vărsat și suntem hotărâți a ne vărsa sângele până la ultimul român. Brațele noastre din 15 Mai al anului trecut până la ora cea fatală, deschise au stat, ne-am oferit fraților maghiari de cei mai sinceri amici pentru toate adversitățile timpurilor viitoare, numai să ne garanteze naționalitatea pe temeiul dreptului egal” (S. Dragomir, *Avram Iancu*, p. 115). Referindu-se la aceeași problemă, Avram Iancu îi scria din Câmpeni, la 15 iunie 1849, comandantului de brigadă ungur Iosif Simonffy: „Noi cu durere privim la scena care s-a întâmplat în astă patrie și în care și noi am fost siliți a lua cea mai mare parte. Să credeți, însă, domnilor, că răscularea noastră nu s-a întâmplat prin amăgirea Austriei (după cum dumneavoastră sunteți informat) ci pre noi ne-au răsculat nerecunoașterea naționalității politice, tiraniile și barbariile feudalștilor și aristocraților transilvani maghiari, pe care poporul în astă epocă nu le-a mai putut suferi și de cari inteligența s-a scârbit cu totul; am fost siliți a rădica arme, a le purta în contra aceluia care mai de aproape ne tirănește și se vede a ne apăsa existența politică, despre ce vă va certifica istoria, imputând crima cui va fi drept” („Transilvania”, X, 1877, nr. 5, p. 54 — 56). La rândul său, Iosif Simonffy recunoștea pe bună dreptate: *„Românii și maghiarii au neapărată trebuință de cea mai strânsă frăție. Numai astfel își vor asigura existența. Prin urmare, cine seamănă discordie, ură și produce vărsare de sânge între aceste două națiuni surori este trădătorul propriei națiuni”* („Transilvania”, X, 1877, nr. 2).

1 Ideile martirului revoluționar Ioan Buteanu sunt cuprinse în scrisoarea adresată la 27 martie 1849 maiorului Csutak Kálmán, document care reprezintă un adevărat testament politic al revoluționarilor români, pe care istoricul Silviu Dragomir îl considera „o perlă strălucitoare vrednică de a fi așezată în antologia neamului” (S. Dragomir, *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848 — 49*, București, 1928, p. 46). Iată cuprinsul acesteia: „Așa văd cum că Dvs. lucrați pentru principiile egalității, libertății și ale fraternității. Foarte mă mir căci și noi Românii ne luptăm tot pentru aceleași principii și de când am început lupta tot adevărata libertate și recunoaștere a existenței politice a națiunei noastre am proclamat-o. Aceasta ne-a fost lozinca, pentru asta trăim și murim. Dacă dar și Dvs. pentru asta vă luptați, atunci nu este nici o deosebire între noi și e păcat a vărsa atâta sânge, fără nici un folos. Aceasta nu o pofteste, nici nu o aduce cu sine principiul frățietății. Dar așa văd că ce spuneți despre noi Românii,

că ne luptăm pentru absolutism aceea tocmai la Dvs. se potrivește. N-am încercat noi a ne însoți cu voi pentru câștigarea libertății, numai să ne recunoașteți naționalitatea? N'am dorit noi a vă întinde dreapta noastră numai pentru ca să înțelegeți principiul egalității așa pre cum este înțelesul lui cel adevărat? A trecut timpul, credem, de a mai subjugă popoare. În fiecare națiune ca și în Dvs. s-a deșteptat simțul naționalității. Nu v-ați putut dezmetici nici într'a atâta, ca să știți că aveți nevoie de simpatia Românilor? Elementul românesc de la Tisa până la Marea Neagră e cu mult mai compact decât al vostru, și nu poate pieri din șirul popoarelor. Ar fi bine de v'ați gândi, ați cumpăni aceasta și v'ați sili a câștiga dragostea Românilor, pentru că, zău, de aceasta aveți nevoie, iar nu să omorâți oameni neînarmați, femei cu copii, să aprindeți satele, să duceți la sapă de lemn poporul și să prefaceți toată țara într'un cimitir pustiu. Aceasta este în contrazicere cu drepturile umanității, naturei și ale popoarelor și de nu veți înceta faptele aceste tiranice, care se cuvin numai popoarelor barbare și sălbătice, acuși veți da seama înaintea Europei civilizate, deoarece o asemenea grea lovitură n-a atins patria noastră decât sub jugul sălbaticilor Mongoli, Tătari și Turci. Și ce este mai mult, profanați bisericile, iar lucrurile ce se țin de slujba bisericească și de ritul religios le-ați prădat și le nimiciți. Nu-i așa fraților maghiari, că aceasta vi-o poruncește lozinca voastră, libertatea și fraternitatea, pe care ați proclamat-o? Pe aceia care se întorc la voi îi primiți în sânul vostru așa că îi despoiați de tot avutul și poporul îl faceți cerșitoriu, fugitoriu de lume, ca prin aceasta apăsându-l și moralicește să-l puteți întrebuința ca pe un instrument. Nici Dumnezeu, nici oamenii nu o pot răbda aceasta. Noi suntem gata sau a trăi sau a peri, a ne păstra astfel cinstea până la moarte și a ne lupta mai departe pentru principiile noastre. Soarta va hotărâ.

Poate că neamurile civilizate ale Europei vor privi la noi și sperăm, că dacă nu alții, națiunile de aceeași origine cu noi vor veni în ajutorul nostru și ne vor mântui din obezile robiei. Căci națiunile care iubesc libertatea vor grăbi să ne vie în ajutor. Până atunci noi vom lupta până la moarte ca să nu cadă asupra noastră blestemul nepoților noștri. Libertatea voastră sunt furcile, egalitatea drepturilor voastre consistă în aceea, că asimilați în elementul maghiar pe celelalte neamuri, care locuiesc cu voi într-o țară. Iar frățietatea voastră o vestiți prin pârjolirea satelor și asasinarea celor nevinovați. Treziți-vă, căci mai este încă vreme! Nu vă pătați caracterul național! Voi sunteți mândri și mândria proastă adeseori mult strică unei nații, iar politica rea și rătăcită poate să asvârle în mormânt o națiune. Fie-vă de exemplu cum s-a cufundat și a pierit glorioasa națiune polonă. Voi încă și în epoca libertății mai țineți după exemplul vechiului sistem, de sclavagiu. Corpul juris-ul și Tripartitul lui Verböczi de altă dată; adecă voi numai la slugi doriți a fi cărmuitori, iar nu la cetățeni liberi.

Da, fiindcă libertatea voastră este numai linguire, amăgire și vorbă goală" (*Ibid.*, p. 44 — 46, 135— 136; Deák Imre, 1848 a *Szahadsághare története levekben* / 1848 Istoria războiului de libertate în epistole,

Horea și răscoala din 1784, Avram Iancu și revoluția din 1848 reprezintă în istoria Transilvaniei două încrustări adânci pe răbojul redeșteptării naționale românești, două etape în lupta atât de grea pe care a trebuit să o poarte românii ardeleni pentru triumful celei mai elementare dintre revendicări: egalitatea în drepturi ca și în datorii cu populațiile conlocuitoare.

Scriitorii unguri contemporani taxează drept iredentism mișcările firești de descătușare din sclavia maghiară a „minorității — majoritare” românești din Ardeal.

Scriitorul englez R.W. Seton-Watson (Scotus Viator), care în nenumăratele ocazii a demascat metodele de opresiune practicate, „în tot cursul istoriei lor, de unguri față de popoarele conlocuitoare de altă obârșie decât ei”, a împrumutat de la propaganda maghiară termenul de „iridentă”, dar, cu acel imponderabil humor specific englezilor, s-a și pronunțat în același timp asupra acestui iridentism, plasându-l în toate ocaziunile între semnele citării.

„Iredentismul” român n-a fost în realitate decât strigătul de revoltă al unei populațiuni de milioane împotriva metodelor feudale, moștenite din Evul Mediu și împământenite de o clică privilegiată, cifrându-se abia la câteva zeci de mii de nobili maghiari, care căutau să permanentizeze aceste metode la infinit.

Politica maghiară, în loc să meargă odată cu timpul, adaptându-se evoluției naturale a sistemelor politice europene, s-a cramponat în a menține inegalități, diferențieri și asupriri care, în lumina cuceririlor spirituale din secolul al XIX-lea, deveniseră în principiu anacronice și în fapt insuportabile.

Cele mai înfime îmbunătățiri ale sortii românilor a trebuit

Budapest, 1942, p 382 — 383). Scrisoarea a fost cunoscută la trei luni de la redactarea ei, la 27 iunie 1849 și de către marele revoluționar Nicolae Bălcescu, care, din Debrețin, i-o comunica lui Ion Ghica cu precizarea „Mă rog să păstrezi aceasta, căci o privesc ca un document istoric” (Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, ediția 1889, p. 325 — 328).

Ioan Buteanu a fost spânzurat la 22 mai 1849 de Hatvani la Iosaș Protestând împotriva acestei violențe nelegiuite, Buteanu se adresa călăilor săi: „Am salvus conductus de la Kossuth. Eu mor, dar nu mă tem de moarte, căci am stat zi de zi în fața ei” (S. Dragomir, *op. cit.*, p. 81).

să le fie smulse ungurilor cu forța, ori, atunci când în cele din urmă aceștia se hotărâu din proprie inițiativă să amelioreze situațiunea minorităților din Ungaria, o făceau sau siliți de împrejurări sau când era de acum prea târziu. Evenimentele din 1848—1849 sunt cea mai peremptorie dovadă a acestui adevăr. Când armatele lui Kossuth au fost înfrânte, capul așa-zisei revoluții ungare și-a dat în sfârșit seama ce sprijin puternic a pierdut el în lupta pentru dobândirea libertății, prin politica echivocă față de români.

Kossuth regretă...

La 29 iulie 1849 Kossuth, care până atunci negase cu încăpățănare orice drept națiunii române ca atare, în urma dezastrului de la Villagos [Șiria, jud. Arad], se hotărî să-și schimbe atitudinea sa intolerantă față de români și aceasta cu scopul de a-și apropia masele românești în lupta contra austrieșilor. El votează în ceasul al 12-lea o lege prin care se recunoaște, în sfârșit, nației române din Transilvania românească dreptul la o viață liberă, pe picior de egalitate cu națiile conlocuitoare.¹ Când textul legii îi fu adus la cunoștință lui Avram Iancu, care în munții Abrudului continua eroica sa rezistență, era de acum prea târziu. Kossuth încetase de a mai fi stăpânul situației. Trupele austro-ruse erau peste tot victorioase. Kossuth abdică și fuge la Varna și de acolo, prin Anglia, în Statele Unite.

Schimbările pe care le-au suferit concepțiile exclusiviste ale lui Kossuth în anii de refugiu și de meditație senină — departe deci de frământările inerent pasionate ale politicii — sunt extrem de edificatorii.

Ideea centrală în jurul căreia gravita politica șefului revoluționar de la Budapesta în epoca în care era conducătorul destinelor politice ale Ungariei, consta în primatul nației ungare în toate provinciile în care elementul unguresc era politicește

¹ Textul propunerilor lui Ivossuth, prin care recunoștea în parte dreptul românilor din Transilvania la o viață liberă, a fost publicat de Johann Czeetz, *Bern's Feldzug, in Siebenbürgen*, Hamburg, 1850, reprodus de Eugen Brote, *op. cit.*, p. 56 — 57 (anexa 16).

dominant. Celorlalte popoare li se concedau oarecare libertăți și drepturi, cu condiția prealabilă ca ei să renunțe la naționalitatea lor, ceea ce echivala cu un refuz de a li se face în sfârșit dreptate românilor, *căci pentru aceștia ideea națională se confunda cu însăși rațiunea de a trăi.*

Kossuth era categoric în această privință în anii revoluției. „Pe români și pe sași, spune el în acea epocă, îi vom mătura de pe suprafața pământului, dacă se vor ridica împotriva patriei maghiare”.¹ Kossuth își dă seama — cam târziu e adevărat — că realizarea unui stat unitar maghiar în limitele Coroanei Sfântului Ștefan este o utopie, recunoscând că Ungaria este un stat polinațional și trăgând de aici toate consecințele logice ale acestei concepții.

Astfel Kossuth visa înfăptuirea unei Confederații Dunărene, cu participarea celor patru state din Bazinul dunărean: Croația, Ungaria, Serbia și România. Cât de departe era planul din 1852 al marelui patriot ungar, de acela — strâmt și șovin — pe care tot el îl făurise cu trei ani în urmă, preconizând o Ungarie unitară prin anihilarea tuturor naționalităților!...²

Din nefericire însă, mentalitatea conaționalilor lui Kossuth nu evoluase în sensul noilor idei, ci rămăsese înțepenită parcă în tiparul rigid al ideii învechite: „Stat unitar maghiar, creat prin deznaționalizarea — la rigoare, forțată — a românilor, slovacilor, croaților etc. Ca și când popoare, în plină vigoare și conștiente de naționalitatea lor străveche pot fi desființate prin simple dispoziții legale sau prin măsuri de oprimare!...

Dl I. Moga scrie că proiectul lui Kossuth a produs consternare în mijlocul ungarilor.³ Tot atât de mare trebuie să le fie consternarea ungarilor și în zilele noastre, citind scrisorile din exil ale marelui patriot și urmărind harta întocmită, pe

1 I. Lupaș, Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie istorică.... p. 70; Moga, *op. cit.*, p. 392.

2 I. Moga, *op. cit.*, p. 400 — 401.

3 I. Moga, *op. cit.*, în *loc.*, *cit.*, p. 421. Istoricul ungar Szekfű Gyula arată că marea majoritate a ungarilor, nu numai că a respins ideea unei confederații a celor patru state dunărene, dar s-a arătat ostilă reglementării problemei naționalităților în spiritul liberal propriu constituției din 1851 (Szekfű Gyula, *Hérom nemzedék. Egy hanyaltó kór története* Trei generații. Istoria unei atmosfere de epocă, Budapeșt, 1922, ed. a II-a, p. 297).

baza datelor extrase din aceste scrisori, de Jászi Oszkár și publicată în revista americană „Foreign Office”.

Delimitând spațiul etnografic al diferitelor popoare din Ungaria, Kossuth atribuie elementului etnic românesc un teritoriu care nu numai că-l egalează pe acela fixat prin Tratatul de la Trianon, dar îl și depășește.¹

Când însuși marele Kossuth recunoaște românilor drepturi asupra întregului teritoriu al Transilvaniei, în limitele stabilite prin Tratatul de pace din 1920, cum pot fi taxate afirmații ca acelea conținute în volumul propagandistic *Justice pour la Hongrie* în care citim că „Tratatul de la Trianon n-a fost dictat de bunul simț, ci de reaua voință a vecinilor lacomi și de ignoranța Marilor Puteri, care au cedat imperialismelor: ceh, român și sârb”?²

Cum pot fi taxate — repet — altfel decât drept izbucniri furibunde ale unui politicianism șovin, care în disprețul celui mai luminos adevăr stăruie în cele mai abracadabrante afirmații?!...

După eșecul revoluției maghiare, Franz Iosif instaură în întreaga împărăție regimul absolutist. Acest regim a avut un prim efect negativ: toate națiile Monarhiei au fost despuiate de drepturile lor. Franz Iosif înfăptuise, într-adevăr egalitatea între români și unguri, dar de data aceasta era *o egalitate a lipsei de drepturi*.

Regimul absolutist

Ca o răsplată târzie pentru duritatea și asprimea de care au dat dovadă în relațiile cu românii, ungurii erau bine serviți, dar nu pentru a se răzbuna luptaseră românii timp de secole, după cum nu pentru medalia pe care i-o conferise împăratul, rezistase eroic în munții Abrudului Avram Iancu, în fața unui dușman înzecit superior!...

În toate lucrările istorice destinate cititorilor din străinătate, ungurii se străduiesc să scoată în evidență efectul demoralizant pe care l-au avut asupra românilor măsurile regimului

1 Cf. Romulus Seișanu, *Transilvania Românească*, p 27

2 Ibid.

absolutist austriac, ca și când regimul instaurat de revoluția ungară era de natură să umple sufletul românilor de entuziasm și speranță!... Oricât de dureros era pentru așteptările românilor noul regim autocrat, el era infinit mai blând decât teroarea din trecutul apropiat. În cadrul Austriei absolutiste, românilor le rămâneau cel puțin speranțele într-un viitor mai bun. În cadrul Ungariei unitare, viitorul nației române din Transilvania se profila în contururi precise care nu puteau da naștere decât celei mai crunte deznădejdi.

G. Mailath, reprezentantul autorizat al ungarilor în Senatul Imperial din 1860, declarase în mod categoric: „Ungurii sunt fideli ideii unui regat unitar cu o singură nație, de naționalitate ungară, toți ceilalți cetățeni, fără distincție de limbă, trebuind să se considere maghiari”.¹

Acesta era deci țelul pe care l-a urmărit revoluția ungară, iar nu realizarea unui ideal de libertate, după cum, mai târziu, au vrut să acrediteze istoricii maghiari.

În lumina acestui adevăr, azi axiomatic, cât de puerile ne apar încercările pe care le fac ungurii de a apărea în ochii străinătății drept „campioni ai libertății”.

Cine urmărește eforturile extraordinare pe care le-au făcut ungurii pentru a-și menține până mai târziu, în epoca modernă, privilegiile medievale, în disprețul celor mai elementare drepturi firești ale popoarelor care conviețuiau în mijlocul lor și în disonanță cu progresul înregistrat de ideea socială și politică din celelalte țări europene, rămâne înmărmurit în fața cutezanței de a afirma că „Europa întreagă era cuprinsă de admirație față de lupta îndărătnică pe care nobilimea ungară o purta pentru desființarea propriilor ei privilegii” V. Pál Török în *Das Verganengeit des Ungarischen Staatslebens*).

Nu numai că nobilimea ungară n-a întreprins nimic pentru desființarea prăpastiei care o despărțea de masa țăranilor români, dar, dimpotrivă, a făcut tot ce era omenește posibil pentru a contracara măsurile liberale pe care le proiecta guvernul imperial.

1 I. Moga, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 400; vezi și G. Barițiu, *op. cit.*, vol. III, p. 10.

Avusese dreptate Nicolae Bălcescu când afirma că „Ungurii n-au învățat nimic și n-au uitat nimic în cursul istoriei lor”.¹

După înfrângerile de la Magenta și de la Solferino și după pierderea Lombardiei, austriei au hotărât să renunțe la regimul absolutist, inaugurând de data aceasta o eră de libertăți constituționale.

Regimul constituțional

În cursul acestei epoci, ungurii au manifestat, cu o dârzenie neîntrecută, voința lor de a persevera în politica de opresiune și de intoleranții față de români. Ei au sabotat cu încăpăținare diabolică absolut toate măsurile liberale, edictate de împăratul Franz Iosif și nu au abandonat partida până ce punctul lor de vedere nu a triumfat.

După consultarea reprezentanților autorizați ai tuturor provinciilor monarhiei, împăratul s-a hotărât să adopte ca metodă de conducere a diferitelor provincii, sistemul așa-zis al „individualităților istorico-politice”², provinciile având dreptul de legiferare, nu însă și atributele suveranității. Deasupra Dietelor provinciale, împăratul, prin Diploma din 20 octombrie 1860³, a înființat și un parlament central, supraprovincial. Totodată, el a cerut imperios președintelui de consiliu, Rechberg, să rupă definitiv și radical cu trecutul, înlocuind constituția feudală și anacronică a marelui Ducat al Transilvaniei cu o constituție modernă, din care urmau să dispară privilegiile nobiliare, corvezile șerbilor și inegalitățile dintre națiuni. Împăratul mai formula în mod expres dorința ca în Adunarea reprezentativă a Transilvaniei să participe „și națiunile excluse până atunci de la exercițiul drepturilor politice”.⁴

După secole de deznădejde cumplită, o rază de speranță s-a revărsat, în sfârșit, asupra românilor de dincolo de Carpați.

1 Silviu Dragomir, *Nicolae Bălcescu și Ardealul* în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj, V, 1928— 1930, p. 23.

2 *Verhandlungen des österreichischen verstärkten Reichsrathes*, 1860, II, Viena, 1860, p. 381 — 382; G. Barițiu, *op. cit.*, III, p. 38.

3 G. Barițiu, *op. cit.*, III, p. 16, 37 și urm.

4 Mester M., *op. cit.*, p. 83; vezi și I. Moga, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 407.

Este extrem de interesant de notat atitudinea pe care o iau masele românești față de foștii lor asupritori în ziua în care avea, în sfârșit, să li se recunoască și lor dreptul la o viață liberă, după îndelungi secole de sclavie. În loc să dea curs liber patimilor încâtușate, pe care le-au înăbușit timp de aproape un mileniu, ei întind ungurilor o mână de frățescă înțelegere.

La Congresul de la Sibiu al românilor transilvăneni răsună glasul înțelepciunii. Românii vorbesc de „bună înțelegere între toate națiile patriei”, de „colaborare pentru binele comun”, de „egalitate, fraternitate și libertate națională”.¹ Această atitudine este caracteristică pentru firea poporului român. *Dârz în afirmarea și realizarea drepturilor sale, românul nu este niciodată intolerant sau răzbunător față de foștii săi asupritori.* În clipele în care alții se gândesc la răzbunare, românul adoptă creștineasca, adevărat creștineasca, atitudine a iertării. Cuvântul „omenie”, după cum atât de just a remarcat un ziarist, deși derivat dintr-o rădăcină latinească, nu se găsește în nici o altă limbă latină, fiind nu numai proprie¹, dar în același timp și caracteristică firii românilor.

La atitudinea de largă comprehensiune a celei mai vechi și mai numeroase populații transilvănene, ungurii au răspuns cu dușmănie. Ei n-au înțeles, nici în ceasul al 12-lea, că dreptatea care li se făcea românilor nu este o favoare, ci împlinirea unei evoluții naturale, pe care nimeni și nimic nu era în stare s-o oprească din mersul ei impetuos.

Cancelarul aulic Keményi reușește, prin metode împotriva cărora românii transilvăneni nu mai conțin a protesta, să falsifice reprezentarea Transilvaniei la Conferința mixtă care urma să se întrunească la începutul anului 1861. Cei 539.218 unguri și secui sunt reprezentați prin 2-4 deputați, pe cât timp românii, deși în număr de 1.353.550 suflete, nu reușesc să aibă decât 8 reprezentanți... la fel cu saxonii care numără, însă, numai 196.375 suflete.²

Deși inegal reprezentați, totuși românii aveau, pentru prima oară în istoria lor, putința de a se afirma ca nație alături de

1 G. Barițiu, *op. cit.*, p. 41 — 55; T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, ed. a II-a, vol. II, Sibiu, 1904, p. 194— 198.

2 I. Moga, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 409.

celelalte trei nații privilegiate, care monopolizaseră în cursul secolelor dreptul de a conduce treburile publice ale Transilvaniei.

Era începutul unei ere noi în viața românilor de dincolo de Carpați.

Ungurii, printr-o manevră neașteptată, reușesc să pună capăt frumosului, dar atât de efemerului vis al românilor. La conferința mixtă, reprezentanții ungarilor, profitând de majoritățile lor hotărâtoare, declară conferința... fără obiect.¹ Ei motivează atitudinea lor prin aceea că în 1848 Dieta de la Cluj confirmase hotărârea Dietei de la Bratislava, declarând Transilvania unită cu Ungaria. Nici chiar împăratul Austriei, declară ei în mod dârz, nu poate reveni asupra acestui act istoric.

Franz Iosif nu înțelege însă să cedeze presiunilor maghiare, știind că numai printr-o colaborare leală a tuturor naționalităților din Imperiu, monarhia eteroclită își va putea menține unitatea. Neținând seama de cele hotărâte la Conferința de la Alba Iulia, împăratul convoacă Dieta Transilvaniei pentru ziua de 4 noiembrie 1861. În ordinea de zi, printre chestiunile fundamentale, era înscrisă și *egalitatea pe tărâmul politic și religios a românilor*.²

Ungurii întetesc lupta

Ungurii se înverșunară în opoziția lor contra lui Franz Iosif.

Cu orice preț, ei vor să salveze privilegiile, menținând un popor de un milion patru sute de mii locuitori în sclavie.

Cancelarul demisionează, iar Cancelaria refuză să publice edictul împăratului. Motivul juridic pe care îl exhibă de data aceasta ungurii, este caracterul bilateral pe care-l îmbracă Uniunea Transilvaniei cu Ungaria, voința unilaterală a împăratului de a ignora acest Act fiind inoperantă. Argumentarea era numai în aparență justă. În fond, însă, ea era complet falsă, întrucât premiza pe care se bazuia era inexactă. Transilvania — adevărata Transilvanie — niciodată

¹ *Ibid.*, p. 410.

² T. V. Păcățian, *op. cit.*, II, p. 653; I. Moga, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 412.

nu-și pusese semnătura pe un act de uniune cu Ungaria. Adevărul era că *numai ungurii din Transilvania votaseră uniunea*, ceea ce desigur nu echivala cu voința Transilvaniei de a-și uni destinul ei cu acela al țării lui Árpád!... Cine se mai oprea, însă, în acea epocă, în Ungaria, la obiecțiuni de principiu?

Rezultatul practic al opoziției înverșunate pe care au dezlănțuit-o ungurii a fost întârzierea cu doi ani a convocării Dietei transilvănene.

Protestele nesfârșite ale românilor transilvăneni au reușit, în cele din urmă, să înfrângă opoziția ungară și Dieta transilvăneană a fost convocată pentru luna iulie 1863.¹

Conștienți de importanța momentului, românii s-au comportat exemplar în timpul alegerilor. Absolut nici un vot românesc nu a fost pierdut. Nici unul nu profită taberei adverse.

„Românii, zice Păcățian, mergeau la urne ca la Biserică”.²

„Ardealul, spune pe de altă parte I. Moga, a trecut un strălucit examen politic”³. Cu atât mai strălucit, cu cât era primul examen politic din întreaga lor istorie, sub dominația nemeșilor unguri.

Din cauza condițiilor electorale care subordonau votul unui anumit cens, reprezentarea provinciei în Dietă era pe departe de a fi reală, lotuși, față de trecut, era un succes uimitor. *Românii au ales 46 deputați. Ungurii și secuii la un loc, 43 și, în sfârșit, sașii, și șvabii, 32.* Adăugându-se la aceste cifre, scaunele de deputat rezervate împăratului, se ajungea la următoarea repartitie definitivă a locurilor de deputat: 56 români, 54 unguri și secui, 43 saxoni.⁴

Rezultatul a fost de natură să semene panică în rândurile

1 Despre Dieta «le la Sibiu și hotărârile luate, vezi G. Barițiu, *op. cit.*, III, p. 190 și urm.; Eugen Brode, *op. cit.*, p. 31— 109 (anexe); T. V. Păcățian, *op. cit.*, III, p. 45 — 47; Valeriu Moldovan, *Dieta Ardealului din 1863-1864*, Cluj, 1932.

2 „Mergeau românii la urnă ca la biserică, fără să privească în dreapta, ori în stânga, ci numai înainte, la steagul național” (T. V. Păcățian, *op. Cit.*, III, p. 414).

3 I. Moga, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 415.

4 Ibid.

maghiarilor din Transilvania. Transilvania, manifestându-și liber voința, înceta de a mai fi o colonie a nobilimii maghiare. Mulți dintre nobili văzând că pozițiile lor seculare încep să se clatine, se pregătiră să plece în Ungaria. De aici se poate deduce până la evidență cât ele puțin se simțeau legați de pământul Transilvaniei nobilii maghiari, profitori exclusivi ai bogățiilor acestui pământ. Era suficientă schimbarea climatului politic, pentru ca nobilimea să-și pregătească bagajele!

Solidaritatea și atitudinea exemplară a românilor în timpul alegerilor îi înspăimântase pe unguri, deoarece ei subevaluaseră dintotdeauna posibilitățile masei țărănești ardelen. Până și marele patriot ungar Ștefan Széchenyi greșise *atunci când a confundat liniștea patriarhală a vieții țăranilor ardeleni cu indiferența față de problemele viitorului*. Conștiința națională românească exista în păturile largi ale țărănimii, lipseau însă condițiile prielnice unei manifestări pe tărâmul politic.

Dacă ungurii ar fi știut să scruteze viitorul pe baza indicațiilor alegerilor pentru Dietă, desigur că atitudinea lor ar fi fost de apropiere de masele țărănești, în vederea unei cooperări pașnice. Există, însă, o fatalitate istorică, care te face să persisti într-o greșeală chiar atunci când totul îți arată că ești pe panta dezastrului.

Ei au sabotat lucrările Dietei ardelen de la Sibiu, neparticipând la ședințele ei. Reprezentând interesele marii majorități a populației transilvănene, Dieta votează la 10 septembrie 1863 o lege cu un articol unic, edictând „*egala îndreptățire a națiunii române din Ardeal*”.

Această lege, prima din istoria Transilvaniei care apare cu texte paralele în limbile română, germană și ungară, este sancționată de Franz Iosif (care — detaliu pican — semnează textul românesc cu numele său ortografiat românește: *Franciscu Iosifu!*) la 26 octombrie 1863.¹

Această dată ar fi însemnat o piatră de hotar în istoria

1 Textul legii „pentru egala îndreptățire a națiunii române” reprodus din *Cartea de legi a Marelui Principat al Transilvaniei* de Rügen Brote, *op. cit.*, p. 83 —85 (anexa 23), pentru autograful împăratului din 1863 și pentru textul original românesc al legii, vezi T. V. Păcățian, *op. cit.* III (anexele 22- 23), p. 80-85.

Transilvaniei, dacă ungurii nu ar fi luptat pe toate căile să anihileze efectul legii de „egală îndreptăţire”. Într-adevăr, legea din 1863 constituie o adevărată revoluţie pentru mentalitatea care se instaurase în acele vremuri în împărăţia habsburgică graţie nemeşilor maghiari. Ea constituie, după secole de cruntă nedreptăţire, egalitatea de drepturi politice a românilor cu cele trei „naţii” privilegiate.

Paragraful 3 al articolului unic, glăsuia astfel: „cele patru naţiuni recunoscute prin lege şi adică: naţiunea maghiarilor, secuilor, saşilor şi românilor, faţă una cu alta, sunt pe deplin egal îndreptăţite şi ca atare se folosesc în sensul Constituţiunii transilvănene de asemenea drepturi politice”.¹

Era o târzie reparare a greşelilor din trecut.

Atitudinea maghiară de sabotare a legii nu era defel surprinzătoare. Ea se integra perfect în mentalitatea retrogradă a clicii conducătoare maghiare. Surprinzătoare era doar atitudinea lui Franz Iosif. Deşi atunci când vorbea despre români, el îi numea „bravii mei români”, totuşi, când era vorba să treacă la fapte concrete, măsurile erau amânate sine die.

Atitudinea lui Franz Iosif a fost dictată de împrejurări politice exterioare şi interioare, care reclamau în mod imperios reforme liberale în favoarea milioanele de români ardeleni.

Înăuntru, revoluţia românilor din 1848 a arătat conducătorilor monarhiei cât de puternice şi de clocotitoare erau forţele românismului din Ardeal.

După perioada absolutistă a lui Bach, epoca constituţională a lui Schmerling a permis din nou românilor să-şi formuleze revendicările pe care şi le exprimaseră în mod hotărât în programul de la Blaj, la 15 mai 1848.

Naţia română, conştientă de drepturile ei şi de puterea ei de a valorifica aceste drepturi, devenise o ameninţare pentru şubredul edificiu al monarhiei lui Franz Iosif.

În afară, Unirea Principatelor sub Cuza-Vodă era primul pas către marea unire care avea să vină.

În faţa dublei ameninţări (care primejduia Austria — după cum se exprimă Prokesch-Osten² — până în măduva oaselor)

¹ T. V. Păcăţian, *op cit.*, III, p. 84 (anexa 23).

² Raoul V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies*, Bucureşti 1938,

Franz Iosif a socotit că e mai prudent de a-i avea pe rumâni alături de el, decât de a-i avea contra lui.

De aici și dispoziția liberală din 1863.

Ungurii nu renunțaseră la planurile lor machiavelice. Deák și Eötvös, conducătorii moderați ai ungarilor, câștigară pentru cauza lor pe împărăteasa Elisabeta. Iii ventilară la Curte avantajele unei colaborări austro-ungare pe baze largi. Era începutul unei acțiuni de mare amploare care trebuia să se desfășoare mai târziu.

Ungurii continuară să uneltească împotriva românilor cu scopul, pe care de altfel nici nu-l mai ascundeau, de a obține de la împăratul Franz Iosif recunoașterea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, în virtutea unui imaginar principiu al „continuității de drept”.¹

Schmerling, cancelarul Austriei, care preconizase și începuse chiar a realiza o politică de largi concesii în favoarea popoarelor din vasta Monarhie, fu nevoit să plece în iulie 1865.

În vara aceluiași an, mitropolitul Șaguna care se reîntorcea dintr-o audiență la împărat, declara mâhnit, că atmosfera de la Curtea imperială² era favorabilă unei înțelegeri cu ungurii, prețul acestei înțelegeri urmând a fi sacrificarea drepturilor legitime românești.

Evenimentele care au urmat au confirmat întru totul prevederile pesimiste ale marelui român. În septembrie 1865, Dieta Transilvaniei, aleasă cu participarea tuturor naționalităților transilvănene, a fost dizolvată și o nouă Dietă, de data aceasta urmând a fi aleasă după vechile criterii ungare, fu convocată la Cluj.

Uneltiri maghiare

În perspectiva istoriei, metodele pe care le foloseau ungurii, pentru a înăbuși glasul Transilvaniei, ne apar mai odioase încă. De unde la alegerile libere din 1863 ungurii nu reușiseră a se

p. 164 și 288 —289; I. Lupaș, *Istoria românilor*, Sibiu, 1944, p. 422.

1 I. Moga, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 422.

2 Despre vizita lui Șaguna la împărat în august 1865, vezi Ion Lupaș, *of. cit.*, p. 229 — 232.

plasa decât în minoritate, de data aceasta *ei își confecționară majorități masive, menite să exprime cel mult voința ungarilor din Transilvania, dar nu însă, și a Transilvaniei însăși*. În noua Dietă, românilor — care reprezentau sufletul însuși al Transilvaniei — le-au fost rezervate doar 34 locuri de deputat.

În zadar protesta Șaguna în numele milioanelor de români ardeleni, împotriva violentării manifeste a voinței Transilvaniei.¹ Evenimentele externe precipitându-se, și Austria suferind înfrângere după înfrângere (Königgratz-Sadova), împăratul a fost nevoit să cedeze presiunilor maghiare pentru a salva unitatea Monarhiei, iar Dieta din Cluj a votat din nou uniunea Transilvaniei cu Ungaria, la 25 decembrie 1865.² Împăratul, în urma acestui vot, prorogi Dieta, membrii ei urmând să participe de acum înainte la Dieta ungară de la Budapesta. Maurul își făcuse datoria, maurul putea să plece!...

În 1867, clica maghiară de la Curte își multiplică presiunile asupra împăratului și acosta, volens nolens, se hotărăște să revoce toate legile liberale pe care le votase Dicta din Sibiu.

În felul acesta, românii transilvăneni, care după lupte dârze purtate timp de secole împotriva unui dușman neînduplecat reușiseră să-și recapete libertatea, căzură din nou în sclavia milenară.

„Cupa (libertății) — spune Seton-Watson — a fost aruncată la pământ chiar în clipa în care ea atingea buzele românilor”.³

Fără îndoială că printre argumentele pe care ungurii le-au susținut în fața împăratului, spre a-i smulge decretul de anulare al legilor de emancipare a românilor transilvăneni, a fost și acela al pericolului pentru monarhie al realizării unei *Daco-Românii* în cadrul Daciei de odinioară.

1 Eugen Brote, *op. cit.*, p. 91 — 96 (anexa 23); T. V. Păcățian, *op. cit.*, III, p. 790 — 833; I. Lupaș, *op. cit.*, p. 232 — 235.

2 I. Lupaș, *op. cit.*, p. 235. Vezi „Protestul deputaților români din Dieta Transilvaniei contra uniunii Transilvaniei cu Ungaria (9 decembrie 1865)” și la Eugen Brote, *op. cit.*, p. 91—96 (anexa 23). Vezi și „Vot separat al deputaților sași din Dieta Transilvaniei, contra uniunii cu Ungaria (12 decembrie 1865)” (*Ibid.*, p. 97—100,1).

3 R. W. Seton-Watson, *A History of the Romanians from roman times to the Completion of Unity*, Cambridge, 1934, p. 390.

Speranțe românești

Unirea Principatelor Române și instalarea principelui Carol I de Hohenzollern ca domnitor peste ambele țări surori reunite, erau primele etape pe drumul predestinat al unirii tuturor românilor.

Suferințele românilor transilvăneni au contribuit într-o largă măsură la întărirea imaginii unei Româanii unitare, având Carpații drept coloană vertebrală.

Istoricii, literații, ziariștii dezvăluiseră marilor mase românești, originea comună a românilor de pe ambele *versante* ale masivului Carpatic, iar spiritele înflăcărate țeseau din firul unității cele mai îndrăznețe planuri de viitor.

Versurile inspirate ale lui Andrei Mureșanu, „Deșteaptă-te române”, stimulau energiile.

Oamenii politici de dincoace de Carpați formulau în mod categoric principiul dreptului pentru românii din Regat de a se interesa de soarta conaționalilor lor de peste munți.

Ion Brătianu exprimase clar această idee într-o metaforă, rămasă celebră: „Când o soră a mea este măritată, nu am dreptul să mă amestec în menajul ei, nu am dreptul să fac cel mai mic pas care să poată da bănuiala soțului ci că aș vrea vreodată să aduc zădărnici și dezbinare în casa lor. Însă, oare, când soțul ei, cumnatul meu, va merge până la a o maltrata cu brutalitate, când o va trata ca pe o sclavă, cu toate că el nu știe că ea este dintr-un sânge nobil, când voi vedea că ridică cuțitul asupra ei, nu am eu oare dreptul să strig, să-l opresc de la acea crimă?!...”

Marile linii ale politicii externe românești în raporturile ei cu monarhia austro-ungară se desemnau deci clar de la început.

Pe de-o parte, formularea netă a neintervenției în afacerile interne ale monarhiei vecine, pe de altă parte, solidarizarea românilor din Principate cu cei din Transilvania, ori de câte ori existența națională a acestora din urmă era amenințată.

Însuși domnitorul Carol I îmbrățișase acest fel de a vedea. Într-o audiență acordată ministrului Franței la București, Carol I de Hohenzollern afirma că nu înțelege să încurajeze acțiunea anti-ungară a românilor de dincolo de Carpați, dar în același timp el declara în mod hotărât că „românii din Principate nu se

pot dezinteresa de milioanele de congeneri al căror simț național trebuie chiar stimulat în cadrul luptei legale și a loialismului”.

În fața unității de simțire care își profila irezistibil conturul deasupra coamei munților Carpați, toate eforturile ungurilor erau neputincioase.

În zadar suspectară ei relațiile dintre românii ardeleni și cei din Principate. În zadar interzisese nemeșii unguri introducerea și difuzarea pe teritoriul Transilvaniei a oricărei tipărituri românești din Principate. ADEVĂRUL ERA ÎN MERS ȘI NIMIC NU-L MAI PUTEA OPRI!...

Scopul pe care-l urmăreau românii era clar exprimat și nu putea da naștere la nici un echivoc. Ei cereau doar respectarea naționalității în cadrul monarhiei austro-ungare și un tratament omenos în raporturile sociale.

Consilierii unguri de la Curtea lui Franz Iosif îi prezentaseră însă împăratului situația în culori atât de sumbre pentru viitorul Monarhiei, încât Franz Iosif acceptă punctul de vedere maghiar de a menține naționalitatea română din Transilvania într-o stare de inferioritate manifestă, cu scopul vădit de a-i obliga pe români să accepte maghiarizarea.

Cât de greșită a fost această politică s-a putut vedea în 1918, când naționalitățile asuprite au găsit în însăși starea lor de inferioritate puterea năvalnică a reacțiunii lor.

Unită cu forța Transilvania pierdea în urma acestui fapt autonomia ei milenară. Dar nu era numai atât. Prin forța lucrurilor, în cadrul unei Ungarii eteroclite — conglomerat de naționalități — însuși românismul suferea o grea lovitură. Covârșind prin superioritatea lor numerică toate naționalitățile din Transilvania, inclusiv maghiarii, ei se clasau în proporția redusă de 15%, atunci când numărul lor era raportat la enorma masă a întregului regat ungar.

Scopul unirii era deci mai mult decât o simplă măsură de ordin administrativ. Ea îmbracă caracterul unei manevre machiavelice pentru slăbirea elementului românesc.

Dualismul

În cadrul dualismului inaugurat în 1867, această manevră

era menită să producă efecte radicale. Într-adevăr, prin pactul încheiat între Viena și Budapesta, trei săptămâni numai după încoronarea în capitala Ungariei a lui Franz Iosif ca rege al Ungariei, cu coroana... *românului Matei Corvin*, regatul ungar se situa pe plan de egalitate cu Austria în cadrul Austro-Ungariei.¹

Ungaria devenise stat suveran și, sub multe raporturi, stat de sine stătător. Cauza maghiarilor triumfase. Ungurii jubilau.

Depinzând de-acum înainte direct de unguri, românii aveau să cunoască timp de jumătate de secol o agravare simțitoare a situației lor. Soarta românilor fusese vitregă și atunci când ei depindeau direct de împăratul Austriei. Lesne își poate închipui oricine ce însemna să fii, și să vrei să rămâi, român într-o Transilvanie guvernată direct de nobilimea maghiară!...”²

Cea mai furibundă operă de deznaționalizare din câte a cunoscut vreodată istoria contemporană a fost inaugurată de unguri în ziua instaurării regimului dualist, principalul lor efort fiind îndreptat împotriva românilor. „Oligarhia maghiară, spune Bertrand de Jouvenel, mândră de a fi dobândit independența față de Viena, maghiariza populațiile slave și românești, care îi

1 Textul Legii Uniunii Transilvaniei cu Ungaria, la Eugen Brote, *op cit.*, p 110—113 (anexa 28); vezi și T. V Păcățian, *op cit.*, IV, p. 3 și urm.

2 Iată, cum caracteriza Fényes S. monarhia habsburgică și apoi austro-ungară: „Dominația Habsburgilor a fost într-adevăr o pată rușinoasă a veacului al XIX-lea în Europa; ea părea întru toate la fel cu domnia sultanului turcesc în ultimele decenii ale veacului trecut. Nici domnitorul, nici bărbații cârmuitori, nici popoarele cârmuite nu mai credeau în viitorul ei. Ea însăși s-ar fi taxat drept o buruiană, pe care a aruncat-o aici un vânt, până ce nu va sufla-o mai departe un vânt mai favorabil. O dinastie de origină germană, care pretutindeni era la ea, dar nicăieri nu era acasă, din care a dispărut și simțirea germană, având lângă sine 9 milioane de germani și 25 milioane de străini.

De acest sămbure s-a alipit coroana ungară de 20,3 milioane locuitori, între care 9,5 milioane maghiari și 11 milioane străini. Această monarhie era într-adevăr patria nimănui, pentru că cei născuți acolo nu aveau drepturi, iar cei care aveau drepturi nu erau născuți acolo (...). Armata fiind singurul cerc care ține laolaltă acest conglomerat heterogen, deja acest fapt pentru sine este imoral și constituie o situație păcătoasă. Într-o comunitate de stat, întemeiată pe armată, vine de la sine în mod inevitabil, subordonarea unor națiuni, aservirea, adică oprimarea culturală, economică și politică” (Fényes S., *op. cit.*, p. 127).

erau supuse”.¹

Consolidându-și prin dualism ideea statală (vezi Mihály Horváth², Szekfű³ și alții), ungurii părăsiră idealul lor modest de libertate națională, devenind apostolii agresivi ai unui ideal imperialist (mitul Coroanei Sf. Ștefan), care nu se putea realiza decât prin desființarea naționalităților conlocuitoare și în special prin desființarea viguroasei și atât de numeroasei naționalități românești care descindea din legionarii lui Trăiau și din dacii lui Decebal.

În primul rând a fost inaugurată o campanie de ațâțare împotriva naționalităților care, în definitiv, revendicau doar libertățile pentru care combătuseră și ungurii.⁴

Scriitorii șovini, în frunte cu Vajda și Béla Grünwald⁵, denunțau ca un pericol mortal pentru Ungaria simplul fapt al existenței naționalităților, iar istoricul ungar Pál Hunfálvy⁶ — german maghiarizat — comparându-i pe românii din Transilvania cu pieile roșii din America de Nord, îi amenința pur și simplu cu exterminarea.

Când în Parlamentul de la Budapesta vreunul din puținii

1 Bertrand de Jouvenel, *D'une guerre à l'autre*, I. *De Versailles*, à *Locarno*, Paris, Calman Lévy Editeur, 1940, p. 30.

2 Vezi I. Moga, *op. cit.*, p. 424.

3 Szekfű Gyula, *op. cit.*, p. 286.

4 Presa a jucat un rol important în această campanie. „Maghiarul — se scria în ziarul „Budapesti Hírlap” nr. 345 din 1891 — care a fundat acest stat trebuie să fie considerat altfel decât naționalitățile. Este normal ca maghiarismul să se dezvolte în detrimentul celorlalte naționalități pe care le cucerește și le asimilează. Nu este deloc interesul statului ca starea socială a naționalităților să progreseze”. În același timp, în ziarul „Kolosvar” din 3 august 1891, recomanda cititorilor săi: „Numai forța brutală poate face ca aceste mase să simtă că noi maghiarii suntem o forță care nu știe de glumă și că dacă lovim nu ni se mai poate răspunde. În Transilvania trebuie să smulgem iarba rea care produce memorii și proclamații.

5 *Ibid.*, p. 416 — 418. Vezi și Kemény Gábor, *A nemzetiségi kérdés Magyarországon 1867-től 1914-ig*. (Problema națională în Ungaria între 1867—1414), în „Századunk” („Secolul nostru”), VIII, nr. 1 — 2, p. 15.

6 Iată cum se exprima Hundsdorfer-Hunfálvy „Noi n-o facem, dar ferească Dumnezeu să nu ne provoace cineva să întrebuițăm față de naționalitățile celelalte mijloace de dezagregare totală pe care le-au întrebuițat anglo-saxonii față de pieile roșii din America de Nord” (N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria. De la mișcarea lui Horea până astăzi*, p. 231.)

deputați români îndrăzne să-și ridice glasul în favoarea conaționalilor săi asupriți, „dreapta” ungară se năpustea asupra lui cu apostrofe ca acestea: „La București!” sau „N-au decât să emigreze!”¹

Să emigreze din țara în care aveau rădăcini adânci, milenare, lăsându-i stăpâni atotputernici pe musafirii nepoftiți veniți tocmai din munții Ural!...

Este deci lesne explicabil de ce toate gândurile și speranțele într-un viitor mai bun ale românilor din Transilvania se îndreptau înspre Principatele Unite ale românilor de dincoace de Carpați, unde se înfingeau primele jaloane ale românismului renăscut.

Liberalii moderați, în rândurile cărora se înscriu cu cinste numele lui Ferenc Deák și al baronului Josef Eötvös, erau acuzați de lipsă de patriotism și de slăbiciune atunci când se opuneau metodelor furibunde ale șoviniștilor, supraexcitați de visul unui imperiu maghiar în limitele Coroanei Sfântului Ștefan!²

Principiile de bază ale programului Partidului Liberal erau de altfel aceleași ca și ale programului ultra-șovin. Difereau doar metodele pentru realizarea lui. De unde un Deák și un Eötvös preconizau o politică de moderațiune, șoviniștii maghiari reclamau cu insistență metode de violență. Și unii și alții, însă, susțineau necesitatea de a crea din statul ungar atât de variat din punct de vedere etnic, un stat unitar, cu o singură nație, aceea maghiară.

Este totuși demnă de menționat atitudinea liberalilor unguri, întrucât din ea se desprinde cu precizie mentalitatea împotriva cărora ei se ridicau.

Viziunea profetică a baronului Wesselényi

1 T. V. Păcățian, *op. cit.*, VIII, p. 307

2 N. Iorga, *Op. cit.*, p. 427 și urm. Eötvös cerea satisfacerea cererilor legitime ale diferitelor naționalități ca să se înlătore astfel cauzele care pricinuesc mișcarea naționalităților (*Die Nationalitäten Frage*, Pest, 1865). Vezi și E. Neugeboren, *Baron Joseph Eötvös und die Nationalitäten-politik der heutigen Ungarn* („Nation und Staat”, Viena, septembrie 1936, p 750 și urm.).

La 24 august 1848, bătrânul baron Wesselényi, despre care dl. Alexandru Vaida-Voevod spune că „deși era orb, totuși mintea lui luminată vedea mai clar decât a șoviniștilor vechi și moderni”, rostea următoarele cuvinte profetice de la tribuna Camerei Magnaților:

„Obiectul despre care voiesc să vă vorbesc este de cea mai mare importanță: anume e liniștirea și împăcarea diferitelor popoare locuitoare în patria noastră. Străbat cu ochii mei sufletești prin viitorul plin de nori ai patriei mele și viitorul e mai negru decât noaptea ochilor mei. Văd o singură rază, și palidă e și raza aceasta: pacea și înțelegerea ne mai pot mântui!”¹ Iar mai departe, Wesselényi, care afirmase că „cele trei naționalități privilegiate și cele patru biserici recunoscute de Stat reprezintă cele 7 păcate capitale ale Ungariei”², declara: „a ne uni din inimă cu naționalitățile, e singura cale care ne mai rămâne deschisă”.

Între cele două căi care se deschideau înaintea lor — calea rațiunii, caracterizată prin atitudinea blândă, și aceea a pasiunii, caracterizată prin intoleranță — ungurii o aleseseră pe aceasta din urmă și viitorul i-a dat dreptate lui Wesselényi.

Violența n-a fost niciodată bun sfătuitor și toate realizările care s-au sprijinit pe intoleranță s-au prăbușit ca niște simple jocuri de copil, la prima suflare a vântului libertății.

Politica inaugurată în 1867 de către unguri și continuată până în 1918 ne este sugestiv și lapidar redată de una dintre marile lucrări de sinteză, care numai de maghiaro-fobie nu poate fi acuzată.

„Din 1867 până în 1918, citim într-adevăr în *Enciclopedia italiană*, deși o lege garantase drepturi naționalităților (1868), Transilvania a fost supusă unei hotărâte politici de maghiarizare (una risoluta politica di magiarizzazione)”.

Dacă ungurii ar fi știut să pună frâu ambiției lor nemăsurate și ar fi considerat dualismul ca un prim pas către federalism, desigur că întreaga evoluție istorică a Europei

1 „Românii — spunea Wesselényi — merită o simpatie specială și acest nume nu trebuie să le fie refuzat, căci este adevărat că sunt descendenții romanilor. Este în interesul lor să se întâlnească cu noi, deoarece, ca și noi, ei sunt izolați în aceste părți” (C. Sassu, *op. cit.*, p. 135— 136).

2 *Ibid.*, p. 108.

Centrale ar fi fost cu totul alta. Toți scriitorii contemporani sunt unanimi în a o recunoaște. Romanul ardelean Alexandru Roman, directorul ziarului „Federațiunea, cu un veritabil simț profetic, declara în 1868, adică la mai puțin de un an de la inaugurarea sistemului dualist, că „dacă dualismul nu se îndreaptă înspre federalism, atunci el este o «unio duorum nationum contra plures», care va duce iremediabil la prăbușirea imperiului”¹, iar în același an românul Sava Șoimescu scria: „aroganța națiunii maghiare va duce la distrugerea Austriei”.

În fața marilor probleme pe care le ridicase noua stare de lucruri, românii ardeleni au fost complet dezorientați. Ei au dibuit multă vreme prin întuneric, neștiind care este calea pe care trebuie s-o urmeze pentru triumful legitamelor revendicări naționale.

Unii, ca marele patriot Șaguna, au preconizat o acțiune moderată, sperând ca în felul acesta să se poată obține un minimum de realizări.²

Întreaga doctrină a lui Șaguna era concentrată în maxima „fă și taci”.³

Abstenționismul politic

Alții, preconizau o politică de „pasivitate totală”, vrând în felul acesta să ignoreze tot ce se realizase cu privire la Transilvania, peste voința transilvănenilor. O serie de adunări au fost convocate la Miercurea Sibiului, Inidoara și în alte localități. Românii din Transilvania propriu-zisă, hotărâră în cele din urmă să adopte o atitudine de pasivitate absolută (Miercurea — 7/8 martie 1869)⁴. În felul acesta ei se condamnară singuri, printr-o „decizie disperată” (Nicolae Iorga) să asiste la desfășurarea evenimentelor politice care îi priveau, fără ca ei să le poată, dacă nu împiedica, cel puțin condamna.

Bănățenii și românii din Ungaria au adoptat în același an o

1 T. V. Păcățian, *op. cit.*, IV, p. 648-657; vezi și Pavel C., *Contribuții la istoria Bihorului. Alexandru Roman, 1826-1897*, Beiuș, 1927, p. 38.

2 I. Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 206

3 I. Lupus, *op. cit.*, p. 239 — 240; vezi și G. Barițiu, *op. cit.*, III, p. 474.

4 G. Barițiu, *op. cit.*, vol. III, p. 484.

atitudine de participare activă la lucrările Parlamentului, pentru a-și apăra interesele.¹

Alexandru Mocioni, un apărător călduros al cauzei românești, într-un apel la unitate, spunea: „numai o nație care știe să combată pentru libertatea sa, o va poseda în întregime”.²

Violența pe care o dezlănțuia în rândurile maghiarilor fiecare interpelare românească în Parlamentul din Budapesta, în loc să-i dezarmeze pe puținii deputați români, mai mult îi stimula.

Înfruntând furtuna patimilor șovine ungurești, ei continuau să se afirme ca reprezentanți ai unei nații distincte, cerând să li se recunoască, după secole de nedreptate, egalitatea în drepturi ca și în datorii.

„*Cerem să fim numiți națiune*, spunea un deputat, căci avem aceleași drepturi pe care le are nația maghiară”.

„*Suntem pe pământul nostru*”³, adăuga Vincențiu Babeș, afirmând în felul acesta întâietatea elementului românesc pe pământul Transilvaniei și permanența lui pe acest pământ.

De pe înălțimea nemărginitei lor aroganțe, ungurii se mulțumeau să arunce riposte brutale, caracteristice neputinței.

„*Sunteți un neam sălbatec de porcari*”⁴, răspundeau ei deputaților români. Replică imprudentă; de două ori imprudentă. Într-adevăr, adresându-se românilor cu epitetul injurios de „porcari” ungurii omiteau că cel mai mare luptător pe care l-a cunoscut istoria ungară, a fost un român, IOAN HUNIADÉ, după cum tot ei omiteau, de data aceasta cu rea credință, că dintre toate popoarele europene, acela care a onorat din toate timpurile, în gradul cel mai înalt, creșterea porcilor a fost tocmai poporul unguresc. O recunoaște Anonymus, o recunosc toți scriitorii maghiari contemporani, o

1 I. Moga, *op. cit., în loc. cit.*, p. 430; T. V. Păcățian, *op. cit.*, V, p. 41-46.

2 N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*. De la mișcarea lui Horea până astăzi, p. 215.

3 „Eu, cel puțin, — zice Vincențiu Babeș — nu știu ca familia noastră să fi emigrat aiurea. Noi am fost aflați aici când au venit maghiarii, și poporul român totdeauna a dat ajutor nației maghiare ca să fie susținută, și spre scopul acesta am jertfit sânge și sudoare” (N. Iorga, *op. cit.* u p. 253).

4 *Ibid.*, p. 254.

recunosc toate statisticile ungare din timpurile cele mai îndepărtate.

Iată de pildă ce ne spune în această privință profesorul ungar Béla Haynko, într-un studiu despre animalele din Ungaria, apărut în cadrul volumului *Das Antlitz einer Nation*: „Creșterea porcilor a fost cunoscută din timpuri străvechi în Ungaria. Din scrierile lui Anonymus știm că ungurii, la sosirea lor în Ungaria, au adus cu dâșii și turme de porci, în regiunile Ungariei de azi, unde se găsesc întinse păduri de stejari și locuri mlăștinoase, creșterea porcilor a luat un avânt extraordinar (ein gewaltigen Aufschwung)”.

Apostrofările violente pe care le adresau ungurii deputaților români învederau profundul dispreț pe care-l resimțea nobilimea maghiară — amestecătură de rase, unică în Europa — față de poporul românesc, popor eminent de țărani, a căror stare de mizerie și de inferioritate socială se datora tocmai împilărilor nemeșilor unguri. Ministrul monarhiei austro-ungare la București, principele Fürstenberg, relatează că Tisza refuza chiar să răspundă la salutul deputaților români.

Politica de abstențiune și pasivitate pe care o îmbrățișase enorma majoritate a românilor a dat puțință ungurilor să-și exercite, aproape nestingheriți, planurile lor de maghiarizare, iar împăratul Franz Iosif într-atât era de influențat de consilierii unguri, încât ori de câte ori primea o delegație de români, li se adresa acestora cu un ton de mustrare, imputându-le că nu sunt destul de docili față de politica ungară, ei care își făcuseră din pasivitate și din docilitate o dogmă politică.

Este foarte probabil că ceea ce i-a determinat pe românii din Transilvania să adopte o politică abstenționistă să fi fost sistemul electoral, caracterizat de înșși unguri („Pester Lloyd”) drept „o adevărată babilonie, erijată în lege”.

Participarea românilor la alegeri era îngrădită de nesfârșite dispoziții șicanatorii, tinzând toate la mistificarea reprezentanței electorale din regiunile pur românești. Astfel, de unde în regiunea secuiască, pentru alegerea unui deputat erau suficiente 4.000 - 5.000 voturi, în regiunea românească abia 40.000 și câteodată chiar 50.000 alegători erau necesari pentru alegerea unui deputat.

În aceste condiții, Kálmán Tisza, șeful partidului, așa-zis

liberal, flancat la Ministerul de Externe austro-ungar, de ungurul Andrásy, a putut guverna ca un adevărat despot timp de 15 ani, de la 1875 până la 1890.¹ Există dictaturi care recunosc în mod formal caracterul autoritar al guvernării lor, justificându-l doar prin necesități imperioase. Ungurii, dimpotrivă, aplicau în țară metodele cele mai despotice de guvernare și peste hotare țineau să apară drept campioni ai libertății integrale. Fariseismul metodelor din 1848 se repeta în toate fazele evoluției istoriei maghiare.

Astfel, în 1868, ungurii votează o lege a naționalităților în care cele mai liberale principii sunt concretizate în texte precise și categorice.² Expunerea de motive poate fi citată ca exemplu de largheță în privința tratamentului față de naționalități. Ar fi fost însă prea frumos pentru ca să fie adevărat.³

1 Pentru politica sa dură de deznaționalizare, Kálmán Tisza a fost supranumit „zdrobitorul de naționalități” (f. Moga, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 433; T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 916, V). Pentru ceea ce a reprezentat politica de maghiarizare promovată de Kálmán Tisza este semnificativă aprecierea făcută în Parlament la 10 ianuarie 1890 de un adept al său, Beksics Gusztáv. „Tendința de a transforma statul istoric într-un stat național — spunea acesta — exista de mult în politica ungară. În cursul guvernării lui Tisza această tendință s-a impus, nu numai prin acțiuni excelente, ci și prin rezultate excelente. Aceia care se îndoiesc de acest lucru n-au decât să citească rezultatele recensământului din 1880, care dovedesc marele progres al maghiarizării și mai ales să urmărească rezultatele recensământului ce se va face în curând” (Zenovie Păclișanu, *Politica minoritară a guvernelor ungurești 1867—1914*, București, 1943, p. 115).

2 Textul legii, la Eugen Brote, *op. cit.*, p. 114—129 (anexa 29) și la Marcus Dezső, *Corpus Juris Hungarici*, Budapest, 1912, p. 422 și urm. Vezi prezentarea amănunțită a legii la I. Moga, *op. cit.*, p. 424 și urm.

3 De fapt, după cum arată Zenovie Păclișanu (*Politica minoritară a guvernelor ungurești, 1867—1914*, p. 15), legea nu e făcută pentru egala îndreptățire a naționalităților, ci pentru egala *neîndreptățire* a acestora, sau, mai bine zis, pentru egala desființare a lor, întrucât — preciza istoricul — în ea se prevedea, pe de altă parte, că în Ungaria „există o singură națiune, cea maghiară”.

L. Gumplowicz, cunoscutul savant austriac, arăta în 1879, referindu-se la prevederile Legii naționalităților din 1868, că „acestea ne silesc să recunoaștem că egalitatea de drepturi, îngrădită de atâtea clauze, nu e decât un cuvânt gol, lipsit de sens, și că, în realitate, legea ar putea fi mai cu dreptul numită «lege de opresiune»,” (L. Gumplowicz, *Das Recht der Nationailitäten und Sprachen in Österreich — Ungarn*, Innsbruck, 1879, p. 226—227). Dar chiar și cunoscutul om de stat ungar Désider Bánffy, fost

Totul nu era însă decât praf aruncat în ochii mulțimii. *Liberala și atât de mărinimoasa lege a naționalităților n-a fost aplicată niciodată în practică.* Unele din dispozițiile acestei legi au fost pur și simplu abrogate, altele au căzut cu timpul în desuetudine, din cauză că ele au rămas de la început literă moartă.

Ceea ce era însă peste măsură de revoltător, era cinismul fără egal, cu care ungurii se împăunau cu dispoziții de favoare, care încetaseră să mai aibă valoare legală și care erau astfel ca și inexistente.

Seton-Watson, un bun cunoscător al stărilor de fapt din fosta monarhie austro-ungară, citează în *Istoria Românilor*, o seamă de exemple din legea naționalităților care învederează flagranta contradicție care exista între metodele preconizate de unguri în teorie și cele aplicate de ei în practică.¹

În special în domeniul școlii, contradicția era mai accentuată.

După ce în cuvinte mari autorii legii naționalităților au proclamat „necesitatea de a se asigura tuturor cetățenilor, de orice naționalitate, posibilitatea de a se instrui în limba lor maternă”, ungurii au dezlănțuit o acțiune de maghiarizare prin școală, care amenința românismul în însăși ființa lui. Școlile deveneau din ce în ce mai mult instrumente ale operei de maghiarizare. La început, maghiarizarea a atins numai învățământul superior, pentru ca în cele din urmă ea să se întindă și asupra școlilor elementare.

În 1879, ministrul Tréfort, olandez maghiarizat, depune în Parlament o lege tinzând la maghiarizarea școlilor elementare.²

prim-ministru al Ungariei în anii 1895—1899, recunoștea în 1903: „E în afară de orice îndoială că autorii legii XII din 1867 (Legea despre dualism) au fost călăuziți de ideea fundamentală de a asigura caracterul complet maghiar al Ungariei... Este apoi iarăși mai presus de îndoială, că bărbații de stat ai Ungariei au năzuit, nu totdeauna cu destulă energie, să mențină și să asigure statului maghiar caracterul național unitar” (Désider Bánffy. *Magyar nemzetiségi politika* (Politica minoritară maghiară), Budapest, 1903, p. 9-10.

1 K. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians*, p. 396—400.

2 Legea se intitula *Despre obligația de a învăța limba maghiară în instituturile populare de instrucțiune* („Telegraful român”, 1879, nr. 33, p. 130 — 131); reproducă și de Eugen Brote, *op. cit.*, p. 202 — 205 (anexa 34).

Românii din toate provinciile stăpânite de unguri, în fața înverșunării crescânde a guvernanților maghiari, își strâng rândurile.

„Suntem aici și vom rămâne aici stâncă eternă a unui popor fixat pe acest pământ de Dumnezeu însuși”, declara Ioan Hodoș, în momentul în care parlamentul ungar vota legea pentru grăbirea deznaționalizării milioanei de români transilvăneni.¹

Epoca memorandistă

În 1881, la Conferința de la Sibiu, Partidul Național Român din Transilvania își revizuieste programul de până atunci, înscriind în fruntea revendicărilor românești, autonomia Transilvaniei.² Totodată, partidul hotărăște ca între cele două metode de luptă preconizate de conducătorii românimii, metoda revoluționară (activism politic — n.n.) și aceea a moderațiunii (rezistență pasivă — n.n.), să o aleagă pe aceasta din urmă, menținându-și credința că într-o zi dreptele lor revendicări vor găsi un ecou în sufletul împăratului Franz Iosif.

Conferința a decis, de asemenea, să întocmească un memoriu în limba franceză cu scopul de a aduce la cunoștința popoarelor din Occident, „suferințele teribile pe care le îndură românii din Transilvania și persecuțiile la care ei sunt supuși”. Memorandum (Memorialul — n.n.) a apărut la Paris în anul 1883³ și a produs în toate cercurile intelectuale din Franța, Anglia, Italia și Belgia, o impresie din cele mai puternice. Era primul document privitor la tratamentul inuman la care erau supuși de secole românii ardeleni, care apărea dincolo de hotarele monarhiei austro-ungare. Pentru prima oară Occidentul era chemat să ia poziție în fața rechizitoriului pe

1 Vezi articolul *Să maghiarizăm* („Telegraful român”, 1879, nr. 6).

2 Textul hotărârilor de la Sibiu, la E. Brote, *op. cit.*, p. 206 — 207 (anexa 35).

3 Memorialul a fost alcătuit de G. Barițiu, fiind publicat în limbile română (2.000 exemplare), maghiară (700), germană (600) și franceză (7501). El purta titlul: *Memorandum composé et publié par le Comité élu par l'Assemblée générale des représentants des électeurs roumains*, Paris, 1883. Vezi și E. Brote, *op. cit.*, p. 114—151.

care românii îl îndreptau împotriva metodelor feudale, împământenite de guvernării din Budapesta și pe care — expresia este a lui Seton-Watson — „ungurii vroiau să le eternizeze în Transilvania, în disprețul evoluției normale a instituțiilor politice din țările apusene”.

Peste câțiva ani, studenții universităților din Iași și București au publicat la rândul lor un memoriu amplu, destinat străinătății, în care se descriau amănunțit, toate fazele tragediei existenței românilor din fosta provincie Dacia, ajunsă sub dominația ungarilor.¹

În Franța, în special, memoriul a dezlănțuit un adevărat val de simpatie pentru cauza românilor transilvăneni. Asociația generală a studenților francezi, luând în considerare memoriul, a reamintit cu acel prilej faimoasele cuvinte ale lui Montesquieu: „Există un cod penal și pentru popoare ca și pentru indivizi!”.² Presa, la rândul ei, vesteja în cuvinte aspre feudalismul metodelor de guvernare maghiară.

În Belgia, profesorul Louis van Keymeilen din Anvers își termina cu aceste cuvinte impresionantul său articol publicat în «Le Précurseur» din Anvers:

„Europa occidentală nu trebuie să uite că rasa română este santinela avansată a civilizației în Orient și în virtutea acestui titlu, această Europă nu poate să privească cu indiferență, ceea ce se petrece în acest moment la poalele Carpaților”.³

Ungurii se grăbiră să publice un răspuns la acest Memoriu românesc invocând legile lor democratice, Constituția liberală și toate celelalte argumente cunoscute din panoplia propagandei maghiare în străinătate. Răspunsul era de asemenea plin de injurii la adresa românilor transilvăneni.⁴

1 *Este vorba de Memoriul studenților universitari români privitor la situațiunea românilor din Transilvania și Ungaria, 1890, tradus în patru limbi și răspândit în 1.300 exemplare. Vezi George Moroianu, Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne (Episodes et souvenirs), Paris, 1933, p. 71 — 72.*

2 *Ibid.*, p. 73.

3 *Ibid.*, p. 74.

4 Les Roumains de Hongrie et la nation hongroise. Réponse au mémoire des étudiants universitaires de Roumanie, Budapesta, 1891.

„Replica”

Studentimea românească transilvăneană nu a putut rămâne indiferentă în fața cinicei deformări a realității, cuprinsă în răspunsul unguresc.

Ea publică o replică la răspunsul unguresc în limbile română, franceză, germană, engleză și italiană.¹

„Această replică, spune George Moroianu, a fost scrisă cu un admirabil bun simț politic și cu o metodă de documentare unică în genul ei, bazată pe legile și datele statistice oficiale ale statului ungar”.²

Era un act de curaj excepțional, cunoscută fiind mentalitatea cercurilor conducătoare din Transilvania.

„Apariția Replicii, continuă George Moroianu, a produs o enormă senzație în Ungaria, căci nici presa maghiară, nici guvernul ungar nu se așteptau la acest act de curaj al tinerimii românești care brava furia și răzbunarea autorităților”.³

Fiind deschisă o anchetă judiciară împotriva autorilor Replicii, toți studenții români din universitățile ungurești se declară solidari cu conținutul ei.

Condamnarea lui Aurel Popovici

Pentru a nu dezlănțui însă un scandal politic, ungurii au limitat urmărirea judiciară numai împotriva unuia dintre autorii acestui memoriu și anume împotriva doctorului Aurel Popovici.

Condus între baionete de la Predeal la Cluj, ca un simplu borfaș, dl Popovici a fost condamnat de Juriul șovin din acest din urmă oraș, la 4 ani închisoare și la o amendă de 5.000 fiorini, ceea ce constituia o sumă enormă pentru acele

1 Replica a fost alcătuită de un grup de studenți în frunte cu Aurel Popovici și publicată în limbile română, franceză, germană, engleză și italiană. Răspândită în 12.000 exemplare, *Replica* a stârnit un viu interes în rândul opiniei publice din Europa Occidentală (T. V. Păcățian *op. cit.*, VII Sibiu, 1913 p 552 - 554)

2 G. Moioianu, *op. Cit.*, p. 7

3 *Ibid.*

vremuri.1

Condamnatul Juriului de la Cluj avea să devină într-o zi cel mai intim sfătuitor al arhiducelui Franz Ferdinand, moștenitorul prezumtiv al Tronului austro-ungar, eroul tragediei de la Sarajevo.

Pentru a ne forma o idee despre felul cum privea Apusul stările de fapt din Ungaria din acea vreme și despre reacția produsă în Occident de procesul intentat lui Aurel Popovici, e suficient să spicuim două pasagii din presa apuseană de atunci.

„Acest proces, scrie Felix Leseur, în «La République Française » (ziarul lui Jules Méline) din 2 septembrie 1893, va rămâne în istoria contemporană a Europei, ca unul dintre cele mai triste exemple de ceea ce poate înfăptui tirania și brutalitatea unui popor, dornic să aservească cu orice preț un alt popor”, iar în alt loc același jurnalist taxează continuele procese intentate fruntașilor români din Transilvania drept: „comedii judiciare ungurești”.2

În aceeași zi ziarul „Il Foro Romagnolo”, care apărea la Ravenna, scria: „Sacrificiul acestor generoși campioni (patrioții români), va contribui în mod puternic la schimbarea stărilor de lucruri din Regatul Sfântului Ștefan, acest edificiu de formă monstruoasă, în care dreptul, justiția și morala sunt sufocate de o hegemonie crudă și tiranică.”3

1 Ștefan Pascu, Transilvania în lumina datelor geopolitice, istorice și statistice, Blaj, 194), p. 251 — 252.

2 «La République Française», 2 sept. 1893. În numărul din 25 mai 1893 al aceluiași ziar, Jules Leseur scria: „Maghiarii, care puteau să urmeze calea frumoasă și profitabilă a libertății, au preferat să meargă pe calea tiraniei. Ei vor purta într-o zi responsabilitatea atât de grea a actelor lor. Această idee preconcepută a opresiunii datează de la triumful din 1867 și s-ar părea că ungurii n-au devenit liberi decât pentru a trata cu duritate pe slavii și pe românii supuși guvernării lor, fără nici o consultare a poporului, fără nici un plebiscit prealabil”.

3 În ziarul „Il Foro Romagnolo” din 2 sept. 1893 se mai scria: „Doctor Popovici va fi condamnat și va suferi aceeași soartă ca și doctor Lucaciu și atâția alți eminente patrioți care plătesc cu închisoarea dragostea față de propria lor națiune și atașamentul de neînvins față de un sublim ideal de libertate și independență națională”. Se exprima, totodată, speranța că Europa va înțelege că „a venit timpul să se rupă din lînțoliul lugubru al dezolării ce acoperă pământul acestor frați, care, de altfel, de atâtea ori au

Condamnarea lui Aurel Popovici nu a fost de natură să-i descurajeze pe români, ci, dimpotrivă, i-a determinat să ducă lupta mai departe cu forțe sporite. Românii se hotărăsc să facă apel la bunele simțăminte ale împăratului. În acest scop, ei redactează un Memorandum, pe care 300 de delegați ai românilor din Transilvania urmează să-l prezinte lui Franz Iosif. Cei 300 de delegați în frunte cu avocatul Ioan Rațiu din Turda, pleacă la Viena, dar acolo Franz Iosif, cedând presiunilor maghiare, refuză să primească delegația. Plicul conținând Memorandum-ul românesc ajunge totuși în mâinile împăratului, care, fără a-l deschide, îl trimite Ministrului de Interne ungar din acele vremuri, Hieronymyi Karoly, care la rândul său îl trimite mai departe, fără a-l deschide, Arhivei de Stat din Budapesta, spre păstrare.¹

În modul acesta erau luate în considerare justele revendicări ale celor 3.000.000 români transilvăneni în liberala monarhie austro-ungară!

Printr-una din acele curioase împrejurări pe care le creează o soartă implacabilă, plicul „refuzat” al plângerilor românești a ajuns din nou în mâinile românilor după un sfert de veac, când armatele române au intrat victorioase în Budapesta — citadela orgoliului maghiar.

La reîntoarcerea în Transilvania, membrii delegației române au avut de suferit enorme vexațiuni. Mulți dintre ei au fost chiar victima unor agresiuni violente; casa d-lui Rațiu, președintele Partidului Național Român și conducător al delegației de la Viena, a fost avariata, iar fruntașul român abia a putut scăpa cu viață, refugiindu-se la Sibiu.²

Fiindu-le refuzat dreptul elementar de a petiționa, garantat în mod expres de Constituția pe care guvernanții de la

salvat de distrugerea barbarilor civilizația Occidentului” (Vezi și D. Braharu, *Chestiunea română în Italia în timpul Memorandumului*, Sibiu, 1942, p. 26-30).

1 Textul *Memorandum-ului* publicat de E. Brote, *op. cit.*, p. 240 — 269 (anexa 43); T. V. Păcățian, *op. cit.*, VII, p. 513 — 546; Vezi și I. Moga, *Tribuniștii și mișcarea memorandistă*, în „Gând românesc”. 1934, nr. 5 p. 255-271.

2 G. Moroianu, *op. cit.*, p. 79. Vezi *Vandalismul de la Turda. Memoriile D-rei Felicia Rațiu*, București, 1893 (Cu o prefață de I. C. Drăgescu, Editată de Secția Olt a Ligii Culturale).

Budapesta o exhibau la orice ocazie — fiindu-le refuzată până și cinstea de a li se citi, dacă nu și rezolva, cererile lor, românii difuzau textul Memorandumului în străinătate.

În fața procedului, unic prin inechitatea lui, românii apelau la conștiința universală, nu spre a cere sprijin străinătății, ci pentru a aduce la cunoștința Europei civilizate, metodele de strigătoare intoleranță ale conducătorilor maghiari, care în străinătate se sforțau să treacă drept campioni ai libertății.

Procesul Memorandum-ului

Cedând presiunilor cercurilor șovine, guvernul ungar a deschis acțiune publică împotriva autorilor Memorandumului, adică a întregului comitet al Partidului Național Român, compus din 25 persoane. Erau traduși, astfel, în fața Curții represive din Cluj, reprezentanții întregii populații din Transilvania.¹

Pe banca acuzării stătea întregul popor roman din fosta provincie Dacia, rolul de acuzator revenind ungarilor încălcători ai acestei provincii. DIN ACUZATORI ÎNSĂ, UNGURII DEVENIRĂ, ÎN FATA ÎNTREGII LUMI CIVILIZATE ADEVĂRAȚI ACUZAȚI AI ACESTUI PROCES MONSTRUOS.

La 25 mai 189-1, jurații maghiari din Cluj îi condamnă pe fruntașii români la pedepse variind între 8 luni și 5 ani închisoare și la amenzi imense pentru acea epocă.

Părintele Lucaciu, vajnic apărător al cauzei românești de dincolo de Carpați, și care suferise până atunci mai multe condamnări pentru patriotica lui atitudine, a fost condamnat să ispășească o pedeapsă de 5 ani închisoare.²

1 Vezi pe larg desfășurarea procesului la T. V. Păcățian, *op. cit.*, VII, p. 659 — 672; Ioan P. Papp, *Procesul Memorandumului românilor din Transilvania. Acte și date*, I — II, Cluj, 1932—1933.

2 În urma cererii procurorului de a fi aspru pedepsiți, juriul a dictat următoarele pedepse; închisoarea de stat pentru Dr. Ioan Rațiu (2 ani), Gheorghe Pop de Băsești (3 ani), Dr. D. P. Barcianu (2 ani și jumătate), Nicolau Cristea (8 luni), Iuliu Coroianu (2 ani și 8 luni). Patriciu Darbu (2 luni), Dr. Teodor Mihályi (2 ani și jumătate), Aurel Suciu (1 an și jumătate), Mihai Veliciu (2 ani). Rubin Patiția (2 ani și jumătate), Gherasini Domide (2

Procesul și severele condamnări care au fost aplicate românilor au stârnit un val de indignare în toate țările din Apus.

Ce erau însă pedepsele aplicate frunțașilor transilvăneni, față de condamnările pe care le-au aplicat UNGARIEI, spiritele luminate ale Occidentului Europei?...

Apusul protestează

Întreaga presă europeană se solidariza cu românii din Transilvania. Mitinguri de protest erau organizate în Anglia și în Franța.

Germania

Până și unele dintre ziarele ce apăreau în Austria și Germania se erijară în apărători ai cauzei românești.

„Neue Preussische Zeitung” din 6 mai 1891 scria despre acest proces politic, unic în felul lui, îndreptat împotriva unei întregi națiuni: „toți acei care cunosc starea de lucruri din Transilvania vor recunoaște că acest proces nu va putea avea decât un singur rezultat, acela de a alimenta ura împotriva a tot ceea ce e maghiar și de a pune în pericol existența însăși a imperiului, căci toată lumea știe că din cauza politicii brutale de maghiarizare, *ungurii sunt astăzi poporul cel mai urât din Europa Orientală*”.

Așa se exprima presa germană.

Franța

Presa franceză, îmbrățișând cu căldură cauza poporului latin din răsăritul Europei, persecutat în chip despotic de unguri, stigmatiza, cu mai multă vehemență încă, metodele pe care le întronaseră ungurii în Transilvania cu scopul vădit de a transforma aspectul pur românesc al acestei provincii într-unul

ani și jumătate), Dionisie Roman (8 luni), Septimiu Albini (2 ani și jumătate), precum și la plata sumei de 3.238 florini și 63 creițari (T. V. Păcățian, *op. cit.*, VII, p. 670 — 671; Vezi și I. Papp, *op. cit.*, II, p. 925).

unguresc.

„Procesul care se judecă actualmente de către jurații din Cluj și în care sunt implicați 25 membri ai Partidului Național Român, scrie Henri Rochefort în «L'Intransigeant», întrece cu adevărat toate limitele imaginabile ale inechității”, iar în continuare, temutul polemist francez adăuga: „Crima acuzațiilor este următoarea: asupriți, persecutați și tratați ca niște fiare sălbatice (*bêtes fauves*) de către maghiari, românii din Transilvania au trimis delegați împăratului Austriei, suveranul lor, pentru a exprima doleanțele lor [...] Or, orgoliul unguresc nu admite ca românii exploatați și torturați de stăpânii lor neînduplecați să meargă să ceară ajutor șefului suprem al imperiului”.¹

„Procesul acesta, scria la rândul său ziarul «La libre parole» din 8 mai 1894, nu este în realitate decât un episod aproape epic al marii lupte între două naționalități. Europa întreagă a răsunat de geamătul (*le gémissement*) lui Kossuth și al prietenilor săi, apărători ai dreptății poporului ungar. Or, acest popor ungar împreună cu Kossuth și cu prietenii săi, n-au încetat o clipă a fi cei mai sălbatici tirani (*les opresseurs les plus sauvages*) ai naționalităților, asupra cărora au reușit să-și întindă mâna”.²

În sfârșit, marele Clémenceau, în acea epocă directorul ziarului «La Justice», într-un articol epocal intitulat *Lupta raselor*, după ce trasează un viguros tablou al luptelor purtate de românii ardeleni împotriva tiraniei ungarilor, bazat pe o adâncă cunoaștere a stărilor de fapt din Transilvania și cu

1 Vezi articolul directorului politic al ziarului «L'Intransigeant» din 13 mai 1894.

2 În continuare, în ziar se sublinia: „Este o monstruozitate existența acestui regat ungar care terorizează milioane de slavi și de români cu o cruzime demnă de despotismul turcilor. Lipsiți de drepturi politice, ei n-au pierdut niciodată curajul, n-au încetat să protesteze, să se adreseze justiției, să se ducă în închisori, să-și apere cu orice preț drepturile nefericitei lor naționalități” (...). „Presa independentă se ocupă deja de soarta acestei naționalități pe care ei se străduiesc să o asasineze lent” (...). „Românii rezistă ca Boemia, ca Polonia, ca Irlanda, ca Lorena și Europa începe să privească partea lor cu destulă simpatie, pentru ca să urmărească cu interes această luptă care este cu siguranță una dintre cele mai eroice din istorie”.

talentul care-l caracteriza, face un aspru rechizitor sistemului neomenos de guvernare al ungarilor.

„Prin dispoziții arbitrare, introduse în legea electorală, spune părintele de mai târziu al Victoriei, s-a ajuns a se priva românii de orice drept politic. Censul electoral este de 10 ori mai ridicat pentru românii din Transilvania, decât în restul Ungariei. Românii, care din cei 417 deputați câți numără Parlamentul, ar trebui să aibă proporțional 75 deputați. NU AU NICI UNUL SINGUR”.¹

Cu privire la procesul în sine, Clémenceau declara în mod categoric: „Acest proces este o rușine pentru libera națiune, ungară. Doctorul Rațiu și prietenii săi vor putea fi condamnați, opinia europeană i-a achitat însă dinainte”²

Iată deci, cum acest proces politic menit, în intenția ungarilor, să arunce discreditul asupra românilor transilvăneni, s-a transformat într-o amară lecție politică pe care o primeau ungurii din partea străinătății.

Când severele condamnări aplicate de către juriul ultrașovin din Cluj fruntașilor Partidului Național Român din Transilvania au fost cunoscute în străinătate, marele istoric francez Ernest Lavisse a trimis condamnaților următorul mesaj de simpatie: „Românilor, care pentru faptul de a fi revendicat drepturile naționalității românești au fost acuzați în mod nedrept și nedrept condamnați, le trimit omagiul meu de admirațiune respectuoasă și simpatia mea profundă, făcând urări calde pentru revanșa justiției și a dreptului, ofensate în mod brutal în persoana lor. Această revanșă sper că va veni în curând și sunt convins că ea va veni. Trăiască România!”³

Italia

Chiar și în Italia, legată de Austro-Ungaria prin pactul Triplei Alianțe, s-au ridicat voci în favoarea condamnaților de la

1 Georges Clémenceau, *Lutte des races* în «La Justice». 12 mai 1894

2 Ibid.

3 V. A. Urechia, *Voci latine de la frați la frați*, București, 1894, p. 34; G. Moroianu, *Recunoștința Ardealului către Liga Culturală și vechiul Regat*, Cluj, 1922, p. 5.

Cluj.¹ Astfel, renumitul arheolog, profesorul Angelo de Gubernatis, scria la 22 iunie 1894: „Ungurii nu au meditat îndeajuns istoria. Ei n-au ținut seama de posibilitățile unei renașteri. Au intrat în Europa ca un popor războinic de cuceritori și au parvenit în cursul a secole de mizerie și de barbarie, să aservească țărani care lucrau pământurile lor [...] Ungurii reclamă pentru ei toate libertățile și cererile lor sunt demne de toată simpatia noastră, de tot respectul nostru, dar în același timp pretind privilegii nemaiauzite. Ei vor să fie stăpâni absoluți ai românilor și vor ca românii să rămână servitorii lor. Aceasta nu mai este nici posibil, nici admisibil”.²

Făcând o incursiune în istoria veche a poporului român transilvănean, ilustrul profesor italian scrie: „*Îi socot pe români, drept adevărații supraviețuitori romanizați ai vechii Dacii. Roma i-a civilizat. Acolo unde romanii i-au găsit, acolo ei au rămas și dacii au dat lumii doi dintre cei mai buni împărați romani: Aurelian și Probus. Ei erau amândoi români din Transilvania; prin ei românii au câștigat cu adevărat dreptul de cetate în lumea civilizată. Însăși istoria ungurească posedă amintiri românești glorioase*”.³

Angelo de Gubernatis termina articolul său cu aceste patetice cuvinte: „*ungurii nu trebuie să disprețuiască pe foștii stăpâni ai pământului; în secolul nostru nu se mai pot teroriza popoare întregi. Opinia publică, care este adevăratul tribunal al justiției internaționale, vestejește tiranii și îi condamnă la dispreț și la izolare, iar izolarea înseamnă moarte*”.⁴

Ziarul italian din Roma, „Il Diritto”, a publicat la rândul său mai multe articole asupra procesului Memorandum-ului. Cităm din articolul apărut imediat după condamnarea D-lui Rațiu și a celorlalți români, următorul fragment: „Această condamnare a reprezentanților naționali ai românilor din Transilvania pentru

1 Vezi D. Braharu, *op. cit.*, passim.

2 G. Moroianu, *op. cit.*, p. 169.

3 *Ibid.*, p. 170.

4 *Ibid.* În scrisoarea trimisă președintelui Ligii Culturale, V. A. Urechia, cunoscutul istoric italian menționa între altele: „Pentru că văd că sunt unii gata să interpreteze tăcerea mea prin teama de a nu displace unguirilor, vă scriu în grabă, pentru a vă spune că găsesc de-a dreptul monstruos ceea ce se petrece în Ungaria cu privire la români”.

faptul de a fi redactat «Memoranduin-ul» în favoarea nației lor, va produce în lumea civilizată o impresie de dezgust”. „Maghiarii, continuă ziarul italian, care au dreptul să țină la prietenia Italiei, n-ar trebui să uite însă că românii sunt latini ca și italienii și că aceștia, în virtutea unei legi naturale și de sânge, le dătoresc afecțiune”.¹

1 *Ibid.*, p. 170—171. Solidaritatea opiniei publice italiene, a reprezentanților vieții politice de stat cu cauza românilor din Transilvania a cunoscut un moment important la 27 mai 1894 când deputatul radical Renato Imbriani a luat inițiativa unei interpelări în Camera Deputaților în care cerea să se precizeze... ce acțiune înțelege guvernul (italian — n.n.) să înceapă pentru a susține și apăra drepturile naționale călcate în picioare ale popoarelor latine din Austro-Ungaria”. Propunerea lui Imbriani de a trimite Parlamentului român o moțiune „de simpatie pentru popoarele care luptă și suferă pentru independența lor și pentru comuna noastră naționalitate latină”, a fost subscrisă de 227 deputați. În această moțiune se arată că Parlamentul italian „exprimă călduroase simpatii față de poporul român care luptă în mod atât de nobil pentru apărarea independenței sale” („Lupta națională”, Brăila, nr. 44, 18 decembrie 1894). În seara aceleiași zile, peste 20.000 locuitori ai Romei au participat: la o mare demonstrație de solidaritate cu românii, scandând lozincile: „Trăiască Italia!”, „Trăiască România și românii subjuogați!” (G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale rumânilor din Ardeal în lumina europeană*, București, 1929, p. 25).

Unul dintre susținătorii inițiativei lui Imbriani, Attilio Begey, fruntaș al baroului din Roma, în articolul *Pro Transilvania* scria cu acest prilej: „El (R. Imbriani — n.n.) a avut dreptate. Această simpatie se cuvine românilor din Transilvania din partea tuturor popoarelor libere, dar mai ales din partea Italiei pentru că italică este originea acestui popor, italic graiul său și deci italic trebuie să fie și cel mai puternic sprijin moral pentru cauza lor”. Iar în încheiere, juristul italian adăuga profetic: „Salutăm deci cu simpatie pe frații noștri din Transilvania, salutăm pe condamnații de astăzi de la Cluj, cu urarea ca să fie biruitorii de mâine, de la Alba Iulia” (V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 145—146).

În același an, profesorul și publicistul Roberto Fava participa la procesul de la Cluj și publica la întoarcere lucrarea *Ricordi Romeni. Note di un viaggio in Transilvania e in Romania*, Parma, 1894, demascând politica de asuprire națională a autorităților austro-ungare și subliniind dreptatea cauzei românilor din Transilvania, care „luptă cu înverșunată disperare pentru drepturile lor naționale și ocupă, prin importanța lor numerică și intelectuală, cât și prin spiritul lor de sacrificiu, primul loc între celelalte naționalități din Ungaria” Acești bravi campioni ai rasei latine — preciza profesorul italian — descendenți direcți ai coloniștilor aduși de Traian în Dacia, au fost veacuri de-a rândul bastionul și scutul bătrânei Europe, pe care au apărat-o cu piepturile lor în calea tuturor invaziilor barbare. Zeloși

În Anglia, unde fostul subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor străine din cabinetul Gladstone, Lordul Edmund Fitzmaurice, scria în 1890 că: „atitudinea de provocare a minorității maghiare în contra românilor poate da naștere, dintr-un moment în altul, la tulburări sângeroase, cu urmări incalculabile” și că: „ungurii urmăresc o politică violentă și oarbă în contra naționalităților supuse Coroanei ungare și în

apărători ai drepturilor lor și ai propriei independențe, ei au rezistat totdeauna cu cel mai mare eroism contra tuturor încercărilor făcute pentru a le distruge existența națională” (...) „Lungile suferințe n-au făcut altceva decât au cimentat tot mai mult și au întărit în ei tenacitatea și vitalitatea lor deosebită, care își află o vie expresie în cele două maxime populare ale lor: *Apa trece, pietrele rămân* și *Românul nu piere* (Il Rumeno non perisce)”... Impresionat profund de atmosfera procesului de la Cluj, Roberto Fava mărturisea... „Îmi voi aminti toată viața mea ziua de 7 mai când s-a început procesul Memorandului: mulțimea imensă (aproape 20.000 români veniți din toate părțile —n.n.), care-i însoțea de la hotel «Ungaria» la localul Tribunalului, cu strigăte de *Să trăiască!* pe membrii Comitetului Național (...) femeile îngenunchind pe pământ și implorând cu mâinile împreunate, de la Dumnezeu, redarea patriei apăsate”...

Identificându-se deplin cu cauza românilor — „cea mai sfântă dintre cauze” — Roberto Fava nota: „Istoria, dreptul public, aspirațiile naționale, argumentele etnologice și etnografice, vocea conștiinței (...) strigă la urechea Europei adormite că e timpul acum să smulgă legendarul vâl de jale care acoperă pământul acelor scumpi și iubiți frați ai noștri”. Încrezător în victoria idealului românilor, R. Fava își și imagina „acea zi splendidă a unirii naționale a tuturor românilor; și dacă aceasta este pentru moment o simplă viziune, mâine ea va fi o realitate... Pentru a pregăti ziua aceea — preciza el — trebuie efortarea tuturor și toți trebuie să lucrăm... trebuie să înălțăm un strigăt al tuturor popoarelor” (Vezi și D. Braharu, *op. cit.*, p. 26 — 30).

În același timp, marele poet italian Giosuè Carducci, laureat al Premiului Nobel în 1906, adresa condamnaților de la Cluj călduroase cuvinte de îmbărbătare: „Românilor de dincoace de Carpați, de lângă Columna lui Traian, un salut pentru credința lor în viața nemuritoare a rasei noastre” („Ai Romani d'altre i Carpazi, da piè della Colonna Traiana, un salute per la fede nella vita immortale di nostra gente”) (Biblioteca „V. A. Urechia” fond Scrisori de solidaritate ale personalităților europene cu cauza națională a românilor, adresate lui V. A. Urechia, în anul 1894; cf. și Articole decupate din ziare străine, Mapa II).

contra românilor în special”,¹ în Anglia, cu ocazia judecării procesului de la Cluj, a fost organizată la Universitatea din Oxford o manifestație de simpatie, în favoarea românilor din Transilvania, la care au luat parte savanți, profesori iluștri, oameni de litere și numeroși studenți ai faimoasei universități engleze.

Renumitul filolog și romantist englez W.R. Morphill, care prezida întrunirea, într-un discurs de o înaltă ținută, a cerut concetățenilor săi să se alătore cu simpatie cauzei „unei nații plină de viață, energică și muncitoare, care nu cere decât să fie un element de cultură în sânul marii familii europene”.²

1 *Ibid.*, p. 82. Iată ce scria în anul 1890. În „Pall Mall Gazette” din Londra, lordul Edmund Fitzmaurice, fost subsecretar de stat la Ministerul britanic al afacerilor străine în guvernul Gladstone (1882—1885) și, apoi, ministru în guvernele Bannermann și Asquith: „Ungurii urmăresc o politică violentă și oarbă față de naționalitățile supuse Coroanei ungare și îndeosebi împotriva românilor. Această politică imprudentă și cu consecințe fatale a mers atât de departe încât nu ezit să afirm, la nevoie pot chiar să dovedesc, că dacă sunt pericole pentru Tripla Alianță și pentru pacea europeană, ele sunt în Transilvania, unde atitudinea provocatoare a minorităților maghiare (desigur omul politic britanic se referă la clasele dominante — n.n.) împotriva românilor poate să provoace dintr-o zi în alta tulburări sângeroase cu rezultate incalculabile” (Vezi și G. Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia. Scurtă privire asupra legăturilor anglo-române și asupra propagandei noastre în Engliera din trecutul îndepărtat până astăzi*. Cluj, 1923, p. 21-29).

Simpatizant statornic al cauzei românești, lordul Fitzmaurice a acordat lui George Moroianu un interviu publicat în «L'Independence Beige» din 22 ianuarie 1894, în care își exprima regretul față de spiritul intolerant al autorităților maghiare asupra și dezavua politica lor de deznaționalizare și maghiarizare a poporului român [*Ibid.*, p. 24).

2 G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne (Episodes et souvenirs)*, Paris 1933, p. 89—90. În cadrul unui mare miting de protest împotriva abuzurilor autorităților austro-ungare, organizat la 5 martie 1894 în palatul Universității din Oxford, împodobit cu 90 metri de tricolor românesc, profesorul W. R. Morphill a rostit în fața sutelor de studenți și profesori participanți un vibrant discurs de solidarizare cu cauza românilor transilvăneni. Scurt timp după aceasta, el transmitea doctorului Ioan Rațiu încurajări, și-și exprima admirația pentru lupta dreaptă a românilor transilvăneni, asigurându-i, totodată, de simpatia și sprijinul opiniei publice engleze: „Admirăm devotamentul dumneavoastră pentru viața națională. Vă dorim curaj și succes desăvârșit, că simpatia bărbaților noștri celor mai luminați nu vă va lipsi”.

Declarația lui Rațiu

Nu putem încheia acest capitol închinat procesului memorabil, care s-a dezbătut în vara anului 1894 în fața Curții cu Juri de la Cluj, fără a cita câteva fragmente din viguroasa și atât de demna declarațiune pe care șeful Partidului Național Român, Doctorul I. Rațiu, a citit-o în fața juraților maghiari, care aveau să hotărască asupra soartei conducătorilor românismului ardelean.¹

Dacă în arhivele prăfuite ale Justiției maghiare de la sfârșitul secolului trecut, rechizitoriul procurorului constituia actul de acuzare al procesului, ÎN FAȚA ISTORIEI ÎNSĂ, ADEVĂRATUL ACT DE ACUZARE ÎL CONSTITUIE DECLARAȚIUNEA D-RULUI RAȚIU.

„Ceea ce ne-a forțat pe noi și întregul popor român să publicăm și să difuzăm Memorandum-ul nostru, declara D-rul Rațiu, este faptul că atât legislația ungară cât și guvernul ungar ne-au convins în mod ferm că niciodată nu vom putea aștepta de la ei Dreptatea. Zadarnice au fost promisiunile de a se respecta drepturile noastre naționale, promisiuni ce ne-au fost făcute în diverse rânduri și în mod solemn, în zadar am încercat noi toate formele și căile legale. În zadar ne-am adresat tuturor autorităților competente. Exclusivismul de rasă a declarat război de exterminare limbii noastre și naționalității noastre. Nu ne mai rămânea decât o singură cale: de a ne adresa Capului Statului și opiniei lumii civilizate”.

Și Rațiu continua:

„Ceea ce se discută azi în fața juraților este însăși existența poporului român! Or, existența unui popor nu se discută, ea se afirmă!”²

Lipsiți de sacral drept al apărării, grație metodelor inchizitoriale aplicate de Președintele Curții cu Juri, Szentkereszty, luptătorii români pentru respectarea naționalității lor, s-au adresat Curții cu Juri prin glasul lui

1 E. Brote, *op. cit.*, p. 316 —318 (anexa 50); T. V. Păcățian, *op. cit.*, VII, p. 666-669.

2 E. Brote, *op. cit.*, p. 316 (anexa 50); T. V. Păcățian, *op. cit.*, VII, p. 668.

Rațiu, cu aceste cuvinte de o ținută impunătoare: „Nu ne cereți deci ca să ne facem complicitii acestui simulacru de proces, încercând din partea noastră să facem un simulacru de apărare. Prin violențe și prin insulte ați forțat apărătorii noștri să plece. Prin presă ați excitat contra noastră și contra întregului popor român, opinia publică maghiară, reprezentată prin juriul din Cluj. Am fost chiar violentați aici, după cum am fost terorizați azi și întotdeauna, dar mai ales după ce am denunțat lumii civilizate vexațiunile pe care le îndurăm. Cum poate fi deci vorba de judecată, de apărare, în sensul juridic al acestor cuvinte?! Nu! Faceți ce vă place. Sunteți stăpâni ai persoanei noastre fizice. Dar ceea ce vă scapă este conștiința noastră care este conștiința națională a poporului român!”¹

1 E. Brote, *op. cit.*, p. 317 (anexa 50); T. V. Păcățian, *op. cit.*, VII, p. 669. Iată în întregime declarația dr. Ioan Rațiu, 23 mai 1894, în fața juriului întrunit în a XVI-a ședință:

„Onorabilă Curte, domnilor jurați! Memorandul, pentru a cărui publicare și răspândire suntem trași ca niște făcători de rele înaintea acestei bare judecătorești, nu cuprinde, precum v-ați putut convinge, decât gravaminele poporului român, care ne-a trimis pe noi, ca să cerem scutul tronului pentru drepturile lui nesocotite și călcate în picioare.

Ceea ce ne-a silit pe noi și pe întregul popor român să facem acest demers este faptul, că atât legislațiunea, cât și guvernul, ne-a dus la convingerea nestrămutată, că în fața lor pentru noi vorbă de dreptate nu poate fi.

În zadar au fost toate promisiunile ce s-au dat în repetite rânduri pentru respectarea drepturilor noastre naționale!

În zadar am încercat toate formele și mijloacele legale!

În zadar ne-am plâns la toți factorii competenți ai statului!

Exclusivismul de rasă a declarat război de exterminare a limbii și naționalității noastre.

Nu ne mai rămăsese dar decât această singură cale a apelului la factorul suprem al statului și la opiniunea publică a lumii civilizate.

Față cu acest act, care nu conține decât curatul adevăr și este icoana credincioasă a suferințelor și nedreptăților seculare ce le îndură poporul român din Transilvania și Ungaria, trebuia ca regimul, ori să se desvinovătească, ori să se răsbune.

Desvinovățirea nu era cu putință — a ales calea răsbunării!

Ne-a împiedicat să ajungem la tron, și acum ne supune judecății acelora, contra cărora ne-am plâns.

Ceea ce discutăm aici, domnilor, este însăși existența poporului român.

Existența unui popor însă nu se discută — se afirmă.

De aceea nu ne e în gând să venim înaintea D-Voastră să dovedim, că

Este lesne de imaginat cât de puternică a fost surescitarea pe care a provocat-o în rândurile transilvănenilor români verdictul Curții cu Juri din Cluj, judecând după profunda

avem dreptul la existență.

Într-o asemenea chestiune nu ne putem apăra în fața D-Voastră nu putem decât să acuzăm în fața lumii civilizate sistemul asupritor care tinde să ne răpească ceea ce un popor are mai scump: legea și limba!

De aceea nu mai suntem aici acuzați — suntem acuzatori.

Ca persoane nu avem ce căuta înaintea acestei curți cu jurați fiindcă noi am lucrat numai ca mandatar ai poporului român, și un popor întreg nu se poate trage la bara judecătorească.

Plângerile poporului român nu pot fi judecate de un juriu exclusiv maghiar, care este și judecător și parte.

De aceea nu este de demnitatea poporului român de a se apăra în fața juriului din Cluj.

Într'adevăr aceasta e o chestiune politică și de stat, care rezultă dintr-un proces secular. De judecată dar nu poate fi vorba! Ne puteți osândi ca indivizi, nu ne puteți judeca ca mandatar ai poporului.

De altfel ați înțeles și D-Voastră, că aici nu poate fi vorba de drept, ci numai de forță. Lucrul acesta nici nu ați mai încercat să-l ascundeți, căci ați nesocotit până și formele legale cele mai elementare, cari se observă chiar pentru criminali înaintea curților cu jurați. Lumea va auzi cu uimire, că s-au putut judeca niște oameni de către o instanță judecătorească, fără ca să poată avea măcar apărători. Ați proclamat sus și tare, că forța biruie dreptul și nici că ați căutat să mascați în fața lumii aceea ce nu mai e judecată, ci executare.

Să nu ne cereți dar nouă să ne facem complici în acest simulacru de proces, încercând să facem din partea noastră un simulacru de apărare. Au fost siliți prin violență și insulte apărătorii noștri să se depărteze. S-a agitat prin presă opinia publică maghiară reprezentată prin juriul din Cluj, în contra noastră și a întregului popor român. Am fost violentați și aici și am fost terorizați totdeauna, cum suntem terorizați în toate de când am denunțat lumii civilizate asupririle ce le îndurăm. Mai poate fi dar vorba aici de judecată, de apărare în înțelesul juridic? Nu! Faceți ce vreți. Nevinovați suntem, dar D-Voastră sunteți stăpâni pe individualitatea noastră fizică, nu însă și pe conștiința noastră, care în această cauză este conștiința națională a poporului român. Nu sunteți D-Voastră competenți să ne judecați, ci este un alt tribunal, mai mare, mai luminat și desigur mai nepărtinitor care ne va judeca pe toți: e tribunalul lumii civilizate, care vă va osândi odată mai mult și mai aspru decât v-a osândit până acum.

Prin spiritul de intoleranță, printr-un fanatism de rasă fără seamăn în Europa, osândindu-ne, veți isbuti numai ca să dovediți lumii, că maghiarii sunt o notă discordantă în concertul civilizațiunei. Declar prin urmare, în numele meu și al colegilor mei acuzați, că pentru cuvintele arătate nu ne putem apăra” (T. V. Păcățian, *op. cit.*, VII, p. 668 — 669).

impresie pe care acest verdict a produs-o în țările îndepărtate din Occidentul Europei.

Temându-se de o reacție din partea atât de asupritei națiuni române, ungurii au sporit mai mult încă măsurile de opresiune, întărind în același timp aparatul polițienesc, pentru a împiedica și la nevoie a înăbuși în fașă orice încercare de cucerire a libertății naționale românești.¹

Neavând posibilitatea de a dezvălui opiniei publice de la tribuna Parlamentului starea de inferioritate manifestă în care se zbătea marea masă a poporului român, și aceasta din cauza greșitei politici de pasivitate și de abstențiune, strânși în cercul de fier al măsurilor extrem de riguroase privitoare la represiunea polițienească, măsuri care paralizau orice tentativă de manifestare colectivă, românilor nu le mai rămânea decât calea protestelor și a revendicărilor prin presă. Au fost însă suficiente primele manifestări românești pe acest tărâm, pentru ca imediat ungurii „liberali” să dezlănțuiască o acțiune violentă, menită să înăbușe orice veleitate de afirmare națională pe calea presei. Atât de grele erau condițiile de existență ale unei gazete românești în Transilvania, încât românii s-au văzut nevoiți să facă să apară ziarele lor la Arad (din punct de vedere administrativ unguresc Aradul făcea parte din Ungaria și nu din Transilvania) și chiar... la Budapesta.

Teroarea dezlănțuită împotriva ziariștilor care aveau curajul să proclame fățiș revendicările românești de libertate și de egalitate socială, era însă atât de violentă, încât ea era de natură să descurajeze pe foarte mulți intelectuali, bine intenționați, îndemnându-i să renunțe la exprimarea prin presă a durerilor poporului român.

Teroarea n-a reușit însă să înăbușe cu desăvârșire strigătul de revoltă al românilor împotriva nedreptății care dura de un mileniu.

1 Teama autorităților din Austro-Ungaria de o eventuală ridicare la luptă a românilor din Transilvania este confirmată de declarațiile făcute de Hieronymyi, ministrul de interne și de G. Wekerle, primul ministru al Ungariei, prin care cer românilor „să conlucreze cu noi (= ungurii — n.n.) la consolidarea națiunii și înflorirea patriei”, publicate de E. Brote, *op. cit.*, p. 330 — 335 (anexele 54 — 55), după „Pester Lloyd”, din 20 iulie 1894, și „Neue freie Presse”, din 6 august 1894.

Dovada ne-o face numărul din ce în ce mai mare de condamnări pentru delikte de presă și delikte politice, la care au fost supuși românii transilvăneni cu începere de la 1884. Prin grația Curților cu Juri și a tribunalelor ungurești, 107 români au fost condamnați să ispășească 63 de ani închisoare în deceniul de la 1884—1894.¹ Ei nu s-au descurajat însă, și au continuat să proclame dreptul la o viață liberă a congenerilor lor. Alte 255 condamnări, de data aceasta întrunind 134 ani închisoare, au venit să confirme teroarea și să înăbușe revolta în deceniul care a urmat.²

Odată porniți pe povârnișul patimilor oarbe, nimic nu-i mai putea opri pe unguri de la nefasta lor operă de împilare, închisorile gemeau de deținuți politici români, care erau tratați la fel cu cei mai odioși criminali de drept comun.

Iată ce scria Felix Leseur în «La République Française» din 22 iulie 1893, cu privire la regimul pe care ungurii îl aplicau în închisoare marelui patriot român Vasile Lucaciu: „Dl Lucaciu, acest nobil patriot a cărui unică crimă este aceea de a lupta fără preget pentru libertățile Transilvaniei românești, și care a fost condamnat pentru acest fapt, de către tribunalele din Seghedin și din Satu Mare, la închisoare politică, își ispășește pedeapsa într-o «carcero duro» din Satu Mare. Printr-un rafinament al cruzimii, el a fost închis în aceeași celulă cu un criminal de drept comun, condamnat la 30 ani închisoare, pentru asasinat”.³

1 E. Brote, *op. cit.*, p. 415 — 445. Numai la Curtea cu jurați din Cluj, între 1885—1894, s-au judecat 50 procese de presă „în care au fost condamnate vreo jumătate de sută de persoane, la mai bine de 50 de ani închisoare și 10.000 florini amendă” (Eugen Brote, *Die Rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn*, p. 90).

2 Istoricul I. Lupaș, referindu-se la procesele intentate românilor scria: „Numai în răstimpul din aprilie 1906 până în august 1908 mai mulți publiciști și conducători politici ai românilor ardeleni au fost osândiți la 124 ani, 6 luni și 27 zile temniță de stat, iar suma totală a amenzilor în bani a depășit cifra de 200.000 coroane aur” (I. Lupaș, *Istoria Unirii românilor*, București, 1937, p. 339).

3 Vezi articolul *Magyars et non magyars*, în «La République Française» din 22 iulie 1893, unde, în continuare, se scrie: „I se servește o mâncare atât de rea din care el nu mănâncă decât pâinea, și starea lui este așa de lamentabilă încât episcopul ungur din Satu Mare, monseniorul Meszhery,

După ce descrie toate chinurile la care în mod voit era supus părintele Lucaciu în celula sa, Leseur își termină articolul cu strigătul de revoltă care era și acela al întregii Europe civilizate: „Și această sălbăticie se petrece în centrul Europei noastre civilizate!”... al acelei Europe pe care ungurii se cred predestinați a o stăpâni în virtutea unei misiuni divine!...¹

De la Menotti Garibaldi la Dl Horváth

Chiar și cei mai sinceri prieteni ai Ungariei nu și-au putut stăpâni revolta împotriva barbariilor comise în Transilvania de urmașii lui Árpád.

Cu ocazia Congresului Internațional al Păcii de la Roma (1891), Menotti Garibaldi, fiul lui Giuseppe Garibaldi, eroul național al Italiei, îl apostrofează pe deputatul ungar Pulzsky, cu următoarele cuvinte, care și-au păstrat actualitatea și în deceniile care au urmat și din nefericire își mai păstrează și astăzi o tristă actualitate: „Tatăl meu a simpatizat cauza ungurilor și a susținut-o crezând că ungurii vor da un bun exemplu de liberalism. Dar ungurii nu sunt demni de simpatia Italiei, pentru că ei asupresc în chipul cel mai barbar trei milioane frați de-ai noștri”.²

Dl Horváth, în opusculul său polemic, destinat desigur în intenția sa să răstoarne masiva construcție a lui Seton-Watson închinată istoriei românilor, la fel cu toți ceilalți concetățeni ai săi care s-au ocupat de problema transilvăneană, omite cu bună știință să vorbească de nesfârșita serie de prigoniri exercitate de unguri împotriva românilor din Transilvania, și pe care înșiși prietenii Ungariei le-au taxat drept „acte barbare”. Cu acea lipsă de abilitate și de scrupule caracteristică lucrărilor

cumnatul lui Kossuth, impresionat de neomenia autorităților maghiare, a cerut autorizația de a trimite alimente prizonierului. Ministrul Justiției nu numai că a refuzat episcopului categoric această autorizație, dar a dat ordin ca doctorul Lucaciu să fie supus regimului celui mai sever din închisoare. Și asta nu este totul. Domnul Lucaciu suferă de febră provocată de aerul pestilențial din celulă. Medicul penitenciarului a cerut un tratament mai îngăduitor pentru bolnav, dar el s-a izbit de un refuz brutal”.

¹ *Ibid.*

² G. Moroianu, *op. cit.*, p. 104.

propagandistice, autorul polemicii cu Seton-Watson are curajul de a-i acuza pe români... că nu s-au resemnat cu soarta, pe care le-o creaseră ungurii, invadatori ai pământului fostei provincii Dacia.

Același domn Horváth, ca și mulți alți publiciști unguri contemporani, fără a nega atrocitățile pe care guvernauții de la Budapesta le-au comis asupra românilor transilvăneni la sfârșitul secolului trecut, încearcă să disculpe oarecum pe autorii flagrantelor injustiții, acuzându-i pe românii liberi de dincoace de Carpați, de a fi dus o politică de subminare a monarhiei austro-ungare.

Profesorii de la Budapesta acuză guvernele de la București și pe regele Carol I, în special, de a fi încercat să producă „separarea Transilvaniei de Ungaria” (These concentric Rumanian attacks were all directed against the Magyars, and their object was to separate Transylvania gradually from the Hungarian Crown).¹

Nimic mai inexact — nimic mai fals.

Cel mai superficial cunoscător al politicii externe pe care a dus-o regele Carol I, de la întemeierea regatului în 1881 și până la izbucnirea războiului mondial, adică până la moartea sa, știe cât de legat era monarhul României², prinț de Hohenzollern, de Puterile Centrale.

Dl Horváth³, ca și toți ceilalți scriitori unguri contemporani, știe prea bine că românii au fost puși de multe ori în situațiunea de a se dezinteresa oficial de revendicările fraților lor din Ungaria, pentru a salva interesele superioare de stat ale Regatului României.

Pentru a menține bunele relații cu monarhia austro-ungară, politicienii români nu o dată au fost nevoiți să înăbușe în ei

1 Horváth Eugene, *Transylvania and the history of the Rumanians. A reply to Professor R. W. Seton-Watson*, Budapest, 1935, p. 76.

2 În timpul procesului *Memorandului*, Kálnoky, ministrul de externe austro-ungar, învinuia pe fruntașii memorandiști Rațiu, Lucaciu, Coroianu, Brote ș.a. că întrețin legături cu regele și oamenii politici din România (Biblioteca Academiei Române, secția manuscrise, fond Gh. Cantacuzino, nr. 88674).

3 Horváth Eugene, *op. cit.*, p. 76.

glasul inimii, spre a-l face auzit numai pe acela al rațiunii.¹ Opinia publică din România, pe care considerațiunile de politică externă nu o puteau opri de a se solidariza cu suferințele românilor de peste munți², s-a aflat de multe ori,

1 Semnificativ în acest sens este raportul lui M. d'Serstevens, diplomat la Legația Belgiei din București, care, referindu-se la conduita guvernului român în timpul procesului de la Cluj, transmitea următoarele: „Guvernul român nu s-a îndepărtat de la linia de conduită pe care a adoptat-o de a se abține de la orice fel de ingerință în treburile Transilvaniei. El dorește să mențină relații amicale cu Austro-Ungaria. Totuși, curentul de simpatie care se manifestă în rândurile populației românești în favoarea fraților lor transilvăneni oprimați este atât de accentuat, încât guvernul de la București nu a crezut până în prezent să poată reprima orice agitație”. (Arh. St. București, Colecția microfilme Belgia, rola 39, c. 193—196. Le Ministère des Affaires Étrangères et du Commerce Extérieur. Correspondence politique. Legations, vol. 9, doc. 94 lb. franceză).

2 Iată, de pildă, ce raporta ministrul plenipotențiar al Italiei la București, Curto Passi, imediat după pronunțarea sentinței în procesul memorandiștilor de la Cluj: „Sentința, pronunțată de Colegiul de judecată a exasperat populația. A doua zi după pronunțarea sentinței, numeroase grupuri de studenți au străbătut principalele străzi ale orașului proslăvind pe frații de peste munți” (Arh. St. București, Colecția microfilme Italia, rola 22, c. 839—842). Doi ani mai devreme, în 1892, secretarul legației Turciei din București, Kara Theodory, raporta ministrului de externe Said Pașa următoarele: „Cert este că agitația în favoarea românilor din Ungaria și Transilvania, care durează deja de mai mulți ani, a sfârșit prin a lua un caracter acerb și foarte violent și ceea ce este mai grav e că la ora actuală personalități oficiale, magistrați, deputați nu se feresc să discute și să înfiereze sus și tare uneltirile maghiare (...). S-au ținut diferite mitinguri în aproape toate orașele importante ale României. La București, studenții pregătiseră o manifestație „demonstrativă” pentru după-amiaza zilei de duminică, 14/26 (iulie 1892, n.n.) care coincidea cu înmormântarea lui Dimitrie Brătianu, liderul Partidului Național-Liberal (...). Sediul legației Austro-Ungariei continuă să fie păzit de numeroși sergenți ai orașului și, într-adevăr, se veghează ca în oraș să domnească cea mai mare ordine și ca nimic să nu poată tulbura bunele raporturi ale guvernului român cu cel al Austro-Ungariei. După cum am avut onoarea să raportez în alte ocazii, atitudinea ungarilor și durițările lor față de românii din Transilvania au generat de mai multă vreme în Regat un sentiment de durere și de profundă simpatie pentru frații de dincolo de Carpați și au provocat agitații îndeosebi în rândul tineretului liceal și universitar. Ultimele incidente de la Cluj și Turda au rupt orice îngrădire și sunt regretabile manifestațiile ostile monarhiei austro-ungare. Ieri, cu toate măsurile preventive ale autorităților, studenții de la Iași au pătruns în curtea Consulatului imperial și regal pentru a da citire și a afișa pe pereții acestei reprezentanțe un protest

din această cauză, în conflict direct cu guvernele de la București.

Un episod din viața politică românească din epoca procesului Memorandum-ului este întru totul edificator în această privință.

În momentul în care furia ungarilor s-a dezlănțuit năvalnică împotriva națiunii române din Ungaria, era la guvern în România, Partidul Conservator, sub președinția lui Catargi. Conform liniei de conduită pe care și-o impuseseră toate guvernele regelui Carol I (după intrarea României în Tripla Alianță — n.n.), guvernul lui Catargi s-a ferit să intervină în procesul care se dezbătea la Cluj, ferindu-se totodată să ia atitudine în fața condamnărilor aspre pronunțate de Curtea cu Juri din acel oraș. Partidul Liberal a atacat vehement guvernul conservator pentru indiferența pe care a manifestat-o cu privire la soarta congenerilor lor din Transilvania.¹ A fost, însă, suficient ca Partidul Liberal să preia frâiele guvernării, pentru ca el să se integreze în linia politică a predecesorilor lor, atât de aspru criticați odinioară. Mai mult însă, Dimitrie Sturdza, șeful Partidului Național Liberal și președinte al Consiliului de Miniștri a fost pus în situația de a retracta, într-un discurs ținut la Iași², atacurile sale împotriva Austro-Ungariei, fapt care a determinat presa din acele vremuri să-l acuze de conivență cu guvernul ungar al lui Bánffy.

injurios și amenințător împotriva barbarilor maghiari” (Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 22, c. 867 — 869).

La 4 iunie 1894 a avut loc la București un mare miting de protest, prilej cu care 423.837 persoane au semnat un manifest-apel adresat opiniei publice europene prin care se demasca politica de deznaționalizare a românilor din monarhia austro-ungară (*An das Forum Europas. Ausruf des am 4. Juni 1894 zu Bukarest abgehaltenen National Meeting's der Bürger des Kgr. Rumäniens in Angelegenheit der rumänischen Frage in Ungarn und Siebenbürgen*, București, 1894).

1 Vezi Discursul lui D. A. Sturdza, președintele Partidului Național Liberal, rostit în Senat la 27 nov. 1893 (E. Brote, *op. cit.*, p. 274 — 287 (anexa 46).

2 Vezi Discursul rostit la Iași de D. A. Sturdza la 13 oct. 1895, în „Voința națională”. București, XXI (1895), nr. 2363 (19 octombrie), p. 2; „Lupta”, an XII, nr. 2699, 20 oct. 1895.

Regele Carol I și românii ardeleni

Sufletul acestei politici de apropiere de Austro-Ungaria (de care România era, de altfel, legată printr-un tratat formal de alianță militară) era însuși regele Carol I, a cărui atitudine de loialism față de Puterile Centrale s-a manifestat și în faimosul Consiliu de Coroană din 3 august 1914, când, împotriva voinței exprimate de rege. România s-a declarat neutră.¹

„S-a afirmat de multe ori, zice dl George I. Brătianu în *Politica externă a regelui Carol I*, că această discuție dramatică (din Consiliul de Coroană), a creat pentru regele Carol un veritabil caz de conștiință și că hotărârea Consiliului de Coroană a grăbit sfârșitul său.²

Cum se poate, deci, susține, cu bună credință că România și în special că regele ei, Carol I de Hohenzollern, au subminat bazele monarhiei austro-ungare prin sprijinul acordat naționalității românești asuprite din Transilvania?...³

1 Alexandru Marghiloman, *Note politice 1897-1924*, vol. I (1897-1915), București. 1927, p. 230; „Adevărul”, 25 dec. 1932.

2 G. I. Brătianu, *La politique extérieure du roi Charles Ier de Roumanie*, București, 1940, p. 37.

3 Ca Hohenzollern, regele Carol I a militat desigur pentru apropierea României de Germania, dar, ca șef al statului roman, el nu a cutezat să nesocotească interesele naționale, să împiedice procesul obiectiv de formare a statului național unitar roman. Teodor Mihályi în amintirile sale arată că însuși regele Carol I „în dorința lui de a asigura o mai bună soartă romanilor din Transilvania”, le-a sugerat să inițieze acțiunea din 1892; cert este însă că în cadrul întâlnirii din 9/10 august 1895 în stațiunea balneară de la Ischl cu împăratul Franz Iosif, suveranul României „a cerut cu acest prilej eliberarea deținuților politici condamnați în procesul Memorandumului” (Vezi T. Mihályi, *Amintiri politice despre Unire*, în revista „Generația Unirii”, București, nr. 3, 20 iunie 1929). Același fruntaș politic transilvănean mărturisea că într-una din cele 22 de audiențe avute la Carol I, acesta și-a exprimat convingerea sa intimă că Transilvania se va alipi într-o zi la România, prin izbânda principiilor de dreptate” și că la sfârșitul audienței i-a oferit o fotografie cu o dedicație care sintetiza programul său politic privind Transilvania: „răbdare și încredere” (*Ibid.*).

Pentru preocuparea constantă a regelui Carol I față de soarta românilor din Transilvania semnificativă este declarația făcută ministrului de finanțe al Franței, aflat în vizită la București, în 1903: „Nu putem să ne dezinteresăm de soarta a trei milioane de români din Transilvania și Banat. Dacă se urmărește deznaționalizarea lor, noi nu vom rămâne nepăsători; eu

Este cea mai sfruntată negare a evidenței și a adevărului istoric. Dar oare adevărul constituie el un obstacol în calea propagandei maghiare?

Dl Horváth și ceilalți *ejusdem farinae* știu prea bine că nici regele României, nici guvernele regatului român și nici chiar opinia publică românească, înflăcărata opinie publică românească, pe care soarta românilor de dincolo de munți o făcuse să-și manifeste în mod călduros solidaritatea față de frații transilvăneni asupriți în chipul cel mai neomenos, nu au reclamat niciodată dezlipirea Transilvaniei de monarhia austro-ungară și alipirea ei la România.

Până și Dimitrie Sturdza, ale cărui atacuri violente împotriva ungarilor provocaseră protestul guvernului de la Budapesta, declara în chip formal că „nici o persoană rezonabilă din România nu visează să cucerească Transilvania”.¹

Sensibili la suferințele românilor transilvăneni, românii de dincoace de munți, liberi de a-și formula păsurile, reclamau pentru frații lor ardeleni, a căror libertate de exprimare era încătușată de casta conducătoare a magnaților unguri, doar „egalitatea completă cu națiunea ungară, libertatea de a se adresa împăratului și încetarea acțiunii de maghiarizare” (D. Sturdza).²

Profesorii de la Budapesta le știu prea bine toate acestea, dar pentru a apărea în ochii străinătății în ipostaza de victime, denaturează cele mai elementare și mai simple evenimente.

Propaganda ungurească

Propaganda de la Budapesta, după cum se exprimă

ii voi sfătui, așa cum am făcut-o de altfel întotdeauna, să renunțe la politica de pasivitate și să reziste pe teren electoral și pe acela al activității parlamentare, continuând să-și manifeste loialitatea. Se pare că aceste puncte de vedere prind viață în Transilvania, unde constat, cu o mare satisfacție, o renaștere a spiritului național românesc” (*Memoriile regelui Carol I al României*, vol. V, p. 11; I. Lupaș. *Regele Carol I și Transilvania*, în „Gând românesc”, an VII, 1939. nr. 7 - 9, p. 131).

1 Eugen Brote, *op. cit.*, p. 286 (anexa 46).

2 *Ibid.*, p. 284.

publicistul român C. Graur, nu este o creație recentă, provocată de urmările războiului mondial; acolo, propaganda a fost practică în întotdeauna. OLIGARHUL MAGHIAR SE NAȘTE PROPAGANDIST!

Dacă autorii maghiari pe care îi preocupă chestiunea Transilvaniei (și pe care autor maghiar nu-l preocupă această chestiune?) și-ar fi dat cu adevărat silința să afle care sunt cauzele reale ale prăbușirii monarhiei habsburgice și ale destrămării Ungariei, ei n-ar fi trebuit să se ducă să le caute dincolo de graniță căci le-ar fi găsit în înseși foliantele istoriei poporului unguresc.

Neînțelegerea față de aspirațiile legitime ale naționalităților conlocuitoare, metodele brutale de represiune a celor mai elementare, mai firești și mai inofensive manifestări naționale, politica violentă de asimilare forțată, campania furibundă de maghiarizare și de deznaționalizare a unor neamuri care aveau rădăcini mai adânci decât ungurii în pământul Transilvaniei, iată cauzele reale ale prăbușirii conglomeratului eteroclit care constituia monarhia dualistă.

Marele om politic francez Gambetta a afirmat-o în termeni categorici: „UNGURII SUNT ACEI CARE PRIN VIOLENȚA GUVERNĂRII LOR FAC SĂ IA NAȘTERE CHESTIUNEA ROMÂNEASCĂ”.¹

În ziua în care aceste metode monstruoase de guvernare au putut fi cunoscute de lumea civilizată, chestiunea românească a încetat de a mai fi o chestiune pur locală, intrând în făgașul problemelor de ordin european.

Dezvăluirea lor a produs stupefacție în rândurile lumii din Apus, nu numai prin faptul că ele constituiau o pată pe blazonul civilizației europene, dar pentru că ele contrastau în chip flagrant cu imaginea pe care și-o făurise Apusul despre liberalismul mijloacelor de guvernare ale Ungariei.

Înăuntrul frontierelor, ungurii urmăreau cea mai brutală politică de deznaționalizare a românilor, a slovacilor și a celorlalte naționalități, iar peste hotare, ei nu se sfiau să compare liberalismul legilor lor cu acela al legilor engleze și

¹ Constantin Graur, *Cu privire la Franz Ferdinand*, București, 1935, p. 440.

americanel...

În Statele Unite, conferențiarilor propagandiști unguri făceau să se aplaude atât de larga lege a naționalităților, în timp ce în Transilvania nemeșii unguri trimiteau la pușcărie pe românii care îndrăzneau să ceară aplicarea acestei legi, rămasă literă moartă *ab initio*.

Atât de siguri erau maghiarii că propaganda lor în străinătate reușise să le creeze o faimă de „campioni ai libertăților”, încât chiar în clipa în care apăreau în Occidentul Europei primele articole de solidarizare cu cauza românilor din Transilvania, un ziar unguresc, comentând asprul verdict din procesul Memorandum-ului, regreta timpul când vechiul și „bunul obicei” de a se atârna capetele trădătorilor la porțile orașului, era încă în vigoare!

O lună numai după judecarea procesului de la Cluj, Ministrul de Interne Hieronimy dizolva Partidul Național Român, interzicând sub cele mai aspre sancțiuni orice activitate în cadrul partidului desființat.¹ Era o nouă și grea lovitură dată națiunii române din Transilvania, formată în quasiunanimitatea ei din țărani, căreia i se refuza în felul acesta până și posibilitatea de a-și avea o reprezentanță centralizatoare a revendicărilor și un organ al formulării lor.

Guvernarea lui Désider Bánffy

Sub guvernarea baronului Désider Bánffy, care a prezidat Consiliul de Miniștri timp de patru ani, din ianuarie 1895 până în februarie 1899, politica de maghiarizare prin violență a atins apogeul. Bánffy nu făcea nici un secret din principiile sale ultrașovine.

„Politica mea șovină, clama el, este o năzuință irezistibilă către un scop determinat și către atingerea lui cu orice preț. Acest scop este crearea unui stat unguresc unitar și cu o singură limbă (Der Aufau des einheitlichen, einsprachigen ungarischen Staates).²

1 Vezi ordinul guvernului ungar pentru dizolvarea Partidului Național Român din Transilvania, la Eugen Brode, *op. cit.*, p. 319 (anexa 51).

2 Același campion al politicii de maghiarizare declara cu cinism: „În

Acest program echivala pur și simplu cu desființarea nației române ca atare căci, prin esența sa, statul unitar exclude posibilitatea coexistenței mai multor naționalități.

Când un prim-ministru ungar proclama deschis un astfel de program de guvernare, lesne își închipuie oricine care erau metodele pentru înfăptuirea acestui program!

Alegerile electorale efectuate în timpul guvernării lui Bánffy au rămas de pomină, lăsând cu mult în urmă tot ce s-a înfăptuit pe tărâmul fraudelor și al corupției politice în acest „paradis al corupției electorale”.

Rezultatul acestei furii dezlănțuite împotriva naționalităților s-a putut constata imediat după alegeri. Milioanele de nemaghiari locuind în Ungaria și constituind 54% din întreaga populație au reușit să trimită în Parlament un singur deputat.

De altfel, recrudescența prigoanei împotriva naționalităților coincidea cu serbările milenarului instalării ungarilor în Europa Centrală, care au avut loc cu mare fast în 1896, prilej pentru manifestații zgomotoase în favoarea Ungariei milenare — stat unitar — și împotriva milioanele de nemaghiari.¹

Transilvania nu există români. În Transilvania există populații de rasă română, ceea ce este cu totul diferit” (Charles Benoist, *Souvenirs*, vol. II (1894— 1902), Paris, 1931, p. 367).

1 Cu acest prilej, Comitetul Executiv al Congresului Naționalităților din Ungaria a lansat un manifest protest, în care românii, slovaci, sârbii din monarhia austro-ungară își exprimau categoric împotrivirea față de serbările milenare, a căror organizare de către autoritățile maghiare o apreciau ca fiind „o amăgire optică” pregătită pentru seducerea Europei, menite „să demonstreze” existența în Ungaria doar a națiunii politice maghiare, că „popoarele nemaghiare ale Ungariei într-atât s-au asimilat cu maghiarii, încât subjugarea lor de acum o mie de ani o reclamă ele înseși ca o fertilitate îmbucurătoare”, că „popoarele Ungariei sunt unite și îndestulate”. Subliniindu-se că „majoritatea popoarelor este neîndestulată”, naționalitățile sârbă, slovacă și română precizau, și în acest an 1896, că existau „ca națiuni vii, individuale, în faptă și în realitate deosebite, înzestrate cu toate atributele naționale, cu corpuri naționale, care nu numai în decurs de o mie de ani, ci într-un timp cu mult mai îndelungat ne-am conservat ființa noastră națională, personalitatea noastră națională, limba noastră națională, obiceiurile, moravurile, sentimentele și conștiința noastră națională și că avem voința clară și hotărâtă de a exista tot așa și pe viitor”.

Drept urmare, declarau solemn că „la aceste sărbători de caracter exclusiv național maghiar, în multe privințe foarte vătămătoare pentru noi, nicidecum nu luăm parte, ci, din contră, protestăm în contra acestor

Acest mit al statului ungar unitar în cadrul Coroanei Sf. Ștefan, pe care ungurii l-au proiectat pe ecranul viitorului ca pe un ideal ce trebuie realizat, este cea mai absurdă idee care a putut vreodată să călăuzească acțiunile unui guvern.

Ungurii au găsit la venirea lor în Europa o seamă de națiuni. Acestea s-au bucurat de o vitalitate atât de puternică, corespondența între pământul locuit de ele și caracterul lor național era atât de intimă, încât ungurii nu au reușit să-i asimileze prin deznaționalizare.

A contribuit desigur la crearea prăpastiei între unguri și popoarele nemaghiare și concepția exclusivistă de guvernare a maghiarilor: nația — castă nobiliară — cu excluderea maselor fără blazon, adică a quasiunanimității românilor, slovacilor și sârbilor. Cauza principală a neasimilării milioanele de români, în ciuda unei dominații ungurești milenare, rezidă, însă, în formidabila vitalitate a poporului născut din amestecul vigoriei romane cu forța poporului dac, complex mereu înprospătat în cursul veacurilor cu sângele viguros al barbarilor, care, pe măsură ce se așezau în mijlocul maselor țărănești daco-romane, erau asimilați de aceștia.

Nimic nu-i apropia pe români de unguri. Dimpotrivă, totul îi despărțea: de o parte, dulceața limbii latine, de alta, asprimea limbii fino-ugrice a unguirilor plină de asperitățile consoanelor duble (csopdes, scipked, szeg), limbă atât de diferențiată de toate celelalte graiuri europene¹, de o parte caracterul mândru,

însenări înșelătoare...” („Tribuna”, 1896, nr. 87; vezi și T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. VIII, p. 791). În cadrul mitingurilor de la Viena — 9 iunie 1896, precum și al aceluia de la Paris — 11 iulie 1896, naționalitățile aliate din Austro-Ungaria au protestat vehement împotriva serbărilor mileniului (Vezi Șt. Pascu, *Un meeting de protestation à Vienne contre les fêtes du millénaire hongrois (1896)*, în «Revue de Transylvanie», V, 1939, nr. 3, p. 301 — 368).

1 Tocmai această diferență de structură a limbii maghiare a constituit o barieră lingvistică pentru români, fapt recunoscut și de către Zsigmond Reiner care afirma: „cât sunt de străini acești locuitori de limbă românească și, firește, de contactul cu statul maghiar, o arată împrejurarea corespunzătoare indicațiilor statistice — că, dintre toate naționalitățile Ungariei, limba maghiară e mai puțin răspândită printre români. După recensământul din 1900, în timp ce dintre germanii din Ungaria (inclusiv Transilvania — n.n.) 30,7%, dintre slovaci 15%, dintre sârbi 11%, abia 8,7%

orgolios (hautain) al rasei maghiare (*les magyars ont rarement pratiqué la vertu de la modération*», spune despre urmașii lui Árpád Wickham Steed), de alta firea blândă și atât de modestă a țărânului român.

Contrastele acestea au săpat prăpastia între cele două națiuni, pe care destinul le-a făcut să conlocuiască pe același pământ. Duritatea tratamentului la care au fost supuși românii, din primele clipe ale invaziei, din partea castei nobiliare maghiare a lărgit într-atât prăpastia între cele două națiuni, încât într-o zi s-a ajuns la situația ca nici o punte să nu mai poată fi aruncată deasupra ei pentru a-i apropia.

Ungurii socoteau că dacă vor înăspri la maximum duritatea tratamentului, vor reuși să obțină în câteva decenii ceea ce n-au reușit să realizeze în timpul unui mileniu de stăpânire violentă.

Greșeli capitale

Era o greșeală de perspectivă istorică. Această greșeală face parte din însăși firea poporului unguresc. Unghiul pur obiectiv sub care ungurii își imaginează evoluția istorică a fost admirabil caracterizat de Ed. de Laveleze în «*La Revue des Deux Mondes*» în 1866: „Maghiarii, spune el, nu zăresc decât ceea ce este conform cu dorințele lor, pentru ceea ce contrariază aceste dorințe ei sunt orbi”.

Nimic mai greșit decât a-ți închipui că ceea ce n-a putut să desăvârșească prin prigoană timp de 1.000 de ani „când românii au fost osândiți să trăiască mai mult sub pământ” (expresia este a scriitorului ardelean Liviu Rebreanu), vei reuși să înfăptuiești într-un secol în care, în ciuda zidurilor chinezești ridicate de maghiari, lumina civilizației pătrunsese până în satele cele mai îndepărtate ale Transilvaniei!

Toți guvernânții unguri au stăruit, însă, în această greșeală, susținând că salvarea Ungariei este în funcție directă de deznaționalizarea naționalităților nemaghiare. Aceasta era mentalitatea întregii clase suprapuse la sfârșitul veacului al

XIX-lea și ea a fost transmisă din generație în generație. Ardoarea și zelul în punerea în aplicare a acestei metode echivala cu un certificat de patriotism.

Sacrificarea naționalităților pe altarul mitului Coroanei Sf. Ștefan a fost principiul director al întregii politici interne ungurești în cadrul Monarhiei dualiste. Diferența între moderați și șoviniști era doar o simplă deosebire de metodă nu însă și de program. Primii cereau ca sacrificarea naționalităților să fie consimțită voluntar de acestea, cei din categoria a doua preconizau metoda violenței. *«C'était la même Jeannette, mais autrement coiffée»*.

Astfel, însuși Coloman Szeli, a cărui guvernare în 1899 este un model de moderație, în comparație cu aceea precedentă a baronului Désider Bánffy, după ce se declară adeptul statului maghiar unitar, clamează cu tărie că *„ungurii nu vor admite niciodată ca să se facă din țara lor o pseudoconfederație elvețiană, ei fiind decise să lupte prin foc și sabie contra unor asemenea tendințe”*.

Sub noul regim al „moderațiunii”, instaurat în 1899, românii neabstenționiști dimpreună cu celelalte naționalități nemaghiare reușesc să trimită în 1901 un număr de 5 deputați!...¹

Românii reintră în arena politică

Anul 1905 este un an de o importanță covârșitoare pentru evoluția politică a românilor transilvăneni. Într-adevăr, după ce au dus o politică stearpă de pasivitate și abstențiune, echivalând într-un regim autocrat și despotic cu autodesființarea politică, românii se hotărăsc să reintre în arena politică², alături de celelalte naționalități persecutate, sârbii și slovacii, pentru a face să triumfe ideea de libertate și

1 Raportând acest număr de deputați la numărul populației românești, majoritară în Transilvania, reieșea: un deputat la 564.200 locuitori (vezi T. V. Păcățian, *op. cit.*, VIII, p. 856).

2 În cadrul Conferinței de la Sibiu, din 10 ian. 1905, Partidul Național Român din Transilvania a hotărât o nouă tactică de luptă, *noul activism politic*, impusă de noile condiții interne și internaționale (T. V. Păcățian, *op. cit.*, VIII, p. 165— 174).

de egalitate. Lupta cot la cot cu sârbii și slovacii era, după un deceniu, aplicarea pe teren a alianței încheiate în 1859 între cele trei naționalități oprimăte, precursora Micii Antante de mai târziu.¹

Lupta avea să fie dintre cele mai dificile, deoarece ungurii erau hotărâți să realizeze în practică „himera Statului unitar exclusiv maghiar”, după cum o numește prințul Valentin Bibescu², acest ideal irațional și illogic al ungarilor.

Maghiarizarea prin violență

Parlamentul din Budapesta votează maghiarizarea numelor orașelor și satelor transilvănene³; el ia măsuri pentru maghiarizarea în masă a numelor românești de familie.⁴ Stațiile de cale ferată purtând vechi nume românești sunt botezate cu numiri exclusiv maghiare. Toate acestea pentru a da ținuturilor locuite de români un climat eminamente unguresc.

Regimul presei se înăsprește. Ziarele românești sunt interzise de a fi difuzate. Nici o gazetă nu poate apărea fără o prealabilă cauțiune. Cine îndrăznește să discute un simplu proiect de lege și să ia atitudine împotriva lui este sancționat (cazul editorului Branik din Ujvidék). Cine se încumetă să afirme că o lege specială derogă de la principiile stabilite de

1 La 10 august 1895, a avut loc la Budapesta Congresul naționalităților română, sârbă și slovacă care a adoptat hotărârea de a lupta într-o strânsă alianță pentru apărarea individualității lor, a drepturilor lor naționale (*Ibid.*, vol. VII, p. 762 — 769J).

2 Vezi Scotus Viator (R. W. Seton-Watson), *La Persécution politique en Hongrie (Appel à l'opinion publique)*, Paris, 1908. Ediția franceză a lucrării a fost tradusă din engleză și prefăcută de prințul Antoine Valentin Bibescu.

3 T. V. Păcățian, *op. cit.*, VIII, p. 27 — 29. Despre acțiunea inițiată în anul 1897 de guvernul Bánffy Désider, vezi și Vasile M. Theodorescu » *Transilvania sub maghiari și români*, București, 1941, p. 72 — 82.

4 În anul 1898 a apărut lucrarea lui Simon Telkes, *Hogy magyarosítsuk a vezeték neveket? (Cum să maghiarizăm numele de familie?)*, în care se arată că „numele maghiar este un fel de crez politic pentru fiecare maghiar”... „Maghiarizarea numelui este un jurământ de fidelitate, un legământ patriotic”. Deja până în anul 1896 se schimbaseră 14.000 de nume.

legea naționalităților este pur și simplu întemnițat (cazul a trei editori români condamnați: doi, la câte 18 luni închisoare și unul la 10 luni, pentru faptul de a fi criticat faimoasa lege Apponyi, prin care se maghiariza aproape complet învățământul școlar).¹

Orice articol în favoarea naționalităților asuprite era taxat drept „excitare împotriva nației ungare” și autorul era pedepsit cu închisoare și amenzi însemnate.

„Persecuția, spunea Seton-Watson în 1907, a fost împinsă până la atari limite, încât găsești cu greu un singur ziarist român scriind la un ziar politic, care să nu fi fost în închisoare pentru vreun delict politic”!²

Dreptul de reuniune și de asociațiune era atât de îngrădit în practică, în disprețul unor dispoziții legale liberale înmormântate în arhivele colecțiilor de legi, încât el devenise aproape inexistent în fapt. Adunările trebuiau declarate în prealabil și în urmă autorizate. Un ofițer de poliție ungar asista la toate reuniunile și avea dreptul să dizolve în orice moment adunarea. Se interziceau întrunirile pentru cele mai puerile motive de formă. Astfel, într-un moment în care se agita chestiunea sufragiului universal, românilor le-a fost interzisă o adunare având înscrisă această chestiune pe ordinea de zi, pentru motivul că nu s-a specificat în mod expres de către organizatorii întrunirii dacă este vorba de discuția sufragiului universal... în Ungaria sau în altă țară!

Cuvântătorilor le erau interzise până și unele expresii. Astfel, cuvântul „slovac” trebuia să fie exclus din toate cuvântările.³ Puteai deci asista la spectacolul divertisment al unei cuvântări ținută într-o sală ticsită de slovaci, în care

1 Redactorul responsabil al „Luptei” a fost condamnat pentru un articol de fond în care condamna legile școlare („Telegraful român”, LV, nr. 40 din 10/23 aprilie 1907, p. 163); redactorul „Foi diacezane” din Caransebeș a suferit rigorile legii pentru același motiv („Telegraful român”, LV, nr. 97 din 4/17 septembrie, 1907, p. 399).

2 Scotus Viator (R. W. Seton-Watson), *Political Persecution in Hungary*, 1907; tradus în limba franceză și tipărit la Paris, 1908.

3 Șovinismul unguresc a atins astfel de cote paroxistice, încât în limba maghiară a apărut dictonul „Slovacul nu este om” (Vezi G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains...*, p. 101).

revendicau drepturi pentru... „chinezii” din Ungaria!!

Teroarea electorală din ziua în care naționalitățile au adoptat activismul politic a întrecut însă în violență toate celelalte prigoniri. Este suficient să menționăm că votul era public, pentru a ne face o idee precisă despre felul în care se desfășurau alegerile.

Teroarea alterna cu corupția, corupția cu falsurile și acestea din urmă cu fraudele. Arestările în masă ale țăranilor români și slovaci erau lucru curent în epoca alegerilor. Au fost și cazuri în care s-au comis asasinat în masă asupra alegătorilor nemaghiari.

Când un englez, sobru prin excelență în alegerea expresiilor sale, califică în 1907 Ungaria drept „Paradisul corupției electorale”, ușor ne putem imagina care era aspectul perioadelor electorale în Ungaria sub semnul deznaționalizării cu orice preț.¹

Toate protestele românilor — căci aceasta era singura armă de care dispunea românismul din Transilvania împotriva campaniei din ce în ce mai furibunde de maghiarizare — rămăseseră absolut fără nici un efect ca și, de altfel, protestele înaintașilor lor în contra metodelor similare din trecut.

1 Alegerile din 1910 sunt un exemplu grăitor asupra modului cum înțelegeau guvernele ungare să-și atingă scopurile politice deznaționalizatoare. Descriind aceste alegeri, marele istoric britanic R. W. Seton-Watson scria: „Trupele au fost angajate în 380 de circumscripții electorale din cele 413 câte sunt în Ungaria; ca răspuns la critica adusă unei astfel de prevederi, guvernul ungar a publicat la 15 iunie (1910) o declarație oficială în care se spune că răstălmăcirile presei asupra numărului de trupe folosite au fost din cale afară de exagerate, declarându-se, în același timp, că s-au folosit «numai 194 batalioane de infanterie și 114 escadroane de cavalerie». Cu alte cuvinte — remarca istoricul britanic — guvernul a recunoscut un număr care este echivalent cu o mobilizare parțială a armatei comune. Atunci când este nevoie de peste 173.000 soldați ca să mențină ordinea în ziua alegerii, putem presupune cu toată siguranța că se întâmplă ceva neobișnuit (R. W. Seton-Watson, *Corruption and Reform in Hungary*, London, 1911, p. 11). În astfel de condiții, alegerile din 1910 s-au soldat cu sacrificii omenеști, „au avut - după cum preciza Seton-Watson — 12 victime, inclusiv cei 5 țărani români omorâți de jandarmi, în satul Mărgineni” (*Ibid.*, p. 10). Astfel, pe bună dreptate, alegerile parlamentare erau comparate cu „un adevărat război civil” („a real civil war”) (R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians*, p. 428).

Abia atunci și-au dat seama fruntașii românilor cât a pierdut cauza națională românească din Ungaria, prin adoptarea principiilor de pasivitate politică.

În 1905, românii se hotărăsc să părăsească politica stearpă de abstențiune, care echivala într-un regim autocrat și despotic cu autodesființarea politică, și reintră în arena politică alături de celelalte nații persecutate, sârbii și slovacii, pentru a face să triumfe ideea de libertate și de egalitate națională.

După 35 de ani de experiențe dezastruoase pentru cauza românismului ardelean, se revenea în cele din urmă la principiile atât de sănătoase, formulate odinioară de marele patriot Șaguna.

Planurile secrete ale șoviniștilor

Adepții maghiarizării forțate erau însă cu totul nemulțumiți de rezultatele pe care le realizaseră ungurii în Transilvania în cursul celor 4 decenii de guvernare despotică.

Românii se mențineau ferm pe poziții în ciuda înăsprii măsurilor de deznaționalizare. Guvernele de la Budapesta începuseră a fi îngrijorate. Se părea că scriitorul Gusztáv Beksics avusese dreptate când scria, în 1883, că minoritatea maghiară din Transilvania este în așa inferioritate față de elementul românesc „încât este incapabilă să spargă zidul de neînvins al românilor”.¹

Atunci se iviră primele planuri, destinate a da problemei

1 Beksics Gusztáv, *A magyar politika új alapjai kapcsolatában a magyar fáj terjeszkedo képességével és a földbirtokviszonyi jokkal* (Noile baze ale politicii maghiare în legătură cu capacitatea de răspândire a neamului maghiar și cu relațiile de proprietate asupra pământului), Budapesta, 1899.

Beksics Gusztáv a fost și autorul unui plan secret de maghiarizare a românilor din Transilvania și Banat expus pe larg în lucrarea sa *Maghiarimea și maghiarizarea*, publicată la Budapesta în 1883. Furnizând numeroase date statistice oficiale, Beksics Gusztáv demonstra că blocul etnic românesc se întinde până dincolo de Satu Mare, Oradea, Arad și Timișoara, în timp ce minoritatea maghiară este în mare inferioritate în Transilvania, și, deci, incapabilă să spargă „zidul de neînvins al românilor”. Drept urmare, el propune o serie de măsuri, mijloace și metode pentru maghiarizarea românilor din Transilvania. (Cf. Romulus Seișanu, *Transilvania Românească*, p. 48 — 49).

românești o soluție radicală.¹ Cel mai interesant este desigur acela publicat de Antál Huszár în 1907 și intitulat „Românii din Ungaria”. Lucrarea a fost tipărită pe cheltuiala guvernului ungar și — amănunt prețios — ea era destinată a fi folosită „în chip confidențial numai de unii dintre membrii Guvernului unguresc”.²

Toate aceste măsuri de prevedere cu privire la eventuala

1 În 1904, Berzeviczy Albert, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice a întocmit un proiect pentru modificarea legilor privitoare la „instrucțiunea populară”. În proiect se prevedea ca o serie de meserii să fie predate în limba maghiară. Inspectorii școlari aveau obligația să controleze dacă se respectă instrucțiunile cu privire la predarea limbii maghiare în școlile nemaghiare. În școlile cu un învățător, se predă limba maghiară 9 ore săptămânal pentru vorbire și alte 3 pentru scris; numărul lor creștea în cazul unor școli cu mai mulți învățători. Se stabileau măsuri disciplinare pentru învățătorii care nu acordau atenție cuvenită limbii maghiare. În cazul când într-o școală confesională sau comunală vor fi înălțurați succesiv doi învățători pentru asemenea neglijență, școala respectivă era înlocuită cu una de stat. Vezi *Un champion de la magyarisation: Albert de Berzeviezy*, în «Revue de Transylvanie», tom. II, nr. 4, 1934.

2 Din îndemnul și indicațiile a doi dintre cei mai inveterați promotori ai politicii de deznaționalizare, conții Iuliu Andrassy, ministrul de Interne și Albert Apponyi, ministru al Cultelor și Instrucțiunii s-a elaborat un voluminos tratat intitulat: *A magyarországi románok* (Românii din Ungaria), Budapest, 1907, p. 953, XXXIX, semnat de Antál Huszár, care conținea planurile și măsurile pentru desființarea românilor ca națiune. Tratatul a fost tipărit în numai 25 de exemplare, exclusiv pentru uzul guvernului ungar, având caracter strict secret și confidențial și a fost pus în aplicare chiar din anul apariției sale prin legiuirile lui Apponyi, constituind în sine un act grav de autoacuzare a guvernului maghiar. Două din aceste exemplare se păstrează în România, unul la Biblioteca Universității din Cluj (care poartă și semnătura autografă a autorului), al doilea la Biblioteca Academiei Române. Antál Huszár însuși reproduce în facsimil foaia de titlu, care are următorul cuprins: *A Magyarországi románok — Bizalmas használatára — Munkatársak közreműködésével, írta Huszár Antál, M. kir. Belügyminiszteri fordító*, Budapest, 1907 (Românii din Ungaria. Spre întrebuințare confidențială. Scrisă cu concursul mai multor colaboratori de Antál Huszár, translator în Ministerul de Interne,) Budapesta, 1907. Tiparul tipografiei regești ungare de stat (1063).

Vezi și Onisifor Ghibu, *Un livre secret du gouvernement hongrois: Les Roumains de Hongrie et la nécessité de les magyariser*, în «Revue de Transylvanie», tome I, 1934, p. 61 — 72 și *Un plan secret al guvernului unguresc din 1907 privitor la maghiarizarea românilor din Transilvania*, Cluj, 1940.

dezvăluire a conținutului cărții sunt justificate prin caracterul radical al măsurilor de deznaționalizare propuse de autor. Nici unul din compartimentele vieții românești ardelenе nu era trecut cu vederea. Pentru fiecare redută a rezistenței românești erau preconizate mijloacele de distrugere cele mai adecvate, recte cele mai dure.

Autonomia Bisericii Ortodoxe românești era până atunci o citadelă inexpugnabilă, de care se loveau mereu atacurile înverșunate ale maghiarilor. Autorul, în fața acestei situații, preconiza pur și simplu distrugerea acestei autonomii și abrogarea statutului ei organic. Biserica greco-catolică era o manifestare a unei concepții separatiste românești, deci un obstacol în calea unității Statului maghiar. Autorul planului de maghiarizare totală și rapidă propunea guvernului încorporarea ei în biserica catolică, ceea ce echivala în fapt cu suprimarea greco-catolicismului.

Huszár Antál recomanda în mod confidențial miniștrilor unguri și alte măsuri tot atât de... inofensive, ca: maghiarizarea tuturor școlilor românești, agravarea pedepselor ce urmau a fi aplicate ziariștilor români care nu scriau pe placul guvernului; Antál îi sfătua în același timp pe miniștri să dispună ca ziariștii români condamnați pentru delikte de presă să execute pedepsele în închisorile criminale și nu în acelea politice. Totodată, autorul planului de deznaționalizare preconiza un control sever al tuturor asociațiunilor culturale românești ce reușiseră să se mențină, în ciuda teroarei exercitate împotriva membrilor lor, desființarea societății culturale „Astra”, colonizarea Transilvaniei cu elemente etnice maghiare și multe alte măsuri similare.

Acesta era fericitul regim sub care trăiau românii în Ungaria la începutul acestui veac și acestea erau perspectivele existenței ce le era hărăzită în viitor.

În acest timp, propaganda maghiară în străinătate făcea eforturi disperate pentru a convinge Apusul de bunul tratament la care era supusă naționalitatea română în „raiul naționalităților” care se chema Ungaria.

Domnul Dionisie de Pazmandy, de pildă, avea curajul de a scrie la sfârșitul secolului trecut în ziarul «L'Indépendance Belge» din Bruxelles, că „nimeni nu caută în Ungaria să

stânjenească dezvoltarea intelectuală și materială a românilor, nici să le răpească limba, obiceiurile și celelalte atribute naționale”.¹

Toate aceste încercări de a denatura adevărul au rămas de data aceasta fără rezultat, asociațiunile românești din străinătate având grija de a prezenta Apusului aspectul real al problemei.

Bjørnstjerne Bjørnson și problema românilor transilvăneni

Așa se explică de ce marele scriitor norvegian Bjørnstjerne Bjørnson a refuzat invitația pe care i-a făcut-o Comitetul unguresc, organizator al Congresului Interparlamentar care a avut loc la Budapesta în 1907, de a participa la acest Congres și tonul violent al scrisorii pe care a adresat-o ungurilor cu acest prilej.

„În tinerețea mea, scrie ilustrul scriitor norvegian, am iubit și am admirat mult poporul maghiar, atunci când a fost oprimat și vărsa lacrimi amare. Dar, mai târziu, când l-am studiat mai îndeaproape și când m-am convins de nedreptățile pe care le comite față de celelalte naționalități care locuiesc cu el în Ungaria, am început să detest șovinismul lui. Sunt convins că în afara Ungariei nu mai există nimeni care să nu aibă aceleași simțăminte și credeți-mă că aceste injustiții vor duce, mai devreme sau mai târziu, Ungaria la pieire”.²

1 G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne...*, p. 117.

2 Textul a fost publicat în „Neue Freie Presse” din Viena, 19 oct. 1907; reprodus apoi în „Telegraful român”, 26 octombrie 1907, nr. 111, p. 455; Vezi și I. Lupaș, *Paralelism istoric*, București, 1937, p. 229 — 232.

Astfel își motiva marele om de cultură norvegian refuzul de a participa la Conferința interparlamentară pentru pace organizată la Budapesta în 1907, doar la două luni după votarea de către Parlamentul maghiar a faimoaselor legi Apponyi de tristă amintire prin care se sugruma învățământul în limba maternă al naționalităților nemaghiare din Ungaria. În scrisoarea adresată președintelui comitetului ungar de organizare a Conferinței interparlamentare publicată în revista „A Hir” din Budapesta în același an, scriitorul norvegian declara între altele: „Cel mai mare fariseism este de a te face apostolul păcii, fără a începe totuși cu propria-ți țară. Dacă, de exemplu, contele Apponyi..., care procedează într-un mod rușinos față de

Pentru ce luptă românii?

În disprețul tuturor sfaturilor de moderațiune pe care le primeau mereu din partea celor mai ilustre personalități europene, ungurii continuau să înăsprească regimul naționalităților, având o singură țință: *unificarea prin maghiarizare*.

Contele Ștefan Bethlen, despre care prof. Silviu Dragomir spune că era în fruntea mișcării destinate să paralizeze viața culturală și economică a Transilvaniei, clama în 1907: „Acum ori niciodată”¹, iar Désider Bánffy, în același an, respingea orice idee de compromis, împotrivindu-se oricărei soluții tranzacționale în chestiunea naționalităților.

„Noi vrem, scria el, un stat maghiar național și unitar, pe când ele (naționalitățile) voiesc un stat poliglot, cu drepturi egale pentru toate naționalitățile”.²

naționalități ar veni la acest Congres de pace ca reprezentant al poporului său, aș face toate eforturile pentru a-l expulza din sală”, în polemica cea urmat acestei scrisori, Bjørnstjerne adăuga: „A declara război la tine acasă, în Ungaria, numeroaselor națiuni și a face în același timp declarații pacifice la Congres, iată un lucru care nu poate fi tolerat. Or, reprezentantul cel mai caracteristic al acestei mârșavii organizate este contele Apponyi”... Atitudinea fermă a ilustrului scriitor, apărător al naționalităților asuprite, a produs o puternică impresie în opinia publică a Europei. Iată ce scria despre el Benedetto Croce: „Naționalitățile oprimate, slovacii, românii și sârbii, găsiră în Europa un Victor Hugo al noilor timpuri, pe norvegianul Bjørnstjerne care se făcu apărătorul și răzbunătorul lor în fața lumii civilizate” (G. Moroianu, *op. cit.*, p. 100—101; Const. Graur, *op. cit.*, p. 238 — 240; 439—440).

1 Gróf Bethlen István, *A Mezőség és az erdélyi magyarság*, Vásárhely (Ungurii din Mezőség și Ardeal), 1907, p. 4 —5.

2 În continuare, Désider Bánffy spunea: „Ungaria poate să existe numai ca stat unitar național, deci trebuie maghiarizată, pentru că altcum ca stat poliglot nu are îndreptățire de a exista. Numai statele naționale unitare au doar drept de existență” (T. V. Păcățian, *op. cit.*, VIII, p. 310). Și tot primul ministru Bánffy pleda, în 1906: „Interesele Ungariei cer ridicarea Ungariei pe extremele cele mai șovine” și că „fără șovinism nu se poate realiza nimic” (R. W. Seton-Watson, *A History of the Rumanians*, London, 1934, p. 419—420. La rândul său Ministrul justiției, Szilagy D., în discursul ținut la Presburg în ziua de 13 oct. 1894, referindu-se la revendicările românilor spunea: „unitatea statului ungar nu este permis să fie tulburată prin nici

Este interesant de subliniat în această frază, scrisă de unul dintre cei mai înverșunați partizani ai maghiarizării prin violență, deci — după concepția ungară unul dintre cei mai mari patrioți — țelul pe care-l revendicau naționalitățile din Ungaria: drepturi egale într-un stat în care să se respecte limba fiecărei naționalități.

Unde este deci buna credință a acelor care susțin că românii din Transilvania luptau să producă dezagregarea monarhiei dualiste austro-ungare, tinzând la o Daco-România, în limitele Daciei străvechi?!

Este incontestabil că și de o parte și de alta a Arcului Carpat, în sufletul fiecărui român exista credința în împlinirea destinului românesc — UNIREA; — realizarea, însă, a acestei speranțe era un ideal atât de îndepărtat, încât el sălășluia în străfundurile sufletești, în forme foarte vagi. Era un ideal asemănător aceluia pe care fiecare om civilizat îl poartă în sufletul său și conform căruia, mai devreme sau mai târziu, războiul dintre popoare va înceta de a mai fi un mijloc de soluționare a diferendelor dintre națiuni. Fiecare poartă în el în stare latentă această speranță, pe care numai conducătorii conștiinți de menirea lor o vor situa într-o zi pe făgașul realizării.

Destinul românilor a vrut ca idealul milenar să se îplinească în 1918.

Până atunci, însă, lupta românilor de pe ambele versante ale Carpaților avea un singur țel; să mențină nealterată ființa românismului, rezistând cu toată energia împotriva furiei maghiarizării.

Încordarea între cele două tabere care se găseau față în față, într-o adversitate provocată de greșelile capitale ale conducerii politice maghiare, devenea din zi în zi mai aprigă. Era încheștarea uriașă a două nații, din care una făcea un efort suprem — unic în analele istoriei — pentru a rezista presiunii de deznaționalizare, iar a doua se străduia din răspuț să

un fel de formațiuni teritoriale naționale și de naționalități, și unitatea limbii statului o privim ca o consecvență necesară a unității statului ungar” (E. Brode, *Chestiunea română în Transilvania și Ungaria*, Tip. Voința Națională, 1895, p. 344).

anihileze această rezistență, pentru a o zdrobi în urmă.

Dacă privim lucrurile sub acest aspect, — și este singurul pe care îl impune realitatea faptelor — atunci lupta românilor transilvăneni, la care se adăugau din timp în timp și strădaniile pentru susținerea cauzei românești de dincolo de Carpați a românilor liberi din Regat, se integrează perfect în marea lege a naturii: *The struggle for life* — lupta pentru viață — dictată aici de imperativul celei mai profunde legi umane, instinctul de conservare.

Marele om de stat român Take Ionescu a sintetizat în chip admirabil aceste aspirații către libertate și egalitate națională ale românilor transilvăneni, într-o convorbire pe care a avut-o cu un ziarist englez în 1909.

„Dacă aş crede — spunea el — că maghiarizarea ar putea să reuşească, ar trebui să mă retrag din viaţa publică, căci în cazul acesta ar fi inutil să mai rezistăm şi aici în Regat”... „în acest caz, îşi termina Take Ionescu declaraţiile, n-am mai avea viitor!”, frază în care era conţinută întreaga tragedie a soartei ce le era hărăzită românilor din Transilvania, dacă ofensiva de maghiarizare ar fi fost încununată de succes.

Constituie oare, aceste aspirații la o viață națională o formă a iredentismului, ori a imperialismului românesc? Desigur că nu! Ele constituiau cea mai firească și mai elementară năzuință pe care o poate nutri un om într-o lume civilizată.

Același om de stat român reproduce în „Amintirile” sale (*Souvenirs* — Paris, 1915) o convorbire pe care a avut-o cu Bánffy la sfârșitul secolului trecut, cu ocazia trecerii sale prin Budapesta. O redăm în liniile ei esențiale.

— *Take Ionescu*: „Pentru ce, ca vecini, n-am găsi un *modus vivendi*? Situația pe care ați creat-o românilor din Ungaria este intolerabilă. Deși n-am nici un mandat, nu văd pentru ce, de exemplu, n-ați face o înțelegere ca aceea pe care ați făcut-o cu sașii din Ardeal, punând măcar școlile, bisericile și câteva circumscripții electorale la adăpost de persecuții și violențe.

— *Désider Bánffy*: „Asta niciodată. Pericolul nu-i același. Sașii sunt numai 230.000, — și se găsesc la 1.000 km de Germania. Pe când românii sunt 3 milioane și jumătate și se găsesc în continuitate geografică cu românii din regat. Asta

niciodată!”¹

Înțelegerea între vecini, propunerile pentru crearea unui *modus vivendi* între Ungaria și România, revendicările atât de legitime și de minime în același timp, pentru punerea la adăpost de persecuții și violențe ale școlii și bisericii românești din Ardeal constituie oare, toate acestea, manifestări împotriva securității Austro-Ungariei, constituie ele acțiuni iredentiste, amestec în treburile interne ale monarhiei habsburgice sau manifestări ale unor tendințe imperialiste? Nimic din toate acestea.

Românii din Ardeal cereau doar dreptul la o viață națională liberă, iar frații lor de dincoace de Carpați îi susțineau în lupta lor, cu rezerva impusă de imperativul relațiilor diplomatice dintre state. Câteodată chiar această rezervă a guvernelor din București atingea unele limite care indispuneau în mod vădit opinia publică din România. De pildă, pentru a complace guvernului ungar, Dimitrie Sturdza conferă fanaticului maghiarizant Sándor Iezensky din Ministerul Instrucțiunii Publice din Ungaria, pe care Constantin Xeni îl califică drept „omul cel mai detestat de școlile românești din Ardeal”, decorația Coroana României.²

Aspirațiile imperialiste găseau dimpotrivă adepți entuziaști în rândurile din ce în ce mai compacte ale șoviniștilor unguri.

Marele ziarist Eugen Rákosi, redactor șef al cotidianului „Budapesti Hírlap”, scria cu pasiune despre o Ungarie cuprinzând între granițele ei 30 milioane unguri.³

„Ungaria celor 30 milioane unguri!” — himera maghiarizaților (à outrance!).

Când asemenea visuri erau zămislite de o nație care număra între 7 și 8 milioane de unguri — dintre care foarte mulți evrei și mai mulți încă străini maghiarizați — cum să caracterizăm, altfel decât drept imperialiste, asemenea năzuințe?!

Această pasiune a grandorii nemăsurate, iată unul din

1 Take Ionescu, *Amintiri*, București, 1923, p. 124; Vezi și Romulus Seišanu, *Take Ionescu*, București, 1930, p. 112—113.

2 Decorarea s-a făcut cu prilejul vizitei regelui Carol I la Budapesta în 1897 (Vezi T. V. Păcățiaji, *op. cit.*, VIII, p. 68 — 71).

3 C. I. Codarcea, *La Litige roumano-hongrois*, București, 1937, p. 51.

factorii de căpetenie care se află la baza prăbușirii statului ungar și a destrămării monarhiei habsburgice: ACEST IMENS COLOS CU PICIOARELE DE LUT.

Cât de modeste ne apar, în lumina celor de mai sus, aspirațiile românilor ardeleni. Împlinirea idealului milenar românesc, *unirea tuturor românilor*, fiind situată la întretăieri de vis și de speranțe, transilvănenii își făureau idealuri mai apropiate, mai modeste și mai lesne realizabile. Ei nu luptau decât pentru întronarea unei ordini legale și pentru asigurarea — în cadrul monarhiei dualiste — a unei vieți libere naționale.

Pare astăzi aproape incomprehensibil cum au putut ungurii să le refuze românilor și celorlalte naționalități conlocuitoare împlinirea acestui minim de revendicări. Într-o epocă în care viața națională luase avânturi nebănuite în apusul Europei, atitudinea ungurilor față de naționalitățile din Ungaria în general și a românilor transilvăneni în particular, se situa pentru cetățeanul liber din Occident în domeniul ireal.

Bazați pe imposibilitatea Occidentului de a crede în realitatea prigoanei exercitate împotriva românilor ardeleni, ungurii, cu un cinism demn de noțiunea peiorativă a cuvântului Propagandă, au putut să convingă anumite cercuri din străinătate de absurditatea protestelor românești „într-o țară cu legi tot atât de liberale (sic) ca și acelea ale Statelor Unite și ale Angliei”.

Dibaci în mânăuirea argumentelor propagandistice, ungurii exploatau buna credință a cercurilor intelectuale din Apus — incomplet și câteodată chiar rău informate asupra stărilor de fapt din Europa Centrală — după cum prin ventilarea în fața lui Franz Iosif a pericolului Daco-României, reușiseră să-l câștige pe împărat cu totul de partea lor în problema românilor din Transilvania.

O dată mai mult, ei deplasaseră problema de pe terenul responsabilității maghiare pe acela, imaginar, al unui vast complot pus la cale de români pentru detronarea monarhiei dualiste. Era sistemul tradițional al ungurilor de a prezenta în străinătate stările de fapt din Ungaria. Scriitorul american Charles Upson Clark în lucrarea sa *Greater Roumania*, apărută la New York în 1922, spune în această privință ca „sistemul tipic al ungurilor era să convingă străinătatea că, în toate,

românii erau vinovați”.¹

Planul federalist al lui Aurel Popovici

România se străduia din răspuțeri să facă o politică de apropiere de Austro-Ungaria, singura în măsură de a-i asigura în acea vreme consolidarea statală în plină devenire. Cea mai bună dovadă a intențiilor pașnice pe care le nutreau românii față de Austro-Ungaria este faimosul plan lansat în 1906 de românul transilvănean Aurel Popovici și care trebuie să fie considerat ca o ilustrare a concepției politice a păturii superioare românești din Transilvania.

În lucrarea sa intitulată *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich*, apărută la Leipzig, Aurel Popovici preconiza transformarea monarhiei dualiste austro-ungare într-un stat federal și el afirma că această schimbare este singura care ar putea să salveze de la pieire vasta monarhie.²

„Statele Unite ale Marii Austrii” urmau să cuprindă un număr de 15 teritorii naționale, având un Parlament Federal, o armată comună, uniuni vamale între diferitele teritorii componente, iar ca limbă oficială — *lingua franca* — autorul preconiza întrebuințarea limbii germane.

Teritoriul național românesc din acest stat federativ central european urma să cuprindă pe toți românii din Transilvania propriu-zisă, din Ungaria și Bucovina.

Lucrarea stârni, după cum era de așteptat, un interes imens în întreaga Europă.

Karl Renner, care avea să devină într-o zi cancelar al Republicii Austriece, și mai târziu președintele celui din urmă parlament austriac, scria următoarele cu ocazia apariției planului Marii Austrii Federale:

„Cartea face dovadă suficientă că naționalitățile din Ungaria nu sunt alcătuite din niște bieți barbari incuți, cum ar vrea să

1 Charles Upson Clark, *Greater Roumania*, New York, 1922, p. 142.

2 Aurel C. Popovici, *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich. Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und staatsrechtlichen Krisen in Österreich-Ungarn*, Leipzig, 1906. Lucrarea a apărut și în limba română cu titlul *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari*, București, 1939; Vezi și idem, *Principiul de naționalitate*, București, 1894.

ni-i înfățișeze maghiarii”.

Un motiv în plus pentru ca ungurii să interzică lucrarea lui Aurel Popovici pe teritoriul Ungariei.¹

Se pare că concepția federalistă a lui Aurel Popovici nu era deloc străină de planurile de viitor ale arhiducelui Franz Ferdinand. Acesta cunoștea teroarea pe care o exercitau maghiarii în teritoriile românești, controlate de ei în mod exclusiv din ziua inaugurării sistemului dualist și dorea o îmbunătățire a soartei românilor transilvăneni, spre deosebire de unchiul său, Franz Iosif, pe care intrigile ungurești îl făcuseră să fie cu totul indiferent față de suferințele românilor, „supușii săi credincioși”.

Nu o dată, arhiducele Franz Ferdinand își exprimase indignarea față de metodele despotice de guvernământ ale ungurilor și într-o zi el nu-și putu reține un strigăt de revoltă, exclamând: „*Ungurii au comis o lipsă de tact venind în Europa*”.

Dacă în lumina ultimelor cărți apărute cu privire la Franz Ferdinand este exagerat de a se afirma că arhiducele nutrea o simpatie excepțională față de români, nu este însă defel exagerat a declara că pentru unguri moștenitorul tronului nutrea o adevărată antipatie, provocată de ambiția nemăsurată a acestora din urmă. Moartea tragică a arhiducelui nu numai că nu i-a afectat pe unguri, dar i-a făcut să râsufle ușurați.²

1 Karl Renner în lucrarea sa *Grundlagen und Entwicklungszielen der Oesterreich-Ungarischen Monarchie*, referindu-se la cartea lui Aurel C. Popovici, scria „Cartea a fost imediat interzisă în Ungaria, ceea ce va contribui mult la răspândirea ei foarte meritată. Austriecii, care se tem că în asemenea studii vor da de utopiile cele mai sterile, găsesc în această carte, cel puțin foarte mult material istoric și politic, care, numai el, și încă ar face ca scrierea să merite a fi citită. Acest material trădează un scriitor foarte îndemânatic, cu o înaltă cultură, bine informat în literatura politică a francezilor, englezilor, germanilor, maghiarilor și românilor — așa cum maghiarii n-au la fel, iar germanii austrieci abia dacă vor fi având. Dovadă suficientă că naționalitățile din Ungaria nu sunt alcătuite din niște bieți barbari incuți, cum ar vrea să ni-i înfățișeze maghiarii” (Vezi și Const. Graur, *op. cit.*, p. 218 — 220).

2 Guvernul și aristocrația maghiară au primit cu mare satisfacție vestea morții lui Franz Ferdinand. Iată ce nota istoricul Hermann Wendel: „Granzii maghiari jubilaiu, în intimitate, pentru moartea celui mai primejdios adversar al lor. Doctorul Dimovitsch, președintele Landtagului bosniac își exprimă în fața primului ministru ungar, oroarea de crima săvârșită. Tisza

Constantin Xeni, biograful și amicul intim al lui Take Ionescu, în lucrarea sa despre marele om politic român, scrie: „Războinicii austro-ungari profitară de atentatul de la Sarajevo, cu o bucurie macabră”.¹

Este absolut sigur că prin federalizarea Austriei, Franz Ferdinand nu urmărea atât consolidarea poziției diferitelor națiuni din monarhia poli-națională, cât aceea a „Coroanei Habsburgilor”. Interesele românilor concordau însă, de această dată, cu acelea ale Coroanei imperiale. Era deci firesc ca viitorul împărat să le susțină cu căldură, luând poziție fermă împotriva ungarilor, adversari atât ai unei monarhii puternice, cât și ai unei naționalități românești de sine stătătoare. Pentru unguri, într-adevăr, Statul Federal al Marii Austriei însemna sfârșitul visului imperialist al Ungariei de treizeci de milioane unguri, după cum el trebuia să însemne sfârșitul milenarelor privilegii, create prin uzurpare și menținute prin cea mai înverșunată teroare.

Intoleranța ungară, cauza primordială a prăbușirii monarhiei dualiste

Planul federalist din 1906 a eșuat din cauza împotrivirilor maghiare. Nu este hazardat de a afirma azi, că dacă în 1906 ambițiile nemăsurate ale ungarilor n-ar fi pus stavilă reorganizării monarhiei dunărene pe baze federaliste, istoria Europei n-ar fi cunoscut grozăviile războiului din 1914 și deci nici pe acele ale războiului din 1939, consecință implacabilă a primului război mondial.

Oamenii politici clarvăzători, publiciști și ziariști cu renume mondial au fost unanimi în a recunoaște că politica intolerantă

învăluindu-și rău batjocora în falsă devoțiune, îl întrerupse: — Bunul Dumnezeu a vrut așa; și bunului Dumnezeu trebuie să-i fim recunoscători pentru toate” (Hermann Wendel, *Der Kampf der Südslaven*, p. 6-45).

1 C. Xeni, *Tache Ionescu*, ediția a III-a, București, 1933, p. 289. În anul 1914, contele Apponyi Albert, șeful opoziției din parlamentul ungar, scria: „când Tisza a anunțat oficios că a făcut declarație de război, cu o satisfacție amestecată de triumf, a răspuns: «În fine». Desigur, a fost unicul parlament din lume în care comunicatul declarației de război a fost primit cu bucuria unei mulțumiri sufletești” (Fényes S., *op. cit.*, p. 100).

a unguirilor față de naționalități a produs în centrul Europei un focar de neliniști și tulburări, extrem de periculos pentru pacea întregului continent.

Încă din 1890 lordul Fitzmaurice atrăsese atenția guvernanților de la Budapesta, într-o serie de articole publicate în „Pall Mall Gazette” din Londra, asupra consecințelor incalculabile, și chiar fatale, pe care putea să le aibă pentru Imperiul Austro-Ungar atitudinea provocatorie a unguirilor față de toate naționalitățile din Ungaria în general și față de românii transilvăneni, în special.

Wickham Steed merge mai departe încă și consideră politica de opresiune ungurească față de naționalitățile conlocuitoare drept una dintre cauzele principale generatoare ale războiului mondial.¹

Pe de altă parte, C. Xeni declara că de fapt conducătorii politicii maghiare din 1914, în frunte cu primul ministru ungar, contele Ștefan Tisza, vedeau în dezlănțuirea războiului salvarea maghiarismului.²

Greșeală de perspectivă, care trebuia să fie fatală atât pentru dubla monarhie cât și pentru visul de mărire incommensurabilă al unguirilor.

Mai posedăm încă, în afară de nenumăratele mărturii străine, și o prețioasă mărturie ungară. Diplomatul ungar, baronul J. de Szilassy, în lucrarea sa *Der Untergang der Donau-Monarchie*, apărută după război, la Berlin, scrie textual:

„Cauza care a provocat prăbușirea monarhiei trebuie căutată nu numai în politica ei generală, dar de asemenea în politica Ungariei, care a făcut imposibil sistemul guvernământului federal, împiedicând în același timp perfecționarea acestui sistem în statele austriece”.³

Acest scriitor ungar este unul dintre puținii care au recunoscut greșelile săvârșite de guvernanții țării sale în trecut. „Nenorocirea ungară, spune el, a început în ziua în care a fost

1 G. Moroianu, *op. cit.*, p. 12 (Cuvântul introductiv, scris la 25 august 1930 la Londra, de către Wickham Steed a apărut în ediția lucrării lui Moroianu tipărită la Paris în 1933).

2 C. Xeni, *op. cit.*, ediția a III-a, p. 289.

3 Szilassy, baron J. de, *Der Untergang der Donau-Monarchie*, Berlin, p. 40.

introdus dualismul austro-ungar. Dualismul a fost o anomalie și el a înseninat dominația ungară și germană (ceea ce contrazice faimoasa teorie a antigermanismului habsburgic din *Mein Kampf*) asupra celorlalte popoare ale monarhiei, stare de lucruri pe care civilizația timpurilor noastre nu o putea tolera”.¹ Și baronul Szilassy continuă: „La adăpostul armatei comune, Ungaria, sau mai bine zis magnații unguri, stăpânii ei, au pus în practică maghiarizarea naționalităților, crezând că ceea ce este imposibil în lumea întreagă s-ar putea înfăptui la Budapesta”. „Noi, ungurii, continuă el, *n-am vrut să învățăm nimic, n-am vrut să ținem seama de faptul că Ungaria orientală era locuită de români, și mai mult, deci, că aceștia constituiau majoritatea*. În 1864, Austria acordase românilor autonomia națională. Trei ani după aceea Ungaria a violat această autonomie. O ASTFEL DE TORTURĂ A UNUI POPOR ÎN SEC. AL XX-LEA ERA PUR ȘI SIMPLU INTOLERABILĂ. Sistemul federal era singurul care ar fi putut împiedica catastrofa. Totuși Ungaria nu l-a vrut”.²

Baronul Szilassy nu este, de altfel, singurul om politic UNGUR care a recunoscut *coram populo* vinovăția maghiară în destrămarea Ungariei și care a ținut la stâlpul infamiei metodele barbare care au caracterizat guvernarea ungară în primul deceniu al sec. al XX-lea.

Contele Ștefan Bethlen însuși face *mea culpa*, renegându-și astfel trecutul de intransigență șovină. „Dacă, începând din 1867, am fi recurs, spune el în 1932, la o sutime măcar din lupta compatibilă cu ordinea corectă, cu tratamentul egal, în cazul acesta în 1914 problema naționalităților în esența ei ar fi fost rezolvată”.³

Ce dovadă mai concludentă despre tratamentul inuman la care au fost supuși românii în Ungaria veacului al XX-lea, decât această recunoaștere formală a înșirii acelor care erau în fruntea mișcării de asuprire?

Înțelegem că mulți dintre oamenii politici unguri contemporani și unii dintre istoricii maghiari să nu aibă curajul

1 *Ibid.*

2 *Ibid.*

3 Vezi Constantin Graur, *op. cit.*, p. 450.

de a înfiera în fața opiniei publice mondiale actele guvernelor din trecut. Înțelegem tăcerea lor asupra acestei chestiuni. Orgoliul maghiar depășește cu mult obiectivitatea ce se impune unei opere istorice. Ceea ce nu înțelegem însă este curajul de a justifica astăzi politica de maghiarizare prin violență, care a stârnit valurile de indignare ale întregii lumi civilizate. Este desigur foarte greu a pretinde unui scriitor ungur contemporan să aibă curajul de a înfiera, în fața opiniei publice mondiale, politica de sinucidere a guvernelor maghiare din trecut.

Înțelegem tăcerea multora dintre istoricii unguri asupra conflictului dintre naționalitățile din Ungaria și nația maghiară. Ceea ce nu înțelegem însă, este atitudinea unora dintre istoricii unguri care își fac un titlu de glorie din pretinsa lor obiectivitate și care caută să justifice politica de maghiarizare forțată pe care întreaga opinie publică a lumii civilizate a înfierat-o în curs de decenii.

Profesorul Domanovszky și problema Transilvaniei

Astfel, profesorul Alexandru Domanovszky de la Universitatea din Budapesta, într-o lucrare recentă în care polemizează cu ilustrul savant român Nicolae Iorga, după ce ne dă o dovadă amplă de obiectivitate care-l animă atribuind marelui istoric român — a cărui erudiție s-a impus respectului tuturor oamenilor de știință din lume — epitetelor de „fals istoric cu capricii de autor de teatru”, „jongleur” și „mistificator”, trecând la analiza tendinței maghiarizante a înaintașilor lui, încearcă s-o justifice prin „ideologia drepturilor omenești”, care „începând de la Revoluția Franceză a provocat dispariția particularismelor tuturor evoluțiilor de interes local”.¹

„Ungurii, spune profesorul Domanovszky, au căutat să rezolve problemele politice în spiritul noilor idei care în Franța, după ce au măturat rezultatele evoluțiilor particulariste, au izbutit să creeze unitatea țării; naționalitățile dimpotrivă s-au

¹ Alexandre Domanovszky, *La méthode historique de M. Nicolas Iorga (À propos d'un compte rendu)*, Budapesta, f.a., p. 223. Vezi și Gheorghe I. Brătianu, *Théorie et réalité de l'histoire hongroise. À propos de quelques ouvrages récents*, București, 1940.

străduit să facă să li se recunoască exigențele lor și viața lor națională, conform vechiului lor particularism”.¹

Ne-am afla deci, după afirmațiile istoricului ungur, în fața unui conflict între principiul unității, reprezentat prin nația ungară și cel al particularismelor diferitelor națiuni conlocuitoare, conflict care în Franța a luat sfârșit prin triumful Franței unitare asupra provinciilor componente.

Nu știm de ce profesorul budapestan atribuie revoluției franceze rolul de unificator al Franței, unificarea — după umilele noastre cunoștințe istorice — fiind fapt îndeplinit cu mult înainte de izbucnirea marii revoluții franceze. Dar aceasta este o chestiune străină de lucrarea noastră.

Ceea ce știm însă cu precizie este lipsa completă de corespondență între lupta violentă dusă de maghiarism împotriva națiunilor locuind pe teritoriul Ungariei și între eforturile de unificare din Franța. În Franța, evoluția particularismelor a fost canalizată înspre unitate printr-un fenomen firesc. Particulele din „tot” au sacrificat pe altarul unității, care le lega, micile particularități, care le despărteau.

Unitatea politică a Franței este o împlinire aflată la capătul unui proces natural evolutiv. Pentru a ajunge însă la acest rezultat pozitiv a fost necesară preexistența — și acest lucru esențial dl Domanovszky de la Universitatea din Budapesta îl omite cu bună știință — a unei unități naționale, fără de care unitatea politică nu este decât un cuvânt fără sens.

Franța unitară a fost creată pe fondul comun galoromano-franc. Acest fond comun a creat comunitate de amintiri și de tradiții, pe de o parte, comuniunea de aspirațiuni, pe de altă parte, într-un cuvânt, nația franceză.

Care este fondul comun care îi unea pe unguri de națiile conlocuitoare? Care sunt tradițiile și aspirațiile comune ungarilor și românilor de pildă?

Pe francezul din sud îl unea aproape tot de cel din nord și îl despărtea prea puțin de acesta din urmă. Pe românul din Transilvania îl despărtea absolut tot de maghiarul din acele regiuni, fără ca el să fie unit de acesta din urmă, într-o cât de mică măsură, prin însușirile caracteristice a două națiuni care

1 Alexandre Domanovszky, *op. cit.*, p. 32.

tind să se contopească.

În regiunile carpatice exista, e adevărat, o unitate asemănătoare cu aceea care s-a realizat în Franța. Această unitate este aceea a românilor de pe ambele versante ale Masivului Carpat, care s-a impus întregii omeniri cu aceeași impetuoșitate de care au dat dovadă francezii de la Oceanul Atlantic până la Munții Jura și din Bretania până la Marea Mediterană, atunci când eforturile lor au evoluat înspre unitate.

Ungurii au vrut să împiedice o unitate firească, care în mersul ei vijelios dăruia orice obstacol, înlocuind-o cu creația artificială a imaginației lor. Era fatal ca o asemenea încercare să eșueze în mod lamentabil, cu atât mai mult cu cât însuși elementul centralizator era lipsit de forța unității, fiind un conglomerat de nații, a cărui sudură era formată nu din idealuri și din amintiri, ci din interese materiale de castă.

Mărturie prețioasă în această privință ne oferă cartea sociologului ungar Joseph Diner-Dénes (*La Hongrie. Oligarchie. Nation. Peuple*), în care citim: „La unguri, ideea națională are un înțeles cu totul special, ea excluzând cu desăvârșire masa populară, națiunea fiind formată în mod exclusiv din oligarhie, iar interesele naționale fiind simple interese de castă”.

„De altfel, spune fostul ministru al Republicii Ungare, cei mai mulți dintre oligarhi nici nu sunt de rasă maghiară, din vechea nobilime ungurească nemairămânând decât resturi. Nobilimea, spune Dénes, este formată din tot felul de nații: huni, avari, slavi, iazigi, secui, franci, saxoni, valahi și valoni și numeroși cavaleri străini rătăcitori veniți odată cu regii Caselor străine. Toți aceștia formau un ciudat amestec de rasă și de limbă. Singurul element de legătură dintre ele îl constituia privilegiile.”¹

Învățatul ungar Tibor Joo, ocupându-se și el de bazele structurale ale nației sale («Nouvelle revue de Hongrie») este silit, în fața evidențelor, să recunoască că nația ungurească „nu

1 Joseph Diner-Dénes, *La Hongrie. Oligarchie. Nation. Peuple*. Paris, 1927, p. 7. J. Diner-Dénes scria: „Libertate, egalitate, independență și națiune, liberal, social, național... aceste noțiuni au în Ungaria un sens cu totul deosebit decât pretutindeni în alte părți. Față de lumea exterioară ele sunt, desigur, folosite în sensurile general aplicate, dar în interiorul țării nu sunt folosite *consensu omnium* decât într-un sens falsificat” (*Ibid.*).

este bazată nici pe legături de sânge și nici pe legături etnice”, conceptul de naționalitate maghiară reducându-se la noțiunea de nobilime maghiară. *«La nation hongroise est l'ensemble des membres de la Sainte Couronne et ces membres sont la noblesse»*.

Prin însăși natura lucrurilor, națiile autohtone conlocuitoare cu ungurii pe teritoriul invadat de ei și-au păstrat caracterul lor național particular, neintegrându-se nației dominante, căci caracterul social al noțiunii de naționalitate ungară îi excludea de plano.

Statul ungar, după cele afirmate de dl Tibor Jóo era anațional, supra-național, cunoscând două categorii bine distincte: „privilegiații, care formau națiunea și clasa de jos (les roturiers), burghezii și șerbii care nu sunt membrii națiunii, dar care trăiesc o viață etnică autonomă”.

Or, românii erau în quasiunanimitatea lor țărani, reduși în șerbie de nobilimea maghiară. Ei erau excluși *ipso facto* de la privilegiile nației ungare. Deci, din primele timpuri, Ungaria, după însăși mărturisirea învățaților ei, era locuită de două categorii bine distincte: de o parte nobilimea, formată din cele mai variate tipuri etnice și care constituia nația, și poporul, format din masele autohtone, cărora li se refuza naționalitatea maghiară.

Această situațiune s-a perpetuat de-a lungul secolelor, întărind în naționalități conștiința lor națională. O dată mai mult, trufia maghiară le-a fost fatală ungurilor. Când, mai târziu, ungurii s-au declarat gata să-i recunoască pe români drept maghiari, era prea târziu. Românii deveniseră conștienți de nobila lor origine daco-romană și luptau prin toate mijloacele împotriva tentativelor de a fi înglobați cu forța în maghiarism.

Explicațiile sincere ale d-lor Dénes și Tibor Jóo vin să zdruncine din temelii șubredul eșafodaj construit ad-hoc de dl Domanovszky. În fața unor asemenea explicațiuni categorice, problema luptei duse de unguri împotriva naționalităților îmbracă cu totul alt aspect decât acela pe care caută să i-l imprime profesorii de la Budapesta.

Lupta, departe de a avea caracterul unei încleștări ideologice între unitatea pe cale de a se împlini și componentele

ei, îmbrăca un caracter cu totul materialist. Problema maghiarizării prin forță era pur și simplu o problemă de dominație politică.

Ungurii fac parte din categoria popoarelor cu „presiune demografică slabă și mijlocie”.¹ Pe teritoriul Transilvaniei, ei au întâlnit o populație românească, bucurându-se de o „suprapresiune demografică”. Singura soluție logică și rațională a problemei era colaborarea pentru binele ambelor națiuni conlocuitoare. Ungurii n-au înțeles însă că coopereze, ci au vrut să înglobeze în nația lor, atât de redusă numericeste, impunătoarea masă a milioanele de români.

Dacă numărul puțin ridicat al maghiarilor ar fi găsit în forța rasială o compensațiune, desigur că raportul de forțe între elementul dominant unguresc și cel aservit al minorităților n-ar fi fost atât de dezavantajos pentru unguri. *Elementul absorbant, însă, era format dintr-o masă eterogenă, pe câtă vreme acel ce urma să fie absorbit prin asimilare forțată era pur de orice amestec rasial tardiv.* Maghiarizarea forțată era deci contrară legilor naturii. Fruntașii șovinismului maghiar aveau conștiința netă a acestui raport de forțe favorabil românilor transilvăneni, dar potrivit însușirii lor de a lua dorințele drept realități, sperau să producă o schimbare radicală a situației, violentând conștiințele.

Încă din 1859, colonelul austriac Jankovsky² preconiza unirea saxonilor cu maghiarii pentru înfrângerea „forței brutale a românilor”, iar în 1905, Endre Barabás, înverșunat maghiarizant, făcea să se profileze prin fața ungurilor aspectul unei Transilvanii în care românii aveau să cucerească într-o zi puterea. „Nu este decât o chestiune de timp”, scria el denunțând forța crescândă a masei românești din Transilvania.³ În 1913, fostul premier Coloman Szell era și mai

1 Dr. Anton Reithinger, *Das wirtschaftliche Geschichte Europas*, Stuttgart-Berlin, 1936, p. 17.

2 Pentru colonelul Jankovsky, chiar în anul 1859, la scurt timp după unirea Moldovei cu Muntenia, „unirea tuturor românilor într-un singur stat” devenise inevitabilă. (M. Popescu, *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei (1348—1859)*, București, 1929; Silviu Dragomir, *La Transylvanie Roumaine et ses minorités ethniques*, București, 1934, p. 30).

3 Endre Barabás, cunoscut persecutor al școlii românești din

categoric încă, afirmând la Cluj: „Ungurii au pierdut Transilvania!”¹

În loc să slăbească, persecuțiile au întărit forța de rezistență a românismului, solidaritatea națională călindându-se sub vâpaia asupririlor.

Însuși profesorul Domanovszky recunoaște, după încercările sale infructuoase de a justifica acțiunea de maghiarizare, că tot mai bună ar fi fost calea pe care au ocolit-o înaintașii săi și anume „aceea a respectului ființei naționale a tuturor popoarelor locuind în Ungaria”.

„Trebuie să mărturisim, spune el, că recunoașterea vechilor privilegii particulare ar fi servit mai bine cauza înțelegerii cu naționalitățile”.

Legea Apponyi

Istoricul ungar se gândește desigur la furibunda campania de deznaționalizare de la începutul secolului nostru, care a culminat prin faimoasa lege Apponyi, destinată, în intenția legiuitorului din 1907, să sfârșame cca mai puternică redută a rezistenței românilor din Transilvania: școala.

Transilvania înainte de 1918 și fervent susținător al propagandei revizioniste în perioada interbelică, scria: dacă populația ungară din câmpie continuă să nu acorde mai multă atenție acestei părți a țării, masa românească, superioara prin număr, proprietate și bogăție va cuceri puterea; nu este decât o chestiune de timp” (Barabás Endre, *Az erdélyrészi népfajok birtokaránya* / Raporturile de proprietate ale neamurilor din Ardeal, în „Közgazdasági Szemle”, 1905 [34], p. 817 — 836). Doi ani mai târziu, în 1907, contele István Bethlen îndemna autoritățile maghiare să grăbească procesul de maghiarizare a românilor, pentru a opri procesul legitim de făurire a statului național unitar român și eliberarea Transilvaniei. „Aceasta e datoria generației noastre și chiar datoria ei supremă, căci generațiile viitoare nu vor mai fi în stare s-o facă. Noi suntem ultimii, absolut ultimii care putem împlini această datorie, și, dacă n-o facem, vom pierde lupta pe viață și pe moarte care a început între români și noi” (Graf Bethlen István, *A Mezőség és az erdélyi magyarság. M. Vásárhely*, 1907, p. 4 — 5).

1 Această declarație a fostului premier Kálmán Szeli în fața societății de maghiarizare de la Cluj, în 1913, echivala cu recunoașterea eșecului politicii lor de maghiarizare, pe de o parte, și cu recunoașterea dreptății cauzei românești, pe de alta („Újság”, Cluj, 1 martie 1914).

Popor de țărani, românii își păstrau ființa lor națională prin menținerea limbii materne. Școala primară constituia armătura întregii vieți naționale românești, pe care se sprijinea întreg viitorul neamului românesc din Ardeal.

Școlile superioare puteau fi maghiarizate; atâta timp însă cât fundamentul vieții românești — școala primară — era românesc, nu era nici un pericol de subminare a ființei ei naționale.

Contele Albert Apponyi, ministrul Instrucțiunii Publice în 1907, în disprețul legilor existente care proclamau dreptul pentru naționalități de a se instrui în limba lor maternă, printr-o serie de măsuri care provocaseră indignarea lumii civilizate — și în care nu știi ce să detești mai întâi, intenția de a deznaționaliza sau perfidia metodelor întrebuințate pentru a masca veritabilul caracter al dispozițiilor maghiarizante — a hotărât obligativitatea studiului limbii maghiare în școlile primare românești.¹

Limba română, limbă romanică, este profund deosebită de limba ungară, care aparține celui mai restrâns grup de limbi indo-europene, așa-numitul grup fino-ugric, din care fac parte doar limbile maghiară, finică, estoniană și laponă.

Nu există în ambele limbi nici un punct comun care să servească drept sprijin pentru ușurința studiului limbii celeilalte națiuni. Ele sunt diametral opuse una alteia. Spre deosebire însă de limba maghiară, aspră și prezentând sonorități dure, consecința unor însușiri de consoane, limba română este o limbă cristalină, în care vocalele dau vorbirii grație desăvârșită și luminozități mediteraneene.

Am vorbit cu zeci de tineri țărani români refugiați din Transilvania în urma Diktatului de la Viena din 1940. Originari din regiunile în care maghiarismul s-a infiltrat în oarecare măsură în curs de secole, acești români n-au reușit totuși să învețe a pronunța corect o singură frază ungurească, deși veneau în contact permanent cu ungurii, și aceasta din cauza

1 T. V. Păcățian, *op. cit.*, VIII, p. 456—653. Legea a fost publicată în „Telegraful român” din 1907, nr. 73 — 78. În „Gazeta Transilvaniei” din 1907 au apărut numeroase articole cu titlurile: *Proiectele lui Apponyi* (nr. 31); *În fața noului atentat* (nr. 32); *Proiectul lui Apponyi* (nr. 33); *„Darul” lui Apponyi* (nr. 36) etc.

asperității limbii ungare.

Or, a obliga în asemenea condițiuni un copil român să învețe ungurește, ba mai mult încă, a-l obliga pe învățător ca să-l învețe pe copil în așa măsură limba ungară, încât la absolvirea a patru clase primare să poată să se exprime „în mod inteligibil, oral și prin scris” (art. 19 din legea Apponyi)¹, însemna pur și simplu a transforma școala românească într-o școală ungară, căci, pentru a se conforma legii, învățătorii trebuiau să predea limba maghiară aproape în tot timpul orelor de clasă, materiile de predat în românește fiind astfel cu totul înăbușite.

Art. 12 din lege prevedea că guvernul are facultatea de a *suprima* orice școală românească, pentru simplul motiv că acest lucru era reclamat de „interese superioare de stat”.² Hotărârea ministrului de resort era inatacabilă. Existența școlilor românești depindea de arbitrarul măsurilor guvernamentale ungurești.

Ceea ce era mai grav însă era faptul că învățătorii români din școlile românești, în afară de limba maghiară trebuiau să-i deprindă pe copiii români cu ideea că „aparțin nației ungare”.

Art. 17 din legea Apponyi spunea textual: „Învățătorii trebuie să întărească în elev spiritul de atașament la Patria (sic) ungurească și conștiința că ei aparțin nației ungare”.³

Deznaționalizarea urma deci să fie înfăptuită atât prin înlocuirea treptată a limbii materne cât și prin infiltrarea în mintea copilului a apartenenței sale la maghiarism.

Era o operă de pervertire sufletească, nemaîntâlnită în istoria popoarelor civilizate. Ungurii, puțini la număr, voiau să-și întărească rândurile cu maghiari *făcuți*, în lipsă de maghiari născuți.⁴

1 „Telegraful Român”, an LV, nr. 75 din 10/23 iulie 1907, p. 306 nr. 76 din 12/25 iulie 1907, p. 310.

2 *Ibid.*

3 *Ibid.*

4 Nu numai în școală românii erau obligați să vorbească ungurește. Din volumul jubiliar al societății „Emke”, tipărit în 1910, aflăm că: „În urma apelului societății «Emke» moșierii au început să vorbească numai ungurește cu servitorii și lucrătorii lor valahi”, obligându-i astfel pe aceștia să învețe ungurește. Vezi amănunte la Aurel Gociman, *România și*

Școlile confesionale, din motive religioase lesne de înțeles, erau oarecum mai avantajate față de celelalte școli românești de stat, comunale și particulare.

Apponyi a găsit însă mijlocul de a le supune și pe acestea ofensivei de maghiarizare prin mijloace indirecte care scăpau atenției opiniei publice străine. De pildă, școlilor confesionale românești, care se susțineau cu jertfe mari, legea le-a impus salarii minimale pentru învățători. Neputându-le suporta din cauza bugetelor reduse, școala era obligată să apeleze la statul maghiar, care într-adevăr întregea salariul învățătorului, dar câștiga prin acest mijloc dreptul de a dispune de școală.

Numai într-un singur județ (Hunedoara), 180 de școli ale bisericii ortodoxe au fost nevoite să-și închidă porțile după punerea în aplicare a faimoasei legi Apponyi.¹ Este deci explicabil curentul pronunțat anti-ungar pe care această lege l-a creat în opinia publică europeană.

Contele Leon Tolstoi stigmatizează metodele maghiare

Acela care a găsit cuvintele cele mai aspre pentru a stigmatiza opera de maghiarizare întreprinsă de contele Apponyi a fost celebrul romancier rus, contele Leon Tolstoi, în scrisoarea adresată revistei ungurești „A Hir” din Budapesta, în 1907, apostolul de la Iasnaia-Poliana, spune textual: Ceea ce este mai trist este faptul că în străinătate contele Apponyi are reputația unui pacifist, pe când în Ungaria el nu recunoaște nemaghiarilor nici măcar calitatea de oameni. Orice persoană cu mintea sănătoasă trebuie să smulgă de pe fața acestui om masca sa mincinoasă, pentru a arăta întregii lumi că nu este

revizionismul maghiar, ed. a II-a, București, 1934, p. 206—209.

1 În total au fost închise 350 de școli primare românești. Silviu Dragomir, *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques*. București, 1934, p. 163. După unirea Transilvaniei cu România însă Albert Apponyi acuza cu cinism poporul român de analfabetism și încerca să convingă marile puteri, opinia publică europeană să accepte revizuirea Tratatului de la Trianon pe motiv că românii sunt analfabeți și nu ar putea, ca atare, să conducă Transilvania. El arată astfel că din numărul total al populației, 76,4% din români erau analfabeți, în timp ce dintre maghiari 20,1%, iar dintre germani numai 2,1% (Count Albert Apponyi..., *Justice for Hungary*, p. 18).

un binefăcător, ci o pasăre de pradă”.¹

Voci maghiare înfierând politica de maghiarizare forțată

Dar chiar și înlăuntrul Ungariei s-au găsit voci care să înfiereze atentatul la viața națională românească pe care-l comisese guvernul maghiar aplicând legea Apponyi.²

Ludovic de Mocsáry, unul dintre cei mai luminați oameni politici unguri de la începutul sec. al XX-lea, după ce timp îndelungat a profesat de la tribuna parlamentului cele mai largi și mai liberale idei cu privire la relațiile dintre unguri și naționalități, dezvăluie opiniei publice maghiare aspectul real al problemei naționalităților, pe care șoviniștii căutau să-l înăbușe sub avalanșa frazelor, pe cât de grandilocvente, pe atât de deșarte.

În același timp, Mocsáry denunța pericolul pe care atitudinea neomenoasă și inutil crudă a guvernanților unguri îl prezenta pentru viitorul Ungariei.

„O frică excesivă, spune el, ne împinge să comitem acțiuni cu adevărat extravagante. Mă refer la tendința generală de maghiarizare. Știu foarte bine că aici, colo se neagă acest adevăr, dar atunci de ce oare se aplaudă în mod frenetic în cele patru colțuri ale țării ori de câte ori marele șovin Désider Bánffy repetă că patria noastră nu va fi fericită până când ultimul individ aparținând rasei românești sau slovace nu va fi transformat în maghiar veritabil? Și de ce se poate afirma oare, în parlamentul nostru, fără teamă de a fi pedepsit, că trebuie să introducem neapărat învățământul public exclusiv în limba maghiară? Și ce se urmărește oare prin legea care prevede că

1 Lev Tolstoi era un bun cunoscător al realităților naționale din Ungaria poate și datorită faptului că avea ca secretar particular și ca medic un slovac, dr. Makowetzky, care i-a fost și biograf (G. Moroianu, *op. cit.*, p. 101).

2 Chiar și înainte de votarea acestei legi s-au găsit oameni de cultură unguri ca, de exemplu, poetul Ady Endre care au condamnat educația șovină ce se făcea elevilor în școli: „Am învățat de la cucernicul pr. Pálffy — scria Ady Endre, că este patriotic să înjuri germanii, sârbii, românii, slovaci. Așa să fie? Dacă este așa, eu declar solemn că nu sunt patriot. Eu stimez orice neam, limbă, religie, convingere și drept extra și intra Ungariam” („Nagyvaradi Napló”, 16 iunie 1903).

jumătate din orele de predare în toate școlile primare ale naționalităților trebuie să fie consacrate studiului limbii maghiare?”

„În zadar — subliniază Mocsáry — vrem să negăm toate acestea căci o dorință bolnăvicioasă există în noi și ea constituie unul dintre elementele esențiale care sunt la baza politicii noastre privitoare la naționalități”. „Să nu dorim, termină politicianul ungar articolul său, lucruri imposibile. Nu avem de a face cu resturi de popoare, cum ar fi flamanzii sau bascii, ci avem în fața noastră blocuri naționale, conștiințe și pătrunse de progres. Gravitațiunea lor către exterior nu o vom putea împiedica cu forța. Noi nu vom putea face să dispară complet aceste tendințe centrifuge ale naționalităților, decât dacă le vom putea asigura, în interiorul frontierelor noastre, posibilitatea de a-și satisface aspirațiile lor culturale”.¹

Din nefericire însă, oameni cu principii atât de largi ca acelea ale lui Mocsáry erau prea puțini în regatul Ungariei.

Departate de a se gândi să satisfacă aspirațiile culturale ale românilor, pătura conducătoare ungurească nu știa ce măsuri să mai inventeze pentru a înăbuși aceste aspirații. Întreaga opinie publică maghiară supraexcitată de o presă șovină și de o întreagă literatură pătimasă, îmbrățișa cu frenezie măsurile de deznaționalizare pe care le luase Apponyi, văzând în ele un pas hotărâtor pe calea înfăptuirii idealului Ungariei unitare și omogene.

Lovind în școala românească, ungurii știau, de altfel, că dau românilor o lovitură de grație. Într-adevăr, în scurtul interval de timp de la înăbușirea revoluției kossuthiste și până la inaugurarea erei dualiste, românii au dat dovadă cu prisosință de modul în care au știut să se folosească de fărâma de libertate pe care monarhul Austriei le-o oferise în dar, pentru a zăgăzui forța amenințătoare pentru Coroană, a ungurilor revoluționari.

În regiunile în care Administrația ungurească n-a putut

1 Articolul semnat de fostul președinte al Partidului Maghiar al Independenței, Ludovic Mocsáry, se intitula *Chestiunea naționalităților* și a apărut în ziarul „Egyetértés” („Înțelegere reciprocă”), nr. 306, 25 decembrie 1907.

deveni tiranică din cauza preponderenței elementului saxon în funcțiile publice și din cauza imediatei vecinătăți cu regatul României, românii s-au dedat cu adevărată frenezie studiului în limba maternă, care le fusese refuzat pe o scară întinsă până atunci.

Atât de puternic a fost acest curent către luminile instrucției, spune profesorul Silviu Dragomir, încât nu se găsește exemplu analog în istoria nici unui alt popor”.¹

La Sibiu, de pildă, în această epocă, din numărul total al elevilor, 50% erau români, iar la Lugoj, în Banat, între 1860 și 1867, românii se clasau într-o proporție de 70% în raport cu celelalte naționalități.²

Cauzele analfabetismului țăranului român

Experiența era de natură a îngrijora pe unguri. Românii erau un popor de analfabeți, atâta timp cât le era refuzat învățământul în limba maternă (până la începutul sec. al XIX-lea, românii transilvăneni n-au avut aproape nici o școală în limba românească). Liberi de a se lumina în limba strămoșilor lor, țăranii transilvăneni depășeau toate celelalte nații conlocuitoare, în dorința lor de a se instrui și deci de a se emancipa de sub jugul robiei milenare.

Aceasta este rațiunea pentru care casta magnaților a ținut ca țăranul român să trăiască în întuneric, iar atunci când, împotriva voinței ungarilor, poporul român a început să întrezărească binefacerile luminii, conducătorii maghiari s-au străduit din răspuțeri să facă să pătrundă această lumină în conștiințele românilor, deformată de legile maghiarizante ale contelui Apponyi.³

1 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 161.

2 Onisifor Ghibu, Catolicismul unguresc în Transilvania fi politica religioasă a statului român, *Cluj, 1924, p. 154 și urm.*

3 O expresie elocventă a politicii școlare din timpul dualismului austro-ungar de îndepărtare a poporului român de cultură este faptul că, în timp ce în Ungaria și Transilvania guvernele maghiare întrețineau 1.497 școli primare de stat, românii nu aveau nici măcar o școală de stat în limba lor (S. Dragomir, *op. cit.*, p. 159). Dacă avem în vedere și draconicele legi școlare ale lui Tréfort și Apponyi, care au dus la dispariția a sute și sute de școli

Istoriograful ungar Acsády nu se sfiește să recunoască această împrejurare.

„Nobilimea Transilvaniei, spune el, nu încetează să tremure de frica pe care le-o inspiră șerbii români. Ea a fost extrem de iritată când, în urma unirii cu catolicii, s-au clădit școli pentru români. Nobilii se temeau că românii vor refuza să suporte sclavia lor în ziua în care vor începe să se instruiască și când vor avea șefi mai cultivați. De aceea, ei nu au admis funcționarea școlilor pentru săraci (iată aspectul real al mult lăudatei democrații ungurești—n.n.). Vechiul sistem economic a devenit astfel un factor cu totul anticultural; pentru a salva interesele imagine ale câtorva sute de familii de mari latifundiari, *un popor întreg a fost condamnat să suporte ignoranța perpetuă, întunericul spiritului, mizeria materială și spirituală*”¹

Paralel cu măsurile școlare ale contelui Apponyi, alți politicieni, maghiarizanți à outrance, preconizau începerea unei ofensive de maghiarizare în toate compartimentele vieții sociale și economice.

Transilvania colonizată cu... unguri

Contele Ștefan Bethlen, unul dintre cei mai vajnici apărători ai sistemului asimilării forțate, denunța pericolul „oceanului

românești, iar cele care au rămas au trebuit să reducă drastic studiul limbii române în favoarea limbii maghiare, devenită obligatorie, atunci înțelegem cauzele procentului mare de analfabeți existenți în rândul românilor.

1 I. Acsády, în „Közzgazdasági Lexikon” (Lexicon de economie politică), editat sub direcția lui Taganyi, II, p. 233. Chiar și atunci când guvernele de la Budapesta, în tendința lor de a grăbi procesul de maghiarizare a românilor, au hotărât să ridice școli maghiare în zonele românești, s-au ivit critici cu atât mai mult cu cât românii refuzau să urmeze aceste școli. „Căci — scria Déme Károly —, ce înțeles are să ridice, de pildă, școli primare în mijlocul maselor românești, ca prin ele să se câștige unul sau doi Valahi cauzei maghiare, lăsând în același timp să se prăpădească în ignoranță maghiarimea neaoșe? În asemenea locuri școlile primare nu-și pot ajunge ținta, de aceea nici n-ar fi iertat să se ridice acolo, până când nu avem un număr suficient de școli, acolo unde le este locul” (Déme Károly, *Magyarország helyzete és az európai népek harca* (Situația Ungariei și lupta popoarelor europene), Cluj, 1913; Vezi și Dr. Titus Podea, *Transilvania*, București, 1936, p. 63).

românesc dintre Tisa, Dunăre și Carpați”¹ și, reluând vechiul principiu al legii colonizării a lui Daranyi, propovăduia spargerea blocului compact al românilor transilvăneni prin colonizări masive cu unguri.²

„Guvernul ungar, spune Charles Upson Clark³ în *Greater Roumania*, a cheltuit milioane de coroane pentru a coloniza Transilvania cu unguri, iar după ce războiul a început, el a mărit efortul său în această direcțiune”.

Planul din 1912 al contelui Bethlen⁴ mai prevedea o serie de măsuri, destinate în primul rând să submineze însăși proprietatea rurală românească, fundamentul vieții românești de la țară și în al doilea loc să împiedice libera dezvoltare economică a milioanele de români.

Pentru atingerea primului și celui mai important scop, contele Bethlen cerea pur și simplu deposedarea românilor de bunurile rurale, adică de singurele lor bunuri⁵, iar în ceea ce privește paralizarea vieții economice românești din Transilvania, viitorul prim-ministru al Ungariei cerea

1 Apud Romulus Seișanu, *Transilvania românească. Cu hărți și diagrame*, București, 1941, p. 51.

2 Ibid.

3 Charles Upson Clark, *Greater Romania*, p. 140.

4 Emil Petrini, *Reforma agrară*, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918—1928*, I, București, 1929, p. 286—288; S. Dragomir, *op. cit.*, p. 50 — 51; Romulus Seișanu, *op. cit.*, p. 50 — 51.

5 Iată cum își justifică Bethlen István, în 1912, planul său de deposedare a românilor de pământurile lor: „Proprietățile maghiare din Ardeal sunt pe cale de a se prăpădi și dacă va continua așa, după o generație sau două, Ardealul va fi pământ unguresc numai cu numele și aceasta însă numai pe măsură ce vom avea suficientă forță militară și politică să ne menținem stăpânirea asupra acestei părți de țară, dar sub raport economic pierdem terenul de sub picioare. Să nu ne amăgim că proprietățile pierdute vor putea fi înlocuite prin superioritatea obținută de noi în comerț, industrie și circulația monetară. Un timp oarecare se vor putea realiza prin ele succese, dar aceasta nu va dura, decât până ce românii vor lua concurența cu toată puterea și în acest domeniu, începând a se organiza. Iar dacă aceasta se va întâmpla, ori e sigur că se va întâmpla — se va impune cu atât mai de grabă forța de absorbțiune și de asimilare a superiorității numerice ce zdrobește totul, care azi încă nu se manifestează, decât pe terenul profesiei agricole” (Bizony László, *A keleti határról, A magyar szupremácia veszedelme Erdélyben/ Despre hotarul răsăritean. Pericolul supremației maghiare în Ardeal*), Budapest, p. 75).

distrugerea creditului românesc și sabotarea instituțiilor bancare românești.

Dacă planul contelui Bethlen ar fi fost pus în aplicare s-ar fi ajuns în plin secol al XX-lea la reînvierea vechilor tradiții feudale, românii redevenind — prin grația ungarilor — ceea ce au fost timp de multe secole — sclavi pe propriul lor pământ.¹

Din fericire pentru românii din Transilvania, monarhia austro-ungară s-a prăbușit la timp, astfel încât machiavelicul plan de maghiarizare a pământului fostei Dacii n-a mai putut să-și producă efectele.

Înainte de războiul mondial acest plan intrase, într-o formă inițială, pe făgașul realizărilor. Contele I. Mailath redactase un adevărat program agrar, bazat pe principiul transferului proprietății rurale de la români la unguri², iar societatea O.M.G.E. a agricultorilor unguri proclama sus și tare că pământul Transilvaniei trebuie să devină unguresc, „deoarece cine posedă pământul, posedă și țara”.³

Pentru radicala schimbare a Transilvaniei românești într-o Transilvanie ungurească, ungurii procedau deci în etape. Întâi maghiarizarea elementului om, în al doilea rând maghiarizarea pământului însuși.

Tentativa era însă și prea temerară și prea brutală pentru a putea reuși într-o epocă în care libertatea națională era ridicată la rangul de principiu fundamental al vieții statale.

Deși sortită eșecului, totuși ungurii n-au abandonat această tentativă de maghiarizare prin violență, până în cea din urmă clipă a dominației lor politice asupra Transilvaniei.

1 Contele Bethlen István considera deposdarea de pământ a românilor ca o premiză absolut necesară pentru dezrădăcinarea lor, pentru maghiarizarea lor, pentru a se asigura menținerea Transilvaniei sub dominația aristocrației maghiare. „Noi, declara el presei în 1913, nu vrem să-i considerăm ca adversari pe compatrioții de o altă limbă; dar, în ce privește proprietatea asupra pământului, trebuie să-i socotim dușmani și, în consecință, noi trebuie să ne organizăm” („Pesti Hírlap”, 9 sept. 1913). Vezi și Silviu Dragomir, *La Hongrie et le probleme de la Transylvanie*, în «Revue de Transylvanie», t. I, nr. 3, 1934, p. 334 — 354; Romulus Seșanu, *op. cit.*, p. 49-51.

2 S. Dragomir, *op. cit.*, p. 243.

3 *Ibid.*, este vorba de Societatea *Országos Magyar Gazdasági Egylet* (Societatea economică maghiară).

Profesorul Silviu Dragomir, care în calitatea sa de ministru român al minorităților a dat dovadă de un spirit de dreptate și de echitate care ar face cinste oricărui om politic din Occident, califică această politică a maghiarilor față de naționalități, drept o politică „criminală”.¹ În lumina acțiunilor guvernelor ungurești care s-au succedat la putere înainte de dezlănțuirea primului război mondial, termenul nu ni se pare exagerat. Când trecem în revistă însă întregul cortegiu de ordonanțe pe care guvernul contelui Ștefan Tisza le-a edictat cu privire la românii transilvăneni de la intrarea în război a Austro-Ungariei, termenul ni se pare prea blând.

Guvernarea contelui Ștefan Tisza

Contele Tisza, care prin energia și prin inteligența lui superioară, a dominat întreaga viață politică a Ungariei în cel de-al doilea deceniu al secolului nostru, era cunoscut ca un adversar ireductibil al oricărui elan naționalist românesc.

După ce, printr-o lege electorală, el a anihilat aproape complet reprezentarea românilor în Parlament, reducând circumscripțiile electorale majoritare românești, de la 42 la 17, făcând deci astfel ca cei 3.500.000 români să fie reprezentați prin numai 17 deputați, când cei 200.000 de sași trimiteau în Parlament 14 deputați², contele Tisza a avut cinismul să

¹ *Ibid.*, p. 242.

² Cinismul cunoscut al lui Tisza István, fiul „zdrobitorului de naționalități” Tisza Kálmán, reiese și din legea electorală, care-i poartă numele. După ce legiuitorii precedenți s-au străduit să sugrume învățământul românesc, prin legile școlare, Tisza István condiționa dreptul de vot de cunoașterea scrisului și cititului. Astfel, Tisza reușea să excludă din viața politică marea masă a românilor din Transilvania (Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 10—11).

Același om politic s-a opus cu înverșunare introducerii votului universal în Ungaria — motivând că „acesta ar fi fost mai fatal decât orice pericol de criză, întrucât el ar fi nimicit definitiv statul național (maghiar) și a propus chiar modificarea Codului Penal (1894) pentru a face față — spunea el — «agitațiilor celor fără patrie», pentru că ochiul ager și mâna care pedepsește și apără statul maghiar trebuie să intervină cu autoritate. Noi am tratat până acum această problemă prea cavalereste” (Aurel C. Popovici, *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari*, București, 1939, p. 46).

declare de la tribuna Camerei Deputaților: „Am reușit să-i scoatem din parlament pe domnii aceștia, cu puține excepții dureroase!”,¹ „Domnii aceștia” erau pentru Ștefan Tisza marii patrioți români, pe care legea electorală și în special metodele samavolnice care caracterizau alegerile îi împiedicaseră să se realegă în Parlament, și pe care deși Tisza cu niște „cetăți de spumă” și cu o „fata morgana” (discursul din Parlament, rostit la 11 iulie 1910)², totuși el îi prefera în afara Parlamentului

1 *Discursurile contelui Ștefan Tisza — 1893-1915. Contribuțiuni istorice la cunoașterea chestiunii naționalităților în Ungaria*, Budapesta, f.a. p. 55.

2 *Ibid.* Marele cotidian francez «Le Temps» din 31 august 1916, descria astfel situația românilor din Transilvania: faptul că din provinciile românești din Imperiul Austro-Ungar, Transilvania se individualiza atât prin suprafața cât și prin numărul românilor care trăiau acolo. „Lupta pentru libertate a românilor subjugati — se sublinia în ziar — și-a găsit exponenți în clasa mijlocie a juriștilor, profesorilor, preoților, negustorilor. Dar și răscoalele țăranilor și propaganda națională a «claselor instruite și înstărite» au fost reprimare cu cruzime de unguri. Instituirea în 1867, a dualismului austro-ungar le-a dat acestora mână liberă în acțiunea de zădărniciere a luptei pentru emancipare națională a popoarelor asuprite.

Alegerile erau făcute printr-un regim de teroare, ignorând total legile. Nu se admitea votul secret, iar votul public îi expunea pe cei care își manifestau sincer opinia unor grave ofense”. În acest sens, articolul citează cuvintele lui Mircea Șirianu: „O campanie electorală în Transilvania este un adevărat război civil în care alegătorii români, în majoritate țărani dezarmați, sunt la cheremul jandarmilor unguri înarmați cu puști, cu baionete, la armă”. Represaliile exercitate au dus la reducerea numărului de deputați români, așa încât la alegerile din 1910, din cei 79 de deputați români — câți ar fi trebuit să numere reprezentarea română la Budapesta, dacă n-ar fi fost proporțională cu populația —, au fost aleși numai cinci.

Politica nemiloasă de maghiarizare îi priva pe români de toate drepturile. Ei nu mai aveau dreptul de întrunire și nici libertatea presei. Orice manifestare românească era pasibilă de pedeapsă, românii fiind lipsiți chiar și de protecția tribunalelor.

Un alt cunoscut cotidian francez, «Le Figaro», în numărul din 30 august 1916, arăta că, în lupta pentru propria lor libertate, împotriva turcilor și apoi împotriva Casei de Austria, ungurii au știut să lupte eroic, iar luptele și răscoalele lor au fost privite cu caldă simpatie de francezi și de englezi. Cu totul altfel au privit maghiarii libertatea după ce s-au văzut ei înșiși liberi: libertatea lor le dădea dreptul de a oprima pe alții. Era punctul de vedere al unor politicieni fără scrupule.

Regimul parlamentar maghiar era pus în slujba politicii de asuprire a celorlalte naționalități: „nu este pe lume nimic mai mincinos, adică cel puțin ca reprezentanță a națiunii, întrucât sistemul electoral este stabilit după

decât pe băncile lui. „Excepțiile dureroase” erau deputații, atât de puțini la număr, care reușiseră să învingă toate dificultățile și să înfrunte toate obstacolele inerente unei alegeri în Ungaria, spre a veni la Budapesta să facă auzit glasul milioanelor de români asupriți.¹

Și chiar așa de puțini câți erau, contele Tisza încă îi găsea că sunt prea mulți...

Ne putem ușor imagina care au fost sentimentele de care a fost animat Tisza față de români în ziua în care Austro-Ungaria s-a găsit în război cu Aliații, România respingând injoncțiunile care-i veneau de la Berlin și de la Viena pentru a se alătura Puterilor Centrale și mai lesne încă ne putem închipui care a fost atitudinea pe care a arborat-o premierul Ungariei față de românii transilvăneni în ziua în care România liberă a declarat război Ungariei.

În 1914, guvernul prezidat de contele Tisza edictează nu mai puțin de 33 de ordonanțe, având ca scop, după cum se exprimă Ion Clopoțel, istoriograful evenimentelor petrecute în Transilvania din 1914 până la alipirea ei la România, „de a înmulți mijloacele materiale spre a desăvârși politica de maghiarizare”.²

Libertatea presei românești este suprimată. Ziarul „Românul” al lui Vasile Goldiș este desființat. Întrunirile publice românești sunt interzise. Statul ungar își arogă

avere”. Fiind oral, votul era lipsit de orice libertate; corupția prin bani se adăuga presiunilor administrative și, adeseori, jandarmii tăiau din registre grupele de alegători ai opoziției («Le Figaro» din 30 august 1916).

1 Șt. Tisza s-a opus cu înverșunare introducerii votului universal și a susținut modificarea codului penal (1894), pentru a face față „agitațiilor celor fără de patrie”, pentru că „ochiul ager și mâna care pedepsește și apără statul maghiar trebuie să intervină cu autoritate. Noi am tratat până acum această problemă prea cavalerește” (Aurel C. Popovici, *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari*, București, 1939, p. 46).

Publicistul maghiar Fényes S. arăta cauza reală a refuzului autorităților ungare de a introduce votul universal. „Clasa dominantă maghiară — nota el — nici nu avea argument mai puternic contra votului universal, decât că acela ar însemna eliberarea naționalităților și de aceea era socotit drept trădător de țară oricare ungar ar fi îndrăznit să ceară votul universal” (Fényes S., *op. cit.*, p. 43).

2 I. Clopoțel, *op. cit.*, p. 11.

controlul gestiunilor băncilor românești. Autonomia bisericească este încălcată, adunările și congresele naționale bisericești fiind obligate a ține ședință în prezența comisarilor guvernului. Populația românească din Transilvania este scoasă de sub jurisdicția judecătorilor ei firești și pusă sub jurisdicția excepțională a Curților Marțiale. Legea despre răspunderea trădătorilor de patrie, decretată în 1915 (legea XVIII), a înăsprit mai mult încă atmosfera de teroare în care trăiau românii transilvăneni de la izbucnirea războiului mondial.¹ Era suficient un simplu denunț pentru ca averea românului denunțat drept trădător să fie sechestrată, iar el să fie internat în lagăr sau aruncat în temniță.

Temnițele din Brașov, Făgăraș, Cluj, Seghedin, erau pline până la refuz de acești „trădători”, a căror singură vină era de a se fi născut români pe teritoriul românesc al Transilvaniei!

Protopopi, preoți, bătrâni, femei și copii, umpleau lagărele special improvizate la Sopron (lângă granița Austriei), la Veperd etc. Regimul aplicat sutelor de nevinovați, ridicați în modul cel mai abuziv de la căminele lor, trebuie să fi fost extrem de aspru, dacă judecăm după numărul morților din lagăre și închisori și dacă ne reamintim de asprul tratament care le era aplicat românilor transilvăneni în închisorile ungurești în timp de pace.²

Ordonanța nr. 4.000 a Președinției Consiliului de Miniștri maghiar, dată în 1917, încoronează opera de deznaționalizare a guvernelor precedente. Ea este o traducere în fapt a planului contelui Bethlen. Într-adevăr, conform acestei ordonanțe românii nu mai puteau cumpăra nici un petec de pământ rural fără prealabila autorizație a Ministerului Agriculturii din Budapesta; într-un cuvânt, românii nu mai puteau cumpăra deloc pământ la țară, căci autorizația le era refuzată categoric, ori de câte ori ei o solicitau. De altfel, aceasta era și rațiunea

¹ *Ibid.*, p. 12.

² *Ibid.*, p. 17—18. Despre măsurile represive îndreptate împotriva populației românești vezi și Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii românești din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului*, Cluj, 1925; R. Căndea, *Biserica ardeleană în anii 1916—1918*, Cernăuți, 1926; Septimiu Popa, *Temnițele Clujului*, Cluj, 1937; Grigore Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. II. Temnițe și lagăre*, București, 1940.

pentru care necesitatea autorizăției fusese instituită.¹

În același an, contele Apponyi, redevenit ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor, înființa așa-numita „zonă culturală” în sud-estul Transilvaniei, cu destinația exclusivă să asigure maghiarizarea completă a școlilor românești din districtele Năsăud, Trei Scaune, Brașov, Făgăraș, Hunedoara ș.a., adică în acea regiune în care școala românească rezistase acțiunilor de maghiarizare anterioare. Consecința imediată a aplicării acestei noi legi Apponyi a fost desființarea a 507 școli primare românești din acea regiune.²

Toate aceste măsuri de ordin legislativ erau întovărășite de ceea ce publicistul american Charles Upson Clark numește „persecuția meschină” (*petty persecution*) a jandarmeriei, exercitată în toate domeniile, persecuție pe care același scriitor o compară cu aceea exercitată de austrieci la Riva și de germani în Schleswig.³ Erau zecile de vexațiuni și de nedreptăți zilnice, pe care jandarmul la țară și organele în subordine la orașe, le comiteau față de populația românească lipsită de orice apărare.

Prigoana

Aceste persecuții mărunte, dar infinit repetate, această otravă zilnică aveau să ia un caracter de o gravitate excepțională în ziua în care România declara război Puterilor Centrale.

Aproape o jumătate milion de români transilvăneni au fost ridicați de la căminele lor și trimiși să lupte pe cele mai diverse fronturi pentru o cauză care nu era a lor. Ușor își poate închipui oricine, cunoscută fiind adversitatea ungarilor față de români, căror soldați din armata ungară le-a fost hărăzită

1 Despre ordonanța nr. 4.000 din 12 oct. 1917, vezi Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 24.

2 Prin crearea acestei „zone culturale”, „călăul școalei și culturii românești”, cum îl numea I. Clopoțel pe contele Apponyi, urmărea, totodată, să despartă pe românii din Transilvania de cei din România liberă (I. Clopoțel, *op. cit.*, p. 24; vezi și Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 162—164).

3 Charles Upson Clark, *op. cit.*, p. 139.

cinstea de a se bate în liniile cele mai avansate.¹

„După ce secătuisese Ardealul de tot tineretul ei, spune N. Polizu-Micșunești în volumul închinat lui Nicolae Filipescu, se făptuiau sălbăticiii asupra bătrânilor și chiar răniților, obligați la cărăușii; preoți și femei bătrâne erau aruncați în temnițe”.²

La Sibiu, relatează Octavian Goga, poetul Ardealului, femei și preoți au fost puși în lanțuri și au fost scoși în stradă la ieșirea de la spectacol a mulțimii, pentru a fi scuipați în obraz de maghiari și sași. ³

Nu există domeniu de activitate publică, scrie Ion Clopoțel, în care să nu fie suspendată libertatea înfăptuirilor și siguranța zilei de mâine”.⁴

Românii de dincoace de Carpați nu erau indiferenți față de soarta fraților lor de peste munți. În epoca neutralității se formase în Regat un puternic curent politic naționalist care cerea imperios intrarea României în război alături de Aliați, pentru eliberarea românilor transilvăneni de sub jugul dominației maghiare.

„Acțiunea națională”

„Acțiunea națională”⁵ care reunise în jurul marelui patriot Nicolae Iorga pe doi din cei mai iluștri oameni de stat ai României, pe „europeanul” (cum îl numea Clémenceau) Take Ionescu și pe Nicolae Filipescu, despre care Robert de Flers scria că „nu numai că-și iubește țara, dar este nebun după ea” (*il en est fou*),⁶ pe ardelenii Octavian Goga și Vasile Lucaciu, martir al cauzei românești transilvănene și pe o seamă de alți fruntași ai vieții politice, reuși să electrizeze masele.

1 Vezi T. V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana. Sătmăr și Maramureș aduse în războiul mondial din 1914 — 1918*, Sibiu, 1923.

2 N. Polizu-Micșunești, *Nicolae Filipescu. Însemnări. 1914—1916*, București, 1937, p. 173.

3 *Ibid.*, p. 173.

4 I. Clopoțel, *op. cit.*, p. 5.

5 Despre înființarea acestei asociații vezi: „Universul”, 15—28 oct. 1914; G. Moroianu, *op. cit.*, p. 179—180.

6 N. Polizu-Micșunești, *op. cit.*, p. 22.

Entuziasmul cu care a fost primit, în trecerea sa prin România, generalul Pau constituie o dovadă întru totul semnificativă a sentimentelor care-i însuflețea în acea epocă pe românii din Regat și aceasta cu atât mai mult cu cât la sosirea în București a unui mareșal german, primirea pe care publicul român i-o rezervase a fost mai mult decât rece.

Pentru a ne da seama de starea de spirit care domnea la București în cel de-al doilea an al neutralității, este suficient să cităm finalul perorației culminantului discurs, rostit de Nicolae Filipescu la 15 februarie 1915, în numele „Acțiunii naționale”.

Adresându-se regelui Ferdinand, suveranul țării, Filipescu spunea: „Tu ești trimisul lui Dumnezeu pentru a înfăptui visul unei nații [...]. Mărirea pe care ți-o urăm, Sire, este să te încoronezi la Alba Iulia sau să mori pe Câmpia Turzii!”¹

Nu trebuie să uităm că în acea epocă România era legată prin tratate de Puterile Centrale și că guvernul țării ducea o politică de strictă neutralitate.

Dacă solidarizarea entuziastă a maselor românești de dincoace de Carpați cu românii din Ungaria era de ordin pur sentimental, în schimb apropierea de Aliați, reclamată insistent de oamenii politici, era sprijinită pe considerații imperioase de ordin rațional.

Dacă Austro-Ungaria avea să iasă victorioasă din război, soarta românilor transilvăneni, ca nație, era să fie pecetluită pentru eternitate. Mai mult încă: ungurii victorioși ar fi putut constitui o primejdie dintre cele mai grave pentru independența României însăși.

În celebrul discurs rostit de Take Ionescu în Camera Deputaților, în zilele de 16 și 17 decembrie 1915, marele om de stat român, punându-se ipoteza unei victorii a austro-ungarilor, se adresa deputaților cu vorbele: „Vă închipuiți dvs. că Ungaria ar tolera ca aici să continue o viață independentă?”²

Românii n-aveau deci alegerea. Pentru salvarea ființei naționale a românismului transilvănean, și chiar pentru

1 N. Filipescu, *Pentru România Mare. Cuvântări din războiu. 1914—1916*. Cu o prefață de Matei B. Cantacuzino, București, 1925, p. 26.

2 Take Ionescu, *Pentru România Mare. Discursuri din războiu. 1915-1917*, București, 1919, p. 93.

salvarea integrității teritoriale și independenței Regatului, ei trebuiau să urmeze singura politică conformă cu idealurile naționale și cu interesele vitale românești, politică pe care Take Ionescu o numise a „instinctului național”.¹

„În sufletul tuturor românilor, spunea fruntașul vieții politice române, de la dascălul de sat până la omul politic, stă scris cu litere de foc: „Transilvania și unitatea națională!”² „Fiecare popor, continua el, are dreptul să-și trăiască viața lui, să și-o trăiască întreagă cu toți ai lui, fiindcă numai așa poate și el să creeze o civilizație a lui, care să între în armonia tuturor celorlalte civilizații.”³

Cele două idealuri, al Ungariei unitare și omogene, realizabil prin sacrificarea ființei naționale a milioanele de români ce locuiau pe teritoriul Ungariei și acela al României unitare — în cadrul fostei provincii Dacia — împlinirea unor năzuințe firești de reîntrunire într-un tot a ceea ce fusese cu veacuri în urmă despărțit își profilau, amenințătoare, contururile de o parte și de alta a Carpaților. Prin politica lor de violență, ungurii creaseră un abis între cele două concepții de viață. Se ajunsese atât de departe pe această cale, încât „nici o concesie nu mai era posibilă, viața unuia excluzând viața celuilalt”⁴ (Take Ionescu).

Contele Ștefan Tisza nu s-a sfiit să exprime cu brutalitate această situațiune într-unul din marile sale discursuri rostite în Parlamentul ungar în anul 1910.

„Concetățenii noștri nemaghiari, spunea el în ședința din 11 iulie 1910 a Camerei Ungare, cu ocazia discuției la Mesaj, trebuie în primul rând să țină seama de faptul că ei aparțin unui stat național, unui stat care nu este un conglomerat de popoare de rase diferite, ci un stat dobândit și făurit de o singură națiune care i-a întipărit pecetea neștersă a individualității sale. Eram întotdeauna partizanul bunei înțelegeri frățești (sic) cu naționalitățile și voi rămâne așa. Le dau cu cea mai mare bucurie totul ce se poate împăca cu

1 *Ibid.*, p. 77.

2 *Ibid.*, p. 79.

3 *Ibid.*, p. 78.

4 *Ibid.*, p. 103.

caracterul național și unitatea națională a statului maghiar. Dar, peste această graniță nu trec cu o literă. Aceasta este stânca de care-și va sparge capul oricine va încerca s-o sfărâme”.¹

În clipa în care făcea aceste afirmații, Ștefan Tisza nu era un oarecare deputat neînsemnat ale cărui declarații să fi avut valoarea unor păreri pur personale, ci el era șeful unui partid puternic (Partidul Național al Muncii) care se sprijinea în Parlament pe o majoritate masivă de 257 de deputați.

Punctul său de vedere era acela al Ungariei întregi. Ungaria este un stat unitar și omogen, iar naționalitățile sunt numai un accident în viața statală ungurească. Concluzia era tot atât de falsă pe cât erau și premisele pe care se sprijinea. Era într-adevăr o aberație să susții, împotriva celei mai categorice realități de fapt, că Ungaria este un stat omogen și uninațional, când milioanele de naționali nemaghiari îi confereau cea mai impresionantă tinctură eteroclită și polinațională.

Contele Ștefan Tisza a avut însă darul să rostească el însuși cea mai perfectă caracterizare a țării sale: „Conglomerat de popoare de rase diferite”.²

Acestor popoare, ungurii le confereau toate drepturile, cu o condiție însă: să renunțe la naționalitatea lor, spre a se contopi în maghiarism.

„Să vie în șirurile noastre!”³, exclama el într-o zi de la tribuna Parlamentului, adresându-se românilor transilvăneni și, întorcându-se spre deputații unguri, el le spunea: „În felul acesta vom putea crea o Ungarie mare și puternică”.⁴

Aceeași chemare le era adresată și de dincoace de Carpați. De data aceasta însă, fără ca să li se impună condiția renunțării la viața lor națională. Dimpotrivă, aici le era rezervată realizarea idealurilor și speranțelor pe care din vremuri îndepărtate românii transilvăneni și le transmiteau din generație în generație.

Într-o limbă pe care nici n-o cunoșteau, li se cerea de la

1 *Discursurile contelui Ștefan Tisza, 1893—1915*, p. 53.

2 *Ibid.*

3 *Ibid.*, p. 56.

4 *Ibid.*

Budapesta să adere la un ideal de mărire care le era absolut indiferent. Din România le venea însăși chemarea Firii, îmbiindu-i, în limba strămoșilor lor daco-romani, să realizeze unitatea naturală, unitatea organică, care leagă între ei pe fiii aceleiași nații.

Intransigența ungarilor a grăbit evoluția procesului istoric din Transilvania.

Erzberger și Iuliu Maniu

În memoriile sale, Erzberger, șeful Centrului catolic din Parlamentul german și fost ministru al Reichului, ne relatează despre misiunea ce i-a fost încredințată de Germania, spre a împiedica intrarea în război a Italiei și a României alături de Aliați. Cu acest prilej, el vorbește despre încăpățânarea cu care conducătorii politicii maghiare din primii ani ai războiului refuzau să satisfacă legitimele revendicări românești. Punctul de vedere unguresc continua să fie invariabil același de secole: „Nici o concesie de nici un fel pentru români!”.

„Nu era vorba, spune Erzberger, de concesii teritoriale, ci de a ține cont în Ungaria de aspirațiile legitime ale românilor. Baronul Burián, care era considerat ca purtătorul de cuvânt la Viena al contelui Ștefan Tisza respinge cu energie orice idee de conciliațiune față de români”.¹

Premierul ungar, pe care Erzberger îl vizitase în urmă, nici nu voia măcar să recunoască legitimitatea plângerilor românești.

„El susținea, spune fostul ministru german, că nu exista nici o Putere care să ducă față de naționalități o politică atât de tolerantă ca Ungaria”, și că în această privință «tout marchait pour le mieux»² în prea fericita Ungarie a ultimului Habsburg.

Nici Candide, eroul lui Voltaire, nu s-ar fi exprimat altminteri.

Dl Iuliu Maniu, care a făcut parte din delegația românească primită de Erzberger la Viena, cu scopul de a prezenta

1 M. Erzberger, *Souvenirs de guerre*, Préface de M. Maurice Muret, Paris, 1921, p. 130.

2 *Ibid.* p. 131.

trimisului Reichului german doleanțele românilor transilvăneni, ne expune în felul următor modul în care a decurs întrevăderea dintre Erzberger și exponenții vieții politice românești din Ardeal:

„În 1915, Puterile Centrale aveau o situațiune grea. Împăratul Wilhelm a încercat să câștige pe românii din Transilvania, pentru o acțiune a României alături de Puterile Centrale. În acest scop a trimis pe Erzberger la Viena, cu misiunea de a trata cu delegații români. În palatul Liechtenstein din Viena, o delegație compusă din Aurel Popovici, Goldiș și cu mine, am luat contact cu Erzberger. Noi, delegații, am arătat lui Erzberger că românii din Ardeal n-au drepturi și că e firesc din partea României să nu-și înfrățească armele cu cei care vor să-i omoare pe fiii ei. Erzberger mi-a replicat că se vor da românilor drepturile pe care le cer. Am răspuns că nu cred, pentru că de foarte multe ori li s-a promis și niciodată nu li s-a dat nimic”.¹

Rezultatul tratativelor a fost, după cum era de așteptat și după cum o prevăzuse și Iuliu Maniu, cu totul negativ.

Erzberger relatează că: „Ștefan Tisza a refuzat orice negociațiune cu România cu privire la acordarea de drepturi noi românilor din Ungaria”.²

Ambiția nemăsurată a ungarilor și lipsa totală de prevedere a conducătorilor lor politici, au făcut imposibilă rezolvarea pe cale amicală a conflictului dintre națiunea dominantă și aceea aservită. Nu mai rămânea, din vina ungurească, decât o singură soluție pentru rezolvarea problemei: calea armelor.

Războiul pentru întregire (Ion I. C. Brătianu)

Lui Ion I. C. Brătianu i-a fost hărăzită soarta de a decide, în calitate sa de șef al guvernului român, intrarea României în război alături de Aliați, pentru realizarea idealului național românesc: dezrobirea Ardealului.

În lumina documentelor pe care le posedăm, astăzi, acțiunea lui Ion I. C. Brătianu în timpul neutralității României

1 „Curentul” din 2 februarie 1935.

2 M. Erzberger, *op. cit.*, p. 131.

ne apare în contururi precise, care n-au putut fi sesizate de contemporani.

Într-o opinie publică, pasionat favorabilă intrării imediate a României în război, între presiunile din ce în ce mai insistente ale Germaniei și Austro-Ungariei de a atrage România de partea lor, presiuni care de multe ori se transformau în directe amenințări de invazie a țării și, în fine, între presiunile Aliaților de a forța mâna lui Brătianu, mai înainte ca toți aliații să fi aderat la revendicările românești cu privire la Transilvania, Banat și Bucovina, marele om de stat a știut să conducă cu o abilitate neasemuită politica românească, printre atâtea meandre, în interesul exclusiv al realizării idealurilor naționale românești.

„Istoria diplomatică a războiului european, spune profesorul român C. Kirițescu în *Istoria războiului pentru întregirea României*, oricare ar fi punctul de vedere din care istoricul judecă evenimentele, e unanimă să recunoască adevărul că România a fost condusă în decursul tratativelor de un om de stat care unea un patriotism adânc cu o înaltă inteligență și cu o extraordinară abilitate diplomatică”.¹

A fost suficient ca să se stabilească acordul Aliaților asupra revendicărilor românești, pentru ca România să între imediat în acțiune alături de Aliați, împotriva Austro-Ungariei.

Într-adevăr, la 13 august 1916, Stürmer, succesorul lui Sazonov la Ministerul de Externe al Rusiei, acceptă condițiile României cu privire la retrocedarea teritoriilor românești din împărăția austro-ungară, iar la 17 august, deci cu patru zile mai târziu, România semnează la București tratatele de alianță cu Aliații, tratate prin care-și ia obligația ca, cel mai târziu la 28 august 1916, să se găsească în stare de război cu Puterile Centrale, în schimbul garantării de către Aliați a rezolvării definitive a problemei transilvănene.

Astăzi, când perspectiva istorică se luminează prin documentele pe care le posedăm cu privire la evenimentele din

1 Despre activitatea lui I. I. C. Brătianu în acea perioadă vezi pe larg C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, ed. a IX-a, București, f.a. vol. I, p. 122 — 159; Idem, *Ion I. C. Brătianu, în pregătirea războiului de întregire*; București, 1936, passim.

trecut, ne dăm seama cât de precise au fost prevederile oamenilor de stat români, privitoare la soarta transilvănenilor, într-o Austro-Ungarie victorioasă.

Planurile secrete maghiare

În lucrarea sa despre Transilvania, dl Romulus Seișanu dezvăluie unul din acele faimoase planuri pe care le-au elaborat ungurii cu privire la naționalități, în general, și la români în special, în epoca în care mai sperau că vor ieși victorioși din război. Pe de o parte, Ștefan Tisza arbora față de români o atitudine conciliantă, ducând tratative de împăcare cu Partidul Național Român — renăscut — din Transilvania, cu scopul ascuns de a slăbi poziția fruntașilor acestuia printr-o solidarizare a românilor transilvăneni cu Puterile Centrale, pe de altă parte, făcând planuri secrete de acord cu arhiducele Iosif, pentru a răpi României porțiuni din teritoriul ei de pe versantul răsăritean al Carpaților.

„Așa cum s-a constituit în Evul Mediu zona de siguranță militarizată de la estul Imperiului German, spune dl Romulus Seișanu, zonă cunoscută sub numele de Oest-Mark, care a fost nucleul Austriei de mai târziu, tot așa Tisza István, în acord cu arhiducele Iosif, a crezut că va putea da o lovitură de pumnal în inima românismului prin crearea acelei zone de siguranță militarizată și strategică, sub forma unei Mărci de Est maghiare, ce ar fi dominat ambele versante ale Carpaților”.¹

Linia de demarcație a frontierei româno-ungare, astfel cum a fost ea proiectată de cei doi oameni de stat austro-ungari, avansa profund atât în Moldova cât și în Muntenia. Urmau să devină maghiare: întreaga regiune răsăriteană a munților Carpați, văile Lotrului, Oltului, Dâmboviței, Buzăului, Teleajenului și Bistriței și, *last but not least*, regiunile petrolifere, bogăția de căpetenie a pământului românesc de dincoace de Carpați.²

Pentru ca maghiarizarea să fie completă, arhiducele Iosif

1 Romulus Seișanu, *Transilvania românească cu hărți și diagrame*, București, 1941, p. 51.

2 *Ibid.*, p. 51-52.

prevedea în planul său colonizarea cu unguri a întregii regiuni de siguranță de pe ambele versante ale Carpaților, căutând în felul acesta să pună stavilă pentru vecie unei renașteri românești în Transilvania, cordonul maghiar având menirea de a separa pentru totdeauna cele două blocuri românești de pe cele două versante ale Masivului Carpatic.¹

Aceasta era imaginea românismului în conștiința ungurească, încălzită de speranța victoriei.²

Dar ceea ce este mai caracteristic încă pentru mentalitatea păturii conducătoare a nației maghiare este faptul că această imagine a unui românism pierdut în masa maghiarismului a persistat chiar și după ce ungurii au început să piardă nădejdea într-un succes final al Puterilor Centrale.

În propunerile de pace pe care Austro-Ungaria le-a adresat Aliatilor prin intermediul prințului Sixte de Bourbon, chestiunea granițelor răsăritene ale împărăției sunt cu totul trecute sub tăcere, intenția ungurilor fiind de a obține mână liberă în Est, pentru a lichida, după bunul lor plac, *à la manière hongroise*, chestiunea delimitării granițelor dintre

1 *Ibid.*, p. 52.

2 În timpul tratatelor de pace separată cu Puterile Centrale, șoviniștii unguri jubilau și făureau noi planuri de maghiarizare a românilor. Astfel, la începutul anului 1918 s-a dat publicității un nou plan de maghiarizare a românilor în care se preconizau următoarele:

- 1) Desființarea tuturor școlilor românești de orice fel.
- 2) Cel ce vrea să studieze, să învețe ungurește. Cel ce nu va prezenta un certificat al unei școli maghiare, nu va avea drepturi de cetățean în țară.
- 3) Să se închidă toate teologiile românești. Teologii greco-catolici români să studieze în teologiile romano-catolice. Numai pe baza certificatelor acestora să poată fi sfințiți preoții. Învățământul teologic greco-ortodox să fie desființat complet. Toți românii să accepte unirea cu Roma.
- 4) În administrație și oficii de stat românii nu vor putea fi admiși decât în baza unor certificate școlare ungurești și numai în regiuni curat ungurești.
- 5) În regiunile românești să se angajeze numai astfel de învățători și profesori, care nu cunosc decât limba maghiară (nu și pe cea românească).
- 6) Calendarul vechi să fie interzis pe veci. Calendarul nou să fie obligator pentru toată lumea.

Acei cărora aceste dispozițiuni nu le vor fi pe plac au dreptul ca în timp de 3 ani să emigreze în Valahia (România). Le dăm voie să plece și astfel în 50 de ani vom face ordine în țară” (în „Újság”, Cluj, 29 ianuarie 1918).

Ungaria și România.1

Războiul mondial nu fusese însă purtat timp de patru ani, milioane de oameni nu sângeraseră pe câmpiile de luptă, pentru ca rezultatul războiului să însemne instaurarea în Europa a unei noi Ungarii despotice și nici pentru a face ca formele anacronice de guvernământ, instaurate de unguri în Europa Centrală, să reînvie la o viață nouă.

Evoluția implacabilă a destinului omenirii a făcut ca la prima zguduire mai puternică, conglomeratul neviabil al monarhiei dualiste să se destrame ca un eșafodaj de carton.

Atitudinea ungară, în clipa în care se profila haotic prăbușirea, este demnă de reținut. Nici chiar în momentele premergătoare dezastrului, ungurii n-au înțeles să renunțe la concepția lor politică exclusivistă.2

Cuvintele contelui Tisza adresate croaților și sârbilor cu câteva săptămâni numai înainte de prăbușirea monarhiei, pot fi

1 Romulus Seșanu, *op. cit.*, p. 51.

2 Sugestivă pentru neputința și furia oarbă ale moșierimii maghiare în fața mersului implacabil al procesului revoluționar de desprindere a Transilvaniei de Ungaria este atitudinea lui Ianos Urmanczy, proprietar al unor întinse domenii în Munții Apuseni. În timpul războiului, Urmanczy a folosit la întreprinderea sa forestieră din Beliș prizonieri de război sârbi, italieni și ruși. Când a încetat războiul, prizonierii s-au prezentat la conducerea întreprinderii și au cerut să li se dea alimente de drum și să fie lăsați să plece acasă. În fața refuzului administrației moșierului Urmanczy, prizonierii s-au revoltat, s-au eliberat și au dat foc depozitului de cherestea al întreprinderii. Aflând acest lucru, Urmanczy a organizat, la Budapesta, un detașament format din 65 de soldați înarmați cu puști și mitraliere, sub comanda căpitanului Dietrich Antál, destinat „să restabilească ordinea”, să pedepsească practic pe locuitorii români de la Beliș, care nu aveau nici o vină pentru cele petrecute acolo. Însuși ministrul de război a pus la dispoziția detașamentului un tren special, care la 7 noiembrie sosea la Călățele. De aici, detașamentul morții a luat drumul spre Beliș, împușcând pe loc, din ordinul lui Urmanczy, pe toți locuitorii ce le ieșeau în cale. Detașamentul s-a instalat în castelul lui Urmanczy din Beliș. Patru mitraliere au fost așezate în turnul castelului, apoi a început vânătoarea românilor din împrejurimi. Nu s-a putut stabili cu exactitate numărul morților, întrucât cadavrele au fost aruncate în focul de la depozitul de cherestea incendiat. Au fost identificate numai 45 de cadavre, dar numeroase schelete au fost descoperite abia în primăvara următoare, în pădurile din apropiere (Vezi A. Gociman, *Măcelul de la Beliș. Patruzeci și cinci de moți împușcați și arși pe rug de unguri*, București, 1923, p. 79).

citare în fruntea unei antologii a intoleranței: „Este posibil, spunea contele Tisza, cu ocazia vizitei pe care a făcut-o în Bosnia și Herțegovina la sfârșitul lunii septembrie 1918, ca să ne prăbușim. *Dar, înainte ca noi să ne prăbușim, vom găsi încă suficiente forțe pentru ca să vă distrugem*”.¹

Era același Ștefan Tisza care, cu patru ani în urmă, declarase în Parlamentul ungar: „Noi insuflăm antipatie naționalităților prin aceea că patriotismul nostru se manifestă pe căi atât de păgubitoare și într-un mod nedemn de caracterul cavaleresc maghiar”, iar cuvintele adresate bosniacilor erau rostite într-o epocă în care se făcuse auzit de acum glasul președintelui Wilson, în favoarea autodeterminării (*self determination*) popoarelor din monarhia habsburgică.

Declarația lui Wilson

„Aspirațiunile naționale ale popoarelor, spusese președintele Wilson la 11 februarie 1918 în fața Congresului american, trebuie să fie respectate; în viitor, popoarele nu trebuie să mai fie dominate și guvernate decât de propriul lor asentiment. *Autodeterminarea nu este o simplă frază. Ea este un principiu imperativ de acțiune pe care în viitor oamenii de stat nu-l vor ignora decât în detrimentul lor*”²

1 K. Fr. Novak, *Der Sturz der Mittelmächte*, München, 1912, p. 280, C. Kirițescu, *op. cit.*, III, p. 335.

2 Președintele Wilson declara cu acest prilej: „Nu mai poate fi vorba de a transfera popoarele de la o putere la alta printr-o simplă conferință internațională sau printr-un acord între rivali și antagoniști” (W. Wilson, *Messages, discours, documents diplomatiques relatifs à la guerre mondiale*, vol. II, Paris, 1919, p. 249). Doar cu o zi mai devreme, renumitul cotidian american „The New York Times”, pledând pentru destrămarea Austro-Ungariei scria că în contextul politic european, existența monarhiei austro-ungare cu conglomeratul ei de naționalități asuprite, care își cer libertatea, constituie o preocupare majoră: „(...) problema existenței sau a inexistenței Austro-Ungariei este importantă nu numai pentru Italia, Serbia, România și Germania, dar în aceeași proporție și pentru Franța și Anglia, și chiar pentru restul Europei și al lumii; și ea trebuie privită nu numai ca problemă internă, dar și ca o chestiune care, după război, va avea cea mai mare influență asupra evoluției istorice a Europei”. Principiile pe care se bazează existența Austro-Ungariei sunt de mult depășite de mersul istoriei; ele au devenit deja obstacole în evoluția istorică a umanității. De aceea, pentru a

Președintele Statelor Unite vestea popoarelor asuprite de milenii zorile unei lumi noi. Premierul Ungariei amenința aceleași popoare cu distrugerea totală, numai pentru că îndrăzniseră să-și făurească din cuvintele președintelui Wilson crez de viitor.

Mersul fulgerător al evenimentelor i-a depășit însă cu mult prea mult pe unguri, pentru ca ei să mai poată, în ceasul al 12-lea, înfăptui planul odios de distrugere a naționalităților, pe care nu-l putuseră realiza cu metodele cele mai violente timp de o mie de ani.

Ofensiva mareșalului Franchet d'Espérey în sudul Balcanilor, spargerea frontului de la Dobropolje, înaintarea rapidă a Aliaților înspre Sofia și Constantinopol, capitularea Bulgariei și a Turciei, intrarea României din nou în război la sfârșitul lui octombrie 1918, mișcările de afirmare națională a popoarelor nemaghiare din sânul monarhiei dualiste au grăbit finalul ultimului act al acelei monstruoziități statale care dăinuia de atâta vreme în centrul Europei.

nu fi mereu o piedică în calea progresului uman, un stat care se bazează pe asemenea principii trebuie să dispară. „Ai permite să trăiască după acest război printr-un oportunism politic îngust, care ar aparține doar guvernelor nu și popoarelor, ar însemna să se trădeze pacea viitorului” („The New York Times” din 10 febr. 1918). Același cotidian, la sfârșitul lunii iunie 1918 insera articolul *Ungaria reală*. Autorul articolului sublinia că se impune ca „orice copil de școală” să cunoască adevărul cu privire la componența etnică a Ungariei. Ar trebui știut că din 22 de milioane de locuitori ai acestei țări, numai aproximativ 9 milioane sunt unguri; cei 13 milioane de nemaghiari sunt tratați de către „magnații unguri și casta stăpânitoare” cu nedreptate sistematică, opresiune și cruzime. Maghiarii formează majoritatea locuitorilor numai într-una din provinciile Ungariei, anume în pusta dintre Dunăre și Tisa; în această zonă locuiesc șapte până la opt din nouă părți ale populației maghiare, restul este răspândită în celelalte provincii, „ocupând funcții, controlând tribunalele și poliția, stăpânind neamuri majoritare”. În Transilvania și Banat se află „mici insule” de proprietari unguri, care stăpânesc 4—5 milioane de români. În sudul Ungariei există 5 — 6 milioane de sud-slavi, iar în nord — 2 milioane de slovaci. Planul implacabil al ungarilor este maghiarizarea celorlalte naționalități, înăbușirea aspirațiilor lor naționale, menținerea „pentru totdeauna departe de statele naționale și politice cărora le aparțin după inimă și istorie”.

Clasa conducătoare a Ungariei actuale este stăpânită de șovinism, dar întreține cu cinism mitul potrivit căruia ungurii iubesc libertatea altora mai mult decât pe a lor („The New York Times” din 30 iunie 1918).

Marele Talleyrand, în memoriul pe care l-a adresat lui Napoleon după bătălia de la Austerlitz, sfătuindu-l să susțină Austria, a zugrăvit în câteva cuvinte laconice, dar atotcuprinzătoare, situațiunea șubredă a acestei împărății, care avea totuși să mai dăinuiască, prin teroare, încă un veac.

„Monarhia austriacă, spunea genialul diplomat francez, este un amestec, rău încheiat, de state diferite toate între ele prin limbă, obiceiuri, religie, regimuri politice și civile și care nu au alt bun comun decât identitatea șefului lor. O asemenea putere este de la sine înțeles slabă”.¹

...și desigur destinată pieirii!

În Consiliul de Coroană ținut la Viena la 15 octombrie 1918, împăratul Carol, ultimul Habsburg, făcu un suprem efort pentru a salva monarhia de la prăbușire, încercând a o transforma într-un stat federal cu acordarea unei largi autonomii tuturor naționalităților.²

Era o recunoaștere târzie a justeței principiilor formulate de românul Aurel Popovici în 1906.

Comportarea ungarilor în acest Consiliu de Coroană, care a precedat cu două săptămâni doar dezlănțuirea revoluției din Ungaria, este de neconceput. *Deși pământul se scufunda cu repeziciune vertiginoasă sub picioarele lor, ei nu reușeau să-și dea seama de realitate, într-atât erau de orbiți de patima lor împotriva naționalităților.*

Wekerle, primul ministru al Ungariei, care succedase lui Ștefan Tisza în aprilie 1918, dar care activa totuși după indicațiile politice ale fostului premier, se împotrivi cu energie modificării regimului dualist, mergând până acolo încât amenința Austria cu înfometarea, dacă împăratul va include Ungaria în planul de federalizare.³

Cu un an înainte, Tisza manifestase aceeași atitudine față de autonomia românilor în cadrul unei Austrii federale, declarând unui emisar al contelui Czernin, care îi sugerase această idee, că „acela care încearcă să ia Ungariei numai un

1 Cooper, Duff, *Talleyrand, 1754—1838*, traducere de J. Leonard (București, 1938), p. 179.

2 I. Clopoțel, *op. cit.*, p. 34.

3 K. Fr. Novak, *op. cit.*, p. 297; C. Kirițescu, *op. cit.*, III, p. 336 — 337.

singur metru pătrat din pământul ei, va fi împușcat”.¹

Amenințarea ungarilor produse efect asupra hotărârilor pe care avea să le ia împăratul a doua zi după Consiliul de Coroană de la Viena. Într-adevăr, în mesajul pe care el îl adresează „popoarelor sale” în ziua de 16 octombrie 1918, le dădu dreptul să se organizeze pe baza principiului autonomiei naționale, excepție făcând doar românii și celelalte nații aparținând „Sfintei Coroane ungare”², nații menite în intenția împăratului să continue a suporta la nesfârșit jugul dominației maghiare.

Când Imperiul Habsburgic trosnea din toate încheieturile, când vântul libertății popoarelor dădăra în calea lui toate obstacolele artificiale pe care absolutismul le așezase între fiii aceluiasi neam, ungurii se cramponau în menținerea formelor vetuste ale unui sistem politic pe care să dispară pentru veșnicie în negura istoriei.

Este unul dintre cele mai surprinzătoare exemple de neprevădere, de lipsă de simț politic și de obstinațiune în susținerea unei cauze iremediabil pierdute, pe care ni le oferă istoria.

În clipa în care mesajul a proclamat intangibilitatea teritoriilor făcând parte din Sfânta Coroană a Ungariei, unitatea Ungariei încetase să mai fie o realitate, devenind o simplă aparență formală. Popoarele supuse prin violență erau pe calea dezrobirii și nimic nu le mai putea îndepărta de pe această cale.

Revoluția din 1918

În mijlocul unei adunări ostile, deputatul român Alexandru Vaida-Voevod, luând cuvântul în Camera ungară la 18 octombrie 1918, declara în numele națiunii române din Ungaria, că: „nu recunoaște Parlamentului maghiar dreptul de a o reprezenta la Congresul Păcii”³ și cerea ca „în temeiul dreptului firesc al fiecărei națiuni de a dispune de ea însăși, nația română să-și poată determina viitoarea formă de stat,

1 Ottokar Czernin, *Im Weltkrieg*, Berlin, Ullstein, 1919, p. 140.

2 K. Fr. Novak, *op. cit.*, p. 412 — 413.

3 «La Roumanie» (organ al Consiliului Național la Unității Românilor de la Paris — n.n.), 7 noiembrie 1918.

precum și relația de coordonare în mijlocul națiunilor libere”.¹

Într-un vacarm indescriptibil, deputatul român, care avea să ajungă apoi prim-ministru al României Mari, își termina declarația sa istorică cu aceste cuvinte: „După suferințe și lupte de veacuri, națiunea română din monarhia austro-ungară își așteaptă, și pretinde, confirmarea drepturilor sale inalienabile și imprescriptibile la o viață națională integrală”.²

La sfârșitul lunii octombrie 1918 izbucnește revoluția în Ungaria. La 31 octombrie contele Tisza este asasinat.³ La 1

1 *Ibid.*

2 I. Clopoțel, *op. cit.*, p. 38.

Chiar a doua zi, marele cotidian american „The New York Times” înregistra declarația lui Vaida-Voevod în Parlamentul din Budapesta. Elogiind principiile egalității între națiunile mari și mici enunțate de președintele Wilson, deputatul român arată că „După suferințe seculare, națiunea română proclamă drepturi intangibile și imprescriptibile; de altfel, românii din Ungaria nu sunt o naționalitate, ci o națiune”.

Cuvintele sale au produs un adevărat vacarm în rândurile majorității maghiare. Sándor Wekerle, președintele Consiliului și contele István Tisza au răspuns că nu există nici o contradicție între principiile emise de Wilson și politica Ungariei.

Răspunsul lui Vaida-Voevod, în puține cuvinte, îi caracterizează pe exponenții politicii ungare de oprimare a naționalităților. „Tisza, Apponyi și Bánffy sunt cei care au urmărit strivirea naționalităților — spune el. Cât despre Wekerle, trebuie să-i reamintim că, în timp ce românii și alte naționalități din Ungaria se lăsau uciși pe front, femeile și copiii lor umpleau închisorile”.

Invectivele deputaților unguri nu-l opresc pe deputatul român să-și spună mai departe cuvântul. După ce arată că distrugerea învățământului, politica agrară, reprezentarea inegală a naționalităților în parlament, presiunile administrative sunt tot atâtea mijloace folosite de unguri pentru susținerea politici lor de maghiarizare. Vaida-Voevod precizează că monarhia austro-ungară este o formă statală perimată, iar dreptul naționalităților nemaghiare la libertate „este o chestiune internațională și o chestiune de onoare pentru întreaga umanitate”.

Încheie spunând că în cuvintele sale se exprimă adeziunea unanimă a românilor la ideea Unirii: „Fiți siguri că întreaga națiune română vorbește prin mine și că ideile pe care le-am dezvoltat aici sunt închise în inima tuturor românilor” („The New York Times” din 19 octombrie 1918).

3 După ce declarase în parlament „Ungaria a pierdut războiul, István Tisza a fost împușcat în locuința sa din Budapesta. Contele Tisza a plătit astfel cu viața vina de a fi fost unul dintre autorii marelui război și al nenorocirii patriei sale” (C. Kirițescu *op. cit.*, ed. a II-a, vol. III, p. 343).

noiembrie împăratul Carol de Habsburg abdică. Se instaurează un nou regim, în frunte cu contele Mihail Karolyi.

Haosul din Ungaria

Oscar Jászi, ministrul naționalităților în guvernul radical al contelui Karolyi, definește starea ce domnea în acea vreme în Ungaria, drept o stare „haotică”. Tot el mai afirmă în *Revolution and Counter-Revolution in Hungary* că și sub noul regim se încerca reeditarea vechilor greșeli din trecut.

„Rezistența regimului vechi (*L'ancien régime*, în text), spune Oscar Jászi, se datora în special celor trei politicieni Windischgrätz, Vázsonyi și Szterényi”.¹

Concesiile pe care ei le ofereau românilor erau minime. Chiar în plină revoluție, ungurii nu înțeleseseră marea chemare a timpului. Ei au căutat să obțină toată libertatea în urma revoluției din 1918, neoferind naționalităților decât o fărâmă de libertate. Printr-o abilă manevră diplomatică, Karolyi, care era antantofil, încerca să-și câștige simpatiile aliate, pentru a nu fi obligat la sacrificii prea mari.² Era reeditarea sistemului revoluționarilor liberali din 1848!

1 Decembrie 1918

Românii ardeleni, care aveau vie în memorie trădarea revoluționarilor kossuthiști din 1848 față de cauza românească, nu mai așteptau de data aceasta să li se ofere libertatea de către republica ungară instaurată la 16 noiembrie

1 Oscar Jászi *Revolution and Counter-Revolution in Hungary*. With an introduction by R.W. Seton-Watson, London, 1924, p. 17

2 Proclamându-se antantofili, după mai bine de patru ani de război împotriva Antantei, unii oameni politici maghiari își închipuiau că pot induce în eroare opinia politică mondială și că vor obține menținerea dominației asupra celorlalte popoare. Ilustrativă — pentru starea de derută ce cuprinsese clasele oprimate maghiare — este declarația făcută în parlament de Lovászy Márton la 16 oct. 1918, când Károlyi Mihály anunța că a fost pierdut nu numai războiul ci și pacea și propunea ca Ungaria să fie reprezentată de o delegație separată la Congresul de Pace: „Să ne desfacem de Germania. Mergem cu Antanta, nu cu Germania, luați la cunoștință că suntem antantofili, da antantofili” (I. Clopoțel, *op. cit.*, p. 36)

1918, și, la 1 Decembrie 1918, într-o uriașă adunare plebiscitară care a avut loc la Alba Iulia sub președinția bătrânului patriot ardelean Gheorghe Pop de Băsești, au declarat cu entuziasm: „Unirea românilor de peste munți și a teritoriilor locuite de ei cu România”.¹

Ziarele ungurești din acea epocă evaluează la 100.000 numărul reprezentanților românilor transilvăneni care au participat la plebiscitul Transilvaniei.

Unirea Transilvaniei nu este, cum vrea să acrediteze propaganda maghiară în străinătate, consecința unor tratate pe care „Ungaria a fost obligată să le semneze” sau a unor „influențe din afară” (v. prof. Horváth, *Weltkrieg, Friedensdiktat und Nachkriegsregelung*).

Ea este rezultatul unei evoluții lente. EA ESTE O ÎMPLINIRE DE DESTIN.

Românii de pe ambele versante ale Carpaților purtau în suflet această zi ca pe o lumină care apare la orizont la capătul unei lungi călătorii. Ea le lumina calea de undeva din viitor. În ziua în care le-a fost dat s-o apropie, idealul lor a fost realizat și unirea înfăptuită.

Resemnarea cu care românii au acceptat sosirea acestei zile

1 *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte și documente*. Alba Iulia, 1928, vol. I, p. 14— 18. În preambulul declarației de Unire se preciza: „Veacuri de-a rândul poporul românesc, adevăratul și legitimul proprietar al pământului ce fusese odată Dacia, a fost socotit străin și sclav pe pământul său strămoșesc... Bucățirea trupului românesc a fost act de barbarie. Distrusă barbaria, unirea tuturor românilor într-un singur stat este cea mai firească pretențiune a civilizației. Teritoriile locuite de români de la descălecarea lui Traian și până astăzi au fost teritorii românești. Nu există putere de a suci logica până acolo ca invadările elementelor străine, dirijate pe aceste teritorii în chip artificial și prin abuzul de putere al statului cu scopul desființării noastre naționale, să poată clătina dreptul nostru de proprietate asupra acestor teritorii... După drept și dreptate, românii din Ungaria și Transilvania, dimpreună cu toate teritoriile locuite de dânsii, trebuie să fie uniți cu Regatul României... Va trebui să asigurăm tuturor neamurilor și tuturor indivizilor conlocuitori pe pământul românesc aceleași drepturi și aceleași datorinți. Civilizațiunea care ne-a eliberat pretinde de la noi respectul pentru dânsa și ne obligă să propășim în noul nostru stat orice privilegiu și să statorim ca fundament al acestui stat munca și răsplata ei integrală” („Românul”, 1918, 3 dec.: *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, Biblioteca „Astra”, București, 1943, p. 109-111).

este caracteristică firii răbdătoare a mult încercatului popor românesc.

Poate este și o consecință a siguranței ce o aveau românii în realizarea visurilor lor de milenii. Transilvănenii știau că această zi a Unirii — și implicit a libertății — va veni. Ei știau că ea le este promisă de o lege firească, care-și urmează implacabil drumul spre împlinire, fără a putea fi oprită de piedicile pe care le pot pune în cale meschinele interese omenеști.

Inevitabilis factorum lex humana providentia mutari non Potest.

Transilvania s-a unit cu România. Ea n-a fost unită prin voința altora, cum susțin azi toți profesorii de la Budapesta, denaturând în modul cel mai flagrant sensul evenimentelor.

Marile Puteri n-au făcut decât să constate această voință a provinciei de veacuri românești de a se uni cu românii de pe versantul răsăritean al Carpaților, s-o constate și s-o ratifice.

„Unirea românilor, spune academicianul român Ion Lupaș, originar din Transilvania, nu este opera unei persoane, a unei provincii sau a unei generații. Ea este rezultatul luptelor susținute timp de secole de cei mai buni fii ai poporului român”.¹

1 „Unitatea noastră națională — continua marele istoric — a fost cimentată nu numai de sângele soldaților noștri, ci și de suferințele intelectualilor și scriitorilor care, începând din secolul al XV-lea, au îndurat pentru ideile lor închisoarea și surghiunul. Ei au fost promotorii mișcărilor și luptelor care au dus, în sfârșit, la această unitate atât de mult visată” (I. Lupaș, *La Désagrégation de la Monarchie Austro-Hongroise et la libération de la Transylvanie*, în «La Transylvanie», București, 1938, p. 462). Referindu-se la același aspect al Marii Uniri din 1918, I. Lupaș scria: „Unirea națională — politica de la 1918 — nu se cuvine să fie înfățișată, nici măcar în parte, ca un dar coborât asupra neamului românesc, din încrederea și simpatia lumii civilizate, nici ca o alcătuire întâmplătoare, răsărită din greșelile dușmanilor de veacuri. Chiar dacă asemenea greșeli nu s-ar fi săvârșit niciodată împotriva românilor subjugăți de-a lungul veacurilor de stăpânirea ungurească, austriacă sau rusească stăpânirile acestea silnice ar fi trebuit să se desumfle și micșoreze îndată ce dreptul tuturor popoarelor de a-și croi soarta după buna lor pricepere, a izbutit a se înălța la treapta de putere hotărâtoare în noua întocmire a așezământului de pace europeană. De aceea, Unirea românilor trebuie înfățișată totdeauna — potrivit adevărului — ca urmarea firească a unei îndelungate pregătiri istorice, în cursul căreia

Profesorul Horváth și colegii săi de la Universitatea din Budapesta vorbesc, în toate lucrările destinate străinătății, de „Contracte bilaterale, viciate prin lipsa liberului consimțământ al uneia dintre părți”, de „hotărâri de arbitri” și de multe alte chestiuni mărunte, demne doar de un proces minuscul privitor la un stângen de pământ și purtat în fața unei umile judecătoreii de ocol rural.

Procesul, care s-a terminat în ziua de 1 Decembrie 1918 prin hotărârea fermă și categorică a românilor transilvăneni de a se uni cu Regatul României, este un proces istoric multiseclar care nu s-a încheiat printr-o sentință rece, pronunțată de un tribunal indiferent, ci printr-o revoluție națională.

Spre fericirea Transilvaniei, revoluția românească de la 1 Decembrie 1918 s-a soldat fără vărsări de sânge. Prea mare era elanul către libertate al popoarelor subjugate pentru ca cineva să îndrăznească să-l înăbușe în sânge. La 28 octombrie izbucnește revoluția la Praga și Cracovia. La 29, stindardul libertății flutură la Zagreb și la Ljubljana. La 30, revolta cuprinde Austria. La 31 începe descompunerea conglomeratului ungar. Așa cum au prevăzut mințile clarvăzătoare, cu decenii înainte, a fost suficientă o puternică zguduire a Europei Centrale, pentru ca unitatea fictivă a împărăției austro-ungare să se descompună în părțile ei componente, adevăratele realități politice.

Ca orice rău, spune Dušan Loncarević, „războiul mondial a avut și partea lui bună: prin el au fost distruse și ultimele resturi ale unui absolutism feudal medieval”.¹

Prin actul istoric de la Alba Iulia s-a încheiat un capitol dureros din istoria românilor transilvăneni, inaugurându-se o eră nouă, care n-a fost însă nici ea scutită de momente dificile la început și nici cruțată de profunde suferinți într-o epocă mai

poporul acesta de eroi și de mucenici a izbutit să-și apere cu uimitoare stăruință «sărăcia și nevoile și neamul», rămânând împotriva tuturor năvălirilor barbare și tuturor vremelniceilor stăpâniri străine, în cea mai strânsă legătură cu pământul strămoșesc în care, ca într-un liman de mântuire, și-a putut adăposti traiul de-a lungul vremurilor de urgie” (I. Lupaș, *Istoria Unirii românilor*, București, 1937, p. 8).

1 Dušan Loncarević, *Jugoslawiens Entstehung*, Wien, 1928.

recentă. După o mie de ani de viață încătușată, de intoleranță și de asupriri, românii au găsit în sfârșit elementul priincios evoluției lor normale: *libertatea*.

„Poporul român, spune Nicolae Iorga, este un popor născut în libertate, trăit în libertate și căruia această condiție de libertate îi este elementul primordial și absolut pentru viață”.

Proclamația de la Alba Iulia

Proclamația din 1 Decembrie 1918 constituie normativul de viață pe care și l-au impus românii în momentul când treceau pragul adevăratei lor istorii naționale. Ea merită să fie cunoscută în liniile ei esențiale, deoarece nu constituie numai un program politic, ci și o atitudine: atitudinea sclavului de ieri, devenit stăpân pe propriul său pământ, față de asupritorul său milenar.

Românii n-au înțeles să se răzbune, ci, printr-un gest de înaltă ținută morală, ei au întins o mână împăciuitoare ungurilor cu care aveau să conlocuiască pe pământul Transilvaniei.

Adunarea națională de la Alba Iulia a decretat într-adevăr:

1. „Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie, prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi dreptul de reprezentare în Corpurile Legiuitoare și la guvernarea țării, în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.”

2. Deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile de stat.

3. Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate terenurile vieții publice.

Votul obștesc, direct, egal, secret.

4. Libertatea de presă, asociere și întrunire, libera propagandă a tuturor gândurilor omenești.¹

Ce contrast, pe de altă parte, între atât de liberala atitudine a revoluționarilor români din 1918 și îngustimea concepțiilor

¹ Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte și documente, vol. I, p. 10—11.

care au prezidat la revoluția ungară din 1848!...

Nici unul din compartimentele vieții sociale n-a fost omis în această Declarație, sub semnul căreia trebuia să se desfășoare în viitor viața popoarelor din Transilvania.

Alcătuită într-o proporție covârșitoare din țărani, Transilvania avea să cunoască o reformă agrară menită „să promoveze o nivelare socială și o potențare a producției”.

„Fiecare țăran, spune proclamația din 1 Decembrie 1918, trebuie să aibă cel puțin atât pământ cât poate lucra el și familia lui”.¹

Într-o țară în care existau latifundiari posedând terenuri imense, măsurând câte 300.000 de jugăre cadastrale (420.000 de ha), exproprierea agricolă anunțată de români îmbrăca un caracter mai pronunțat revoluționar încă decât însăși revoluția națională care a condus la alipirea Transilvaniei la România.

Născută din robie, dar hrănită cu cele mai entuziaste idealuri de libertate și frățietate, Declarația inaugurală a istoriei libere românești în Transilvania se termina cu aceste înaripate speranțe într-un viitor mai bun:

„Adunarea națională dă expresiune dorinței sale ca, Congresul de Pace să înfăptuiască comuniunea națiunilor libere în așa chip ca libertatea și dreptatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă, și ca în viitor să se elimine războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale”.²

Din nefericire, aceste speranțe într-o comuniune internațională din care războiul să fie exclus pentru totdeauna s-au spulberat numai după două decenii de la exprimarea lor de către românii transilvăneni la Alba Iulia. Trebuie totuși reținut faptul că în timpul acestor două decenii România, ca membră a mării familii europene, n-a făcut absolut nimic de natură a tulbura pacea, oamenii ei politici, în frunte cu Ion I. C. Brătianu, Take Ionescu, Iuliu Maniu, Nicolae Titulescu, G. G. Mironescu, Grigore Gafencu și toți cei care s-au perindat la conducerea politicii externe românești, străduindu-se mereu în decursul anilor să se alăture tuturor eforturilor pentru

1 *Ibid.*; vezi și Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 122.

2 *Ibid.*; vezi și G. Moroianu, *op. cit.*, p. 237.

cimentarea păcii europene.

În special, atitudinea României față de naționalitățile conlocuitoare a fost un factor esențial pentru păstrarea păcii în regiunea dunăreană. Românii au avut mereu vie în mintea lor imaginea sfârșitului lamentabil al vastei împărății austro-ungare, consecință firească a lipsei totale de înțelegere a ungarilor față de naționalități.

Sol lucet omnibus

Popor eminentamente tolerant — caracteristică unanim recunoscută, a tuturor raselor neo-latine —, românii au ținut să și-i apropie pe maghiarii locuind între hotarele României, prin blândețe și tratament egalitar.

În mai 1924, Iuliu Maniu declara: „Trebuie să asigure drepturile civile și politice pentru toți cei ce aparțin unor minorități de rasă, limbă ori religie”.¹ În calitatea sa de prim-ministru al României, ardeleanul Maniu, care înfierase metodele intolerante ale guvernării maghiare, a făcut tot ce omenește este posibil pentru a-i apropia pe unguri prin liberalismul legilor care-i guvernau.

În același an, Alexandru Vaida-Voevod, într-o conferință rostită la Institutul Social din București, a îmbrățișat aceeași metodă, spunând: „Ungurii au făcut greșeli sinucigătoare. Din istoria dezastrului maghiarilor putem trage cele mai folositoare învățături. Slăbirea minorităților nu este echivalentă cu întărirea elementului românesc. A mistui energiile statului în frământări perpetue interne dintre a patra ori a cincea parte și restul cetățenilor, ar însemna, deși nu primejduirea frontierelor politico-geografice ale statului, însă zguduirea granițelor sentimentului și siguranței de drept din conștiințele cetățenești prin frământări launtrice”.²

În sfârșit, pentru a da o imagine completă a concepției care a prezidat la legiferarea situației minorităților, cităm următoarea frază, rostită de Octavian Goga în calitatea sa de ministru de interne, în 1927: „Noi căutăm să obținem

¹ Vezi C. Graur, *Cu privire la Franz Ferdinand*, p. 538.

² *Ibid.*, p. 542.

satisfacție nu exercitând vreo cât de mică violență contra concetățenilor noștri, dar printr-un simțământ echitabil care trebuie să fie la baza convingerilor noastre politice”.¹

Aceste concepții nu sunt izvorâte din vreun interes momentan — realizările pe terenul practic confirmându-le cu prisosință —, ci sunt însăși expresia concepției românești privitoare la tratamentul ce se cuvine popoarelor străine, pe care soarta le-a înfrățit pe același teritoriu național românesc. La distanță de o jumătate de secol, două atitudini viguroase caracterizează perfect cele două mentalități.

Când, în Parlamentul unguresc dinainte de război, contele Ștefan Tisza a fost atacat de deputații ultrașovini pentru ceea ce li se părea lor a fi o politică de moderațiune față de români, premierul ungur, care în tratativele cu românii din 1913, își păstrase integrală concepția ortodoxă a maghiarizării integrale, bătu totuși în retragere, pentru ca în istoria maghiarismului să nu i se poată aduce acuzațiunea de a fi abdicat de la cauza superioară a maghiarismului, care se confunda pentru întreaga pătură conducătoare a nației ungare, cu o politică de

1 „Principiul nostru director — scria Goga — a fost ideea că problema trebuie să fie privită în față, cu o largă libertate de spirit și cu o reală bunăvoință. Contrar doctrinei tradiționale a Ungariei, care nega naționalităților neungare dreptul la existență, deși elementul dominant era inferior numeric cetățenilor de altă origine, la noi opinia publică privește cu seninătate pe concetățenii noștri neromâni. Condițiile în care ne găsim nu se pot compara cu acelea ale Ungariei de ieri. Caracterul de stat național al României actuale este garantat de enorma majoritate numerică a poporului autohton; de asemenea, arsenalul nostru politic nu are deloc nevoie să recurgă la ficțiuni pentru a-și asigura un rol preponderent, nici de declarații ipocrite care să evite a afirma cu sinceritate dreptul minorităților la o viață normală. Dar, dincolo de această diferență bine marcată, sentimentul nostru universal refuză exagerările, iar xenofobia n-a fost niciodată o coardă care să vibreze în inima românilor. Iată pentru ce, imediat după cucerirea patrimoniului nostru național, i-am întâmpinat pe opresorii noștri de ieri cu ramura de măslin. Răzbunarea ni se părea meschină din punct de vedere moral și, în același timp, apolitică. Această atitudine de blândețe și de conciliere venea, trebuie să accentuez, din dorința ca un calm binefăcător să domnească, după ororile războiului, cât mai curând posibil și, de asemenea, din convingerea că România, în noua ei situație, prin organizarea sa democratică, trebuia să se pună în acord cu cele mai avansate principii de libertate civică (O. Goga, *Mustul care fierbe*, București, 1927, p. 323 - 324).

dominațiune orgolioasă și intransigentă.

Când însă în Parlamentul românesc din 1868 un deputat ultranaționalist a pledat cauza intoleranței față de unii dintre minoritarii din acea vreme, Ion Brătianu-tatăl, care avea să joace un rol atât de însemnat în istoria României, s-a grăbit să zdrobească cu autoritatea-i masivă asemenea concepții.

„Dacă unii din dvs., s-a adresat Brătianu reprezentanților puțini la număr, ai intransigenței naționaliste românești, puteți să amețiți cu astfel de cuvinte pe alegători, dar dvs. singuri vă creați o asemenea dificultate pe care o veți plăti scump, pentru că dați niște idei rătăcite alegătorilor dvs., și *ideile greșite nu pot să fie folositoare unei societăți*”.¹

Atitudinea de toleranță și de înțelegere față de națiunile conlocuitoare, îmbracă deci în România un caracter de permanență neîntreruptă. Această atitudine este apanajul celor tari și românii transilvăneni au dovedit lumii întregi că, după 10 secole de viață în întuneric, ei au reînviat la viața națională tot atât de puternici ca și strămoșii lor daco-romani.

Concepția politică pe care ei au îmbrățișat-o în clipa în care au devenit din nou puternici, a fost condamnarea întunericului care le-a fost hărăzit de o soartă implacabilă timp de un mileniu.

„Sol lucet omnibus”.

Sub acest semn s-a dezvoltat viața naționalităților în Transilvania românească sub stăpânirea ungurească.

¹ C. Graur, *op. cit.*, p. 248.

PARTEA A II-A

UNGARIA DE LA TRIANON

«On ne doit pas oublier que le tracé des frontières de la Hongrie a fait l'objet de la part de tous les Alliés d'un examen minutieux, que chacun de ses éléments a été discuté, qu'il existe entre eux une étroite solidarité».

M. Gueraier

Raportorul Legii sancționând Tratatul de la Trianon

Ungaria de la Trianon, stat unitar și omogen

În Geografia universală a lui Granger, publicată în 1922, populația Ungariei în anul 1910 era evaluată, pe baza statisticilor ungare întocmite în acea epocă, la 20.886.000 locuitori, dintre care ungurii propriu-ziși se cifrau la ceva mai mult de 9 milioane, iar *nemaghiarii la peste 11 milioane*. Aceștia din urmă sunt astfel repartizați: 3 MILIOANE ROMÂNI, 2 milioane germani, 2 milioane slovaci, 1.800.000 croați, 1.100.000 sârbi, 472.000 ruteni, câteva sute de mii evrei și 470.000 alte naționalități.¹ Conform tradiției constante, evreii erau înglobați în masa ungară.

La 1 ianuarie 1930, conform statisticii ungurești, populația Ungariei se cifra la numai 8.686.519 locuitori, din care 8.001.112 erau unguri și 685.407 aparțineau altor naționalități nemaghiare.²

1 Ernest Granger, *Nouvelle géographie universelle*, Paris—Londre, 1922, tome I, p. 207.

2 Deși minoritățile în Ungaria, după 1918, nu mai reprezentau nici măcar 11% din totalul populației țării, politica de maghiarizare forțată a continuat cu mai mare zel. În anul 1930, ministrul de război al Ungariei Gyula Gömbös a dat un ordin circular către toți ofițerii din armata ungară, cerându-le să-și maghiarizeze numele; s-au fixat chiar termene până când ofițerii urmau să-și adopte noile nume („Kronstädter Zeitung” din august 1930 și „Oberschesischen Kurier”, din 13 august 1930). Imitându-l, prefectul poliției din Budapesta, în iunie 1933, dădea un ordin asemănător

O paralelă între cele două statistici ungurești ne arată că de unde numărul populației nemaghiare a înregistrat o scădere imensă de la 11.000.000 la 685.000, acela al populației ungurești pure a scăzut abia cu ceva mai mult de 1.000.000.

subalternilor săi („Pester Lloyd” din 22 iunie 1933); ministrul de interne, adresându-se funcționarilor de la primăria capitalei, le prezenta maghiarizarea numelor ca pe o îndatorire patriotică („Sonntagsblatt”, Budapest, 27 aug. 1933), iar ministrul instrucțiunii publice a dat și el directorilor de școli ordine similare („Pesti Napló”, Budapest, 27 oct. 1933). S-a trecut și la maghiarizarea numelor elevilor („Pesti Hírlap”, 13 dec. 1933). Așa cum informa revista „Nation und Staat”, Viena, dec. 1936, Ministerul de Interne a ordonat organelor administrative, în secret, să raporteze de două ori pe an despre progresele maghiarizării, iar funcționarii de stat cu nume de familie nemaghiare să fie puși sub control în cazul în care nu-și leapadă numele strămoșești. Maghiarizarea, preciza revista vieneză, a fost impusă ca o datorie oficială tuturor membrilor corpului didactic. Rectorul universității din Budapesta condiționa aprobarea cererilor de ajutoare ale studenților cu nume nemaghiare de anexarea unei cereri de maghiarizare a numelui (Vezi și Z. Pâclișanu, *Politica minoritară a guvernelor ungurești*, p. 139). În felul acesta, ziarul „Pesti Hírlap” informa cititorii, la 7 martie 1934, cu satisfacție, că numărul maghiarizărilor a atins cifra de 100.000 pe an. Astfel, nu mai poate surprinde pe nimeni scăderea numărului populațiilor minoritare din Ungaria în numai un deceniu (1920—1930), după cum urmează: germani — de la 551.211 la 478.630; slovaci — de la 141.882 la 104.819; români — de la 23.760 la 16.221; sârbo-croați — de la 51.981 la 34.714; ruteni — de la 1.500 la 996; alte minorități — de la 60.748 la 51.827; populația maghiară înregistra, în același interval, un spor de aproape un milion — adică de la 7.147.053 la 8.001.112 (Vezi Z. Pâclișanu, *op. cit.*, p. 140).

După surse oficiale ungare, în urma unirii Transilvaniei cu România de la 1 Decembrie 1918 au rămas în statul ungar 29.104 români — după unele — sau 23.760 — după altele. În 1930 numărul românilor se reducea dintr-o dată la 16.221, deci cu aproximativ o treime. Semnificativ este faptul că aceleași statistici consemnau în 1920, în Ungaria, la o rubrică separată, existența a 88.871 vorbitori de limbă română, pentru ca în 1930, la aceeași rubrică să se consemneze existența a doar 69.978 vorbitori de limbă română, deci cu aproape 20.000 mai puțini. Este cel puțin curioasă existența acestor vorbitori de limbă română în 1920 în Ungaria, după o perioadă de o jumătate de secol de prigoană oficială a școlii românești. Acești vorbitori de limbă română erau, cu siguranță, expresia, rezultatul politicii de maghiarizare forțată a românilor din Austro-Ungaria. Astfel însumat, numărul românilor rămași în Ungaria se ridică în realitate dacă nu la cifra de 117.975, cel puțin la 112.631. Dacă se adaugă la aceasta zecile și zecile de mii de români maghiarizați, care n-au avut curajul să declare cunoașterea limbii române, sau n-au fost înregistrați, ajungem la câteva sute de mii de români rămași în Ungaria după 1918.

Paralela ne mai învederează deosebirea fundamentală între structura etnică a celor două Ungarii: Ungaria dinainte de război și aceea de după revoluțiile naționale care au dus, în 1918, la destrămarea împărăției habsburgice.

În Ungaria dinainte de 1914 ungurii se pierdeau în masa enormă a mozaicului de națiuni care compuneau statele Sfintei Coroane ungurești. În Ungaria postbelică ei dădeau statului un caracter unitar și omogen, realizând astfel visul naționaliștilor maghiari din primele decenii ale veacului nostru.

„Sub raportul etnic și lingvistic, Ungaria de la Trianon, spune Alajos Kovács în studiul său despre populația Ungariei, este mai unitară decât Marea Ungarie dinainte de războiul mondial. Locuitorii având limba ungară drept limbă maternă formează 92,1% din totalul populației”. Și dl Kovács continuă, remarcând că întrucât 74,2% din acei care nu au limba ungurească drept limba maternă, cunosc totuși limba maghiară și o vorbesc, procentajul celor care vorbesc limba ungară în limitele Ungariei de la Trianon atinge proporția covârșitoare de 98%.

Tabloul comparativ al celor două statistici ungurești constituie, prin el însuși și la cea mai sumară examinare, dovada cea mai concludentă a conștiinciozității cu care au fost trasate fruntariile Ungariei la Trianon.

Într-un stat prezentând o atât de mare varietate de naționalități și formând în multe regiuni intrânduri și insule ale ungurilor în masa naționalităților și ale acestora din urmă în masa ungară, perfecțiunea delimitării frontierelor era desigur greu de realizat.

Dacă perfecțiunea n-a fost atinsă, s-a ajuns totuși, pe baza enormului material prezentat de toate părțile interesate în cauză, la o delimitare mulțumitoare. În unele regiuni ale așa-numitelor state succesorale ale monarhiei dualiste, este drept, se găsesc pe ici, colo, insule ungurești, rezultat al unei infiltrații milenare. Nu este mai puțin adevărat însă, că și Ungaria, așa cum a fost ea redusă la Trianon, cuprinde enclave minoritare întrunind, după datele statisticii ungare, aproape 700.000 nemaghiari (germani, slovaci, sârbi, croați și români).

Deși în cadrul noului stat ungar ungurii au reușit să realizeze, în sfârșit, atât de mult dorita unitate omogenă a

statului lor, ei totuși nu s-au putut consola la gândul că Marea Ungarie a celor 30.000.000 de maghiari este un vis pentru totdeauna spulberat.

Ungurii s-au plâns timp de 20 de ani în cele patru colțuri ale lumii de „marea nedreptate” care li s-a făcut prin ceea ce ei numeau „dictatul păcii” (*Friedensdiktat*) — și ceea ce era în realitate doar ratificarea voinței multor milioane de nemaghiari — în virtutea căreia țara lor s-a micșorat cu 71% din teritoriu și 63% din populație.¹

Este foarte drept că cifrele acestea prezentate de geografii unguri sunt impresionante, dar nu știm ce raport funcțional există între mărimea pierderilor și justetea revendicărilor?!

Li s-a luat ungurilor atât cât au încălcat ei în cursul vremurilor prin violență și prin metode arbitrare. Mărimea sacrificiului la care au trebuit să consimtă, în 1920, nu le este deci imputabilă decât lor.

De cât spațiu au nevoie ungurii?

Ungurii au vrut să cuprindă mai mult spațiu decât puteau ei stăpâni cu mijloacele reduse de care dispuneau, prea mult față de cât le era hărăzit a domina.

Aruncând o privire pe harta ungurească a migrațiunilor maghiarilor în cursul vremurilor, ne minunăm de puținul spațiu ce le-a fost necesar strămoșilor ungurilor de azi, înainte de năvălirea lor în Europa, în regiunea munților Ural și, în urmă, după năvălirea în regiunea din nord-vestul Caucazului,

¹ Chiar publicistul maghiar. Fényes S., când analiza netemeinicia politicii revizioniste promovată de Ungaria în perioada interbelică, recunoștea că: „... e într-adevăr greu de înțeles în ce ar consta nedreptatea specială, a cărei reparare s-o poată Ungaria pretinde. Pentru că, oricât de tulburi ar fi principiile fundamentale ale dreptului internațional, totuși nu se poate închipui că un popor ar putea pretinde să mai asuprească acele popoare pe care le-a asuprit și opritat câteva secole de-a rândul” (Fényes S., *op. cit.*, p. 103). „Și dacă habsburgii germani — scria același autor maghiar — și-au pierdut procesul de revendicare asupra celor 25 milioane slavi, italieni etc., pentru care motiv să fie mai temeinic procesul de revendicare al „națiunii maghiare asupra celor 11 milioane de naționalități străine ce le avea sub administrația, sau mai bine zis, aservirea ei?” *Ibid.*, p. 102-103).

în aceea dintre Don și Nipru (*Levedia*) și, în fine, în regiunea situată în sudul Basarabiei și al Moldovei (*Atelkuz*), regiuni pe care ei le-au ocupat provizoriu, respectiv în secolele VI—VIII e.n., în prima jumătate a secolului al IX-lea și, în fine, în cea de a doua jumătate a aceluși secol. Oricare din aceste regiuni reprezintă cel mult o zecime din ceea ce pe hărțile ulterioare este reprezentată a fi fost Ungaria Sf. Ștefan. Ele corespund însă perfect spațiului pe care-l ocupă nația maghiară pe hărțile etnografice dresate în secolele al XIX-lea și al XX-lea și în special pe aceea a ungurului Sándor Farkas, publicată în „Atlasul geografic maghiar” din 1902.¹

Disproporția dintre număr și spațiu putea fi rezolvată în două feluri: sau printr-o cantonare pe spațiul cel mai adecvat propășirii diferitelor caracteristici ale poporului maghiar — câmpia joasă — Alföldul — sau printr-o deznădăduită politică de extensiune nelimitată, forțând toate legile cunoscute ale evoluției naturale. Din nefericire pentru ei înșiși, și din nefericire pentru popoarele băștinașe locuind teritoriile din jurul spațiului pe care s-au așezat triburile lui Árpád, strămoșii maghiarilor de azi au ales cea de a doua soluție.

Împiedicând libera dezvoltare a popoarelor pașnice de agricultori și păstori pe care le-au găsit în Transilvania și în celelalte regiuni învecinate Alföldului, ungurii s-au pierdut într-o stearpă activitate negativistă, efortul lor nefiind dirijat atât în direcția propriului lor progres cât în aceea a stânenirii progresului popoarelor băștinașe.

Conflictul permanent între nația dominantă și popoarele guvernate de ea a culminat cu revoluțiile naționale din 1918, soldate cu prăbușirea statelor Sf. Coroane ungare.

Disponând de un spațiu suficient de întins pentru a asigura nației maghiare o fericită dezvoltare materială și morală, Ungaria de după război ar fi putut deveni un factor de prim ordin pentru crearea păcii, dacă ea ar fi cooperat în mod pașnic cu națiile din jurul ei. Acesta era, de altfel, și țelul tratatelor de pace care au pecetluit sfârșitul uneia dintre cele

1 Vezi Romulus Seišanu, *La Roumanie — Roumania — România. La terre roumaine à travers les âges. Romania in the course of ages*, Bucureşti, 1936, p. 129.

mai sângeroase încheștări din câte a cunoscut vreodată omenirea. Georges Clémenceau, adresându-se la 16 iunie 1919 delegației germane la Conferința Păcii, definea astfel rolul pe care urmau să-l joace tratatele în noua ordine pacifică creată de convențiile de la Versailles: „Tratatul de pace, spunea marele om de stat francez, stabilește baza cooperării popoarelor europene în pace și pe picior de egalitate”.

Revizionism cu orice preț

Desigur că aceste convenții între națiuni, ca tot ceea ce este omenesc, nu puteau să aibă caracterul unor așezări eterne. În consecință, făuritorii Tratatului au prevăzut adaptarea textelor din legea internațională la necesitățile imperioase care s-ar fi putut ivi ulterior.

„Convenția, spunea în continuare Clémenceau, va putea fi modificată din timp în timp pentru a se adapta noilor fapte și noilor condiții, pe măsură ce ele s-ar naște”.

Revizuirea era deci subordonată în chip categoric, după cum era și firesc, faptelor noi. Ea era o excepție infimă la intangibilitatea așezărilor definitive ale tratatelor și nu putea fi extinsă peste prevederile, limitativ enumerate, ale stipulațiilor exprese.

Ungurii au căutat să imprime excepției caracter de generalitate și, fără a aștepta ca să se ivească situațiuni noi, au început să agite revizuirea tratatelor, atacând înseși principiile de bază pe care se sprijinea ordinea europeană de după război. A fost prima lovitură ce se aducea convențiilor creatoare de pace, prima încercare de a tulbura pacea Europei.

„Ungaria mutilată” era prezentată drept una dintre cele mai mari înștiții ale acestor tratate.¹ Problema revizuirii încetase, deci, să se plaseze pe terenul anacronismului unor

1 Au fost însă și voci ale națiunii ca aceea a lui Fényes S., care scria „Războiul, deci, n-a sfârșit decât ceea ce osândit era, și copt pentru sfârșire. Pentru acest lucru nimănui în lume nu i-a trăsnet prin minte să rostească un singur cuvânt de reproș și cred că ar produce un hohot general, dacă deodată ar veni guvernul austriac și ar cere revizuirea tratatului de pace, pretinzând să i se restituie, Galiția, Boemia, Carintia, Istria, Bosnia etc.” (Fényes S., *op. cit.*, p. 128).

reglementări devenite caduce în raport cu noile evenimente, situându-se în domeniul justiției sau in justiției reglementărilor de bază din 1919 — 1920.

Planul acțiunii revizioniste

Agitația revizionistă maghiară a fost regizată *con brio*. Ungurii au reușit să impresioneze unele cercuri din străinătate prin propaganda lor perseverentă și abilă.¹ (N-au reușit ei oare, într-un moment dat, să câștige simpatii până și la Foreign Office, acționând astfel încât celebra afacere a falsificării bancnotelor franceze să treacă de pe planul unei odioase infracțiuni pe acela al activității „naționaliste”? Faimosul articol din „Times” cu data de 4 februarie 1925, intitulat *The Case of Hungary* — Cazul Ungariei — în care Ungaria era prezentată drept o țară nenorocită, înconjurată de nații „bănuitoare și ostile”, este într-un totu concludent). Întregul plan al acestei acțiuni propagandistice, care a prins în păienjenisul argumentației sofistice personalității de vază, complet ignorante

1 După Unirea Transilvaniei cu România, guvernul ungar a lansat un apel către funcționarii maghiari din Transilvania să-și părăsească posturile și să vină la Budapesta, amenințându-i că, în caz contrar, vor fi destituiți din serviciu atunci când armatele ungare vor recupe Ardealul. În felul acesta, autoritățile ungare urmăreau să demonstreze, chipurile, că poporul român, fiind analfabet — cum pretindea Albert Apponyi în fața Conferinței de Pace de la Paris — nu va putea să guverneze în Transilvania. Urmând acest apel, zeci de mii de funcționari maghiari, cu familiile, s-au refugiat la Budapesta. În jurul capitalei ungare au apărut tabere întregi de refugiați care trăiau într-o mizerie de neînchipuit, guvernul ungar neavând mijloace pentru întreținerea lor și nefiind interesat pentru aceasta. Acești nefericiți funcționari fuseseră de fapt aduși acolo și aruncați într-o stare jalnică, trăind în barăci și în vagoane, numai pentru a servi scopurilor propagandei revizioniste. Numeroși ziariști și călători străini au fost purtați prin fața taberelor de refugiați, explicându-li-se că fuseseră alungați din Transilvania de autoritățile române. În felul acesta, opinia publică europeană era dezinformată fără să aibă posibilitatea de a se convinge că bunăcredința ei a fost înșelată. Cei ce au avut de suferit de pe urma acestei manevre a propagandei revizioniste ungare au fost bieții refugiați maghiari care-și părăsiseră gospodăriile, dând curs apelurilor și amenințărilor autorităților ungare (vezi A. Gociman, *România și revizionismul maghiar*. București, 1934, p. 341-343).

ale situațiilor de fapt și ale datelor reale ale problemei, poate fi redus la două principii directorii:

1. Prin trasarea fruntariilor la Trianon s-au răpit Ungariei teritorii întinse care erau hărăzite, prin însăși natura lucrurilor, să aparțină de veci Ungariei.

2. În cadrul statelor succesorale, situația minorității ungare era dezastruoasă, așa că la atributul de „mutilată”, trebuia să i se adauge Ungariei și pe acel de „nenorocită”.

Premisele de la care plecau ungurii erau fundamental false. Propaganda maghiară prezenta, într-adevăr, Ungaria dinainte de război ca pe expresiunea unei Justiții ideale. O Ungarie redusă la proporțiile de după războiul mondial, raportată la acest etalon ideal, în mod fatal apărea ca o mare mutilată de război. Realitatea era, însă, cu totul alta. Ungaria dinainte de război era rezultanta celor mai flagrante injustiții, iar dreptatea popoarele și-au făcut-o singure, ea fiind doar în urmă ratificată de convențiile și tratatele de pace.

A doua premisă nu era mai puțin falsă. Ungurii susțineau într-adevăr că Ungaria dinainte de război era un adevărat Eden al naționalităților și că soarta ce le era hărăzită ungurilor deveniți și ei, la rândul lor, minoritate etnică în cadrul statelor succesorale (România, Cehoslovacia și Iugoslavia), era un adevărat infern. Și de data aceasta realitatea era falsificată în mod voit. Tratatamentul românilor în Ungaria dinainte de războiul mondial a fost calificat drept „barbar” de cele mai ilustre pene din secolele XIX și XX, iar în ceea ce privește tratamentul uman la care au fost supuși ungurii minoritari în cadrul României întregite, ne vom mulțumi în dezvoltările ulterioare să cităm în această privință, înseși mărturiile minoritarilor unguri... „persecutați”.

„Injustiția” de la Trianon

În primul rând, să analizăm însă, acuzațiunea de bază a ungurilor, acuzațiune care a făcut să curgă atâta cerneală în epoca postbelică, și care, din nefericire, a adus o nouă ciuntire integrității poporului și statului român, acuzațiune care se sprijină pe pretinsa injustiție care s-a făcut ungurilor la Trianon — atribuindu-se României teritorii etnice ungare.

Desigur că sunt foarte mulți unguri care susțin că toată Transilvania ar fi trebuit să redevină ungurească și aceasta întrucât timp de o mie de ani ea a fost sub dominație ungurească. *Ca și când în Istoria popoarelor ar exista o prescripțiune achizitivă și ca și când o injustiție care durează un mileniu se transformă în mod automat, prin scurgerea timpului, într-o justiție intangibilă!...*

Acest punct de vedere al șovinilor unguri n-a găsit însă ecou nici chiar în rândurile celor mai pasionați susținători ai cauzei maghiare de peste hotare. El a fost considerat ca inoperant și excesiv până și de înalte personalități maghiare, cum e cazul fostului ministru de justiție ungur dr. Emil Nagy care declara: „Ungurii trebuie să abandoneze ideea integrității dinainte de război și trebuie să se resemneze cu pierderea unor teritorii locuite de mase compacte de naționalități străine”.¹

Rămâne punctul de vedere mai modest al acelor care au agitat până în 1940 chestiunea „rectificării” frontierei româno-ungare din 1920 și care au avut necontestata surpriză de a-și vedea depășite până și cele mai temerare speranțe în vara

1 A. Gociman, *op. cit.*, p. 21. Vezi și Donald, Sir Robert, *The Tragedy of Trianon. Hungary's Appel to Humanity*, London, 1928, p. 298. Prin cunoscutul publicist. Fényes S., maghiarii din România îndreptau un călduros apel la luciditate, pace și colaborare între popoarele din această zonă a Europei: „*Poporul maghiar — scria acesta — are o singură cale pentru mărirea și fericirea sa viitoare: din pârcălabi de temniți să se ridice la rangul de popor frate cu celelalte popoare ca împreună cu ele și poată munci toți pentru binele tuturor.*” Prin aceasta e indicată, totodată, și chemarea istorică a maghiarimii despărțite, care se află în statele succesorale: de a mijloci și tălmăci poporului maghiar din patria-mamă acest spirit al bunei înțelegeri frățești. Acolo, în Ungaria, e încătușat și spiritul și cuvântul; și cenzura, intoleranța șovinistă, clasa dominantă ce se cramponează de putere, toate contribuie la înnegurarea spiritelor. La ei acasă nu se poate propovădui această nouă evanghelie a mântuirii.

Această solie nu o pot trimite, direct și indirect, decât maghiarii din statele succesoare.

Această, chemare ar trebui s-o înțeleagă presa maghiară din statele succesoare. Prin împlinirea ei și-ar câștiga merite nepieritoare, pentru că astfel, pentru întâia oară, ar aduce sufletul maghiar în armonie cu sine și în armonie cu postulatele umanității întregi” (Fényes S., *op. cit.*, p. 138-139).

„E timpul, scria același publicist maghiar — să vedem un frate în fiecare popor vecin și să ne întrecem unii cu alții pentru înflorirea cauzei universale a omenirii” (Fényes S., *op. cit.*, p. 173).

anului 1940, când a reînceput din nou calvarul românilor din Transilvania, dezlipită de trupul românismului și trunchiată în modul cel mai absurd posibil.

Ei au susținut mereu că s-a atribuit României un vast teritoriu, care, din punct de vedere etnic, ar fi trebuit să revină de drept Ungariei. Or, și acest lucru este cu totul inexact. *La Trianon, i s-a atribuit României un teritoriu mai mic decât acela la care ea avea dreptul conform principiului etnicității, decretat de președintele Wilson.*

Adevărata frontieră etnică și lingvistică dintre România și Ungaria a fost trasată în Tratatul încheiat în 1916 între români, pe de o parte și Puterile Aliate, pe de altă parte.

Frontiera de la Trianon este situată mai la est de adevărata frontieră a etnicității românești; ea lasă deci, în teritoriul ungar enclave românești. La Conferința păcii din Paris, Ion I. C. Brătianu, primul delegat al României, a susținut cu dârzenie drepturile României, cerând să se respecte fruntariile stabilite de Aliți în 1916, după îndelungate și minuțioase tratative.¹ Delegația românească la Conferința Păcii nu s-a mulțumit, însă, să ceară pur și simplu respectarea tratatului de alianță din 1916, ca pe un drept sacrosanct izvorât din litera Convenției, ci și-a sprijinit fiecare revendicare teritorială pe studii și memorii extrem de documentate, însoțite de hărți etnografice întocmite cu multă grijă pentru respectul adevărului.

Mai mult încă, Ion I. C. Brătianu, în interesul păcii, al liberei dezvoltări a popoarelor și al progresului economic al Europei (expunerea din 1 februarie 1919), a renunțat să mai revendice teritoriile locuite de români în sudul Dunării, precum și cele din regiunea Tisei.

Conferința Păcii a refuzat însă României fruntariile prevăzute în tratatul de alianță din 1916 și a fixat linia de demarcație dintre România și Ungaria cu mult spre Răsărit, urmărind în aceasta cele mai multe din indicațiunile prevăzute

¹ Vezi Memoriul prezentat Conferinței Păcii, în ședința din 1 februarie 1919, de către Ion I. C. Brătianu, la Romulus Seišanu, *La Roumanie — Roumania — România. La terre roumaine à travers les âges. Romania in the course of ages*. București, 1936, p. 155—157.

pe harta redactată după sugestiile marelui patriot ungar Kossuth.¹ În felul acesta au rămas în afara teritoriului național românesc porțiuni de teritorii având o structură etnică majoritar-românească.

Toate hărțile etnografice și lingvistice care au fost dresate la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în sec. XIX și XX de geografi, etnografi și lingviști, indiferent dacă ei au fost unguri, germani, austrieci, francezi, englezi sau italieni, toate monografiile și lexicoanele, toate studiile privitoare la linia de demarcație etnică între români și unguri, dovedesc, până la evidență, că granița etnicității românești spre apus depășește frontiera trasată prin Tratatul din 1920.

Astfel, în „Compendiul geografic al Ungariei” publicat în 1779 de Mátyás Bél, autorul, înfățișând repartitia naționalităților la granița de vest a Transilvaniei, scrie că românii se întind până în departamentele: Bereg, Ugocsa, Bekes și Bihor, dintre care primele trei au rămas după Tratatul de la Trianon cu totul în afara granițelor României, iar cel din urmă a fost împărțit între România și Ungaria.²

În „Lexiconul geografic al Ungariei”, dresat de J. M. Korabinszky în 1786 și publicat la Pressburg (Bratislava) găsim câteva regiuni de la marginea apuseană a Transilvaniei — rămase după Trianon la unguri, — populate masiv cu români. Astfel, printre altele găsim satele: Nyiradony, Nagy-Kalló și Bir,

1 În anii exilului, marele revoluționar Lajos Kossuth a analizat caracterul multinațional al statului ungar și a stabilit ariile etnice ale naționalităților din Ungaria și Transilvania. Pe baza datelor oferite de Kossuth și a constatărilor acestuia, ulterior cunoscutul publicist și sociolog maghiar Oskár Jászi a întocmit o hartă în care a trasat frontierele etnice ale Ungariei așa cum le trasase marele patriot și revoluționar Lajos Kossuth. Această hartă a fost publicată de revista americană „Foreign Office” din New York. Demn de remarcat este faptul că, teritoriul etnic ungar din harta etnică kossuthistă corespunde cu cel de după tratatul de la Trianon. Mai mult decât atât, în această hartă teritoriul etnic românesc, care cuprindea la nord aproape întreg Maramureșul, și la vest aproape întreg Banatul, depășește spre vest linia frontierei fixată prin tratatul de la Trianon {Cf. Romulus Seișanu, *Transilvania românească*, p. 26 — 28}.

2 Mátyás Bél, *Compendium Hungariæ Geographicum... notitias Hungariae novae-historico geographicae*, IV. Posonii et Casoviae, 1779, p. 214. 281, 284 311, 313.

situate în departamentele Szabolcs, Póceni și Petigd, situate în departamentul unguresc al Bihorului, Süged în Borsod etc.¹

Pe de altă parte, în marea lucrare „Magyarországnak leírása”, apărută la Buda în 1796, A. Vályi² enumeră o serie întreagă de cătune, de sate, de mici orașele și chiar orașe având o populație majoritară românească — localități care au rămas după 1920 pe teritoriul unguresc. Cităm printre cele mai importante: Nyiradony în departamentul Szabolcs, Batonya în departamentul Csanad, Bedő, Darvas, Méhkerék și Száká în departamentul Bihor.

În 1829, J. V. Csaplovics publică la Pesta două volume intitulate *Gemälde von Ungarn*, la sfârșitul cărora se găsește anexată o hartă etnografică în culori a Ungariei cu provinciile dependente de ea, cu excepția Transilvaniei propriu-zise (*Etnographische Karte des Königreichs Ungarn nach Lipszcky von J. V. Csaplovics*). Această hartă este extrem de prețioasă în ceea ce privește contribuția ei la delimitarea frontierei etnice dintre români și unguri. Ea depășește frontiera trasată în 1920. Astfel, frontiera etnică trece pe teritoriul unguresc în departamentul Szabolcs, unde sunt menționate șapte localități pur românești. În regiunea județului Bihor, care a revenit după 1920 Ungariei, găsim alte opt mari sate românești. În regiunea de nord a Aradului, frontiera etnică românească prezintă un intrând puternic în teritoriul unguresc din 1920, satele românești atingând regiunea localității Gyula.³

În 1857, Karl F. V. Czömig tipărește la Viena, ca anexă la monografia intitulată *Ethnographie der Österreichischen Monarchie*⁴, o hartă în care frontiera etnică româno-maghiară

1 J. M. Korabinszky, *Geographische-historische und producten Lexicon von Pressburg*, Pressburg, 1786, p. 41, 57, 70, 90, 108, 274, 535, 643, 652, 715, 823.

2 A. Vályi, *Magyarországnak leírása* (Descrierea Ungariei), Buda, 1796, vol. I, p. 15, 142, 153, 462; vol. II, p. 346; vol. III, p. 80, 117, 213, 300, 616, 628, 679.

3 J. V. Csaplovics, *Gemälde von Ungarn*, Pest, 1829, vol. I, p. 207. Autorul constată de fapt, că românii formau majoritatea absolută sau relativă în județele: Maramureș, Satu Mare, Bihor, Arad, Ugocea, Szabolcs, Csanad, Bichiș (Csaplovics, s.v., *Gemälde von Hungarn*, Pest, 1829, vol. I, p. 204-205).

4 Karl Fl. von Czörnig, *Ethnographie der Österreichischen Monarchie*,

de la vestul României coincide aproape pe întreaga ei întindere cu frontiera româno-ungară din 1920. În regiunea Bihorului ea depășește frontiera politică din 1920 și, urmând cursul Crișului Negru, ajunge până în satele Száká și Dorgoš de pe teritoriul unguresc.

Pe harta publicată în 1860 de Dr. A. Ficker¹, ca anexă la studiul său despre „*Locuitorii Monarhiei Austriece*”, constatăm de asemenea, prezența românilor — e drept cu un procent minuscul — în departamentele Szabolcs, Ugocsa și Bereg, situate toate dincolo de frontiera din 1920 a României. Opera de maghiarizare își produsese de acum, în 1860, efectul. Prezența românilor dincolo de linia de demarcație care avea să fie aceea a Tratatului de la Trianon, se diminuea văzând cu ochii.

În 1869, apare la Berlin harta etnografică a lui Kiepert (Völker und Sprachenkarte von Österreich und Unterdonauländer, zusammengestellt von H. Kiepert), stabilită pe baza datelor recensământului austriac din 1869.² Frontiera etnică româno-ungară depășește și pe această hartă frontiera politică stabilită în 1920 la Trianon. Masa românească atinge în spațiul unguresc satele Vekerd și Száká, care aparțin azi Ungariei, iar localitatea Gyula constituia punctul extrem de penetrațiune românească pe teritoriul atribuit în 1919 statului ungar.

Această hartă n-a fost defel pe placul ungarilor, care porniseră o campanie furibundă pentru deznaționalizarea elementului românesc din Transilvania. Prezența românilor pe teritoriul unguresc propriu-zis nu era deloc încurajatoare pentru partizanii statului maghiar „unitar unguresc”. Ei s-au grăbit deci să interzică, printre multe alte lucrări tot atât de puțin periculoase pentru ordinea de stat ungară, accesul hărții lui Kiepert pe teritoriul Transilvaniei³, ca și când prin acest

Wien, 1857, IX, p. 65—68. Vezi harta — reprodusă de R. Seișanu, *La Roumanie—Roumania — România*, p. 99.

1 Dr. A. Ficker, *Berölkerung der Österreichischen Monarchie*, Gota, 1860, p. 43-44.

2 Vezi harta la R. Seișanu, *op. cit.*, p. 100.

1 Vezi Z. Pâclișanu, *Politica minoritară a guvernelor ungurești (1867-1914)*, București, 1943, p. 107.

fapt s-ar fi putut opri din mers conștiința națională românească în plină ascensiune!

Opera de deznaționalizare făcea în timpul acesta progrese însemnate. Statisticile ungurești încorporau în rândurile ungurilor pe toți cei trecuți la o confesiune maghiară sau pe cei vorbind ungurește, deși de apartenență română.

Hărțile etnografice ungurești urmăresc îndeaproape statisticile dresate în aceste condițiuni, fiind o copie fidelă a operei nefaste de maghiarizare. Totuși, din această luptă purtată, pe de o parte, de românii de la marginea de apus a Transilvaniei și, pe de altă parte, de metodele perfide de deznaționalizare, românii ies victorioși. Ne-o dovedesc lucrările lui P. Balogh despre naționalitățile Ungariei de la începutul sec. al XX-lea, care deși utilizează operațiunile recensământului din 1900, delimitează frontiera etnică româno-ungară după traseul unei linii care, pe alocuri, depășește frontiera politică din 1920.¹ Studiile lui Balogh privitoare la frontiera lingvistică dintre români și unguri sunt extrem de instructive, întrucât din ele se poate vedea că frontiera politică româno-maghiară stabilită în 1920 se găsea înlăuntrul frontierei lingvistice dintre limbile română și ungară.

Hărțile ungurești din vremurile mai noi au rezolvat, în mod radical și după vechea metodă ungurească, problema românilor din apusul Transilvaniei. Ele au desființat pur și simplu masele compacte de români din acea regiune, reprezentând ținuturi întregi (și în special cele muntoase) ca fiind cu desăvârșire nelocuite. Este una dintre nenumăratele metode ungurești de inducere în eroare a străinătății.² Populația românească a Ardealului este într-adevăr răspândită în mod armonios pe întregul teritoriu al provinciei; Transilvania nu cunoaște absolut nici *o terra deserta*.

Dl Manciu, un vrednic cercetător al frontierei de apus a Transilvaniei, scrie în această privință: „Studiile recente au stabilit în mod indubitabil că nu poate fi vorba în România de o

1 Pál Balogh, *A népfajok magyarszágon című dolgozathoz (VII—VIII c. XII)* (Pe marginea lucrării: *Neamurile din Ungaria Melléklet* (Supliment), Budapest, 1902, p. 933—935.

2 Despre falsificarea datelor statistice și a hărților etnografice, vezi și A. Gociman, *România și revizionismul maghiar*, București, 1934, p. 286 - 303.

zonă muntoasă nelocuită¹; viața omenească este intensă în Carpații noștri din primele momente ale sosirii primăverii până târziu în toamnă. Poporul român este legat de munții țării, situațiune care este atât de bine exprimată în vechiul dicton românesc „*codru-i frate cu românul*” (*La frontière ouest de la Roumanie*).

Este suficient să aruncăm o privire pe hărțile Ardealului, dresate de străini, pentru a ne da seama de substratul „golurilor” de pe hărțile ungurești. Absolut pe toate hărțile dresate la sfârșitul secolului trecut ca și pe acelea din secolul al XX-lea, frontiera etnică românească depășește frontiera româno-ungară din 1920. Ne mulțumim a ne referi, în acest sens, la cele mai cunoscute hărți și anume: la aceea publicată în 1889 de Institutul Geografic Austriac („*Völker-Karte von Europa*”)², la acelea publicate în 1888 de Gustav Gröber³, profesor de filologie romanică la Universitatea din Strasbourg („*Ausbreitung der Romanischen Sprachen in Europa*”), de Novikow⁴ în 1886, de James Caterly⁵ în 1908, de Paul Langhans („*Der rumänische Volksboden und die staatliche Entwicklung des Römementums*”)⁶ în 1915, de Elisée Reclus⁷, de

1 Șt. Manciulea, *La Frontière ouest de la Roumanie*; vezi și *idem*, *Granița de Vest*, Blaj, 1936, și *La frontière ethnique roumano-hongroise*, în «*Revue de Transylvanie*», tom. IV, nr. 1 — 2, Cluj, 1938, p. 28—29.

2 Vezi *Völker-Karte von Europa (Vorwiegend auf Grundlange von Fr. Müller „Allgemeiner Ethnographie”)*, Wien, 1888.

3 Vezi Gustav Gröber, *Ausbreitung der Romanischen Sprachen in Europa*, anexă la volumul *Grundrisses der Romanischen-Philologie*, Strasbourg, 1888.

4 I. Novikow, *La Politique internationale*, Paris, 1886. Aceasta este reprodușă și de R. Seișanu, *La Roumanie-Roumania-România*, p. 1, p. 127.

5 James Caterly, *Les Roumanis*, Paris, 1908. Vezi harta reprodușă de R. Seișanu, *op. cit.*, p. 112.

6 Vezi și Silviu Dragomir, *Transilvania înainte și după arbitrajul de la Viena*, Sibiu, 1943, p. 16 — 17.

7 Elisée Reclus, *Nouvelle géographie universelle*, vol. III, *Europe Centrale*, Paris, 1878. În această lucrare, Elisée Reclus scria: „Nașterea și reînvierea Românilor este una dintre problemele cele mai interesante ale istoriei. Românii formează acum națiunea cea mai considerabilă prin număr din Ungaria și Transilvania. Ei ocupă în masă compactă o mare parte din Banat și mai mult de jumătate din regiunea muntoasă ce domină la est câmpia maghiarilor. Astfel, se găsește completat cu Bucovina, Moldova,

„Institutul de Agostini”¹ din Novara, de Karl Haushoffer ² etc. Pe toate aceste hărți orașele Sighetul Marmăției, Oradea Mare, Arad și Timișoara sunt cuprinse în teritoriul etnic românesc, fiind înconjurate de mase compacte de țărani români.

Dacă în 1920 s-a comis o nedreptate, nu ungurii au să se plângă de ea, ci românii, căci dincolo de frontiera politică au fost lăsate în teritoriul unguresc mai multe insule de români.

Pentru a nu tulbura însă pacea Europei, românii au acceptat situațiunea creată prin Tratatul de la Trianon, închinându-și forțele unei opere pozitive de propășire națională. Cu această rezervă a includerii unor intrânduri românești în Ungaria, granița de la Trianon corespunde — atât cât omeneste poate fi atinsă perfecția — limita dintre nația ungară și cea română.³

Acesta era de altfel și unul din țelurile — printre multe altele — ale războiului, pe care Aliații l-au dus, alături de România, între anii 1916 și 1918.

Întrebați fiind în 1916 de președintele Woodrow Wilson care sunt țelurile lor de război, Aliații, prin nota lor din 10 ianuarie al acelui an, au răspuns că unul din scopurile luptei lor este și „eliberarea de sub dominația străină a italienilor, slavilor,

Basarabia și Valachia un cerc de populațiuni latine al cărui centru, printr-un ciudat contrast, îl formează în valea superioară a Oltului, secuii și sașii.

Mai bine de două milioane și jumătate de români trăiesc în partea ungurească a acestui vast cerc”, (p. 350).

1 Istituto Geografico de Agostini, Novara, *L'Europa etnico-linguistica*, 1916. În Atlasul Novarei se scrie: „Azi (1916), statul ungar, după mai mult de o mie de ani, se confundă cu haosul etnic de odinioară. Înconjurați de națiuni dușmănoase, ungurii se fălesc cu o unitate politico-națională care n-a fost niciodată decât o ficțiune constituțională” (p. 13). Vezi harta Europei Centrale, întocmită de Istituto de Agostini în R. Seișanu, *op. cit.*, p. 130.

2 Vezi harta etnografică a României întocmită de Karl Haushoffer reproducă în Silviu Dragomir, *Transilvania înainte și după arbitrajul de la Viena*, p. 19.

3 La 12 februarie 1920, Lordul Balfour preciza, într-un discurs în Camera Comunelor, că frontiera între România și Ungaria a fost fixată de comisia experților aliați „în urma unor cercetări amănunțite și bine cugetate și cu dorința sinceră de a crea o frontieră justă pentru toate părțile” (*Parliamentary Debates, House of Commons*, vol. 125, nr. 3, 13 febr. 1920).

românilor, cehilor și slovacilor”.¹

La sfârșitul războiului, lordul Northcliffe, fratele celebrului leader revizionist lord Rothermere, într-un discurs pronunțat la 4 noiembrie 1918, declara textual: „Trebuie să asigurăm popoarelor Austro-Ungariei un loc printre națiunile libere ale lumii și să le oferim dreptul de a se uni cu frații lor de dincolo de actualele frontiere ale Austro-Ungariei. Aceasta implică crearea statelor independente ale Cehoslovaciei, Iugoslaviei, *reducerea Ungariei la limitele etnografice ale rasei maghiare* și UNIREA TUTUROR ROMÂNILOR CU ACTUALUL REGAT AL ROMÂNIEI”.²

Atunci când s-au trasat liniile principale ale așezărilor de mai târziu, Conferința Păcii a luat în considerare în primul rând configurația etnică a Europei, punându-se accentul pe o cât mai ideală repartizare a naționalităților în cadrul împărțirii statale.

„Mă voi călăuzi în opera de construcție a Păcii, spunea Lloyd George în Memorandum-ul său adresat Conferinței la 23 martie 1919, atât cât omenеște este posibil, ca diferitele rase să fie repartizate țărilor lor de obârșie (*Motherland*) și ca acest criteriu omenesc să aibă precădere asupra considerațiilor strategice, economice sau privitoare la comunicații, probleme care pot fi soluționate și pe alte căi”.³

Când acesta a fost spiritul care a prezidat la întocmirea tratatelor, când după înseși afirmațiile lui Sir Robert Donald (autorul atât de partizanei cărți *The tragedy of Transylvania*, Londra, 1928 — al cărei titlu *Tragedia Transilvaniei* este în același timp și o atitudine!) „Conferința Păcii nu a pecetluit soarta Ungariei în necunoștință de cauză, delegația ungară la Paris prezentând Conferinței trei mari volume de câte 600 pagini fiecare conținând o colecție de hărți admirabile, diagrame, grafice, *toate susținute prin mărturii orale (supported by oral evidence)*”⁴, cum se poate persevera cu bună credință

1 I. Clopoțel, *op. cit.*, p. 27.

2 Vezi și A. Gociman, *op. cit.*, p. 10.

3 Vezi pasajul din Memorandum-ul din 25 martie 1919 al lui Lloyd George intitulat *Some considerations for the Peace Conference before they finally draft their terms*, reprodus și de Sir Robert Donald, *op. cit.*, p. 291.

4 Donald, Sir Robert, *The tragedy of Trianon. Hungary's Appel to*

într-o propagandă revizionistă atât de neîntemeiată?!...

Istoricul ungar Tibor Eckhart, care nu nutrește defel simțăminte prietenești față de nația română, trebuie totuși, în fața evidenței, să facă o concesie adevărului istoric, atunci când se ocupă de problema spațiului etnic unguresc.

„Să nu ne închipuim, spune el în «Magyarország Története» apărută la Budapesta în 1933, că ungurii (cuceritorii) au populat țara întreagă. Numărul lor, poate și din cauza înfrângerilor suferite în patria lor de mai înainte, era prea mic pentru aceasta. *Teritoriul ocupat de ei se potrivea aproximativ cu cel stabilit prin pacea de la Trianon, la care a fost redusă, după 1000 ani, Ungaria mare*”.¹

Dar, de ce să interogăm trecutul îndepărtat, când prezentul ne oferă cea mai radicală soluție a problemei? De data aceasta cifrele aruncă o lumină completă asupra unei probleme pe care ungurii o vor cât mai complexă, dar care în realitate este extrem de simplă.

La frontiera apuseană a regatului României, astfel cum ea a fost fixată în 1920, se găsesc patru județe care se învecinează direct cu Ungaria: județele Satu Mare, Sălaj, Bihor și Arad. Populația totală locuind în 1930 în aceste județe, situate în zona frontierei româno-ungare, era de cca 1.600.000 suflete, dintre care 943.692 ROMÂNI, 417.183 UNGURI, 80.030 germani, 68.377 evrei etc. *Ungurii reprezentau deci abia 26% din numărul locuitorilor de la frontiera dintre cele două țări*.²

Avem la dispoziție *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și al celorlalte ținuturi alipite*, editat la Cluj în 1921, adică puțin timp numai după ce s-a încheiat Tratatul de la Trianon și într-o epocă în care aspectul etnografic al ținutului de la granița apuseană era dominat încă de rezultatele îndelungatei acțiuni de maghiarizare a Administrației de Stat ungare și a colonizărilor masive din centrele orășenești de la granița de vest a Transilvaniei.

În acest ținut, într-adevăr, eforturile de maghiarizare s-au

humanity, London, 1928, p. 19.

1 Eckhart Ferenc, *Magyarország Története* (Istoria Ungariei), Budapest, 1933, p. 21.

2 Vezi Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, p. LI.

dezlănțuit cu mai mare vigoare încă decât în oricare altă regiune a Transilvaniei, căci acolo, în județele Satu Mare, Bihor, Sălaj și Arad, se afla limita întinderii elementului românesc și punctul său de întretăiere cu masele maghiare.

Marile orașe din această regiune, Arad, Oradea Mare, Careii Mari, Satu Mare erau considerate de unguri drept punctul de plecare al ofensivei lor de deznaționalizare a românilor transilvăneni și poarta de intrare în regatul românismului milenar.

Ar fi trebuit deci să găsim în aceste ținuturi, după o strădanie multiseclară de deznaționalizare a populației autohtone, o structură etnică majoritar ungurească. Totuși, atât de puternic era înrădăcinat românismul până și în regiunile de contact cu câmpia, prin excelență maghiară, încât ungurii n-au reușit să influențeze în mod hotărâtor structura etnică a graniței de vest, considerată în ansamblul ei. Într-adevăr, populația românească trăind în părțile occidentale ale Transilvaniei este mai compactă decât în regiunea centrală și răsăriteană a aceleiași provincii, unde colonizarea masivă a secuilor a creat o insulă străină de neamul românesc în însăși inima Daciei Romane. La granița de vest, românii reprezintă 60,4% din totalul populației, față numai de 57,56% în regiunile colonizate cu unguri și secui din centru și din răsărit.

Caracteristica acestei regiuni, demnă de a fi relevată întrucât ea dezvăluie subrezenia metodelor de deznaționalizare prin violență, este contrastul între aspectul etnic al orașelor și acela al satelor înconjurătoare. *Satele sunt în imensa lor majoritate românești, iar orașele au un aspect pronunțat străin, nu însă întotdeauna maghiar.* Ce dovadă mai puternică a românității Transilvaniei decât acest aspect românesc al pământului de la granița de vest a provinciei, limita apuseană a Daciei Felix de odinioară?!

În 1921, puțin timp numai după terminarea milenarei dominații ungurești, la punctul de contact dintre cele două neamuri, adică în zona în care elementul dominant avea cele mai multe posibilități de a influența elementul românesc dominat, puteam găsi în județul Bihor plăși ca: Aleșd (50.265 locuitori), unde în cele 50 de comune rurale se găseau 40.110 români și numai 5.155 unguri, Beliu (18.733 locuitori), unde în

cele 33 comune rurale trăiau 17.696 români și numai 792 unguri, Ceica (31.497 locuitori) unde, după 1000 de ani de dominație ungurească, *populația românească se cifra la 30.078 suflete față de... 963 unguri!* și, în fine, plasa Vașcău, unde din cei 28.148 locuitori, 27.276 erau români și numai 491 maghiari, ceea ce reprezenta o proporție de aproape 98 la sută pentru populația românească.

În județul Satu Mare, plasa Șomcuta Mare, compusă din 41 comune rurale, număra 24.885 români și 1.179 unguri, la o populație totală de 28.393 locuitori.

În Maramureș, în plasa Iza (Dragomirești), compusă din 13 comune rurale, românii au găsit, în clipa în care ținutul se integra din nou în masa românismului, 22.379 români și numai... 74 (*șaptezeci și patru*) unguri!

În Arad, județ de frontieră, din cei 397.969 locuitori 245.113 erau români și 98.208 maghiari; în satele care înconjurau Aradul proporția românilor față de unguri era covârșitoare. De pildă în cele 36 comune rurale ale plășii Radna trăiau, în 1921, 27.155 români și numai 1.825 unguri, iar în Sebeș, în 49 de comune rurale se găseau 30.390 români și numai 2.141 unguri.¹ Vedem deci că în satele de la frontiera Ungariei, ungurii nu reușiseră după 1000 de ani de stăpânire să atingă măcar proporția de 10% din totalul locuitorilor!...

Dacă toți apărătorii „nedreptății Ungariei” s-ar fi plecat o clipă cu atenție asupra cifrelor, ascunzând sub haina lor impasibilă și rece, realități zdrobitoare, desigur că nici lordul Rothermere, nici fostul ministru francez Anatole de Monzie, nici deputatul Tisseyre, nici Sir Robert Donald, nici Franco Vellani Dionisi n-ar fi putut aduce un cap de acuzare României că și-a integrat în ființa ei etnică pe țăranii români din Transilvania apuseană.

Cu ce drept pot revendica ungurii Oradea Mare, când Bihorul cu sutele de sate care înconjoară orașul maghiarizat este până în străfundurile sale românesc?

Cu ce titlu se poate cere înapoierea către Ungaria a orașelor de la granița de vest, când toate cătunele și toate satele din

1 Vezi toate aceste date statistice la C. Martinovici, N. Istrati: *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921, p. 9-38.

acea regiune — *adică pământul propriu-zis* al Transilvaniei de vest — sunt românești?

Cum se poate susține că sunt „ungurești” orașe pierdute în Marea românească? Cel mult se poate afirma că ele sunt „maghiarizate”, ceea ce desigur nu este un titlu pe baza căruia se pot revendica teritoriile...

Ceea ce a dăunat în gradul cel mai înalt păcii europene a fost ușurința cu care, din motive cu totul altele decât dorința de a face să triumfe dreptatea, unele înalte personalități străine — străine de altfel și de datele problemei pe care o apărau — s-au declarat partizani ai cauzei maghiare.

Dl Anatole de Monzie, de pildă, cu vigoarea care îl caracteriza, se întreba patetic în 1922:

„Prin ce aberație acești oameni care au trâmbițat în cele patru colțuri ale lumii dreptul raselor și al naționalităților, au răpit maghiarilor orașe unde totalitatea locuitorilor, cu mici excepții, erau de origine maghiară, erau maghiari sufletește și prin cultura lor? Pentru ce? Da, pentru ce?”¹

Și dl Tisseyre autorul cărții *Une erreur diplomatique. La Hongrie mutilée*, apărută la Paris imediat după războiul mondial și pentru care secuii erau „unguri de rasă pură”² și ungurii „victime ale liberalismului lor”³, nu mai puțin sensibilă la marea durere a Ungariei, redusă la limitele ei naturale, exclama: „Casa natală a faimosului rege al Ungariei, Matei Corvin, fiul marelui căpitan ungur Ioan Huniade, vizibilă și astăzi, se află acum pe teritoriul românesc. Nu este oare aceasta o crudă ironie?”⁴

Și alții, mai mult sau mai puțin patetici, mai mult sau mai puțin interesați, mai mult sau mai puțin de bună credință, au deformat realitățile istorice și au denaturat înseși mărturiile palpabile ale prezentului.

Dacă domnul de Monzie s-ar fi deplasat în munții și pe câmpiile Maramureșului, Bihorului, Sălajului și Aradului, la

1 Tisseyre, Charles, *Une erreur diplomatique. La Hongrie mutilée*. Préface de A. de Monzie, Sénateur, ancien Sous-Secrétaire d'État, Paris, deuxième édition, 1923, p. VII — VIII.

2 *Ibid.*, p. 3.

3 *Ibid.*, p. 20.

4 *Ibid.*, p. 27.

frontiera însăși a maghiarismului, el ar fi putut regăsi în graiul sutelor de mii de țărani români, în accentele melodioase ale vorbirii lor, toată frumusețea graiului strămoșilor lor, perpetuat până în zilele noastre de neolatinii de la marginea de vest a Europei ca și de aceia de la frontiera de est a latinității.

Dacă domnul de Monzie s-ar fi plecat asupra istoriei acestei provincii *prin excelență românești*, el ar fi putut constata de asemenea că dacă multe orașe erau în aparență maghiare, aceasta se datora unei artificiale creațiuni a statului ungar și dacă în fine, ar fi cercetat cu de-amănuntul structura etnică a acestor orașe, ar fi putut lesne dobândi certitudinea că foarte mulți dintre ungurii „puri” erau... români, veniți în orașe din satele românești din împrejurimi, maghiarizați cu forța în cursul vremurilor de administrația „atât de liberală” a ungurilor!

Desigur că nici dl de Monzie și nici emulii săi de mai mică anvergură nu știau că Oradea Mare, orașul „maghiar prin excelență” al propagandei ungare, adăpostește încă din anul 1776 o Eparhie româno-unită, înființată de Maria Theresa și întărită prin *Bula Indefessum* a papei Pius al VI-lea din 10 iunie 1777. Sau, poate, apărătorii cauzei maghiare de pe malurile Senei credeau că pentru locuitorii de origine ungară, unguri prin simțire și cultură, s-a înființat cu 150 ani în urmă o Eparhie romano-catolică?¹

Iar în ceea ce privește „cruda ironie a sorții” care a vrut ca după războiul mondial România să adăpostească la Cluj casa natală a regelui ungar Matei Corvin, fiul „ungurului” Ioan Huniade, desigur că dl Tisseyre ar fi fost mai puțin pasionat și revolta sa ar fi fost cu mult mai mică, dacă înainte de a-și scrie fulminantul atac la adresa României, și-ar fi dat osteneala să citească o istorie a Ungariei, fie ea scrisă chiar de un ungar, de pildă de dl Domanovszky, profesor la Universitatea din Budapesta. Acolo el ar fi aflat, desigur, că faimosul căpitan Ioan Huniade, de care nația maghiară este atât de mândră, cât

1 Exact în aceeași perioadă, marele geograf german Karl Gottlieb von Windisch, care cunoștea bine realitățile din Ungaria și Transilvania, preciza că orașul Oradea era împărțit în trei cartiere: „Oradea românilor”, „Oradea episcopală” și „Oradea soldaților” (Karl Gottlieb von Windisch, *Geographie des Königreichs Ungarn*, vol. III, Pressburg, 1780, p. 178).

și fiul său, regele Matei Corvin, *au fost români transilvăneni!*¹

Păcatul cel mare al tuturor acelor care i-au atacat atât de înverșunat pe autorii tratatelor de pace a fost că ei au vrut să scrie o nouă istorie, ignorând istoria reală a acestei provincii, scrisă pe răbojul vremii cu lacrimi multe și cu mai mult sânge încă, timp de un mileniu.

Îmbrățișând, în ignoranță de cauză, dezideratele propagandei șovine ungurești, nu o dată apărătorii cauzei maghiare s-au găsit în dezacord și câteodată chiar în conflict cu înșiși corifeii vieții politice ungare, cu fruntașii științei maghiare și cu publicațiile ungurești dinaintea primului război mondial.

Documente privitoare la românii din Panonia și din vestul Ardealului

În vremurile de odinioară, românii nu numai că se găseau în proporție covârșitoare la marginea de vest a Transilvaniei, dar ei se găseau în număr destul de însemnat chiar pe câmpia Panoniei, departe de frontiera Transilvaniei.

În 1237, Ricardus spune că în momentul invaziei ungarilor, Panonia era de acum cunoscută sub numele de „Câmpia Romanilor”². În lucrarea sa *Românii în veacurile IX—XIV*, apărută în 1933, emeritul cercetător român N. Drăganu citează

1 Al. Domanovszky, *op. cit.*, p.99; Horváth E., *op. cit.*, p. 25. Însuși istoricul ungar Pál Hunfálvy publica în 1879 diploma împăratului Ferdinand I Habsburgul, acordată marelui cărturar și umanist din familia Corvineștilor, Nicolaus Olahus, arhiepiscop de Strigoniou și cancelar al Ungariei din 23 noiembrie 1548, în care scria următoarele: „Așa sunt neamurile, națiunile cele mai renumite, din care fac parte și părinții tăi. Românii nu sunt cei din urmă, căci după cum se știe ei sunt urmașii romanilor, stăpânii lumii, și de la dânsii au luat și numele lor de români. Poporul tău este excelent în eroism, din sânul său a ieșit un număr mare de războnici ca Ioan Huniade și Regele Matei” (în „Századok”, Budapest, 1879, p. 74).

2 Călugărul dominican Ricardus, descriind călătoria confratelui său Iulian la tătari, în raportul său intitulat *Ungaria Magna*, scria: „Qui (sec. septem duces cum populis suis) cum multa regna pertransissent et destruxissent, tandem venerunt in terram, que runc Ungaria dicitur, tunc vero dicebatur pascua Romanorum” (Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, I, Sangalli, 18-49, p. 151).

o serie întreagă de surse istorice din care rezultă că mult timp după invazia ungurilor, păstorii români erau prezenți în Panonia, adică în Ungaria propriu-zisă.¹ Cităm, printre cele mai însemnate: mărturiile lui Thomas de Spalato², care — către 1250 — vorbind despre Panonia, spune că pe acele locuri erau „pășunile romanilor” și acelea ale unui călugăr catolic semnalând prezența românilor în Panonia în 1308. Acesta din urmă ne vorbește despre „vlahi, adică păstorii romanilor” (*Blachi ac pastores Romanorum*).³

Este demnă de menționat, de asemenea în acest sens, mărturia categorică a cronicarilor unguri Thuróczi⁴ și Simon de Kéza⁵ care afirmă că în momentul invaziei Panoniei de către huni, se găseau de acum pe acele locuri păstorii romani, păstori care nu puteau fi decât strămoșii românilor de azi. În sfârșit, la aceste mărturii ungurești trebuie adăugată și aceea a Notarului anonim care vorbește în mod hotărât de existența vlahilor și păstorilor romani în regiunile Transilvaniei și ale Panoniei.⁶

1 Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933, p. 13— 17.

2 Arhidiaconul Thomas de Spalato scria la mijlocul secolului al XIII-lea: „Hec regio (sc. Ungaria) dicitur antiquitus iuisse pascua Romanorum”. Cf. Thomas Spalatensis Archidiaconus, *História Salonitana*, în *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, XXVI (Scriptores, III), p. 42.

3 Este vorba de lucrarea unui călugăr francez întocmită în 1308, pentru informarea a două personalități politice franceze de frunte — Carol Robert de Anjou și Carol de Valois — interesați în realitățile politice ale acestei zone geografice. Vezi *Anonymi descriptio Europae Orientalis*, ediția O. Górka, Cracovia, 1916, p. 13; G. Popa-Lisseanu, *Descriptio Europae Orientalis*, în *Izvoarele istoriei Românilor*, II, București, 1934, p. 17.

4 Vezi *Codex pictus* din anul 1358, ediția Toldy, sub titlul *Marci Cronica*, 1867 (Thuróczi, *Chronica Hungarorum*, I, p. 17).

5 Simon de Kéza, care trăia la curtea regelui Ladislau IV (1272 — 1290), scria în cronică sa că secuii trăiau în munți împreună cu românii: „Zaltulii non tarnen in plano Pannoniae, sed cum Blachis in montibus confinis sortem habuerunt, unde Blachis commixti litteris ipsorum uti perhibentur” (Simon de Kéza, *Chronicon Hungaricum*, cap. IV, par. 6, în G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor*, București, 1934, I, p. 3?).

6 Anonymus Belae regis notarius, *Gesta Hungarorum*, în G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor*, I, București, 1934, p. 32; vezi și *Scriptores rerum Hungaricarum*, I, ed. Emericus Szentpétery, Budapestini, 1937, p. 45. Anonymus amintește între neamurile găsite de unguri la

Existența românilor la marginea apuseană a Transilvaniei în timpurile cele mai îndepărtate este astăzi un fapt științific este necontestat.

Scriitorul ungar Márki, o figură distinsă a istoriografiei maghiare, într-o lucrare publicată la Oradea Mare în 1887, scrie textual: „În ce privește valea Crișului Negru, admit că *ungurii noștri au găsit acolo pe români*”.¹ Prezența în departamentul Bihor ne este confirmată pentru începuturile sec. XI (1000—1038) de scriitorul ungar E. Gyárfás în lucrarea sa intitulată *A román görög katolikusok autonómiaja*, publicată la Budapesta în 1905.² Cnezatele românești din regiunea Aradului sunt menționate în sec. al XIII-lea de cronicarul Rogerius în lucrarea sa *Carmen Miserabile*.³ Dl Silviu Dragomir citează un document din vremea regelui Carol Robert (1318) în care se vorbește de satele românești din jurul vechii mănăstiri de lângă Ineu, iar dl Ștefan Manciulea în lucrarea sa precitată despre *Frontiera apuseană a României* citează în sprijinul prezenței românilor la granița de apus a Transilvaniei în sec. al XIV-lea și al XV-lea documente din anii 1364, 1415 și 1444. De asemenea, el relatează o mărturie din 1475 privitoare la reședința unui voievod român la Nicolești, sat astăzi dispărut.⁴

În județul Bihor românii sunt menționați de documente cu începere din secolul al XI-lea (actul de donație al regelui Géza I în favoarea benedictinilor din Gran).⁵ Un document din anul

venirea lor în Panonia pe români, „adică păstorii romanilor: „... terram (Pannoniae) habitarent Sclani, Bulgarii et Blachi ac pastores Romanorum” (Vezi și Ilie Gherghel, *Pascua Romanorum: Pabula Iulii Caesaris? — Un capitol din nomenclatura istorică română*, în „Revista Arhivelor”, I, 1926, 3, p. 383-397).

1 Márki Sándor, *A Fekete Körös és vidéke* (Crișul Negru și împrejurimile), Nagyvarad, 1887 p. 95, 96.

2 Gyárfás E. *A román görög katolikusok autonómiaja*, Budapest, 1905, p. 5. Vezi și Laurian Someșan, *Câmpia Tisei ca barieră etnică*, București, 1943, p. 52.

3 *Rogeri Carmen Miserabile*, editată de G. Popa-Lisseanu, în *Izvoarele istoriei Românilor*, vol. V, p. 49 și urm.

4 Ștefan Manciulea, *La frontiere Ouest de la Roumanie*, București, 1940, p. 17-18.

5 În acel act de donație, așa cum s-a menționat, apare satul Daboz de lângă Criș și piscina, cu numele românesc, Rotunda (G. Fejér, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*, I, Buda, 1829, p. 436).

1202—1203 citează în județul Bihorului prezența unor români cu numele de Micus (Mic), Tata, Qurud (Crud), Karachin (Crăciun)¹, Registrul episcopiei din Oradea conține o serie întreagă de nume românești în Bihor și în jurul Oradei.²

V. Bunytay³, într-o lucrare apărută la Budapesta în 1892, arată că documentele din 1294 vorbesc de acum de populația românească locuind în Valea Crișului Negru. În aceeași epocă, românii mai sunt menționați în satele de pe Valea Crișului Repede.

Márki⁴ constată prezența românilor în județul Arad în primii ani ai secolului al XIV-lea, iar istoricul Csánki⁵ afirmă că în departamentele din apusul Transilvaniei românii formau în sec. XIV—XV majoritatea populației în județele Bihor, Arad și Zarand.

Ar fi să înșirăm la nesfârșit documentele menționând prezența românilor la granița apuseană a Transilvaniei în sec. al XIII-lea, al XIV-lea și al XV-lea.

În vremurile noastre, ungurii înșiși au recunoscut proporția covârșitoare a românilor față de toate celelalte nații conlocuitoare în județele din apusul Transilvaniei. Astfel, contele Ștefan Bethlen, ocupându-se în 1912 de repartizarea diferitelor naționalități în regiunea frontierei de mai târziu a României, recunoaște superioritatea zdrobitoare a elementului românesc în circumscriptiile occidentale ale Transilvaniei. „Românii din Ungaria, spune fostul prim ministru al Ungariei sunt mai numeroși decât maghiarii și decât alte popoare care trăiesc acolo în următoarele regiuni: în întreaga Transilvanie

1 Szentpetery I., *Az Arpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, (Indicele critic la Diplomele regilor din casa arpadiană), I. K., 1001—1270, Budapest, 1923, p. 64; N. Drăganu, *op. cit.*, p. 293.

2 *Vezi Regestrum de Varad*, ediția lui St. Lad. Endlicher în *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, p. 640 — 742 în care în Oradea este menționat un cartier deosebit „villa latinorum” (p. 712).

3 *Vezi V. Bunytay, Bihar vármegye oláhjai és a vallás unió* (Românii din județul Bihor și unirea religiei), Budapest, 1892, p. 4 și urm.

4 Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad Szabad Királyi város Története* (Istoria județului Arad și a orașului liber crăiesc Arad), Partea I, Arad, 1892, p. 502 *vezi* și R. Seișanu, *Transilvania românească*, p. 17.

5 Csánki Deszö, *Magyarország földrajza a Hunyadiak korában* (Geografia Ungariei în epoca Huniazilor), I, p. 740.

istorică (fostul Mare Principat al Transilvaniei, n.n.), în trei circumscripții din Maramureș, în toate circumscripțiile Sălajului, în marea majoritate a celor din Satu Mare, Bihor și Arad”.¹

Românii mai numeroși decât ungurii în Sălaj, Satu Mare, Bihor și Arad!... Dacă domnii de Monzie și Tisseyre, în Franța, Sir Robert Donald și Lord Rothermere, în Anglia, și-ar fi dat osteneala de a-l citi pe contele Bethlen, desigur că ei ar fi renunțat să pledeze în favoarea „Ungariei mutilate”, regiunile pe care fostul prim-ministru ungar le prezintă ca fiind dominate de elementul românesc, găsindu-se situate la frontiera însăși a României.

Analizând situațiunea din celelalte districte ale Transilvaniei, contele Bethlen ajunge la următoarea concluzie, pe care desigur că a omis s-o amintească în conferințele sale „pro-Ungaria” din Occidentul Europei:

„Masele românești reprezintă în Transilvania, față de celelalte naționalități, *un ocean — o mare — o avalanșă*”², în prealabil, contele Bethlen, comentând repartitia naționalităților în mediul rural al celor 11 districte apusene ale Transilvaniei, cu durere trebuia să constate că românii se plasau în fruntea tuturor națiilor conlocuitoare cu proporția zdrobitoare de 75,1% români față de 15% unguri!³

Atunci când ungurii au fost însuflețiți de preocupări de ordin pur științific, datele prezentate de ei au fost cu totul altele decât acelea pe care le exhiba propaganda lor în străinătate, propagandă menită în concepția ungurească să deformeze cifrele care îi nemulțumeau și să denatureze realitățile supărătoare

De pildă, în *Geografia județului Arad* pentru uzul cursului primar din Ungaria, ungurii János Györffy și Ildebert Kiss scriau în 1905: „locuitorii județului Arad sunt în număr de 386 100 și ocupă un teritoriu de 6 643 km. p. *Majoritatea populației*

1 Gróf Bethlen István, *Az oláhok birtokvásárlásai Magyarországon az utolsó éven* (Achizițiile de moșii ale românilor din Ungaria în ultimii cinci ani), Budapest, 1912, p. 8.

2 Ibid.; Vezi Romulus Seișanu, *La Roumanie — Roumania—România...*, p. 182; Idem, *Transilvania românească...* p. 37.

3 Gróf Bethlen István, *op. cit.*, p. 3.

este de origine română, apoi urmează germanii, maghiarii etc.¹, iar în *Statistica etnografică a Ungariei*, publicată în 1906, autorul ei, Kenéz Bella afirmă că < românii trăiesc în MAJORITATEA ABSOLUTĂ în 12 județe și anume: Sălaj, Alba, Caraș-Severin etc. »²

Rezultă deci, din înseși mărturiile maghiare, că, după o mie de ani de stăpânire ungurească, românii de la frontiera vestică a Ardealului se aflau în majoritate absolută față de celelalte nații conlocuitoare.

Este demnă de relevat, de altfel, și constatarea pe care o face în 1912 academicianul ungar Varga Gyula³ care, trasând linia de demarcare etnografică între români și unguri, arată că teritoriul etnic românesc se întinde peste granița care ulterior a fost atribuită României prin tratatul de la Trianon, în regiunea Crișului Repede și în aceea a Careilor Mari.

În fața unor asemenea constatări categorice privitoare la *predominarea masivă a elementului românesc față de cel unguresc la granița însăși a Ungariei*, ce valoare mai pot avea aserțiunile propagandei maghiare, ce valoare alta decât doar aceea a unei frazeologii deșarte — lipsită de conținut?!...

Dacă Lordul Buckmaster, pe care Sir Robert Donald îl citează în motto-ul cărții sale despre „Tragedia de la Trianon”, ar fi cunoscut mai îndeaproape realitățile transilvănene, desigur că el nu s-ar fi hazardat să susțină în Camera Lorzilor (discursul din 17 noiembrie 1927) că „pacea a coborât asupra Ungariei sub forma unui vultur sfâșiindu-i trupul, bucată cu

1 *Op. cit.*, p. 36.

2 Dr. Kenéz Bella, *Magyarország népességi sztatistikája* (Statistica demografică a Ungariei), Budapeșt, 1906.

3 Marele demograf ungar Varga Gyula, studiind situația etnografică din NV Transilvaniei în 1912, constata ca fiind teritorii etnice românești, pe lângă Maramureșul de Sus, partea de sud-est a comitatului Ugocea, partea centrală și de est a comitatului Satu Mare cu orașele Satu Mare și Careii Mari, Valea lui Mihai și întregul județ Sălaj. Astfel, linia de demarcație fixată de academicianul Varga Gyula trecea la vest de frontiera din 1920 (în defavoarea românilor) în sectorul cuprins între nord de Crișul Repede și vest de Careii Mari, ca și spre nord de orașul Satu Mare, unde atinge cursul Tisei Superioare și merge paralel cu acest râu pe o distanță de aproape 30 km („Budapesti Szemle” / „Orizontul budapestan”, 1912, p. 340; vezi și R. Seișanu, *Transilvania românească*, p. 37-40).

bucată”¹ și desigur că nici unul dintre oamenii politici englezi și nici unul dintre fruntașii scrisului cotidian de pe malurile Tibrului și ale Tamisei nu ar fi îmbrățișat cu atâta căldură o *cauză care nu poate fi susținută decât cu ignorarea celor mai elementare adevăruri istorice privitoare la provincia românească a Transilvaniei*.

Fundamentul „viu” al Unirii

Românii au crezut — și pe bună dreptate — că adevărurile fundamentale care au reușit să se impună cu puterea unei axiome, chiar după ce timp de 1000 de ani au fost înăbușite sub povara celei mai aspre intoleranțe, nu se mai cer dovedite.

Dreptatea cauzei românești era mai presus de orice discuții sau polemici oportuniste. Ea izvora din însăși firea lucrurilor. Triumful acestei cauze era consecința firească a marii legi a naturii care cere ca zidurile dintre frații aceleiași nații — ridicate de puteri potrivnice unității — să fie dărâmate până la temelii.

Propaganda maghiară peste hotare a găsit deci prea puțin răsunet în România. Românii erau convinși că nici un argument, de orice natură ar fi el, nu poate zdruncina temelia solidă a noii ordini instaurate în 1920 la Trianon.

Această ordine se baza, într-adevăr, o repetăm, mai mult pe voința hotărâtă a milioaneilor de români transilvăneni de a se bucura de libertate în cadrul *unei Transilvanii românești*, decât pe textul arid al unor tratate.

În apelul către popoarele lumii, pe care marele Comitet Național Român de la Arad l-a lansat la 7/20 noiembrie 1918 [2](#), fruntașii românilor ardeleni Ștefan Cicio Pop și Gheorghe Crișan, după ce reclamau sprijinul lumii civilizate pentru înfăptuirea idealului românesc de dreptate — care se integra perfect în țelurile de război ale Aliaților —, își exprimau hotărârea fermă de a păstra neștirbită libertatea, obținută prin atâtea jertfe, chiar dacă Marile Puteri le-ar refuza românilor

¹ Donald, Sir Robert, *op. cit.*, p. 5.

² Vezi manifestul „Către popoarele lumii” la Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 100-101.

sprijinul reclamat.

Românii, spuneau semnatarii apelului, preferă să moară decât să recadă în sclavia milenară.¹

Ungurii, în propaganda lor, au păstrat completă tăcere asupra acestui fundament viu al Unirii realizate în 1918, atacând doar tratatul din 1920 care consfințea această unire. Procedând în felul acesta, ungurii dezvăluiau șubrezenia cauzei pe care o apărau, ferindu-se a aduce în discuție substratul real al prăbușirii ungare: voința de libertate și de independență a naționalităților din fosta monarhie habsburgică.

Cum propaganda maghiară nu putea să invoce în sprijinul tezei ungare nici o rațiune majoră, ungurii s-au mulțumit a poza în martiri, dramatizând o situație care era — este drept — dureroasă pentru campionii Ungariei de 30 de milioane de unguri puri, dar care nu era decât consecința logică a unei evoluții istorice implacabile.

Ofensiva propagandei maghiare

Ungurii au dezlănțuit o acțiune revizionistă extrem de intensă în țările Occidentului, sub semnul enormei reduceri a teritoriului ungar. Rațiunile etnografice, lingvistice și istorice, precum și suveranul drept de autodeterminare al naționalităților, realele cauze ale amputării teritoriale, nici nu erau pomenite în fulminantele atacuri îndreptate împotriva României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei de forțele iredentei maghiare.

Sub formele cele mai diverse și pornind de la cele mai neînsemnate acțiuni propagandistice și până la cele mai îndrăznețe tentative de captare a bunăvoinței partidelor politice și a marilor ziare din Apus, ungurii au ținut să înfățișeze ordinea creată în regiunea carpato-dunăreană ca o ordine nedreaptă și deci, în mod fatal, supusă revizuirii.

1 „Anunțând popoarele lumii această voință și hotărârea sa — se precizează în manifest — națiunea română din Ungaria și Transilvania invocă pe seama sa sprijinul lumii civilizate și geniul libertății omenești, declarând sărbătorește că din ceasul acesta, oricum ar decide puterile lumii, este hotărâtă a pieri mai bine, decât a suferi mai departe sclavia și atârănarea” (*Ibid.*, p. 101).

Nem! Nem! Soka! Nu! Nu! Niciodată! era strigătul pe care-l repetau în cele patru colțuri ale lumii agenții propagandei maghiare, strigăt care echivala cu o declarație de război împotriva așezărilor de pace, al căror imperiu ungurii refuzau să-l accepte.

„Ungaria, după cum se exprimă Sir Robert Donald, devenise o țară a sloganurilor patriotice”, menite să întrețină înăuntrul, fruntariilor ungare, ceea ce același autor englez califica drept „spirit al nezăgăzuitului maghiarism”, iar în afară, să impresioneze mai mult decât să documenteze.¹

Sloganele revizioniste, iredentiste, șoviniste, împânzeau întreaga Ungarie. Le întâlneai la fiecare pas: în gări, în trenuri, în autobuze, în tramvaie, pe hărți, pe mărcile poștale, pe plicuri, pe tot felul de obiecte de uz comun etc.

Emblema maghiarismului iredent flutura pe steaguri, era încrustată pe inele, pe sigilii, pe frontispiciul locuințelor, era gravată pe broșe, pe ace de cravată, pe butoni de manșetă, era inserată în cântecele noi sau intercalată în cele vechi. Sloganul pe care ungurul îl citea și-l auzea de sute de ori în cursul zilei, era „*reamintește-ți și nu uita Trianonul!*” „Credo”-ul iredentiștilor unguri: „Cred într-un singur Dumnezeu; Cred în reînvierea Ungariei”, era repetat până la obsesie.²

1 Donald; Sir Robert, *op. cit.*, p. 279.

2 În școli, prin manualele școlare, se face o educație șovină deschisă, se întrebuințează cu vechiul dispreț și ură cuvântul de valah în loc de român. În manualul de clasa a treia, spre exemplu, aprobat de Ministerul Instrucțiunii sub nr. 38171/1927, se introducea o ilustrație din războiul mondial sub care se descria lupta ungurilor cu vecinii lor români, în timpul căreia soldații unguri strigau: „Taie-l ungure, taie-l! Doamne ajută!”, iar în manualul de clasa a IV-a sub o fotografie cu steagul Ungariei deasupra Carpaților, se scria: „Să nu uităm că granițele Ungariei te întind până la Carpați și Marea Adriatică!”, pentru ca mai departe să se includă sloganul: „Ungaria ciuntită nu este țară, Ungaria mare este un rai!”. Apoi se prezentau comparativ harta Ungariei înainte și după 1918, însoțită de textul: „Când ne vom împăca cu aceasta? Niciodată. Nu! Nu! niciodată!” Cf. A. Gociman, *op. cit.*, p. 143—146.

În cartea de geografie pentru clasa I de gimnaziu, tipărită în 1924, teritoriile reunite cu România, Iugoslavia și Cehoslovacia sunt denumite „teritorii ungurești, ocupate vremelnice de dușmani”, iar locuitorii români ai Transilvaniei sunt astfel înfățișați: „cei mai vechi locuitori ai Ardealului sunt ungurii, apoi sașii, un popor bogat, curat și de ordine. Mult mai târziu decât

Într-un cuvânt, timp de douăzeci de ani s-a întreținut printr-o propagandă susținută de zi la zi spiritul de revanșă, își poate închipui oricine că o asemenea atmosferă nu era deloc favorabilă unei înțelegeri cu statele din jurul Ungariei.

În afară, propaganda era bazată pe același principiu: să impresioneze opinia publică străină prin disproporția dintre cele două Ungarii: cea dinainte de războiul mondial și aceea creată prin tratatele de pace, păstrându-se tăcerea asupra cauzei reale a amputărilor suferite de „prea marea Ungarie” dinainte de război.

În Anglia, propaganda ungurească difuzase sute de mii de hărți ale Marii Britanii amputate, având ca legendă următoarele cuvinte: „Englezi, ați accepta voi această pace? Ar fi aceeași care a fost impusă Ungariei! (*Englishman! Would, you accept this peace?! It would be the same which was forced upon Hungary!*)”.¹

aceștia (!?), au emigrat (?) în Ardeal valahii. Ei nu se pricep la agricultură, ocupația lor principală fiind și azi păstoritul. Cultivă porumbul, din care gătesc mâncarea lor națională, mămăliga. Nicăieri nu sunt atâția țigani ca în Ardeal, iar aceștia se confundă, cu valahii, care locuiesc în colibe”. *Ibid.*, p. 147.

Pe copertile „Calendarului iredentei maghiare” tipărit la Budapesta în 1932, stătea scris dictonul: „Ungaria mutilată nu este țară — Ungaria întreagă este un rail”. A. Gociman, *op. cit.*, p. 165. Până și preșcolarii erau educați în spiritul urii față de poporul român. Astfel, în cărțile de povești numite Moș Martin (Mackó Ur) acest personaj universal, blând și prieten al copiilor de pretutindeni, devine în concepția revizioniştilor unguri malițios, grandoman. Povestindu-și călătoriile în „Țara Valahilor” (România) Mackó Ur nu vede aici decât „valahi opincoși”, pe care îi gratifica cu cuvinte de ocară, revizioniştii unguri având astfel grijă sa picure în sufletele copiilor de cea mai fragedă vârstă ura față de poporul român. *Ibid.*, p. 169.

1 Donald, Sir Robert, *op. cit.*, p. 279. Despre puternica propagandă revizionistă în Anglia și mijloacele utilizate, vezi A. Gociman, *op. cit.*, p. 17 — 70. Ea nu a reușit însă să câștige și oficialitățile engleze. Astfel, în 1933, ministrul de externe britanic, John Simon, se declara deschis împotriva revizionismului (vezi „Nemzeti Újság” din 28 noiembrie 1933).

Revizioniştilor și susținătorilor lor, fostul prim-ministru al Marii Britanii, marele om politic David Lloyd George, li se adresa în 1932: „Unii sunt dispuși să ia în batjocură idealul autodeterminării și vorbesc de «balcanizarea Europei» (aluzia este la revizionişti unguri, care au răspândit teza că prin unirea Transilvaniei cu România și prin crearea statului iugoslav s-a produs așa-zisa balcanizare a Europei — n.n.), așezată după

Hărți similare reprezentând statele respective amputate, erau răspândite în număr nelimitat în Franța, în Italia, în Spania și în alte țări.

O altă hartă înfățișa Ungaria, redusă la frontierele ei etnice, înăuntrul poliglotei Ungarii dinainte de război și purta următoarea inscripție: „Justiția este singura garanție a păcii și a prosperității. Este oare aceasta justiție?”

O hartă similară, gravată pe o placă de aluminiu era difuzată în Ungaria în limba ungară: „*Moradaht ez igy? Nem! Nem! Soha!*” ceea ce în traducere românească îndeamnă: „Poate oare să rămână astfel? Nu! Nu! Niciodată!”¹

Ungurii denaturează adevărul

Toată propaganda — absolut toată — se baza în mod exclusiv pe contrastul dintre suprafețele respective ale Ungariei dinainte de războiul mondial și ale aceleia de după 1918. Nici un argument de ordin etnic sau lingvistic nu venea să întărească avalanșa pamfletelor și fracturilor revizioniste, iar atunci când vreunul din propagandiștii mai zeloși ataca și problema etnicității, el era nevoit, pentru a crea o atmosferă favorabilă cauzei ungare, să denatureze adevărul.

Astfel, în faimoasa lucrare a lui Sir Robert Donald, în care autorul a fost influențat în mod vădit de propaganda maghiară din Anglia și în care faptele alegate de această propagandă sunt citate fără a fi fost în prealabil controlate de autor, putem citi aceste inexactități flagrante, pe care și cel mai superficial

noile tratate, ca fiind izvorul unui nou război. Aceștia ar face bine să-și aducă aminte că nu națiunile cele mici au provocat războiul, ci marile puteri. Ei nu vor face lumea mai fericită dacă ar așeza-o din nou înapoia frontierelor dinainte de război!... Nu le poate scăpa din vedere marele pas către libertate și îmbunătățirea condițiilor mondiale, bunuri care-au fost culese pe câmpul de bătaie prin eliberarea popoarelor din Cehoslovacia, Trentino, Serbia, Transilvania, Schleswig, Alsacia, Lorena de sub tiranie și opresiune” (în „Sunday Chronicle” din 13 noiembrie 1932) vezi și A. Gociman, *op. cit.*, p. 67).

1 Vezi la A. Gociman, *op. cit.*, p. 221 o fotografie a uneia dintre aceste tăblițe impuse de către autoritățile ungare proprietarilor de case, pentru a le țintui pe frontispiciul locuințelor lor (chiar și minoritarii din Ungaria au fost obligați să plătească și să ținuiască pe casele lor asemenea tăblițe).

cunoscător al realităților transilvănene le poate respinge cu cca mai mare ușurință:

1. „Sacrele principii ale autodeterminării au fost ignorate în tratatul de la Trianon și iredentismul a fost perpetuat”.¹

Dar uriașa Adunare Națională de la Alba Iulia, ce a fost oare altceva decât *plebiscitul entuziast al românilor transilvăneni* pentru unirea cu patria mamă?!...

Convocarea însăși a acestei mărețe Adunări a fost făcută în numele principiilor lansate de președintele Wilson.

„Istoria ne cheamă la fapte, citim în această convocare adresată celor 3 milioane români transilvăneni de Marele Consiliu al Națiunii. Mersul irezistibil al civilizației omenești a făcut să iasă în lumina cunoașterii de sine nația română după obscuritatea sclaviei. În numele justiției eterne și al principiului liberei dispoziții a națiilor, principiu consacrat acum de evoluția istoriei, națiunea română din Transilvania și din Ungaria vrea să decidă de astăzi înainte ea însăși de soarta ei”.²

Plebiscitul românesc a fost urmat, după scurtă vreme, de cel al germanilor din Transilvania, care au hotărât la 8 ianuarie 1919 în marea lor Adunare de la Mediaș, „*în virtutea dreptului de autodeterminare al popoarelor, anexiunea lor la regatul României*”.³

Iată ce ar fi aflat deci, politicienii englezi care au îmbrățișat cauza ungară, dacă și-ar fi dat silința, nu să cerceteze cu de-

1 Donald, Sir Robert, *op. cit.*, p. 283.

2 Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 107.

3 „Având în vedere unirea Transilvaniei cu România — se arată în hotărârea adoptată în cadrul marii Adunări populare a sașilor din Transilvania — și fiind convinși de importanța mondială a acestui act, poporul sășesc din Transilvania, se pronunță, conform principiului de autodeterminare, pentru unirea Transilvaniei cu România. Salută și trimite poporului român salutul său frățesc și felicitările cordiale la înfăptuirea idealului său național. Poporul sășesc din Transilvania ține prin aceasta seamă nu numai de un proces istoric de importanță mondială ci și de dreptul legitim al poporului român de a se uni și a forma un stat” („*Mediascher Zeitung*” din 11 ianuarie 1919; „*Sud-Deutsche Tageblatt*” din 11 ianuarie 1919; vezi și I. Clopoțel, *op. cit.*, p. 170 — 172). O hotărâre asemănătoare au adoptat și șvabii din Banat, întruniți la Timișoara, într-o mare Adunare populară, în ziua de 10 august 1919, când au cerut unirea întregului Banat cu România (I. Lupas, *Istoria Unirii românilor*, București, 1937, p. 369).

amănuntul istoria provinciei românești a Transilvaniei, ci numai să citească Charta fundamentală a acestei provincii, recte, hotărârile plebiscitare ale naționalităților din fostul regat ungar.

2. Ungurii au predominat cu proporția de 70% și chiar cu mai mult, toate celelalte naționalități din ținuturile atribuite după războiul mondial României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei.¹

Chestiunea care ne interesează este aceea a teritoriului transilvănean, care a revenit după revoluția din 1918 regatului României. În această provincie se găseau, în 1930, 3.026.998 români față de 882.000 unguri puri și față de cei 500.000 secui colonizați la granița de est a Transilvaniei.² Populația românească din Transilvania se plasa deci față de populația ungurească pură din aceeași provincie în proporție de 4 la 1.

A vorbi în asemenea condiții de predominarea elementului unguresc față de cel românesc, înseamnă a nu scrie istoria veridică a acestei provincii, ci istoria ei romanțată, dând liber curs fanteziei.

Cifrele sunt inflexibile în rigiditatea lor. A le interpreta, intră desigur în atribuțiunea istoricului. A le denatura însă, numai pentru necesitățile de ordin propagandistic, depășește misiunea istoricului și chiar pe aceea a propagandistului prob și onest. Metoda concordă, însă, perfect cu ceea ce ungurii au căutat din timpuri îndepărtate să facă din instituția propagandei: o imagine deformată a adevărului, cu scopul de a ascunde opiniei publice străine aspectul — pentru ei defavorabil — al realității. Prin aceasta, propaganda ungară a reușit, în nenumărate rânduri, să inducă în eroare cercurile diriguitoare din Apus. Deformările de cifre constituie însă o metodă prea puțin solidă pentru a rezista celui mai sumar examen critic. De aceea, ungurii s-au servit de ea mai mult pentru a crea atmosferă decât pentru a convinge. Pentru oamenii de bună credință, însă, cifrele propagandei maghiare erau considerate ca reprezentarea celei mai obiective statistici și, desigur, nu cu

¹ Donald, Sir Robert, *op. cit.*, p. 283.

² *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, p. XXXII-XXXIII.

gând de a induce în eroare; — fiind el însuși în această situațiune, — Sir Robert Donald a putut afirma că ungurii erau majoritari în regiunile atribuite după război statelor succesorale ale Imperiului Habsburgic.

3. „Sunt multe mii de locuitori în Ungaria, afirmă în sfârșit, în 1928, Sir Robert Donald, a căror limbă nu este limba maghiară, dar care sunt unguri leali și patrioți”.¹

Concluzia străvezie la care vrea să ajungă autorul este următoarea: criteriul lingvistic, care a fost luat în considerare alături de acel etnic atunci când s-a ratificat de către Marile Puteri Unirea Transilvaniei cu România, nu este un criteriu infailibil, căci locuitorii de origine etnică română care vorbeau românește nu se simțeau pentru asta mai puțin unguri decât ungurii propriu-ziși, a căror limbă maternă era cea maghiară.

Este cea mai mare aberație, ce mi-a fost dat s-o întâlnesc vreodată într-o lucrare publicată înainte de actualul război.

Limba românească și românismul transilvănean, sunt două noțiuni atât de intim legate între ele, încât formează un tot indisolubil. Cine a rezistat în Transilvania presiunii multiseculare a maghiarilor și a reușit să-și păstreze graiul strămoșesc în pofida violentei acțiuni de maghiarizare, era conștient de apartenența sa daco-romană și, în mod fatal, gândea și simțea românește.

Limba românească a fost stânca de granit de care s-au spart, din toate timpurile, valurile maghiarizării în Ardeal.

Erau, este drept, foarte mulți buni români, care constrânși de împrejurări vorbeau ungurește. Faptul de a fi adoptat limba ungară în relațiile sociale nu i-a împiedicat însă să se manifeste cu toată vigoarea românismului nealterat, în clipa în care condițiile politice au fost mai puțin vitrege cu ei, abandonând în acel moment cu ușurință limba de împrumut și reluând graiul străbunilor lor.

Ceea ce n-a cunoscut însă niciodată istoria Transilvaniei a fost cazul unui român care să vorbească românește... și să se considere ungur.

„Unitatea națională este compatibilă, spune în continuare

¹ Donald, Sir Robert, *op. cit.*, p. 284.

Sir Robert Donald, cu diversitatea limbilor vorbite”.¹

Nimic mai adevărat pentru țările în care diversitatea de limbă este grefată pe unitatea de tradiții și de aspirații, cum este cazul Elveției, pe care de altfel Sir Robert Donald îl citează ca exemplu.

Nimic mai fals însă în cazul Ungariei. Acolo, diversitatea limbilor reprezintă însuși aspectul exterior al diversității națiilor conlocuitoare și a adversității dintre aceste nații, radical deosebite unele de altele. Nici unul dintre scriitorii străini care au folosit imensul material propagandistic difuzat de unguri în țările din apusul Europei, n-a căutat să cerceteze ce era just și ce era injust în alegațiile răspândite peste hotare de această propagandă, înclinată prin însăși natura faptelor de a exagera dacă nu chiar și a deforma. Ei s-au mulțumit doar de a lua drept bun materialul pe care li-l puneau la dispoziție ungurii și, pornind de la premise de foarte multe ori exagerate și de cele mai multe ori inexacte, au ajuns la concluzii diametral opuse cu realitatea.

Astfel, pentru Sir Robert Donald tratatul de la Trianon a fost „produsul spiritului războinic”², când din dezvoltările precedente — bazate exclusiv pe fapte istorice — s-a putut vedea clar că *Tratatul de la Trianon n-a fost creator de drepturi*, ci numai „constatator al voinței Transilvaniei de a se uni cu România”, voință exprimată în chipul cel mai categoric în plebiscitul spontan al imensei majorități a populației transilvănene. Pentru același scriitor englez „trasarea noilor frontiere nu a fost produsul unor principii raționale, liniile fiind arbitrar fixate”³ și „hotărârea Marilor Puteri a fost influențată de posesia teritoriului de către români”, posesie care, după cum se exprimă un vechi adagiul englez, reprezintă nouă din cele zece părți ale Dreptului.

Ne referim la dezvoltările noastre anterioare cu privire la frontiera apuseană a Transilvaniei. Din ele, socotim, că cititorul și-a putut forma convingerea că arbitrară nu este linia de demarcație dintre România și Ungaria, ci... afirmația care

1 *Ibid.*, p. 284.

2 *Ibid.*, p. 288.

3 *Ibid.*, p. 287.

susține o atare enormitate!

Pentru neobositul apărător al cauzei maghiare din țara Albionului, trasarea liniei de frontieră dintre România și Ungaria mai păcătuiește și prin aceea că s-au atribuit României regiuni care, din punct de vedere economic, depind direct de Ungaria, neavând decât o legătură extrem de slabă cu restul Transilvaniei. Sir Robert Donald nici nu-și dă osteneala să exemplifice susținerile sale, mulțumindu-se a reproduce plângerile delegației ungare la Conferința Păcii din Paris. Dacă pasionatul maghiarofil londonez și-ar fi dat osteneala să studieze, chiar numai în linii generale, structura geografică și economică a spațiului apusean al provinciei Transilvaniei, desigur că nu s-ar fi grăbit să împărtășească plângerile — inerent interesate și deci fatal subiective — ale delegației ungare la Conferința de Pace. El ar fi putut constata, în primul rând, că orașele Satu Mare, Oradea, Aradul și chiar Timișoara sunt situate într-o regiune, depinzând din punct de vedere geografic de Transilvania și nu de Ungaria.

Din punct de vedere economic, orașele Satu Mare, Careii Mari, Oradea Mare, Aradul și Timișoara, situate la marginea vestică a Transilvaniei și pe care Sir Robert Donald, urmându-l în aceasta pe lordul Rothermere, ar fi vrut să le vadă atribuite Ungariei, depind și ele în mod exclusiv de restul Transilvaniei, de care sunt intim legate.¹

1 Salba de orașe de la poalele Munților Apuseni — Satu Mare, Careii Mari, Oradea Mare, Arad, Timișoara — sunt o creație firească a spațiului nostru central, a cetății noastre de piatră — Transilvania — „leagăn al aceluiași popor, al aceleiași țări, comandament etnic, politic și economic”. O dovadă în plus a acestui adevăr este faptul că după Marea Unire din 1918, deși rămăseseră în apropierea frontierei, valoarea lor economică în loc să scadă a crescut. Toate aceste orașe s-au dezvoltat odată cu întregul stat național unitar român, atât ca dimensiune cât și ca putere economică și populație. Prosperitatea acestor orașe, după Marea Unire, vine să confirme încă o dată legitimitatea, obiectivitatea, justețea actului istoric de la 1 Decembrie 1918. Populația acestor orașe a evoluat astfel după Marea Unire: Satu Mare, în 1910, avea 34.892 locuitori, în 1930, 49.917 locuitori; Oradea, în 1910, 64.169 locuitori, iar în 1930, 82.355 locuitori; Arad, în 1910, 63.166 locuitori, iar în 1930, 76.225 locuitori; Timișoara, în 1910, 72.555 locuitori, în 1930, 91.866 locuitori. Aceste cifre nu exprimă îndeajuns procentul mare de creștere a populației întrucât toate aceste orașe au suferit pierderi demografice însemnate în timpul primului război

Într-adevăr, aceste orașe sunt legate de câmpia ungară prin numai 12 căi de comunicație, pe câtă vreme ele sunt integrate Transilvaniei de Răsărit prin 34 de căi de comunicație. După cum remarcă dl Laurian Someșan în studiul său despre frontiera apuseană a României, aceste căi de comunicație au fost construite „înainte de dominația românească și de către un stat, centralizator prin excelență”¹, iar după cum constată încă din 1886 scriitorul ungar Hanus István, „aceste centre industriale, situate în vestul Transilvaniei, sunt alimentate cu materiile prime (cărbbuni, lemne, minereuri etc.) din regiunea Transilvaniei centrale și răsăritene”. ²

Pentru publiciștii străini, influențați de propaganda maghiară, toate aceste considerațiuni erau cu totul necunoscute, astfel că se explică atitudinea lor favorabilă unei cauze pe care nici un om de bună credință și în cunoștință de cauză n-ar fi putut s-o îmbrățișeze.

Oportunismul metodelor maghiare

Trebuie să recunoaștem că efortul pe care l-a făcut propaganda maghiară în Occident pentru a câștiga de partea Ungariei simpatiile păturii superioare din țările Apusului, a fost enorm. El nu poate fi comparat decât doar cu efortul pe care ungurii l-au făcut în decursul vremurilor pentru a deznăționaliza națiile conlocuitoare.

Ungaria antocrată de ieri — Ungaria grofilor și a nemeșilor, siluitoare de conștiință, asupritoare de nații — Ungaria, împotriva căreia s-au ridicat timp de decenii protestele întregii lumi civilizate, Ungaria a devenit peste noapte pentru toți partizanii cauzei maghiare „paradisul naționalităților” și „marea nedreptățită” a războiului mondial.

mondial (Vezi și Laurian Someșan, *Câmpia Tisei ca barieră etnică*, București, 1943, p. 124—125).

1 Idem, *La frontiere occidentale de l'état roumain*, în «Revue de Transylvanie», București, 1937, nr. 2; vezi și Idem, *Câmpia Tisei ca barieră etnică*, p. 123.

2 Hanus István, *A Községek az Alföldön* (Comunele din pusta maghiară în „Földr. Közl”, XV, Budapeșt, 1886, p. 320; vezi și Laurian Someșan, *La frontiere occidentale de l'état roumain*.

Deputatul Charles Tisseyre, despre a cărui lucrare de pronunțată propagandă maghiară (*Une erreur diplomatique: La Hongrie mutilée*) ne-am mai ocupat, declară că ungurii, deși înzestrați cu toate calitățile, nu o au doar pe aceea a „abilității diplomatice”. Ne este greu să subscriem la această apreciere a filomaghiarului deputat francez, căci dacă ungurii au reușit să capteze simpatii în cercurile conducătoare ale unor țări antagoniste ca Anglia și Germania, Franța și Italia, aplicând vicleana tactică a efuziunii nemăsurate față de fiecare țară în parte (desigur cu excluziunea celorlalte), ei n-au putut să ajungă la acest rezultat decât printr-un deosebit spirit „iscusit și șiret” (*avisé et retors*), după cum se exprimă dl Tisseyre.

Filo-englezi

Ca foarte mulți dintre oamenii politici din Anglia și dintre fruntașii de seamă ai scrisului cotidian din Fleetstreet (cartierul ziarelor londoneze), Sir Robert Donald era convins că „toți oamenii de stat din Ungaria au admirație pentru Anglia și pentru instituțiile britanice”, la fel de altfel ca și strămoșii lor, care în 1849 au fost convinși de emisarii lui Kossuth că întreaga intelectualitate maghiară din mijlocul secolului al XIX-lea se găsește sub directa influență a spiritualității britanice. Dacă ar fi fost să-i crezi pe propagandiștii unguri de la Londra, cartea de căpătâi a fiecărui intelectual maghiar era sau *Paradisul Pierdut* al lui John Milton sau *Child Harold* al Lordului Byron!

Filo-francezi

Aceasta era credința pe malurile Tamisei. Pe acele ale Senei, ungurii reușiseră să convingă cercurile politice, ziaristice și intelectuale în genere, că nu există pe lume o țară mai atașată de Franța decât Ungaria.¹ Atât au fost de influențați unii publiciști francezi de puternica propagandă ungară, încât ei au susținut chiar — și este cazul deputatului Tisseyre — că

1 Despre propaganda revizionistă în Franța, vezi amănunte la A. Gociman, *op. cit.*, p. 112—124.

Budapesta, „citadela maghiarismului germanizat”, este mai atașată spiritualității franceze decât înșiși Bucureștii — micul Paris al Orientului Apropiat — cetatea în care pulsează latinitatea prin toate arterele vieții spirituale. Și dl Tisseyre își ia ingrata sarcină să dovedească „francezului mijlociu” că românul, pentru care Franța este o a doua patrie (*Chaque roumain a deux patries: la Roumanie et la France!*) este mai puțin atașat de Franța decât ungurul, atât de legat de cultura germană, a cărei influență a suferit-o timp de secole și în mai mare măsură decât oricare altă nație central-europeană.¹

Ca să ajungă la acest rezultat nu era oare necesar ca maghiarii să fie dotați cu un deosebit spirit de abilitate (era să spunem oportunitate) diplomatică, menit să răstoarne cele mai elementare adevăruri?

Dar propaganda maghiară nu s-a mulțumit numai cu captarea simpatiilor în Franța și în Anglia, ci a vrut să aibă în mână toate atu-urile situației.

În timp ce la Paris și Londra propagandiștii unguri se pierdeau în efuziuni entuziaste la adresa francezilor și englezilor, iar în Statele Unite ale Americii emisari speciali cutreierau țara spre a dovedi filo-americanismul lui Horthy și al clicii sale de la Budapesta, pe malurile Senei și ale Tibrului, alți propagandiști țineau cu totul alt limbaj.

Filo-germanismul maghiarilor

La Berlin, de pildă, se exalta amiciția nezdruncinată

1 Totuși, marii oameni politici francezi nu s-au lăsat înșelați de propaganda revizionistă ungară. Spre exemplu, A. Millerand, fostul președinte al Republicii Franceze, într-o conferință ținută la Bruxelles declara: „Nu încape nici o îndoială că revizionistii nu urmăresc altceva, decât fărâmițarea Poloniei, Cehoslovaciei, României și Iugoslaviei, întărirea Germaniei prin noi teritorii, împingând hotarele ei spre Est și Sud, încorporând teritorii poloneze, ceh și austriece, o Ungarie restaurată în vechile ci hotare, o Bulgarie întinsă către Vest, Nord și Sud. Ori aceasta ar însemna revenirea la stările dinainte de război, cari au creat războiul mondial. Istoria nu face însă pași înapoi și oamenii cu mintea întreagă nu-și pot închipui o asemenea posibilitate, aruncând lumea într-un nou război, căci nici o țară nu va admite atingerea frontierelor sale” (A. Gociman, *op. cit.*, p. 124).

germano-ungară (nu sunt oare, ungurii de obârșie germanică, după teoria gepidă a lui Karácsonyi?) și se invocau mărturiile unui trecut multiseclar, doveditoare ale legăturii intime dintre spiritualitatea ungară și civilizația germanică. O literatură extrem de abundentă proslăvea această amicitie. Schimbările culturale erau destinate să mențină un contact permanent între Budapesta și Berlin, iar pe marginea acestor atât de înalte preocupări culturale se lăsa să se înțeleagă că „politicul” le va urma, când va fi necesar. Ceea ce s-a și întâmplat în urmă. Pentru a marca și mai mult încă tendința de apropiere față de țările legate prin Pactul de oțel, ungurii au creat câte un Collegium Hungaricum la Berlin, la Viena și la Roma și propaganda maghiară din Germania și Italia s-a grăbit să-și acorde instrumentele acțiunii propagandistice în unison cu politica revizionistă pe care o adoptau cu din ce în ce mai mare energie, cei doi conducători ai politicii europene din ultimele decenii: Adolf Hitler și Benito Mussolini.

În 1930, Eugen Horváth publica la Berlin fulminantul său volum intitulat *So starb der Friede (Așa a murit pacea)*.

În 1932, Joseph Kuncz făcea să vadă lumina tiparului, la Viena, cartea sa net revizionistă, intitulată *Die Revision der Friedensverträge eine völkerrechtliche Untersuchung*. În aceeași epocă la Berlin, Wolfgang Peters publica pe frontispiciul volumului său Pro-Hungaria faimoasele cuvinte: „Ein Volk hasst” — Un popor urăște — sintetizând în trei cuvinte simțămintele magnaților unguri față de vecinii lor care, în definitiv, nu cereau decât să trăiască în relațiuni pașnice cu Ungaria.¹ În sfârșit, în 1940, în editura Universității Regale din

1 Fényes S. definea astfel politica revizionistă a Ungariei horthyste: „Aceasta este politica de desperados a latifundiarilor maghiari. E o otravă deși mai puțină, dar de aceeași calitate ca și a lui Hitler” (Fényes S., *op. cit.*, p. 148).

Profetic, același publicist maghiar, Fényes S., atrăgea atenția revizioniştilor unguri aliați ai Germaniei hitleriste:

„Trebuie deci să considerăm ca posibil că dacă nu va pieri cumva mai curând, hitlerismul trebuie să recurgă la război.

Alianța cu Germania înseamnă deci alianța cu războiul, dar nu cu un război așa comod cum a fost războiul mondial, în care câmpiile de război au fost afară de frontierele Ungariei, pe când în războiul acesta câmpia de luptă va fi chiar Ungaria...” (*Ibid.*, p. 144).

Budapesta apărea voluminoasa lucrare: *Ungarn. Das Antlitz einer Nation — Ungaria. Aspectul unei națiuni* — menită să dovedească germanilor puternica înrâurire germanică pe care a suferit-o Ungaria în cursul milenarei ei istorii.

În studiul cuprins în acest volum și intitulat „Ungaria și cultura germană”, Béla Szent-Ivanyi arată că legăturile dintre Ungaria și cultura germană datează încă din epoca lui Ștefan cel Sfânt, adică din preajma anului 1000 și că relațiile politice dintre cele două țări erau de-acum prietenoase în epoca primilor regi din casa Arpadienilor, pentru ca după războiul mondial din 1914—1918 aceste legături să se adâncească din ce în ce mai mult. În concluzia studiului său, Szent-Ivanyi spunea că „*Printre influențele culturale ale Apusului care au avut efect mai mare asupra Ungariei a fost în mod continuu influența germana*”.

În același volum, Béla Pukánszky, în studiul intitulat „Scrierile germane în Ungaria” arată că nici o caracterizare nu se potrivește mai bine Ungariei decât aceea cuprinsă în numele de Deutschungarn — Ungaria germană, nume care, după cum se exprimă Pukánszky, este reprezentat printr-o „formulă luminoasă și plină de înțeles”.

În timpul războiului actual¹ nici o altă țară din Europa n-a desfășurat atâtea eforturi pentru a dovedi puterea sentimentelor filo-germane ca Ungaria. Societatea ungaro-germană („Ungarische-Deutsche Gesellschaft”) din Budapesta de sub președinția lui Andreas von Pasnadi Nagy și sub conducerea efectivă a profesorului Alexandru von Kidebu Varga, consilier superior de stat, a desfășurat în cursul anului 1942 o activitate dintre cele mai intense pentru a desăvârși apropierea ungaro-germană. Conferințele ținute în Germania de cele mai proeminente personalități maghiare, ca de pildă profesorul Béla Pukánszky, consilierul ministerial Géza von Palert, profesorul Vitez Theo Suranyi Unger, prof. Iulius von Farkas, prof. Josef Deer, scriitorii Lorenz Szabó, Ladislau Hoffmann și mulți alții, nu s-au mărginit a fi simple disertații privitoare la raporturile culturale dintre cele două țări, ci au fost veritabile manifestări pentru găsirea unui teren propice

1 Al doilea război mondial (n.n.).

străngerii raporturilor politice, economice și ideologice dintre Ungaria și Germania. Evenimentele din 1940— 1944 și-au luat sarcina să demonstreze ele însele omenirii, cât de strânse au devenit aceste raporturi în cursul actualului război mondial. Crimele, prădăciunile și ororile sălbatice comise de germani în cursul acestui război, departe de a fi stârnit în Ungaria indignare, au găsit acolo adepți entuziaști.

Ungurii și-au găsit, în sfârșit, adevărații lor tovarăși de idei: pe naziștii de la Berlin, grație cărora au putut prăda netulburați pe toți vecinii lor, pe iugoslavi, pe români și pe cehi și alături de care au semănat teroarea în Ardealul cotropit.

Bineînțeles că toate aceste efuziuni filo-germane nu i-au împiedicat pe unguri, atunci când s-a pretins cedarea către Austria a unei porțiuni din Ungaria occidentală, să declanșeze o intensă propagandă în Franța, sub semnul pericolului pentru Republica Franceză a unei Germanii puternice, după cum toate aceste manifestări pro-Germania nu i-au oprit să facă să răsunе concomitent coarda anglosaxonă a polifonicului lor instrument, care poartă numele de „*Propaganda națională*”.

Filo-americiani

O serie de emisari au fost trimiși în mod special în Statele Unite pentru a convinge opinia publică de peste ocean de „dreptatea cauzei maghiare”.¹

Reviste în limba engleză au fost editate pentru a scoate în evidență, de data aceasta, „legăturile intime” care au existat „dintotdeauna” între marea republică Nord-Americană și regatul maghiar (fără rege) din Europa Centrală.

„The Hungarian Quarterly”, revistă trimestrială consacrată

1 În 1920 a început organizarea propagandei revizioniste maghiare în SUA. În același an s-a format, în acest scop, un comitet special condus de episcopul Marcinko, destinat să meargă în SUA spre a organiza propaganda maghiară. În toamna anului 1923, contele Apponyi a făcut un turneu de propagandă în SUA, iar în 1927 însuși lordul Rothermere a călătorit în SUA, pentru a câștiga sprijinitori ai faimosului său proiect de revizuire a tratatelor de pace, în favoarea Ungariei. Cu acest prilej, în urma stăruințelor sale, s-a înființat la New York „Liga revizionistă” (Vezi A. Gociman, *op. cit.*, p. 104— 109).

exclusiv cititorilor anglo-saxoni de dincolo de ocean, își definește astfel menirea: „Un periodic destinat să întărească relațiile culturale dintre Ungaria și lumea anglo-saxonă”.

La New York, guvernul maghiar achiziționează o imensă bibliotecă cuprinzând toate lucrările despre Ungaria apărute în limba engleză și deschide un adevărat oficiu de propagandă maghiară sub denumirea de „Reference Library”, unde se țin conferințe despre Ungaria, unde sunt împrăștate cu noroi toate națiile din imediata vecinătate a Ungariei și unde, în orice moment, se pot obține orice informații despre poporul maghiar, transmise desigur prin prisma atât de deformată a propagandei maghiare.

Pentru uzul poporului american, ungurii creează o literatură ad-hoc unde, sub aspectele cele mai inofensive, se strecoară otrava zilnică a acestei propagande.¹ De pildă, pentru

1 Cu toate acestea, oamenii politici, precum procurorul general asistent al statului Illinois (SUA), I.W. Jurewicz, nu au putut fi induși în eroare de zgomotoasa propagandă revizionistă ungară. Iată ce scria Jurewicz în urma constatărilor făcute la fața locului în România, cu prilejul unei vizite din anul 1932: „Ceea ce țin să relev pe urma călătoriei ce am făcut în România, este că Transilvania am găsit-o tot atât de românească, cum Chicago este american. Este într-adevăr surprinzător, că după o dominație străină de atâtea sute de ani, populația Transilvaniei și-a păstrat totuși caracterul ei românesc în așa măsură, încât ea este și azi românească în raport de 4 la 1.

Trecerea mea prin Budapesta, după ce am vizitat satele mici de munte din Transilvania m-a făcut să mă gândesc la toată truda și suferința milenară a populației acestor sățulețe românești, care au trebuit să contribuie cu tot rodul muncii lor la ridicarea palatelor pompoase din capitala Ungariei. Este impresionant să vezi deosebirea dintre locul care a produs banii și acela care i-a întrebuințat.

Iată de ce m-a surprins plăcut ceea ce am văzut în România, unde domnește o altă mentalitate, în sensul că sumele ce se produc într-o anumită parte a țării, sunt întrebuințate pentru îmbunătățiri chiar acolo unde ele au fost produse și în felul acesta populația se vede satisfăcută, căci vede beneficiul și rodul muncii sale”.

„Propaganda aceasta are un substrat economic pronunțat tocmai din motivul mai sus amintit, al întrebuințării odinioară în capitala Ungariei a sumelor produse de provincii. De aceea, părerea mea este că îndată ce se va reîntoarce prosperitatea economică, revizionismul va muri de moarte naturală, ca o acțiune forțată, cu care masele adânci ale poporului nu au nimic comun. În orice caz, revizionistii trebuie să știe că pentru punerea în aplicare a planurilor lor, ar fi nevoie ca mai întâi să fie omorâți 90 milioane

a-și informa lectorii de limbă engleză despre atitudinea populației transilvănene în momentul intrării trupelor ungurești în teritoriul cedat, după Diktatul de la Viena, revista „The Hungarian Quarterly” publică în numărul ei din toamna anului 1941 o nuvelă intitulată „Frontiera cea nouă”, în care autorul, contele Wass, descrie bucuria cu care românii transilvăneni au primit vestea ciuntirii Transilvaniei.

Într-o convorbire imaginară cu un țăran român — Iosub — contele Wass spune că țăranul român i-ar fi declarat textual: „Pentru noi, țăranii, este prea puțin important cine stăpânește țara” (*„to its peasants it matters little who rules in the land”).¹*

I-am văzut pe acești țărani din regiunile ocupate de unguri, imediat după trecerea lor în România. I-am văzut cum soseau cu miile, abandonându-și la voia întâmplării puținul lor avut și petecul de pământ pe care timp de veacuri strămoșii lor l-au frământat cu sudoarea frunții și pe care, timp de două decenii, ei înșiși l-au lucrat cu drag, știind că rodul lor le va folosi, de data aceasta, lor. I-am văzut venind îndurerăți și pășind cu sfială. Teama de necunoscut îi făcuse sfioși, dar totuși hotărâți. Hotărâre eroică de a-și părăsi satul părinților și al străbunilor și a începe viața de la început, într-o lume pentru ei necunoscută.

Cine meditează o clipă asupra acestei dârze hotărâri a unor oameni legați de glie prin rădăcini milenare, adânc înfipți în solul Transilvaniei, acela va înțelege cu ușurință care au fost simțămintele pe care le-au nutrit țăranii români față de cotropitorii unguri, în august 1940, după ce Diktatul de la Viena le sfârtecăse țara.

Nu știm ce i-a spus în realitate țăranul transilvănean contelui Wass și aceasta bineînțeles dacă atribuim scrierilor lui

de oameni și abia după aceea ar putea fi revizuite frontierele. Căci statele succesoare cu nici un chip nu ar fi dispuse să admită vreo revizuire.

La Budapesta, acum câteva săptămâni, am asistat la o manifestație organizată cu ocaziunea primirii unor oaspeți italieni. Ceea ce am văzut acolo mi-a făcut impresia, că agitația aceasta întârzie consolidarea politică și cooperăția economică atât de mult necesară în Europa Centrală și în Balcani” (Vezi A. Gociman, *op. cit.*, p. 110—111).

1 Count Albert Wass, *The New Frontier (Two Stories)*, în „The Hungarian Quarterly”, vol. VII, nr. 2, 1941, p. 385.

altă valoare decât aceea a unor ficțiuni patriotice și propagandistice; știm însă că sute de mii de țărani români, dintre care zeci de mii ajunși la asfințitul vieții, au preferat să înceapă o viață nouă într-o lume străină, decât să continue viața în cadrul familiar al satelor natale sub o dominație străină, a cărei tristă amintire nu se ștersese încă bine din memoria lor.

Ungurii nu deformează însă numai istoria, ci chiar și realele lor sentimente față de Națiunile Aliate. Astfel, după ce timp de mai bine de două decenii au preaslăvit fascismul și pe Benito Mussolini, și după ce timp de un deceniu s-au întrecut în laude la adresa Führerului Adolf Hitler, laude care fac să pălească toate efuziunile entuziaste adresate lui în cursul timpului, au trecut la preamărirea președintelui Roosevelt.

În articolul lui Stephen Gál intitulat *American Presidents through Hungarian eyes* (Președinții americani văzuți de unguri), publicat în 1941, putem citi următoarea caracterizare a președintelui Statelor Unite: „Franklin Delano Roosevelt, geniul politic al prezentului (*The political genius of today*), marele gânditor politic care se bucură de o reputație bine consolidată pe malurile îndepărtate ale Dunării”.¹

Ungurii sunt cu adevărat imprudenți! Ei ar fi trebuit să împiedice ca lucrările destinate Americii să cadă în mâna europenilor și viceversa! De pildă, socotim că nord-americanii nu vor jubila de bucurie citind aprecierile de mai jos asupra femeii americane, făcute de emigrantul ungur Alexander Lukacs la jumătatea secolului trecut. Lukacs venise în Statele Unite ca într-o „țară a făgăduinței”. Stările de fapt de acolo, însă, l-au nemulțumit. Iată cum își exprimă el nemulțumirea în scrisoarea pe care a adresat-o unui compatriot din Ungaria, la 19 noiembrie 1850:

„N-am văzut niciodată, spune precursorul lui Tibor Eckhart și al lui Oscar Jászi (propagandiștii de azi ai Ungariei în Statele Unite), creaturi mai leneșe, mai murdare, mai primitive și mai dezordonate (*lazier, dirtier, more primitive and untidy creatures*) decât femeile americane. Ele nu au nici cea mai mică noțiune

1 Stephen Gál, *American Presidents through Hungarian eyes*, în „The Hungarian Quarterly” vol. VII, nr. 1, 1941, p. 172—173.

despre vreun sublim și în afară de aceasta, ele sunt deșarte (vain), lipsite de dragoste pentru copii. Și așa sunt toate: de la cea mai bogată până la cea mai săracă”. Așa vorbește ungurul când se adresează alor săi. Americanilor, însă, el le vorbește despre dragostea nemărginită a nemeșilor pentru președintele Roosevelt etc.

Și, în sfârșit... filo-japonezi!

Dar, oare, ce n-au fost ungurii din dorința lor de a fi cineva?!!

De curând ei și-au descoperit afinități intime chiar cu... japonezii. Această nouă „filie” nu este nici ea mai puțin interesată decât celelalte. Simțămintele pro-nipone ale ungurilor datează din epoca când — la începutul războiului dintre Japonia și Statele Unite — sorții victoriei păreau a surâde japonezilor. Crezând că Statele Unite ale Americii vor fi înfrânte, Ungaria a găsit că este oportun să-și îndrepte privirile de admirație, de data aceasta înspre patria gheișelor și a samurailor.

Efuziunea entuziastă pro-Japonia o găsim în ziarul unguresc „Nemzeti Elet” cu data de 12 decembrie 1942. O cităm tale quale:

„În lupta mare care a aprins o lume întreagă, nu numai popoarele europene și anglo-saxone dezlănțuiesc lupta lor de rasă și de economie (sic), ci și turanicii, cei ce la număr fac o treime din omenirea întreagă, își dezlănțuiesc sub conducerea Japoniei, lupta lor pentru libertate. Lupta turanicilor nu este o luptă secundară; ea a devenit un factor decisiv în reglementarea formării imaginii viitorului. Această luptă, a cărei pulsație astăzi nici nu se poate constata, duce în fapt la realizarea concepției turanice. E numai o chestiune de timp și se va realiza imperiul mondial (ascultați bine —n.n.) japono-manciuro-chino-mongolo-asiatico-răsăritean, prin care toate statele turanice, cot la cot, vor putea să-și valorifice voința lor politică și economică mondială”.

Iată-i deci pe unguri: protagoniști ai pan-mongolismului și mai mult încă decât atât, putere mondială!

Acei dintre occidentali care ar socoti că rândurile de mai

sus sunt izvorâte dintr-o concepție megalomană a unui gazetar oarecare, se înșeală. Mania grandorii este caracteristică poporului, nu unor indivizi considerați aparte.

Astfel, baronul Atzel Ede, în numărul din 20 decembrie 1041 al ziarului „Székely Nép”, scrie textual:

„Dacă ar fi să recompensăm ungurimea după aptitudini, atunci noi am fi CEA DINTÂI NAȚIUNE DIN LUME”.

Deci, un ziarist și un reprezentant al nobilimii. Iată acum și un distins profesor universitar. În conferința sa despre superioritatea culturală a turanicilor, prof. univ. J. Chalnoky spune: „Când ungurii au venit în țara lor de astăzi ei aveau o cultură net superioară celei a popoarelor europene cucerite și subjugate. Am dat popoarelor care trăiau aici foarte multe din valorile noastre materiale (aduse cu ei din Asia — n.n.) și mai cu seamă din valorile noastre sufletești”.¹

Și mai departe, dl prof. J. Chalnoky vorbește despre aporturile ungarilor la cultura europeană. „Noi, zice el, am introdus Constituția în Europa. Tot noi am decretat libertatea religiei”² (vezi legea religiilor... tolerate).

Și noi, care credeam că instituțiile liberale din Europa își au fundamentul în Magna Charta engleză din secolul al XIII-lea!... Și noi, care știam că nu a existat o țară în lume în care intoleranța religioasă să ocupe loc mai de cinste ca în patria lui Árpád!...

Dacă se mai îndoiește cineva de megalomania maghiară, să citească rândurile de mai jos, semnate de dl Ember Ödön.

„Cărui fapt pot mulțumi trupele germane pentru succesele lor rapide”, se întreabă dl Ödön? Și tot el răspunde: „Atacurile prin surpriză, mișcările rapide ale trupelor, sunt motive hotărâtoare în luptă. Cine se gândește acum că aceste lucruri, NOI le-am dat Europei?...”³ Într-adevăr, cine se gândește, dacă nu megalomanii maghiari?...

Ungurii nu se mulțumesc însă că au civilizat Europa. Ei se străduiesc, în publicațiile de limbă engleză, să demonstreze rolul covârșitor pe care l-au avut în progresul spiritual al

1 „Új Magyarország” din 3 martie 19-43.

2 Ibid.

3 „Székely Nép” dia 2 august 1942.

Statelor Unite.

Citind numeroasele articole scrise de unguri special pentru americani, rămâi cu impresia că dintre toate națiile europene care populează teritoriul Statelor Unite ale Americii, ungurii sunt cei care s-au bucurat dintotdeauna de simpatiile cele mai vii ale Casei Albe, că ei au fost aceia care au dat cel mai mare sprijin Statelor din Nord în lupta pentru abolirea servajului (nu sunt, oare, ungurii campionii dintotdeauna ai ideii de libertate?) că, în fine, cei 580.000 unguri care locuiesc în Statele Unite (aceasta este cifra pe care ungurii o folosesc în cărțile pentru germani; în cele pentru englezi se vorbește de peste un milion unguri americani) sunt în toate domeniile în fruntea tuturor națiilor europene, locuind în Noul Continent.

Nu ne-ar mira dacă într-o zi am auzi că întreaga literatură americană, că artele, știința, într-un cuvânt că spiritualitatea americană este în totul tributară ungurilor de rasă mongolă. Cu ungurii, totul într-adevăr este posibil. După cum se exprimă autorul englez C. Macartney, „*Everything with him (the magyar — n.n.) runs to extremes*”! „În toate, ungurul cade în extremă”.

În Europa s-au găsit de-acum filo-maghiari pasionați care să declare că „cultura ungurească își răspândește strălucirea asupra popoarelor care trăiesc în jurul Ungariei” și că „puțina civilizație care se găsește în jurul Ungariei se datorește acesteia din urmă”.¹ Va veni desigur într-o zi și rândul Americii!

Modestia românească

Câtă deosebire față de atitudinea plină de modestie a românilor din America unde, în timp de pace, prin munca lor titanică în oțelăriile și fabricile din Cleveland, Detroit și Chicago, aduc o contribuție atât de tăcută, dar în același timp atât de reală, progresului industrialismului Statelor Unite și care, în timpul războiului mondial, s-au alăturat, cu atâta entuziasm și în mod atât de spontan luptei pe care au întreprins-o armatele americane împotriva politicii de sugrumare a libertății, ilustrată în chip atât de strălucit de monarhia bicefală austro-ungară. Recent, Statele Unite au

¹ Ch. Tisseyre, *op. cit.*, p. 69.

botezat cu numele unui român o mare navă de război. Era vorba de numele unui emigrant român, devenit general în armata americană în timpul războiului de secesiune¹. Românii au înregistrat faptul cu adâncă bucurie. Dacă generalul ar fi fost ungur, nu mai încăpea nici o îndoială că trufaşa clică de la Budapesta ar fi revendicat pentru „marele popor maghiar” cinstea de a fi purtat... întregul război de secesiune din America! Şi cum ar fi exaltat maghiarii de la „Reference Library” eroismul naţiei maghiare, pe care în 1940 scriitorul ungur L. Mikecs o vedea de-acum „în fruntea micilor popoare europene”².

Cine a cunoscut mai îndeaproape caracterul ţăranului român, nu şi-a putut ascunde un simţământ de adâncă admiraţie şi de preţuire pentru această sinceră modestie care contrastează în mod atât de vizibil cu aroganţa, caracteristică urmaşilor lui Árpád.

Românul îndeplineşte de veacuri o misiune istorică în regiunile pe care le locuieşte, la graniţa dintre cele două lumi, aceea a Apusului şi aceea a Răsăritului. În aceste locuri care i-au fost hărăzite de destin, el a fost[dintotdeauna paratrăznetul de care s-au lovit fulgerele stârnite de furtunile năvălirilor barbare.

Lui Mircea cel Bătrân, „principe între creştini, cel mai viteaz şi cel mai ager” cum îl numesc cronicile turceşti contemporane³, i-a revenit meritul de a fi oprit puhoiul păgân în luptele de la Rovine (10 octombrie 1394)⁴ şi de la Nicopole (1396), apărând Europa occidentală de furia năvălitorilor turci, a căror căpetenie, Baiazid, a fost pus pe fugă de „viteazul domn creştin” (Analele sârbeşti contemporane).

1 Este vorba de generalul român, originar din Transilvania, George Pomuţiu.

2 L. Mikecs, *România*, Budapest, 1940.

3 J. Leunclavius, *Historiae musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptiae libri XVIII*, Frankfurt, 1591, p. 87.

4 În realitate, bătălia de la Rovine a avut loc la 17 mai 1395, aşa cum a demonstrat încă de la sfârşitul secolului trecut B.P. Hasdeu. Vezi B.P. Hasdeu, *Originile Craiovei (1230 — 1400)*, în „Columna lui Traian”, VII (1876), nr. 12, p. 668 — 669; Argumentele lui B.P. Hasdeu au fost consolidate de C. Litzica, *Studii greco-române*, Bucureşti 1912, p. 13—36.

Ioan Huniade, vestitul cruciat român — ardelean, Ștefan cel Mare, „căpitan de cruciadă”, cum îl numește istoricul Nicolae Iorga, „atletul lui Hristos”, cum l-a numit papa de la Roma, pe Mihai Viteazul, eroul de la Călugăreni, Vlad Țepeș, învingătorul de la Târgoviște, eroii români ai latinității orientale au fost aceia care au făcut din Transilvania românească și din țările românești scut în fața amenințării turcești.

Când trupele turcești înaintau vijelioase prin Budapesta spre Occident, n-a fost oare marele domnitor al românilor, Mihai Viteazul, cel care, atacându-i pe turci cu toată puterea, i-a făcut pe atacatori să se întoarcă spre ostile românești, dejucând prin această manevră atacul împotriva Apusului? N-a fost oare Vlad Țepeș, domnitorul Țării Românești, acela care a afirmat cu tărie că „Românii trebuie să ducă lupta cu turcii în orice chip, căci dacă ei vor pierde, nenorocirea va fi nu pentru români, ci pentru creștinătate?!”¹

Efectele fructuoase ale propagandei deșănțate, dezlănțuite de unguri

Modestia românului l-a făcut, însă, pe acesta să nu-și trâmbițeze în cele patru colțuri ale lumii meritele de care a dat dovadă timp de veacuri și pe care el le socotește ca pe o contribuție firească la menținerea și progresul culturii europene. Propaganda maghiară a profitat de această modestie a caracterului românesc și, printr-o abilă exploatare a tuturor împrejurărilor, a reușit să-și creeze o atmosferă favorabilă realizării idealurilor politiciii ungurești chiar la Roma — *Mama Roma* — cum o numesc românii transilvăneni, pentru a-și exprima dependența quasistucturală de latinitatea nepieritoare, simbolizată prin Cetatea Eternă.

Lipsa oricărui spirit de gălăgioasă propagandă a făcut ca idealurile naționale ale românilor să găsească mai puțină înțelegere în capitala Italiei — a Italiei latine, dar mussoliniene — decât țelurile politicianiste ale Ungariei, în ciuda unui trecut milenar care conține în el toate elementele unei strânse

¹ Vezi N. Iorga, *Scrisori de boieri — Scrisori de Domni*, ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1932, p. 166.

apropieri între nația română și cea italiană, precum și elementele ireconciliabilei antinomii între urmașii Romei străbune și acei ai triburilor care au invadat Italia de Nord, „prădând-o și ucigând 20.000 de oameni într-o singură zi” (Analele de la Fulda, sub anul 894).¹

Întreaga politică a Ungariei după încheierea păcii de la Versailles se desfășoară într-adevăr sub semnul prieteniei Italiei fasciste, la care mai târziu a venit să se adauge și amicitia celui de-al III-lea Reich. Această captare a amicitiei Italiei² este cea mai concludentă dovadă a rezultatelor fructuoase pe care le poate culege o propagandă perseverentă și lipsită de scrupule, în dauna celor mai elementare principii de echitate și de justiție.

Roma și românii

Pentru românii transilvăneni, Roma a însemnat din timpurile cele mai îndepărtate testimoniul cel mai elocvent al originii comune a tuturor românilor — fundamentul idealului național de unitate.

„Contactul cu Roma, notează ardeleanul Gabriel Țepelea, a însemnat pentru românii din Transilvania o adevărată renaștere spirituală și națională. Conștiința nobilei origini ridică frunțile prăbușite în umilința împilătoarei iobăgii. În sfârșit, «maica Roma», «Roma eternă», era atât pentru țăranii cât și pentru intelectualii noștri un nume pe care-l pronunțau sfios ca pe o rugăciune și-l fluturau protector ca pe un steag.

La Roma, românii transilvăneni Gheorghe Șincai și Inocențiu Micu-Klein, au simțit pentru întâia oară revelația unității românilor de pretutindeni, acolo, în contact cu mărturiile unui trecut milenar, au avut viziunea grandioasă a acelei Dacii romane, care avea să renască abia în 1918!

Acolo, a găsit Șincai sursa de inspirație a cronicii românilor, pe care ungurii au găsit-o atât de periculoasă pentru

¹ Vezi Edouard Sayous, *Les origines et l'époque païenne de l'histoire des hongrois*, Paris, 1874, p. 89.

² Despre propaganda revizionistă maghiară în Italia, vezi A. Gociman, *op. cit.*, p. 71—102.

Transilvania (*periculosum pro Transilvania*) — recte pentru ungurii din Transilvania — încât au interzis publicarea ei (Decizia din 23 martie 1814 a guvernului transilvănean). Acolo, în umbra columnei lui Traian, se odihnesc în criptele unei mici biserici, rămășițele pământești ale episcopului patriot Inocențiu Micu-Klein care, în 1735 a avut curajul de a sfida nobilimea maghiară cu acea frază — grandioasă în simplitatea ei: „Noi, încă de pe vremea lui Traian, suntem stăpânii ereditari ai Ardealului”.¹

Și totuși, de acolo, din Roma, unde românii au avut pentru prima oară viziunea unității lor naționale și unde ei în mod continuu au găsit apa vie care a întreținut timp de secole idealul realizării acestei unități, de acolo a venit în 1940 glas de sfârtecare a integrității naționale.

Aceasta este o adevărată ironie a sorții, domnule Tisseyre!

Propaganda dezvăluită din Italia fascistă cu „Colegiul Hungaricum” din Palatul Falconieri (Academia d’Ungheria, cum îi spuneau italienii), cu zecile de profesori unguri — în realitate propagandiști — de la universitățile din Roma, Genova, Milano, Napoli, Pavia, Pisa, Torino și Trieste, cu sutele de conferențieri maghiari care mișunau prin orașele Italiei mussolinienne ca la ei acasă, în timp ce românii erau quasiabsenți din Cetatea Eternă, această propagandă și-a produs efectul la 30 august 1940.

Les absents ont toujours tort!...

Cavalerii misionarismului civilizator

„De unguri, Doamne, apără-ne Tu!”

(Richard Wagner — *Lohengrin*, Actul I, scena I)

Izvoarele istorice ne furnizează o serie de date despre năvălitorii unguri, care, după ce au prădat Europa Occidentală, s-au stabilit în centrul Europei pe câmpiile Panoniei, opriți fiind de a înainta spre vest de oștirile împăratului Otto cel Mare.

¹ Nik. Nilles, *Symbolae ad illustrandem históriam ecclesiae orientalis*, II, p. 528. Vezi și Gh. Bogdan-Duică, *Procesul episcopului Inochentie Clain*, Caransebeș, 1896, p. 74.

Dl G. Popa-Lisseanu remarcă just că informațiile despre unguri sunt mai abundente în aceste cronici decât acele despre năvălitorii anteriori, tocmai din cauza prădăciunilor pe care ei le-au săvârșit.¹

Cronica lui Regino, sub anul 889, debutează cu aceste cuvinte privitoare la neamul maghiarilor:

„Gens Hungarorum ferocissima et omni belua crudelior... Vivunt non hominum sed beluarum more”.

„Neam mai feroce și mai crud decât orice fiară (Cronica întrebuițează superlativul „ferocissima”). Ei trăiesc nu ca oamenii ci ca fiarele”.²

Și după ce cronicarul ne spune despre unguri că „ei se hrănesc cu cărnuri crude, beau sânge și inima oamenilor prinși în războaie o mănâncă drept leac” el adaugă: „*nulla miseratione flectuntur nullis pietatis visceribus commoventur*”.

(„Ei nu știu ce este mila și nici un sentiment de pietate nu-i mișcă”).³

Analele de la Fulda, la rândul lor, vorbind despre neamul fino-ugric care s-a revărsat din Ural asupra Occidentului, ne descriu în aceleași culori sumbre pe strămoșii ungarilor de azi: „neam prădalnic, crud, lipsit de orice simțământ de omenie”. Și analele continuă, spunând că în anul 894 ei au omorât 20.000 de oameni într-o singură zi!⁴

În felul acesta debutează poporul maghiar în arena istoriei europene! Aceștia erau strămoșii ungarilor! Pe unde treceau semănau teroarea și mizeria! Pentru ilustrarea celor de mai sus, dăm cuvântul unui erudit ungar, care nu va putea fi acuzat, în orice caz, de patimă antiungară.

„Cuceritorii unguri, spune prelatul Endre Sebestyén, îndată ce au pus stăpânire pe țară, în loc să se stabilească în mod

1 G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea românilor în Dacia, Dovezi nouă*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a III-a, tom. XXIII, 1941, p. 209 (64).

2 Este vorba de cronica germană *Reginonis Chronicon*, contemporani Invaziei maghiare în Panonia; *Monumenta Germaniae Historica. S.S.* I, p. 599—600; Vezi și Romulus Seišanu, *La Roumanie-Roumania-România*, p. 33.

3 *Monumenta Germaniae Historica S.S.*, I, p. 599 — 600.

4 Ibid.

pașnic în noua lor patrie au pornit într-o serie de «raiduri de prădăciune» în țările învecinate, ceea ce a făcut ca numele lor să fie în același timp temut și urât pe întregul cuprins al Europei Apusene (*Which made their name both feared and hated all over Western Europe*). „Popoarele țărilor vizitate” (sic) de prădalnicii unguri, continuă lectorul pentru limba engleză al Universității din Debrețin, au adăugat un codicil la rugăciunea lor duminicală: „*De sagittis Hungarorum libera nos Domine!*” („Ferește-ne, Doamne, de săgețile ungarilor!).

Endre Sebestyén termină însemnările sale istorice cu aceste cuvinte: „popoarele considerau pe unguri ca pe un flagel trimis de Dumnezeu asupra lor”.¹

Când un popor își face apariția pe pământul continentului european în asemenea condiții, este cel puțin imprudent, socotim noi, ca să vorbească azi de misiunea sa istorică în Europa Centrală.

Poporul, despre care contele de Fiquelmont, fost președinte al Consiliului de Miniștri din Austria, ne spune că „n-ar trebui să uitate că a venit ultimul din Asia, fără anale, fără nici o amintire de istorie și de patrie”², este cel mai puțin îndreptățit să confere certificate de civilizație, superioară sau inferioară, popoarelor care se trag în linie directă din romanii împăratului Traian!

Nu este desigur în intenția noastră să judecăm prezentul sub prisma evenimentelor care au întunecat trecutul îndepărtat. Cronica lui Regino îi privește, fără îndoială, pe ungurii de acum 1050 de ani. Aceste evenimente ar fi fost de mult date uitării și caracterizările cronicilor medievale de mult înmormântate sub lespedea trecutului, dacă ungurii înșiși nu și-ar fi făcut un titlu de glorie de a ni le reaminti și, din nefericire, a încerca să le reactualizeze.

În anul de grație 1939, adică după 1050 de ani de la descălecarea triburilor maghiare pe șesurile Panoniei, un ungar scrie la Budapesta, sub oblăduirea oficialităților ungurești, următoarele cuvinte menite, în intenția autorului lor, să

¹ Endre Sebestyén, *The Magyars in America*, în „The Hungarian Quarterly”, vol. VII, nr. 2, 1941, p. 229.

² *Ibid.*; Vezi R. Seišanu, *Roumania*, București, 1939, p. 103.

caracterizeze națiunea ungară de azi și dintotdeauna: „Nația ungară este cea mai splendidă realizare a rasei dominante mongole, care nu cunoaște decât victoria. În noi fierbe sângele lui Attila, al lui Árpád și al lui Gingiskhan”.

Dücsö Csaba, autorul acestei caracterizări a nației ungare, ține cu tot dinadinsul să ne convingă că sângele apă nu se face și că ungurii de azi au moștenit toate calitățile (sic) primitive ale rasei fino-ugrice. În fulminanta sa lucrare intitulată *Nincs Kegyelem*, apărută la Budapesta în 1939, el face tabula rasa cu mileniul de civilizație și de cultură care separă epoca noastră de aceea a năvălirii ungurilor, închinând imn de slavă mentalității primitive și barbare a strămoșilor.

Însuși titlul lucrării *Nu există milă și îndurare* reeditează faimosul „Nulla miseratione” al cronicii lui Regino.

În capitolul intitulat „Mărturisirea Leventului”, Dücsö Csaba ne arată că scopul urmărit de organizația de levenți a tinerilor unguri este exterminarea românilor prin toate mijloacele: prin asasinat, prin otrăvă, foc etc.

Dar să dăm cuvântul însuși autorului. Cităm textual din capitolul „Mărturisirea Leventului”.

Leventul maghiar Torday se adresează iubitei sale Piroșca:

„Eu nu aștept să vină răzbunarea. Nu aștept! Voi suprima pe fiecare valah ce-mi iese în cale! Pe fiecare îl voi suprima! Nu va fi îndurare. Voi aprinde noaptea satele valahe! Voi trage în sabie toată populația; voi otrăvi toate fântânile și voi ucide până și copii în leagăn! În germen voi distruge acest neam ticălos și hoț. Nu va fi pentru nimeni nici o milă!”

„Nici pentru copiii din leagăn, nici pentru mama care va naște un copil... VOI SUPRIMA PE FIECARE VALAH ȘI ATUNCI NU VA FI ÎN TRANSILVANIA DECÂT O SINGURĂ NAȚIONALITATE, CEA MAGHIARĂ, NAȚIA MEA, SÂNGELE MEU! Voi face inofensivi pe viitorii Horea și Cloșca. Nu va fi milă!”.¹

Îți stă mintea în loc citind această patologică profesie de credință a tânărului levent Torday, recte a unui scriitor din

1 Dücsö Csaba, *Nincs kegyelem — Attila, Almos, Árpád ivadéka fel az új hon foglalásza* (Nu va exista milă — descendent al lui Attila, Álmos, Árpád sus pentru o nouă ocupare de țară!), Budapest, 1939, p. 155-156.

veacul, de la Hristos, al XX-lea!

Te întrebi înmărmurit, cum a putut guvernul maghiar patrona asemenea îndemnuri la asasinat, la bestialități și barbarii odioase, făcute în numele unei „organizații legal constituite... pentru pregătirea premilitară a tineretului ungar”?!

Exterminarea completă a românilor din Transilvania, pentru ca Transilvania să devină în sfârșit maghiară! De ce nu extirparea tuturor națiilor de pe continent, pentru ca întreaga Europă să devină maghiară? Ar fi mai mult spațiu vital și ungerii ar trăi într-adevăr ca într-un paradis terestru!...

Moartea mamelor cu prunc la sân, moartea pruncilor din leagăn! Ce alt certificat de înaltă cultură, decât constatarea acestor manifestări fanatice de hipernaționalism?

Țelul civilizației, al culturii, a fost să înăbușe în om instinctele primitive, pornirile primare, chemările sângelui strămoșilor de demult... din epocile când întunericul învăluia mintea omului barbar. Dűcső Csaba se vrea dezlegat de aceste lanțuri invizibile pe care le-a creat în cursul timpurilor progresul civilizației. El se vrea liber să omoare, liber să prade, să distrugă, să extermine până și pruncii nevinovați, să nimicească tot în calea lui și, acestea toate, pentru a face să triumfe „înalta civilizație care a caracterizat epoca lui Attila, a lui Gingis-Han și a lui Árpád. Sub oblăduirea spirituală a acestei întunecate trilogii vor extremiștii unguri să creeze formele noi de viață în Europa Centrală! Înapoierea la barbarie pentru ca Ungaria să poată din nou stăpâni Transilvania românească!

Și despre această Ungarie, scriitorul italian Franco Vellano Dionisi spunea că este „fertila, civilizata Ungarie”! ¹

Și acestei Ungarii îi atribuie scriitorul ungar L. Mikecs rolul de „conducătoare a popoarelor din jurul ei”!, iar contele Apponyi pe acela de „misionar civilizator la granița apusului

1 Romulus Seișanu, *Transilvania românească*, p. 58, 61; publicistul Franco Vellano Dionisi este autorul lucrării *Il problema teritoriale Transilvano*, Bologna, 1932, care propunea să se cedeze Ungariei un „coridor” maghiar prin Transilvania până în Secuime. Vezi A. Gociman, *op. cit.*, p. 79—80; despre acest proiect revizionist vezi și „Pesti Hírlap” din 3 martie 1932.

Europei”.¹

Ar fi să ne închipuim viitorul Europei în culori prea sumbre dacă am atribui nației ungare, din sânul căreia se pot recruta în veacul nostru atari specimene, rolul de misionară a civilizației central-europene!

Poporul vecin, al românilor, este un popor modest de țărani. România este o țară care a intrat relativ recent în marea familie a statelor de înaltă cultură europeană. Soarta a fost vitregă cu această ramură cadetă a latinității. Veac după veac, poporul românesc a fost nevoit să lupte pentru a se apăra și a putea astfel dăinui ca nație.

Or, starea de nesiguranță, consecință a războaielor îndelungate, cu întregul ei cortegiu de suferințe, de lipsuri și mizerii, este puțin prielnică unei înfloriri a culturii și a progresului. *Inter arma silent musae!*

Merită să fie relevat faptul că românii, spre deosebire de unguri, n-au purtat niciodată războaie de cucerire sau de distrugere și prădăciune. Istoria românilor a cunoscut nespuse de multe războaie, însă toate defensive, toate de apărare a ființei naționale românești și a pământului strămoșesc.

Din ziua în care România a dobândit neatârnamul, românii au făcut progrese uimitoare pe căile atât de multiple și atât de variate ale progresului. Ar fi desigur pueril să se stabilească paralele între valorile spirituale cu care cele două nații — cea română și cea ungară — au îmbogățit patrimoniul culturii universale. Cultura nu se drămuiește și nu se apreciază cantitativ. Ar fi de asemenea ridicol să urmărim calea pe care ne-o recomandă antologiile moderne ungare, care enumeră, *pêle mêle*, printre producțiile literare „maghiare”, operele scriitorilor de diferite naționalități care au trăit pe teritoriile supuse Coroanei ungare.

Din dorința de a străluci cu orice preț, ungurii se împăunează astfel cu valorile spirituale ale unor popoare care nu au nimic comun cu urmașii Sfântului Ștefan. Dl Gulyái Pál,

¹ În vol *Magyarok a kultúráért* (Maghiarii pentru cultură), Budapest, 1929, Zoltán Gerevich afirmă, că dacă harta politică a Europei este aceea pe care o cunoaște, acest fapt se datorește ungarilor (p. 33 — 39), iar geograful Jeno Chalnoky susține că francezii au împrumutat împărțirea țării în departamente de la unguri (p. 60, 64).

de pildă, în *Viața și operele scriitorilor maghiari*, recent apărută la Budapesta, citează, printre scriitorii așa-zisi maghiari, figurile cele mai proeminente ale vieții culturale și naționale românești din Ardeal. Este drept că Ardealul a fost sub dominație ungară; aceasta nu îndreptățește însă să fie taxați drept scriitori maghiari, *scriitorii care au simțit românește, au scris în românește, au combătut pentru cauza românească și au fost cei mai hotărâți adversari ai maghiarismului deznaționalizator.*

Este o elementară lipsă de bun simț, dublată de un cinism sfidător, ca să prezinți drept maghiari pe un Gheorghe Barițiu, unul dintre cei mai luminați patrioți români transilvăneni, fondatorul gazetăriei românești ardelene, pe un Inocențiu Micu-Klein, martir al cauzei românești ardelene, pe un Samuil Klein, autor al faimoaselor *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, pe un Simion Bărnuțiu, unul dintre precursorii luptei de dezrobire a românilor de sub dominația maghiară, sau pe scriitori ca: Ion Agârbiceanu, Theodor Capidan, Emanoil Bucuța, Gheorghe Bogdan-Duică, care figurează în fruntea scrisului românesc din Transilvania.

Dl prof. Pál a reușit prin „maghiarizarea forțată” a tuturor scriitorilor care au trăit pe pământul fostei monarhii austro-ungare să reunească un număr de 14.117 scriitori... „așa-zisi maghiari”, numai la literele alfabetice A, B și C. Dl Zenovie Păclișanu, un profund cunoscător al stărilor de fapt din fosta monarhie austro-ungară, evaluează la peste 100.000 numărul scriitorilor pe care metoda Pál va reuși să-l atingă când vor fi terminate și restul volumelor cuprinzând nomenclatura alfabetică până la litera Z.

Nu ne-ar surprinde defel dacă, procedând după sistemul de până acum, dl Pál va trece printre scriitorii maghiari și pe marele poet al românilor de dincolo de Carpați, Octavian Goga, cântărețul pătimirii Ardealului, al acelui Ardeal în care: „*Sunt cântece și flori și lacrimi multe, multe*”, după cum desigur vom găsi foarte natural ca într-o asemenea antologie să găsim figurând drept scriitori, ilustrând maghiarismul, pe Andrei Mureșanu, autorul celebrului „Răsunset”, a cărui primă strofă este cea mai bună dovadă a simțămintelor sale PRO-MAGHIARE:

„Deșteaptă-te române, din somnul cel de moarte,
În care te-adânciră, barbarii de tirani!”

Dar sistemul nu este nou, pentru ca să mai surprindă pe cunoscători felul de a fi al maghiarilor.

Nu-și fac oare ungurii un titlu de glorie din acel minunat *Rondo all'ongrese*, pe care Haydn l-a imortalizat într-unul din Trio-urile sale și care este tot atât de unguresc pe cât sunt de ungurești operele lui Ion Agârbiceanu, laureatul național al României pentru proză din anul 1927, sau ale unui Octavian Goga, poetul plaiurilor românești ale Transilvaniei.

Nu contestă nimeni frumusețea și originalitatea muzicii populare ungurești, care i-a inspirat pe Brahms, pe Liszt, pe Schubert și pe Sarasate, după cum nu neagă nimeni farmecul poeziilor lui Alexandru Petőfi sau al poemelor filozofice ale lui Emerich Madách, autorul faimosului poem dramatic *Tragedia omului*.

Este însă incorect să înglobezi în patrimoniul culturii maghiare ceea ce aparține în mod categoric culturii popoarelor conlocuitoare. Ungurii au tunat și au fulgerat, atunci când producțiile muzicale ale geniului popular unguresc au fost difuzate în Occident sub denumirea deformată de „muzică țigănească” și s-au indignat când maestrul Sarasate și-a intitulat faimoasa lui lucrare pentru vioară, inspirată dintr-o romanță pur ungurească a lui Elemer Szentérmay, „motive țigănești” (*Zigeunerweisen*).

De ce nu se feresc ei atunci de a cădea în același păcat, atribuind culturii maghiare producții spirituale impregnate de cel mai caracteristic spirit românesc?

Explicația o găsim în tradiționala metodă confuzionistă a ungarilor, menită să încurce lucrurile în așa fel încât să-i fie necesare adevărului eforturi incommensurabile pentru a-și putea croi un drum spre lumină.

De pe înălțimea celor o sută de mii de scriitori maghiari, ceea ce reprezintă 12% din întreaga populație ungurească a Regatului maghiar din 1920, ungurii au toate drepturile a se erija nu numai în conducători spirituali ai popoarelor barbare din vecinătatea lor, dar chiar și a întregii omeniri!...

Într-adevăr, ori de câte ori se prezintă ocazia, vecinii apuseni ai românilor nu se sfiesc a-i taxa pe aceștia din urmă

drept un popor de analfabeți și de păstori înapoiți, un fel de barbari, care roiesc în jurul mult civilizatei Ungarii¹, țara cu o sută de mii de literați. Și pe acest tărâm, răspunsul pe care l-au dat românii nenumăratelor grațiozități maghiare a fost sobru și elocvent. El constă în prezența permanentă în toate compartimentele culturii europene a reprezentanților geniului național românesc.

Gloria istoricului N. Iorga a trecut de multă vreme fruntariile țării sale, ca și aceea a marelui savant neurolog Gheorghe Marinescu.

În diplomația europeană numele românilor Take Ionescu și Nicolae Titulescu au înscris pagini nemuritoare.

În muzică, numele lui George Enescu, violonist, dirijor și compozitor, va rămâne pentru veșnicie înscris în galeria marilor muzicieni ai sec. al XX-lea, alături de acela al lui Stan Golestan.

Un De Max, o Marioara Ventura și un Yonnel au fost purtătorii geniali ai făcliei artei românești în Orașul-Lumină, după cum un Raoul Asian și Grozăvescu au împământenit numele de român în cetatea artistică a Vienei de odinioară și, în fine, după cum Maria Cebotari l-a înscris cu cinste în analele faimoasei Scala din Milano. Contesa de Noailles, Elena Văcărescu, Martha Bibescu, Panait Istrati și Matei Russo au europenizat numele de români, iar poezia lui Mihai Eminescu tinde, din ce în ce mai mult, să ocupe locul de cinste pe care-l merită printre creațiile epocale ale genului, alături de operele lui Leopardi, ale lui Musset și ale lui Shelley. În sfârșit, gloria lui Petre Neagoe a împământenit numele de român în Statele Unite ale Americii.

Vedem, deci, că o întreagă pleiadă de gânditori, poeți, artiști și prozatori au creat României cu totul altă faimă decât aceea pe care caută să le-o făurească ungurii, din motive atât de puțin laudabile.

1 Un fost ministru maghiar susținea fără temeii că numeroși români transilvăneni se stabileau în România pentru că „nu țineau pasul cu dezvoltarea vertiginoasă a progreselor culturale, fiind cu totul izolați de cultura apuseană și de cea maghiară, de aceeași valoare, prin necunoașterea limbii maghiare” (Zsigmond Reiner, *A kéleti vallasú magyar nemzeti egyház szervezése*, Budapest, 1907, p. 8).

Ungurii au meditat, însă, profund asupra celebrelor vorbe «*Calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose*!» și le-au erijat în dogmă.

Iată de ce ei n-au pierdut nici o ocazie de a denigra numele de român și de a prezenta opiniei publice mondiale, poporul latin de la granițele răsăritene ale Europei, drept un popor în toate inferior maghiarilor.

Românii la Budapesta

Exemplul cel mai elocvent al acestui sistem tradițional de deformare cu orice preț a adevărului și al defăimării a tot ceea ce e românesc, l-au oferit ungurii, cu prilejul ocupației românești din Ungaria, în vara anului 1919.

Sunt cunoscute astăzi faptele sub aspectul lor nedeformat de patima politicianistă.¹ Ele sunt încrustate în foliantele

1 Guvernul ungar condus de Béla Kun a refuzat să recunoască dreptul poporului român și al celorlalte popoare la unitate națională și a trecut la folosirea tuturor mijloacelor posibile, inclusiv cele militare, pentru reanexarea Transilvaniei la Ungaria. Republica Ungară a Sfaturilor a intrat în contact cu guvernul Rusiei sovietice proiectând un atac militar împotriva României din două direcții: în timp ce armata ungară urma să atace România dinspre vest, o armată ucraineană urma să atace România prin Bucovina, pentru a face joncțiunea cu armata roșie ungară, iar o altă armată urma să atace forțele românești din zona Basarabiei, vizând încercuirea lor lângă Nistru. În felul acesta marile acte plebiscitare, profund democratice, înfăptuite de națiunea română în cursul anului 1918, care au culminat cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, erau puse în pericol.

După ce atacaseră Cehoslovacia, armatele ungare au atacat România, fără declarație de război, în noaptea de 15—16 aprilie 1919; armatele române au trecut la contraatac și au intrat în Budapesta la 20 august 1919 având și acordul marilor puteri învingătoare în primul război mondial. Însuși generalul G.D. Mărdărescu, comandantul armatei române, în proclamația sa din 12 noiembrie 1919, dată în capitala Ungariei, declara deschis: „Armata românească se retrage. Budapesta va fi evacuată. Părăsind capitala Ungariei, România ține a afirma încă o dată că în urma atacului de la Tisa, care a motivat acțiunea sa militară, ea n-a fost călăuzită decât de legitima apărare și cerințele militare. Orice gând de aspirare sau de răzbunare i-a fost străin (...). Armata românească ține încă o dată să afirme că a considerat totdeauna afacerile lăuntrice ale Ungariei ca aparținând singur poporului ungar căruia îi dorește restabilirea liniștei, evitând orice persecuțiuni politice, sociale sau religioase” (*Colecția ordonanțelor date de*

obiective ale istorici, astfel cum ele au fost scrise de oamenii de știință imparțiali.

Soluția ocupării militare a Ungariei, nu numai că a fost aprobată de marii șefi militari și de oamenii politici de seamă ai Apusului, dar ea a fost preconizată înainte chiar ca trupele românești să fi trecut Tisa, de generalul Pellé, șeful misiunii militare franceze la Praga. În scrisoarea sa din 6 iulie 1919, adresată Consiliului Suprem, generalul Pellé scria textual: „Ungurii sunt hotărâți să restabilească vechile hotare ale țării lor. Singurul mijloc de a-i dezarma este de a ocupa efectiv Ungaria printr-o intervenție militară, așa cum s-a făcut în Germania”.¹

Ocupația românească în Ungaria a prilejuit unguirilor cea mai furibundă acțiune de calomniere la adresa armatelor de ocupație, bazată pe o sfruntată denaturare a adevărului.

Nu există acuzațiune care să nu le fi fost adusă românilor, cu scopul de a îndepărta de la ei simpatiile lumii civilizate și de a le capta pentru „nefericita Ungarie”.

Românilor li s-a adus în primul rând acuzațiunea de a fi înfometat capitala Ungariei, de a fi luat cu forța tot ce le-a ieșit în cale, într-un cuvânt de a fi pustiit întreaga Ungarie.

Ungurii au dezlănțuit cu acel prilej întreaga artilerie grea a propagandei lor. Și trebuie s-o recunoaștem, odată mai mult, sistemul propagandei deșănțate, sprijinit pe fapte imaginare, greu de controlat la distanță de mii de kilometri, a creat unguirilor aureolă de martiri.

Ecoul acestei propagande se mai aude în răstimpuri până și în zilele noastre.

Fideli principiului care ne-a călăuzit, nu ne vom folosi, pentru elucidarea chestiunii, de mărturia românească a generalului Mărdărescu ², comandantul armatelor române de ocupație din Budapesta, ci vom invoca mărturia obiectivă de o valoare necontestată a unui ziarist american, care se afla în

Comandamentul trupelor din Transilvania cu anexele ordonanțelor ce au suferit modificări și proclamațiile date de acest comandament, Sibiu, 1920, p. 81).

¹ Vezi R. Seișanu, *Transilvania Românească...*, p. 55.

² General G.D. Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei, 1919 — 1920*, București, 1922.

timpul ocupației românești în capitala Ungariei.

Din fericire pentru triumful adevărului, ziaristul american Charles Upson Clark, doctor în filozofie, a putut constata *de visu* ce a însemnat ocupația românilor pentru Ungaria. El a redat în chip amănunțit în lucrarea sa *Greater Roumania*, publicată la New York în 1922, un tablou complet al vieții Capitalei ungare sub ocupație. „Având fericirea, spune el, să fi văzut Budapesta sub controlul românilor, în octombrie 1919, voi povesti constatările pe care le-am făcut acolo, fără ca vreun interpret sau ghid oficial să mă fi împiedicat să aflu adevărul”.¹

Clark recunoaște că la plecarea sa spre Budapesta membrii marcanți ai Comisiunii Americane la Conferința Păcii din Paris i-au descris situația pe care o va găsi la Budapesta în culorile cele mai sumbre. Un important diplomat american îi spusese chiar — din auzite bineînțeles! — că românii n-au lăsat la Budapesta decât pavajul străzilor.²

„Trebuie să mărturisesc, spune el, că am rămas înmărmurit de cele văzute: Românii nu numai că n-au desființat viața capitalei ungare, dar au normalizat-o chiar”.³

„Românii merită mari laude din punctul de vedere al laturii constructive pentru tot ceea ce ei au făcut la Budapesta”.⁴

Clark afirmă că alimentele capturate de la armata ungară au fost puse la dispoziția autorităților civile și că 4 trenuri alimentare din 4 direcții diferite au fost date circulației pentru hrana Capitalei. Piețele, afirmă Clark, erau înțesate de țărani și de cumpărători. Standurile erau supraîncărcate de păsări. În piețe se găseau alimente. Viața era mai ieftină decât la București, unde de altfel — remarca este tot a gazetarului newyorkez — prăvăliile erau cu mult mai puțin bine aprovizionate.⁵

Teatrele funcționau toate. În seara zilei de 28 octombrie 1919 jurnalistul american a fost nevoit să aleagă între o piesă a lui Shakespeare, „Othelo”, opera „Flautul fermecat” a lui

1 Charles Upson Clark, *Greater Roumania*, New York, 1922, p. 256 — 257.

2 *Ibid.*, p. 258.

3 *Ibid.*, p. 269.

4 *Ibid.*, p. 270.

5 *Ibid.*, p. 263.

Mozart, „Hoții” lui Schiller și alte piese și operete ușoare¹, fără a mai vorbi de filmele de cinematograf. Pentru un oraș care trăia sub „cizma umilitoare a unei armate balcanice”, trebuie să recunoaștem că distracțiile nu lipseau!

Clark ne mai spune că sub ocupația românească erau deschise, la Budapesta, expoziții de artă și ne informează, de asemenea, că până și cursele de cai își reluasera activitatea.²

Nici o ingerință de nici un fel nu s-a exercitat de români asupra libertăților cetățenești din Ungaria. În timpul administrației române, 150.000 de persoane s-au întrunit în mod liber în adunări publice, ceea ce confirmă în totul spusele generalului Mărdărescu: „Trupele românești de ocupație nu s-au amestecat nici într-un fel, în viața lăuntrică a statului unguresc”.³

„Civilizația” maghiară și „barbaria” română

Este unanim recunoscut azi faptul că în războiul trecut⁴, trupele de ocupație germano-austro-ungare au pustiit Muntenia ocupată.

Dacă s-ar stabili un tablou comparativ între cele două ocupațiuni, acea românească în Ungaria și acea germano-austro-ungară în România, desigur că nu românilor li s-ar cuveni epitetul injurios cu care au fost împrăștiați timp de două decenii de către propaganda maghiară.

Și atunci se naște întrebarea: cum s-a născut cabala pustiirii Budapestei și cum se face că ea persistă până în zilele noastre?

Răspunsul e foarte simplu: ungurii au căutat dintotdeauna, și mai caută și azi, să acrediteze ideea că românii sunt un popor în care sălășluiesc instincte barbare și că deci, sunt inapți de a servi de element dominant unor popoare de rasă superioară... cum ar fi de pildă poporul fino-ugric al

1 *Ibid.*, p. 262.

2 *Ibid.*

3 G.D. Mărdărescu, Răspuns unui jurnal nediplomatic al Generalului de divizie Harry-Hill-Bandholtz, membru american al misiunii militare interaliat în Ungaria (1919 — 1920), *București*, 1935, p. 28-29.

4 Primul război mondial (n.n.).

maghiarilor.

Civilizației ungurești i se opune barbaria românească.¹

Și la ce mijloace nu recurg oare ungurii pentru a apărea în fața opiniei publice mondiale drept campionii civilizației și, se înțelege, drept unici deținători ai monopolului civilizației în regiunea Europei Centrale?!

Atunci când nu găsesc în istoria lor suficiente fapte eroice pentru a-și construi pe ele eșafodajul „minunatei povestiri a celei mai mărețe nații central-europene”, ungurii nu se dau în lături nici de a inventa acte de eroism și nici chiar de a transforma marile dezastre ale istoriei lor în pagini de glorie eternă. Istoria maghiară pentru uzul nemaghiarilor, devine astfel o transfigurație istorică în care ficțiunea ia locul realului și legenda impregnată de subiectivism și creată ad-hoc, ridicată la rangul de narațiune istorică obiectivă.

Astfel, pentru opinia publică spaniolă ungurii au creat o istorie ungurească sui-generis, în care luptele de la Mohi (1241) și de la Mohács (1526), adevărate dezastre naționale, sunt prezentate drept victorii unice în istoria Europei, cu consecințe incalculabile pentru civilizația Apusului.

Or, este suficient să răsfoim istoria lui Marczali Henrik pentru a citi că „în 1241 nu tăria maghiarilor l-a silit pe Batu să se întoarcă, ci moartea în Orientul îndepărtat a Hanului Ogodai și dorința lui Batu de a-i lua locul”², sau studiul contelui Pál Teleki (*Ungarn, Vergangenheit und Gegenwart*), pentru a vedea că retragerea tătarilor și oprirea înaintării lor nu

1 Printre alte lucrări propagandistice dușmănoase apărute în această epocă amintim: Emerich Lukinisch, *Barbarie des Valaques dans l'histoire de l'Hongrie*, Budapest, 1922; *Memoire au sujet des violations de droit commises par le régime roumain en Transylvanie contre les minorités nationales, de religion et de race*, editată de „Liga pentru protecția minorităților naționale din România”, Budapest, 1921. Vezi și comentariile lui A. Gociman, *op. cit.*, p. 250—285, care prezintă numeroase cazuri de atrocități săvârșite de maghiari

2 În urma bătăliei de pe râul Sajó, din 11 aprilie 1241, armata regelui Béla IV a fost decimată de către tătari, iar regele însuși a fugit la Trau (Trogir), în Dalmația. Un cronicar bavarez consemna astfel campania tătarilor din 1241: „Ungaria a fost distrusă de tătari în acest an” (Marczali II., *Magyarország története az Árpádok horában*/Istoria Ungariei pe timpul dinastiei arpadiene, Budapest, 1896, p. 474—475).

s-au datorat „eroicelor trupe” maghiare, ci „unei întâmplări” (*ein Zufall*) și anume aceea a „morții marelui Han Oktai”, după cum este suficient să deschidem orice istorie ungurească — scrisă pentru unguri — pentru a ne da seama de proporțiile dezastrului ungar de la Mohács, unde, scrie Fraknoi Vilmos (*Epoca Huniadeștilor și Jagellonilor*), în scurtul timp de un ceas și jumătate armatele maghiare au fost nimicite și unde, după cum scrie același autor, „cadavrele aproximativ a 24.000 (din 28.000) maghiari au acoperit câmpul de luptă”.

Și când un istoric de talia lui Bálint Hóman afirmă despre expedițiile pustiitoare ale primilor maghiari că ele au fost „întreprinderi sportive” (*Sportartige Unternehmungen*), ce să ne mai așteptăm de la istoricii improvizați, puși în slujba propagandei cu substrat politicianist?!...

Și dacă a pustii țările, a ucide — cum rezultă din Analele de la Fulda — câte 20.000 de oameni pe zi, înseamnă pentru unguri a face sport, ce, oare, trebuie să însemne pentru acești „misionari ai civilizației din regiunea central-europeană”, a fi cu adevărat cruzi?!...

Răspunsul ni-l dă leventul d-lui Dűcső Csaba, care preconizează pentru tranșarea definitivă a problemei transilvănene exterminarea celor 3.000.000 de români ardeleni, desigur într-o proporție mai mare decât aceea de 20.000 uciși pe zi, pentru a se onora legile progresului și ale vitezei!

Dar, transfigurând cu atâta ușurință istoria, de ce nu inventează ungurii pentru necesitățile cauzei pe un Ludovic al XIV-lea al Ungariei sau pe o regină Victoria?

Atunci, cu adevărat, că ei ar putea vorbi, așa cum o fac astăzi în revista spaniolă „Destino”, în numele unei Ungarii, fără de care „continentul european ar deveni cel mai uitat dintre colțurile pământului”!

Socotim că n-am putea servi mai bine cauza adevărului decât citind, pentru încheierea acestui capitol, două opinii despre „înapoiatul popor românesc” de la granițele de răsărit ale Europei, exprimate de două personalități ale căror nume vor rămâne înscrise în tabela valorilor eterne atunci când praful uitării se va fi așternut de mult peste numele defăimătorilor poporului românesc.

„Nu există în ansamblul popoarelor aliate, spunea Louis

Barthou, subtilul literat și om politic francez, o țară care să fie mai apropiată de noi prin atâtea afinități, prin originile sale, prin tradițiile sale și prin cultura sa. Nu există țară aliată unde limba franceză să fie vorbită astfel, cum ea este vorbită în România, cu atâta ușurință, cu atâta grație, cu atâta forță”.

Marele istoric Jules Michelet, adresându-se popoarelor din Occident, le prezintă astfel poporul românesc, împotriva căruia s-au îndreptat cu atâta înverșunare atacurile propagandei maghiare de ieri și dintotdeauna:

„Popoare din Occident care, de atâta timp, departe de barbarie, cultivați artele păcii, păstrați întotdeauna o amintire recunoscătoare pentru națiunile orientale care, așezate la frontierele Europei, v-au acoperit și apărat de invazia tătărească și de armatele turcești[...] Nu uitați în special ceea ce voi datorăți[...] nefericitei Româniilor!”¹

...Barthou, Michelet! Să ne fie îngăduit să preferăm mărturia lor, înscrisă în veșnicie, aceleia a lui Tisseyre, a lui Franco Vellano Dionisi sau a lui Robert Donald. Să ne fie îngăduit să preferăm eternul vremelnicului și seninătatea obiectivității, deformărilor inextricabile ale pseudo-istoricilor pățimași și... de atât ea ori interesați!

1 Jules Michelet, *Principautés Danubiennes. Madame Rosetti — 184, in Legendes démocratiques de Nord*, Paris, 1854, p. 284.

PARTEA A III-A

REGIMUL MINORITĂȚILOR SUB UNGURI ȘI SUB ROMÂNI

„Magyarország vagy lesz magyar vagy nem lesz” (Sau Ungaria va deveni maghiară sau ea va dispărea)

Slogan unguresc

„Soarta minorităților de azi nu este defel comparabilă cu aceea a popoarelor din Europa dinainte de război”

Aristide Briand

Din ziua în care ungurii, profitând de slăbiciunea Coroanei Habsburgice, au devenit atotputernici în cadrul monarhiei dualiste, politica lor față de popoarele care conlocuiau pe teritoriul Ungariei s-a desfășurat sub semnul „maghiarizării cu orice preț” a tuturor popoarelor nemaghiare și aceasta în vederea realizării unei himere: STATUL UNGAR UNITAR.

În 1867, data inaugurării acestei politici ultranaționaliste, Ungaria număra 13.579.000 locuitori. Dintre aceștia erau maghiari numai 5.665.000 față de 7.939.000 nemaghiari.¹

În cadrul Ungariei din acea epocă, ungurii erau deci o minoritate, majoritatea fiind formată din popoarele nemaghiare. Între maghiari și nemaghiari — reuniți laolaltă, nu prin firea lucrurilor sau prin voința naționalităților nemaghiare, ci prin forța unui destin absurd, împotriva căruia aceste naționalități au luptat până la descătușarea lor definitivă — între elementul dominant și acel aservit exista o prăpastie pe care au creat-o nu numai deosebirile de rasă, de tradiții, de ideal și de religie, dar și secolele de împilare din partea guvernanților maghiari.

Ungurii nu s-au dat în lături de la nici o măsură — oricât de gravă ar fi fost ea — pentru ca să deznaționalizeze naționalitățile conlocuitoare. Întregul efort al statului ungar,

¹ Z. Pâclișanu, *Politica minoritară a guvernelor ungurești (1867— 1914)*. București, 1943, p. 10.

toate străduințele guvernanților de la Budapesta, de la cei mai moderați până la cei mai șovini, era *maghiarizarea milioanelor de nemaghiari*.

Géza Kosztelszki, cu cinismul care-l caracteriza, a afirmat-o răspicat: „*Sau îi maghiarizăm, sau vom dispărea; tertium non datur*”.¹

Rezultatele acestei uriașe întreprinderi negativiste, iată-le, în rigiditatea pe care o imprimă celor mai dureroase realități, cifrele indifferente ale statisticilor:

În 1869, maghiarii reprezentau 44,4% din totalul populației Ungariei, iar nemaghiarii 55,6%. În 1880 numărul ungurilor crește la 46,6% din totalul populației, iar cel al nemaghiarilor scade la 53,4%. În 1890, proporția este de 48,5% pentru maghiari și 51,5% pentru nemaghiari; în 1900 ungurii dau un procentaj de 51,5 față de 48,6% proporția nemaghiarilor și, în sfârșit, în 1910 maghiarii se plasează cu proporția de 54,5% în fruntea tuturor naționalităților, iar nemaghiarii reușesc să se înscrie în statistica oficială ungurească din acel an cu numai 45,5% din totalul populației.

Maghiari: 44,4%, 46,6%, 48,5%, 51,4%, 54,5%. Nemaghiari: 55,6%, 53,4%, 51,5%, 48,6%, 45,5% ².

De o parte, mersul ascendent al nației maghiare deznaționalizatoare, de altă parte, mersul descendent al popoarelor de rasă nemaghiară, deznaționalizate treptat, treptat.

Dacă n-ar fi izbucnit războiul mondial și dacă monarhia austro-ungară nu s-ar fi prăbușit, desigur că visul lui Kosztelszki s-ar fi realizat într-o zi, Europa fiind neputincioasă să împiedice cea mai monstruoasă operă de deznaționalizare din câte a cunoscut vreodată istoria. Într-adevăr, în prima decadă a secolului al XX-lea populația ungurească raportată la totalul populației Ungariei a înregistrat un spor de 3,1% pe câtă vreme nemaghiarii, în aceeași perioadă de timp au văzut proporția lor descrescând cu 3,1% din total.

¹ Kosztelszki Géza, *Nemzeti politika a Felvidéken* (Politica națională la Felvidék), Budapest, 1898, p. 25, în care afirma: „fuziunea naționalităților (= maghiarizarea) sau moartea”.

² Z. Pâclișanu, *op. cit.*, p. 116.

În 1880, ungurii nu întruneau decât 5.404.070 suflete, față de 7.345.533 nemaghiari. Ținând seama de cadența naturală a înmulțirii populațiilor nemaghiare ar fi trebuit să constatăm, în 1910, prezența a cel puțin 10.000.000 nemaghiari și a cel mult 8.000.000 de unguri. Or, metodele deznaționalizării au operat din plin, așa că în 1910 găsim în statul ungar 9.944.627 unguri (sau așa-ziși unguri) și numai 8.319.906 nemaghiari.¹

Ce au devenit oare românii, germanii, slovaci, croații și sârbii sporurilor de natalitate? Dispărut-au oare ele în așa scurt timp în masa minoritară maghiară? S-au împuținat oare românii — unul dintre cele mai viguroase, ca natalitate, popoare din Europa — sau germanii, atât de prolificii germani?!...

Sau poate s-au asimilat ei de bună voie în cursul acestui prea fericit — pentru unguri — deceniu inaugural al secolului al XX-lea, declarându-se la numărătoarea statistică, în mod spontan și entuziast drept naționali unguri, după ce timp de decenii ei înșiși și timp de secole strămoșii lor au declinat cinstea de a se socoti urmași ai lui Árpád?!

Această ipoteză n-are măcar meritul de a fi verosimilă. Analizând-o mai îndeaproape constăți cât este de absurdă.

De pildă: în regiunea locuită de coloniștii șvabi, în apusul Transilvaniei, există comuna Petrești (fostul district Satu Mare), unde în 1890 statistica ungurească a înregistrat existența a 134 de unguri față de 1.076 germani. În 1900, adică după 10 ani, statistica ne arată un spor de 3 unguri și de 146 de germani, ceea ce reprezintă sporul normal față de indexul de natalitate al celor două popoare. În decada următoare, însă, statistica oficială înregistrează un fenomen cu totul curios: cei 137 maghiari din 1900 cresc dintr-odată la 1.453, înregistrând astfel un spor de 1000% (una mie la sută), iar germanii, care numărau, în 1900, 1.212 suflete, dispar ca prin minune, cu toții — absolut cu toții — fără nici o urmă.

Pentru atingerea acestui dublu rezultat miraculos, ar fi trebuit să existe în prealabil două condiții de natură... supranaturală. Un flagel decimând fără cruțare și în chip miraculos numai pe germanii din comuna sus-menționată și

¹ *Ibid.*

un alt fenomen de aceeași natură, transformând pe morții germani în... unguri vii. Ungaria ar fi încetat atunci de a se numi „țara cu o sută de mii de poeți”, devenind țara tuturor minunilor, într-o epocă în care nimeni nu mai crede în minuni.

Explicația fenomenului este însă mai simplă și mai teribilă de teribilă. Ea ne este furnizată de înșiși maghiarii. În statistica dresată după criteriul limbii vorbite de naționalitățile din Ungaria, în comuna Petrești, unde statistica etnică nu mai înregistra în 1910 nici un german, găsim la rubrica limbii germane nu mai puțin de 1.201... maghiari vorbind germana (cu pronunțat accent șvab, bineînțeles!). Cazul comunei Petrești nu este un caz izolat.

Dl Zenovie Păclișanu ne citează în cartea sa *Deutsche und Magyaren* zeci de cazuri similare.¹

Pentru un om civilizat, aceste fenomene repetate pe o scară întinsă și caracteristice tuturor sferelor de activitate, sunt de neconceput. Ele constituiau totuși rezultatele naturale ale unei politici pe care în interiorul hotarelor ungurești guvernării maghiari nu numai că nu o ascundeau, dar o și încurajau din răspunderi.

Când țelul politicii dusă de unguri era nimicirea naționalităților, când din împlinirea acestui țel ungurii își făuriseră însuși idealul lor național, devine cu totul superficial a caracteriza regimul naționalităților sub unguri, căci răspunsul decurge în mod firesc din însăși natura lucrurilor: *pentru a desființa ființa națională a populațiilor conlocuitoare era necesară siluirea conștiințelor, era necesară violentarea voințelor și în sfârșit era necesar să faci apel la forță, la teroare, la intoleranță și la asuprire.*

Silnicia și intoleranța care caracterizează regimul naționalităților din Ungaria ne apar deci azi ca un corolar firesc al principiilor care au călăuzit dintotdeauna politica maghiară.

Unitatea nu se poate crea decât cu sacrificiul particularismelor. Or, când particularismele își apără dreptul la

1 Z. Păclișanu, *Deutsche und Magyaren. Der Entnationalisierungs Kampf gegen die Sathmarer Schwaben*, București, 1941; altă ediție. București, 1942; vezi și idem, *Der Kampf der Volksgruppen Siebenbürgens gegen die Magyarisierung*, București, 1943 (Extras din vol. *Siebenbürgen*).

viață, unitatea nu se poate înfăptui decât prin silnicie.

Într-o Ungarie tinzând cu orice preț spre unitate, tratamentul naționalităților trebuia să fie intolerant și a fost intolerant! *Ungaria devenise în ajunul războiului mondial o adevărată închisoare a naționalităților.*¹

Și în restul Transilvaniei ca și în Secuime, ungurii au vrut să maghiarizeze totul: pământ și oameni. Dacă efortul lor asupra materiei a putut da roadele voite, în schimb, acel imponderabil peste care nimeni și nimic nu poate pune stăpânire prin silnicie, sufletul românilor transilvăneni, a scăpat din mrejele primejdioase ale deznaționalizării, perpetuând în mijlocul unei lumi potrivnice speranța într-un viitor mai bun.

Contele Albert Apponyi se străduiește, în lucrarea propagandistică apărută la Londra în 1928, intitulată *Justice for Hungary* să prezinte cititorului anglo-saxon poporul unguresc drept unul dintre popoarele superioare din centrul și sud-estul Europei.

Vom expune succint diferite aspecte ale prigoanei maghiare împotriva naționalității majoritare românești din Transilvania pentru ca mitul „liberalismului” și al „superiorității culturale” ungurești să fie situat în adevăratul său făgaș.

1 Ridicându-se cu fermitate împotriva politicii revizioniste ungare, Fényes S. scria: „Ungaria a fost o temniță a popoarelor. Zidurile acestei temnițe trebuie să cadă în ruină; popoarele trebuiesc dezrobite ca, mai apoi, părțile eliberate să poată forma noi unități mai înalte, în care ele nu se vor mai lega între ele prin temnițe și cătuș, ci înseși interesele economice și istorice le vor lega pe toate în simțire frățească și unitate gospodărească.

De fapt, poporul maghiar are nevoie să fie dezrobit, dar această eliberare nu se poate înfăptui în așa chip, ca în temnița în care a rămas singur să mai înghesuie și alți robi, ci invers, ca zidurile temniței să se dărâme. Om cu mintea sănătoasă nu poate cugeta că istoria e ca o piesă de teatru care se poate repeta, care se poate relua, sau se pune din nou pe afiș. Fapt e că națiuni străine au suferit sub stăpânirea maghiară. Ele au îngrămădit ură peste ură în sufletul lor; această ură a zdrobit vechea unitate. Și acum, după toate câte s-au întâmplat, să revenim la vechea stare de lucruri, ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic? Este cu neputință. Ungaria ar avea din nou 3 milioane de români și aceștia și-ar da pe față din nou nemulțumirile etc., etc., până ce nu va fi altă soluție decât un nou război mondial” (Fényes S., *op. cit.*, p. 136).

Maghiarizarea numirilor toponimice

Pământul Transilvaniei cu dealurile sale, cu văile, cu râurile, pădurile și satele sale prezenta o imagine prea clocotitoare a românismului milenar, pentru ca el să nu fi provocat la unguri dorința de a șterge, odată pentru totdeauna, aceste urme irefragabile ale unui trecut pur românesc, perpetuat din tată în fiu, din generație în generație, din veac în veac.

Reprezentantul cel mai proeminent al școlii de deznaționalizare, baronul Désider Bánffy, hotărî atunci, pur și simplu, schimbarea numelor vechi nemaghiare cu nume improvizate ad-hoc și purtând pecetea cea mai caracteristică a maghiarismului. El a elaborat în acest scop „legea pentru denumirea comunelor și a altor locuri”, lege care a fost promulgată la 17 februarie 1898.¹

În virtutea acestei legi, Ministerul de Interne ungar avea căderea să maghiarizeze vechile nume românești ale pământului transilvănean, obligând pe românii băștinași să le întrebuințeze în toate raporturile lor cu oficialitatea.

Era o nelegiuire care a stârnit, după cum era și firesc, o furtună de proteste. Românii, în manifestul lor din 14 decembrie 1897, când legea se mai găsea încă în stare de proiect în fața Parlamentului, au denunțat proiectul de lege drept „o atingere evidentă a celor mai duiocese simțăminte” și „o tentativă barbară de a distruge toate urmele istorice pe care poporul român le-a lăsat pe acest pământ, apărat cu sângele său și fertilizat cu sudoarea muncii sale”.²

1 Încă din 1881, la Budapesta funcționa societatea „*Országos névtnagyárosító társaság*” (Societatea națională pentru maghiarizarea numelor) care-și pusese în plan maghiarizarea a 4.000.000 de nume. Vezi Aurel C. Popovici, *La question roumaine*, p. 72.

Legea de maghiarizare forțată a stârnit un val de indignare și de mânie în toată Transilvania, după cum declara episcopul reformat al sașilor Fr. Teutsch, (*Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, IV, Sibiu, 1896, p. 159; Zenovie Păclișanu, *Per la più grande Ungheria*, p. 7).

2 Românii au organizat două manifestări de protest împotriva acestei legi. În două mari adunări populare: la Sibiu, la 14 dec. 1897 și la Arad, la 23 dec. 1897. Întrucât autoritățile ungare au interzis aceste adunări și au ordonat dizolvarea lor, fruntașii românilor au publicat la Sibiu un protest

Protestele românilor ca și acelea ale germanilor răsunară însă în deșert, căci maghiarizarea vechilor denumiri de obârșie nemaghiară era un pas important pe calea maghiarizării totale, de la care nici unul din guvernele care s-au succedat din anul 1867, nu s-a îndepărtat câtuși de puțin.

Neputând schimba sufletul provinciei românești, ungurii s-au mulțumit a schimba aspectul ei exterior. În locul caldelor denumiri românești de origine latină sau slavo-latină, populațiile băștinașe au fost obligate să întrebuițeze, ori de câte ori se adresau autorităților, asprele nomenclaturi fino-ugrice, tot atât de străine de Transilvania ca și guvernanții care voiau să le impună.

Guvernul din Budapesta urmărea, intervertind procedeul de

energic, în care se arăta: „Subscriși, veniți cu gândul de a participa la adunarea convocată pe azi, aici în Sibiu, și aflând despre oprirea ilegală a acestei adunări, ne simțim îndemnați a protesta cu atât mai vârtos, atât în contra opririi, cât și în contra noului proiect de maghiarizare, dând următoarea declarațiune:

Proiectul de lege despre numele de comune și alte localități îl aflăm, cu totul superfluu din punctul de vedere al administrațiunii și cu totul vătămător pentru cetățenii nemaghiari din patrie.

Acest proiect este un pas nou pe calea maghiarizării forțate a popoarelor. El constituie un atac volnic la sentimentele noastre cele mai gingașe, la dezvoltarea istorică a țării și la drepturile garantate prin lege, atât ale singuraticelor comune, cât și ale singuraticelor naționalități nemaghiare.

Hotărâți a ne păstra întotdeauna caracterul național și limba străbună românească, respingem cu indignare toate tendințele de a ne-o răpi și prizoni.

Protestăm deci cu toată energia în contra întreg sistemului de maghiarizare, inaugurat de actualul guvern, pe terenul școlar, bisericesc, administrativ, judiciar, cultural și politic, cu un cuvânt, pe toate terenele vieții publice, și-l condamnăm ca pe un sistem periculos, care nu poate duce decât la tulburarea și mai mare a relațiilor dintre popoarele ce compun patria.

Protestăm cu deosebire în contra acestui cel mai nou proiect de maghiarizare și-l denunțăm lumii ca o încercare barbară de a ne estirpa toate urmele istorice, ce poporul nostru a dat acestui pământ, apărat cu sângele și îngroșat cu sudorile muncii sale.

Acest proiect de lege desconsideră legea despre egala îndreptățire a naționalităților, încalcă drepturile autonomice ale bisericilor și școalelor noastre și e potrivit numai pentru a produce ură și ceartă între popoare...” („Tribuna”, nr. 269/1897; vezi și T.V. Păcățian, *op. cit.*, VIII, p. 28 — 29).

deznaționalizare practicat asupra elementelor docile, să influențeze din afară înăuntru pe cetățenii de obârșie nemaghiară care stăruiau în naționalitatea lor.

Maghiarizarea numelor de persoane

După maghiarizarea numelor toponimice a venit și rândul maghiarizării numelor de persoane. Făcând pe nemaghiari să-și uite în primul rând numele de baștină al locurilor de care erau înconjurați și, în urmă, făcându-i să-și uite și numele nemaghiare pe care strămoșii lor le purtasera timp de secole, guvernării de la Budapesta sperau să-i facă pe nemaghiari să uite într-o zi că aparțin chiar unei alte naționalități.

Alexandru Telkes, președintele „Societății pentru maghiarizarea numelor”, care a fost înființată în capitala Ungariei în 1881, a publicat în 1898 o lucrare în care confirmă acest punct de vedere.

„Maghiarizarea numelor, spune el, înseamnă o concentrare interioară care va crea o societate maghiară unită, în locul societății amestecate de azi”.¹

În preajma serbărilor milenarului din 1896, când ungurii țineau să impresioneze occidentul Europei cu realizările geniului lor național, mișcarea maghiarizării numelor a atins proporții îngrijorătoare pentru viitorul popoarelor nemaghiare. Guvernul din 1896 a făcut presiuni energice asupra tuturor funcționarilor nemaghiari din ministere, din administrațiile de stat, din marile întreprinderi și de la căile ferate, pentru a-i determina să-și schimbe în masă numele de familie, mulți dintre ei fiind chiar amenințați cu concedierea dacă nu renunță la numele lor nemaghiare (în acest sens: afirmațiile episcopului saxonilor Fr. Teutsch²).

1 S. Telkes, *op. cit.*, p. 8, unde se afirmă că „Maghiarizarea numelui de familie e un jurământ de credință, un legământ patriotic”, subliniindu-se apoi deschis că „prin maghiarizarea numelui, se va crea, în locul maghiarizării peștrițe, o societate maghiară unitară și omogenă” și că „acela care și-a maghiarizat numele, prin aceasta se înglobează definitiv în corpul națiunii maghiare” (p. 5, 91).

2 Fr. Teutsch, *Die Siebenbürgen Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart*, Sibiu, 1934, p. 253. Chiar și marele poet maghiar Ady Endre,

Este lesne de înțeles că subordonând însăși existența indivizilor maghiarizării numelor, metoda inaugurată de unguri a produs breșe adânci în rândurile naționalităților nemaghiare.

„Oamenii, spune Zenovie Pâclișanu, cedau terorizați și amenințați de spectrul concedierii, ceea ce însemna lipsirea copiilor de pâine, de lemne, de lumină”.¹

Raportate la celelalte naționalități, schimbările de nume ale românilor se plasează în proporția cea mai mică, fapt care se explică atât prin viguroasa lor conștiință națională, cât și prin numărul redus de funcționari pe care îl furnizau românii, popor eminent de plugari și de păstori. Totuși, grație acestor metode monstruoase de rapt a însuși numelui purtat de o ființă omenească, câți români n-au fost înstrăinați de la marea familie a românismului ardelean?...

Cum s-ar fi putut recunoaște oare, după decenii, în persoane purtând nume maghiare ca Zagoni, Szabó, Farkas, Budth etc., pe românii neaoși de odinioară, Albu, Chiorean, Lupu, Budu etc.?

Superioritatea culturii maghiare

Contele Albert Apponyi recunoaște în *Justice for Hungary* că poporul unguresc este produsul unui amestec de nații (el ne vorbește de „Her mixed national composition”² — compoziția națională eteroclită a nației ungare) ceea ce este de acum un progres lăudabil față de conaționalii săi de mai mică anvergură, care contestă acest adevăr axiomatic. Ceea ce este însă mai puțin lăudabil este felul cum contele Apponyi explică fuzionarea naționalităților în maghiarisme. Pentru Apponyi, asimilarea naționalităților s-ar datora culturii superioare maghiare, cultură către care popoarele „inferioare” ale românilor, croaților, slovacilor și sârbilor s-au avântat, într-un

ridicându-se împotriva acestor metode scria: „În momentul în care nimeni nu va mai fi obligat să se declare maghiar și nu va mai avea pentru aceasta nici un interes, vor mai rămâne în Ungaria abia 6 milioane de unguri” (Ady Endre, *Lettre à mon ami Teutsch*, în revista „Nyugat”, Budapest, 1915).

1 Z. Pâclișanu, *L'art et la manière de faire des Hongrois*, Bucarest, 1942, p. 11.

2 Count Albert Apponyi.... *Justice for Hungary*, p. 13.

elan irezistibil.

Pentru fruntașul maghiar, chiar și conducătorii spirituali ai românismului ardelean purtau pecetea acestei culturi superioare maghiare care iradia departe în jurul ei binefacerile culturii și civilizației apusene. Contele Apponyi nu era singur în a susține asemenea fantezii. Și azi încă propaganda maghiară face eforturi, demne de o cauză mai bună, pentru a acredita opinia că românii ardeleni dădoresc structura lor spirituală inegalabilei culturi ungurești.

Socotim că a sosit momentul pentru ca problema pretenției superiorități culturale maghiare să fie situată în făgașul ei real. Este timpul ca fățărnicia ungurească să fie, în sfârșit, demascată, întrucât în joc nu sunt numai interesele locale româno-ungurești, dar însăși securitatea păcii în bazinul dunărean.

Timp de decenii popoarele din Occident au fost asurzite de emisarii pretinsului liberalism unguresc, între care era o veritabilă cursă de supralicitare a auto-laudelor și a etalării superbelor virtuți cavalierești ale urmașilor lui Árpád.

— Care au fost „ideile generoase” ale maghiarilor în timpul cât ei au avut supremația asupra poporului român din Transilvania românească asupra croaților, cehilor, slovacilor și sârbilor?

— INTOLERANȚA, NEOMENIA, ASUPRIREA și TEROAREA.

— În ce constă superioritatea culturală și misiunea civilizatorie a păturii conducătoare ungurești?

— Desigur nu în acțiunea de deznaționalizare acerbă, totalitară, inumană, care a caracterizat guvernarea maghiară în ultimul secol!...

Chiar dacă ungurii ar fi dat omenirii un Beethoven, un Rembrandt, un Pasteur, sau un Dante, ei tot n-ar fi avut dreptul de a invoca superioritatea culturii maghiare, într-atât de lipsită de omenie a fost comportarea acestei națiuni față de semenii lor de altă naționalitate!

Cum poate fi taxată altfel decât cinică îndrăzneala de a vorbi de „misionarism civilizatoriu”, când îndărătul vorbelor goale se ascund cele mai crude mijloace de asuprire din câte a cunoscut Istoria contemporană până la ivirea în Europa a

nazismului, bineînțeles?!...

Unitatea aparentă de azi a nației maghiare este rezultatul unor ingerințe fără sfârșit săvârșite de unguri asupra populațiilor care compun conglomeratul unguresc și nicidecum atracția magnetică exercitată asupra lor de „cultura superioară” a maghiarilor.

Și apoi, există oare în realitate o cultură care să poarte pecetea distinctivă a geniului maghiar pur? Există o cultură „maghiară”, după cum există o cultură „franceză”, „germană” sau „engleză”?

Scriitorul german Otto Hauser este categoric în sensul inexistenței absolute a acestei culturi. Mai mult încă, în „Weltgeschichte der Literatur” el merge până în a contesta orice aport al ungarilor propriu-ziși în cultura Ungariei însăși. „În viața culturală a Ungariei, scrie el, maghiarii n-au nici o parte de merit”.

Un alt scriitor german, Franz von Löher, care a publicat în 1874, la Leipzig, o carte despre unguri, intitulată *Die Magyaren und andere Ungarn*, contestă și el orice participare a culturii maghiarilor în concertul civilizației europene.

„Zadarnic vom căuta, scrie von Löher, câteva pietre cu care să fi contribuit maghiarii la marele edificiu de progres al omenirii. Nu există o singură idee de cultură, fie în domeniul juridic, militar ori de stat, în religie și morală, în artă și știință sau în oricare alt domeniu, care să fi pornit de la maghiari luându-și drumul spre omenirea civilizată”.

Și scriitorul german continuă: „Ce pustietate prăpăstioasă acoperă întreaga istorie milenară a maghiarilor! Spiritul lor pe cât pare de focos, de oțelit și de energic, pe atât este de steril în adâncime!

Caracterul lor este și rămâne refractar creațiunii propriu-zise”.

Cel mai bun răspuns care se poate aduce afirmațiilor tendențioase pe care propaganda maghiară le-a răspândit până la saturație în toate colțurile lumii în timpul celor 2 decenii care au urmat Tratatului de la Trianon este o simplă paralelă între tratamentul aplicat de unguri națiilor conlocuitoare aflate sub dominația lor și acela aplicat de români în Transilvania realipită în 1918 la patria-mumă.

Pentru a putea descifra adevărul, ne vom servi numai de date statistice și documente oficiale.

În țările Sfintei coroane a Ungariei, drepturile naționalităților erau cârmuite de faimoasa lege „pentru egala îndreptățire a naționalităților” promulgată în 1868.

Titlul ei era promițător: *egala îndreptățire*. Dar numai titlul.

Legea debuta într-adevăr printr-un preambul care venea să anihileze toate speranțele pe care le zămislea titulatura generoasă a legii. După cum se exprimă dl Păclișanu, legea avea mai mult caracterul de „*egală nedreptățire*” a naționalităților și de „*egala lor desființare*”, decât de „*egală îndreptățire*”.

În acest preambul se putea citi într-adevăr că „în Ungaria nu există decât o singură națiune, una și indivizibilă, națiunea maghiară și că toți cetățenii, indiferent de neamul căruia îi aparțin, sunt membrii acestei națiuni maghiare”.¹

Legea, ținem s-o subliniem, nu vorbea de membri ai statului ungar, ci de membri ai nației maghiare. În termeni mai puțin întortocheați, revenea a spune că statul ungar nu recunoștea ca subiecte de drept investite cu avantajele legii, decât pe cetățenii care se prezentau în fața sa ca maghiari, indiferent de naționalitatea lor.

Un român sau un croat care cereau să li se aplice dispozițiile legii în calitatea lor de cetățeni unguri de naționalitate românească sau croată, se vedeau puși în fața unui refuz izvorând din însăși economia legii, care nu cunoștea decât cetățeni unguri de naționalitate ungară.

Darul „egalei îndreptățiri” nu era în realitate decât o operațiune oneroasă de troc: li se dădeau cu o mână

1 Textul legii, la Eugen Brote, *Chestiunea română în Transilvania și Ungaria*, București, 1895, p. 114—121 (anexa 29). Vezi și T.V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale Românilor sub coroana ungară*, IV, Sibiu, 1906, p. 432, 462 și 790 — 796; Aurel C. Popovici, *La Question Roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, Paris, 1918, p. 95—99. Legea a fost condamnată, și de profesorul de drept L. Gumplowicz, care o considera o „lege de opresiune a naționalităților” (*Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich — Ungarn*, Innsbruck, 1879, p. 226). O prezentare detaliată a legii, la Z. Păclișanu, *Politica minoritară a guvernelor ungurești (1867—1914)*, București, 1943, p. 15—34.

nemaghiarilor toate drepturile, cerându-le în schimb, nici mai mult nici mai puțin, decât abandonarea naționalității lor.

Dacă, de pildă, românii transilvăneni ar fi cerut cuvenita autorizație legală pentru convocarea unei adunări în care să se hotărască schimbarea numelui lor românesc în nume maghiare, autorizația li s-ar fi acordat imediat, pentru că atunci românii s-ar fi comportat ca elemente valoroase din sânul nației maghiare. Atunci însă, când avocatul român Ion Nichita din Zalău a convocat pentru 24 martie 1893 o întrunire a alegătorilor români ca să discute „politica bisericească a guvernului” — ceea ce era un drept cetățenesc, — subprefectul județului Sălaj, prin adresa nr. 3832 din 1893, interzice întrunirea, motivând astfel refuzul său de a da cuvenita autorizațiune:

„Nu permit ținerea adunării, întrucât vor s-o țină alegătorii români din circumscripția Zalău. Or, legea nu cunoaște în Ungaria alegători activând deosebit după neam ca români, sârbi, slovaci etc. Conform legii 44 din 1868 (legea egalei îndreptățiri, n.n.) toți cetățenii Ungariei, indiferent de neamul căruia îi aparțin, formează, din punct de vedere politic, o singură națiune, națiunea unică și indivizibilă maghiară și numai privitor la uzul limbilor se poate face deosebire între cetățeni”.¹

Acest fel de a vedea nu era un simplu abuz administrativ al unui oarecare subprefect, care cu de la sine putere interzice o întrunire solicitată de cetățeni maghiari de naționalitate română în țara dintotdeauna românească a Transilvaniei.² El

1 Z. Păclișanu, *Politica minoritară a guvernelor ungurești (1867— 1914)*, București, 1943, p. 15—16. Subprefectul a comunicat ministrului de interne decizia sa însoțită de precizarea că a transmis ordine similare tuturor prim-pretorilor, pentru a ști cum să procedeze când românii ar intenționa să convoace astfel de adunări. După ce a citit raportul pretorului din județul Sălaj, ministrul a scris sub data de 24 martie 1893: „Se ia act, la arhivă” (*Ibid.*, p. 16).

2 Când românii din Maramureș au hotărât să înființeze o secție a *Astrei* la Sighet, autoritățile maghiare au dat cererii lor următorul răspuns: „No 8.803/1912, șeful poliției. La adresa d-lui dr. Ioan Mihályi, jurisconsult județean și soților, prin care cer aprobarea noastră, ca în ziua de 25 ianuarie 1913 să poată ține, la localul băncii „Maramureșana”, societate de credit și economii, adunarea de constituire a despărțământului „Asociațiunii

reprezenta felul de a vedea al întregii oficialități ungare — el se integra în interpretarea literală — a atât de „tolerantei” legi maghiare a naționalităților.

Sub semnul acestei legi și în acest „climat politic” s-a desfășurat viața politică a naționalităților cu începere de la instaurarea dualismului. Când știm cât de impetuoși au fost ungurii în realizarea țelurilor lor de deznaționalizare, nu ne va fi greu să bănuim care a fost spiritul care a prezidat la aplicațiunea legii preconizând realizarea unității nației maghiare!

Să cercetăm acum care erau legile fundamentale reglementând raporturile dintre nația dominantă românească și minoritățile din Transilvania după unirea Transilvaniei cu România.

Imediat după Adunarea Națională de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918) frâiele guvernării în Transilvania au revenit Consiliului Dirigent, prezidat de Iuliu Maniu, luptătorul neînfriecat pentru triumful ideii de libertate și dreptate, viitorul prim-ministru al României întregite.

pentru cultura și literatura poporului român”, am adus următoarea decizie:

Nu pot să iau la cunoștință comunicarea făcută și interzic ținerea întrunirii proiectată.

Contra acestei decizii se poate face apel în termen de 15 zile prin intermediul subsemnatului, la subprefectura județului.

Motivare: întrunirea proiectată tinde să înființeze în județul Maramureș o asociație, al cărei scop mărturisit este propagarea culturii române. *Având în vedere că în cuprinsul Ungariei numai răspândirea culturii maghiare este de dorit, căci răspândirea culturii altor popoare ar slăbi ideea de stat maghiar*; având în vedere apoi că, deși Sighetul Marmăției și împrejurimea lui este locuit de naționalități, totuși până acum nu s-a putut observa o diferențiere politică la acestea; astfel o asociație cu limba română și cu scopuri declarate românești, după toate probabilitățile, ar duce la disensiuni cu celelalte naționalități, dar mai cu seamă cu maghiarimea, care reprezintă ideea națională maghiară. Ținerea întrunirii anunțată a trebuit să o interzic cu atât mai mult, cu cât este o datorie elementară a oricărui funcționar public, ca în cercul său de competență să facă uz de toate mijloacele ce-i stau la dispoziție, în scopul de a apăra ideea de stat maghiar la timp, contra oricărui atac ce s-ar întrezări.

Sighetul Marmăției, 11 ianuarie 1913 (ss) Ibrányi György, căpitanul poliției” (În „Huszadik Század” / „Secolul XX”, Budapest, an XXVIII, 1913, p. 659; vezi și A. Gociman, *op. cit.*, p. 199 — 200).

Ideile fundamentale ale Declarațiunii constitutive de drepturi proclamată în acea zi ne sunt cunoscute din partea a II-a a acestei lucrări. Drepturile minorităților din Transilvania au fost reglementate de următorul paragraf din Proclamația din 1918, străbătut de suflul elanului umanitar și democratic, caracteristic tuturor deciziilor luate de făuritorii revoluției naționale ardelenе:

„Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie, prin indivizi aleși din sânul lor și fiecare popor va avea drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și în guvernarea țării, în raport cu indivizii care-l compun. *Egală îndreptățire și deplină autonomie religioasă pentru toate confesiunile de Stat*”.¹

Deosebirea între concepțiile politice privitoare la problema minoritară din cele două țări este fundamentală. Ungurii statorniceau libertăți individuale, subordonate primatului național-ungar, românii acordau maghiarilor însăși libertatea națională. Este o deosebire radicală cu consecințe incalculabile pentru natura drepturilor ce se confereau minoritarilor.

Legea naționalităților din 1868 desființa naționalitățile ca atare. Proclamația de la Alba Iulia crea condițiile necesare unei libere dezvoltări a acestor naționalități.

La 9 decembrie 1919, prin Tratatul adițional de la Paris², România își asuma, în chestiunea minoritară, obligațiuni mai puțin largi decât acelea pe care românii le-au contractat în mod spontan și voluntar în Adunarea Națională de la Alba Iulia. Și trebuie s-o relevăm de pe acum: obligațiile contractate la Paris ne apar azi, în lumina înfăptuirilor practice, mai puțin largi decât obligațiile pe care nația română a înțeles să și le impună ea însăși, ca un comandament imperios al bunei conviețuiri, ori de câte ori împrejurările au reclamat înțelegere și omenie față de minoritari.

În Constituția din 29 martie 1923, legea organica a

1 I. Clopoțel, *op. cit.*, p. 122.

2 Nicolae Dașcovici, Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public, Iași, 1936, p. 112—120; vezi și Sherman David Spector, Roumania at the Paris Peace Conference, A Study of the Diplomacy of Ioan I.C. Brătianu, New York, 1962, p. 218.

regatului României, regăsim în totul ideile generoase din Proclamația de la Alba Iulia.

Această Constituție poate figura ca o Chartă a libertăților pe frontispiciul legilor fundamentale ale oricărei țări civilizate.

„Românii, fără deosebire de originea etnică, de limbă sau de religie, citim în articolul 5 din Constituția românească, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea de asociație și de toate libertățile și drepturile stabilite prin legi”, iar în adnotarea doctrinară a acestui articol se specifică în mod expres: „Prin români, Constituția înțelege pe orice cetățean român”.

Deci, și pe locuitorii maghiari din Transilvania, cetățeni români în virtutea tratatelor și legilor în vigoare în România.

Articolele 7 și 8 din Constituție sunt însuflețite de aceleași idei largi umanitare și democratice:

Art. 7: „Deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturi civile și politice și ale exercita”.

Art. 8: „Nu se admite în stat nici o deosebire de naștere sau de clase sociale. Toți românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, sunt egali înaintea legii”.

Art. 22 proclamă libertatea conștiinței în termeni categorici: „Libertatea conștiinței este absolută”, iar în alin. 2 același articol declară că „Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate și protecție, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare ale statului”.

Art. 23 instituie „Libertatea de a comunica și publica ideile și opiniunile lor prin grai, prin scris și prin presă”, declarând în mod formal „Că nu este nevoie de nici o autorizațiune prealabilă a nici unei autorități pentru aparițiunea oricărei publicații și nici o cauțiune nu se va cere de la ziariști, scriitori, editori, tipografi și litografi”. În sfârșit, art. 28 proclamă libertatea de întrunire, art. 29 libertatea de asociere și art. 30 dreptul de liberă petiționare a tuturor cetățenilor români fără nici o deosebire.¹

1 C. Hamangiu, *Constituțiunea nouă din 29 martie 1923*, în *Codul general al României. Legi noi la unificare*, vol. XI — XII, București, f.a., p. 3-

În acest semn al libertății complete s-a desfășurat timp de două decenii viața minorităților din România. Textele pactului fundamental românesc erau precise, clare, categorice și nu puteau da naștere nici unui echivoc.

Minoritarii erau atât de bine organizați, interesele lor erau cu atâta strășnicie apărate de fruntașii naționalităților respective, încât cele mai neînsemnate cazuri de abuz administrativ, care altădată ar fi trecut în Ungaria cu totul neobservate, erau amplificate, exagerate și aduse în judecata opiniei publice mondiale. Îi caracterizase doar bine pe unguri scriitorul englez C. Macartney: „*spirite înclinate spre exagerare*”.

Se înțelege de la sine că în atari condiții, a viola Constituția în detrimentul maghiarilor minoritari, ar fi fost o culpă pe care cu nimic în lume românii nu ar fi putut-o răscumpăra.

În Ungaria, dimpotrivă — dispozițiile de favoare din legea naționalităților — atâtea câte mai rămăseseră după eliminarea acelora dintre dispoziții care erau subordonate creării statului unitar maghiar — au fost anihilate prin legi speciale, derogând de la reglementările generale.

Astfel, drepturile acordate naționalităților prin legea din 1868 cu privire la școlile înființate și susținute de ele, au fost treptat, treptat reduse prin legile din 1879 (legea 18)¹, din 1883 (legea 33)², din 1891 (legea 15)³, din 1893 (legea 26)⁴ și în special prin faimoasa lege Apponyi din 1907 (legea 27)⁵, de care ne-am mai ocupat în cursul acestei lucrări.

Dacă pentru problema școlară ungurii și-au făcut un scrupul din faptul de a anula dispozițiile legii fundamentale, prin legi speciale votate de Parlament, în privința dreptului de asociere a naționalităților ei au fost mai puțin scrupuloși și printr-o simplă ordonanță a Ministerului de Interne (Nr. 1508

1 *Legea pentru introducerea limbii maghiare în școlile primare* (vezi Eugen Brote, *op. cit.*, p. 202 — 205, anexa 34).

2 *Legea despre instrucția în școlile medii* (T.V. Păcățian, *op. cit.*, VII, p. 73-75).

3 *Legea despre azilele de copii* (*Ibid.*, p. 428 — 456/1).

4 *Legea despre salarizarea învățătorilor* (*Ibid.*, p. 606 — 621).

5 *Legea școlară Apponyi* (*Ibid.*, VIII, p. 456—635).

din 22 mai 1875)¹, au anulat cea mai mare parte din drepturile conferite naționalităților în 1868. Iată, deci, ce valoare aveau pentru unguri legile lor proprii. Fapt caracteristic pentru metodele fățarnice ale maghiarilor de a prezenta lucrurile în propaganda lor din străinătate: atunci când drepturile inițiale ale naționalităților se pulverizaseră cu totul în urma atâtor legi speciale și a nu mai puține ordonanțe și decizii ministeriale — publice sau secrete — și, deci, când dispozițiile de favoare edictate prin legea din 1868 încetaseră de mult de a mai exista, ungurii continuau să exhibe acea lege ca și când ea ar mai fi fost în vigoare.

Astăzi este unanim recunoscut că legea — așa strâmtă cum a fost ea — nu a fost niciodată aplicată în practică întrucât opinia publică ultra-șovină era refractară aplicării ei.

În acest sens, avem două mărturii, deosebit de valoroase, emanând ambele de la doi foști prim-miniștri ai Ungariei. Prima este aceea a baronului Désider Bánffy, fost prim-ministru al Ungariei între 1895 și 1899.

În cartea sa *Politica minoritară a Ungariei*, apărută în 1903, el arată că din cauza considerațiunilor impuse de viața practică, o parte considerabilă din legea naționalităților a fost scoasă din uz, fiindcă, scrie textual Bánffy, „imposibilul, inexecutabilul și absurdul nu pot fi executate, chiar dacă sunt prevăzute de legi”.²

Guvernanții Ungariei din 1868 erau deci, după părerea primului ministru din 1895, niște iresponsabili, la fel, de altfel, ca și membrii Parlamentului care au votat legea, adică personalitățile cele mai reprezentative ale Ungariei din acea epocă, căci numai un iresponsabil poate legifera absurdul, imposibilul și inexecutabilul. Vorba francezului: «*On n'est jamais si bien servi que par soi-même!*».

Ștefan Tisza, primul-ministru al Ungariei în momentul declanșării războiului mondial din 1914, a mers mai departe încă decât predecesorul său de la sfârșitul secolului trecut, declarând în fața Camerei maghiare, în ședința din 20 februarie

1 Z. Păclișanu, *Politica minoritară a guvernelor ungurești (1867— 1914)*, p. 39 — 40. Această dispoziție a fost în vigoare până în 1919.

2 Désider Bánffy, *Magyar nemzetiségi politika*, Budapest, 1903, p. 31.

1914, că executarea unora dintre dispozițiile legii din 1868 ar însemna pentru statul maghiar: nebunie și sinucidere.¹

Tot atât de prețioasă este și mărturia pe care ne-o oferă memoriul prezentat de unguri la Conferința de Pace din Paris (*«Les négociations de la Paix Hongroise»*), unde citim că: „guvernul maghiar însuși a fost obligat să refuze executarea legii” care de altfel: „a fost scoasă din uz prin intervenția unei serii de alte legi”.²

Dacă în 1919 ungurii au fost siliți, în fața dovezilor zdrobitoare acumulate împotriva lor, să recunoască caducitatea legii organice reglementând raporturile dintre maghiari și nemaghiari până atunci, nu numai că ei s-au ferit să recunoască acest adevăr, dar nu s-au sfiit chiar să acuze de tendințe imperialiste, de iredentism și de panslavism sau „dacism” pe acelea dintre naționalități care îndrăzneau să dezvăluie omenirii civilizate, ceea ce în limitele statelor Coroanei Sfântului Ștefan era un adevărat secret al lui Polichinelle.

Ceea ce era mai revoltător era ipocrizia metodelor întrebuințate de guvernanți pentru a înăbuși prin măsuri administrative, arbitrare prin excelență, puținele drepturi pe care naționalitățile le puteau invoca în baza faimoasei legi din 1868.

Mult trâmbițatul cavalerism maghiar se manifesta printr-o politică de duplicitate manifestă.

1 Ștefan Tisza declara în Parlament, la 20 februarie 1914: „O repet va fi o nebunie, un act de sinucidere din partea statului maghiar și a națiunii maghiare prin aplicarea legilor din 1868” (Cornelius X. Codarcea, *op. cit.*, p. 63).

Vezi și Discursurile contelui Ștefan Tisza 1893 — 1915 p. 120—121.

2 *Les négociations de la Paix Hongroise*, tome I, p. 113. La rândul lor, unii istorici unguri au recunoscut ei înșiși că legea pentru așa-zisa egală îndreptățire a naționalităților n-a fost aplicată niciodată. Francisc Eckhárt scria în 1933: „Concesiunile făcute de lege minorităților nu au fost respectate” (Francisc Eckhárt, *Magyarország története* /Istoria Ungariei/, Budapest, 1933, p. 296). Un alt mare istoric ungar, Gyula Szekfű, în lucrarea sa, scrisă în colaborare cu Bálint Hóman, ministrul învățământului din Ungaria în 1943, sublinia că legea din 1868 „a rămas o simplă încercare... nu a fost executată” (Szekfű G., Hóman B., *Magyar történelem* (Istoria maghiară), vol. V, p. 568).

Iată un caz dintr-o serie nesfârșită:

Într-un oraș din fosta Ungarie, în care recensământul din 1900 înregistrase o populație de 28.764 suflete, oraș atribuit în urmă Serbiei, trăiau în acea epocă 10.321 maghiari față de 10.451 sârbi și croați și 6.483 germani.

Conform cu dispozițiile Legii pentru egala îndreptățire, primarul aceluia oraș a hotărât în 1885 ca buletinele Biroului de Populație să fie tipărite în limba ungară, sârbă și germană, dat fiind procentul însemnat al naționalităților nemaghiare din acel oraș. Aflând despre această decizie a primarului — perfect legală și echitabilă — ministrul de Interne se adresa de urgență prefectului respectiv, prin Ordinul confidențial nr. 55 din 1885, scriindu-i că „avându-se în vedere dispozițiile legii pentru egala îndreptățire a naționalităților, nu vrea să ia măsuri oficiale”, dar îi cere „ca pe viitor buletinele să se tipărească exclusiv în limba maghiară”.¹

Aceasta era legea de bază a minorităților (majoritare) din Ungaria, acesta era climatul politic în care ea era aplicată!

În România, legea fundamentală a statului — Constituția — care garanta drepturile minorităților s-a bucurat de o soartă mai bună decât aceea a legii pentru „egala îndreptățire” care reglementa (pe hârtie numai) raporturile dintre nația „majoritară” și naționalitățile nemaghiare. *În România, legea a fost aplicată.*

Toți șefii politici români și-au făcut un titlu de onoare din a aplica cu strictețe normativul constituțional privitor la minoritățile locuind în Transilvania. Mi-a fost dat să văd chiar atacuri îndreptate de presa ultranaționalistă împotriva guvernelor care s-au succedat la cârma României după primul război, pe tema „excesului de toleranță” față de minoritarii din Transilvania, exces care ar fi pus pe românii transilvăneni în inferioritate față de unguri și sași, în special în domeniul economic.

Omul politic român care a înțeles în gradul cel mai înalt datoria nației majoritare față de minoritarii conlocuitori, a fost Iuliu Maniu.

1 Z. Păclișanu, *Politica minoritară a guvernelor ungurești (1867— 1914)*, București, 1943, p. 21-22.

În 1928, când partidul său a fost chemat la guvern, Maniu a declarat:

„Potrivit simțului echității poporului român, toate minoritățile naționale și confesionale se vor bucura de o justă sollicitudine în cadrul instituțiilor constituționale și în spiritul timpurilor în care trăim”.¹

Făcând aceste declarații, în calitatea sa de prim-ministru al României, dl Iuliu Maniu era pe linia principiilor tradiționale românești în problema minoritară, expuse chiar de el însuși în diverse rânduri, prima dată în calitatea sa de președinte al Consiliului Dirigent din Transilvania și ulterior în calitatea sa de șef al unuia dintre cele mai puternice partide politice din România.

„Poporul românesc, spunea în 1918 Iuliu Maniu, este prea nobil și prea democrat pentru a nu ști să aprecieze proverbul înțelept care ne spune: *nu fă altuia ceea ce n-ai vrea să ți se facă ție*. Noi am învățat, în urma unei crude experiențe, ceea ce înseamnă să fii sub jug și nu vrem să ne facem vinovați de o injustiție pe care noi înșine am suportat-o timp de secole”.²

În 1924, dl Maniu, într-o conferință ținută la „Institutul Social” din București, exprima astfel programul partidului său în problema minoritară, program de la care el nu s-a îndepărtat atunci când i-a revenit sarcina de a-l aplica în practică.

„Între indivizii în stare primitivă, aproape sălbatecă a omenirii, cel mai tare era în largul său. Civilizația omenească a adus cu sine scutul dreptului pentru cel mai slab. Tot asemenea în raportul de conviețuire al statelor și al neamurilor în stare mai înaintată de civilizație omenească, statele și, în sânul acestora minoritățile, sunt puse sub scutul dreptului. Problema minoritară, departe de a fi o chestiune determinată numai de raporturile de forță politică într-un stat, *este o problemă a drepturilor omului*, câștigate prin imense sacrificii ale întregii omeniri, este o chestiune a umanității, consfințită prin martiriul atâtor suflete mari, în fine, este o chestiune de utilitate și de rațiune de stat și o problemă a armonioasei

¹ Silviu Dragomir, *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques*, p. 262.

² *Ibid.*

dezvoltări a statului”.

Și dl Maniu continua:

„Nu putem să admitem în țara noastră stări anormale, cum erau înainte de război în Ungaria, unde se întâmpla adesea ca românii să nu li se servească bilete de tren sau mărci poștale în orașul și județul lor propriu, pentru că nu știau să le ceară în limba ungară. O forțare a limbii românești, ar prefăce-o din plăcută ce este înaintea multora din cei de altă limbă, urgisită și urâtă”.

„Statul național românesc trebuie să fie și stat de drept și stat cultural, care ocrotește cu dreaptă măsură toate elementele de cultură și propășire umană, dacă vrea să dăinuiască. Trebuie să învățăm din experiența trecutului nostru și să nu facem aceleași greșeli care s-au răzbunat atât de amar asupra altora. Numai devenind o caldă ocrotitoare a tuturor libertăților și gândurilor nobile, a tuturor străduințelor culturale și de propășire umană, țara noastră va putea avea respectul lumii”.

Când au răsunat vreodată în Ungaria cuvinte asemănătoare, însuflețite de cele mai curate sentimente de frățietate și de adâncă înțelegere pentru populațiile de alt neam?!...

Când s-au exprimat oare de către oamenii politici maghiari, în mâinile cărora se afla destinul românii transilvăneni, idei atât de largi și atât de înaintate ca cele expuse de dl Iuliu Maniu?

Și totuși, cât de deformat au fost redat aceste idei în țările în care propaganda maghiară vroia și recolteze amici, denigrând politica minoritară românească. În voluminoasa sa lucrare închinată Ungariei și statelor succesorale (*Hungary and her successors*) dl Macartney, vorbind despre Iuliu Maniu, spune:

„Maniu a cerut într-un discurs, puțin după armistițiu, românizarea Transilvaniei, ceea ce însemna asigurarea unei poziții de necontestată superioritate elementului românesc”.¹

1 Macartney, C.A., *Hungary and her successors. The Treaty of Trianon and its consequences*. 1919 — 1937, London, New York, Toronto, 1937, p. 283.

Sensul acestei interpretări, deformate, era de a acredita ideea că după politica de maghiarizare, românii au inaugurat o politică asemănătoare, cu scopul de data aceasta de a „româniza”.

Nimic mai inexact. Nimic mai greșit. Nimic mai lipsit de sens.

Dl Macartney recunoaște, într-adevăr, în aceeași lucrare că ungurii au exercitat o politică de maghiarizare forțată extrem de violentă în Ardealul românesc. Implicit, dl Macartney recunoaște că Transilvania nu era maghiară ci românească, căci altfel ce sens ar fi avut maghiarizarea?!...

Și dacă Transilvania era românească, ce sens ar fi avut ca românii să procedeze la... românizarea ei?!... Dacă s-ar fi procedat astfel, ar fi însemnat pur și simplu a bate la porți deschise!

Este o chestiune de logică elementară care scapă spiritelor supraexcitate de patima politicianistă, dar care este pe înțelesul tuturor celor care judecă fără patimă și fără părtinire.

Acțiunea de deznaționalizare practică de unguri înainte de primul război mondial și, din nefericire, reîncepută mai furibund încă, după raptul Transilvaniei de nord, este o acțiune care are un caracter net maghiar și care rezultă din imposibilitatea în care se găseau ungurii, puțini la număr, de a impregna un caracter specific unguresc unei mase enorme de români, formând, de milenii, o unitate rasială indestructibilă.

Hiper-naționalistul ungar Antal Kálmár caracteriza astfel problema raporturilor dintre unguri și români: „Problema românească este o problemă de rasă; ura între unguri și români (el le spunea peiorativ: valahi, n.n.) este o ură de rasă, care nu poate fi înlăturată nici printr-o bună administrație, nici prin cultură și nici prin instituții economice și sociale.¹

Ceea ce a omis a spune însă Kálmár este că rasa ungurească pornise războiul de exterminare împotriva românilor din Transilvania pentru motivul că ea se știa în minoritate față de români, pe un pământ pur românesc.

În 1913, fostul premier ungar Coloman Szeli, în fața acestei situații, declarase că de acum „Pentru unguri, Transilvania este

1 „Újság”, Cluj, 9 ianuarie 1917.

pierdută” (Meggyözedesem szetrint elvesztettük Erdélyt).¹

A vorbi, în asemenea condiții, de „românizarea” unei provincii în care românii, în ciuda unei colonizări masive cu secui și cu saxonii și în pofida neconținutelor infiltrațiuni maghiare din orașele ardelen, reprezintă majoritatea covârșitoare este tot atât de absurd ca și când ai vorbi de anglizarea Angliei!

Însuși Macartney, care a studiat îndeaproape chestiunea Transilvaniei, este obligat să recunoască în fața acestor realități zdrobitoare că acțiunea de deznaționalizare pentru asimilarea forțată a populațiilor nebăștinașe este cu totul necunoscută românilor.

El declară textual:

„Însăși ideea posibilității și chiar a oportunității asimilării este ceva cu totul străin de mentalitatea românească (*somewhat foreign to the Romanian mind*), în special în Regat. Această idee este prin excelență o idee central-europeană care s-a născut în Germania ȘI S-A DEZVOLTAT, POATE, ÎN CEL MAI ÎNALT GRAD ÎN UNGARIA”.

Contradicția între cele două susțineri ale lui Macartney este manifestă. Pe de o parte el susține ideea unei acțiuni de românizare a Transilvaniei, pe care ar fi întreprins-o românii, după calapodul vechii acțiuni de maghiarizare, ceea ce evident echivalează cu o politică de asimilare forțată. Pe de altă parte, însă, același autor recunoaște că însuși principiul unei atari asimilări repugnă spiritului românesc.

Mai mult încă. Din premisele pe care le formulează autorul englez rezultă deosebirea radicală dintre principiile călăuzitoare ale politicii minoritare românești și maghiare. Ungaria, cu populația ei poliglotă și atât de amestecată, trebuia să practice politica asimilării forțate, și Macartney ne spune că a practicat-o pe scara cea mai înaltă (*the highest scale*). România, cu situațiunea ei privilegiată de țară cu populație românească pură, acoperind integral și armonios aproape întreaga suprafață a Transilvaniei, a refuzat să adopte principiul asimilării forțate, atât de drag ungurilor și l-a practicat, dimpotrivă, pe acel al completei libertăți naționale a cetățenilor

¹ *Ibid.*, 1 martie 1914.

de altă origine etnică decât cea românească.

Pentru a asigura progresul statului lor, românii au înțeles din primul moment al întregirii românismului în granițele firești ale etnicității, că nu există decât o singură cale de urmat: *aceea a bunei conviețuiri cu națiile conlocuitoare*. Aceasta implica o politică de largă comprehensiune pentru necesitățile vitale, culturale și economice ale minoritarilor. România, trebuie s-o recunoaștem, a urmat cu sinceritate această politică, în dorința de a-și apropia (ceea ce este la antipodul asimilării) pe maghiarii din Transilvania, la fel, de altfel, ca și pe celelalte naționalități din această provincie.

Partidul Național-Țărănesc nu este singurul care a practicat această politică conciliantă față de minorități și domnul Iuliu Maniu nu este singurul om politic român care a manifestat sentimente de bunăvoință și de înțelegere față de asupritorii românismului.

Marele poet transilvănean Octavian Goga, șeful Partidului Agrar Român, era poate cel mai îndreptățit a nutri sentimente de revanșă față de grofii unguri, care l-au făcut să cunoască din plin tragedia situației de a fi român protestatar pe pământul românesc al Transilvaniei. Departe însă de a cultiva sentimentul răzbunării, Octavian Goga a adoptat față de ungurii intoleranți de ieri un sentiment de creștinească iertare, întinzându-le ramura de măslin a împăcării:

„Contrar doctrinei tradiționale a Ungariei, care nega naționalităților ne-ungare dreptul la existență, la noi opinia publică privește cu seninătate pe concetățenii noștri neromâni. Sentimentul nostru universal refuză exagerările și xenofobia n-a fost niciodată o coardă care să fi vibrat la români. După o ură seculară, noi ne-am îndreptat spre opresorii noștri de ieri, întinzându-le o ramură de măslin”.¹

Partidul Poporului, sub conducerea mareșalului Averescu, unul dintre conducătorii de căpetenie ai armatei române în războiul pentru întregirea României, a înscris și el în Programul său următorul principiu de bază în problema minorităților :

„Partidul Poporului nu face nici o diferență între cetățenii

1 Octavian Gojra, *op. cit.*, p. 323—324.

țării, oricare ar fi limba lor și oricare ar fi confesiunea lor”.¹

Nici o diferență între cetățeni pe considerațiuni de limbă sau de confesie! Cât de departe suntem de timpurile retrograde când prea generoșii și atât de liberalii urmași ai lui Árpád edictau ordonanțe în care limba vorbită era generatoare de drepturi.

Aceleași principii de larghețe și de sinceră dorință de colaborare le găsim inserate și în Programul Partidului Național-Liberal de sub președinția lui Ion I. C. Brătianu.

Marele om politic român rezuma astfel ideile călăuzitoare ale partidului său, în problema minorităților:

„Pentru noi, chestiunea drepturilor minorităților este tranșată. Ea a fost tranșată în momentul în care am recunoscut necesitatea de a-i da o soluție completă în interesul Justiției, în interesul armoniei interioare a societății românești actuale, totdeauna pătrunsă de acest spirit de toleranță religioasă care n-a părăsit niciodată poporul nostru... Frații noștri și noi înșine am fost convinși din prima zi că o viață de stat calmă și durabilă nu poate fi stabilită decât pe aceleași principii de egalitate a drepturilor pentru limba și cultura minorităților”.²

Acestea au fost legile românești care au guvernat populațiile minoritare din România timp de douăzeci de ani. Acestea au fost concepțiile politice care au prezidat la aplicarea lor pe teren.

În locul urii înverșunate împotriva a tot ce nu e maghiar, în locul intoleranței, a prigoanei și diferențierilor multiple, regimul românesc a inaugurat fața de populațiile de altă origine etnică, trăind în mijlocul populației românești, o politică de egalitate completă și, ceea ce este mai important, o politică de profundă înțelegere pentru aspirațiile lor naționale în cadrul statului român.

Regimul presei minoritare sub unguri și sub români

În „Paradisul naționalităților” care era Ungaria dinainte de

1 Vezi Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 262 -263.

2 *Ibid.*, p. 261-262.

războiul mondial din 1914, redactorii români de la diferitele ziare din Transilvania au fost condamnați a face — și au făcut efectiv — aproape 100 de ani (una sută ani) închisoare pentru delikte de presă, recte pentru faptul de a fi încercat să protesteze împotriva regimului de ilegalitate și de abuzuri pe care atât guvernânții de la Budapesta cât și organele lor executorii din Transilvania l-au inaugurat față de români, mai ales din ziua întăririi puterii maghiare în statul dualist.¹

În zece ani numai — de la 1893 până la 1902 — redactorii unui singur ziar românesc din Transilvania, „Tribuna”, au fost condamnați la 17 ani și 3 luni pușcărie și la amenzi însumând enorma — pentru acele vremuri — cifră de 56.981 franci aur.²

Acestea au fost efectele regimului presei minoritare în provincia Transilvaniei dinainte de 1914, pe care ungurii o prea fericeau cu guvernarea lor. Datele sunt lesne controlabile, arhivele diverselor instanțe judecătorești și în special acelea ale Curții cu Juri din Cluj fiind cea mai vie mărturie a unui trecut de prigoană și de arbitrar.

Ar fi o eroare să se creadă că românii s-au făcut vinovați de un exces de atitudine de frondă. Temeiurile urmăririlor penale îndreptate împotriva ziariștilor transilvăneni ne vor lămuri asupra neînsemnatelor lor culpe.

Dar, în prealabil, să examinăm care erau principiile de bază ale legii presei care se aplica în Transilvania.

Spre deosebire de restul teritoriului ungar, unde se aplica legea liberală a presei din 1848 (legea XVIII)³, produs al revoluției, în Transilvania era în vigoare Decretul imperial din

1 Numai între anii 1886 și 1908, tribunalele maghiare au condamnat 353 de români, la 131 de ani, 10 luni și 20 zile închisoare, precum și la plata unor amenzi ce însumau 93.791 coroane (Vezi R.W. Seton-Watson, *Racial problems in Hungary*, p. 406).

2 Agresivitatea autorităților ungare împotriva ziarului „Tribuna” a devenit de notorietate europeană. Georges Clémenceau, viitorul prim-ministru al Franței, a scris despre aceasta: „Libertatea presei este absolut iluzorie. Într-un singur an au fost intentate 19 procese de presă ziarului „Tribuna”, ziar românesc, care apare la Sibiu. Trei din redactorii ziarului s-au văzut condamnați la un total de 8 ani închisoare. Va conveni fiecare că tabloul este destul de întunecos” (în «La Justice», 12 mai 1894).

3 Vezi A. Gociman, *op. cit.*, p. 351.

27 mai 1852¹, octroaiat în epoca celui mai sever absolutism habsburgic.

Logic ar fi fost ca după instaurarea regimului dualist în 1867, să se fi unificat legiurile în toate provinciile depinzând de coroana ungară. Ungurii au preferat însă să mențină în Transilvania regimul cu mult mai aspru, edictat de Habsburgi împotriva lor în perioada ce a urmat revoluției lui Kossuth, regim îndreptat de data aceasta de unguri împotriva românilor și celorlalte naționalități nemaghiare. Între cele două legi existau deosebiri fundamentale de principii și importante deosebiri de amănunt.

În primul rând, decretul imperial aplicabil în Transilvania nu conținea formularea ideii esențiale a libertății de exprimare prin presă, pe care, dimpotrivă, o găsim în legea aplicabilă în Ungaria propriu-zisă și care era astfel formulată: „Oricine își poate exprima și răspândi liber ideile pe calea presei”.

Lacuna era de natură să limiteze la maximum libertatea scrisului pentru românii transilvăneni.

Pe de altă parte, în Ungaria propriu-zisă cauțiunea pentru publicații era necesară numai dacă publicația avea caracter politic și dacă ea apărea cel puțin de două ori pe lună. În Transilvania, cauțiunea era obligatorie pentru toate publicațiile, indiferent dacă ele aveau caracter politic, confesional, social sau economic și mai mult încă, ea era generală, adică necesară pentru oricare publicație, oricare ar fi fost periodicitatea apariției.

În Ungaria propriu-zisă, responsabilitatea pentru delictele de presă era asumată exclusiv de autor; în Transilvania, pedeapsa se aplica în mod solidar atât redactorului cât și editorului publicației.

Dar, cum observă atât de just dl Păclișanu, deosebirea cea mai mare și mai revoltătoare nu era între textul legii și textul decretului imperial, ci în felul cum erau aplicate dispozițiile legale față de presa maghiară și față de presa minoritară. „Guvernele și întreaga opinie publică maghiară vedeau în

1 Vezi Patenta împărătească din 27 mai 1852, modificată prin ordonanțele din 25 martie 1867, 14 mai 1871 și 22 aprilie 1872, ale guvernului unguresc — la Eugen Brode, *op. cit.*, p. 122—135 (anexa 30).

această presă cea mai mare piedică în calea realizării idealului tuturor partidelor: crearea statului național maghiar”.¹

Este deci explicabilă înverșunarea cu care ungurii au urmărit pe autorii articolelor care protestau împotriva metodelor întrebuițate de guvernanții maghiari pentru atingerea acestui ideal utopic, după cum este explicabilă și severitatea verdictelor condamnatorii. *În aceste procese, recte simulacre de procese —, care se desfășurau într-o ambianță de hiperșovinism, jurații ungari erau în același timp părți și judecători.* De aici și caracterul atât de odios al deciziilor pe care acești judecători sui-generis le pronunțau în delictele de presă.

Vom cita, pentru luminarea cititorului, numai trei exemple din istoria prigoanei presei românești din Transilvania.

În ziarul guvernamental maghiar din Cluj, „Kolozsvári Közlöny”, s-a publicat în toamna anului 1885 un articol în care, o dată mai mult, se afirma principiul „nației unitare maghiare”, declarându-se ritos că structura Ungariei trebuie să fie exclusiv maghiară și că a ține seama de naționalități însemnează pentru nobila națiune maghiară o înjosire.

Ziarul românesc „Tribuna” din Sibiu, în numărul său din 28 noiembrie 1885, a înfierat această concepție, arătând că idei ca acelea expuse de ziarul din Cluj pot produce „zguduiri profunde” și pot duce la război civil. Autorul articolului făcea largi concesii punctului de vedere maghiar și aceasta numai pentru a înlesni crearea de raporturi de bună înțelegere între populațiile conlocuitoare din Transilvania.

„Maghiarii, scria Cornel Pop Păcurar, autorul articolului incriminat, trebuie să-și dea seama de împrejurările în care trăiesc și să examineze dacă oare sunt ei în stare să-și realizeze idealul de a transforma Ungaria poliglotă într-un stat național maghiar. Dacă vor examina temeinic această problemă vor înțelege că au motive importante să nu discute caracterul național al pământului pe care ne aflăm și nici al statului pe care-l formăm împreună și îl putem apăra numai împreună”.

Cuvinte înțelepte, pătrunse de o nobile dorință de a trăi în

¹ Z. Pâclișanu, *Politica minoritară a guvernelor ungurești (1867— 1914)*, p. 101.

raporturi de bună înțelegere cu invadatorii țării, pentru păstrarea păcii lăuntrice și pentru salvagardarea păcii europene.

Curtea cu Juri din Cluj nu a împărțășit însă acest punct de vedere, ci l-a condamnat pe autorul rândurilor de mai sus la un an închisoare¹, iar pe scriitorul român Ion Slavici, directorul ziarului, la o amendă de 200 franci aur.²

Doi ani mai târziu, un alt proces de presă a fost intentat de autoritățile maghiare ziarului românesc ardelean „Gazeta Transilvaniei”.

Pentru curajul de a fi spus ceea ce de altfel toată lumea știa și, ceea ce este mai important, ceea ce înșiși capii șovinismului maghiar o repetau la fiecare pas, anume că: „maghiarii amenință cu nimicirea pe români, sași, sârbi și slovaci, dacă nu se contopesc cu marea lor națiune și nu vor să se alimenteze de la sursa culturii lor”, autorul a fost condamnat de către aceeași faimoasă Curte cu Juri din Cluj la patru luni închisoare și, conform obiceiului, la o importantă amendă.

Pentru o frază ca aceasta: „Ungaria nu e maghiară și acest stat nu e maghiar, ci este comun tuturor naționalităților” și pentru o alta tot atât de adevărată în care se afirma că națiile din Ungaria sunt împărțite în două: minoritatea privilegiată maghiară și majoritățile asuprite nemaghiare, Traian Horia Pop³, redactor la „Gazeta Transilvaniei” a fost condamnat la 14 august 1890 la un an închisoare, iar redactorul ziarului a fost

1 Procesul s-a judecat la Cluj, în zilele de 11—12 mai 1886. Eugen Brote, *op. cit.*, p. 417 — 418.

2 *Ibid.*

3 Traian Horia Pop a fost judecat la 14 august 1890, în fața Curții cu Juri din Cluj, pentru două articole apărute în „Gazeta Transilvaniei”, la 4 martie și 10 aprilie 1890. În ultimul articol scrie, între altele: „Privilegiații de la Putere, ca să nu-și piardă poziția lor strălucită ce au uzurpat-o și o monopolizează de douăzeci de ani, sub eticheta liberalismului fals au îngreuiat an de an lanțurile în care au aruncat masele, ca să le poată exploata și ca unii care se tem de adevărata libertate, o paralizează prin legi nedrepte și prin ordonanțe despotice..., înfundă temnițele cu cei care strigă după libertate, îi suspiționează, îi calumniază și îi denunță. Ba abuzul de putere... merge până a opri pe cetățean să trăiască și să-și crească copiii așa precum îi vine lui la socoteală, precum îi cer interesele familiei și națiunii sale” („Gazeta Transilvaniei”, nr. 72 din 10 aprilie 1890; vezi și E. Brote, *op. cit.*, p. 423 — 424, anexa 67).

trimis în pușcărie pentru timp de 6 săptămâni.

Comentând acest proces de presă ziarul „Kronstädter Zeitung” în nr. 191 din 1890, scria:

„În procesul de presă ce s-a petrecut acum trebuie să mai fie considerată și această anomalie: Jurații erau judecători în cauză proprie. Jurații trebuiau să se simtă atinși de articolele incriminate și tot ei trebuiau să pronunțe verdictul împotriva adversarilor lor politici și naționali. Mai mult încă, acuzatorul public provoacă pe jurați a se răzbuna pentru ofensa făcută maghiarismului, adică juraților”.

Vedem deci care era starea de spirit a judecătorilor care urmau să se pronunțe în procesele de presă intentate ziariștilor români. Exponenți ai maghiarismului șovin, jurații unguri erau chemați să împartă dreptatea într-o cauză care atingea înseși resorturile lor sufletești cele mai adânci.

Și astfel, pentru vina exclusivă de a fi protestat împotriva metodelor de deznaționalizare și de a fi ridicat glasul împotriva politicii de intoleranță și de asuprire, ziariștii români din Transilvania au zăcut în pușcărie ani de-a rândul, ca niște infractori de drept comun.

Severitatea sancțiunilor nu a dezarmat însă pe gazetarii transilvăneni. Ei și-au continuat înalta lor misiune în disprețul terorismului Curților cu Juri, elemente oarbe ale politicii de maghiarizare, până în ziua în care scrisul lor înaripat a smuls destinului marea hotărâre de dezrobire.

Pentru perfectarea imaginii despre ceea ce a fost regimul presei în Ungaria înainte de război, vom arata că între anii 1879 și 1910 au fost interzise pe teritoriul Transilvaniei 67 de ziare și reviste apărând în Regatul României.¹ Dar nu numai

1 Z. Păclișanu, *Politica minoritară a guvernelor ungurești (1867— 1914)*, p. 107, unde se precizează că numai între 1879—1910 s-a interzis introducerea în Ungaria a 67 ziare și reviste din România precum și operele lui M. Eminescu și A.D. Xenopol. Erau de asemenea interzise în Ungaria numeroase ziare franceze, germane, italiene. Z. Păclișanu menționează un număr de 41 ziare germane, 6 franceze și 63 italiene, apărute în intervalul 1876—1913 (*Ibid.* p. 109—112). În instrucțiunile de serviciu ale căilor ferate maghiare (Instrucțiunea nr. 21, p. 398—445) este compusă o lungă listă a imprimatelor prohibite în Ungaria. Pe lângă ziarele „Universul”, „Adevărul”, „Epoca”, „Opinia”, „Ordinea” (Buzău), „Tribuna” (Craiova), „Curierul român” (Botoșani), „Steaua Olteniei” (Craiova) etc. găsim și lucrările marilor istorici

ziarele românești erau lovite de această interdicție. Foarte multe ziare și reviste străine: germane, franceze, italiene, americane (în limba germană) și belgiene au făcut obiectul unor interdicțiuni similare, introducerea lor pe teritoriul Ungariei fiind prohibită, temporar sau definitiv.

Ori de câte ori un ziarist străin dezvăluia inechitatea regimului minorităților din Ungaria, sancțiunea interzicerii ziarului în Ungaria lovea ziarul în chestiune. *Despre Ungaria nu se putea scrie decât bine, oricât de neagră și de mizeră ar fi fost situația minorităților-majoritare.*

Pentru români, sancțiunea era pușcăria, iar pentru ziaristul străin interzicerea slovei sale pe teritoriul „nobilei națiuni maghiare”.

Regimul instaurat prin Decretul imperial din 1853, cu micile modificări care au fost aduse ulterior prin ordonanțele din 1867, 1871, 1872 a rămas în vigoare până în 1914, când ungurii au edictat o nouă lege privitoare la regimul presei în Transilvania, lege care a menținut cele mai multe dintre restricțiile de până atunci.¹

Intervenind însă războiul, legea nu a mai fost aplicată, ea fiind înlocuită prin măsuri excepționale.

A sunat însă ceasul libertății pentru popoarele al căror glas a fost înăbușit timp de decenii. Românii, neavând nimic de ascuns și netemându-se de nici o critică, au acordat libertatea cea mai desăvârșită presei.

Ungurii s-au grăbit să uzeze de ea, ceea ce era natural, dar de multe ori au și abuzat, ridicând capete de acuzațiune imaginare și dând proporții apocaliptice celor mai insignifiante fapte. Dacă s-ar fi scris în presa românească transilvăneană dinainte de 1914 o zecime numai din ceea ce presa ungurească din Transilvania a scris după alipirea Transilvaniei la România, toți ziariștii români transilvăneni ar fi zăcut la închisoare pe viață.

Dar, să dăm cuvântul cifrelor:

N. Iorga și A.D. Xenopol. Interzis era și Eminescu (*Scrisori politice*, ediția „Minerva”, Al. Vlahuță („*Din trecutul nostru, Poezii și Teatru*”). Până și ziarului „America”, care apărea la Cleveland (Ohio — S.U.A.) îi era interzis să pătrundă în Ungaria (Vezi și A. Gociman, *op. cit.*, p. 374-375).

1 Z. Păclișanu, *Politica minoritară a guvernelor ungurești*, p. 99— 100.

Sub unguri existau în Transilvania 15 cotidiene ungurești. În 1928 numărul lor a crescut la 28, pentru ca în 1936 el să ajungă la 53.¹

Înainte de unirea Transilvaniei cu România, ungurii aveau în total 154 de publicații periodice și cotidiene. În 1935, numărul lor era de 312.² Trei sute douăsprezece publicații la o populație de 1.300.000 locuitori, pe câtă vreme cei peste 3.000.000 români care trăiau în Transilvania în 1914 aveau la dispoziția lor doar 44 de publicații... din care, două cotidiene!³

Înainte de Diktatul de la Viena, profesorul Silviu Dragomir scria: „Azi, în fiecare oraș de oarecare importanță se găsește cel puțin un ziar unguresc, dacă nu și mai multe”.⁴

La Cluj, ne spune Transylvanus, apar 77 publicații ungurești, la Arad 21, la Oradea 39, la Timișoara 49, la Satu Mare 23, și tot atâtea la Tg. Mureș. Nu există profesie, continuă el, care să nu aibă organul său de publicitate.⁵

La Cluj, 7 din cele 25 ziare câte apăreau aveau, în 1935, un tiraj variind între 100.000 și 120.000 foi.⁶

Scriitorul ungar George Lukács, în dorința de a câștiga în Anglia partizani pentru cauza revizionismului maghiar, are curajul să scrie în studiul său *The injustices of the Treaty of Trianon* (pe care-l numește în treacăt „Un ucaz”) următoarele despre diferențele de tratament ale minorităților din Ungaria și România:

„Să fi fost tratamentul naționalităților de zece ori mai aspru (*harsher*) decât o afirmă dușmanii noștri (recte românii și celelalte popoare succesorale — n.n.) încă el ar fi fost de o mie de ori mai puțin rușinos (*a thousand times less irksome*) decât intoleranța desfășurată de statele succesorale”.⁷

Dl Lukács jonglează cu cifrele din motive de retorică ieftină, ascunzând bineînțeles cifrele statistice care aruncă o lumină

1 Transylvanus, *Le Minoranze etniche della Transilvania*, Bucharest, 1940, p. 26.

2 *Ibid.*

3 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 203 — 204.

4 *Ibid.*, p. 203.

5 Transylvanus, *op. cit.*, p. 26.

6 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 203.

7 Apud A. Gociman, *op. cit.*, p. 326.

reală asupra a ceea ce a fost tratamentul românilor sub unguri și acela al ungarilor sub români. Să completăm noi lipsurile propagandei maghiare, citind cifrele statistice și lăsând pe cititor să tragă singur concluziile care se impun.

Între anii 1919 și 1933 au apărut pe teritoriul Transilvaniei românești nu mai puțin de 5.000 — cinci mii! — opere literare și științifice maghiare, adică mai multe decât au apărut sub dominația ungurească timp de 50 de ani, între 1867 și 1918.¹

Sub atât de liberala guvernare maghiară, ungurii din Transilvania nu aveau nici o societate de editură. Sub „rușinoasa dominație” românească, ungurii și-au putut înființa în 1920 o casă de editură la Cluj (Minerva) care, în timp de 10 ani, a imprimat și răspândit un număr de 1.651.133 cărți ungurești.²

Intoleranța românească a permis, pe de altă parte, ființarea în Transilvania românească a nouă societăți culturale laice, afară de altele cu caracter confesional. Le enumerăm: „Societatea Literară Transilvăneană” din Cluj, reunind cele mai ilustre pene maghiare din Transilvania, Societatea „Sigismund Kémény” din Tg. Mureș, Societatea „Szigligeti” din Oradea Mare, Societatea „I. Arany” din Timișoara, Societatea „Fr. Köcsey” din Arad cu societăți surori la Careii-Mari și Baia Mare, Societatea „Teleky” la Baia Mare și, în fine, Societatea „Helikonul Transilvănean” a „Muzeului Transilvănean” și

1 Jancsó Elemér, Cartea ungurească în Transilvania în ultimii 15 ani, în „Pastor Tüz”, Cluj, 1933; George Kristóf, Zece ani de viață literară a ungarimii din Transilvania, în vol. Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1928—1928, II, București, 1929, p. 1153—1173. Cunoscutul publicist maghiar György Lajos, analizând producția editorială din Transilvania pe perioada 1 ian. 1919 — 31 dec. 1924, scria: „În acești ani, în Transilvania au apărut tot atâtea cărți maghiare câte au apărut în două decenii înainte de 1919” (György Lajos, Az erdélyi magyarság szellemi élete /Viața spirituală a ungarilor din Ardeal /, Budapest, 1926, p. 6). Același autor constata că din totalul de 233 de tipografii din Transilvania, 147 erau maghiare (61,8%), 66 (27,7%) erau românești, iar 25 (10,15%) — săsești (Ibid.); vezi și Silviu Dragomir, op. cit., p. 206; A. Gociman, op. cit., p. 348. Până la începutul anului 1934, în Transilvania revenită la patria mamă apăreau un număr de ziare în limba maghiară de 10 ori înai mare decât chiar sub stăpânirea ungară și mai multe gazete zilnice maghiare decât în întreaga Ungarie de după 1918.

2 Transylvanus, op. cit., p. 27.

Societatea „Culturală Maghiară” din Transilvania (E.M.K.E.).¹

În afară de aceste societăți importante care constituiau oarecum cadrul în care se desfășura viața culturală a maghiarilor din Transilvania, aproape în fiecare oraș transilvănean unde se afla o cât de mică proporție de unguri se găseau asociații culturale și societăți de lectură cu caracter local.

În anul 1935, numai societățile corale atingeau în Transilvania respectabila cifră de 162.

În ultimul deceniu al guvernării maghiare nu exista în Transilvania decât o singură revistă de critică literară. „Intoleranța românească” a permis apariția unei serii întregi de asemenea reviste („Pazstor Tűz”, „Vapkelet” („Orientul”), „Erdélyi Helikon’ etc.).²

Adăugați la toate aceste publicații periodice, economice, religioase, revistele pentru copii, publicațiile de specialitate, (până și cântăreții maghiari, reușiți în asociație, își aveau buletinul lor lunar „Magyar dal” — „Cântecul maghiar”!) și vă veți putea face o imagine completă despre ceea ce a fost viața culturală maghiară sub dominația atât de hulită a românilor.

Climatul acestei libertăți era atât de prielnic avântului cultural maghiar, încât scriitorul ungar Lajos György exclama cu satisfacție în 1927 : „Este sigur că ungurii din Transilvania duc azi o viață culturală tot atât de activă și de intensă ca și în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, când centrul de gravitate al culturii maghiare era aproape exclusiv în Transilvania, restul Ungariei fiind ocupat de turci”.³

Vedem deci că sub guvernarea românească ungurii din Transilvania nu numai că au continuat și ducă o viață culturală intensă, dar mai mult încă, ei au înregistrat chiar progrese uimitoare în toate compartimentele culturii.

Atât de largi au fost libertățile acordate minorităților de către guvernarea română, încât un scriitor german, Rüdinger, după ce a vizitat România, Ungaria și Iugoslavia, cu ocazia unei conferințe ținută la München a exclamat: „România este țara

1 George Kristóf, *op. cit.*, p. 1156— 1157; Transylvanus, *op. cit.*, p. 27.

2 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 202 — 203.

3 György Lajos, *op. cit.*, *loc. cit.*; Transylvanus, *op. cit.*, p. 28.

cea mai liberală în ceea ce privește tratamentul minorităților” (*Rumänien ist das freieste Land der Behandlung der Minderheiten*)¹, iar autorul volumului de față, fiind însărcinat de hebdomadarul parizian «La Tribune des Nations» să efectueze o anchetă în România cu privire la minoritățile etnice din Ardeal, termina astfel unul din reportaje:

„Românii au reînsuflăit toate energiile latente ale acestei provincii care zăcea (*languissait*) timp de secole. Ei au transformat radical condițiile economice ale regiunii, contribuind astfel la progresul provinciei. Toate clasele sociale precum și toate naționalitățile Transilvaniei au profitat de pe urma acestei politici. *Pot afirma cu toată obiectivitatea că Transilvania este un adevărat Eden al minorităților*”.² Propaganda maghiară, în disprețul celor mai evidente realități, continua însă a clama *urbi et orbi* că în Transilvania minoritatea maghiară e persecutată și că românii, popor inferior, frâng aripile elanului creator al culturii maghiare.

Era tradiționalul procedeu maghiar de a defăima toate realizările românești, oricât de liberale ar fi fost ele, bizuindu-se exclusiv pe buna-credință a cititorului din Occident, care cu greu ar fi putut bănuși că este posibilă o atare deformare a realității.

Reforma agrară și optanții unguri

Țară eminentemente agrară, România a fost preocupată încă din secolul trecut de problema împrăștiării țăranilor.

Prima expropriere în folosul țăranimii a fost efectuată în Vechiul Regat în 1864, după Unirea Principatelor, urmată de o nouă împrăștiere, în 1889, după Războiul pentru Independență. Ambele împrăștiări, prin caracterul lor restrâns, n-au reușit însă să soluționeze grava problemă socială pe care o crea antagonismul dintre marii latifundiași și țăranimea care muncea din greu un pământ de ale cărui roade profita în cea mai mare măsură cei dintâi.

Răscoala din 1907 a țăranimii române a atras atenția

1 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 211 — 212.

2 «La Tribune des Nations», Paris, nr. 287, mai 1940.

guvernanților României asupra pericolului crescând pe care îl prezenta pentru țară nerezolvarea echitabilă a acestui antagonism. Principiul împrumutării țăranilor plutea în aer. Trebuia găsită însă soluția justă care să mulțumească milioanele de neposedanți fără a depozita în întregime pe proprietarii de bunuri rurale.

În 1915, se deschide în Parlamentul din București discuția împrumutării pe o scară mai mare. În 1917, Parlamentul, care se refugiase la Iași împreună cu Casa Domnitoare, modifică Constituția, înscriind principiul exproprierii. La 23 martie 1917 regele Ferdinand adresează soldaților români un mișcător apel care se termina cu vorbele: „Vouă, fii de țăran care ați apărut cu brațele și cu pieptul vostru pământul țării în care v-ați născut, Eu, regele vostru, vă declar că vi se va da pământ [...] Și Eu voi fi primul a da exemplul cel bun”.¹

Primul decret lege de expropriere apare în Monitorul Oficial din 16 decembrie 1918, expropriindu-se un prim lot de 2.000.000 ha² în folosul țăranilor. Printre expropriați figurează și Domeniile Coroanei. Regele ținuse să fie printre primii „a da exemplul cel bun”.

În 1921, o nouă lege a lărgit cadrele exproprierii, reglementând și procedura împrumutării.³

Am trecut în revistă principalele etape ale exproprierii din România⁴ pentru a risipi una dintre cele mai mari mistificări ale maghiarilor, care au vrut să acrediteze în străinătate versiunea că exproprieria a fost făcută special pentru a lovi în interesele magnaților maghiari, posesori ai unor imense latifundii în Transilvania românească.

Marea reformă socială din România a fost înfăptuită înainte de Unirea Transilvaniei cu patria-mumă și a constituit un act

1 Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916 — 1918*, vol. II, f.a., p. 73 — 74. Vezi „Evenimentul”, organ al Partidului Conservator, anul XXV, nr. 45, 28 martie 1917; vezi și Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, vol. I, București, 1934, p. 270.

2 Vezi „Monitorul Oficial”, nr. 215 din 16 decembrie 1918.

3 Emil Petrini, *Reforma agrară, în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, I, București, 1929, p. 304 și urm.

4 C. Garoflid, *Regimul agrar în România*, în *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938, p. 580 — 581.

de dreptate prea mare pentru ca țărănimea transilvăneană — atât cea ungurească cât și cea românească — să fie lipsită de binefacerile ei. Exproprierea a lovit atât pe latifundiarii români cât și pe cei unguri și a împroprietărit atât pe țăranii unguri cât și pe cei români, fără nici o deosebire. Caracterul de generalitate al reformei constituie caracteristica principală a acestei adevărate revoluții sociale, prin care România s-a plasat în fruntea popoarelor din regiunea carpato-dunăreană.

În Ungaria, dimpotrivă, toate legile agrare care au fost promulgate la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX poartă în unanimitatea lor pecetea celui mai autentic șovinism.

Plecând de la principiul că acela care stăpânește pământul stăpânește și țara, ungurii s-au străduit prin cele mai variate mijloace să maghiarizeze pământul Transilvaniei, colonizându-l exclusiv cu unguri chiar în regiunile pur românești, în care s-ar fi găsit destui români care să poată înlocui pe grofii maghiari, ale căror latifundii rămăneau nelucrate din cauza imensității lor. Atunci când clica maghiară care conducea destinele Transilvaniei nu a avut la îndemână suficienți unguri pentru a coloniza pământul Transilvaniei, ea nu s-a dat în lături de a aduce chiar... ceangăi din Bucovina.

Baronul Ernest Bánffy, președintele agricultorilor maghiari, scria fără înconjur: „Nu dorim să considerăm pe compatrioții noștri de altă limbă drept adversarii noștri, dar în ceea ce privește stăpânirea pământului, noi trebuie să-i considerăm ca pe inamici și în consecință trebuie să ne organizăm”.¹

În 1919, Transilvania număra 14.933.841 iugăre cadastrale, din care 7.613.555 iugăre erau pământ agricol. Din această suprafață, 39,95% era în posesia statului, comunelor, bisericii (de diferite culte), societăților, composesoratelor etc., iar restul de 60,05% aparținea particularilor.²

8.435 proprietari stăpâneau întinderi mai mari de 100 iugăre, dintre care numai 209 erau români. Din acești 8.435 proprietari, 1.190 stăpâneau întinderi mai mari de 1.000 iugăre cadastrale fiecare. Români erau doar 17, restul de 1.172 fiind

1 „Pesti Hírlap” din 9 septembrie 1913.

2 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 246—247.

unguri! 1

În total, cei 3.316.345 români, câți număra Transilvania în acea epocă, stăpâneau 3.448.602 iugăre, iar cei 1.891.933 minoritari din Transilvania posedau 11.233.819 iugăre, adică o suprafață de trei ori mai mare! 2

Statistica marilor proprietăți din Transilvania stăpânite de unguri ne dezvăluie numele celor câteva zeci de familii de magnați unguri care, de pe înălțimea fantasticelor lor averi imobiliare rurale, guvernau ca niște adevărați despoți pe țăranii ardeleni. Prinții și conții Eszterhazy posedau enorma suprafață de 314.065 iugăre cadastrale, prinții și conții Pestetich tiranizau țăranii — români și unguri — de pe 117.300 iugăre, urmați imediat de conții Széchényi cu 117.257 iugăre și conții Károlyi cu 111.586 iugăre, lăsând cu mult în urmă pe conții, prinții, baronii și palatinii Zichy, Pallavichini, Batthyányi, Philip de Coburg, Mailath, Nadozdy și alți satrapi de mai mare sau mai mică anvergură.

Această nobilime, putând umple cu numele ei un întreg almanah Gotha și cu posesiunile ei un mic regat, imprima Ungariei un caracter reacționar și retrograd prin excelență.3

1 *Ibid.*, p. 247.

2 *Ibid.* Despre repartizarea nedreaptă a pământului în Transilvania în timpul stăpânirii ungare, vezi și Ion Luca Ciomac, *Cultivarea pământului în Transilvania în ultimii zece ani*, în vol. *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928*, I, unde precizează: „la proprietatea sub 100 iugăre (1 iugăr = 5.755 m²), românii (58%) stăpânesc o medie de circa un iugăr, iar ungurii (28%) 6 iugăre: din proprietatea mare românii posedă 2%, iar ungurii 98%. Statisticile vechi ne arată că, în ce privește profesia, 80% din populația românească era agricolă, trăind în medie de pe 1/2 iugăr cadastral, iar 45% unguri și alții, trăind de pe o suprafață de 15 iugăre” (p. 319). Vezi și Ion Luca Ciomac, *Despre stările agrare din Transilvania sub regimul maghiar și cercetări asupra situației exploatarelor agricole, după reforma agrară*, București, 1931.

3 Fényes S. arată că adevărații stăpâni ai Ungariei de după 1867 au fost cele trei sute de familii de vechi nobili care continuau să dețină nestingherite, în plină orânduire capitalistă, întinsele lor latifundii feudale. Situația nu s-a schimbat în esență nici după 1918. Chiar dacă baronii fi conții și-au pierdut moșiile din teritoriile ce s-au desprins din stăpânirea Austro-Ungariei — reintrate în posesia legitimă a națiunilor eliberate ei continuau să dețină încă 18 milioane din cele 40 milioane jugăre în Ungaria propriu-zisă, în timp ce 70% din țăranime era complet lipsită de pământ și,

Țăranul ungar de pe moșiile atâtor prinți, conți, baroni și palatini nu era, după cum se exprimă Iuliu Jelyes în cartea sa *Poporul Pustei*, un om, ci un simplu „supliment al proprietății oligarhice”.¹

Garbai, ocupându-se în general de condițiile mizerabile în care trăia țăranul ungar, exclama: „Ungaria este țara foametei și a mizeriei”,² iar István Turi scria în aceeași privință în ziarul maghiar „Népszava”: „De o parte, castele și monumentele istorice, de altă parte, câtune asiaticе. De o mie de ani satele Ungariei nu s-au schimbat, fiind sugrumate de sistemul marilor proprietăți”.³ În sfârșit, Doveny Nagy Lajos relatează în

deci, la discreția vechilor lor stăpâni (Fényes S., *op. cit.*, p. 37-38). Astfel, în timp ce în România se efectua o largă reformă agrară — cea mai mare din toată Europa postbelică — de care aveau să beneficieze nu numai țărani români ci și cei maghiari și germani, în Ungaria vechii stăpâni ai moșiilor, conții și baronii, conduși o vreme chiar de stâlpii monarhici austro-ungare Apponyi Albert, Bethlen István etc. Își păstrau aproape intacte pozițiile economice și politice și izbuteau astfel să impună statului ungar să urmărească în continuare realizarea obiectivelor lor politice de expansiune și exploatare.

Analizând sistemul parlamentar din Ungaria în timpul regimului dualist, Fényes S. conchidea: „niciodată, înainte de Trianon, Ungaria nu a ajuns la un milion de alegători. Chiar în preajma războiului, abia a trecut numărul alegătorilor de 500 mii; va să zică, 5 — 6% din întreaga populație a țării. Oricine poate vedea că, în această masă de alegători, domnii conți și baroni, cu ale lor 18 milioane de jugăre, reprezenlau o putere atât de zdrobitoare ca și în cele mai întunecate veacuri medievale... E de observat că în Senat poporul nu avea nici un reprezentant, nefiind acolo decât conți, prinți și fișpani (prefecți)...

Astfel se explică faptul cum a putut să se mențină oligarhia medievală în deplină putere, chiar și sub aspectul unui parlamentarism și a unei democrații de fațadă” (Fényes S., *op. cit.*, p. 38 — 39).

1 Vezi și C. I. Codarcea, *op. cit.*, p. 120.

2 *Ibid.*, p. 127. „Condițiile în care se află acum Ungaria — scria același Garbai—ar fi provocat demult o revoltă în orice țară a globului. Ungaria este un vulcan a cărui erupție este împiedicată de teroare. Ea este singura țară din Europa care știe să rămână feudală, o țară cu latifundii imense și cu bogății enorme, dar care este, în același timp, țara foametei și a mizeriei. Jumătate din țară aparține cu aproximație unui număr de 3.000 de familii. În Ungaria nu există nici libertatea cuvântului, nici a întrunirilor. Votul universal nu există. Votul oricui este cunoscut, pentru că e dat sub privirea jandarmului” („America” —Cleveland—S.U.A., mai, 1936).

3 C. I. Codarcea, *op. cit.*, p. 127—128.

ziarul „Új Magyarország” constatările pe care le-a făcut personal în comuna Szeghalom, arătând că acolo „*țărani mănâncă foile de porumb cu care sunt umplute saltelele și pernele!!...*”¹

Dacă aceasta era situația țaranului ungur, nu ne este greu a ne reprezenta care era soarta țaranului român pe moșiile acestor grofi, în sângele cărora fierbea de veacuri ura pentru tot ce-i român. Toată această nobilime care stăruia în menținerea unor forme vetuste de viață în plin centrul Europei s-a coalizat împotriva României cu posesorii de mai mică anvergură, în ziua în care guvernanții de la București au aplicat și în Transilvania românească măsurile de progres social pe care le înfăptuiseră de acum în Vechiul Regat. Exproprierea avea un țel bine determinat: să ia din posesia grofilor și magnaților exploatatori o parte din pământurile stăpânite de ei (dar nu și muncite de ei), dându-le sutelor de mii de țărani, unguri și români, care munceau pământul de secole, dar care erau lipsiți de stăpânirea lui.

Este demn de menționat că Ungaria, pe care toți scriitorii unguri, mari și mici, din epoca noastră țin s-o prezinte ca pe o țară cu vechi tradiții liberale, a cunoscut servajul până la jumătatea secolului trecut, pământul țării aparținând în quasiunanimitatea lui castei nobiliare, iar șerbii având doar uzufructul lui.

În 1916, episcopul ungur Prohászka vehicula ideea unei împrumutări a soldaților care aveau să revină de pe front², dar până la dezmembrarea monarhiei, în toamna anului 1918 nimic nu s-a realizat pe acest tărâm.

Legea agrară românească a expropriat în Transilvania o suprafață de 1.663.809 hectare, față de 2.776.501 hectare expropriate în virtutea aceleiași legi, în Vechiul Regat.³

În total, au fost împrumutări în Ardeal 310.583 țărani unguri și români; 227.953 erau români, reprezentând 67% din totalul românilor având drept de împrumutare și 82.630 erau unguri, *reprezentând 70% din numărul minoritarilor îndreptățiți*

1 *Ibid.*, p. 127.

2 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 240.

3 Vezi Emil Petrini, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 309. Vezi și Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 247 — 249.

*prin lege a se bucura de efectele exproprierii.*¹

Coaliția ungarilor interesați în menținerea și perpetuarea unei stări de exploatare feudală a moșiilor a dezlănțuit, cu prilejul aplicării legii, o acțiune furibundă împotriva statului român.

Guvernul maghiar, pe de altă parte, ținea să prezinte România în fața forurilor internaționale și a opiniei publice occidentale ca pe o țară care nu respectă tratatele de pace.

Scopul urmărit de unguri era dublu:

I. Păstrarea neștirbită a unor drepturi particulare în disprețul drepturilor legitime ale câtorva sute de mii de *ayants droits*.

II. Slăbirea poziției României în concertul popoarelor europene.

Au fost alertate toate forurile competente și incompetente, creându-se așa-numita chestiune a „optanților unguri”, care a făcut să curgă râuri de cerneală în presa internațională, timp de mai bine de un deceniu. A fost sesizată în primul rând, în 1922, Conferința Ambasadorilor, în fața căreia ungurii au readus litigiul de trei ori. Apoi, ungurii s-au dus să-și spună păsul la Liga Națiunilor, la Consiliul Celor Trei, la Tribunalul arbitral mixt româno-maghiar de la Paris, apoi la Curtea internațională de la Haga, dar unde nu s-au dus oare ungurii ca să se plângă împotriva legii de expropriere românești?!...²

Conform sistemului lor obișnuit de a crea diversiuni pe orice temă, ungurii au ținut încordată atenția opiniei publice mondiale timp de mai bine de un deceniu asupra unei chestiuni care, potrivit rânduielilor dreptului internațional, era exclusiv de domeniul autorităților judiciare românești.

¹ Emil Petrini, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 310; Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 250.

² Despre acest lung proces vezi, *La réforme agraire en Roumanie et les optants hongrois de Transylvanie devant la Société des Nations*, Paris, 1924; *La réforme agraire en Roumanie et les optants hongrois de Transylvanie devant la Société des Nations Séance du Conseil du 7 mars 1927*, București, 1927; *La réforme agraire en Roumanie et les optants hongrois de Transylvanie devant la Société des Nations*, Paris, 1928; *La réforme agraire en Roumanie. Mémoire du gouvernement royal de Roumanie concernant la proposition du 9 Mars 1928*, Paris, 1928.

Litigiul devenise, după cum se exprimă baronul Edouard Descamp, „o celebră cauză internațională” și ajunsese, după cum spunea lordul Birkenhead, fostul ministru britanic al Indiilor, „de o gravitate excepțională”.

Trebuie s-o recunoaștem în mod formal că ungurii au avut dintotdeauna meritul de a crea în jurul chestiunilor pe care le agitau o atmosferă dintre cele mai favorabile pentru cauza lor. Fondurile destinate Propagandei erau inepuizabile.

În realitate, tot litigiul se rezuma la problema de a ști dacă statul român avea dreptul să procedeze la exproprierea bunurilor imobiliare, din Transilvania, aparținând ungurilor care optaseră pentru cetățenia ungară (de unde și denumirea de optanți unguri), și care nu locuiau în Transilvania (de unde și numele de absenteiști), adică de a ști dacă străinii puteau avea în România mai multe drepturi decât românii.

„Dacă aceasta a fost cu adevărat intenția părților contractante la Trianon, spunea în fața Ligii Națiunilor marele om de stat Nicolae Titulescu, permiteți-mi să vă spun că oricât am răsfoi tratatele pe care lumea și le-a dat de la 1918 nu se va găsi nici o creațiune depășind în seducțiune cariera de optant ungar”.

Nicolae Titulescu, prin măiestria cu care a condus litigiul, a readus problema pe făgașul ei natural. După 8 ani și mai bine de interminabile discuții, de pasionante polemici, conflictul româno-ungar a fost lichidat printr-un acord încheiat direct între Ungaria și România la Haga, principiul exproprierii rămânând deplin câștigat pentru statul român.

Problema optanților unguri a scos în evidență însă, înainte de toate, sistemul neîntrecut al ungurilor de a tulbura în mod continuu pacea Europei și de a provoca în mod permanent conflicte menite a reactualiza problemele tranșate în mod definitiv.

În afara laturii pur materiale (un număr restrâns de 167 optanți unguri reclamau României o despăgubite de 45 miliarde lei, ceea ce reprezenta exact dublul întregului buget al Regatului României din acea epocă), litigiul a îmbrăcat deci, un caracter pur politic, dublat de unul propagandistic, ungurii nescăpând nici o ocazie de a înfățișa România ca pe o țară unde minoritarii sunt persecutați și unde drepturile sfinte și

intangibile ale proprietății sunt călcate în picioare.

Adevăratul aspect al chestiunii care era *o mai echitabilă repartiție a pământului*, stăpânit până atunci de o castă medievală, străină de aspirațiile populației băștinașe, abia se mai recunoștea prin noianul de arguții sofistice sub care ungurii prezentau problema.

Românii, în definitiv, au realizat chiar pentru țăranul ungur din Transilvania acel minim de dreptate socială pe care magnații feudalismului întârziat refuzau în mod categoric a-l realiza în propria lor țară.

„Niciodată, scria profesorul Ionescu-Șișești, țăranii n-au cultivat câmpurile cu atâta zel ca după această reformă”.

Pentru toți prinții, conții, baronii, palatinii și celelalte nobile figuri maghiare — mici dictatori pe moșiile lor — exproprierea românească a fost o grea lovitură. Pentru țăranimea transilvăneană însă, ca și de altfel pentru pacea socială a Europei, ea a fost o adevărată binefacere.

Conform tradițiilor constante, ungurii s-au plasat și de această dată în calea progresului social.

Scoala sub unguri și sub români

În 1930, Transilvania număra 3.207.880 români și numai 1.352.276 unguri.¹ Proporția dintre români și unguri era aproape aceeași și în momentul Unirii Transilvaniei cu patria mamă în 1918 și dacă credem mărturia cărturarului român Simion Dascălul din secolul al XVII-lea, în Transilvania de atunci „nu locuiau numai unguri și sași peste seamă de mulți, ci și rumâni peste tot locul, de mai multu-i țara lătită de rumâni decât de unguri”.²

Ar fi fost natural ca numărul școlilor românești — al școlilor primare cel puțin — să fie de două ori și jumătate mai numeros decât acel al școlilor maghiare, pentru a da posibilitate copiilor de români să învețe a scrie și citi în limba maternă.

¹ *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, p. XXXII-XXXV.

² *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă 1359 — 1515*, întocmit după Grigore Ureche vornicul, Istratie logofătul și alții, de Simion Dascălul, ediția Constantin Giurescu, București, 1916, p. 118.

Ungurii aveau înainte de 1918, 2.588 școli primare, repartizate astfel: 1.497 școli de stat, 305 școli comunale și 786 școli confesionale.¹

Românii, deși de două ori și jumătate mai numeroși decât ungurii, aveau doar 2.302 școli, dintre care absolut nici una de stat: 96 școli comunale și 2.206 școli confesionale.²

Insistăm asupra lipsei complete de școli de stat în care limba de predare să fie limba românească, deși art. 17 din legea pentru egala îndreptățire a naționalităților din 1868 impunea statului datoria ca în școlile de stat din regiunile minoritare să introducă limba minorității respective, ca limbă de predare. În Ungaria, scrie dl Zenovie Păclișanu nu a existat nici o școală de stat, nici primară, nici secundară, având ca limbă de predare o limbă minoritară.

George Lukács cunoștea perfect situațiunea totalei caducități a legii din 1868 atunci când scria, pentru inducerea în eroare a opiniei publice de dincolo de Canal, următoarele inexactități: „Legea noastră din 1868 proclamând egalitatea naționalităților este un model de sentimente liberale cu privire la persoana naționalităților și apără drepturile elementelor nemaghiare cu mult mai multă eficacitate decât așa-numitele tratate pentru protecția minorităților din statele succesorale” (*The injustices of the Treaty of Trianon*).³

Dar, acest sistem de a se referi la dispoziții inoperante este prea cunoscut cititorului pentru a ne opri mai mult asupra lui.

Limba maternă a minorităților nu era admisă nici chiar în grădinițele de copii, unde erau primiți copiii între 3 și 6 ani.

Lipsa acestor școli de stat unde fiul de țăran să poată învăța, scrie și citi în limba pe care o vorbea acasă și pe care o auzea exclusiv în satul în care trăia, a fost cauza principală a ridicatei proporții de analfabeți români din Transilvania, analfabetism pe care, cu cinismul tradițional, propaganda

1 Alexandru Pteancu, *Învățământul particular și minoritar din Transilvania*, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, II, p. 113; Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 158—159; Zenovie Păclișanu, *Politica minoritară a guvernelor ungurești (1867—1914)*, p. 65 — 86.

2 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 158—159.

3 Lukács György, în *Igazságot Magyaror ágnak* (Adevăr pentru Ungaria); vezi și A. Gociman *op. cit.*, p. 326.

ungurească îl înfățișa omenirii civilizate ca pe o consecință inerentă a inferiorității structurale a poporului român.

Istoriograful ungar Acsády scrie textual, în această privință: „Nobilimea transilvăneană se temea că dacă românii vor începe să se instruiască și să aibă șefi mai cultivați nu vor mai vrea să suporte sclavia”.¹

Satele și târgurile pur românești erau lipsite deci de școli statale cu limba de predare românească. Pentru a-și desăvârși opera de maghiarizare, ungurii au avut grijă de a înființa în acele regiuni școli de stat maghiare și școli confesionale ungurești, unde copilul, dacă voia să învețe carte, trebuia s-o facă într-o limbă străină de limba maternă, limbă prezentând asperități fino-ugrice, imposibil de asimilat de un popor care gândea și vorbea în graiul dulce neolatin al românilor.

Astfel, din cele 3.835 școli primare de stat câte număra Ungaria înainte de războiul mondial, 2.839 funcționau în regiuni minoritare (românești, sârbești, slovace etc.), iar din cele 1.149 grădinițe de copii câte avea Ungaria în acea vreme, numai 347 se aflau în regiuni eminent maghiare, iar 802 erau afectate — cu un scop precis de maghiarizare a copiilor în primii ani ai dezvoltării lor — uzului copiilor nemaghiari.

Putea deci prea bine dl Lukács să afirme că solicitudinea ungurilor față de nemaghiari era ca aceea a unor frați între ei, dar uitase doar să-i numească. Dragostea frățească a ungurilor față de români era ca aceea a lui Cain față de Abel! Școli multe, dar înființate exclusiv pentru distrugerea ființei naționale a minorităților.

Tabloul de mai jos ilustrează în chipul cel mai elocvent politica dusă de maghiari — încet dar sigur — pentru desființarea națiilor conlocuitoare.

Între anii 1871 și 1900 existau în Ungaria, după cifrele pe care le furnizează anuarul Institutului ungar de statistică, următoarele²:

1 Acsády I., în *Köszgazdasági Lexikon*, II, p. 223.

2 Apud Z. Păclișanu, *op. cit.*, p. 73 — 74.

Ani	1871	1890	1900
Școli cu limba de predare maghiară	5.818	8.994	10.325
Școli cu limba de predare română	2.878	2.582	2.157
Școli cu limba de predare germană	1.232	674	383
Școli cu limba de predare sârbă	2.547	312	135

Tabloul indică deci o evoluție în plină ascensiune pentru școala maghiară și un regres continuu, cu perspective extrem de sumbre, pentru școlile minorităților.

Dar situația din Transilvania nu era decât un aspect parțial, o fațetă a situației generale a minoritarilor din Ungaria. În județul Bács-Bodrog de pildă, unde trăiau, în 1910, 176.950 germani alături de 267.714 unguri, primii aveau la dispoziția lor 20 de școli, iar cei din urmă un număr înzecit (261). În județul Sopron, situația era mai tragică încă pentru minoritari: cei 141.004 unguri aveau la dispoziție 271 școli, iar cei 109.160 germani din județ n-aveau absolut nici o școală germană.

Pentru a-i împiedica pe copii să vorbească în limba maternă, un învățător din regiunea locuită de mase compacte de slovaci a mers până acolo încât a infiltrat în mintea copiilor ideea că Dumnezeu nu știe decât ungurește și că e deci inutil ca ei să se roage în limba slovacă.¹

Toate mijloacele erau deci bune pentru a desăvârși opera de maghiarizare, chiar și acelea care-i atribuiau Atotputernicului cunoștințe exclusive de limba maghiară.

Rezultatul ofensivei de deznaționalizare nu era de neglijat. În anul școlar 1913 — 1914, 163.721 elevi români transilvăneni au urmat la școlile primare românești, iar alți 66.597 au fost obligați să urmeze la cele maghiare, din lipsă de școli românești în regiunile respective.

Pentru a nu fi obligați însă, a învăța, scrie și citi în limba opresorilor lor de fiecare zi, românii preferau să nu învețe deloc, ceea ce era și logic și firesc. Românul din Transilvania voia ca fiii săi să rămână români ca el și ca strămoșii săi. Învățătura românească avea darul să întărească legătura dintre neam și

1 „Tribuna” din 21 noiembrie 1901.

individ, să scoată în relief apartenența copilului de țăran din satele Transilvaniei la marele arbore al românismului de pretutindeni. Învățătura maghiară era menită să-l înstrăineze pe copilul român de marea familie românească.

Țăranul transilvănean prefera deci să aibă un copil analfabet, însă simțind românește, decât un știutor de carte străin de neam.

Ungurii se complăceau, după cum am văzut, să atribuie analfabetismul țăranului român din Transilvania unor cauze cu totul diferite, raportându-le la insuficiențe receptive, caracteristice neamului. Dezmințirea acestor afirmațiuni cu caracter defăimător ne-o oferă progresul înregistrat de aceiași români transilvăneni în perioada de după Unirea lor cu România.

Procentul știutorilor de carte s-a urcat în Transilvania românească de la 51,1% cât era în 1910, la 67% în 1930, ceea ce reprezintă un plus de 15,9%, cu tendință de continuă ascensiune.

Situația școlilor ungurești după Unirea Transilvaniei cu România este cu totul alta decât aceea a școlilor românești sub unguri. În anul școlar 1922—1923 minoritatea ungară din Transilvania posedă un număr de 562 școli de stat¹, unde învățământul era predat în limba maghiară (reamintim că românii n-au avut înainte de unire nici o școală primară de stat în care învățământul să fi fost predat în limba română).

În același an școlar, românii transilvăneni aveau la dispoziția lor un număr de 1.020 școli de stat românești², ceea ce nu reprezenta încă un echilibru complet între școlile românești și cele maghiare, în primul rând din cauza superiorității numerice românești, depășind dublul populației maghiare și în al doilea rând, din cauza caracterului eminentemente românesc al pământului pe care se aflau aceste școli. *În total, numărul școlilor maghiare era de 1.669, față de 3.613 școli românești.*³

În baza legii învățământului primar din 1924 statul

1 Alexandru Pteanpcu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 1113.

2 Ibid.

3 Ibid.

românesc își asumase obligațiunea de a întreține, în comunele în care populația vorbea o altă limbă decât limba românească, școli primare, în care învățământul urma să fie predat în limba minorităților respective.

În anul școlar 1929—1930 statul român a cheltuit suma de 103.660.282 lei pentru întreținerea școlilor primare minoritare.¹

În acel an erau în sarcina statului român 260 școli primare în care limba de predare era cea ungară și 223 de secțiuni de școli primare cu aceeași limbă de predare. În total, deci un număr de 483 de instituțiuni² în care minoritatea ungurească din Transilvania putea să se instruiască în limba ei maternă pe socoteala statului român.

În învățământul superior dinainte de 1918 regăsim, pe o scară mai întinsă încă, dezechilibrul dintre școlile românești și cele ungurești. Astfel, înainte de Unire, românii aveau un total de 18 școli superioare față de 196 școli superioare maghiare.³

Această lipsă aproape completă de școli secundare românești explică faptul de ce maghiarii, care în 1910 constituiau 54,5% din totalul populației regatului ungar față de 16,1% proporția românilor, au putut da în 1913—1914 un procent de 82,6% din numărul elevilor școlilor secundare față de 5,6% procentul românilor.

Contele Apponyi, care cunoștea prea bine situația naționalităților din țara sa, ca unul care a influențat în diverse rânduri destinul acestor naționalități, are cinismul să aducă românilor un cap de acuzare din faptul că pe scara a ceea ce el numește „inteligența economică” (economic intelligentsia) ei n-au reușit să se plaseze decât cu 6,5% față de 71,7%, proporția

1 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 165.

2 A. Caliani, *Școlile minoritare în anul 1929 — 30*, în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, 1932, nr. 2, p. 172—177.

3 În 1919, românii din Transilvania aveau 4 licee și 2 gimnazii, în timp ce maghiarii din Transilvania dispuneau de 43 licee și 5 gimnazii, ceea ce înseamnă că în timp ce pentru maghiari un liceu revenea la 34.900 locuitori, la români un liceu revenea la 800.000 locuitori, un gimnaziu la 1.600.000 de locuitori, iar o școală secundară la 533.000 locuitori (A. Gociman, *op. cit.*, p. 197, 367).

ungurească.¹

Contele Apponyi, candid, afirmă că acest rezultat nu se datorește unei „represiuni artificiale” din partea ungarilor, ci unei deficiențe rasiale. Or, fostul satrap al învățământului unguresc omite cu bună știință să spună cititorului anglo-saxon că în întreaga Austro-Ungarie existau 105 școli industriale ungurești, față de nici o singură școală românească de acest fel și 65 școli comerciale ungurești — dintre care 17 numai în Ungaria — *față de o singură școală de acest gen pentru cei 3.000.000 români transilvăneni!*

Sub români, situația învățământului superior a fost următoarea: în epoca imediat următoare Unirii Transilvaniei cu România, românii din Transilvania aveau 127 de școli secundare (față de 196 numărul școlilor ungurești dinainte de 1918) și ungurii aveau 170 de școli secundare (față de cele 18 școli românești dinaintea războiului mondial).

Sub unguri, românii au avut numai 5 licee, dintre care patru complete, iar unul având numai patru clase inferioare.² Cele patru licee complete se aflau la Blaj, Brașov, Năsăud și Beiuș. În 1889 guvernarea maghiară a socotit că numărul de patru licee este excesiv pentru cele trei milioane de români transilvăneni și au hotărât introducerea limbii maghiare ca limbă de predare în cursul superior al liceului din Beiuș, înființat în 1868 cu menirea specială de a servi culturii națiunii românești din Transilvania.³

Sub români, cei 1.330.030 unguri au avut un număr de 52

1 Count Albert Apponyi..., *Justice for Hungary...*, p. 18.

2 I. Bratu, *Învățământul secundar din Ardeal*, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, II, p. 1002.

3 Și contele Apponyi avea atâta cinism, încât să acuze poporul român din Transilvania de analfabetism. Analizând o statistică întocmită, de autoritățile ungare, contele Apponyi ajungea la constatarea că în vremea stăpânirii austro-ungare în Transilvania numărul analfabeților maghiari era de 20,1%, al analfabeților de origine germană 2,1%, în timp ce al românilor se ridica la 74,6%. De aici, prigonitorul școlii românești din Transilvania trăgea concluzia că poporul român este un neam anticultural care refuză a se instrui „cu toată truda pe care a depus-o autoritatea ungurească de a-l scoate din întunericul analfabetismului în care se complăce” (*Igazságot Magyarországnak*, Budapest, Magyar Külügyi Társ, 1928, p. 16).

licee complete¹! Tradiționala intoleranță românească!...

Dintre aceste școli secundare, statul românesc întreținea — depășind din acest punct de vedere obligațiunile formale care-i incumbau în virtutea tratatelor privitoare la minorități — șapte școli și secțiuni de școli superioare în care învățământul se predă în limba ungară, două secțiuni de gimnaziu pentru fete și 2 secțiuni de școli superioare de comerț cu aceeași limbă de predare.

Trebuie menționată, cu acest prilej, legea privitoare la învățământul particular din decembrie 1925, prin care statul român făcea o concesie de o importanță capitală principiilor care stăteau la baza organizării învățământului din Ungaria. Statul român de la începutul vieții sale ca stat independent a adoptat principiul școlilor laice, organizate, plătite și controlate de stat. În Ungaria, principiul dominant în învățământ era acela al priorității școlilor comunale și confesionale. Astfel, înainte de 1867 nu a existat în Ungaria nici o școală creată și întreținută de stat. Abia de la inaugurarea sistemului dualist, statul unguresc a început să se intereseze de organizarea școlilor, dar într-o măsură atât de mică încât în 1880 existau abia 266 de școli de stat față de 1 669 școli primare comunale și 13 772 școli confesionale. În 1918, principiul acesta era încă în vigoare. Statul maghiar întreținea un număr de 3 835 școli primare comunale față de 12 091 școli confesionale.

Și în învățământul superior întâlnim același fenomen. În aceeași epocă, din 185 licee, erau întreținute de stat doar 50 și restul erau licee confesionale. Din 95 școli normale, 50 erau școli de stat și 65 erau școli confesionale.

Pentru a se conforma tradiției îndelungate a învățământului școlar din Ungaria, statul român, prin legea din 1925, a derogat de la principiile călăuzitoare în politica școlară și a permis înființarea de noi școli confesionale minoritare, dând autorizații de funcționare și celor vechi.²

Pentru a avea drept de publicitate, adică pentru ca diplomele eliberate de aceste școli să aibă o valoare egală cu aceea a școlilor de stat românești, școlile confesionale erau

1 A. Caliani, *op. cit.*, p. 172—177.

2 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 170—171.

supuse — cum era și firesc — la anumite condiții privitoare la programul învățământului și la condițiile de recrutare a corpului profesoral. Printre alte condițiuni privitoare la învățători figura și aceea că membrii corpului profesoral să cunoască și limba română. Se dădea un termen de cinci ani profesorilor și învățătorilor pentru realizarea acestui deziderat românesc, scutiți fiind de această obligație profesorii trecuți de 55 ani și cei având 30 de ani de serviciu.¹ Nimic mai logic întrucât corpul profesoral minoritar se integra, prin dreptul de publicitate pe care-l căpătau școlile lor, corpului profesoral românesc.

Nu trebuie să uităm că legea Apponyi cerea nu numai ca profesorii să cunoască limba maghiară, dar chiar și elevii școlilor primare să cunoască limba guvernanților la absolvirea a patru clase primare.

Ungurii au denunțat legea românească ca pe o acțiune intolerabilă a guvernului român și au dat fuga la Liga Națiunilor, unde luaseră obiceiul a adresa toate plângerile împotriva României.

Plângerile ungarilor au ajuns în discuția „Comitetului Celor Trei” de pe lângă Liga Națiunilor. După o cercetare amănunțită a întregii chestiuni, Comitetul a respins acuzațiunile ce se aduceau României, prin decizia din 18 martie 1926 publicată în Monitorul Oficial al Societății Națiunilor din acel an.²

Lordul Cecil, în calitate de președinte al Comitetului, a ținut să înfiereze exageratele acuzații ungurești, în următorii termeni:

„Membrii Comitetului țin să sublinieze cât este de important ca plângerile formulate înaintea Societății Națiunilor să fie redactate cu maximum de îngrijire, pentru ca Societatea să nu fie sesizată de fapte inexacte.”³

Adresându-se apoi guvernului român, „Comitetul Celor Trei” îl felicita pentru atitudinea cu adevărat europeană pe care românii au adoptat-o în chestiunea minorităților din Transilvania. Cităm textual din nota adresată României: „Într-o

1 *Ibid.*, p. 171.

2 Société des Nations, «Journal Officiel», 1926, p. 741 — 742.

3 *Ibid.*

chestiune foarte dificilă, guvernul român a manifestat dorința cea mai sinceră, cea mai lăudabilă de a satisface Justiția și Umanitatea”.¹

Lecția usturătoare pe care șoviniștii unguri au primit-o din partea Ligii Națiunilor nu i-a împiedicat însă pe unguri să continue a defăima România și după hotărârea „Comitetului Celor Trei”, denunțând mereu „intoleranța românească” în chestiunea școlilor din Transilvania. Principiile exprimate de Hitler în *Mein Kampf* cu privire la perseverența diabolică a Propagandei chiar în chestiunile nedrepte găsise în Ungaria cel mai bun teren de cultură!...

Ar fi de dorit ca din experiențele trecutului, atât ungurii cât și străinii, care așa de ușor au căzut în cursa pe care le-au întins-o propagandiștii maghiarismului șovin, să-și făurească îndreptar pentru viitor, primii renunțând la sistemul defăimării cu orice preț, iar cei din urmă, cercetând înainte de a acuza!...

O nedreptate care continuă...

Am ajuns la sfârșitul expunerilor noastre și în loc să terminăm lucrarea cu un capitol final, încheind o istorie dintre cele mai tragice din câte a cunoscut vreodată continentul european, suntem nevoiți să consacram finalul cărții capitolului inaugural al unei noi perioade de nedreptăți, de tragism și de nonsens istoric, geografic și politic.

Injustiția din provincia românească a Transilvaniei continuă doar după o pauză de două decenii, în care timp Transilvania a cunoscut florii unei renașteri naționale care au dat impuls de viață nouă acestui ținut, pe care cu drept cuvânt, dl Constantin I. C. Brătianu l-a numit „inima românismului”.

„Regatul, spunea într-adevăr leaderul liberal, reprezintă creierul nației române și Transilvania — inima ei”.

Nedreptatea s-a consumat vertiginos. Trupul Transilvaniei a fost spintecat în două. Nici un chirurg din lume n-ar fi putut proceda la o asemenea operație, demnă cel mult de mâna brutală a unui măcelar.

Nordul Ardealului a fost separat de sudul provinciei.

1 *Ibid.*; vezi și Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 177.

Această separațiune este un nonsens istoric, geografic, economic, etnic, etic, o absurditate, o amenințare pentru pacea Europei.

Cele mai elementare noțiuni de bun simț și de echitate au fost călcate în picioare prin sfărâmarea unității Transilvaniei. Din timpuri imemorabile, Transilvania a reprezentat o unitate indisolubil. Istoria ei a cunoscut vicisitudini al căror tragism l-am expus în lucrarea de față. Independentă, autonomă sau supusă, integrată fără voie în monarhia habsburgică sau anexată cu violența țărilor Coroanei ungare, *Transilvania a băut din plin cupa amărăciunii, dar n-a cunoscut niciodată tragismul împărțirii, al separațiunii, al vieții despărțite prin granițe fictive, arbitrare, ilogice... imposibile.*

Până și revizionistii cei mai cutezători, cu lordul Rothermere în frunte, n-au avut curajul să preconizeze fărâmițarea unității transilvănene.

Regiunile transilvănene a căror dezmembrare o cereau adepții lordului Rothermere nu depășesc decât pe o porțiune de câteva zeci de km, zona frontierei apusene a Transilvaniei fixată la Trianon. Cei mai pasionați dintre susținătorii din străinătate ai principiilor revizioniste ungare au ținut să afirme sus și tare că ei nu reclamă alipirea Transilvaniei la Ungaria și nici nu doresc trunchierea provinciei, arătând că ei cer numai cedarea către Ungaria a orașelor de la frontiera de vest, pe care propaganda maghiară, în disprețul celor mai evidente realități istorice, geografice, etnice și economice, continua să le prezinte drept citadele ale maghiarismului integral.

Nici unul dintre propagandiștii din străinătate sau din susținătorii cauzei maghiare nu s-au încumetat în intervalul celor 20 de ani de revizionism furibund să formuleze măcar pretențiuni, a căror limită să fie masivul Carpatic. Cei mai ortodocși dintre filomaghiari se opreau la regiunile de la frontiera apuseană a Transilvaniei.

În epoca care a urmat imediat războiului, ungurii nici n-au îndrăznit să formuleze în Occident pretențiuni teritoriale. Prea vie era în mintea contemporanilor imaginea haoticei stări de lucruri din fosta monarhie austro-ungară, imputabilă întrutotul manoperelor castei guvernanților unguri de la Budapesta, pentru ca ungurii să aibă curajul de a preconiza revenirea la

statu-quo ante.

Ungurii au fost abili. La început, ei s-au arătat respectuoși până la exces față de înfăptuirile de la Trianon. Era vorba de menajat susceptibilitatea Aliatilor, geloși de realizările Conferinței de Pace de la Versailles.

Iată de pildă ce spune deputatul francez Tisseyre, ale cărui simțăminte filomaghiare le-am relatat în cursul acestei lucrări. „Ungurii, zice el, nu cer revizuirea tratatului de la Trianon. Ei cer aplicarea tratatului în spiritul său cel mai larg. Ei cer ca ungurii răspândiți în Transilvania să poată vorbi liber limba lor, să poată practica cultul lor și să rămână unguri”.¹

Acesta a fost începutul. Așa s-a insinuat propaganda maghiară în opinia publică din Occident și mai ales în cercurile politice și gazetărești din țările aliatale. Alegațiunile propagandei erau, însă, complet false. Chiar din ziua în care Ungaria a ratificat Tratatul de la Trianon, ea și-a manifestat intențiile ei revizioniste. Deputații, după ce-au votat ratificarea, au jurat în mod solemn să înfăptuiască reînvierea Ungariei milenare, recte a Ungariei care a durat exact cinci decenii, de la 1867 până la 1918.

„Cred, au jurat reprezentanții poporului maghiar din 1920 În Dumnezeu. Cred în patrie. CRED ÎN REÎNVIEREA UNGARIEI MILENARE”.

Puțină vreme după aceea, crezul revizionist a răsunit cu mai mare putere încă pe malurile Dunării, la Budapesta. La inaugurarea, în 1921, a statuilor din centrul Budapestei, reprezentând provinciile dezlipite de monarhia dualistă, episcopul catolic Ștefan Zadraveț, în mijlocul unui entuziasm pe care ziarele epocii l-au calificat drept „irezistibil”, s-a adresat mulțimii cu vorbele:

„Locul acestor monumente este și va fi cuptorul urii și al răzbnării care se apropie cu pași gigantici” și perorând, el și-a terminat cuvântarea cu strigătul amenințător: „CU ORICE MIJLOACE, TREBUIE SĂ NE REUNIM!”.²

Acesta era mai mult decât revizionism, era o directă amenințare cu războiul în clipa în care popoarele sărbătoreau

1 Tisseyre, Charles, *op. cit.*, p. 55.

2 Vezi și A. Gociman, *op. cit.*, p. 164.

pacea. Pentru a caracteriza însă și mai bine tradiționala metodă ungurească de inducere în eroare a opiniei publice străine, trebuie să subliniem candida remarcă făcută de contele Ștefan Bethlen, cu câțiva ani înaintea izbucnirii celui de-al doilea război mondial din 1939, cu privire la bunele intenții maghiare: „Contele Apponyi — spunea Bethlen — n-a rostit niciodată cuvântul revizionism la Liga Națiunilor, iar Liga Revizionistă ungară s-a înființat numai după ce presa londoneză a lordului Rothermere a lansat lozinca revizuirii tratatului de la Trianon”. Candoare sau cinism?! Prea mare trebuie să fie disprețul ungarilor pentru inteligența tuturor popoarelor europene, dacă pot crede o clipă măcar că reprezentanții acestor națiuni, reuniți pentru a-l asculta pe contele Albert Apponyi, n-au înțeles din cuvântările bătrânului om politic ungar, chiar în lipsa cuvântului de revizionism, care erau veritabilele intenții ale ungarilor cu privire la teritoriile pe care le pierduseră în războiul mondial!...

Dar, dacă începuturile propagandei revizioniste maghiare au fost modeste, treptat, treptat, maghiarii și-au modificat tactica, atacând direct chestiunea revendicărilor teritoriale. Ei au lansat de la început, un balon de încercare, reclamând doar „Ușoare modificări de delimitarea frontierelor”, interpretând *pro causa* o declarațiune cu totul străină de o nouă rectificare a frontierelor, făcută de președintele Millerand după votarea Tratatului de la Trianon și în urmă reclamând și orașele „pur maghiare de la granița de vest a Transilvaniei”.

Ceea ce li s-a atribuit ungarilor la Viena la 30 august 1940 depășește nu numai revendicărilor formulate timp de două decenii dar chiar și cele mai optimiste visuri ale celor mai exaltați dintre revizionistii de la Budapesta.

Diktatul de la Viena

În urma „arbitrajului” — dictat de la Viena — s-au desprins din trupul Transilvaniei 52.243 km.p., cu o populație românească de 1.304.894 suflete (50,1% din total), față de numai 480.000 unguri și tot atâția secui (total 968.371).

După statistica ungurească din toamna anului 1940, citată

de dl Sabin Manuilă¹, românii reprezentau 48,7% din numărul total al locuitorilor Transilvaniei cedate.

Opt județe, din cele 23 câte număra Transilvania, au fost înstrăinate în întregimea lor (Ciuc, Maramureș, Năsăud, Odorhei, Satu Mare, Sălaj, Someș și Trei Scaune). Alte trei județe, Bihor, Cluj și Mureș, au fost spintecate în două, creându-se hotar artificial în inima însăși a românismului ardelean.

Dacă se exclude enclava secuiască, românii formează în teritoriul cedat Ungariei, în districtele Maramureș, Satu Mare, Sălaj, Cluj, Someș și Năsăud un procent care atinge până la 70% din întreaga populație cedată.

Așa-numitul „arbitraj” de la Viena nu este motivat, așa ca numai prin deducție putem stabili considerațiunile care au determinat crearea actualei configurații a Transilvaniei. Conturul noii frontiere dintre România și Ungaria ne permite să bănuim raționamentul „arbitrilor”. Ei au luat, desigur, drept criteriu de bază încorporarea regiunii secuiești la Ungaria. Or, aceasta este un nonsens. Cele trei județe secuiești, Ciuc, Odorhei, Trei Scaune sunt înconjurate de un vast ocean românesc, din care ele răsar doar ca o mică insulă.

Arbitrii au ținut cu orice preț să încorporeze pe secui la masa ungurească.² Or, cum teritoriul locuit de ei se găsește tocmai la marginea de răsărit a provinciei Transilvaniei, cei doi judecători improvizați ai destinelor românești au găsit cu cale să atribuie Ungariei un imens teritoriu care leagă Ungaria de insula secuiască, teritoriu în care românii se plasează în majoritate zdrobitoare.

Nimic mai illogic, mai nenatural și mai inechitabil. Secuii au fost colonizați în Transilvania locuită de români. Dacă ungurii îi reclamau ca pe niște elemente absolut indispensabile

¹ „Universul”, 1 ian. 1941.

² Cunoscutul profesor universitar și diplomat american Phillip E. Musely, aprecia astfel în octombrie 1940, odiosul Diktat de la Viena; „România s-a văzut în trista situație de a fi nevoită, să treacă 1.154.000 de români în stăpânirea ungurească, pentru ca Ungaria să poată recăpăta 367.864 de maghiari din cele 3 județe secuiești (recensământul din 1910) și să-i unească cu Pusta maghiară, cea la o mare distanță spre vest” („Foreign Affaires”, New York, octombrie 1940).

prosperității nației maghiare, liberi erau să-i readucă pe teritoriul lor național. Secuii au luat de altfel de multe ori drumul străinătății din cauza grelelor condiții de viață care le-au fost create de nemeșii unguri.

József Venczel¹ ne arată că numai între anii 1901 — 1913, 13.652 secui au emigrat și anume: 6.753 în America și — fapt extrem de interesant — 8.599 în România.

Precedentul era deci creat.

Înglobarea secuilor cu teritoriu cu tot este însă un nonsens. Pe teritoriul ocupat de ei în estul Transilvaniei, secuii nu erau la ei acasă, ci pe un teritoriu străin, pe care ei figurau doar ca niște coloniști. Or, colonizarea pe pământul Europei n-a îndreptățit niciodată revendicarea teritoriilor colonizate. Și apoi, cu ce drept pot revendica ungurii un teritoriu secuiesc, adică un teritoriu ocupat de un neam străin de ființa lor națională?

Aparent, azi secuii pot fi confundați cu ungurii propriu-ziși. Am văzut însă în dezvoltările anterioare cât de fundamental deosebiți sunt ei de unguri. În vechime, secuii s-au dovedit a fi fost cei mai înverșunați adversari ai maghiarilor.

„Dușmănia constantă a secuilor împotriva, lui Báthory, ne spune A. de Bertha în lucrarea sa *Ungurii și Românii* (apărută la Paris în 1899), a degenerat de multe ori în revolte sângeroase, înăbușite cu strășnicie”² și în continuare, același scriitor adaugă: „Ioan Sigismund de Zápolya a fost acela care i-a despuiat pe secui de libertățile lor, după cum Báthory i-a înșelat cu tot felul de promisiuni”.³

Cserei, cronicarul secuilor din secolul al XVII-lea, este mai categoric încă decât Bertha, în exprimarea simțămintelor dușmănoase pe care secuii le-au nutrit dintotdeauna față de unguri.

„Nenorocirea Transilvaniei, spune el, din țara ungurească și de la unguri s-a tras întotdeauna. Așa am pierdut și țara și libertatea”.⁴

1 József Venczel, *Die Zukunft der Szekler*, în „Ungarn”. Caietul din luna mai 1943.

2 A. de Bertha, *Magyars et Roumains devant l'histoire*, Paris, 1899, p. 198.

3 *Ibid.*, p. 199

4 Nagyajtai Cserei, Mihály, *op. cit.*, p. 1. Profesorul universitar de la

Și, adresându-se în urmă Transilvaniei, pe care în 1940 Ciano și Ribbentrop au ciuntit-o pentru a înlesni — ce crudă ironie — unirea secuilor cu ungurii, Cserei exclama: „*Fie-ți de învățătură de acum înainte, o Transilvania, iubita mea patrie! Cu ungurii să nu te întovărășești ca să nu suferi înfricoșător, precum suferi acum!*”.¹

Dacă, față de toate aceste dovezi categorice mai este necesar a mai dovedi sentimentele ostile care i-au animat dintotdeauna pe secui față de unguri, cităm din istoria Transilvaniei o împrejurare întru totul concludentă. Când, la începutul secolului al XVII-lea, domnul român Mihai Viteazul a intrat în Transilvania, secuii s-au alăturat lui pentru a lupta împotriva ungurilor. Secuii au preferat deci în trecut suveranitatea și guvernarea românească asprei dominații maghiare.²

Budapesta, Emeric Lukinich, în cadrul unui congres istoric de la Varșovia, în 1933, recunoștea următoarele: „Pentru cea mai mare parte a transilvănenilor, Ungaria era încă o țară străină de care trebuia să apere ca de orice altceva... După Mihály Cserei, conservator și transilvănean intransigent — de la Ungaria și de la unguri a venit întotdeauna primejdia pentru Transilvania... Niciodată, pentru a-și conduce propriile afaceri, Transilvania n-a vrut să găsească printre fiii săi persoane capabile; întotdeauna ea a admirat pe fiii cu înfățișarea lui Ianoș al Ungariei, i-a adoptat, i-a crescut, i-a îmbogățit și a făcut din ei stăpâni; biata noastră patrie și noi toți mai simțim încă în gură amărăciunea; astfel am pierdut noi și țara și libertatea” (Cf. Emeric Lukinich, *Les idées politiques dirigeantes de la Principauté de Transylvanie de 1511 à 1690*, în «Bulletin d'Information des sciences historiques en Europe Orientale», tome V, Varsovie, 1933, p. 9; I. Lupaș, *Lecturi din izvoarele istoriei române*, Cluj, 1928, p. 202-203)

1 *Ibid.*, p. 358. Exprimându-și dezamăgirea față de trecerea Transilvaniei sub stăpânirea Habsburgilor, Cserei nota: „Învăță, Transilvanie, învață, nu te mai însoți cu Ungaria, pentru că păsatul unguresc adeseori ți-a ars gura și totuși nu ai știut trage învățătură” (Vezi și I. Lupaș, *Sfârșitul suzeranității otomane în Transilvania*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a III-a, tom. XXV, 19-12— 1943, p. 809).

2 Vezi I. Lupaș, *Istoria unirii românilor*, București, 1937, p. 132 și urm.

Cronicarul secuilor Nagy Szabó Ferenc, care a trăit la sfârșitul secolului al XVI-lea, începutul secolului al XVII-lea, martor ocular deci al evenimentelor din timpul domniei lui Mihai Vodă Viteazul arăta în cronica sa că iobagii secuilor au răspuns chemării voievodului muntean și au participat, așa cum se știe — sub conducerea lui Albert Király —, la bătălia de la Călugăreni și

ulterior, la alungarea otomanilor la sudul Dunării.

Întorși acasă, ei au fost însă aspru pedepsiți de către nobilime și readuși în starea de iobăgie, decretată la 1562 de către marea nobilime maghiară. Profitând și de plecarea la Praga a lui Sigismund Báthory, nobilii — arată cronicarul secui Nagy Szabó Ferenc — „au ținut sfat între ei; au ridicat oaste și toată oastea din curte în fiecare cetate de scaun, au ridicat călăreți, pedestrași și au scos durde, tunuri; acestea însă atât de tainic față de nevolnicii aceia de secui, încât în veci n-ar fi putut prinde aceia de veste că oastea era contra lor, că nemeșii pe ei vor să-i reducă la iobăgie. Eu nici c-am auzit să se fi adunat în vreun scaun secuii aceia, în propria lor apărare.

De aceia apoi, precum au fost hotărât în taină între ei, frunțașii secuiei s-au năpustit asupra lor toți odată — în aceeași zi în toate scaunele — și au fost înregistrat ei, cine pe cine să prindă în fiecare scaun; și, căzând ei așa, către seară asupra lor, i-au surprins în pat pe cei ce i-au fost scris. Așa au făcut în fiecare scaun. Pe cei pe care i-au putut prinde i-au târât apoi legați în cetățile de scaun și acolo au fost uciși în număr mare bieții nevinovați, care spânzurați, care trași în țeapă, care schingiuiți și dați pieirii altminteri, ciumpăviți de nas, de urechi, care, iarăși, ciomăgiți într-atâta, încât au murit.

Ca și în alte cetăți de scaun, frunțașii secuiei din scaunul Mureș au adunat oaste și aici, în Târgu Mureș și au scos în piață multe arme de foc. Într-o seară, pe la asfințit, am văzut că și călăreții se pregătesc, dar nimeni nu știa, în afară de ei, unde merg. Am văzut, doar că au plecat în toate părțile. Și au mers dară în scaunul Mureș și — precum, am scris și mai sus — au înhățat capii secuilor pe care i-a fost slobozit mai demult Sigismund Báthory. Pe care i-au găsit peste noapte în pat, așa i-au luat în casele lor, de lângă neveste. Spre dimineață dar, ostașii au revenit și așa i-au adus, bieții de ei, ca pe cine știe ce răufăcători. Deloc n-au tăragănat, ci chiar a doua zi au pus să se cioplească mulțime de țepi din pădurea orașului și țepile s-au cărat la spânzurătoare. Acolo i-au târât și pe secui și pe mulți din ei, sârmanii, i-au tras în țeapă, pe mulți i-au spânzurat. Spre seară, din nou au trimis și au adus, în același fel, alții. Până în cealaltă dimineață au răpit și adus alți robi secuiei, pe care i-au măcelărit tot așa, sub spânzurătoare.

L-au adus și pe unul, Károly András — acesta le-a fost căpetenie; pe el l-au târât legat de coada unui cal și l-au tras în țeapă cu capul în jos, sârmanul, și cu picioarele în sus, către cer — așa l-au batjocorit pe nevinovat. Din nou au spânzurat, sumedenie; zile-n șir, tot așa au stat lucrurile. Odată și-odată li s-a făcut lehamite de ucideri; le-au lăsat baltă, dar s-au apucat să le reteze nasurile, urechile, dar și aceasta cu atâta sălbăticie, încât nasul îl retezau cu buze cu tot, de le rămăneau, sârmanilor, doar dinții și așa au și murit mulți, din asta; și pe cei cărora le retezau urechile îi jupuiau până spre gât. La asemenea sălbăticiei s-au dedat cu ei. Până la urmă, au dat-o încolo și pe asta și au poruncit să fie doar snopiți; și au pus să se facă o spată de lemn atât de mare, încât era de speriât, însă i-

Or, de dragul unor coloniști a căror singură legătură cu maghiarii este aceea de a vorbi aceeași limbă cu ei, nu se

au cioplit tăiș și muchie; cu aceasta, trăgeau nouă lovituri cu latul, dar ultima o trăgeau peste fund, cu tăișul palei, care — am văzut — cădea atât de greu, încât oasele șezutului se făceau mici fărâme din asta. S-a vorbit că mulți nenorociți au murit și din asta. S-au purtat atunci tare urât cu bieții secuiei eliberați, care au fost mers cu Sigismund Báthory în Țara Românească. Treaba aceasta a fost în 1596. Acestea, cu ochii mei le-am văzut. (*Marosvásárhelyi Nagy Szabó emlékirata / Memorialul lui Nagy Szabó Ferenc din Târgu Mureș* /, în Mikó Imre: „Erdélyi történelmi adatok” / Date istorice transilvănene /, vol. I, Cluj, 1855, p. 45 — 47; vezi și Baranyai Décsi János, *Istoria ungară*, în *Monumenta Hungariae Historica Scriptores*, XVIII, 1866, p. 246 — 247).

Pe bună dreptate, cronicarul secuiei se întreba cu amărăciune „ce-au câștigat nemeșii unguri cu aceea că pe secuiei care au fost mers pentru slobozenie cu Sigismund Báthory asupra turcului, în Țara Românească, și venind acasă de acolo i-au măcelărit acasă și i-au făcut iarăși iobagi? Nici păgânii n-ar fi săvârșit una ca asta, din contra, le-ar fi fost milă de ei de-ar fi văzut-o” (*Marosvásárhelyi Nagy Szabó emlékirata*, în *loc. cit.*, p. 53).

În 1599, când se pregătea să treacă la înfăptuirea unirii țărilor române, Mihai Viteazul „le-a trimis în mare taină răvaș și secuilor — aceluia care fuseseră repuși în iobăgie, cu mare vărsare de sânge, în anul 1596”, „și — menționa același cronicar, Nagy Szabó Ferenc, — s-a legat să le dea aceluia, dar și celorlalți, slobozenie. Văzând răvașul voievodului, pe dată secuiei au început să se pregătească” (*Ibid.*, p. 52). Pentru ajutorul primit, după intrarea sa triumfală în Alba Iulia, Mihai Viteazul a confirmat secuilor oficial eliberarea lor din iobăgie și a impus dietei nobiliare, întrunită la 20 — 28 noiembrie 1599, să recunoască vechile lor drepturi și libertăți (I. Lupaș, *Documente istorice transilvănene*, vol. I, 1599 — 1699, Cluj, 1940, p. 3-7).

După înfrângerea lui Mihai Vodă Viteazul la Mirăslău, nobilii unguri s-au răzbunat din nou sângeros asupra iobagilor secuiei. „Sus, pe un deal înalt, — relatea același cronicar secuiei — stătea secuimea fugită — o ceată mare de oameni, cică erau optsprezece sute, dar eu nu i-am văzut — pe care-i chemau jos de-acolo, să se predea, însă ei au spus că nu coboară, fiindcă se tem că-i taie; și, dacă tot trebuie să moară, mai bine mor cu arma-n mână. Auzind așa, nemeșimea l-a trimis acolo pe Daczó János și el s-a legat cu jurământ față de ei; însă aveau să vadă ei ce fel a fost jurământul, iar sârmanii aceia au coborât cu încredere și, cu tot jurământul, nemeșimea s-a năpustit asupra lor fără să-i pese de nevinovați și, impresurându-i, i-a tăiat pe toți, bieții de ei, cu răcnete asurzitoare, într-atâta încât mormanul de trupuri a fost cât un deal. Cică a curs pârău sângele de sub trupuri.

Așa a răzbunat nemeșimea plecarea secuimii la Sibiu, lângă Mihai Vodă și așa i-a redus-o iarăși la iobăgie, precum i-a fost măcelărit și în anul 1596, când cu plecarea lor în Țara Românească” (*Marosvásárhelyi Nagy Szabó emlékirata*, în *loc. cit.*, p. 56 — 57).

sacrifică o populație băștinașă de 1.300.000 locuitori care are rădăcini atât de puternice în pământul ce i-a fost răpit României.

Și aici e vorba doar de români de baștină, nu de coloniști deznaționalizați în cursul multor secole de dominațiune tiranică.

Dacă sistemul aplicat în 1940 s-ar generaliza, ar trebui schimbată pur și simplu întreaga hartă a Europei, creându-se situațiuni inextricabile, un veritabil Babel în care războaiele nu s-ar mai termina niciodată.

Imperialismul maghiar, cu inevitabilul său corolar, revendicarea teritoriilor reunite, în urma prăbușirii monarhiei austro-ungare, la așa-numitele „state succesorale”, România, Iugoslavia și Cehoslovacia, a fost privit cu simpatie de Italia fascistă și de Germania hitleristă care, încurajând pretențiile teritoriale ungurești, își creau astfel platforma propriilor lor revendicări. Dacă pentru fasciști și naziști susținerea aspirațiilor imperialiste maghiare avea un caracter pur politic, pentru maghiari dorința de a stăpâni un teritoriu cât mai vast avea cauze cu mult mai profunde. Puțini la număr, ungurii căutau ca prin înglobarea a câtorva milioane de nemaghiari la maghiarism să poată remedia pericolul care amenință neamul lor.

„Cauza ultimă a naționalismului și chiar a imperialismului național unguresc, scrie Ludwig Spohr în lucrarea sa intitulată: *„Temeiurile, spirituale ale naționalismului în Ungaria”* (Berlin, 1936) este coșmarul numărului. Teama de a pierde substanța poporului, care se știe puțin la număr și aflat în descreștere, continuă Spohr, a îndemnat la imperialismul național sub forma maghiarizării”.¹

1 Obsesia numărului și visurile imperialiste sunt redată sugestiv și de către Nándor Urmanczy, fratele organizatorului de la Belș, din noiembrie 1918:

„15 milioane de maghiari trăiesc în lume, scria Nándor Urmanczy în 1932. După toate probabilitățile numărul lor este cu mult mai mare. Dar, până când vom putea completa datele de care dispunem, trebuie să ne mulțumim chiar și cu această cifră... Ea reprezintă abia jumătate din cei 30 milioane de maghiari ai lui Eugen Rákosi. Dar nu face nimic: vom avea noi și cealaltă jumătate!”

Din studiul d-lui Anton Reithinger *Le visage économique de l'Europe* rezultă într-adevăr că, urmând curba normal previzibilă a sporului natural, populația Ungariei va înregistra în 1960 un spor de 15,4% față de populația din 1930, densitatea crescând de la 93,4 locuitori pe kmp. la 107,7. În acest timp, România va înregistra un spor de 32,2%, iar densitatea populației va crește la 80,9 locuitori pe kmp., față de 61,2 în 1930.¹

Pericolul pentru nația ungară nu constă deci în penuria de teritorii, ci în presiunea demografică scăzută a poporului unguresc. Cele 8 milioane unguri nu suprapopulează teritoriul lor național. Cadența sporului de populație, după cum am văzut, este departe de a prezenta pentru Ungaria aceleași obsedante probleme care frământă pe conducătorii țărilor prea prolifiche. În Ungaria propriu-zisă, în Ungaria de la Trianon, este destul loc pentru sporul normal de populație și când spunem destul loc, înțelegem destul teritoriu pentru a hrăni și a da

„Dacă Habsburgii ar fi fost maghiari, ei ar fi avut reședința permanentă la Buda, ar fi apărat interesele ungare și națiunea noastră ar fi numărat astăzi 30 de milioane de cetățeni. Nemaghiarii, care s-au stabilit (!?) de-a lungul secolelor în țara noastră ar fi fost asimilați și limba ungară ar fi fost astăzi limba internațională de conversație în Orient și în Balcani”.

„Noi avem 8 milioane de unguri în Ungaria mutilată, 3 milioane și jumătate (!) sub dominație valahă, sârbă și cehă, și încă o dată 3 milioane și jumătate (!) în America, Africa, Asia etc.”

„Datoria noastră este să luptăm pentru unirea tuturor maghiarilor. Trebuie să strângem 15 milioane într-un singur popor”.

„În primul rând, trebuie să eliberăm pentru frații noștri teritorii provizoriu ocupate”.

„Apoi, trebuie să ne debarasăm de paraziți! Să fie exterminați ticăloșii de pe pământul nostru maghiar! În locul acestor oameni fără credință și fără recunoștință, al acestor dușmani, să revină în patrie frații noștri, obligați astăzi să trăiască în străinătate: în America, în Asia, în insule și păduri seculare”.

„Toți să revină în Ungaria reconstituită, care le va oferi o pâine mai bună, un cer mai frumos, — pentru că aceasta va fi patria lor!”

„Nu este aceasta o utopie! Cei 15 milioane de unguri vor fi mâine reuniți. Ei vor pune temelia marelui imperiu maghiar, asemănător aceluia al lui Ludovic cel Mare și al regelui Mathias” („Pesti Hírlap”, 23 noiembrie 1932).

1 Anton Reithinger, *Das wirtschaftliche Geschichte Europas*, Stuttgart-Berlin, 1936, p. 19.

posibilitate populației de a prospera și a progresa din punct de vedere economic și cultural.

Soluția problemei nu este deci o soluție de ordin teritorial, ci una pur demografică, care poate fi lesne realizată prin readucerea pe teritoriul național unguresc a consângenilor lor și a neamurilor înrudite (secui, de pildă) care trăiesc în diferite regiuni ale Europei Centrale, inclusiv Transilvania. Această soluție s-ar încadra, bineînțeles, într-un schimb de populații pe scară întinsă.

Ar fi desigur soluția ideală pentru risipirea aceluia „coșmar al numărului”, de care vorbea Spohr. Este mai presus de orice îndoială însă că românii nu vor căuta să impună această soluție, cunoscută fiind tradiționala lor politică tolerantă față de minoritățile conlocuitoare, care sperăm că se va exercita și în viitor ca și în trecut.

Mai rămâne un singur aspect al problemei. Ungaria de după Trianon este un stat mic. Or, cu gândul că acest stat va rămâne astfel, nu se puteau împăca conducătorii de după război ai Ungariei. Într-o lume de mult apusă, o mână de oameni a putut stăpâni prin teroare masa enormă a naționalităților din regatul Sfintei Coroane ungare și astfel Ungaria a trăit sub mirajul unui vast teritoriu și al unei mase enorme, aparent uniformă, realizată nu prin unire, ci prin desființare. Târziu de tot a venit deșteptarea din mirificul vis. Ungurii s-au văzut reduși la hotarele naturale ale etnicității lor. Neîmpăcați cu această situație, ei au pornit acea furibundă campanie revizionistă care a permanentizat, în cei 20 de ani de după război, o stare de nesiguranță, pregătind terenul favorabil unei noi înclăștări sângeroase, războiul în genere neputând lua naștere decât într-o atmosferă de încordare maximă și de nesiguranță dusă la extrem.

Stat mic cu ambiții nemăsurate, iată formula care s-ar potrivi cel mai bine Ungariei de după război! Dacă aceste ambiții s-ar fi manifestat pe terenul spiritualității europene desigur că nimeni nu ar fi putut reproșa ungurilor disproporția dintre micimea țării lor și grandoarea visurilor făurite. Visurile grandorii teritoriale, însă, conțin în ele germenele conflictelor interminabile și ale celor mai sângeroase războaie.

Belgia și Elveția sunt state mici, devenite mari prin măreția

principiilor spirituale pe care le-au arborat timp îndelungat și care le plasează în fruntea statelor europene ca avanposturi înaintate pe linia marilor înfăptuiri de viitor: desființarea războaielor și federalizarea Europei.

Dar, însuși șeful revizionismului maghiar, renumitul scriitor ungar Francisc Herczeg ridică un imn de slavă țărilor mici, punând față în față „minuscule republică Atena și gigantul Imperiu Persan, imensul Imperiu Britanic și mica Portugalia, Statele Unite ale Americii și minuscule Olanda”.

„Care din două a pătruns cu mai mare energie în istoria umanității, se întreabă fugosul publicist ungar, minuscule Atena sau gigantul Imperiu Persan?” Și el continuă: „Primii mari navigatori, exploratori și descoperitori n-au fost englezi, ci portughezi. Pentru drepturile libertății civile și religioase nu au combătut americanii, ci olandezii. Mântuitorul nu s-a născut la Canterbury, ci la Bethlehem!”¹ Era de așteptat ca propaganda maghiară să difuzeze în rândurile Axei aceste afirmații neplăcute pentru americani și englezi ale d-lui Herczeg și, într-adevăr, le putem citi *tale quale*, reproduse în revista de limbă italiană „Rassegna d’Ungheria” care apare la Budapesta (numărul din luna iunie 1943).

Micul stat unguresc a vrut însă să devină mare nu prin valori spirituale, ci prin acaparare de teritorii și această dorință i-a fost îndeplinită de cei doi reprezentanți ai fascismului crotropitor, erijați în judecători. Mărirea s-a făcut însă în disprețul celor mai categorice imperative ale etnicității.

Nu vom intra în analiza amănunțită a caracterului etnic al fiecăruia din județele răpite României și atribuite Ungariei horthyste.

Este suficient să arătăm numai că prin Diktatul de la Viena s-au atribuit ungarilor comune ca Ponoară din jud. Bihor, unde din cei 1.108 locuitori numai unul singur era ungar, față de 1.101 români, sau ca Surduc, din același județ, în care din 830 locuitori, 828 erau români și nici unul nu era ungar.

În județul Cluj — pe teritoriul atribuit, în 1940, Ungariei — se găseau în comunele de la granița româno-maghiară 24.483 locuitori, dintre care 24 070 români și 393 unguri.

1 „Pesti Hírlap”, 4 aprilie 1943.

O asemenea nedreptate nu putea lua naștere decât în Europa noii ordini create de Hitler!

Pentru încorporarea la Ungaria a unei insule de secui (nu de unguri) creată artificial, au fost sacrificate la Viena, pe altarul maghiarismului, mase compacte de români.

Arbitrii au decis că România trebuie să evacueze teritoriul, atribuit Ungariei prin verdict, în termen de 15 zile. Întinderea teritoriului cedat Ungariei era prevăzută pe o hartă care a fost înmănată delegaților României în același timp cu hotărârea de arbitraj. *Nu există în istorie o delimitare de frontieră mai arbitrară și mai artificială decât aceea conținută în sus-menționata hartă.*

Textul deciziei, așa-zise arbitrare, este de un laconism care îi conferă mai mult caracterul de *ultimatum*.

„Traseul liniei de frontieră care desparte România de Ungaria, spune art. 1 al verdictului octroaiat la Viena, va corespunde celui indicat pe harta geografică anexată. Evacuarea se va face în termen de 15 zile”.

Magnanimitatea terțetului Hitler — Mussolini — Horthy nu cunoștea marginii!

Din orice punct de vedere s-ar analiza verdictul de la Viena el este nul *ab initio*.

Din punct de vedere juridic verdictul este ca și inexistent.

Problema Transilvaniei a fost definitiv soluționată prin Tratatul de la Trianon, tratat care obligă deopotrivă pe români ca și pe unguri.

În ceea ce privește traseul frontierei dintre România și Ungaria, neexistând nici un punct controversat, tratatul nu a prevăzut posibilitatea unui arbitraj ulterior pentru rectificarea eventuală a frontierei stabilite în 1920. Nu a existat de asemenea nici o convenție ulterioară între Ungaria și România pentru a încredința soluționarea litigiului ungaro-român judecății arbitrilor.

O notă oficioasă, transmisă de la Viena în ziua de 31 august 1943, de o agenție de presă germană, comunica următoarele: „Ungaria și România s-au văzut în necesitatea de a se adresa puterilor Axei, rugându-le să rostească o sentință de arbitraj”.

Este cea mai sfruntată sfidare a bunului simț.

România, care timp de două decenii a protestat pe toate

căile împotriva tendințelor revizioniste maghiare, prezentată ca „o solicitantă” a ciuntirii propriului ei teritoriu!... Românii care timp de secole au luptat pentru eliberarea, lor de sub jugul maghiarismului asupritor, rugând dintr-o dată puterile Axei să li se răpească 1.300.000 dintre cei mai valoroși fii ai Transilvaniei!

Într-o Europă din care fascismul și nazismul eliminaseră cele mai elementare noțiuni de bun simț era posibilă și susținerea unor asemenea ineptii. Hitler continua de altfel să aplice Europei sistemul pe care îl brevetase încă din 1938, când a realizat „Anschluss”-ul, la rugămintea fierbinte a Austriei, și când la „suplica” lui Hacha a preluat „Protectoratul” Republicii Cehoslovace, pe care o ciuntise în prealabil, desigur tot în aceeași calitate de protector al intereselor cehoslovace!

Arbitrajul de la Viena n-a fost cerut de România, ci a fost impus acesteia. Un viciu de bază care schimbă radical natura hotărârii care a intervenit la 30 august 1940.

Dar să admitem, prin absurd, că formalismul juridic nu este de esența hotărârilor internaționale. Hotărâri de la Viena îi lipsește însă o condiție de fond esențială, fără îndeplinirea căreia nici o judecată, de când există judecători pe pământ, nu a putut îmbrăca caracterul valabilității. Această condiție este dreptul de apărare, sacrul drept de a expune în fața judecătorilor cauza pe care o aperi. Chiar în judecățile despotice, când dreptul de apărare devenise un simulacru, vocea apărătorilor răsunând a priori în deșert, încă s-a dat părților posibilitatea de a expune păsurile lor. Hitler și Mussolini au răpit însă românii și acest drept elementar și, cei doi judecători improvizați au hotărât a despica trupul Transilvaniei în două și a înstrăina un milion trei sute de mii transilvăneni, fii și nepoți ai țăranilor și cărturarilor care au luptat secole întregi pentru triumful cauzei românești.

Ceea ce este mai revoltător e faptul că nici unul dintre documentele pe care se sprijină dreptatea cauzei românești — și care au trebuit să fie adunate în mai puțin de 24 ore — n-a putut fi exhibat în fața celor doi judecători dispunând de soarta Transilvaniei.

Eschivarea ungarilor de la o discuție contradictorie a fost interpretată cu justețe de opinia publică din țările neutre.

Profesorul de istorie internațională Edouard Rossier scrie de pildă în «Gazette de Lausanne»: „Ungaria nu și-ar fi putut justifica decât cu greu revendicările asupra Transilvaniei pe temeiul argumentelor etnice și demografice. Elementul românesc constituie majoritatea populației”.

În aceste condiții, ungurii au cerut — și au obținut — o judecată rapidă și superficială. Comentariile din acea vreme subliniază faptul că împărțirea dreptății (sic) s-a făcut într-un timp record, contrastând în mod evident cu încetineala pe care o puneau diplomații în luarea marilor hotărâri în forurile internaționale de după război.

„Ani de muncă, scria redactorul diplomatic al Agenției Stefani la 31 august 1940, n-ar fi fost de ajuns la Liga Națiunilor de la Geneva pentru ca să se ajungă la rezultatele obținute la Viena în 48 de ore!”

Agenția Stefani avea perfectă dreptate. Un rezultat atât de absurd nu putea fi realizat decât printr-o judecată de 48 de ore!... Orice discuție mai lungă trebuia în mod fatal să opună „o *fine (decizie) de neprimire*” revendicărilor maghiare care se sprijineau pe neant.

„Arbitrajul — dictat” de la Viena poartă până în cele mai mărunte detalii pecetea grabei care a prezidat la darea acestei hotărâri, grabă făuritoare cel mult de provizorate imperfecte iar nu de hotărâri cu caracter de permanență.

Cei doi judecători improvizati erau grăbiți.

Treburile de o importanță covârșitoare pentru destinele Europei noi reclamau prezența lor la Roma și Berlin.

Chestiunea Transilvaniei era o „bagatelă” care trebuia lichidată rapid, pentru a da o satisfacție Ungariei horthyste — amica dintotdeauna a fascismului și nazismului.

Ciano și Ribbentrop comunicaseră deci României că „timpul nu le permite să sacrifice decât maximum 48 de ore pentru tranșarea chestiunii Transilvaniei, așa că nici o amânare nu va fi acordată pentru dezbaterea chestiunii”.

Ce contau considerațiile istorice, politice, geografice, etnice și economice?!...

În 48 de ore procesul trebuia judecat, sentința pronunțată, hotărârea redactată și litigiul ungaro-român definitiv lichidat!

Simulacrul de arbitraj din sala de aur (de aur pentru

unguri) a Palatului Belvedere de la Viena ne arată cât de jos căzuse noțiunea de Justiție în Europa lui Hitler!...

Când citești azi declarațiile oficiale, comentariile oficioase și telegramele transmise de agențiile D.N.B. și Stefani în zilele care au urmat faimosului verdict, te întrebi dacă succesele pasagere ale Axei le întunecase într-atât mintea guvernanților de la Roma și Berlin, încât să creadă că parodia de la Viena poate constitui fundamentul fruntariilor definitive în Europa sau — îmbătați de aceste succese — ei își băteau pur și simplu joc de națiile care nu puteau reacționa în acea vreme.

„Dezordinele din spațiul dunărean, spunea o telegramă de la Berlin, au fost definitiv înlăturate”.

„Se stabilește astfel o pace definitivă”, glăsuia o notă oficioasă transmisă de la Viena la 31 august 1940.

„Am rezolvat, spunea contele Ciano după darea verdictului, o problemă dificilă, nu numai cu o imparțialitate scrupuloasă, dar și cu certitudinea coexistenței unei depline încrederi între cele două nații care ni s-au adresat nouă”.

În sfârșit, o declarație transmisă de la Viena în ziua de 31 august 1940 sublinia că cercurile din jurul ministrului de externe german consideră soluția conflictului ca definitivă și cu caracter de permanență istorică.

Dacă arbitrii de la Viena și-ar fi dat osteneala să citească, nu întreaga istorie a Transilvaniei, dar un simplu fragment din istoria luptelor pentru libertate ale românilor transilvăneni, desigur că ei s-ar fi mulțumit să pronunțe numai verdictul, fără să-l și comenteze.

S-ar fi acoperit astfel numai de oprobriu, nu însă și de ridicol!

Căci este într-adevăr ridicol să-i prezinți pe români, care au luptat timp de secole pentru libertatea națională și viața neatârnată, renunțând peste noapte la aceste bunuri, realizate la capătul unui calvar multisecular.

Dar, cine se mai oprea la obiecțiuni de principiu în Europa lui Hitler et Co.!?...

Principalul era ca să li se dea ungarilor o satisfacție pentru serviciile incomensurabile aduse fascismului și nazismului prin declanșarea propagandei revizioniste în Europa.

Ungurii s-au grăbit să-și exprime gratitudinea pentru darul

regesc pe care-l primeau de la cei doi Condotieri.

Comunicatul guvernului maghiar publicat după Diktatul de la Viena merită să fie cunoscut în întregime.

Îl cităm textual:

„Întreaga Ungarie este recunoscătoare Führerului Hitler și Ducelui Mussolini pentru opera lor constructivă, care, după ce a desființat Tratatul de la Versailles, suprimă și Tratatul de la Trianon. Cercurile politice din Ungaria constată că actualul arbitraj de la Viena contribuie și mai mult la strângerea relațiilor amicale dintre Ungaria și puterile Axei. Ungaria își asumă cu mândrie rolul ce o așteaptă în noua Europă alături de puterile Axei. Ungaria va sta și în viitor cu aceeași fidelitate și amicitie nestrămutată ca și până acum, când soarta a fost bună sau rea, alături de puterile Axei”.

Și agenția oficială ungară termina comunicatul astfel: „Acum când nedreptățile Trianonului sunt reparate, Ungaria va face tot ce este posibil pentru a stabili între cele două țări raporturi bune, care nu puteau să existe în cursul ultimelor 20 de ani, din cauza intrigilor puterilor Antantei”.

Corelația dintre denunțarea Tratatului de la Versailles și aceea a Tratatului de la Trianon merită să fie subliniată.

Ungurii îi felicită pe germani pentru anexarea Alsaciei și Lorenei, pentru desființarea Luxemburgului, pentru încorporarea Danzigului și a regiunii sudete la marele Reich german, pentru integrarea în „Grossdeutschland” a Boemiei și Moraviei și a regiunilor din guvernământul general al Poloniei.

Guvernanții de la Budapesta aveau credința că Hitler legiferează pentru eternitate. De aceea și-au permis a fi în sfârșit sinceri dezvăluind adevăratele lor sentimente de prietenie și de dușmănie.

Era și natural ca între Franța ideilor generoase și Germania autocrată, magnații de la Budapesta s-o prefere pe aceasta din urmă, metodele lor de guvernare încadrându-se perfect într-o Europă despotică în care intoleranța și brutalitatea urmau să fie ridicate la rangul de principii conducătoare. Cunoscând trecutul, lesne ne putem imagina ce soartă rezervă Ungaria naționalităților supuse ei, în cadrul Europei, impregnată de concepțiile fasciste.

Și după ce „își asuma cu mândrie (se putea oare, altfel?)

rolul ce o aşteaptă în noua Europă, alături de puterile Axei”, Ungaria făcea plecăciuni şi temenele în faţa celor doi aventurieri care împărţeau partizanilor pământul Europei ca pe o moşie a lor şi semnavă jurământ de credinţă — orice s-ar întâmpla — stăpânilor de o clipă ai destinului bătrânului continent.

„UNGARIA VA STA ŞI ÎN VIITOR CU ACEEAŞI FIDELITATE ŞI AMICIŢIE NESTRĂMUTATĂ CA ŞI PÂNĂ ACUM, CÂND SOARTA A FOST BUNĂ SAU REA, ALĂTURI DE PUTERILE AXEI”.

Aş propune ca în sălile în care propagandiştii unguri — gata pregătiţi şi înarmaţi cu efuziuni democratice — vor încerca să dovedească Marilor Aliaţi „fidelitatea şi amiciţia nestrămutată” pentru cauza democraţiei, să se placardeze comunicatul de mai sus în care, alături de simţămintele fierbînţi de dragoste pentru Hitler şi Mussolini, sunt exprimate şi acelea de dispreţ pentru intrigile Antantei — adică a marilor Aliaţi de azi.

Fără aceste intrigi aliate, spuneau ungurii a doua zi după Diktat, românii şi ungurii ar fi putut stabili raporturi de bună vecinătate, făcând totodată promisiuni formale pentru îmbunătăţirea raporturilor româno-maghiare în viitor.

Trecutul apropiat ne oferă, din nefericire, destul material documentar pentru a ne da seama cum au pregătit ungurii, în anii care au urmat Diktatului, terenul cooperării româno-ungare.

Ocupaţia maghiară în Ardealul de Nord

În timp de cincisprezece zile Ardealul de Nord a fost eliberat de administraţia românească. Trupele de honvezi şi-au făcut o intrare... triumfală pe pământul de pe care fuseseră alungate în 1918.

Martiriul românilor reîncepea după 22 de ani de viaţă liberă. Barbariile (cititorul va vedea din faptele relatate că termenul nu este prea grav) comise de unguri asupra românilor din teritoriul cedat au început chiar din prima zi a ocupării Transilvaniei.

„Furia ungurească”, alimentată timp de două decenii de apostolii revanşei cu o perseverenţă demnă de ţeluri mai nobile,

s-a dezlănțuit vijelioasă asupra țărănimii și intelectualității românești. Pînă acolo a mers înverșunarea maghiară împotriva a tot ceea ce e românesc, încât nu au fost cruțate nici măcar bisericile românilor.

Ai impresia trecând în revistă miile de barbarii comise de bandele horthyste imediat după ocuparea teritoriului cedat, că ele se integrează într-un plan bine chibzuit: desființarea radicală a românismului sau, pentru a întrebuița termenul atât de uzitat când e vorba a caracteriza raporturile dintre maghiari și naționalități, extirparea românilor de pe pămîntul Transilvaniei.

De altfel, ungurii nici nu făceau un secret din acest plan.

Am văzut care erau intențiile criminale ale tânărului Levent, eroul cărții lui Dűcső Csaba, cu privire la românii transilvăneni. Regăsim patologica lui profesie de credință în nenumărate articole de gazetă și într-o întreagă literatură ultrașovină maghiară, menită să întrețină în popor ura împotriva românilor.

„Ura pentru tot ce e român”, citim într-o broșură, recent apărută la București, intitulată *Les assassinats*, devenise o profesie de credință pentru orice ungur.¹

În ziarul budapestan „Pesti Hírlap” din 15 aprilie 1932 întâlnim aceste proiecte de viitor, demne de un Landru sau de un Jack Spintecătorul: „Dacă noi ungurii vom reocupa țara (este vorba de Transilvania — n.n.), naționalitățile vor trebui să se acomodeze, și ele se vor acomoda, chiar din primele 24 de ore. Nu vom mai repeta slăbiciunile Ungariei de altă dată (ziarul taxează drept slăbiciuni masacrele din 1784, din 1848 și din întreaga istorie a Transilvaniei!). *Daco-românii vor trebui să dispară de pe teritoriu*”.

Disparația trebuie să fie înțeleasă în sensul strict al cuvîntului de extirpare.

„Voi ucide pe orice valah care se va găsi în calea mea, spunea eroul cărții d-lui Csaba. Vom ucide pe oricare dintre ei, nu va exista milă. Noaptea vom incendia satele valahe... Vom otrăvi fântânile și atunci nu va mai fi în Transilvania decât o

1 *Un an de domination magyare dans la Transylvanie du Nord. Les assassinats*. București, 1942, p. 11.

singură naționalitate, acea maghiară”.¹

Așa glăsuia în cel de-al XX-lea secol după Hristos un publicist aparținând poporului de 1000 de ani creștin, cu veleități de a civiliza Europa centrală!

Așa s-au comportat mii dintre conaționalii săi în ziua în care pe pământul românesc al Transilvaniei ei au găsit în calea lor — lucru foarte firesc — pe valahi, cărora, cu această ocaziune... funebră, gazetarul de la „Pesti Hírlap” le face o ultimă cinste de a le recunoaște originea lor daco-română!

Correspondentul din Turda al ziarului „Universul” relatează în felul următor intrarea triumfală a trupelor maghiare pe teritoriul Transilvaniei anexate:

„Primul măcel s-a comis în cinci colonii din imediata vecinătate a frontierei. Din primele ore ale ocupației, românii au fost măcelăriți. Ulițele și casele sunt pline cu pete de sânge, iar în jurul lor se înfățișează ochilor peisajul unui abator: picioare retezate cu topoarele, femei ciopârțite, capete terciuite și mâini învinete desprinse din încheieturi. Unii dintre morți (sistemul nu este nou la unguri — n.n.) au fost spânzurați de cumpăna fântânilor”.²

Nu fără temei scrisese Dűcső Csaba în a sa „Nincs Kegyelem” că „În noi fierbe sângele lui Attila, al lui Árpád și al lui Gingis Han”!

Din ziua de 30 august 1940 când s-a pronunțat „Arbitrajul” — Diktat și până la 30 octombrie al aceluiași an, adică timp de numai două luni, au fost uciși pe teritoriul transilvănean 919 români, bărbați, femei și copii, au fost torturate 771 persoane și au fost lovite în mod grav și maltratate cu o brutalitate „demnă de cele mai groaznice regimuri inchizitoriale și de teroare” alte 3.373 persoane.³ (Datele și faptele de mai jos sunt citate din cele două broșuri: *Les assassinats* și *Les Destructiions d'Églises*, apărute în ciclul „Un an de dominație maghiară în Transilvania de Nord”).

Dintre toate masacrele în masă săvârșite de unguri, două se

1 Csaba Dűcső, *op. cit.*, p. 155—156.

2 „Universul”, 23 septembrie 1940.

3 *Un an de stăpânire maghiari în Transilvania de Nord*, București, 1942, p. 2; Vezi și *Un an de domination magyare dans la Transylvanie du Nord. Les assassinats*, p. 14.

detașează din linia comună prin ferocitatea lor: cele comise de armata și de populația ungurească în comunele Trăznea și Ip din județul de frontieră Sălaj.

Cităm din broșura *Les assassinats*:

„Comuna Trăznea a fost ocupată de către trupele ungurești la 9 septembrie 1940. Ca și când armata de ocupație ar fi executat un ordin primit, îndată ce satul a fost invadat de soldați, un veritabil potop de foc și sânge s-a abătut asupra lui. Toate armele moderne au fost utilizate pentru a satisface instinctele brutale: puști, mitraliere, tunuri și grenade... După ce au fost trase primele salve, soldații au pătruns în case și au asasinat pe oricine se găsea în calea lor, incendiind casele. Cazul preotului român Traian Costea, care, după ce a primit un glonte în cap, a fost tras pe galeria de lemn a presbiteriului — căruia i s-a dat foc și care a ars în întregime cu cadavrul preotului — este tipic”.¹

Rezultatul masacrului: aproape 100 de morți, dintre care 68 au putut fi identificați. Printre aceștia, pentru gloria de veci a maghiarismului civilizator, au fost găsiți copiii Brumar Aurica de cinci ani, Brumar Victoria de 9 ani, Bârljoc Gherasim de 7 ani... Sălăjan Ion de 2 ani!, apoi, Bârljoc Maria de 81 ani, Bârljoc Grigore de 74 ani și mulți alții de aceeași vârstă cu aceștia din urmă.²

După cum vedem, n-au fost cruțați nici copiii, nici bătrânii. Ilustrul domn Csaba ne anunțase doar că „nu va cruța pe nimeni, nici pe pruncii din leagăn, nici pe mame și nici pe copiii pe care ele îi alăptează!”³

Dar, ceea ce desigur va contribui mai mult încă la sporirea prestigiului maghiar peste țări și mări și va întări în Occident convingerea despre rolul de misionarism civilizator al nației maghiare este varietatea sistemelor pe care imaginația urmașilor lui Árpád le-a inventat pentru extirparea românilor din Transilvania românească.

Din cei 68 de morți identificați în comuna Trăznea, 57 au fost uciși cu gloanțe în cap, în piept și în abdomen. Trei dintre

1 *Les assassinats*, p. 15.

2 *Ibid.*, p. 16.

3 Csaba Dűcső *op. cit.*, p. 155— 156.

cadavre au fost în urmă arse. Femeii Ana Negrean de 65 de ani i s-au tăiat mâinile. Femeia Ana Sălăjan în vârstă de 31 de ani, deși însărcinată, a fost străpunsă cu baioneta. Vasile Nărgăraș a fost găsit cu capul spintecat în două; în fine, copilul Sălăjan Ion de 2 ani a fost ucis cu grenada.¹

În comuna Ip, 155 de bărbați, femei și copii au fost exterminați de militari și de bandele lui Horthy. Casele lor au fost prădate și apoi arse. Victimele au fost aruncate într-o groapă comună, fără asistența unui preot. Grija ungarilor n-a fost de a epura numai comuna de români, ci și aceea de a se îmbogăți cu acest prilej. Astfel, au dispărut în timpul învâlmășelii 90.000 lei aparținând bisericii din sat, precum și alte averi aparținând celor masacrați.²

Ar fi să umplem pagini întregi citind ororile săvârșite în intervalul primelor două luni de ocupație. Ne vom mărgini doar a mai arăta că în Cosniciul de Sus, din județul Sălaj, au fost uciși în ziua de 18 septembrie 1940 un număr de 15 români și o româncă, înmormântați apoi, fără preot, în groapa comună.³ La Camăr din același județ, maghiarii au ucis la 15 septembrie 1940 patru țărani români⁴; la 14 septembrie 1940, la Șimleul Silvaniei 7 români au căzut victima instinctelor barbare⁵, iar la Zalău în aceeași lună au fost uciși alți 21 de români și românce, printre care încă o femeie însărcinată, anume soția lui George Vicaș și un învățător Gh. Sârbu, împușcat în curtea liceului de către un căpitan ungar.⁶

În județul și orașul Cluj s-au înregistrat în cursul lunilor septembrie și octombrie câteva crime din cele mai abominabile.

La 23 septembrie 1940, în casa preotului Andrei Bujor, au fost adunați și uciși preotul și soția sa, născută Lucreția Mureșanu, copilele Lucia, licențiată în litere, Mărioara, studentă în anul II a Facultății de științe și Victoria, în clasa a VIII-a de liceu, Natalia Petrea, soția institutorului Gh. Petrea,

1 *Un an de domination magyare dans la Transylvanie. Les assassinat*, p. 16.

2 *Ibid.*, p. 17- 19.

3 *Ibid.*, p. 21.

4 *Ibid.*

5 *Ibid.*

6 *Ibid.*

fiica și mama acestuia din urmă și, în fine, servitoarea preotului Bujor, numită Juhasz.¹

În comuna Hida au fost masacrați 11 români, iar cadavrele a 9 dintre ei au rămas în câmp deschis neînhumate timp de cinci zile. În Valea Drăganului au fost uciși, în zilele de 12 și 13 septembrie 1940, 12 tineri români care se întorceau din concentrare. La Sânmihaiu Almașului alți 10 tineri au fost uciși pe teritoriul comunei ² etc. etc.

Asasinatele individuale care au fost comise asupra românilor de către ungurii încălziți de neașteptatul succes dobândit fără luptă, nu sunt mai puțin odioase.

La Cluj, în primele zile ale ocupațiunii, un mare număr de români au fost uciși pe străzi, în casele lor proprii sau în alte părți, fără nici un motiv și întotdeauna cu aceeași cunoscută bestialitate”.³

În noaptea de 14—15 septembrie, vameșul Ion Almașul a fost ridicat de acasă de către un soldat ungur, împușcat în stradă, străpuns cu baioneta și după aceea călcat cu picioarele. La 13 septembrie, 190 soldați unguri împușcă un țăran român în fața atelierelor căilor ferate. Soldatul român Alexandru Badea, reîntors dintr-o concentrare, este aruncat din tren de către tovarășii lui de călătorie unguri și strivit sub roțile vagoanelor. În comuna Someșeni, aproape de Cluj, țăranul Ion Pantea este ucis de către soldații unguri prin tăierea arterelor de la mâna dreaptă și împlântarea unei baionete în inimă, sub ochii îngroziți ai fiicelor lui, care au reușit apoi să fugă. În comuna Vădăsel, la 30 noiembrie 1940, o bandă de unguri venind din comuna Vișea decapitează cu lovituri de topor pe tânărul Ciocănaș.⁴ În comuna Poieni, agricultorul Gheorghe Bane este torturat în așa mod de soldații unguri, încât după două zile moare în chinuri groaznice.⁵

Cea mai oribilă crimă, însă, care a fost comisă în județul Cluj este aceea săvârșită în comuna Huedin, la 10 septembrie 1940, asupra protopopului ortodox Aurel Munteanu, care a

1 *Ibid.*, p. 22.

2 *Ibid.*, p. 23.

3 *Ibid.*, p. 26.

4 *Ibid.*, p. 26-27.

5 *Ibid.*, p. 27.

murit în cele mai groaznice chinuri.

Cităm din broșura *Les assassinats*:

„Un ofițer ungar (din nou un ofițer!) l-a arestat în stradă pe când el se ducea la o înmormântare și, împreună cu o bandă de asasini, l-a torturat în chipul cel mai bestial timp de patru ore. Cu o răbdare și o perversitate diabolică, ei l-au bătut la început cu pumnii și apoi cu măciucile, până ce el a căzut la pământ. Apoi i-a fost smulsă, după același rit sadic, venerabila sa barbă de preot creștin cu bucăți de carne, smulgându-i în același timp părul de pe cap cu piele cu tot. Această operație terminată, călăii i-au sucit mâinile până i-au rupt oasele. Culmea bestialității a fost atinsă de asasinul Budai János Gyepu care de mai multe ori i-a vârât un băț în gură cu asemenea forță încât bățul i-a ieșit prin ceafă și după ce a expiat, în urma acestor abominabile torturi, asasinii i-au aruncat cadavrul dimpreună cu acela al gardianului Gh. Nicola, omorât de aceeași bandă, într-un șanț al proprietății nobilului ungar, contele Bánffy”.¹

Socotim că până și Attila s-ar fi cutremurat de barbariile comise la Huedin de maghiarii care se reclamă direcți succesori ai „biciului lui Dumnezeu”!

Zeci de asemenea sălbăticii au fost comise și în județul Bihor, la Salonta și Sunțion; în județul Someș, în comunele Bretea, Mălin, Stâna, Căplani și Halmășd; în județul Satu Mare la Doba și Medieșul Aurit; în județul Târnava Mică, la Agrișteu, unde tânărului român Emanuil Costea, înainte de a fi omorât, i s-au ars ochii și i s-a smuls limba din gură; în județul Ciuc, la Ditrău² etc.

„Masacrele au fost săvârșite, spune autorul broșurii *Les assassinats*, atât de către armata ungară cât și de bandele de civili unguri. Câteodată torturile au fost duse până la ultima limită a rezistenței ființei omenești, cu o ferocitate dementă și o imaginație maladivă. Unii au scăpat de la moarte numai din cauză că aceste brute demente credeau că victimele lor sucombaseră de-acum”.³

¹ *Ibid.*, p. 28-29.

² *Ibid.*, p. 29-31.

³ *Ibid.*, p. 31.

Teroarea

Încurajată de atitudinea trupelor ocupante, care în loc să păstreze ordinea s-au dedat ele însele la crime și la prădăciuni, populația ungurească din Transilvania, excitată până la paroxism, și-a dat frâu liber instinctelor primare, dedându-se la cele mai înfiorătoare fărâdelegi.

În comuna Marghita din județul Bihor, trei femei, dintre care una de 16 ani, au fost chemate la primărie și violate de 7 țărani unguri. După viol, ei au tăiat sânii victimelor.¹

Douăzeci de români din comuna Mihai Bravu, jud. Bihor, 70 din Odoreu, jud. Satu Mare, 42 capi de familie din comuna Nicula din același județ, 40 români din Tirimia, jud. Mureș au fost grav răniți.² În comuna Cuzăplac din județul Bihor, un sublocotenent ungur și civilul Szabo Iancsi au forțat pe lucrătorul P.I. să înghită bucăți din drapelul românesc în timp ce ei îl loveau crunt.³ Ar fi să nu mai terminăm dacă am enumera toate cazurile pe care ni le citează broșura sus-menționată.

Ne-am fi îndoit de veracitatea celor afirmate de autorul cărții, într-atât sunt de îngrozitoare faptele relatate, dacă nu ni s-ar fi furnizat de către autor datele precise cu privire la numele victimelor cât și cu privire la domiciliile lor. Și apoi, când citești profesia de credință a leventului Dűcső Csaba și toate amenințările proferate timp de două decenii de ultrașovinii din Budapesta la adresa românilor din Transilvania, orice îndoială cu privire la realitatea faptelor alegate dispare.

Mii de broșuri erau difuzate pe teritoriul Transilvaniei de către propaganda maghiară de la Budapesta, instigând la omoruri, jafuri și prădăciuni. Cităm un fragment dintr-una din broșurile de ațâțare maghiare contra românilor transilvăneni : „Datoria noastră este să stărpim nația valahă, să nimicim orice urmă a seminției blestemată și să spintecăm chiar pântecul

1 *Ibid.*, p. 32.

2 *Ibid.*

3 *Ibid.*, p. 34.

femeilor care poartă în el un pui de valah”.

Azi, când sunt cunoscute atrocitățile săvârșite de germani în toate țările prin care au trecut, te întrebi care sunt maestrii și care, elevii?!...

Prin cele două broșuri mai sus-menționate, *Les assassinats* și *Les Destructiions d'Églises*, s-au adus în fața lumii civilizate și într-o limbă de circulație universală grave acuzații împotriva Ungariei, bazate pe o documentare dintre cele mai ample. Dacă aceste acuzații ar fi fost false sau inexacte, Ungaria, pentru păstrarea prestigiului ei neîntinat, avea datoria să risipească pe bază de documente toate învinuirile ce i se aduceau.

Deși sunt la curent cu aproape toate publicațiile în limbi străine care au apărut până la sfârșitul anului 1943 la Budapesta, nu-mi este cunoscută nici o carte și nici o broșura prin care să se fi respins în mod serios acuzațiile aduse Ungariei.¹ Dacă aș fi cunoscut vreun articol sau vreo carte în

1 Dimpotrivă. Un gazetar maghiar, György Ferenczy a condamnat cu asprime barbaria ucigașilor conaționali ai săi. Iată ce scria el la Arad, la 18 septembrie 1940: „Trebuie însă să mă refer la umanitate, la cinste, la bunul gust, la sentimente omenești, când arăt atrocitățile fără seamăn care s-au comis pe pământul Transilvaniei după ocupație. Împotriva acestora trebuie să protesteze cu tonul cel mai vehement toată lumea, toți acei din al căror suflet n-a murit adevăratul creștinism, dragostea față de aproape. Tocul îmi tremură în mână când aștern aceste rânduri pe hârtie. Mândrul pământ al Transilvaniei s-a transformat într-o amarnică Golgotă unde se petrec cele mai groaznice evenimente. Oamenii sunt închiși cu sutele, cu miile sunt bătuți, sunt torturați în mod cumplit. Asasinatele și execuțiile se țin lanț, și toate acestea doar pentru că unica vină a nenorocitelor victime este aceea de a se fi născut român (...). Durerea ne sfâșie inimile la auzul atâtor suferințe. Cu ochii înlăcrimați, cu durerea în suflet ne uităm la cer și precum a făcut Iisus Christos, întrebăm și noi la fel: Cu ce au greșit? Care e vina acestor oameni nenorociți, torturați? Că s-au născut români? Până aici se aude hohotul disperării al multor sute de mii de oameni ajunși sub stăpânire străină pe pământul Golgotei din Transilvania, unde vântul suflă leșurile celor spânzurați, unde cadavrele martirilor asasinați cu o sălbatică cruzime vestesc că instinctul bestial s-a eliberat și barbarismul și răzbunarea joacă dansul sălbatic al morții (...) și acești oameni îndrăznesc să se numească creștini? Aceștia vorbesc despre dragostea frățească creștină? (...). A chinui fără vreun motiv politic, cu un vandalism necruțător, oameni lipsiți de apărare — este nemaîntâlnit în istoria statelor civilizate ale Europei. De aceea nu putem exprima altceva decât dispreț (...) și, dacă aceasta se mai continuă, atunci nu-mi rămâne altceva decât să mă rușinez că m-am născut

acest sens, mi-aș fi făcut o datorie din a le menționa, din respectul pe care-l păstrez adevărului. *Până la dovada contrarie însă, toate alegațiunile — extrem de grave — care se aduc Ungariei rămân în picioare.*

Toate aceste date se referă numai la intervalul de timp de la 30 august 1940 până la 30 octombrie 1940.

Statisticile sumare care au putut fi dresate ulterior învederează o recrudescență a teroarei dezlănțuite de maghiari. Regimul horthyst voia să lichideze odată pentru totdeauna și într-un fel cu totul original problema minorităților. El desființa pur și simplu minoritățile și în modul acesta rezolva în mod radical problema!

Parte dintre români au fost întemnițați, parte au fost trimiși pe front, alții au luat drumul Germaniei pentru munci forțate și, în sfârșit, foarte mulți l-au luat pe acela de unde nimeni nu se mai reîntoarce.

Până la data de 30 octombrie 1941 numărul deținuților români era de 13.000!¹

La sfârșitul anului 1943, acest număr era de trei ori mai mare. Lagărele ungare de la Budapesta, Debrecen, Pospökladany, Békéscsaba, Kistracsa gemeau de români, la fel, de altfel, ca și închisorile ungurești din timpul primului război mondial.

În fața probelor evidente de cruzime și de sălbăticie, ce oare vor mai putea invoca de data aceasta măestrîi jongleurî de la Budapesta și emisarii lor, pregătiți din timp la Londra și în Statele Unite ale Americii?!...

„Apărătorii creștinismului” — dărmători de biserici

Ungurii nu s-au făcut însă vinovați numai de cruzimi asupra persoanelor. Ei au căutat să lovească în români, lovind până și în lăcașurile sfinte, citadele inexpugnabile ale românismului transilvănean.

secui-maghiar și să reneg și faptul că am învățat prima oară să mă rog lui Dumnezeu în limba maghiară” (*Golgota în Transilvania*, București, 1941, p. 6-8).

1 Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord, București 1942, p. 2.

În 1789, cererea românilor din Cluj, Ionache Mavrodin și Ion Constantin, de a li se permite să construiască o biserică românească în acel oraș, a fost respinsă de Consiliul Juraților clujeni.

„Dacă am permite, spunea decizia de respingere dată de prea onorații jurați ai Clujului, construcția unei biserici românești la Cluj, am lăsa drumul liber afluenței și creșterii în orașul nostru a populației românești, a acestei populații de hoți”.

Această rezoluție reacționară și intolerantă datează din 1789, anul când, în Occident, începea să fluture stindardul libertății, al egalității și al înfrățirii!

În 1940, ungurii au mers mai departe însă cu intoleranța religioasă decât strămoșii lor din 1789. Ocupând Transilvania cedată, ei s-au năpustit asupra bisericilor românești — ortodoxe și greco-catolice, cu o furie care nu-i onorează, desigur, pe prelinșii apărători ai creștinismului.

Pe teritoriul cedat se aflau în momentul anexării (30 august 1940) un număr de 442 parohii ortodoxe cu 339.448 credincioși și 927 parohii greco-catolice, numărând 1.066.145 credincioși.¹

Știind din istoria trecutului că Biserica a fost cea mai puternică fortăreață înăuntrul căreia românii și-au menținut nealterată naționalitatea, ungurii din 1940 și-au închinat toate eforturile lor deznaționalizării prin religie și aceasta prin mijloace violente. Mii de români au fost obligați să-și renege credința strămoșească, îmbrățișând una din religiile maghiare, pentru a se pierde astfel definitiv în masa ungurească.

De data aceasta însă, ungurii au îmbrățișat o manieră mai forte încă decât aceea pe care au experimentat-o strămoșii lor. Ei nu s-au mulțumit să distrugă conștiințele, ci au început chiar a distruge și bisericile românilor. Cităm textual din broșura *Les Destructiions d'Églises*:

„În județele din est care au suferit cel mai mult, mai bine de 12 biserici românești ortodoxe și greco-catolice au fost distruse. Ungurii, înarmați cu topoare, târnăcoape și securi, se aruncau în grupuri asupra bisericilor și distrugeau în câteva ore până la

¹ *Ibid.*, p. 37.

temelie ceea ce credința românească a ridicat ani de-a rândul pentru gloria lui Dumnezeu”.¹

Județele în cauză sunt acelea locuite de secui, foștii adversari de moarte ai maghiarilor, azi deznaționalizați, aproape complet. În județul Odorhei, au fost rase de pe suprafața pământului 6 biserici, fără ca autoritățile să fi luat cea mai mică măsură de protecție.

Biserica greco-catolică Sf. Nicolae din Racoșul de Sus (Felső-Rákos) a fost prima dintre bisericile distruse în acea regiune. Tot în luna octombrie 1940, au mai fost distruse Biserica Sfintei Treimi din Merești (Homorod Almaș) și Biserica ortodoxă din comuna Biborțeni (Bibarczfalva). În luna decembrie 1940 este distrusă biserica greco-catolică din Ocland (Okland), țărani împărțindu-și în urmă pietrele și cărămizile construcției. În ianuarie 1941 populația civilă distruge biserica greco-catolică din Crăciunel — (Karácsonyfaivá) și în fine, în februarie 1941, după ce a fost profanată, a fost distrusă biserica greco-catolică „Sf. Mihai” din Vârghiș.

În județul Trei Scaune, două biserici, amândouă ortodoxe, au fost în întregime distruse. Una dintre ele se afla situată la Căpeni (Köpecz). Autoritățile au somat populația românească ca până la o dată fixă să-și abandoneze credința strămoșească, trecând la religia reformată, urmând ca în caz de refuz să fie expulzată în masă.² A doua biserică fusese situată la Comolău (Kamalo) și a fost incendiată de secui în luna septembrie 1940.

1 *Un an de domination magyare dans la Transylvanie du Nord*. (În continuare: *Les Destructions d'Églises*), p. 15; vezi și *Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord*, p. 45, unde se arată, că au fost distruse până la temelie următoarele biserici: Borsec (jud. Mureș), Biborțeni (jud. Odorhei), Căpeni (jud. Trei Scaune), Comalău (jud. Trei Scaune), Vârghiș (jud. Odorhei), Racoșul de Sus (jud. Odorhei), Sălard (jud. Bihor), Ocland (jud. Odorhei), Crăciunel (jud. Odorhei), Merești (jud. Odorhei), Ditrău (jud. Ciuc; aici, la Ditrău, dărâmarea bisericii a avut loc în 1941 și a durat zile de-a rândul, iar obiectele din biserică au fost vândute la licitație), Pănet (jud. Mureș), Sănmartin (jud. Odorhei). De asemenea au fost dărâmate în parte bisericile din Borșneul Mare (jud. Trei Scaune și Moftinul Mare (jud. Sălaj). În comunele Urmeniș și Crăești (jud. Mureș), locuitorii au fost obligați de autoritățile horthyste să schimbe stilul arhitectonic al bisericilor românești (*Ibid.*, p. 51).

2 *Les Destructions d'Églises*, p. 20.

Populația românească din comună a fost constrânsă să opteze pentru una din numeroasele confesiuni maghiare.

La Odorhei, la Sânmartin (Homorod-Szentmarton), la Sângeorgiul de Pădure, la Pănet, la Borsec, la Bățanii Mari, la Boroșneul Mare (Nagyborosvno), la Aita Mare, la Belin, la Bicsad, la Ozun etc., bisericile au fost sau distruse sau devastate.¹

Un candelabru al bisericii românești din Sângeorgiul de Pădure a fost transportat la Odorhei pentru a împodobi cazinoul de acolo. În bisericile din Trei Scaune, secuii au furat obiecte sfinte de mare valoare. În biserica românească ortodoxă din Sf. Gheorghe ungurii au scos crucea, în noaptea de 14 spre 15 septembrie, înlocuind-o cu drapelul maghiar. La Zăbala (Zaboia) troițele așezate de români la încrucișările de drumuri, pentru ca fiecare creștin, fie ei ungur sau român, să aibă în calea sa prilej de reculegere, au fost smulse din loc.

„Iată, spune autorul broșurii *Les Destructions d'Eglises* răspunsul la regimul de toleranță, la tratamentul civilizat, pe care statul român l-a aplicat în trecut și continuă să-l aplice și în prezent minorității maghiare”.²

Și trebuie să remarcăm că enumerarea de mai sus nu epuizează cazurile de profanare săvârșite de unguri, după anexarea Transilvaniei, asupra sfintelor lăcașe românești.

Bisericile ortodoxe din Praid³ (jud. Odorhei), Gheorgheni (jud. Ciuc) și din Miercurea-Ciuc (capitala jud. Ciuc) au fost transformate în magazine de cereale ca și, de altfel.

biserica ortodoxă din Odorhei. La Dej, fundațiile bisericii greco-catolice în construcție an fost distruse.⁴ În biserica greco-catolică din Bicaz-Centru (jud. Cine), ungurii au făcut cantonament pentru trupele de honvezi.⁵ Biserica ortodoxă din

1 Vezi și *Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord*, p. 46, în care se menționează că au fost devastate bisericile românești din Alta Medie, Belin, Bicsad, Ozun (jud. Trei Scaune), iar cele din Aldea și Mădăraș au fost avariate.

2 *Les Destructions d'Églises*, p. 23.

3 Vezi și *Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord*, p. 46.

4 *Ibid.*, p. 46.

5 *Ibid.* Au fost închise bisericile românești din satele Biharia, Macea, Diosig, Roșiori, Marghita, Episcopia Bihor, capela ortodoxă a spitalului

Zalău a fost arsă în ajunul sărbătorilor de Paști din anul 1942.

Soarta preoților români din Transilvanii a fost și ea dintre cele mai triste. Din clipa întronării guvernării maghiare, clerul românesc a fost supus unui adevărat supliciu.

„Măsurile vexatorii nu încetează. Ar trebui să ai un corp și un suflet de oțel pentru ca să suporti torturile la care sunt supuși preoții”.¹

Iată câteva exemple dintr-un șir întreg:

În noaptea de 8 spre 9 septembrie 1940 un grup de soldați unguri încercuiesc casa preotului român din Haieu (jud. Bihor) și pătrunzând în locuința lui îl bat până ce cade în nesimțire. Motivul invocat de agresori în disculparea lor, este... calitatea de român a victimei. „Tu ești român, i-au spus preotului agresorii, și ai contribuit la crearea României Mari”. Și odată cunoscute motivele vizitei neașteptate, loviturile au început a curge.

În iunie 1941 i s-a fixat preotului român Iuliu Ardeleanu² din Sat-Șugatag domiciliu forțat. Această măsură neîmpiedicându-l ca să-și exercite misiunea, i s-a intimat obligațiunea să se prezinte în fiecare zi la trei autorități diferite din 3 sate diferite. Astfel, preotul avea obligația să fie în decursul a 24 de ore în fața postului de jandarmi din Hârnicești, în fața notarului comunei Ciulești și în sfârșit la primăria din Sat-Șugatag.

Iată acum tribulațiile preotului Ion Dan din Spurcani, jud. Bihor. Preotul îndeplinea și funcția de învățător. La 21 ianuarie 1942 i se interzice să exercite funcția de preot. După trei săptămâni este trimis în comuna Tisza Süly din vechea Ungarie, unde nu există nici un singur român. La 27 martie 1942 este retrimis de Inspectorat la domiciliu și apoi exclus din cadrele învățământului; în sfârșit, la 30 aprilie este obligat de

județean din Oradea, Curtuișeni (jud. Bihor); cele mai multe din bisericile ortodoxe din eparhia Maramureșului, bisericile din Ardud, Urziceni, Ghenciu, Căpleni (jud. Satu Mare), Rădulești, Lucăceni (jud. Sălaj). Cele mai multe din aceste biserici au fost ulterior — în toamna anului 1940 — distruse (*Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord*, p. 46 — 47).

¹ *Les Destructions d'Églises*, p. 33.

² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, vol. 201, f. 180-181.

către notarul comunei Ciutelec, jud. Bihor, să părăsească locuința pe care o ocupa în casa școlii aparținând bisericii ortodoxe.

Până și episcopul ortodox din Cluj, Nicolae Colan¹, a avut de suferit de pe urma metodelor arbitrare pe care le-au inaugurat ungurii după ocuparea Transilvaniei.

Episcop al unei biserici numărând aproape 350 000 credincioși, el a fost convocat într-o zi în fața comisiei de recrutare unde a fost cântărit și măsurat ca un simplu recrut, fiind pus în urmă să jure credință regentului Horthy... În calitatea sa de oștean ungur... desigur!

Nenumărate alte cazuri de persecuție meschină, de violențări ale conștiinței, de mizerii săvârșite zi de zi, cu perseverență diabolică, ne sunt relatate de broșura închinată teroarei religioase, pe care au introdus-o guvernării statului unguresc, al statului care poartă ca stemă simbolul creștinătății: o cruce... e drept, aplecată într-o parte.²

Absolut toți preoții români din Secuime s-au văzut constrânși să părăsească regiunea; acei care nu au fost

1 *Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord*, p.38.

2 Locuitorii români din 8 parohii din județele Ciuc, Trei Scaune și Odorhei au fost forțați să treacă la confesiuni religioase maghiare precum și majoritatea românilor din alte 8 parohii din aceleași județe. Asemenea au fost forțați românii din eparhia Maramureșului, precum și cea mai mare parte a românilor din parohiile Sovata, Voșlăbeni, Izvorul Mureșului, Aita Seacă, Bilbor, Hodoșa-Ciuc, Bicaz-Chei, Sântandrei, Merești, Bolintineni, Bezidul-Nou, Tirimioara, Odorhei, Mărtiniș, Ciuc-Sângeorgiu Baraolt, Șardul Nirajului, Crăciunești, Păsăreni, Roteni, Troița, Isla, Ilioara, Culpui, Herghelia, Moșa, Ghimeș-Făget, Coșnea, Chiești, Cașon Imper. De asemenea, 5.457 de români din episcopii Maramureș și Oradea au fost trecuți la confesiuni religioase maghiare. Toate acestea, numai în toamna anului 1940 (*Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord*, p. 49). Preoții din parohiile Gheorgheni și Ghimeș (Ciuc), ca și din alte parohii din aceeași zonă, au fost obligați să officieze slujba religioasă în maghiară și să rostească, în ungurește, crezul revizionist maghiar (*Ibid.* p. 50 — 51). Printr-un decret special, publicat în „Budapesti Közlöny”, nr. 18, din 13 aprilie 1941, guvernul horthyst a înființat o episcopie ortodoxă maghiară, cu toate că în rândurile populației maghiare nu erau ortodocși. Scopul evident al acestei noi episcopii era de a avea încă un instrument de maghiarizare a populației românești. Numai într-o primă etapă această episcopie a smuls 40 de parohii ortodoxe române din județele Bihor, Odorhei, Ciuc și Trei Scaune (*Ibid.*, p. 51 — 52).

expulzați au fost nevoiți să se refugieze pe teritoriul românesc.

Toate acestea sunt vicisitudinile slujitorilor bisericii din provincia transilvăneană încorporată după „Diktat” țărilor „Sfintei Coroane a Ungariei”.

Lesne își poate închipui oricine, în aceste condiții, care este soarta intelectualității românești din teritoriul răpit precum și aceea a simplilor țărani.

Am avut ocazia să stăm de vorbă cu mai mulți țărani care s-au refugiat în România cu mult după anexarea Transilvaniei, trecând frontiera în mod clandestin. Oamenii și-au lăsat sub unguri căminul, petecul de pământ și bruma lor de avere.

Gestul lor ne-a apărut cu atât mai îndrăzneț cu cât dincoace de Carpați ei trebuiau să reînceapă o viață nouă, cu tot cortegiul ei de dificultăți. Pentru ca un țăran român să-și părăsească ogorul și să ia toiagul pribegiei trebuie să existe o rațiune majoră de o importanță covârșitoare.

Or, rațiunea pe care au invocat-o în unanimitatea lor țăranii refugiați pe teritoriul românesc a fost tratamentul neomenos la care ei au fost supuși din partea ungarilor, din chiar prima zi a ocupației. O propagandă inverșunată a picurat zi de zi în sufletul tinerelor generații ungurești veninul revanșei, astfel încât în ziua în care ungurii au redevenit stăpânii Transilvaniei ciuntite, românii au fost tratați drept dușmani ireconciliabili ai statului ungar. Fiecare gest, fiecare mișcare, le-au fost suspectate. S-a creat astfel în regiunea cedată o atmosferă morală irespirabilă. Nu le mai rămânea românilor decât consolarea de a se bucura de bunurile lor materiale. Or, și aici s-a făcut simțită asprimea guvernării maghiare. Li s-au confiscat țăranilor toate bucatele ogoarelor, cultivate cu sudoarea frunții, nelăsându-li-se decât un minim care nu le ajungea nici pentru nevoile lor zilnice.

Și atunci, românii ardeleni au preferat să-și părăsească pământurile, căminele, familia, pentru a nu fi slugi la străini. *Se pare că țăranimea românească din Ardeal nu a sorbit până la fund cupa destinului ei tragic!...*

Privind exodul românilor peste frontiera artificial creată la Viena nu poți să nu-ți reamintești de exodul strămoșilor acestor români peste frontiera — și aceea artificială — care în timpurile de odinioară separa în două trupul românismului.

„Ceas de ceas, zi de zi, locuitorii emigrează în țările românești”, citim în volumul XXI al „Documentelor Dietelor Ardelene” (tipărite de Academia Maghiară în 1899) în capitolul privitor la exodul românilor transilvăneni din Alba Iulia în anul 1698.¹

„O treime din populația din Țara Făgărașului și-a părăsit locuințele și a emigrat în Muntenia vecină”,² citim în aceeași colecție de Documente, publicată de unguri.

Și atunci, ca și acum, populația românească din Transilvania a luat drumul pribegiei din cauza intoleranței maghiare.

Exodul luase, la un moment dat, proporții atât de însemnate, încât însuși împăratul Leopold I a cerut, în 1699, să se ia măsuri ca populația să fie împiedicată prin toate mijloacele de a fugi în Moldova și în Muntenia.³

1 La 7 iunie 1698, nobilimea a cerut Dietei de la Alba Iulia să reducă taxele, întrucât „ceas de ceas și zi după zi locuitorii emigrează în Valahia”, *Monumenta Comitatus Tegni Transylvaniae*, vol. XXI. Editate de Academia Ungară, Budapest, 1899, p. 357.

2 În decembrie 1694, Dieta Transilvaniei, întrunită la Târgu Mureș, a recunoscut că o treime din locuitorii Țării Făgărașului trecuseră în Țara Românească (*Ibid.*, p. 219). Trei ani mai târziu, guvernul Transilvaniei explica împăratului cauzele emigrărilor masive ale românilor transilvăneni la sud și est de Carpați prin faptul că acolo aveau libertate și pământ mai bun decât în Transilvania (Hurmuzaki, *Documente*, XV/I, p. 536).

3 Hurmuzaki, *Documente*, XV/I, p. 536. Referindu-se la aceeași perioadă, cronicarul Mihail Cserei scria: „Din Transilvania poporul trece în masă în Moldova. Am făcut totul pentru a-l opri, dar fără rezultat. Vechile legături sunt rupte, opreliștile puse de organele executive și administrative nu mai au rost, trebuie să ne așteptăm la mai multe rele” (*Erdély historiaja 1662 —1712/Istoria Ardealului 1662— 1712/*, Pest, p. 214). În 1718, Universitatea Săsească își manifesta îngrijorarea față de fenomenul depopulării satelor din cauza emigrării românilor la sud de Carpați (Hurmuzaki, *Documente*, XV/2, p. 1566, nr. 2.954). Emigrarea românilor a luat proporții îngrijorătoare sub împărăteasa Maria Tereza. Comisia instituită pentru a stabili cauzele acestei emigrări masive raporta la 17 septembrie 1746 că românii emigrează din Transilvania din cauza persecuțiilor religioase, politice, economice și sociale (N. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1902, p. 243). În 1764, 1.000 de familii românești din districtele Cluj, Turda și Solnoc au emigrat la sud de Carpați (*Monumenta Historica Hungariae. Scriptores*, vol. 38, p. 127). În 1767, 700 de familii românești au emigrat din regiunea Făgăraș în Muntenia (*Ibid.*, p.

La 20 mai 1777, un raport întocmit de G. Rail și G. G. Obst cu privire la trecerile ele frontieră ale românilor transilvăneni, conchidea cu aceste vorbe: „Asupririle au scos, în curs de 120 de ani, multe mii de familii românești din Transilvania, atât în Moldova cât și în Muntenia și în raialele turcești”.¹

În sfârșit, la 17 ianuarie 1785, consulul austriac König vorbește într-unul din rapoartele sale despre „emigrarea în Moldova a 24.000 familii din părțile Bistriței și ale Năsăudului”.²

Dl Herbert van Leisen, în recentul său volum, apărut la Geneva, sub titlul *Das Siebeubürgische Problem* (Kundig, 194.), ignorează candid aceste realități, afirmând că începând din anul 1700, românii din Principate au pătruns în Transilvania, populând-o.³ Dacă dl van Leisen ar fi afirmat că popoarele de

257). În 1769, 1.200 de familii de români, din Transilvania erau înregistrate la punctul de vamă de la Turnu Roșu, la trecerea lor în Muntenia („Transilvania” an 72 [1941], p. 289). În același timp, guvernatorul Bucovinei arăta că 5.018 de emigranți români din Transilvania și-au făcut apariția în 72 de sate din Bucovina (Vezi „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a II-a, vol. XXXVII, 1914 — 1915, p. 859-864).

1 „Atât de mare era tirania în Transilvania — se scria în acest raport — încât oamenii cântau scăpare chiar la turci” (I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, în „Analele Academiei Române. (Memoriile Secției istorice”, seria a II-a, vol. XXXVII, 1914— 1915, p. 857). Într-un raport din 1773 al clerului unit din Transilvania către împărăteasa Maria Teresia sunt menționate miile de emigrări de români din Transilvania în Moldova și Țara Românească care au determinat populația locală de aici să exclame: „Toată Transilvania vine la noi” („Tota Transilvania ad nos venit”). Vezi A. Bunea, *Episcopii P. P. Aron și Dionisie Novacovici*, Blaj, 1902, p. 259.

2 Iorga-Hurmuzaki, *Documente*, X, p. 7 — 8. Într-un raport al consulului austriac din București se arăta că în lunile martie și iunie 1800 și-au făcut apariția în Muntenia 411 familii românești din Transilvania și alte 307 în luna decembrie 1801 (Ion Nistor, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 857).

3 Despre această absurdă teorie, emisă de Iancsó Benedek, vezi David Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*. Studiu critic, Sibiu, 1944 și Silviu Dragomir, *La patrie primitive des Roumains et les frontières historiques*, în „Balcania”, 1944, partea I, p. 63—101.

Falsitatea acestei teorii a emigrării românilor în Transilvania în secolul al XVIII-lea este pusă în evidență și de alte documente. Statistica românilor din Transilvania efectuată cu ocazia alegerii succesorului episcopului greco-catolic Atanasie Anghel (mort în 1713), statistică descoperită în Arhivele

neam saxon care intră în componența poporului englez, au intrat în Marea Britanie cu începere din secolul al XVIII-lea, aberația n-ar fi fost mai mică!...

Dar, ce rămâne atunci cu apelul împăratului Leopold care datează din anul 1699 și ce rămâne cu toate intervențiile oficiale din secolul al XVIII-lea, menite nu să împiedice imigrarea românilor în Transilvania, ci tocmai contrariul, emigrarea lor de acolo??

Di van Leisen nu este însă la prima sa „interpretare eronată” a istoriei. Dacă ar fi să relevăm toate inexactitățile

Cancelariei Aulice a Transilvaniei sub numărul 111/1716, stabilea existența în Transilvania a 88.664 de familii românești (Vezi „Societatea de mâine”, Cluj, 1927, p. 183). În această statistică nu au fost incluse 4.818 familii românești din Țara Bârsei. După calculele făcute, în Transilvania trăiau în acel timp 455.320 de români. În același timp, în Transilvania, trăiau 150.000 de unguri (Hóman — Szekfű, *A magyarok története*, VI, p. 126—128). În 1760—1762, generalul Bucow, comandantul trupelor austriece din Transilvania, ajutat de baronii Möhringer și Dietrich, a întocmit o nouă statistică a populației românești din Transilvania, cuprinzând de această dată întreaga Transilvanie, înregistrând 155.434 de familii, ceea ce însemna 777.170 locuitori români (Ilarion Pușcariu, în *Documente pentru limbă și istorie*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 244 — 245; Vezi și Virgil Ciobanu în „Anuarul Institutului de Istorie Națională al Universității din Cluj”, III, 1924—1925). Se constată că populația românească a crescut de la 1713 la 1763 cu 321.050 locuitori, deci cu 70%. În același timp, în 1766 se înregistrau 261.825 de maghiari în Transilvania (Joseph Benkő, *Transilvania sive magnus Transilvaniae principatus*, I, Viena, 1778, p. 472), ceea ce arată că numărul lor a crescut cu 111.825 locuitori adică o creștere de 74,50%. În anul 1836, Transilvania era locuită, conform informațiilor lui I. H. Benigni, de 1.351.989 români și 487.081 maghiari (*Handbuch der Statistik und Geographie des Gross-Füsterthums Siebenbürgen*, Sibiu, 1837, p. 7). Reiese deci, că de la 1762 la 1836, numărul românilor a crescut cu 574.819 locuitori (74%) și al maghiarilor cu 225.256 locuitori (86%). Se observă ca atare că în perioada de la 1766 la 1837, numărul maghiarilor a crescut cu 12% mai mult decât al românilor față de perioada 1713—1766 când creșterea lor demografică a fost mai mare decât a românilor cu 4,5 %. Astfel, chiar aceste statistici oficiale demonstrează că la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea nu putea fi vorba nicidecum de o creștere artificială a elementului românesc din Transilvania printr-o pretinsă migrare de la sud și răsărit de Carpați și nici de o creștere naturală, rezultat al așa-zisei „prolificității”, românești, de atâtea ori exagerată, denigrată, batjocorită. Mai de grabă se poate vorbi despre înaintarea procesului de maghiarizare a Transilvaniei decât de sporirea elementului românesc.

conținute în voluminoasa sa lucrare bilingvă¹, ar trebui să consacram acestui scop un volum de exact aceleași proporții cu acela scris de domnia sa.

Dar, așa se scrie istoria sub inspirația Budapestei... Nu ne-ar surprinde, deci, dacă peste câteva decenii, un alt scriitor, tot atât de obiectiv și de bine informat ca dl van Leisen, ar susține că între anii 1940 și 1942, românii din Vechiul Regat au imigrat în Transilvania, spre a se bucura de înalta civilizație propovăduită de Dűcső Csaba!...

Vinovații

Nu este desigur în intenția noastră de a acuza întreaga nație ungară de ingerințele și atrocitățile comise asupra românilor din Transilvania de Nord din ziua dictatului impus României de Galeazzo Ciano și de comis-voiajorul „în șampanie” Joachim von Ribbentrop (nu știm prea bine de ce von?).

În cursul dezvoltărilor precedente, nu o dată am avut ocazia să arătăm că exista o prăpastie adâncă nu numai între grofii maghiari și țărănimea românească, dar chiar și între acești grofi și țărănimea ungară, exploatată până la sânge pe imensele latifundii ale magnaților.

Magnații maghiari din secolul al XX-lea au fost tot atât de retrograzi ca și strămoșii lor din evul mediu. Ura pe care ei au încuibat-o în sufletul țăranului ungur împotriva a tot ce-i românesc a fost o simplă diversiune pentru a putea trona mai departe, pe nemărginitele lor privilegii și a nu realiza nici o măsură de progres social.

Țăranii unguri, după cum se exprimă prof. maghiar Iuliu Szekfű, trăiau în condiții asemănătoare cu acelea din epoca sclavajului, în regiunile Cserépfalu, Kács, Sály, Noszvaj, Szomolya, populația locuind în grote ca în timpurile preistorice.

În studiul său privitor la „Indicele de sănătate din districtul Mezőkövesd”, K. Stuman afirmă că locuințele țăranilor unguri din acea regiune sunt asemănătoare cavelor preistorice.

1 Vezi varianta în limba franceză: Herbert van Leisen, *Le probleme Transilvan*, Rundig-Généve, MCMXLIII, p. 122— 126.

Este limpede deci că în aceste condiții mizerabile de trai mocnea în sufletul țaranului ungur o ură înverșunată. Cu abilitatea specifică castei nobiliare maghiare, această ură a fost canalizată înspre români.

Vina cea mare, alături de grofii reacționari, o are și intelectualitatea maghiară care, în loc să lumineze țărăimea, a împins-o pe calea atât de periculoasă a anti-românismului.

Popoarele nu se urăsc unele pe altele decât atunci când pătura superioară abdică de la înalta ei menire de propovăduitoare a înfrățirii între clasele sociale și între diferitele neamuri.¹

1 Demascând politica reacționară a clicii de magnați care, sub pretextul de a ține sub asuprire alte popoare, au refuzat secole de-a rândul să acorde drepturi și libertăți poporului ungur însuși, iar după 1918 îl ținea în aceeași stare, încercând să-l facă unealta politicii sale revizioniste Fényes S. scria: „Se știe doar îndeobște că în anii dinainte de război (primul război mondial — n.n.), obiecțiunea generală în contra votului universal era că nu se poate introduce pentru că atunci naționalitățile ar ajunge la majoritate. Deci, sentimentul național și patriotic maghiar cere ca poporul maghiar să nu pretindă extinderea generală a drepturilor politice. Pretențiunile revizuirii nu se pot dar sprijini nici pe afirmațiunea că ar cere-o în interesul poporului maghiar. Cât timp au existat în Ungaria naționalități, cu aceasta se motiva lipsa de drepturi a poporului maghiar, spunându-se că prin extinderea acestor drepturi naționalitățile (care constituiau majoritatea populației statului ungur — n.n.) ar ajunge la diriguirea puterii. Deci, cum s-ar mai putea sprijini tendința de a acapara din nou naționalitățile pe interesul poporului maghiar?

Mai curând contrariul e adevărat: ca să poată menține despuierea diferitelor naționalități, au lăsat și poporul maghiar lipsit de orice drepturi cetățenești. Dar că aceasta a fost numai un pretext, pentru a ține și pe țaranii unguri lipsiți de drepturi, se vede acum evident din faptul că clasa cârmuitoare, latifundiarii, n-au dat drepturi politice poporului maghiar nici acum când primejdia naționalităților era înlăturată.

Această constatare pune într-o orbitoare lumină faptul că referirea la pretinsa primejdie a naționalităților era o simplă apucătură demagogică spre a ține încâtușat și poporul maghiar lipsit de drepturi, ca astfel un grupuleț de grofi să-și asigure pentru totdeauna, nestingherită, puterea de stăpânire.

Admirabilă modestie de conștiință — exclamă malițios Fényes — trebuie să aibă curentul maghiar de acum, care, după astfel de precedente și în acest fel de împrejurări, mai vine cu pretenții de revizuire! Se poate oare imagina ca democrația Angliei și a Franței să găsească că e compatibil cu conștiința sa să arunce iar în robie părți de națiuni deosebite? Noi ne încredem atât de mult în respectul de drept și iubirea de libertate a

În Ungaria, intelectualii s-au alăturat cu trup și suflet clicii nobiliare spoliatoare, întreținând o atmosferă șovină de hipermaghiarism, înăbușitoare a oricărui elan de emancipare națională a popoarelor conlocuitoare.

Este neîndoios că în ziua în care se va instaura la Budapesta un regim democratic, cinstit și sincer, problema Transilvaniei nu se va mai pune pentru guvernării unguri, după cum ea nu s-a mai pus nici pentru Lajos Kossuth atunci când, departe de clocotul pasiunilor șovine, a meditat mai profund asupra caracterului eminamente românesc al provinciei de peste munți.

SOLUȚIA DEFINITIVĂ A PROBLEMEI TRANSILVĂNENE CONSISTĂ ÎN REÎNTREGIREA TRANSILVANIEI SUB STĂPÂNIREA ROMÂNEASCĂ, ÎN LIMITELE FIXATE PRIN TRATATUL DE LA TRIANON.

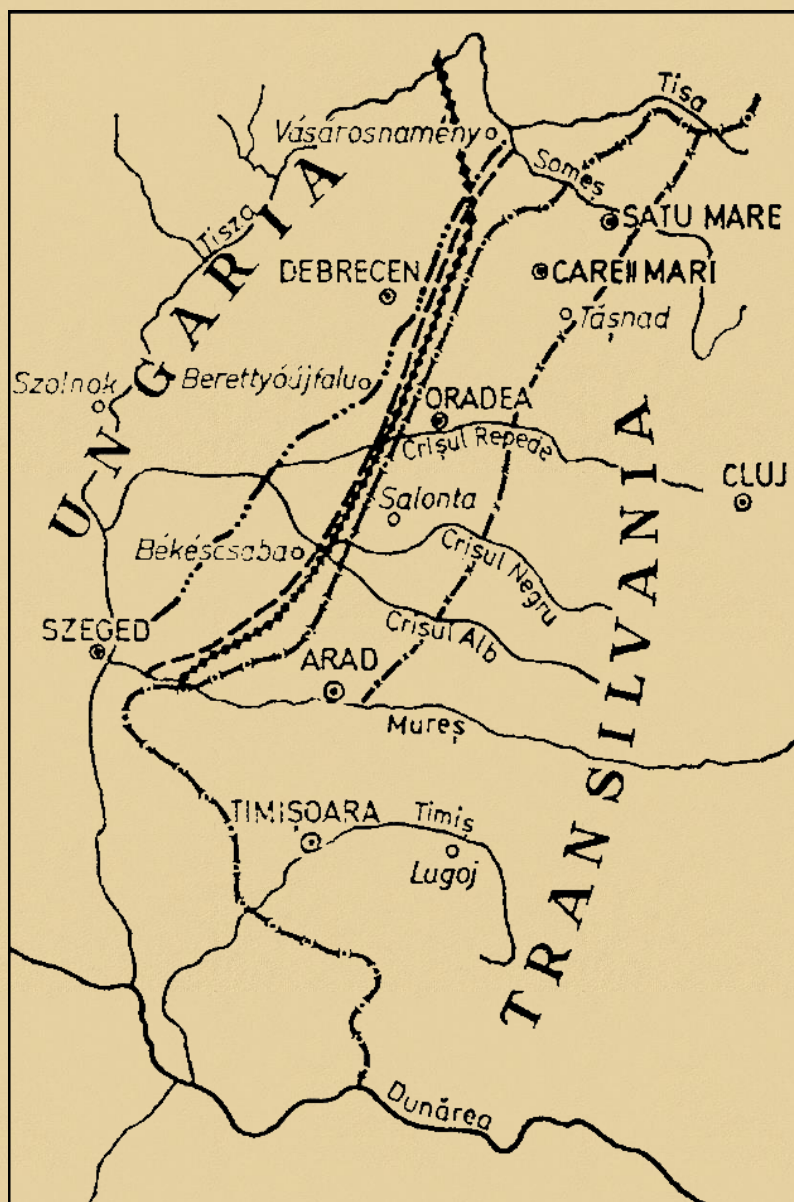
Întregul Ardeal de la Trianon este românesc și trebuie să rămână românesc. În Anglia și Franța mai mult ca oriunde se știe că fruntariile fixate de experții englezi și francezi la Conferința Păcii au depășit chiar pe acelea pe care, în urmă, Conferința le-a fixat a fi pentru totdeauna fruntariile dintre România și Ungaria (Vezi harta de la pag. 413).

Nu trebuie să se uite că Transilvania românească înseamnă sfârșitul unei lupte de aproape un mileniu, iar destrămarea ei este rezultatul unei situațiuni excepționale de război în totul similară situațiunilor care au dat naștere dezmembrării celorlalte state din Europa Centrală și Balcani.

poporului englez, cum și unanimitatea innăscută a bărbaților politici englezi fără deosebire de partid, încât suntem pe deplin convinși că, chiar și acei membri ai parlamentului, care, din necunoașterea împrejurărilor, s-au declarat pe față pentru revizuirea maghiară, în urma acestei lămuriri își vor revizui ei înșiși atitudinea, dovedită eronată, și își vor modifica opiniile în conformitate cu realitățile faptice” (*Ibid.*, p. 103— 10-4).

„Cursul istoriei universale — arăta Fényes S. — nu poate fi dat înapoi. Fatalitatea istorică a produs eruptiv — fără orice calcul omenesc și chiar contra lui — dezmembrarea fostului imperiu ungar, pentru ca, din părțile lui, să se poată întemeia o unitate întemeiată pe libertate și puterea economică a unor noi popoare.

Refacerea stărilor din trecut ar fi identică cu plantarea din nou a vechiului blestem și a vechii permanente primejdii de război și, în același timp, cultivarea vechii aserviri a poporului maghiar” (*Ibid.*, p. 88).

- Frontiera fixată de experții englezi
- - - Frontiera fixată de experții americani
- Frontiera fixată de experții francezi
- . - Frontiera fixată prin Convenția din 1916
- Frontiera fixată prin Tratatul de la Trianon

Într-o lume dominată de principiile sănătoase ale conviețuirii pașnice între națiuni, problema minorității secuiești va fi în mod firesc rezolvată prin însăși natura lucrurilor. Pentru a evita totuși în viitor repetarea unor agitațiuni ca acelea care au dus la declanșarea celui mai crâncen dintre toate războaiele pe care le-a cunoscut omenirea, socotim că ar fi indicat un schimb de populații. Secuii, care, după cum înseși numele lor îl arată, Szek-el, Szikoli, au fost păzitori de hotare, străjeri, la granița de răsărit a Transilvaniei, nemaiaivând ce apăra, se pot reîntoarce liniștiți în mijlocul ungarilor propriu-ziși, care îi consideră de altfel ca pe cei mai distinși dintre maghiari, bucurându-se nespus când îi au printre ei.

În schimb, vor fi readuși în Transilvania românii care locuiesc pe teritoriul Ungariei.

În felul acesta se va rezolva atât problema redusei natalități a maghiarilor cât și aceea a conflictului milenar maghiaro-român.

Rezolvată problema Transilvaniei, nimic nu se opune la realizarea unor relații de pașnică vecinătate între România și Ungaria.

„Unirea, spunea Nicolae Titulescu unui gazetar ungar de la ziarul «Az-Est» din Budapesta, nu reușește niciodată dacă se face împotriva cuiva, ea triumfă întotdeauna dacă se face pentru ceva”.¹

După Unire, marele om de stat Nicolae Titulescu, a cerut în repetate rânduri Ungariei să uite trecutul de sterile învrăjbiri, peste care Adunarea plebiscitară de la Alba Iulia așezase lespedea grea a voinței unui neam întreg de a trăi liber pe pământul românesc al Transilvaniei.

Nicolae Titulescu, ca și predecesorul său la Ministerul Afacerilor Străine al României, Take Ionescu, visa ca Mica înțelegere care unea între ele cele trei state dunărene, Cehoslovacia, România și Iugoslavia, să devină într-o zi un factor de importanță capitală pentru menținerea păcii europene prin înglobarea Ungariei în blocul celor trei națiuni. În timp ce România preconiza astfel, prin glasul celui mai autorizat

¹ Interviuul a fost acordat corespondentului special al ziarului „Az-Est” la București, la 27 ianuarie 1933 (vezi „Lupta” din 29 ianuarie 1933).

ministru al ei, o colaborare sinceră între România și Ungaria, propaganda maghiară se înverșuna să dovedească în Occident — în Anglia în special — că Mica înțelegere urmărește îngenuncherea Ungariei. Era reeditarea vechiului sistem maghiar de a deforma realitățile pentru interesele propagandistice și revizioniste.

Făcând abstracție de ațâțările maghiare, Titulescu schița un plan amplu de cooperare pentru viitor, plan care, dacă ar fi fost aplicat, ar fi evitat multe din evenimentele politice care au urmat, evitând, poate, chiar și conflagrația mondială prin crearea în centrul Europei a unei unități indisolubile, rezistând cu mai multă vigoare presiunilor exterioare ale lui Hitler decât au putut s-o facă națiunile separate.

„Ungaria și România, spunea ministrul de Externe al României, produc un mare număr de materii prime, pe care au interes să le vândă în comun... Ungaria, pentru desfacerea mărfurilor ei, ar putea să se folosea de căile fluviale și maritime comandate de România. Pentru realizarea practică integrală a unui asemenea program (Titulescu schița un întreg program) nu există decât o singură formulă: *aceea a înțelegerii țărilor din Europa Centrală: Ungaria, Austria, Cehoslovacia, Iugoslavia și România*, pe baza tarifelor preferențiale, cu respectarea drepturilor tuturor națiunilor, ținând seama de interesele speciale ale unor anumite state din Europa Centrală”.¹

Și marele om de stat român conchidea:

„Această formulă reprezintă viitorul. Statele din Europa centrală n-au decât să aleagă: să se unească spre a ajunge la prosperitate sau să se izoleze și să se combată spre a ajunge la mizerie. În felul acesta se va realiza, în sfârșit, spiritualizarea frontierelor”.²

Ungaria a ales calea izolării, respingând prietenia pe care, în repetate rânduri, i-au oferit-o guvernanții României.

Ungaria a refuzat cu obstinațiune orice colaborare cu țările vecine, deoarece ea avea promisiuni formale din partea Italiei fasciste și a Reichului nazist că își va primi partea prăzii în ziua în care Axa va purcede la organizarea Noii Europe... pe timp de

1 Ibid.

2 Ibid.

o mie de ani.

Și trebuie s-o recunoaștem: clica nemeșilor de la Budapesta a fost bine servită. Iar atunci când nu a fost servită, s-a servit și singură, profitând de nenorocirile vecinilor români, cehi și iugoslavi.

În «Nouvelle Revue de Hongrie» din luna decembrie 1943, această politică este rezumată în chip brutal: țările revizioniste au refuzat alianța cu țările vecine, deoarece orice alianță între ele ar fi însemnat renunțarea la revizionism, ceea ce era inacceptabil.

Cei douăzeci de ani de revizionism au însemnat deci, douăzeci de ani de agitații împotriva păcii.

Prin pregătirea climatului favorabil revizionismului german, Ungaria a pregătit și climatul favorabil declanșării celui mai crâncen din toate războaiele pe care le-a cunoscut vreodată omenirea.

Scriitorii și ziariștii postbelici au insistat asupra vinovăției ungare în declanșarea războiului mondial din 1914.

Azi, rolul clicii magnaților maghiari în pregătirea terenului pentru cel de-al doilea război mondial pare din ce în ce mai evident.

Aceste două împrejurări să fie ele oare produsul unei simple coincidențe sau rezultatul unei cauze mai profunde?

Convingerea noastră fermă este că focarul de incendii pe care ungurii l-au mutat din Peninsula Balcanică în Europa Centrală se datorește exclusiv mentalității retrograde — mentalități reacționare — a grofilor din Budapesta.

În loc să ofere poporului condiții prielnice unei propășiri economice și culturale, clica nobilimii maghiare i-a oferit acestuia satisfacțiile ieftine ale politicii de revanșă. În loc de pâine, i s-a dat mulțimii prilej de manifestări zgomotoase, în loc de pământ i s-au exaltat calitățile și, în sfârșit, în loc de libertate i s-a promis poporului în dar... libertatea altora!

Nimic nu ilustrează mai bine situația maselor maghiare din Ungaria horthystă decât faimoasa întrerupere din Parlamentul ungar, unde românii erau prezentați drept cei mai intoleranți guvernanți și unde totuși au putut răsuna vorbe ca acestea:

„Dați-ne drepturile pe care le au maghiarii în România.¹

Cererile drepte ale poporului erau considerate însă, la Budapesta, ca și în timpul lui Coriolan la Roma, „comploturi menite să slăbească încet, încet puterea nobilimii (Shakespeare — *Coriolan*, Actul III, scena I) și respinse în mod brutal. Pentru a-și menține privilegiile milenare, nobilimea ungurească — „vicleană și prefăcută și nepunând preț nici pe jurământ și nici pe legăturile încheiate prin convenții”,² „arogantă și umblând întotdeauna cu intrigi și înșelăciuni”,³ (Marino Sanuto) — a asmuțit poporul împotriva românilor, readucând pe planul actualității problema Transilvaniei, închisă pentru totdeauna în ziua de 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia.

În ziua în care regimul despotic de la Budapesta va fi fost lichidat definitiv și înlocuit printr-un regim democratic — cinstit și sincer — nimic nu se va opune la o colaborare între cele două popoare vecine, ungurii și românii.

Condiția *sine qua non* a acestei colaborări este, însă, reîntregirea Transilvaniei în hotarele firești ale românismului.

București, martie 1944

1 Autorul acestei faimoase replici este Francisc Ullein, care îl întrerupea în acest fel pe ministrul de interne ungar, Fischer Keresztes, în timp ce acesta prezenta parlamentului un raport, asupra situației interne, în iunie 1933 (Cornelius I. Codarcea, *op. cit.*, p. 129).

2 Cf. Împăratul Leon înțeleptul — H. Marczali, *Enchiridion. Fontium Historiae Hungarorum*, p. 15.

3 Cf. Wenczel Gusztáv, în „Magyar Történet”, voi XXV, 1878, p. 290-291.

EPILOG

Impus României de forțele coalizate naziste și fasciste, semnat de cei doi delegați români, Diktatul de la Viena n-a fost niciodată ratificat de opinia publică românească. Dimpotrivă, poporul român în quasiunanimitatea lui (nu trebuie să se negligeze faptul că în România, chiar în epoca apogeului lui Hitler, „naziștii români” reprezentau o infimă minoritate) a respins verdictul de la Viena ca pe un act care putea obliga cel mult pe semnatarii lui, dar nicidecum poporul român. Domnii Mihai Manoilescu și Valter Pop au fost nevoiți să se supună la Viena voinței lui Hitler și a lui Mussolini, așa că pentru români verdictul din Palatul Belvedere a fost de la început nul și inoperant.

Opinia publică românească a ținut să precizeze acest punct de vedere chiar din prima zi în care i s-au adus la cunoștință termenii sceleratului verdict. Întreaga nație s-a ridicat ca un singur om pentru a protesta împotriva ciuntirii Transilvaniei, una dintre provinciile cele mai dragi românilor.

Toți patrioții au ținut să înfiereze procedeul celor doi judecători improvizați care, de pe înălțimea imensei lor ignoranțe, voiau să decidă pentru veșnicie soarta Transilvaniei, al cărei trecut le era atât de necunoscut pe cât le era de indiferent viitorul.

„Asociația foștilor luptători din Gărzile Naționale transilvănene” a fost prima care a denunțat verdictul de la Viena ca pe un act menit să producă în centrul Europei un focar de tulburări.

„Verdictul de la Viena, spuneau foștii luptători transilvăneni din Gărzile Naționale, în loc să contribuie la pacificarea celor două popoare — ungurii și românii — adâncește și mai mult învrăjbirea milenară dintre ele”.

Peste câteva zile, ziarul „Universul” din 5 septembrie 1940, comentând Diktatul, conchidea: „Iată redeschis un focar primejdios în Europa”.

În aceeași epocă, fostul ministru al României la Roma, dl Ion Lugoșianu, analizând verdictul din 30 august 1940, scria aceste rânduri inspirate: „România pierde în 24 de ore 45.000 kilometri pătrați și 2.500.000 oameni. Transilvania ruptă în

două! Ungaria vecină cu Moldova; noua frontieră la 22 km de Brașov; Maramureșul Voievozilor descălecători de țară, Clujul, podoaba tânără a culturii noastre, Năsăudul grănicerilor, miile de sate curat românești, una dintre cele mai vrednice țărâni ale neamului nostru rămasă de mâine înainte dincolo de un hotar străin. Nu ne vine să credem, Transilvania nu e pentru noi numai un teritoriu pe o hartă. Transilvănenii nu sunt pentru noi numai o expresie statistică. Transilvania e leagănul neamului nostru. Cu Transilvania sfâșiată în două nu se rupe numai pământul unei țări ci se înmormântează o istorie românească de atâtea ori seculară și se despică însuși sufletul frământat al unui neam fără noroc, iubitor de lege și însetat de dreptate. Acest suflet nu poate muri!"

După cum vedem, nația română s-a supus injoncțiunii ultimatve, dar ea nu s-a resemnat cu soarta care i-a fost creată.¹

1 Despre momentele tragice prin care a trecut poporul român în vara anului 1940, marele istoric Nicolae Iorga scria la scurt timp după Diktatul de la Viena:

„Cred că trebuie vorbit limpede, nu față de o stare de spirit neîncrezătoare a țării, ci față de tot ce forfotește în inimile unui popor asediat de necruțătoare dușmăanii, care-și apără mai mult decât statul, așa de greu clădit, însăși ființa lui națională în formă independentă.

În acea strașnică noapte ni s-a pus înainte alegerea între o jertfă de pământ și, din nenorocire, de fii ai acelui pământ, un milion și o sută de mii (...).

Să mi se arate ce altă alegere se putea face. Întâmplarea a făcut că nu eram de față, dar cum aș fi putut să judec altfel decât atâtea din aceia cari, ca și mine, au avut partea lor în mărirea României?

Am înțeles că statul trebuie să cedeze, indiferent dacă alți oameni cu altă vază și altă putere n-ar fi putut aduce altă revizuire.

Dar statul e una și nația alta.

Nația rămâne și supt cea mai crudă apăsare. Cu statul, e mai tare. Fără stat, unde a ajuns astfel, e mai liberă.

Ei înșiși, mai mult decât statul, cum a ajuns să fie, îi e încredințat dreptul ei, manifestat acum douăzeci și doi de ani la Alba-Iulia și, aiurea, la alt hotar, în aceeași vreme.

Vitează și deșteaptă, cum e, nația românească, înfășurându-și trupul rănit în tricolorul tuturor speranțelor, intră acum în front. (*O explicație*, în „Neamul românesc” din 3 septembrie 1940). Peste alte două zile, revenind asupra aceluiași eveniment, Nicolae Iorga scria: „Românii nu pot și nu protesteze împotriva verdictului de la Viena, când un milion și 300.000

Din nefericire, primele proteste au fost și ultimele care au putut să se faci auzite. Din vrerea regimului dictatorial instaurat în România, regim înfeudat nazismului cotropitor, problema Transilvaniei a devenit tabu. Nimic nu se putea scrie în țara românească împotriva ciuntirii Transilvaniei românești. Odiosul baron von Killinger, una dintre cele mai sinistre figuri ale nazismului și zbirii Gestapo-ului vegheau ca protestele să fie înăbușite în fașă.

Când vreun om politic sau ziarist român îndrăznește să înfrunte mânia Dictatorului român și a faimosului Baron călcând consemnul, el era sortit să ia mai devreme sau mai târziu calea lagărelor și a închisorilor. Este cazul — printre multe altele — și a doctorului Anton Ionel Mureșanu, fugosul director al „Ardealului”, ziarul expulzaților și al refugiaților transilvăneni, care după ce a fost expulzat din Transilvania de către unguri pentru dârza lui acțiune naționalistă, a fost purtat din lagăr în lagăr și din închisoare în închisoare, de data aceasta... de români, este drept în România Duumviratului Ion și Mihai Antonescu.

La 23 August 1944, printr-o abilă și extrem de curajoasă politică dusă de cei patru fruntași ai partidelor politice din România (Iuliu Maniu, național-țărănist, Constantin (Dinu) I.C. Brătianu, național-liberal, Titel (Constantin) Petrescu, social-democrat și Lucrețiu Pătrășcanu, comunist), politică care s-a bucurat tot timpul de sprijinul efectiv al Regelui Mihai I, regimul dictatorial al lui Ion Antonescu s-a prăbușit, antrenând după el și forțele naziste din România.

Cu începere de la 23 August 1944, România reintră în făgașul politicii ei externe firești și tradiționale. Alături de Națiunile Unite, Marii Aliați (Statele Unite ale Americii, Uniunea Sovietică și Marea Britanie) recunosc dreptatea cauzei

dintre ei urmează să treacă sub stăpânirea străină. De aceea, în fiecare oraș din Ardealul ce urmează să fie alipit la Ungaria cât și în acelea care vor rămâne în granițele ciopârțite ale României, se produc zilnic proteste în timpul cărora românii strigă împotriva noii nedreptăți ce li s-a făcut tocmai atunci când omenirea întreagă sângerează pentru libertatea și independența popoarelor. Din aceste proteste românești, orice minte sănătoasă ar trebui să tragă singura concluzie ce se poate trage, că judecata nedreaptă de la Viena a fost o imensă greșeală” („Neamul românesc” din 5 septembrie 1940).

românești în problema Transilvaniei și prin însăși Convenția de Armistițiu declară nul și de nul efect Diktatul de la Viena, impus României prin violentarea voinței.

Atitudinea Națiunilor Unite în problema Transilvaniei trebuie să fie subliniată întrucât ea constituie una dintre primele aplicațiuni pe teren a marilor principii ideologice pentru care milioane de ruși, de americani și de englezi au sângerat în acest război. În Europa noii ordini fascisto-hitleriste, dreptatea cauzei românești a fost călcată în picioare creându-se hotare între românii din aceeași țară. În Lumea Nouă, ale cărei jaloane sunt azi adânc înfipite în pământul Europei pentru a nu mai fi niciodată smulse de vântul rătăcirii, dreptatea cauzei românești a triumfat din nou, Transilvania fiind recunoscută ca aparținând în virtutea celor mai sacre principii de unitate etnică, nației române.

În momentul încheierii armistițiului, Transilvania era cotropită de unguri și de germani. Datoria imperioasă a momentului era eliberarea ei. Trupele române de sub comanda generalului Gheorghe Avramescu s-au alăturat glorioaselor trupe sovietice de sub comanda mareșalului Malinovski, pentru dezrobirea provinciei cotropite. Avântul ostașilor români a fost citat prin Ordin de zi de generalii sovietici.

Mii de voluntari transilvăneni au ținut să fie și ei prezenți la lupta pentru eliberarea Transilvaniei și sub directivele inimosului sătmărean Ion Groșanu numărul lor a venit să-l îngroașe pe acel al trupelor române, luptând pe câmpiile și în munții Transilvaniei.

Prin jertfa comună a soldaților români și a soldaților sovietici, înfrățiți în lupta pentru Dreptate și Libertate, întreaga Transilvanie este astăzi dezrobită.

For ever!

Pentru totdeauna!

Născut pe teritoriul liberei Americi, simt o adâncă mulțumire sufletească și o legitimă mândrie văzând cum țara mea natală îmbrățișează cu atâta căldură cauza românismului transilvănean, pe care o consideră ca pe însăși cauza Libertății.

Redactor: DAN GHINEA
Tehnoredactor: MARILENA DAMASCHINOPOL
Coli de tipar 27. Bun de tipar: 27.03.1989.
Tiparul executat sub comanda nr. 78 la
Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”,
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-iT
Bucureşti,
Republica Socialistă România

ISBN

973-29-0010-5

Lei 32